

JEAN CARRIÈRE

peștera ciumaților

UNIVERS

O saga grandioasă, modulată după accentele groazei şi ale milei, de-a lungul unui itinerar de pribegie. O epopee în mers...

PAUL GUTH

Un fel de reînviere interioară va avea loc paralel cu o ciudată aventură colectivă care duce încet spre o renaştere. Frumuseţea, interesul acestei cărţi în care nişte oameni înconjuraţi de moarte caută un sens vieţii rezidă în faptul că povestirea se desfăşoară în profunzime, în amintirile din copilărie ale eroului şi, în acelaşi timp, la nivelul peisajelor ce se întind pînă la înălţimea torentelor şi a izvoarelor.

GASTON BONHEUR

Editura
UNIVERS
București — 1988

JEAN CARRIÈRE

LA CAVERNE DES PESTIFÉRÉS

I. LAZARE

II. LES AIRES DE COMEIZAS

© Société Nouvelle des Éditions Jean-Jacques Pauvert, 1978

Toate drepturile asupra acestei versiuni sînt rezervate Editurii UNIVERS.

CUVÎNT ÎNAINTE

A u trecut două decenii de cînd *Întoarcerea la Uzès*, romanul de debut al lui Jean Carrière, obținea Premiul Academiei Franceze. Scriitorul avea atunci treizeci și șase de ani.

Născut la Nîmes, în 1932, și-a petrecut copilăria prin stejărișurile din preajma străvechiului oraș plin de vestigii romane, ducînd o viață „liberă și cam sălbatică". A citit mult, desigur, dar, mai ales, a învățat să cunoască oamenii și natura sudului, în mijlocul cărora și-a dus viața. Aidoma lui Jean Giono, care a avut asupra lui o certă influență.

Chiar de la apariția primului său volum, critica, severă de obicei cu „debutanții", salută apariția, în literatura franceză a secolului nostru, a unui talent ieșit din comun.

Succesul nu-l va hotărî pe Jean Carrière să părăsească regiunile meridionale din apropierea Cevenilor, de care este legată întreaga lui existență.

În 1972, publicul și criticii primesc cu căldură romanul *Uliul din Maheux*, pentru care i se atribuie autorului Premiul Goncourt. Ceea ce îi aduce consacrarea definitivă. Tirajul romanului atinge 800.000 de exemplare, numai în Franța. Este tradus în paisprezece limbi; versiunea românească apare grație Editurii Univers, în 1975. [1]

Șase ani mai tîrziu, în 1978, întors în satul în care locuiește în Midi, scriitorul publică „o epopee romanescă [2], avînd un caracter istoric": *Peștera ciumaților*, ce reunește două volume, I *Lazăr* și II *Pajiștile de la Comeizas*.

Acțiunea romanului ne poartă către prima jumătate a secolului trecut. În 1835, Julien Jourdan, un burghez de patruzeci și doi de ani, originar din Ceveni, dar instalat la Paris imediat după căsătorie, se hotărăște să plece în sud pentru rezolvarea unor afaceri. Ținta călătoriei lui este orașul Nîmes unde se află casa părintească pe care urmează s-o vîndă, nemaiavînd nici o rudă în Midi.

O călătorie banală, în aparență, care nu-i poate aduce decît oboseală și nostalgii.

---

[1] Jean Carrière, *Uliul din Maheux*, traducere și prefață de Sorina Bercescu, București, Editura Univers, 1975.

[2] Este adaptată, în prezent, pentru un serial de televiziune.

alte norme decît cele cu care fuseseră obişnuiţi. Oameni aparţinînd unor categorii sociale diferite, intelectuali ca şi simpli meşteşugari, unii dintre ei indiferenţi din punct de vedere politic, alţii adepţi — mai mult sau mai puţin — ai unor idei saint-simoniste, pricep sensul fraternităţii umane. Oare idilica lor fericire în ţinuturile înalte, unde aerul este mai curat, lumina mai strălucitoare şi libertatea mai adevărată, poate dăinui într-o societate care te înăbuşă ? Oare asta înseamnă raiul pe pămînt ? Nesupunerea civilă ? Izolarea ? Tînărul Ardusson va încerca să răspundă frămîntărilor chinuitoare ale lui Julien : „Raiul înseamnă să te bucuri acum de lume : ar trebui să n-avem memorie precum copiii sau animalele, spre a beneficia de acest privilegiu".

Revelaţia răspunsului la întrebarea care îl obsedează pe Julien nu se va contura decît în ultimele pagini ale cărţii. Un răspuns care marchează un eşec. Dar în orice eşec, afirma Jean Giono, „există ceva viu", în vreme ce realizarea încununată de succes poate sugera o înmormîntare frumoasă şi nimic după aceea.

Scrisă în registrul simbolic, *Peştera ciumaţilor*, ca şi *Ciuma* lui Camus sau *Husarul pe acoperiş* al lui Giono, descrie o calamitate care se abate asupra oamenilor, decimîndu-i la întîmplare, fără ca cineva să poată fi sigur că o să piară sau că o să scape, fără ca voinţa sau inteligenţa victimelor să le influenţeze soarta. Tripla absenţă a autorităţii civile, a organizării medicale, a milei face ca între holeră şi oameni să nu mai existe nimic.

Documentele epocii, broşurile sau volumele despre epidemiile de ciumă şi de holeră din Midi ale lui A. Dominique, J. Franc şi L. Méry, F. Martin, Th. Mittre, printre alţii, i-au furnizat romancierului detaliile tehnice relative la molimele care au devastat zone întinse din Franţa veacului al XIX-lea. Deşi pleacă de la elemente reale, creatorul, modificînd uneori realitatea, inventînd propria-i holeră şi sporindu-i virulenţa, sporeşte şi groaza pe care o inspiră flagelul.

Titlurile şi subtitlurile romanului, de o mare putere evocatoare, ne poartă pe urmele lui Julien spre acel Eden de dincolo de zări, întipărit în mintea copilului, iar reîntoarcerea pe căile „timpului pierdut" se confundă cu dureroasa căutare a „paradisului pierdut".

Într-un impresionant joc de oglinzi, de reflectări, între trecut şi prezent, între o generaţie şi alta, povestirea sugerează numeroase paralelisme, scoţînd în evidenţă contrastele. Diferitele părţi ale „epopeii" corespund diferitelor mişcări, ca într-o operă muzicală, în perspectiva unei căutări, de către Julien, a sensului propriei lui vieţi, a opoziţiei dintre corupţie şi puritate.

Căldura toridă a verii și răcoarea plăcută a bolților de catedrală ale pădurilor, mirosul viciat al orașelor înțesate de cadavre și mireșmele fermecătoare de pe pajiștile munților, vaietele muribunzilor și indiferența egoistă sau dezmățul supraviețuitorilor, calmul lui Julien și al tovarășilor săi din aceste vremuri ale Apocalipsului și spaima nebunească a țăranilor baricadați în casele lor, se înscriu în suita de contraste ce aduc un surplus de dramatism acestui roman scris la o înaltă tensiune emoțională.

Atent la detaliul realist, scriitorul nu reproduce fotografic un univers existent ci creează unul, un univers poetic care se plăsmuiește după timpul povestirii, cu comprimările și extinderile sale diferite.

În ciuda reperelor geografice ușor de regăsit pe hartă, cu toată autenticitatea precizărilor istorice și a evenimentelor relatate, trăirile personajelor, cugetările lor, problematica *Peșteri ciumaților* ni-l arată pe Jean Carriere ca un scriitor de factură universală.

Permanenta întrepătrundere dintre textul narativ — adeseori fraze foarte lungi, cu multe paranteze — și textul poetic, liric — descrieri având limpezimea apelor de munte — constituie una din caracteristicile definitorii ale scrierilor romancierului care se dovedește a fi, și în această operă, un artist desăvîrșit. Frumusețea tablourilor de natură, o natură atît de intim legată de tot ceea ce înseamnă viață sau moarte pentru eroii lui, este de-a dreptul răscolitoare. Alăturînd culori, sonorități și parfumuri, imaginile sale fixează principalele momente ale povestirii într-un ansamblu de neuitat. Pentru că Jean Carrière, acest discipol al lui Stendhal, dar și al lui Giono, este, după cum spunea Hervé Bazin, „marele scriitor al anilor viitori".

SORINA BERCESCU

I. LAZĂR

Lui Christiane și lui Jean-Jacques,
care m-au sprijinit.
Și lui Françoise,
care mi-este alături.

„Funestele rătăciri ale unei populații lovite de epidemie."

Cronica holerei asiatice în sudul Franței.

„Fie-ți milă de noi, de noi cei care trăim această discordie dintre ordine și aventură."

APOLLINAIRE

RĂFUIALA

O MÎNĂ ÎI ATINGEA UŞOR BRAŢUL CU UN GEST plin de consideraţie : „Domnule, am ajuns...“. Deschise ochii ; vizitiul îi lua valiza de pe acoperişul diligenţei. Trăsura era goală ; ceilalţi doi călători — cărora le pierise pofta de vorbă din cauza muţeniei sale — dispăruseră discret. Căldura, legănatul vehiculului, nesomnul din ultimele nopţi — petrecute în hanuri zgomotoase — îl făcuseră să aţipească în cele din urmă. Aruncă o privire prin geamul portierei, dorind să recunoască un peisaj pe care pierderea conştiinţei i-l înfăţişa fără nici un preambul.

Afară, în lumina apăsătoare a după-amiezii, zări acoperişuri palide, un şir de case scunde cu uşile şi obloanele închise, o piaţă pustie de o strălucire orbitoare ; dar mecanismul nu se declanşa.

— Unde sîntem ?

Erau la Pont-Saint-Esprit. Atelajul trăsese din greu ; imposibil de găsit cai odihniţi. Nu puteau pleca la Nîmes decît a doua zi dimineaţa.

Ieşi cu greu din trăsura oprită la umbră şi avu impresia că intră într-un cuptor ; din rigolă se ridica un miros ciudat — fad, cu iz de clor, vestind primele măsuri profilactice. Liniştea din tîrgul cufundat în toropeala siestei i se păru dintr-odată mult mai apăsătoare.

Aveau cumva veşti mai noi ?

Vizitiul îşi ştergea gîtul cu o batistă care mirosea a camfor ; clătină din cap :

— Nici una. Ziarele n-au sosit încă...

— Şi la Nîmes ?

Nimic nou de acum două zile, aşa se spunea : molimei asiatice, vorace la Toulon şi la Marsilia, îi scăzuse pofta, îndepărtîndu-se de cele două oraşe contaminate de mare, direct legate, prin negoţul lor, de Orient, de bogăţiile şi de miasmele aduse odată cu acestea. Tributul — cele douăsprezece victime — pe care oraşul din Languedoc îl plătise cu o săptămînă mai înainte părea să-l pună la adăpost de un seceriş mai distrugător : îngerul morţii

care bîntuia, schimbător, neașteptat, prin Europa în ultimii cincisprezece ani aducea în schimbul victimelor sale o garanție de imunitate practic definitivă. Parisul, cu cei treizeci de mii de morți, respira ușurat. Venise rîndul orașelor cruțate pînă acum să se îngălbenească la cea mai mică diaree.

Uneori îngerul trișa, ducînd cu sine vreo cîteva sute de morți, dispărînd timp de trei luni, pentru a se dezlănțui apoi mai violent, ca la Marsilia, unde se spulberase orice speranță de a cădea la învoială cu el : epidemia pe care toți o crezuseră stăvilită în aprilie, cu cele opt sute cincizeci de cazuri mortale din cele trei sau patru mii de persoane care „o luaseră" (cuvîntul holeră era considerat ca fiind el însuși contagios, așa că era evitat), întețită acum de căldura verii și de infecțiile ei, lua proporțiile unei catastrofe naționale.

Boala nu își făcuse încă apariția la Pont-Saint-Esprit.

Călătorul insista :

— E foarte neplăcut. Sînt așteptat la Nîmes astă-seară. Dacă e nevoie, o să plătesc în plus...

Vizitiul își îndepărtă brațele în semn de neputință : cu căldura asta drumul fusese foarte anevoios și bietele animale erau la capătul puterilor ; un cal șchiopăta. Chiar biciuindu-le la sînge n-ar fi fost în stare să mai facă nici doi kilometri în plus.

— Ați putea să încercați, cumva, să închiriați o trăsură. Există un negustor de cai pe drumul dinspre Bagnols. Dar mi-e teamă că o să profite de situație și o să vă ceară ochii din cap.

Spuse că, în acel moment, deși nu se semnalase nici un bolnav în regiune, oamenii erau, totuși, cu ochii în patru, fiind gata să-și facă bagajele la cea mai mică alertă. Spițerii vindeau tot felul de prafuri, în săculețe, pentru ceaiuri medicinale, pentru a fi purtate în buzunar sau agățate la gît, dar nu exista decît un singur praf care să nu dea greș, toată lumea știa asta, praful ce-l știi cînd o iei la fugă. În fața unei boli care se sustrăgea investigațiilor medicinei și își bătea joc de rețetele doctorilor, un singur remediu se dovedea cu adevărat eficace : un atelaj solid și patru roți în urma lui. Dacă lucrurile aveau să se petreacă tot ca la Toulon sau la Marsilia, toată lumea avea să se repeadă pe drumuri și să alerge cît putea de repede către munți, unde flagelul indian nu avea nici o putere. Inutil să mai

spunem că negustorii de cai aşteptau clienţii gata pregătiţi şi că ultima gloabă era aur curat.

— Nu-mi pasă. Am o întîlnire foarte importantă.

Era adevărat. Numai că întîlnirea foarte importantă era fixată pentru a doua zi după-amiaza, pe la ora patru. Dar popasul în satul acesta mare lipsit de orice viaţă (şi care se vedea clar că o să rămînă la fel şi de aici înainte), la mai puţin de şaizeci de kilometri de Nîmes, unde existau, totuşi, cafenele şi, fără îndoială, şi cunoştinţe, poate unele întîlniri, şi în orice caz, mutrişoare agreabile, i se părea o încercare mult mai grea decît cinci sau şase ore de drum în plină caniculă.

Străbătu tîrguşorul tăcut fără să vadă nici ţipenie de om ; de n-ar fi fost rufele puse la uscat care atîrnau, ici şi colo, în faţa ferestrelor, ai fi putut crede că e complet părăsit. Nu se zăreau nici pisici, nici cîini pe străzi, şi nici fumuri ieşind pe coşuri. Toate ferestrele aveau obloanele trase, toate prăvăliile erau închise. Părea chiar că la multe din acestea se luaseră tejghelele din stradă, care nu erau ridicate, de obicei, decît în timpul nopţii. Liniştea era atît de adîncă încît paşii săi răsunau pe stradă ciudat de sonor.

Casele se răriră ; între ele păreau că dorm grădini mici, de zarzavaturi aproape toate, cu buruieni galbene şi pîrjolite ca în plin august. La ieşirea din tîrg, drumul era mărginit de platani, pe ambele laturi ; frunzişul lor, deşi sensibil la cel mai mic freamăt de vînt, era complet nemişcat. Cîmpurile, ca incendiate de căldura nemaipomenită, răsunau de zumzetul insectelor. Ajunse în faţa unei clădiri mari pe a cărei faţadă se zărea o firmă reprezentînd un inorog ; curtea, umbrită de patru duzi, era plină de tot felul de vehicule, unele pe jumătate stricate, altele pe cale de a fi reparate. Un cîine începu să latre şi atunci apăru patronul, cu un şorţ de piele pe pîntec, aşa cum poartă fierarii. O cabrioletă ? Cu mîinile în şold, îşi măsură clientul şi, din ochi, îi evaluă resursele financiare. Nu era o treabă uşoară : i se închiriase totul pentru o nuntă. Poate că avea să facă rost de ceva pe la sfîrşitul după-amiezii. Pentru acum ? Îşi înălţă braţele. Chiar că-i cerea luna de pe cer cu cîtă treabă avea el în clipa asta pe cap ! În sfîrşit, juca toată comedia asta doar ca să-i ceară un preţ exagerat de mare pentru un vehicul gata să-şi dea duhul şi un cal obosit care se vedea bine că de mult nu mai alergase pe drumuri. Alăturate, aceste vestigii reuşeau să stea în pi-

cioare. Negustorul de cai îi ceru un nume și o adresă pentru a le înscrie în registrul de închirieri.

— Julien Jourdan. Cît privește adresa, scrie : la Domnul Deleuze, notar la Nîmes.

— Sper că știți ce faceți, zise omul. Se pare că lucrurile nu merg prea bine pe-acolo... Da' spuneți, cît stați la Nîmes ?

Pungașului îi era frică să nu stîrnească teama clientului : atunci, adio cal, adio cabrioletă.

— Nu atît de mult încît să amortizez prețul excesiv practicat pe-aici, după cît se pare, pentru închirieri — și, fii liniștit, nici atît încît să mă îmbolnăvesc de colici. Mă întorc peste două sau trei zile. Oricum, aveam impresia că am plătit pentru mult mai multe zile decît mai are de trăit animalul ăsta.

Animalul, descurajat fără îndoială de corvoada care îl aștepta, privea țintă înaintea lui, ca abrutizat. Jourdan îl mîngîie pe grumaz :

— Haide, caută să fii puțin mai vioi, te-am plătit destul de scump...

Calul își ridică ușor urechile, spre a arăta, desigur, că avea să facă tot ce putea.

— O să-ți spun un secret, zise Jourdan punîndu-și bagajul în dosul banchetei. După cîte am auzit, se pare că banul cîștigat prea ușor aduce holera.

Exact în clipa în care pornea la drum, un orologiu bătu ora patru la Pont-Saint-Esprit.

Nu mai era deloc umbră pe șosea și căldura devenise zăpușitoare : un nor de praf ce rămînea suspendat însoțea trăsura. Se opri ca să-și scoată haina și să ridice coșul cabrioletei, care era complet scorojit și mirosea a mucegai.

Totul părea alb din cauza căldurii : chiar și cerul, ca în zilele cînd bate mistralul și lumina strălucește în pulbere în întreg peisajul, era complet acoperit de un văl alb, orbitor, ce estompa depărtările și modifica primplanurile. De cealaltă parte a Ronului, abia dacă se zărea o pată de un albastru ceva mai închis în locul munților din Drôme și Vaucluse.

Străbătu ținuturi pustii, peticite cu cîmpuri de lucernă, de porumb, de secară care începeau să se plece, și unde se zăreau, din cînd în cînd, livezi destul de bogate în mijlocul cărora dormea, cu ochii închiși, într-o nemișcare și o liniște totală, cîte o fermă legată de drum de o alee străjuită de pini sau de duzi. O turmă

de coline pipernicite și ursuze, pe ale căror povîrnișuri tremura ceața cenușie a măslinilor, se apropie pe nesimțite de drum ; una dintre ele ducea în spate un sat slăbănog, de culoarea oaselor, ascuns sub țiglele roșcate, ca o reptilă.

Nici aici nu erau fumuri peste acoperișuri și nici un alt semn de viață.

Pînă la Bagnols, peisajul avu o înfățișare sărăcăcioasă și nefertilă, și care vorbea prea mult de rentabilitate și de dorința de cîștig ca să nu-i înșele așteptările. Totul îi părea lipsit de culoare, de vegetație, vulgar, meschin, ca acele împrejurimi ale Parisului unde bătrîna pădure galică dădusé înapoi încetul cu încetul în fața gangrenei culturilor de zarzavaturi și a grădinilor muncitorilor. Pentru moment, nimic din aceste ținuturi înjosite nu corespundea imaginilor unei regiuni a sudului, transfigurate desigur de amintirile lui din tinerețe. După doisprezece ani de viață pariziană, de burniță, de dimineți întunecate, de pavaje alunecoase, de soare palid, vedea Languedocul prin incandescența verilor de altădată : dealuri negre, acoperite de o platoșă de bronz inalterabil, cîmpii vîntoase, înconjurate cu eleștee și despărțite de chiparoși oblici, orașe hărțuite de mistral, parcuri funebre pe care amiaza le umplea de miresme liturgice, nopți ciuruite de stele... În doisprezece ani de absență, cîteva vizite grăbite, repede încheiate, întunecate, unele de ura Thérèsei pentru sud, ultimele două de agonia părinților săi, morți cu cinci și respectiv șapte ani în urmă, nu-i lăsaseră nici timpul, nici dorința să-și revadă impresiile din adolescență.

La Bagnols, aceleași străzi pustii, aceeași atmosferă de loc părăsit, aceeași tăcere, în care se auzea răpăind înfundat o cișmea ; pe țeava ei, pe o tăbliță, era un cap de mort vopsit în roșu : obligația fierberii apei începea, probabil, de aici.

La ieșirea din oraș, îi veni cheful să părăsească drumul care trecea prin Pont-du-Gard și Remoulins, ca s-o ia pe unul mai mic și care, mai pitoresc după cîte îșI aducea el aminte, ajungea la Nîmes prin Uzès, leagăn al familiei dinspre partea mamei. Ținutul deveni foarte curînd mai sălbatic și mai singuratic. Colinele se desfășurau în văluriri mai ample, lăsînd probabil privirea să ajungă foarte departe cînd cerul era senin. Dar albul acestei cumplite călduri șterse complet orizontul. Pinii trosneau de zgomotul greierilor ; acele lor, secerate de secetă în mare parte. acopereau pămîntul ; aerul încins

ca în cuptor făcea ca din acest covor îmbibat de răşină să se înalţe o mireasmă de tămîie densă şi suavă şi care, alăturîndu-se ţîrîitului vrăjit al greierilor, ducea la paroxism triumful secetei. Uneori, cîte o stînă veche, cu acoperişul năruit, îşi răspîndea oasele într-un luminiş plin cu cimbru din mijlocul pădurii. Valea de-a lungul căreia înainta se lărgise şi cuprindea acum cîteva bucăţi mici de pămînt cultivat, dar, nici prin locurile acestea, lanurile de secară şi de grîu nu fuseseră secerate ; sub povara spicelor unele erau răvăşite, parcă ar fi fost răscolite de furtună. Uscăciunea din tot locul îndepărta această ipoteză : pe aici oamenii luaseră foarte în serios, după cît se părea, întîmplarea celor doisprezece locuitori din Nîmes pe care Moş-holeră venise, dintr-o săritură, cu o săptămînă în urmă, să-i ia de sub nasul celor din Languedoc, care credeau că Ronul e în stare să-i taie calea, că distanţa o să-i slăbească puterile şi că Marsilia o să-i vină de hac în locul lor — aşa cum făcuse cînd cu ciuma cea mare din 1720. Ziarele locale, care se alarmau foarte repede şi trăgeau foloase de pe urma asta, desigur că nu renunţaseră să prezinte totul în legătură cu aceşti morţi în culori tot atît de sumbre ca şi chipurile acestora înnegrite de holeră. Presa unei naţiuni care îşi dezonorase eroii, îşi schimbase spadele pe valori de Bursă şi a cărei tînără elită se plîngea că moare de lîncezeală, n-avea în fiecare zi ocazia să „stimuleze imaginaţia“ [1] cu o hrană atît de picantă.

Totuşi, din cînd în cînd, firele scurte ale unui lan cosit sau o fîneaţă cu iarba aşezată cu furca după tot dichisul, vorbeau despre o viaţă normală şi făceau să înceteze brusc această atmosferă de stare de asediu în care părea cufundată toată regiunea.

Un sat cocoţat sus pe povîrniş apăru în stînga drumului : era descărnat şi pe jumătate dărîmat. Se zăreau găuri negre, în locul multor ferestre, şi cioturi de ziduri pe care iedera le năpădise cu totul.

Patru sau cinci kilometri mai departe, străbătu încă un sat, acesta din urmă destul de cochet şi plin de viaţă, care, după toate aparenţele, îşi ducea traiul ca în vremuri obişnuite, cu grădinile sale de zarzavat prăşite de curînd, cu bolţi acoperite de verdeaţă şi grădiniţe foarte îngrijite, cu cotete unde se înfoiau păsări liniştite, cu glastre cu muşcate şi călţunaşi ce însoţeau, frumos înfloriţi da-

[1] Stendhal (N. A.).

torită stropitului zilnic, treptele teraselor și rampele scărilor ; în locul de plimbare, bănci de lemn vopsite în verde se răcoreau la umbra platanilor ce amintea pielea de leopard.

Dar și aici continua conspirația tăcerii. Avea senzația apăsătoare a privirilor pe care trecerea cabrioletei le făcea mai agere, probabil, în spatele jaluzelelor, și care se schimbau pe tăcute însoțindu-l pe intrus de la un capăt la celălalt al satului. Cînd trecea de ultimele case avu, totuși surpriza să dea nas în nas cu o fetiscană micuță, arsă de soare ca o prună, care tocmai își scotea rufele din bazinul unei fîntîni în care băteau darabana două cișmele cu debit mare de apă. Fu atît de surprins să vadă o ființă vie încît trase imediat de hățuri și coborî din cabrioletă. Calul, care își mesteca zăbala de o bună bucată de vreme, cu gura albă de spumă, se uita cu jind la bazin. „Chiar că meriți", zise Jourdan. Îl făcu să se întoarcă și animalul, întinzîndu-și gîtul, începu să bea arătîndu-și albul ochilor. Fetișcana cea micuță, cu mîinile lipite pe pulpele ude, privea în tăcere.

— Ce se întîmplă ? rosti Jourdan. Totu-i pustiu, pretutindeni. Sînt cumva oameni bolnavi pe-aici ?

Fata dădu din cap și spuse cîteva cuvinte în graiul regional ; calul părea s-o intereseze mult mai mult decît toate întrebările astea și, apropiindu-se, îl mîngîie pe cap gîngurindu-i cuvinte duioase la ureche, de parcă ar fi fost amîndoi vechi cunoștințe sau ființe din același loc. După aceea, fără să-i acorde nici o atenție conducătorului cabrioletei, puse iute mîna pe coșul cu rufe, strîngîndu-l; așa șircind, sub braț și plecă, desculță și mișcînd din șolduri, cu un cîntec pe buze, legănîndu-și fundulețul, provocant sub cutele fustei. În acest trup plăpînd de cincisprezece sau șaisprezece ani, în sprinteneala, în nepăsarea sa, era un soi de forță și de hotărîre care îl subjugară literalmente, și o urmări cu privirea pe mica țărancă pînă cînd ea dispăru, luînd-o pe o scurtătură, fără a binevoi să-i arunce măcar o privire acestui bătrîn de patruzeci și doi de ani.

Aici, nu era vorba, în mod evident, nici de cap de mort, nici de apă fiartă. Bău fără șovăială mai multe înghițituri și părăsi satul fără a mai întîlni țipenie de om.

Era șapte seara și deși soarele era încă destul de sus pe cer, căldura începea să se domolească. Drumul, opintindu-se de trei ori din șale, se urcă pe un platou imens, unde se vălureau cît vedeai cu ochii întunecate singurătăți. Aceste unduiri ușoare, care înălțau și drumul, lăsau să

se zărească întinderea creaţă şi foarte stufoasă a pădurilor care nu se deschideau nicăieri pentru a lăsa loc vreunui sat sau vreunei gospodării cît de mici. Înspre apus se vedea ridicîndu-se trupul păros şi negru al unui munte din vîrful căruia probabil că se putea îmbrăţişa cu privirea o bună bucată din ţinut. Forma sa ţuguiată, cu totul deosebită, îi trezí brusc amintirile : era muntele Bouquet. Uzès se afla prin urmare mai la stînga. Ceva mai departe, dădu peste un drum forestier destul de bun, care părea că duce întracolo. Ca să cîştige timp îşi încercă norocul şi, după ce zgîrie pielea coşului cabrioletei de pereţii plini de gheare ai acestui tunel, vreo jumătate de oră, se trezi în mijlocul unui luminiş fără ieşire, cu pămîntul tocit ca o bătătură şi negru de praful provenit de la fabricarea mangalului.

Pierdu o altă jumătate de oră ca să facă acum calea întoarsă, şi, după numeroase încercări pe alte cărări care se înfundau, preferă să continue să meargă pe drumul obişnuit. Dar înserarea se lăsa repede, cu primii greieri, cu mireasma ei de cimbru, cu blîndeţea caracteristică ţinuturilor nelocuite şi austere şi, cum calul dădea semne de oboseală, se şi vedea nevoit să petreacă noaptea sub cerul liber, sau în vreun hambar, cînd ajunse la o răspîntie ; drumul din stînga, după un coborîş în linie dreaptă de vreo doi sau trei kilometri, ducea la un sat care părea destul de mare şi unde putea eventual să găsească ceva de mîncare : în afară de o ceaşcă de cafea oribilă băută dimineaţa, nu mai mîncase nimic din ajun şi stomacului său, paralizat de căldura dogoritoare şi de sete, începea să-i fie foame.

Nu era prea departe de nouă cînd ajunse lîngă primele case. În ciuda orei tîrzii din amurg, toate erau tăcute şi cufundate în întuneric. Nici un cîine nu lătră la trecerea cabrioletei. Degeaba se uită Jourdan atent la toate ferestrele, nu zări nici o lumină prin crăpăturile obloanelor. Dacă satul acesta era locuit, atunci localnicii stăteau pe întuneric. Situaţia devenea din ce în ce mai neliniştitoare. Căci, mă rog, presupunînd că epidemia ar fi înaintat mai repede decît se prevăzuse, agăţată de haina sau închisă în bagajele vreunui marsiliez refugiat pe aici, sau că, pe jumătate potolită la Nîmes, ar fi devenit brusc din nou stăpînă pe situaţie în ultimele patruzeci şi opt de ore şi că, datorită acestei canicule, în stare să activeze toate elementele dăunătoare şi să favorizeze răspîndirea lor, ea ar fi atacat această regiune pe mai multe

fronturi, s-ar fi auzit totuşi vorbindu-se despre ciuma ! Ar fi fost zarvă, nu glumă, pe drumuri !

Încetini, se opri într-o piaţă micuţă, nu departe de o răscruce... Era o liniştе absolută. Între casele zăvorîte, cărora căderea nopţii le dădea un aer fantomatic, liliecii îşi începuseră baletul crepuscular, sucindu-se în toate direcţiile, în zborul lor grăbit şi catifelat. Aerul era călduţ şi mirosea a paie vechi, a grîne, a coteţ de găină, a gunoaie, mirosuri ale vieţii de la ţară pe care grădinile, curţile, hambarele continuau să le răspîndească liniştit, ca în toate celelalte seri. În depărtare începu să latre un cîine ; s-ar fi zis că latră în fundul unui coridor lung.

La auzul acestui ecou, specific nopţilor de vară, simţi că parcă se trezeşte în el ceva adormit cu ani în urmă, şi care i se păru mult mai vechi decît propria lui viaţă, mult mai tulburător decît povestea asta cu holera. Nu mai îndrăznea să se mişte. Acest lătrat îndepărtat îi deschisese încet o uşă spre o altă lume. Se gîndi, visător, la ţărăncuţa de mai adineauri care îşi spăla rufele de parcă ar fi fost singură pe lume. Se întrebă ce-o fi făcînd în clipa aceea : gătea ? spăla ? făcea dragoste în spatele unui tufiş ? În momentul acela calul îşi ciuli urechile : un zgomot de zguduituri înăbuşite se ridica din pămînt, se amplifica deasupra acoperişurilor. În sfîrşit, pricepu că era vorba de o trăsură, foarte mare probabil, care sosea în goana cailor. Se gîndi imediat s-o oprească pentru a afla mai multe despre această dezertare generală. Aproape imediat, zgomotul cavalcadei făcu să răsune toate ecourile coridorului străduţei care se deschidea la cîţiva metri în dreapta sa. N-avu nici măcar vreme să tragă deoparte pentru a lăsa loc liber aerolitului : berlina se năpusti vijelios, într-un nor de praf, o trăsură mare, neagră, trasă de doi cai uriaşi cu coama răvăşită, gonind într-o viteză nebună.

Într-o clipită, zări chipul înspăimîntat al vizitiului, cu gura larg deschisă, cu ochii holbaţi şi, în spatele lui, pe acoperişul vehiculului, ghivece de flori care săltau, sinistre, stranii, ca nişte ciucuri la colţurile unui dric.

Schimbarea bruscă de direcţie făcu să scîrţîie oribil potcoavele cailor şi cercurile roţilor pe pietrele din piaţă. Jourdan auzi ţipetele călătorilor din berlină, simţi cabrioleta înălţîndu-se, uimitor de docilă, şi se gîndi : „S-a terminat“. După un zbor planat care părea că nu se mai sfîrşeşte, totul dispăru într-o jerbă de scîntei ciudat de nedureroase.

Deschise ochii : era ziuă. Privi în jur cu uimire. Se afla în fundul unui soi de hangar, culcat pe paie, printre saci plini, probabil, cu grîne. Praful făinos caracteristic hambarelor încărca bîrnele şi căpriorii, pe care erau ţesute pînze de păianjen, în draperii grele. Tot felul de unelte agricole, de sticle goale aliniate pe etajere, de butoaie de diferite mărimi, o căruţă veche completau decorul. Printr-o ferăstruică din acoperiş, de deasupra capului său, pătrundea o lumină care părea să vestească zorile.

Avu un moment de incertitudine dezagreabilă, fiindcă pierduse complet noţiunea timpului, a locului, şi nici nu ştia ce i se întîmplase, aşa că, ridicîndu-se în capul oaselor, se uită în grabă la ceas, de parcă acesta ar fi deţinut cheia misterului : arăta ora patru şi jumătate. Dar cînd făcu o mişcare ca să se scoale, umărul şi braţul stîng, dureroase, avură grijă să-i împrospăteze memoria şi retrăi, nu fără suferinţă, scena accidentului pînă în clipa în care se cufundase în neant. După aceea : nimic. Nu-şi mai amintea nici măcar dacă fusese adus aici sau dacă se tîrîse pînă în hangar de unul singur. În afară de umărul lovit, de braţul pe care reuşea totuşi să-l mişte din încheieturi şi de un cucui impresionant în creştetul capului, nu părea să fi avut de suferit vătămări mai serioase.

Împinse o uşă ; dădea spre o grădină, jumătate cu zarzavaturi, jumătate cu flori. La celălalt capăt era o poartă mare prin zăbrelele căreia se zărea o bucată de drum de ţară.

Era chiar revărsatul zorilor, cenuşii încă, nemişcate, deşi preaslăvite deja cu cîntece răsunătoare de păsări căzute din cuib şi îmbălsămate de o savuroasă mireasmă de ierburi — incomparabilă spre a-i transmite unui om închis ca într-o cuşcă de doisprezece ani la Paris, care se considera bătrîn şi care, pe lîngă asta, cunoscuse experienţa, întotdeauna fecundă, a unei morţi momentane, —

un val de bucurie instinctuală, copilărească, putînd fi considerată, aproape, speranţă.

Traversă grădina şi ieşi în drum ; se simţea, din cauza comoţiei şi a celor două mese pe care le sărise una după alta, tot atît de slăbit ca un băieţaş după o convalescenţă, şi parcă eliberat de acea letargie înşelătoare care pîndeşte creierul şi simţurile după vîrsta de douăzeci şi cinci de ani. Recunoscu, la o distanţă de douăzeci de paşi, mica piaţă unde avusese loc accidentul. Se gîndi deodată la tovarăşul lui de drum, căzut pe cîmpul de onoare, şi începu să alerge ţinîndu-şi braţul invalid.

Piaţa era completă goală, cu excepţia locului dramei, unde zăcea carcasa zdrobită a cabrioletei : nimeni n-ar fi putut spera, în faţa acestei mici grămăjoare de lucruri sfărîmate, ca omul care mînase trăsura să mai fie încă în viaţă. Calul se volatilizase. Cu piciorul cercetă sfărîmăturile : şi bagajul său găsise un amator. Îşi scotoci buzunarele, care cuprindeau în totul şi cu totul doi ludovici şi un briceag de curăţat unghiile. Dispariţia calului şi a valizei i se părea mai curînd comică, şi nu izbutea să se indigneze. „Probabil că a scăpat nevătămat", îşi spuse.

Se duse să se aşeze pe treptele unei scări şi încercă să-şi rînduiască puţin gîndurile. Singurătatea acestui sat în zori îl neliniştea mult mai puţin, poate în măsura în care ea era justificată de ora matinală. Şontorog, fără nici un ban, înfometat, el care punea casa pe foc pentru un buton de manşetă rătăcit, acceptă această situaţie incomodă cu o veselă nepăsare. Se gîndi că dacă nu se întîmplă o minune, n-o să ajungă niciodată la timp la notar, că desigur cumpărătorul o să plece, că vînzarea casei bătrîneşti o să cadă baltă şi, deşi pentru rezolvarea afacerilor avea mare nevoie de aceste noi fonduri, faptul îl lăsa complet indiferent.

De obicei, la Paris — mai ales după ce trecuse de penibila scadenţă a vîrstei de patruzeci de ani — abia deschidea bine ochii că şi vedea apărînd, ca soldaţii la asaltul unei fortăreţe dezarmate, hoarda grijilor şi a contrarietăţilor, avînd drept comandant general conştiinţa vanităţii lor, ceea ce nu dregea lucrurile.

Pentru moment, în ciuda necazurilor nesfîrşite care se profilau la orizont, i se părea că singurul lucru important de făcut era tocmai să nu facă nimic. Avea senzaţia agreabilă că îi e capul gol. Privea crăpăturile dintre pietre, firele de iarbă crescute între treptele scărilor, dantela

frizelor din olane suprapuse, tencuiala căzută a unei colombe, de parcă le-ar fi descoperit pe toate pentru prima oară. De o veşnicie, răcoarea dimineţii nu-i mai transmitea un mesaj atît de grăitor — deşi era aproape cald şi deşi temperatura nu juca decît un rol neînsemnat în bucuria sa fiziologică. În faţa lui, pe un acoperiş, un pîlc de vrabii săreau şi ciripeau în cor, ciugulind printre ţigle viermişori imaginari şi făcînd puţină mişcare în aşteptarea apariţiei Regelui Soare. Şimţi că există o strînsă legătură sufletească între el şi aceste fiinţe mici cărora puţin le păsa de tot ceea ce nu le procura o plăcere imediată. Îi trecură prin minte tot felul de gînduri ciudate, uşor delirante. Nimic în mîini, nimic în buzunare... Rîse în sinea lui, un rîs uşor impertinent, cugetînd la mutra pe care ar face-o Thérèse dacă l-ar vedea cum arată. Îşi aminti de beţia extraordinară pe care o simţise adolescent fiind, cînd hoinărise de unul singur o zi întreagă pe dealurile din jurul oraşului Nîmes, pentru că în dimineaţa aceea găsise porţile colegiului închise din cauza unei binevenite epidemii de gripă.

Epidemia! Îşi aminti de ea ca despre un eveniment dintr-o altă lume. Nu se mai gîndise la molimă din ajun, şi nu-i venise încă în minte că ea era în mod sigur cauza indirectă a accidentului său şi că era să fie omorît de nişte burghezi (luxul sinistru al berlinei lăsa să se vadă de la o poştă situaţia lor socială importantă), care o ştersesera luînd cu ei muşcatele îngrămădite deasupra capului lor înainte ca holera să li le pună pe pîntec. Îşi aduse aminte de o formulă respingătoare, rostită de ducesa de Newcastle, şi care, atunci cînd contagiunea decima cartierele cele mai populate din Paris, găsise adepţi convinşi printre oamenii de vază: „Viaţa este atît de preţioasă încît nu trebuie s-o rişti cînd nu-i nici o cinste de cîştigat în acest joc al întîmplării...“

„De data asta, e de-adevăratelea...“ îşi zise. Cuprins de teamă, simţi un soi de crampă uşoară în pîntec şi se scuită imediat în picioare, de parcă şi-ar fi pierdut dintr-odată încrederea în inocuitatea treptei pe care se odihnea. Nu încerca, la drept vorbind, un sentiment de spaimă, mai curînd ceva mai tulbure, mai iraţional şi care era frica de a muri de holeră şi, totodată, dorinţa mai mult sau mai puţin limpede de a lua parte la evenimente mari, de a fi eliberat, pentru un timp nedeterminat, de dictatura propriului său destin. În ciuda pericolului (sau poate datorită lui) zorii care se revărsau în

dimineaţa aceea asupra lumii aveau, în mod sigur, un farmec neobişnuit.

Se orientă, porni în direcţia sudului ; dar picioarele îi erau cam vlăguite şi, după o sută de paşi, se dovedi că i-ar fi fost cu neputinţă să meargă foarte departe fără să mănînce nimic. Bătu, fără a-şi face prea mari iluzii, în uşile ultimelor case ; bătăile răsunară în spaţiul gol al coridoarelor sau al vestibulurilor fără a afla vreun răspuns. La ieşirea din sat, pe dreapta, se afla unul din acele conace bogate din secolul trecut, care se întindea în spatele unui parc împrejmuit de un gard de zăbrele. Totul era închis şi părea în ordine.

Sări peste un ziduleţ lateral, traversă o grădină aranjată după toate regulile, urcă scările terasei de la intrarea străjuită pe ambele laturi de doi palmieri ce arătau că stăpînul era un om cu vază, şi care învăluiau într-o ciudată atmosferă exotică faţada mare şi albă, ornamentată cu festoane pretenţioase, încremenită într-o tăcere de casă înstărită şi mîndră. Jos, lîngă colonetele terasei, observă nişte cercuri noroioase care se putea foarte bine să fi fost lăsate de faimoasele ghivece cu flori pe care le văzuse în ajun, seara, săltînd în dansul lor funebru pe acoperişul bolidului. Îi veni pofta să se răzbune dar îşi aminti că vinovatul nu sosise pe drumul acesta, fapt care îi disculpa pe proprietarul casei şi proprietatea sa.

Înconjură casa cea frumoasă ; obloanele compacte şi o uşă de serviciu trainic baricadată din interior îl dezarmară pe agresorul lipsit de experienţă, aşa că se întoarse ca să-şi încerce talentele la uşa de la intrarea principală, moşmondi cu briceagul în broască, dar era un mecanism greoi şi solid, făcut să reziste şi el în faţa unor hoţi amatori şi trebui, deci, să spargă uşa izbind-o de mai multe ori cu piciorul. Ea făcu un zgomot atît de mare deschizîndu-se încît Jourdan rămase o clipă înlemnit în prag, dar degeaba îşi ciuli urechile, castelul frumoasei din pădurea adormită continua să doarmă netulburat.

Intră într-un vestibul sonor şi răcoros unde îl învălui un miros liniştitor de naftalină care n-avea nimic comun cu mirosul camforului sau cu cel al vreunui dezinfectant oarecare. O curăţenie meticuloasă acoperise oglinzile cu linţolii şi toate mobilele păreau nişte fantome sub husele lor imaculate. După ce rătăci de-a lungul unui şir de încăperi vaste ale căror covoare fuseseră rulate şi de unde scoseseră perdelele care probabil că erau culcate în naftalină în aşteptarea unor zile mai bune, găsi pînă la urmă bucătăria : complet goală. În dulapuri nu

erau decît o veselă de calitate proastă, folosită de servitori, şi întrumentele de tortură obişnuite : frigare, satîre, cuţite de tăiat carnea, frigărui mici pentru împănat etc., fără a mai pune la socoteală un foarte drăguţ teasc de mînă pentru scos sucul din carne. Era pe punctul să-şi abandoneze investigaţiile, descurajat, şi încă şi mai înfometat dat fiind tot ce-i sugeraseră obiectele astea care îl făceau să viseze la pui fripţi şi pulpe de berbec zemoase, cînd avu buna inspiraţie să dea o raită prin pivniţă. Un lacăt mare, vestind comori ascunse, îi păzea intrarea ; îl rupse cu ajutorul unui vătrai descoperit în bucătărie şi se trezi în faţa unor stelaje şi a unor etajere pline de borcane cu conserve şi de sticle de vin sigilate care excludeau orice risc de contagiune, descoperire salutată aşa cum merita de ovaţiile stomacului gol. Înghiţi pe dată conţinutul suculent al unei oale cu carne de gîscă, inclusiv grăsimea şi aspicul, apoi nişte piersici în sirop, şi stropi totul cu un vin roşu, gros, care avea o savoare aspră, de cremene. Luă o sticlă de vin şi un cîrnat pentru drum, le înfăşură într-un şervet şterpelit din oficiu şi porni spre ieşire, mai sigur pe picioare acum şi cu sîngele încălzit, graţie vinului.

Înainte de a părăsi casa, dezveli una din oglinzile de la intrare şi văzînd cum arăta, tresări : avea o înfăţişare atît de puţin atrăgătoare încît stăpînul acestei locuinţe ar fi pus de îndată să-l împuşte ca pe un tîlhar de drumul mare. Cămaşa îi era numai zdrenţe (pînă în clipa aceea nici măcar nu-şi dăduse seama de asta) ; avea obrajii albăstrui din cauza bărbii, faţa şi gîtul murdărite de dîre de sudoare negricioasă, şi o tăietură mare pe frunte, închisă acum, din care sîngele se scursese pe-o ureche şi pe gulerul cămăşii. Uscîndu-se, sîngele lăsase pe piele coji negre, umflate ca nişte bube, mai dezgustătoare decît rana însăşi. Se spălă, ca pisica, cu husa oglinzii, pe care o ghemotoci şi o aruncă pe urmă sub un fotoliu, îndreptîndu-se spre ieşire.

Soarele nu se înălţase încă dar era ziuă de-a binelea şi căldura începea să fie, de pe acum, zăpuşitoare. La răsărit, foarte departe înspre Alpi şi înspre îndepărtata Italie, cerul era ca jeraticul.

Străbătînd parcul, i se păru că miresmele care pluteau pe alei trezeau în el tot mai multe rezonanţe ; scîrţîitul pietrişului sub picioare avu asupra lui, de asemenea, un efect inexplicabil. Auzi nişte coţofene cîrîind undeva, într-un boschet : pînă şi cel mai mic lucru pe care îl captau simţurile sale îi umplea trupul de o nespusă dul-

ceață. Înainte de a sări gardul, se mai întoarse pentru ultima dată ca să privească casa și parcul și se gîndi la ceasurile, la toate zilele și nopțile de vară care aici n-aveau să treacă pentru nimeni ; îi părea rău că nu le putea lua cu sine. Nu izbutea să înțeleagă ce se petrece cu el de cînd se trezise în hambar. De parcă o parte din mintea lui, moartă de demult, ar fi reînceput să funcționeze ; de parcă, într-un zgomot confuz, ca cel al unei orchestre care își acordează în surdină instrumentele, un noian de senzații uitate i-ar fi revenit acum cu toatele. Începu să se gîndească la Nîmes cu o nerăbdare plină de neliniște. Un soi de colică făcu să i se contracte pîntecele.

Porni pe drum cu pași mari. Umărul aproape că nu-l mai durea dar îl incomoda ; era nevoit să-și susțină brațul spre a-i evita zdruncinăturile mersului. Ori de cîte ori se gîndea la Nîmes și la casa lui natală, simțea în pîntec aceeași furnicătură de nerăbdare. Se vedea trecînd pragul — ușa opunea rezistență mîinii sale, se freca de parchet și, deschizîndu-se, scotea un fel de lătrat răgușit care trezea toate ecourile casei — pătrunzînd de-a lungul coridorului întunecat, ținut al gîndacilor, bîntuit de o pendulă cu timbru cavernos, vizitînd camerele de la parter una după alta : salonul, demodat, demn, cu un aer solemn dictat de nostalgice ambiții aristocratice și pe care fragilitatea bibelourilor și mătasea ce acoperea fotoliile și canapelușele îl rezervau oaspeților de seamă ; bucătăria, căreia ascendența țărănească a bunicii sale îi impunea, contrar salonului, o simplitate rustică, adeseori o oarecare neorînduială ; sufrageria, umedă și întunecoasă, scăldată întotdeauna într-o penumbră verzuie, în ciuda ușii cu geamuri care dădea spre grădină, dar a cărei lumină era ascunsă de o boltă de ampelopsis... Toate aceste detalii nu fuseseră niciodată atît de vii în mintea lui, de parcă, în ciuda anilor care se scurseseră, își regăsiseră acum o fremătătoare actualitate — de parcă umbrele părinților săi, pe care teama de suferință îi alungase în ascunzișurile memoriei, beneficiau de asemenea de această stranie reînviere iar dispariția lor redobîndea și ea, în același timp, o impresionantă actualitate.

Cît privește grădina, ea cel puțin fremătînd de viață, cum fusese lăsată în voia ei în ultimii cinci ani și se hrănise dintr-un pămînt negru și gras, Jourdan și-o închipuia aidoma acelor grădini parohiale părăsite, de o luxurianță morbidă... Își aduse aminte de întoarcerile din vacanță cînd, după o absență de două luni, petrecute

acolo sus, pe moşia mătuşii, înspre Montdardier, ţinutul întinderilor vaste, regăsea decorul familiar cu o curiozitate cu atît mai vie cu cît în cele două luni de vară, pomii, plantele, ampelopsisul şi buruienile proliferaseră, crescînd între zidurile înalte care închideau grădina, o atmosferă plină de vrajă, nedespărţită de mirosul de smochine putrede, zdrobite pe pămînt, şi de acea caldă şi înşelătoare toropeală a zilelor de toamnă, ameninţată de venirea mai rapidă a nopţii.

Şi numai Dumnezeu ştie cît urîse el dărăpănătura asta, pe care extinderea noilor cartiere o înconjurase cu locuinţe mîndre, umilitoare pentru zidurile ei vechi tencuite după moda italienească, în anii cînd sîngele adolescenţei poartă cu sine obişnuita ei drojdie de invidie, de ingratitudine, de aroganţă faţă de trecutul copilăriei, prea apropiat încă spre a putea să înduioşeze.

Nici balcoane cu cariatide, nici palmieri după regulile protocolului, nici zăbrele cu ţepi la ferestre, nici festoane din stuc — cum aveau vecinele ei dornice să afişeze toate însemnele unei bunăstări ursuze : comerţul cu grîne, destul de prosper, din care trăise familia, nu-l împiedicase să se simtă rănit în mîndria lui juvenilă de această casă al cărei mod de viaţă vorbea de strîmtorare, de prudenţă, de teama de lucrurile de prisos sau de necunoaşterea lor — mergînd pînă la a rezerva o parte din grădina de flori rîndurilor de fasole şi dovlecilor, reflex al acelei bunici la care latura ţărănească era foarte trainică. Clădirea se afla la nivelul străzii — alt cusur, într-un cartier în care consideraţia era cîntărită după mărimea scărilor, după cascadele de trepte pe care le desfăşurau. Luciul pragului frecat cu peria şi strălucirea alămurilor pe uşa de la intrare răspundeau acestui fast costisitor printr-o curăţenie îndîrjită, realizată sub tutela economiei.

Economia ! Prudenţa ! Tot atîtea măşti ce ascundeau lipsa de oportunitate, lipsa de îndrăzneală care, dintr-o criză în alta, de la măsuri stupide la greşeli caracteristice, micşorară modestul capital ducînd familia pur şi simplu la faliment. De aici, căsătoria aranjată, de aici, Thérèse, şi pe deasupra, o situaţie în afacerile financiare ale socrului, un mare curtier instalat la Paris, care îşi măritase o fiică lipsită de strălucire şi, în acelaşi timp, pe mai nimic, pusese mîna pe o afacere insolvabilă.

Soarele se ridică deasupra dealurilor ; de un roşu cărămiziu, la început, se îngălbeni foarte repede, ajungînd de un alb incandescent, şi pielea îi simţi arsura ca de var nestins. Căldura creştea, necruţătoare, tot mai apăsătoare, vîscoasă, uscînd pe dată ierburile umezite de rouă şi totul începu să sfîrîie şi să scînteieze de insecte în vîlvătaia întregului ţinut. Cerul era alb de la o margine la alta, în afară de linia orizontului, unde pîcla şi pulberea cenuşie a acestei canicule îi dădeau culoarea cositorului. Nu se simţea nici o adiere de vînt.

Jourdan mergea de peste o jumătate de oră ; continua să fie într-un soi de stare de semiinconştienţă, pe care o accentua caracterul neobişnuit al evenimentelor şi impresia excitantă că retrăieşte, prin intermediul senzaţiilor prezente, foarte dense şi foarte vii, situaţii şi momente dintr-o viaţă anterioară, din care n-ar mai fi păstrat decît amintiri confuze. Părăsind satul, pornise drept spre sud, apoi o luase spre stînga, înspre un castel care se zărea de foarte departe, fiind înălţat pe vîrful unei coline acoperite de arbori deşi ; zări curînd la poalele castelului, o mică turmă de case străjuite de această construcţie ciudată, flancată de o parte de două turnuri de colţ şi, de cealalta parte, de un meterez cu creneluri. Drumul pe care înainta acum, după ce trecuse peste un izvor mai mult sau mai puţin secat, era mărginit de arbuşti de ale căror ramuri, aidoma unor gheare, se agăţaseră, atunci cînd trecuse căruţa cu furaje, smocuri de frunze uscate, ca la revărsarea unui rîu. Ici şi colo, pe drum, erau presărate grămăjoare de baligă lucioasă încă, fapt ce putea însemna o urmă de viaţă normală. Se gîndi din nou la epidemie ; simţea că pîntecul i se contractă uşor, ca mai adineauri, pe treptele scării, dar fără să-i fie cu adevărat frică. Picul acesta de teamă nu îi era atît de dezagreabil, din punct de vedere fizic. Era chiar destul de mirat de dezinvoltura cu care pătrundea în acest teritoriu pe unde molima dădea tîrcoale, în vreme ce toată lumea fugea în direcţia opusă. Ceva îi spunea într-o părticică, lucidă încă, din creierul lui, că se comportă ca beţivii aceia pe care beţia îi face insensibili la ameţeală şi care bravează fără să clipească marginile prăpastiei. De cînd se trezise în hangar, avea impresia că trăieşte cu atîta intensitate încît se simţea în stare să înfrunte fără teamă situaţiile cele mai periculoase, să treacă cu seninătate prin faţa unor grămezi de cadavre slăbite şi înnegrite de holeră — el care, la Paris, atunci cînd epidemia umplea bisericile de sicrie şi

făcea ca obsesia morții să ajungă la paroxism, ar fi luat-o la fugă mai degrabă decît să dea peste vreunul pe stradă.

Intră în cătun pe o străduță prost pietruită, unde bolțile mai păstrau cîte ceva din răcoarea lor de pivniță mucegăită și lipsită de viață. Și aici aceeași poveste ca un ajun : case surde și oarbe, o liniște absolută. În sfîrșit, cînd trecea prin fața unui grajd auzi în dosul ușii un tropot înfundat de copite. Lîngă grajd se afla o cocioabă dinspre care venea, din răstimp în răstimp, un miros de supă de praz. Bătu în oblon. În încăpere se auzi o mișcare imperceptibilă, urmată de tăcerea nefirească a unor oameni care își țin respirația. Insistă, de mai multe ori, și întrebă pe tonul cel mai amabil : „E cineva înăuntru ?" Peste puțin timp un glas de bărbat care, în schimb, nu era defel amabil, răspunse :

— Ce doriți ?

— Sînt un călător venit de la Paris și am avut un accident. Mi s-a furat calul și sînt ușor rănit. Nu știu nici măcar unde mă aflu și nici ce se petrece prin locurile astea. Molima a ajuns oare pe-aici ?

După alte clipe de tăcere, aceeași voce răspunse, pe un ton mai blînd :

— Da. Sînt mulți morți pînă acum. Ni s-a spus să stăm în casă și să nu deschidem nimănui. N-avem chef să intre boala printre noi.

— Și știți cumva ce s-a întîmplat pe la Nîmes ? Zarele...

— Nu știm ; nu știm nimic. Să ne lase toată lumea în pace.

Se auzi zgomotul făcut de un scaun mutat din loc, urmat de o exclamație înăbușită, ca și cum ar fi fost dojenit un copil.

Dar unde au dispărut toți oamenii ? Mai toate satele pe care le-am străbătut de ieri pînă azi sînt pustii. Aș putea spune că sînteți prima persoană căreia îi vorbesc.

— Mulți au plecat în pădure. Ceilalți fac ce facem și noi. Și-acum, lăsați-ne în pace !

O voce de femeie, tărăgănată și vulgară, adăugă :

— Nu cerem nimănui nimic. Să nu ni se ceară nimic.

— Nu riscați mare lucru dacă-mi spuneți unde mă aflu și dacă-mi indicați ce drum să iau ca să merg în direcția orașului Uzès.

Auzi cum bărbatul și femeia schimbă, pe șoptite, cîteva vorbe în graiul local, apoi unul dintre ei se sui pe o scară și, după cîteva clipe, oblonul ferestrei de deasu-

pra capului său se întredeschise, lăsînd să se zărească un ochi şi un nas. După ce-l examină pe presupusul accidentat, bărbatul împinse ceva mai mult oblonul şi se hotărî să-şi arate chipul ; aruncă iute o privire pe străduţă, spre a vedea dacă interlocutorul său este singur. Avea un cap mic, ca de broască ţestoasă, şi privirea neliniştită a zgîrciţilor.

— Aici este Bastide d'Engras. Ca s-o luaţi spre Uzès e foarte simplu : n-aveţi decît să mergeţi tot înainte pe drumeagul care coboară spre pădurile ce le vedeţi acolo jos. După o leghe ajungeţi pe drumul dinspre Saint-Laurent-la-Vernède spre Saint-Quentin-la-Poterie, o luaţi la stînga şi n-aveţi decît s-o ţineţi drept înainte.

Îşi trase înapoi capul, închise oblonul la loc, şi broasca ţestoasă intră din nou în carapace.

Jourdan găsi uşor drumeagul care cobora spre păduri. În afară de locurile unde se afla şi unde pădurile se îndesau cu un brîu de stejari mediteraneeni de un verde mai proaspăt, cît vedeai cu ochii se întindea o adevărată mare de stejari-*kermes* [1] negri ca tăciunele, al căror frunziş sclipea în lumina soarelui ca o cuirasă de metal. Merse timp de o oră în acest *maquis* pe care îl făcea mai uşor de străbătut o importantă reţea de poteci mai strîmte care se întretăiau cu drumul lui, pornind, la întîmplare, în toate direcţiile. Hăţişul înalt împiedica privirea să meargă în altă parte decît înspre drumul care se întindea drept înainte şi care, din fericire, mai era în umbră : nu se făcuse încă ora opt şi soarele dogorea puternic. Umbra acestei false pădurici uscate ca o iască şi pline de zdrăngănitul pietrelor nu era răcoroasă, dar apăra pielea de o arsură de nesuportat după o bucată de vreme. Setea îl chinuia din nou foarte tare pe Jourdan şi el îşi dădu seama că îşi uitase lucrurile de care avea absolută nevoie în vestibul, atunci cînd se privise în oglindă. Regretă mai ales sticla de vin. Se întrebă unde se ascunseseră toţi fugarii despre care îi vorbise omul de mai adineauri ; probabil în stînele pitite în adîncul pădurilor. Cît priveşte epidemia, expresia „mulţi morţi" îi revenise în minte de cîtăva vreme : oare ce însemna asta „mulţi morţi" ? O sută, trei sute, cinci sute de persoane pe zi ? În departamentul Seine, atunci cînd epidemia din '32 atinsese punctul culminant, într-o singură zi din luna aprilie muriseră aproape opt sute de persoane. În pro-

[1] Varietate de stejari mediteraneeni cu frunze spinoase, persistente.

vincie, o concentrație mai mică a populației putea limita hecatomba ; dar, pe de altă parte, trebuia să ții cont de căldura foarte mare, în măsură să răspîndească contagiunea mult mai repede decît la Paris.

Mergînd, Jourdan se gîndea la toate astea și o făcea cu o detașare destul de inexplicabilă, de parcă pe el nu l-ar fi privit decît într-o foarte mică măsură. La un moment dat se pomeni chiar fredonînd un cîntec, deși cu o clipă mai înainte se întrebase cine avea să îngroape victimele, dat fiind că după o atare debandadă, exista riscul să nu mai fie „destule brațe pentru a ridica toate trupurile care nu se mai ridicau" (descoperise această frază cu trei ani în urmă în ziarul *Le Moniteur de Paris).* Nările gata să interpreteze, în sensul divagațiilor sale, cel mai neînsemnat miros vegetal, aveau senzația că interceptează prin anticipație efluviile oribile și fascinante ale descompunerii. În sfîrșit ajunse în fața faimosului drum.

Se opri cîteva clipe ca să-și odihnească picioarele, așezat la umbra unui *cade* [1] uriaș. Toate plantele din stejăriș răspîndeau miresme tot mai uscate, care aveau asprimea și precizia unei epúre. Stătea așa, așezat pe pietre, într-o stare de fericire deplină. Privea drumul gol, pustiu, alb ca creta, care se întindea peste uriașul platou dominat de nava muntelui Bouquet ; și, deodată, de parcă timpul ar fi stat în loc, poate și din cauza aerului mai ușor, a unui soi de inactivitate ce plutea în jur, avu impresia că e duminică (își amintea foarte bine că e luni), și nu reuși să scape de această impresie nici în zilele următoare.

Rămase o vreme ghemuit privind drumul ; simți din nou aceeași furnicătură ciudată în pîntec și acel tremur dulce de-a lungul nervilor la gîndul revederii orașului Nîmes — la gîndul că era așteptat acolo... de cine, Doamne Dumnezeule ! Ridică din umeri. De niște schelete de acum nu știu cîți ani... Și în plină epidemie de holeră, izbucnirea asta de veselie care îi sfredelea măruntaiele, cam așa se întîmpla cu douăzeci de ani în urmă, în ajunul plecării în vacanță ! „Dar oare ce-i cu mine..." Se ridică în picioare și, înainte de a porni la drum, aruncă o privire de jur împrejur peste platoul care se vălurea cît vedeai cu ochii aproape în toate direcțiile, albăstrui, alburiu, — parcă era în transă sub lumina puternică de

[1] Numele provensal al arbustului *juniperus exycedrus.*

la zece dimineața, — cu drumurile, cu potecile, cu tainele, cu satele lui, care se zăreau sau nu, precum, în depărtare, alți munți cu alte platouri, sate și cătune, biserici mici, călduțe, cu parfum de arțar, izvoare, torente, povîrnișuri de munți frumoși, acoperite de catifeaua unor ierburi lucioase ca părul unor vite adormite, păduri în care să te pierzi, lande netede, pustii, întinse ca oceanele... avea senzația că simte pînă în propriile-i vine toate lucrurile astea pe care lumea înconjurătoare le purta pe coastele ei precum își poartă fructele un arbore.

Era gata s-o ia înspre Saint-Quentin-la-Poterie cînd auzi ecoul unei cavalcade și zări apărînd după o cotitură, la vreo cinci sau șase sute de metri distanță, un grup de călăreți în uniformă ce veneau la trap dinspre Saint-Quentin și Uzès. Se trase mai înapoi pe marginea soselei si îi lăsă să se apropie : oare ce erau ? jandarmi ? soldați ? Preferă să sară în mijlocul tufișurilor mai degrabă decît să riște să fie luat drept un vagabond și băgat la închisoare pentru că n-avea nici un act la el. Nimic mai plăcut decît clipa aceasta ; îi auzi trecînd prin dreptul lui, inima îi bătea tare în piept, dar nu aveau aerul să fi descoperit ceva.

De teamă să nu dea peste alte uniforme, preferă să-și continue drumul prin pădure ; găsi un drumeag care îl prelungea spre vestul șoselei pe cel pe care mersese mai adineauri. După o leghe și mai bine prin pădurile acestea, unde, din loc în loc, cîte un luminiș rotund amintea de cărbunari, tăie un alt drum destul de lat dar, și acum, preferă să meargă mai departe tot peste lande si, după un sfert de oră, ajunse la marginea unei depresiuni circulare care închidea o mică porțiune din țin.t izolat de restul lumii, cu case răspîndite în jurul unei biserici, cu un cimitir vegheat de chiparoși și cu scheletul bătrîn al unui castel sus pe o creastă care cobora pînă în mijlocul depresiunii. Imposibil s-o iei la dreapta spre Uzès : într-acolo era un hățiș de nepătruns, numai arbuști plini de ciocuri și de gheare. Apucă pe drumul care, îndreptîndu-se spre centrul depresiunii îl duse jos, chiar în mijlocul cîmpurilor. Din fericire, un pîrîu însoțit de plante acvatice părea că se strecoară în direcția bună, de-a lungul unei rîpe săpate de el, probabil, în platou. Rîpa era atît de strîmtă încît pîrîul o umpluse cu totul, obligînd poteca să alerge mai sus, pe panta colinei, printre pietroaie și un tufăriș țepos, scund, care lăsa să se zărească, douăzeci sau treizeci de metri mai jos, bulboanele, de un verde-deschis, ale pîrîului.

Peste o jumătate de oră, ieșind din rîpă, ajunse mai sus de o proprietate ascunsă de un strat gros de verdeață care își trăgea răcoarea din apa unui bazin mare în formă de scoică, alimentat de pîrîu cu un zgomot de cascadă ; se vedeau acareturile și, în mijlocul unui parc, acoperișurile unui conac. Trecu pe o potecă mai îndepărtată, înfundîndu-se pînă la ochi în ierburile malte cît omul ; la marginea acestora un panou glăsuia astfel

VÎNĂTOAREA
ESTE
INTERZIS [1]
ÎN
PĂDUREA
D. DE LA
BAUME

În stînga, la cinci sau șase kilometri, silueta familiară a castelului ducatului de Uzès se profila pe un peisaj spaniol, în aerul jucăuș și fierbinte. În semn de doliu sau de părăsire provizorie, pe turn nu veghea nici un stindard. O cîmpie lungă, cultivată de țărani, acoperită cu livezi mici de măslini, cu vii, cu ogoare mărunte, se întindea în fața lui, în partea de sud a dealurilor peste care trecuse. Mai în tot locul se zăreau ferme, cătune, *bastide* [2], sate cu acoperișuri și clopotnițe ce vibrau în lumina violentă. Un alt șir de coline, mai scunde, de un negru tocit, întuneca fundalul peisajului : era ultimul obstacol în spatele căruia Nîmes, cu turnul Magne și cu arenele sale, se cocea în depresiunea lui unde dealurile răsfrîngeau căldura — chiar și în timpul nopții...

Se opri exact în mijlocul drumului : dar în ce noapte fusese oare atît de cald încît trebuiseră să agațe cearșafuri ude în fața ferestrelor ? Atmosfera de febrilitate fericită pe care o trezea în amintirea lui noaptea aceasta o plasa, probabil, în perioada fermecată de dinaintea marii călătorii la Montdardier. (Avu senzația fizică, într-o străfulgerare, a unui noian de fapte gata să se năpustească în memoria lui și să-l poarte cu ele, de parcă,

[1] Sic. (N. A.)
[2] În sudul Franței, case țărănești.

pe undeva, avea să se rupă o membrană fină, eliberînd o lume uriaşă şi fremătătoare pe care ajunsese să n-o mai vadă, ca şi cum ar fi orbit încetul cu încetul...)

Simţi o oarecare plăcere să umble în plin soare de-a lungul unui drumeag de ţară însoţit pe-o singură parte de un şir de duzi cu frunze grase, lucioase şi sănătoase, mărginit de o fîşie de iarbă acoperită de un praf alb ca făina, unde fiecare pas stîrnea un miros puternic de mentă. Curînd văzu înălţîndu-se în faţa lui acoperişurile unui sat destul de mare în mijlocul căruia trona unul din acele mici castele de modă italienească, aşa cum se pot afla prin locurile acestea. Numele satului îi reveni brusc în minte, pentru că trecuse pe aici de două sau de trei ori cu tatăl său : era Montaren.

Firește, nu se vedea nici picior de om pe stradă, dar destul de multe cocioabe cu ferestrele împodobite cu zdrenţe păreau locuite încă, precum şi cîteva case ceva mai bogate de unde auzi cele douăsprezece bătăi de la amiază ale unor orologii cu timbrul sepulcral şi cele grăbite, cu strălucire ca de aramă, ale unei pendule foarte vioaie. Soarele lovea orizontal pietrele galbene din care sînt construite multe case din această regiune. Pe străzi plutea un miros puternic de dezinfectant. Aerul fierbinte tremura peste acoperişuri.

În faţa uşii bisericii, o trăsură neagră, fără cai, de o formă lugubră, neputînd lăsa nici o îndoială asupra naturii transporturilor, îşi aştepta clientul următor. Jourdan simţi cum i se contractă uşor măruntaiele, dar continua să fie stăpînit de acel sentiment de siguranţă ireală de care el în primul rînd era uimit.

La ieşirea din sat, pe drumul spre Uzès, zări o capelă mică, zidită tot din aceleaşi pietre gălbui, frumos cioplite, care se adăpostea sub nişte pini. Uşa capelei era întredeschisă ; intră înăuntru. Totul fusese prădat — sau mutat în altă parte. Tabernacolul era gol, cu uşile larg deschise. Ca o dovadă a murdăriei lor, pe zidurile văruite se distingeau urmele mai deschise la culoare ale diferitelor *ex-voto*-uri [1] şi ale imaginilor drumului Calvarului care fuseseră luate de-acolo. Pe treptele altarului, urmele unei lumînări uriaşe — act de credinţă dictat de evenimente — care arsese pînă la discul sfeşnicului

[1] *Ex-voto*, tablou, obiect depus într-o biserică în semn de mulţumire adusă divinităţii sau pentru îndeplinirea unei dorinţe.

mâlțind cu ceară scursă pe dinafară o stalactită abra-cadabrantă.

În ciuda acestei atmosfere ușor funebre, ostile (pe care orice mutare o lasă în urma ei), penumbra și răcoarea relativă de sub boltă și între zidurile groase, cu geamuri strîmte ca ferăstruicile din zidurile cetăților pe unde se aruncau proiectile, îl îmbiară să se întindă pe o bancă și să aţipească.

Dormi o oră. Răcindu-se, mușchii lăsau să-i apară dureri în mai tot trupul. De fiecare dată cînd era gata să adoarmă de-a binelea, cădea într-o prăpastie și sărea în sus ca o pisică opărită. Gîndurile îi erau diforme și incoerente.

O evidență jalnică profită de toropeala lui pentru a i chinui conștiința neutralizată și a i se furișa în minte ca un șarpe. Și anume, că legătura dintre oameni și Cel Nevăzut (care stăpînea aproape totul de cînd lumea) nu se baza pe nimic, și că oamenii cei mai cu minte își încredințau soarta celei mai subtile expresii a nebuniei. O poveste absurdă, în fond, absurdă și de necrezut, o situație cumplit de confuză, o neînțelegere ireparabilă, ceva care putea să nu fie decît o boală a copilăriei speciei, o tară din vremea pubertății și care devenise o a doua natură, o instituție universală, o boală mintală iremediabilă.

Se trezi brusc din starea de somnolență și privi cu stupoare tabernacolul deschis ca un cavou în miniatură, altarul golit de podoabele bisericești, de parcă le vedea abia acum pentru prima dată așa cum erau. Se sculă în picioare și ieși fără a ști prea bine ce face. Totul i se părea ireal. Afară era o lumină puternică, nimicitoare, de după-amiază iar căldura, sufocantă, i se lipea ca un strat de unt pe față ; avu senzația că respiră suflul unui incendiu.

Și mereu aceeași impresie că e duminică, impresie provocată mai mult de o ciudată renunțare la proiectele și la convingerile lui obișnuite, decît de amorțeala acestor ținuturi părăsite, a acestor drumuri pustii.

La un moment dat, auzi o trăsură și se ascunse după un platan. Era o cabrioletă neagră care sosea de la Montaren în trap mărunt și se îndrepta către Uzès. După cît se putea vedea de departe, era mînată de un bărbat cu *clac* [1], cu figură de orășean. Omul îl zări și se opri în dreptul lui. Avea o barbă mică tunsă cu grijă, niște ochi

---

[1] Joben cu resorturi.

vioi, un chip inteligent, mai curînd amuzat decît speriat de aerul straniu al vagabondului care înainta spre el — poate nu ca să-i taie gîtul ci mai curînd punga cu bani.

— Ce dorești ? spuse el cu un glas tînăr care nu se potrivea cu cei șaizeci de ani ai săi, cu părul lui alb. Lîngă el se afla o trusă neagră.

— Nu vreau nimic. Nu sînt... În sfîrșit, nu vă fie teamă. Voiam pur și simplu să aflu ce se întîmplă.

— De ce vreî să-mi fie teamă, rosti bărbatul și rîse ușor.

Îl privi atent pe Jourdan. Spuse „M'da" printre dinți și adăugă :

— Arăți tare ciudat. Ce ți s-a întîmplat ? Încotro ai pornit-o așa ?

— Spre Nîmes.

Își povesti pe scurt accidentul, uimirea în fața satelor părăsite sau a celor în care localnicii se baricadaseră în spatele obloanelor. Bănuia că epidemia se răspîndise în toată regiunea, că mulți locuitori fugiseră, dar nu știa absolut nimic precis.

— E într-adevăr chiar atît de grav ?

— Dar de unde ai picat ? din lună ?

— Nu, răspunse prosteşte Jourdan, de la Paris.

— E cam același lucru, zise bărbatul rîzînd ușor cu rîsul lui aristocratic și binevoitor. Hai, domnule, să mergem la mine acasă să examinăm, dacă îmi permiți, frumusețea asta de rană pe care ai primit-o la cap. Precizã, cu glas scăzut, ca pentru sine : „sînt medic". Și apoi zise pe un ton obișnuit : — O să-ți dăm un aer decent și, după aceea, te sfătuiesc să-ți iei tălpășița și să te întorci acolo de unde ai plecat.

Avea un tic care îl făcea să-și încrețească nasul și să-și strîngă întruna pleoapele foarte repede, de-ai fi zis că-l gîdilă ceva. Relată faptele fără înfloriturí.

Holera trecuse Ronul la sfîrșitul lunii iunie, omorîse douăsprezece persoane la Nîmes cu o săptămînă mai înainte (la ora respectivă nu mai rămăsese probabil mare lucru din ele sub cele șase picioare de pămînt și cele cincizeci de kilograme de var nestins aruncate deasupra). Molima asiatică mocnise vreo cinci sau șase zile. Unii refugiați veniți de la Marsilia și de la Toulon creaseră noi focare, la Remoulins, Beaucaire, Saint-Gilles, și în noaptea de sîmbătă spre duminică muriseră treizeci de persoane numai în regiunea Uzès. Duminică seara, municipalitatea din Nîmes afișase la ușa primăriei o listă cu cincizeci și patru de victime. Cam tot atîtea trebuie

să fi murit și pe-aici. Populația fusese cuprinsă de o panică de nedescris. Numai din orașul Uzès, peste o mie de persoane își părăsiseră locuințele și se răspîndiseră la întîmplare în defileul rîului Gardon, în păduri. Cine știe dacă nu cumva vomitau acum prin tot locul, infectînd apele rîurilor ?

— Și ceilalți ce fac ? întrebă Jourdan. Ce mănîncă ? Totul e închis...

— Nimic, așa stau lucrurile. Orez fiert. Apă fiartă. Curînd o să înghită și gunoaie fierte dacă autoritățile, care fac în pantaloni de frică — nouă zecimi din membrii consiliului municipal din Nîmes s-au dus să se baricadeze în spitale de țară — nu iau măsuri imediate, împiedicînd în primul rînd oamenii să circule și împărțind hrană celor nevoiași. Altfel, peste patruzeci și opt de ore peste tot o să fie numai prădăciuni. O serie de prăvălii au și fost jefuite. Pe străzi au și început să umble patrule, și după ora opt nimeni nu mai are voie să iasă din casă. O să se întîmple pe aici cam ce s-a petrecut la Toulon. Uite, acolo în spate probabil că o să găsești un număr din ziarul *L'Éclaireur de la Méditerranée* de acum trei sau patru zile.

În ciuda hurducăturilor, Jourdan citi : *„Cîteva zile au fost de ajuns pentru a face ca orașul să devină trist și tăcut. Suflul înghețat al monstrului asiatic a făcut să pălească totul, a ofilit totul. Prăvăliile nu se mai deschid, clopotele nu mai bat, cîntările preoților au încetat. Îți vine a crede că în pulberea străzilor pustii nu se va mai imprima urma pașilor nici unei ființe vii. Numai din cînd în cînd se aude pasul grav și măsurat al patrulelor care circulă pentru a dejuca planurile vreunor răufăcători. La căderea nopții, focurile de catran aprinse din loc în loc ard singuratice în piețele publice și răspîndesc o lumină roșiatică și trîmbe de fum înăbușitor. În același timp, numeroase lovituri de tun fac să vibreze aerul, și aceste detunături lugubre în mijlocul tăcerii generale par să oficieze funeraliile întregului oraș — lovituri de tun trase din ordinul contraamiralului pentru a satisface dorința unei părți din populație care crede că niște vibrații puternice pot purifica atmosfera.“*

Urmau cifre, mult mai neliniștitoare decît toată vorbăria aceasta.

Ajunseră în apropierea primelor case din Uzès.

— Ce mă uimește cel mai mult, zise Jourdan, e că nu toți oamenii au plecat. Ce-i ține pe loc ?

— Teama de a-şi părăsi culcuşul, rosti doctorul Moraud. Micii burghezi care n-au nici o casă la ţară preferă să-şi dea duhul în patul lor mai degrabă decît să doarmă în plin cîmp. Totuşi, s-a cam zis cu liniştea şi confortul căminului... (Rîse uşor amuzat, de parcă ar fi fost vorba de o glumă bună.) Îşi numărau bănişorii şi îşi închipuiau că lucrurile au să meargă tot aşa la nesfîrşit. Sînt foarte uimiţi de cele ce se întîmplă. Uite c-am ajuns. Hai, dii, Biquette...

Biquette se repezi, printr-o poartă mare, într-o curte pietruită şi umbroasă unde stagna o răcoare de mînăstire ; colţurile erau pline de iederă, de plante urcătoare, iar în fundul curţii se înălţa un smochin uriaş. Zgomotul cabrioletei făcu să apară la intrarea casei o fată grăsuţă.

— Micuţa Marie, preciză doctorul, e un fenomen. E surdă şi mută.

Arătă una din cele patru faţade care dădeau spre curte şi ale cărei obloane erau toate închise :

— Aveam locatari. Au şters-o azi-noapte, pe tăcute. Acum sîntem singuri în hardughia asta. Ţine, fetiţo.

Încredinţă hăţurile fetei care duse calul şi cabricleta în remiză. Se aşeză apoi în faţa lui Jourdan şi, uitîndu-se drept în ochii lui, cu o privire ironică şi vioaie care aluneca de la un ochi la altul într-un du-te-vino foarte atent :

— Te-ai apropiat de indigeni ?

— De indigeni, repetă Jourdan, surprins.

— Mă rog, de oamenii de pe-aici, de cei din regiune, de autohtoni. Ai mîncat fructe, ai băut apă din rîu ?

— Nu. Şi la drept vorbind n-am văzut pe nimeni, în afară de o ţărăncuţă pe care n-am atins-o nici cu vîrful degetului şi de un bărbat închis într-o casă şi cu care am vorbit printr-un oblon. Singurele lucruri pe care le-am mîncat şi le-am băut se găseau tocmai în fundul unei pivniţe : o sticlă de vin şi un borcan cu carne conservată. Ah, da ! uitasem : şi nişte piersici în sirop. Toate alimentele astea erau fierte şi bine închise de multă vreme.

— Perfect. O să ardem totuşi hainele astea ponosite. Nu se ştie niciodată pe unde se poate cuibări mizeria asta. Şi ar fi chiar de mirare să nu găsesc ceva ca să te îmbraci.

— Sincer vorbind, nici nu ştiu cum să...

— Lasă formulele de politeţe...

Trecură prin coridoare de o răcoare monahală ; mobile pîntecoase luceau în penumbră. Pe pereţi, în gra-

vuri de pe vremea Imperiului, pîlcuri de soldaţi acoperiţi de ţepii puştilor lor şi purtînd panaşe de cîlţi — focurile de armă — se împuşcau, foarte aproape unii de alţii. Cabinetul doctorului Moraud era de o austeritate militară : pereţi văruiţi şi lespede goală. Nici o gravură ; nimic altceva decît cărţi şi un dulap cu geamuri umplut cu fiole care conţineau lichide de toate culorile. Atmosfera era impregnată de un uşor miros aromatic.

— Ia să vedem, zise doctorul.

Îşi plecă asupra lui Jourdan, aşezat pe scaun, chipul scuturat de ticuri şi începu să-i palpeze craniul. Apoi îşi concentră atenţia asupra rănii, fapt care avu ca efect oprirea bruscă a acestei gimnastici faciale ; figura îi deveni netedă şi gravă, încremenită într-o sinistră nemişcare, de parcă ceea ce descoperise la pacientul lui îi tăiase orice poftă de a mai glumi.

— Ce se întîmplă ? întrebă Jourdan.

— Nimic. (Ticurile reîncepură). E vorba de cicatrice. O să rămînă urme...

— Ei, ştiţi, la patruzeci şi doi de ani...

— Ei, n-o lua chiar aşa, rosti doctorul pe tonul unuia care vede cum i se topesc toate economiile.

Îi dezinfectă rana cu o mînă uşoară :

— N-ai dureri de cap, nu-ţi vîjîie urechile ?

— Nu.

— Nu simţi nimic deosebit, n-ai nici o senzaţie de greaţă ?

— În afară de durerea din umăr, nu, nimic. Doar că mă simt cam ciudat.

— M'da... Ia să vedem umărul.

Era învineţit. Doctorul îi puse o cataplasmă care răspîndea toate miresmele Arabiei.

— Atîta timp cît nu-i învineţit decît umărul... Ciudat, spui ? O senzaţie de sfîrşeală generală ?

— Nu, mai curînd invers. De azi dimineaţă, o să credeţi că sînt complet nebun, am impresia că... am iar impresia că trăiesc, că mă simt mai plin de viaţă decît înainte. Mai uşor.

— Din cauza şocului. Ai citit *Visările unui hoinar singuratic* ale lui Rousseau ? El povesteşte cum, într-o seară, după ce fusese trîntit jos de un cîine uriaş, revenindu-şi mai apoi în simţiri a trăit unul din cele mai încîntătoare momente din viaţă. ca şi cum pierderea momentană a memoriei provocată de cădere ar fi fost compensată de o reîmprospătare a sensibilităţii sale. În fond, trebuie să mori ca să renaşti, căci nimic nu-i mai cum-

plit decît permanența. Și poate că moartea chiar... mai spuse el ca vorbind cu sine. Bine, să ne întoarcem la treburile noastre : nu ai o ușoară senzație de greutate sau de apăsare aici ?

Îl apăsă pe epigastru.

— Puțin. Nu ceva deosebit.

— Nu ți-e frig la picioare ?

— Nu.

— Bine. Uite ce-a să faci. O să petreci noaptea la mine. Și mîine, în zori, s-o întinzi de aici *subito presto* [1]. Se vorbea chiar azi dimineață să se închidă drumurile. Ia-o prin Ardèche. O să-ți împrumut o gloabă pe care o s-o lași la unul din prietenii mei, la Lamastre, unde holera n-o să te prindă din urmă. O să-ți împrumut și niște bani. O să mi-i înapoiezi cînd o să se termine toate astea.

— Suma vi se va rambursa deîndată, cu un bilet semnat de mine, de către notarul Deleuze.

— Dacă luăm în considerare vitaza cu care notarii au dispărut pe furiș, pretutindeni, sînt multe șanse ca domnul Deleuze al dumitale să fie acum la cincizeci de leghe de aici. Și pentru o bună bucată de vreme.

— N-am intenția să jignesc un om ca dumneavoastră îmbolnăvindu-mă de holeră.

— Holera, rosti doctorul Moraud, eu cred că în perioadele de epidemie, toată lumea o ia. „Nu mureau toți, e drept, dar toți erau loviți..." [2] De trei zile tot pun mîna pe bolnavi de holeră. Și în '32 am îngrijit destui ca să fi murit de o sută de ori. Este mai mult ca sigur că sînt contaminat și că și dumneata ai fost probabil, la Paris, tot așa cum sînt sigur că ești și acum. Dar boala se manifestă deosebit la fiecare persoană. Azi, cînd îți vorbesc, există în cantonul acesta mii de oameni care au o stare proastă inexplicabilă : o senzație de apăsare, dureri difuze în epigastru, o greutate în pîntec, digestie grea, transpirație bruscă, ameteli. Unii o să moară. Mulți vor fi cruțați și nici nu vor ști măcar că lupta s-a dus între trupul lor și molima indiană.

Jourdan se sculă în picioare și începu să umble prin încăpere ca o vulpe în cușcă. Evocarea holerei făcea brusc ca orice atingere să-i devină de nesuportat, chiar și cea a fotoliului pe care stătuse pînă atunci. Ar fi vrut

---

[1] În italiană în text : *repede de tot.*

[2] Celebru vers din fabula lui La Fontaine, *Les animaux malades de la peste* (Animalele bolnave de ciumă).

să nu mai atingă pămîntul cu picioarele, să aibă aripi ca păsările.

— Sînt convins, reluă doctorul Moraud, că singura armă eficace de care dispunem în clipa de față împotriva holerei se află în trupul nostru și nu în elucubrațiile Facultății care, în ciuda progreselor incontestabile din ultimii treizeci de ani, nu are nici o certitudine și nu mai știe cum să iasă din impas. Kina, amoniacul, cămforul, cataplasmele cu făină de muștar, medicamentele vezicante, nu cred în nici unul din ele. Calomelul dă uneori rezultate bune, înmoțit de regim alimentar și de decocturi răcoritoare. Dar cum poți ști dacă nu cumva, în cazurile respective, lucrurile nu s-ar fi aranjat de la sine ? Ia spune-mi, urinezi bine ?

— Pînă la proba contrarie...

— Să te supraveghezi foarte atent. Oprirea urinatului este un semn fără echivoc, printre multe altele, care pot să apară în cazul unei febre sau al unei simple dizenterii. Lipsa urinei : dușmanul și-a făcut apariția.

— Vorbiți despre holeră ca despre o ființă vie.

— Sînt convins că e vorba de o ființă vie. Vezi, tinere, sînt ani și ani de zile de cînd consult numeroasele lucrări care au fost consacrate acestei boli, mai ales de cînd a luat amploarea unei adevărate pandemii și a pornit de la Jessore, din India, în '17, întinzîndu-se în lumea întreagă. (Doctorul Moraud se duse să scoată o carte din bibliotecă). Singura ipoteză care m-a satisfăcut e cea a profesorului Haneman. El crede că anumite maladii ne sînt comunicate prin niște animale foarte mici, minuscule, invizibile cu ochiul liber, care circulă în aerul pe care îl respirăm, în hrana sau în lichidele pe care le absorbim. Un animal microscopic, un soi de mică insectă care se instalează în intestinele noastre, ne tulbură umorile și pune stăpînire pe trup. Dacă nu cumva constituția noastră nu-i e pe plac. În acest caz, își frînge gîtul și, după ce ne-a sicîit puțin, se declară învins și bate în retragere.

— Dar cum se poate ca un lucru atît de mic...

— Ei, hai, la treabă acum !... Aruncă țoalele astea și du-te în camera dumitale unde fetița o să-ți aducă tot ce-ți trebuie ca să te cureți din cap pînă în picioare și ca să te schimbi. Și dacă vrei un sfat bun : nu te gîndi niciodată la holeră. Frica o atrage. Mai exact, frica îți paralizează sistemele de contraofensivă. Te gîndești oare la gripă ? În definitiv ea omoară mai multă lume decît holera. Obișnuiește-te cu această evidență. Poartă-te ca

şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic. Ia numai măsurile de prevedere elementare în ceea ce priveşte hrana. Evită răceala pe pîntec, oboseala foarte mare. Şi o să vezi că totul o să meargă bine.

Prin persiene [1] ajunse pînă la ei clinchetul îndepărtat al unui clopoţel ; suna fără întrerupere. Cei doi bărbaţi se apropiară de fereastră. Nu după multă vreme văzură trecînd un preot cu etolă, ducînd potirul cu hostii [2], precedat fiind de un copil de cor care scutura puternic un clopoţel. În aerul cald sunetul cristalin sugera mici bule de aur.

— Încă unul care o să-şi dea duhul, zise doctorul. Cam aşa stau lucrurile de două zile încoace.

Jourdan îşi dădu seama că în cabinet nu era nici un crucifix şi că nici nu zărise vreunul străbătînd casa. Gazda lui era poate hughenot sau liber cugetător.

— După părerea dumneavoastră, cîtă vreme o să ţină gluma asta ?

Doctorul făcu o strîmbătură :

— De data asta, aşa cum a luat-o... nu văd deloc să dea înapoi înainte de toamnă. Numai schimbarea anotimpului poate să ne scoată definitiv din situaţia asta gravă.

Mica sonerie de alarmă se îndepărta în oraşul mort, îndreptîndu-se spre vreun muribund murdar de vomitat şi căruia Jourdan se gîndi că va trebui, într-un efort macabru, să i se deschidă cu forţa maxilarele contractate de rictusul holeric şi să i se desfunde gîtlejul pentru a-i vîrî în el împărtăşania.

— Pînă la toamnă, poate c-o să fim cu toţii morţi şi îngropaţi, spuse el auzind cum se stinge clinchetul subţire la celălalt capăt al străzii.

Văzîndu-l pe acel slujitor al lui Dumnezeu cum gîfîia, congestionat, cărînd trupul Domnului său într-un recipient aurit, auzise o voce firavă ce începuse să strige : „Absurd ! Absurd ! Absurd !“, aceeaşi voce firavă din capelă, de mai înainte, o voce sugrumată timp de un sfert de secol de compromisuri înşelătoare. Se gîndi, într-o străfulgerare, la toţi aceşti muribunzi hăituiţi, zdrobiţi ca nişte insecte de laba stîngace a unei

---

[1] Oblon de lemn sau de metal format dintr-un cadru pe care sînt fixate, orizontal, lame înguste ce pot fi alipite sau depărtate unele de altele.

[2] Pîine nedospită folosită de catolici la împărtăşanie.

puteri oarbe şi pe jumătate nebune, a cărei efigie era împărţită propriilor sale victime sub formă de mici pastile imaculate. Parcă ar fi asistat, neputincios, la o răfuială între Vizibil şi Invizibil, între Întîmplător şi Sacru, contradicţiile lor devenind cu totul de nesuportat, sau inadmisibile, în faţa acestor oribile agonii.

— Tare păcătos e animalul ăsta mic pe care ni l-a trimis Cerul, zise el.

Doctorul Moraud îşi aranja alifiile şi fiolele în dulapul cu geamuri şi stătea cu spatele la el. Spuse pe un ton foarte politicos, dulce şi pedant totodată, continuînd să-şi rostuiască lucrurile :

— Ei, asta, dragul meu, e un mister mult mai de nepătruns decît holera, şi te sfătuiesc să nu te pleci asupra lui.

Mai adăugă :

— Nu mai ai nici o rudă prin regiune ?

— Nu. Nu mai am pe nimeni. Părinţii mei au murit, tata în '28, mama doi ani după aceea. Am fost singurul lor copil.

— Probabil că nu erau prea în vîrstă ?

— Aşa-i. Tata avea cincizeci şi şapte de ani. Era curtier de cereale. Criza, greşelile, mai una mai alta... a fost nevoit să-şi cedeze negoţul unui om care avea să devină socrul meu. Care dorea să devină socrul meu.

— Aha... zise doctorul.

— Tata nu şi-a mai revenit niciodată. A căzut din vîrful unei scări de moară. A murit lipsit de vlagă, după două luni de convalescenţă. Dar cred că renunţase la tot de foarte multă vreme. Din timpul Restauraţiei, spunea mama. Se închidea la el în birou. Alteori, făceam împreună lungi plimbări prin pădure. Atunci era un alt om. Mersul în aer liber, spectacolul naturii îl liniştea. Îmi vorbea mult. Aveam lungi conversaţii despre subiectele cel mai diferite. Plecarea mea la Paris i-a frînt ultima forţă morală. Începu să îmbătrînească foarte repede şi, revăzîndu-l în anul următor, înţelesei că avea să ne părăsească în curînd. Devenise indiferent. Avea privirea absentă a celor care au de acum un picior în groapă. Cît priveşte pe mama, a murit de un fel de paralizie, cu cinci ani în urmă.

Prin persiene se uită pe stradă unde soarele de după-amiază continua să-şi reverse lumina albă şi uscată. Aerul cald făcea să se ridice din rigolă un miros de urină încinsă. Plecase de la Paris în mare grabă. Prea tîrziu ca s-o mai găsească în viaţă. Cosciugul fusese închis :

era luna mai, o vreme însoțită de furtuni... Și apoi grădina aceea din copilărie, afară, neîngrijită, monstruoasă, prefigurînd prin bogăția ei moartea femeii neputincioase, incapabilă de multă vreme să o stăpînească și care, țintuită într-o berjeră privea, uluită, ceasuri întregi, — așa i se spusese — un pîlc de nalbe uriașe crescute chiar în mijlocul aleilor, năluci înalte care păreau să aștepte ceva. Preotul, notarul, doi vecini pe post de infirmieri, care se învîrteau prin salon : „Ai venit, în sfîrșit ! era și momentul, ținînd seama și de căldura asta timpurie". Uimirea, tăcerea lor, pentru că nu voise s-o vadă moartă. Deznădejdea lui se agăța de amintirea unei ființe vii, refuzînd să privească rămășițele pămîntești neînsuflețite, împietrite în egoismul absolut al morților. Seara, după înmormîntare, rătăcind prin casa pustie, se adresa din cînd în cînd berjerei : „Mamă, unde ești ?", așa cum te adresezi unei ființe în viață încă, dar care nu-i de față, sau acelor persoane de o frivolitate incalificabilă, despre care li se vorbește copiilor, plecate fără să dea de veste într-o misterioasă și „lungă călătorie".

Pornind spre Paris chiar a doua zi, încercase, în fond, s-o ia înaintea durerii. Să se îndepărteze de ea. S-o lase acolo, la Nîmes, închisă în casa aceea veche unde avea să se domolească singură. Parisul îi ușurase acest subterfugiu ; Parisul, afacerile, Thérèse și mesele ei — Thérèse, care nu găsise nimic mai bun de făcut decît să decreteze, aflînd despre moartea soacrei sale : „Spune-ți că e mai bine pentru ea", discurs funebru greu de suportat, care ascundea prost propria ei ușurare ; odată cu dispariția doamnei Jourdan dispărea și spectrul săptămînilor petrecute la Nîmes, în timpul cărora îi înlocuia pe vecinii binevoitori lîngă bolnavă, sau umbla, înnebunită de plictiseală, prin casa mare, întunecoasă, urmărind, înspăimîntată, insecte dezgustătoare, scorpioni și păianjeni ce se înmulțeau datorită grădinii din preajmă, fiind urmărită, la rîndul ei, pînă în cameră, de gîfîitul bătrînei infirme, care, dată fiind originea ei țărănească, îi urîse întotdeauna pe nobili : banii tatălui Thérèsei nu putuseră cumpăra totul. Și el, în timpul acesta, răstignit de mai multe ori — răstignit de decăderea casei Jourdan și de boala maică-sii, răstignit prin soția lui, prin ambițiile ei jalnice pe care i le întreținea sărăcia spiritului ei — cu fierăstrăul și lopata în mînă, se consacra, în grădină, unor munci făcute în silă, mînios, pîndit de cele două femei, fiecare de la fereastra ei, nora, vindicativă

și umilită, mama, recăpătîndu-și, cu teamă, încrederea și ghemuindu-se de tot în fotoliu...

— Aveți copii ?

— Nu.

Altă formă de sterilitate.

Continuînd să vorbească, cei doi bărbați înaintau pe coridoarele întunecate și răcoroase care miroseau a ceară.

— V-ați pus familia la adăpost ? întrebă Jourdan.

— Sînt un bătrîn celibatar, oare nu se vede ? Întotdeauna mi-am prețuit mai mult ca orice liniștea. Am două pisici și slujnica mea e mută. O mică orfană pe care am luat-o la mine la moartea părinților ei, acum zece ani, și care mă consideră oarecum tatăl sau bunicul ei, căci am șaizeci și șapte de ani, dragul meu ! Uite camera dumitale. Fata o să-ți aducă tot ce-ți trebuie ca să te speli și să te schimbi. Odihnește-te. Pe curînd.

Fereastra camerei dădea spre curtea interioară ; frunzișul smochinului cel mare prin care treceau razele de soare răspîndea vesel o lumină rustică. Tăcerea întretăiată de ciripitul scurt al vrăbiilor era de altfel atît de absolută încît te-ai fi putut crede în plin cîmp.

Fata îi aduse toate cele necesare pentru a se spăla și a se dezinfecta din cap pînă în picioare. Îi făcu un semn cu mîna care însemna : „Așteptați", dispăru și se întoarse cu haine curate pe care le aranjă cu grijă pe pat. Era o fetișcană durdulie, destul de frumușica, numai rotunjimi, plinuță peste tot, cu pielea trandafirie, cu obrajii pistruiați strălucind de sănătate. Să fi avut vreo optsprezece ani. De cum sosise musafirul, la capătul cozilor ei apăruseră două fundulițe de catifea neagră. Catifelată îi era și privirea cînd făcu o mică plecăciune înainte de a părăsi camera. După ce se spălă, se rase și se pomădă, Jourdan se întinse gol pe pat. Din bucătărie se auzea un zgomot liniștitor de cratițe. „Probabil că are un talent deosebit de a deschide ușile cu fundul", își zise el. Apa rece (care mirosea puternic a clor) îi îndulcise tot trupul și se bucura de plecăciunea de mai adineauri care părea a fi un supliment în serviciu. Adormi fără să-și dea seama.

Cînd se trezi, fu foarte surprins văzînd că se întunecase aproape de tot. Un miros plăcut de prăjeală intra pe fereastă. Se grăbi să-și pună hainele curate care, deși puțin cam strîmte, erau agreabile la purtat și răspîndeau un ușor parfum de levănțică și se duse să-și regăsească gazda, care îl aștepta în fața unei sticle de porto.

— De nerecunoscut, spuse doctorul Moraud. Ai întinerit cu zece ani. Sigur că ți-e o foame de lup. Din nefericire, în situația actuală sîntem nevoiți să te primim cu ce se găsește.

Aveau totuși, pateu — bine conservat într-o oală de gresie încă din toamnă —, o omletă cu ceapă și slănină, și un uriaș pui fript la frigare. Nici pîine, nici fructe : pericol. Bob fiert și prăjit puțin în sosul puiului. Ca desert, dulceață.

Cei doi bărbați mîncară vorbind numai lucruri banale ; doctorul părea obosit.

— Iartă-mi lipsa de vioiciune, rosti el, bănui desigur că ziua a fost lungă și, ținînd seama și de ce mă așteaptă mîine... Mi-e tare teamă că n-o să-ți pot ține multă vreme companie. Să sperăm că noaptea o să fie calmă.

— Sînteți deseori obligat să lipsiți noaptea ? întrebă, pe un ton prefăcut, Jourdan.

Plăcerii mesei îi făcuse o serioasă concurență neîncetatul du-te-vino al frumoasei slujnice care, servindu-le toate aceste bunătăți le oferea, în decolteul ei, altele, cu mult mai proaspete și mai îmbietoare. De fiecare dată cînd fata se apleca peste umărul lui ca să-i întindă farfuria cu mîncare, simțea venind dinspre subsuoara apropiată un miros de transpirație cu ușor iz de mosc, fiindcă era o roșcată, iar cotul lui atingea puțin un șold binevoitor și îl apuca o poftă mult mai greu de stăpînit decît foamea. Apoi se gîndea la gazda sa. „Nu pot să-i fac una ca asta", își spunea în sinea lui.

— De săptămîna trecută ar fi trebuit să plec noapte de noapte. Dar m-am înțeles cu unul din confrații mei, mai tînăr și mai rezistent, așa că ne împărțim lucrul. I-am lăsat partea cea mai grea pentru că boala atinge punctul culminant mai ales în zori și agoniile se înmulțesc atunci. Dar, ca să schimbăm subiectul, Marie ți-a fript un pui și ți-a fiert vreo douăsprezece ouă ca să iei mîine cu dumneata. Căci te sfătuiesc să eviți tîrgurile, hanurile și drumurile principale. Holera nu-i singurul pericol care te pîndește. Riști să dai peste baraje sau să te înhațe o patrulă la orice răspîntie.

— Dacă-mi permiteți — nu mi-e prea somn — o să stau puțin aici să fumez trabucul ăsta excelent, aruncînd un ochi peste biblioteca dumneavoastră.

— Simte-te ca la dumneata acasă. Iar tu, se adresă el slujnicei care strîngea masa, nu uita să pui lîngă hrana pregătită pentru musafirul nostru o sticlă de vin, un cuțit și un șervet (își rostea cuvintele mai rar astfel încît

fata să poată urmări mişcarea buzelor). Noapte bună. O să te scol la cinci dimineaţa. Ai tot interesul să părăseşti oraşul înainte de răsăritul soarelui. Nu cred să se instaleze cordoanele sanitare înainte de sfîrşitul dimineţii.

După plecarea doctorului, Jourdan se aşează comod într-un fotoliu şi încercă să citească pîndind însă intrările şi ieşirile fetei şi făcînd tot soiul de planuri ; nu ştia nici măcar ce citeşte, asculta, distrat, cum trosneşte lemnăria veche din tavan, cuprins deodată de teama că s-a aprins de unul singur pentru o cochetă, sau frămîntîndu-se spre a găsi modul elegant de a seduce o copilă care poate că n-avea deprinderea anumitor gesturi după cum n-o avea nici pe cea a vorbirii. De atîta vreme dorea o fată frumoasă (Thérèse, preocupată doar de migrenele, principiile şi mondenităţile ei, se arătase întotdeauna puţin înflăcărată în pat, fiind totodată intransigentă cu privire la fidelitatea conjugală), încît aventura în perspectivă, atît de departe de Paris, cu fetişcana asta dolofană, îi punea sîngele în mişcare şi îi mobiliza toate facultăţile mintale. Nu mai era prea mult loc în capul lui pentru holeră şi pentru proiectele de a doua zi. Aşteptă totuşi ca slujnica cea frumoasă să termine de spălat vasele, al căror zgomot îl putea auzi de acolo de unde se afla, pentru a se duce după ea la bucătărie.

— Nu-mi mai aduc bine aminte unde e camera mea, îi spuse el direct şi apropiindu-şi foarte mult obrazul de al ei ca ea să poată înţelege uşor cuvintele, ţi-e greu cumva să-mi arăţi drumul ?

Şiretlicul grosolan i-ar fi rămas în gît dacă ar fi trebuit să se exprime într-o situaţie normală şi pe un ton firesc ; dar infirmitatea acestei fete insensibile la inflexiunile vocii îi îndepărta, în mod ciudat, stîngăcia sa obişnuită în faţa femeilor.

Întrebarea, deşi cusută cu aţă albă, nu păru s-o sperie prea mult ; acceptă dînd din cap, lăsă jos cîrpele deîndată şi, ca mai înainte în cameră, îi făcu lui Jourdan favoarea unei mici plecăciuni, la urma urmelor foarte excitantă. Simţi că i se taie respiraţia şi că i se usucă limba atît de poftă îi era de ea. Fără a se lăsa aşteptată fata apucă lampa de alamă şi, stingînd în trecere lumînările din candelabre, i-o luă înainte prin casa tăcută. Trecînd prin faţa unei uşi care era probabil cea a camerei stăpînului său, se opri o clipă şi îi puse pe buze un deget foarte nerușinat, care înlătura multe bariere. Îl apucă de mînă chiar, de parcă Jourdan ar fi riscat la

ficcare pas să dea peste obstacole în mod evident inexistente. „Cînd doctorul nu-i pe aici, probabil că-şi face de cap, îşi zicea el, şi fluturaşii de catifea neagră sigur că nu stau degeaba...“

După ce ajunseră în cameră, unde ea intrase prima, fără şovăire, ca să pună lampa la căpătîiul patului, tot ea se duse să încuie uşa. Jourdan fu complet uluit văzînd-o cum se dezbracă într-o clipită, după o scurtă îmbrăţişare. Acest gen de victorii rapide, deşi îi aţîţau la maximum simţurile, îi tulburau imaginea gravă, aproape magică, pe care o avea încă din adolescenţă, despre lucrurile privitoare la dragoste. Dar fu şi mai năucit constatînd că această pradă atît de uşor de prins în mreje era, totuşi, cu adevărat fecioară. Se simţea atît de descumpănit încît nu se putu opri să nu aprindă din nou lampa pentru a observa reacţiile partenerei sale; pentru prima oară în viaţă avusese o fecioară, dat fiind că Thérèse cedase din plictiseală unui logodnic de dinaintea lui, care o părăsise.

— E prima dată ?

Ea răspunse afirmativ mişcînd uşor capul şi se lipi din nou de el, ascunzîndu-şi, lîngă gîtul lui, mutrişoara şi tulburarea, prefăcută sau sinceră. Dorinţa fiindu-i satisfăcută, darul pe care i-l făcuse fata îi lăsa mîndria prostească de armăsar chinuită de o urmă de remuşcare, mai ales de o melancolie uşor înciudată : de ce se dăruise primului venit ? Avea impresia că se furase singur. Ceea ce nu-l împiedică să se culce din nou cu ea pînă în zori, nu atît pentru plăcere acum, ci spre a se răzbuna pe o restanţă de nemulţumire şi de timp pierdut, spre a se răzbuna pe vîrsta lui, pe prostia lucrurilor şi a lumii, pe toate rănile de amor propriu sau de amor pur şi simplu, care îi impusese o sensibilitate moştenită de la maică-sa, mereu în căutare de imposibil — şi mereu păgubită.

Din cînd în cînd îşi întrerupea îmbrăţişarea şi întindea gîtul înspre fereastră spre a cerceta culorile nopţii ; în sfîrşit văzu albindu-se deschizăturile persienelor. „E timpul“, îşi spuse, revenind brusc la realitate. Coborî imediat din pat şi se duse să arunce o privire asupra cerului. Era încă foarte întunecat dar părea senin de la un capăt la celălalt ; nu se zărea însă nici urmă de stea. Răsăritul se lumina văzînd cu ochii. Curtea, jos, era întunecată şi tăcută, fără nici cel mai mic suflu de vînt în arbori.

Lipsa de somn şi îmbrăţişările nebuneşti din timpul nopţii îi provocau un soi de ameţeală, dar nu simţea oboseala. Era nerăbdător să plece şi să fie iar singur, să asculte iarăşi acel zgomot de fond care se stîrnise în el în ajun, precum vuietul mării pe care aştepţi s-o vezi după ecranul dunelor.

Fetişcana, în schimb, părea grăbită să se ducă în camera ei înainte de scularea stăpînului. Se îmbrăcară repede. Jourdan rămase o clipă surprins : nimic nu-i era mai neplăcut ca gesturile acestea intime pe care le făceau şi el şi fata, pe tăcute, fără tranziţie, după ce petrecuseră noaptea unul în braţele celuilalt, satisfacerea simţurilor creînd acum între ei o prăpastie. Cînd ea era pe punctul să plece, voi s-o înlănţuie o ultimă dată, spre a încerca să şteargă acea impresie dezagreabilă printr-un gest de duioşie gratuită : ea păru mult mai jenată de atitudinea lui de-acum decît de toate mîngîierile cele mai îndrăzneţe pe care le acceptase şi le dăruise fără dezgust. Eliberîndu-se din îmbrăţişarea lui îi întinse un chip absent, pe care prima experienţă de dragoste nu lăsase decît urme de oboseală : poate că atunci cînd îi căzuse primul dinte de lapte fusese mai emoţionată.

După plecarea ei, în timp ce-şi termina toaleta, se întrebă dacă nu cumva apariţia bruscă a holerei, mai degrabă decît o căutare conştientă a plăcerii, o împinsese grabnic pe fată să se dăruiască şi să răspundă atît de pătimaş la toate exigenţele lui (se gîndea în acelaşi timp la compatriotul său Guizot, care exclamase în timpul epidemiei din Paris : „Civilizaţia doarme pe o imensă mină de barbarie !"). Îşi aminti de asemenea că marea ciumă din Marsilia dezlănţuise desfrîul printre supravieţuitori, în mijlocul unor înspăimîntătoare grămezi de cadavre : îmbrăţişările frenetice aveau loc în mirosul de descompunere pe care îl răspîndeau mormanele de morţi aruncaţi pe ferestre direct în stradă ; văduva, după ce îl plînsese pe defunct pînă apucase să se răcească, îşi desfăcea patul şi pulpele pentru vecin. Erau (aşa glăsuia cronica din acele vremi) Sodoma şi Gomora, provocarea odioasă pe care Viciul, gonit din urmă de teroarea morţii, o adresa Virtuţii : să cînte muzica !

Îţi sărea în ochi, totuşi, aşa cum vezi nasul în mijlocul feţei, capcana pe care natura, căreia puţin îi pasă de bine şi de rău, o întindea speciilor vii pentru a compensa, conform unui echilibru aproape matematic, pierderile pe care fluctuaţiile sale i le impun : elegii, alcovuri, extaze, mărturisirile cele mai dulci, Harta Iubirii,

don Juan, Principesa de Clèves, Dulcinea din Toboso, *Legăturile primejdioase* şi alte ticăloşii — marionete înşelate de fatalitatea plăcerii care, crezînd că iubesc, că-şi satisfac poftele sau blestemă îndeplinindu-şi o dorinţă a lor, nu erau decît instrumentele destinate să înmulţească şansele de supravieţuire ale speciei.

Toate acestea îi veniră în minte în cîteva secunde. Îşi privi mîinile cu uimire, de parcă ar fi descoperit, pentru prima dată, forma acestor excrescenţe ciudate.

O oră mai tîrziu, cu douăzeci de ludovici în buzunar (ar fi fost foarte uimit dacă ar fi bănuit la ce avea să-i servească această mică avere [1]) şi în mînă cu o bocceluţă în care se aflau faimoasele ouă tari şi puiul pregătit de fetişcana mută, Julien Jourdan părăsea orăşelul Uzès călărind pe un cal (şi el împrumutat de doctorul Moraud) cu ajutorul căruia putea uşor să ajungă în Ardèche.

Din pragul casei, bătrînul şi slujnica îl priviră îndepărtîndu-se în zorii cenuşii, făcîndu-i cu mîna repetate semne de adio ; de cum ieşi din raza lor vizuală, întoarse calul şi, apucînd-o pe o scurtătură, porni într-o direcţie opusă, către Nîmes.

Doctorul Moraud, care avea să scape teafăr din epidemie, nu avea să mai audă niciodată vorbindu-se despre el.

Era ora cinci dimineaţa. Ceaţa foarte deasă care se ridicase în timpul nopţii (şi făcuse să nu se mai zărească stelele) acoperea tot ţinutul şi-l împiedica pe Jourdan să distingă ceva dincolo de treizeci de paşi. De teamă să nu dea peste soldaţi sau peste acele faimoase cordoane sanitare, instalate poate seara, în ajun, sau foarte devreme în dimineaţa aceea, pentru a ieşi din tîrgul adormit apucase pe un drum printre grădinile de zarzavaturi care îl duse în mijlocul livezilor pustii. Trebui să meargă mai departe peste cîmpuri. Spre a se îndrepta în direcţia bună n-avea decît instinctul său de orientare, din fericire foarte sigur.

La un moment dat dădu peste un şanţ de irigaţii destul de lat şi destul de adînc, complet uscat, şi nefiind un bun călăreţ se gîndi să-l treacă mai bine cu piciorul, ţinînd calul de căpăstru. Din cînd în cînd, la marginea zonei clare care se deplasa odată cu el, vedea apărînd

[1] Aproximativ 4000 de franci actuali. (N. A.).

clădirile vreunei ferme unde totul era tăcut. Nu se auzea nici un zgomot caracteristic vieţii, nici un lătrat de cîine. De altfel, casele păreau închise, în ciuda obiceiului ţăranilor de a se scula devreme, fără îndoială pentru că fuseseră părăsite de locuitorii lor. Aerul era puternic impregnat de mirosul unei plante a cărei aromă aspră devenea mai pătrunzătoare din cauza umezelii ceţii. Tăcerea era absolută, fără ecou, fără cel mai slab zumzet de insecte. Parcă toate păsările ar fi fugit şi ele. Singurul sunet era tropotul înfundat al copitelor calului pe pămîntul crăpat de secetă.

Această călătorie la întîmplare prin locuri pe unde nu vedea nimic îi solicita foarte mult imaginaţia. Deşi cunoştea perfect regiunea, ceaţa opacă în mijlocul căreia înainta crea în jurul lui o nouă geografie. Îşi închipuia că un întins ţinut necunoscut, de o dimensiune şi o varietate infinite, luase locul peisajelor familiare din copilăria sa ; şi, în acelaşi timp, avea impresia că mai trăise cîndva evenimentele acestea, o impresie foarte tulbure, foarte fascinantă, de parcă farmecul necunoscutului îi înapoia înflăcărarea din tinereţe, din vremea cînd întreg pămîntul era nou, fără amintiri. Fantasmele imaginaţiei îi permiteau să împingă foarte departe frontierele posibilului şi amestecau ciudat epocile : degeaba se gîndea că merge spre Nîmes, spre un oraş hăituit de holeră, un oraş unde nu mai cunoştea aproape pe nimeni şi unde, oricum, nu putea regăsi decît un decor mohorît şi banal, cumplit de steril, o caricatură neînsemnată a versiunii originale ascunse undeva sub dărîmăturile memoriei sale, i se părea, într-o străfulgerare, ca într-un vis, că înainta tocmai către anii dispăruţi ; această perspectivă absurdă făcea să-i tresalte inima.

Începea să priceapă în ce măsură fuseseră plasaţi aceşti ultimi zece ani sub semnul declinului, *cu moartea-n suflet*. În ce măsură se retrăsese la suprafaţa fiinţei sale, cum făcuse totul ca să uite acest fantastic peisaj mintal pe care copilăria, cu ochii ei mari, încrezători, îl consemnase în arhivele memoriei sale : cei din jurul tău aşa fac, cu ce eşti mai altfel decît alţii, spunea tăcerea Thérèsei, conştientă de nostalgia inconsolabilă care îl obseda, simţindu-se rănită în amorul ei propriu. Cît de mult încercase să mizeze pe ridicolele convenţii ale banilor, ale ambiţiilor profesionale, ale rangului pe care trebuia să şi-l ţină, ale prietenilor care trebuiau epataţi — sau chiar pe valorile umaniste sau creştine ; nici ele nu putuseră să-l smulgă din resemnarea sa disperată, să-i

redea lumii prezența și sensul ei, timpului profunzimea, anotimpurilor minunata lor identitate : nimic nu oprise înspăimîntătoarea accelerație a timpului care, pe la treizeci de ani, începuse să-i dea, uneori pînă la ameteală, senzația de cădere în gol — senzația brutală că cei zece sau douăzeci de ani care îi mai rămîneau de trăit aveau să treacă prin fața ochilor săi cu o viteză de coșmar.

Într-o zi, într-un muzeu, se oprise în fața tabloului unui pictor spaniol din secolul al XVII-lea reprezentînd o alegorie a morții și în josul căruia era scris proverbul castilian : „Laptele pe care l-ai supt, copil fiind, se împrăștie pe giulgiu". Impresionant rezumat care îi cree o stare de perplexitate morbidă : totul se petrecea ca și cum ar fi murit, ca și cum această farsă n-ar dura mai mult decît un fulger fierbinte în fața seninătății eterne a constelațiilor.

Tăie două sau trei drumuri pustii, cu ochii în patru, urmă unul dintre ele care îl duse într-un sat, pustiu și el. Continuă pe același drum care părea că merge tot spre sud și, în plus, îi evita traversarea obositoare a terenurilor cultivate și a cîmpurilor brăzdate de taluzuri și de șanțuri de irigație pe care era nevoit să le ocolească sau să le treacă punînd piciorul pe pămînt. Pe la șase și jumătate, ajunse la un sat destul de mare ai cărui arbori uriași și ale cărui acoperișuri apărură brusc din ceața la fel de deasă, pînă aproape la doi pași de el. Recunoscu imediat Dions. Gardon, complet secat, cu toate că mai răspîndea încă miasme de noroi și vegetație putrezită, își arăta albia căptușită cu pietricele ca sarea de albe. Și aici totul era tăcut și baricadat. Doar la un moment dat, lătratul unui cîine pe care îl stîrniseră pașii săi, răsună înapoia unui zid, după care urmă zgomotul unei ferestre deschise cu grijă ; porni deîndată în galop.

De aici încolo ajungeai în regiunea dealurilor și drumul pe care apucase se strecura în fundul unei văi înguste, între arborii înalți și întunecați ai stejărișului. La un moment dat crezu că aude în fața lui zdrăngănitul unei căruțe care sosea încet. Părăsi drumul și preferă să o ia pe cealaltă pantă a colinei, printre tufișurile cu frunze unse parcă de ceață și lucind ca metalul. Zdrobind tufele de cimbru care macerau de multe ore în atmosfera umedă, pașii calului făceau să se răspîndească un miros de melci. Din cînd în cînd această emanație salubră și ascetică părea că începe să miroasă deodată a

pămînt, a rădăcini, fiind şi uşor greţoasă : asta se întîmpla după ce intra într-o pădurice de pini cu parfum atît de suav încît nu mai avea nimic comun cu pămîntul, putînd fi mai curînd asociat cu vreo ceremonie păgînă, cu liturghii străvechi. Mai încolo, levănţinca sălbatecă răspîndi sub paşii calului valuri dintr-un parfum mai sever şi mai volatil, uscat ca pietrele peste care creştea. Intensitatea cu care simţul său olfactiv, ţinut la post de cei zece ani de depărtare, intercepta aceste efluvii aromatice, făcea dureros de prezent cortegiul de amintiri care le însoţeau. „Dacă o să continui să joc jocul ăsta, îşi spuse cu o amară ironie, o să înnebunesc pînă la urmă."

Miresmele stejărişurilor îi aduceau în minte fără voia lui imaginea tatălui său, cu fălcile mari, cu pielea încreţită de o fire arţăgoasă („un cîine rău", zicea doamna Jourdan), ce prefigurau masca mortuară a lui Beethoven — pe tatăl său care, atunci cînd fugea din oraş însoţit de băiat şi respira prima gură de aer din larg în faţa întunecatei învolburări a talazurilor colinelor care porneau să izbească acolo, spre nord şi spre apus, falezele Cevenilor, scotea un fel de strigăt destul de sălbatic, de eliberare şi de mînie, care consacra ura sa faţă de epocă şi o alianţă profundă cu lumea. Lui puţin îi păsa de natură — acest termen restrictiv îi făcea silă — şi tot aşa îşi bătea joc de Rousseau şi de dulcegăriile rostite cu tremur în glas, mai tîrziu, de tinerii romantici... Iubirea lui pentru pămînt era instinctivă ; era un soi de solidaritate animală, fiziologică, cu materialele din care e făcută lumea. Îi plăceau lipsa de confort, nopţile de pîndă în ceţurile toamnei, sau în gerul înţepător de dinainte de ivirea zorilor şi de trecerea sturzilor, pescuitul în rîurile îngheţate de acolo sus, de pe podişul Aubrac şi de pe masivul Margeride, drumurile lungi şi obositoare peste platouri, singurătatea şi cerul lor cu o limpezime de pustiu fiind pe măsura setei lui de spaţiu, dormea uneori chiar în locurile acelea, ascuns sub desişuri în pelerina lui groasă de vînător, sau în hambarele clienţilor săi care îl considerau un original. Arbori, insecte, vînturi, pietre milenare, constelaţii eterne, mirosul acru al sevei primăvăratice, zăpuşeala de nerespirat din iulie, mirosuri de bălegar şi de fag din cătunele pierdute din munţi, toate acestea îi înfierbîntau sîngele şi îl făceau să blesteme progresul. Cu timpul ajunsese să aibă faţă de Istorie şi faţă de civilizaţia europeană, mai ales, o ură, un dezgust fără margini. Spunea că admiră Ame-

rica, îi povestea adeseori fiului său aventura extraordinară a celor 141 de pelerini de pe *Mayflower* plecaţi prin furtuni să despădurească, cu mîinile goale, acele *terrae incognitae*[1] bîntuite de indieni, de bizoni, de lupi, şi ale căror piscuri Julien credea că le întrezăreşte pe continentele plăsmuite de nori deasupra apusului.

„Şi acum, e mort", îşi spuse cu acel soi de uimire care îl cuprindea ori de cîte ori i se întîmpla să treacă o vreme fără să se gîndească la acest fapt, de parcă evenimentul ar fi avut loc de curînd, de parcă aceste mirosuri ale stejărişului ar fi şters lungile şi grelele etape ale deprinderii sale cu acest gînd : tatăl său făcea parte dintre oamenii care nu se lasă repede uitaţi şi a căror moarte nu mai are capăt pentru că au lăsat o urmă de neşters în lumea în care au trăit ajungînd s-o modeleze după chipul lor. Odată dispăruţi, nimic din ceea ce au iubit sau au urît nu le supravieţuieşte fără a vorbi neîncetat de absenţa lor.

La moartea acestui tată, în definitiv foarte stînjenitor, Jourdan avusese impresia că viaţa îi fusese iremediabil amputată : individul luase prea multe lucruri cu el în mormînt, lipsindu-şi fiul de tot ceea ce trăiseră împreună (îi trebuise foarte multă vreme pentru a se obişnui cu gîndul că nu mai rămăsese din tatăl lui, în al cărui trup viaţa părea că nu poate fi curmată, decît o grămadă de oase oribile într-un sicriu ; gîndul acesta îl asalta în cea mai neînsemnată ocazie cu o violenţă de nesuportat). Mai existase şi sentimentul foarte dezagreabil că ajunsese în prima linie, că era luat la ochi la rîndul său de trăgătorul invizibil. Încetul cu încetul, lucrurile care contau cel mai mult îi deveniseră indiferente, se simţea tot mai puţin cufundat în densitatea vieţii şi nu izbutea niciodată să scape de o senzaţie de singurătate mereu mai mare.

„Şi dacă aş avea un fiu ?" îşi spunea el uneori, cu vaga speranţă că poate nu era totul pierdut şi că ar putea găsi noi forţe într-un sentiment în care propriul său tată, la urma urmelor, fusese nevoit să le afle, ca toată lumea. Dar ştia foarte bine că tot ceea ce îi legase îl marcase atît de adînc încît avea să rămînă toată viaţa, devenind şi el tată sau nu, un orfan nemîngîiat. De altfel, s-ar fi zis că destinul, prin sterilitatea Thérèsei, se făcuse complicele acestei vocaţii.

---

[1] În latină în text : *pămînturi necunoscute.*

Deşi soarele se înălţase, fierbinte — în curînd avea să fie ora opt — şi probabil că bătea cît putea de tare pe acoperişurile din Nîmes, ceaţa părea să fi devenit şi mai deasă pe aceste dealuri unde stăruie adeseori pînă la jumătatea dimineţii : Jourdan de abia dacă distingea între tufişurile negre linia fugară a micilor ziduri de piatră uscată pe care apropierea cantoanelor cu mai mulţi locuitori le făcea să se înmulţească în jurul lui.

Ajunsese cu calul pe o creastă ce domina un soi de vale circulară de dimensiuni destul de mari în aparenţă, neputînd zări însă nici fundul văi, nici versantul opus, cînd avu impresia că aude voci. Îşi opri calul şi stătu o clipă să asculte. Vocile care urcau pînă la el prin ceaţă păreau să vină din mijlocul văii şi se întrebă dacă acolo se aflau ferme locuite sau dacă avea de-a face cu un detaşament de soldaţi. O luă pe o pantă făcînd calul să coboare cu grijă, căutînd să evite căderea prelungă a unor pietre sonore care ar fi putut să-i trădeze prezenţa.

Vocile deveniră mai clare ; cîteva, limpezi şi ascuţite, erau, fără îndoială, glasuri de femei şi de copii. Se auzeau de asemenea huruitul roţilor şi scîrţîitul unor căruţe hurducăite pe pietre şi uneori, exclamaţii şi înjurături adresate animalelor care le trăgeau. Se gîndi că era vorba de un grup de civili care plecaseră probabil pe furiş şi, nelăsînd nimic în urmă, părăsiseră oraşul înainte ca paznicii de noapte din cordoanele sanitare, despre care îi vorbise doctorul Moraud, să-i oprească la punctele de ieşire. În timpul ultimelor două zile, după cît se părea, lucrurile merseseră foarte repede, şi căldura umedă întreţinută de ceţurile din zori favorizase probabil o extindere fulgerătoare a epidemiei. Dorind să-i evite pe aceşti oameni cărora ar fi fost mai mult sau mai puţin nevoit să le spună nişte poveşti extravagante pentru a-şi explica sosirea, complet smintită, într-un oraş pustiit de unde toată lumea încerca să fugă, dădu ocol văii luînd-o înspre stînga pentru a evita şi drumul de la Nîmes la Alès, în mod cert situat în dreapta sa.

Curînd ajunse la podişul Massillan. Chiparoşi şi pini de Alep începeau să apară brusc din ceaţă în toate părţile. Pădurile dese erau tăiate de drumuri carosabile, mărginite ici şi colo de căsuţe rustice înălţate la începutul secolului cînd unii muncitori, meşteşugari şi mici negustori, cărora fibra ţărănească mereu vie le trezea nostalgii, ocupaseră în timpul lor liber aceste tabere

de pe înălțimi pustii. Căută să ocolească aceste drumuri prea frecventate și porni pe poteci care se strecurau printre desișurile de merișor și de stejari-kermes. În mai multe rînduri, ajunseră pînă la el zgomotele unui nou convoi, trecerea unor care, chemări de voci înăbușite, lătrături de cîini sau exclamații de copil căruia i se spunea să tacă din gură. Un clopot cu dangăt subțire, din vreo mînăstire, începu să bată des. Uneori ajungea pînă la el un miros de rășină și de lemn ars, înmiresmat, ca cel răspîndit de incendiile de păduri meridionale. Atmosfera de dezastru care plutea în această dimineață de vară, pe care, pe de altă parte, liniștea pădurilor și ceața o făceau să pară de un calm ireal, făcea ca toate senzațiile lui Julien să dobîndească o acuitate pierdută din copilărie.

Ceața nu se hotăra încă să se ridice și să-i arate orașul, întins, după cum cunoștea el locurile, exact în fața lui, în golul amfiteatrului de coline; pe una din acestea veghea ciotul de ruine al turnului Magne, vizibil de obicei de la o distanță de cîteva leghe de jur împrejur, și întipărit în memoria sa ca o emblemă de neuitat a trecutului. Această cosire în ceață îl dezorienta complet și închipuia, ca mai adineauri după plecarea de la Uzès, o lume imaginară care trezea în el o tulburătoare impresie de reînviere. Uluit, descălecă și privi o clipă decorul de arbuști și de grămezi de stînci din jurul său, ca hipnotizat de precizia cu care îi apărea cel mai mic detaliu. Simți, deodată, în mod ciudat, că prezența calului îl încurcă. Senzația de sprinteneală și de libertate pe care o încerca era stăruitor însoțită de nevoia de a fi singur. Hotărî să-l lase chiar aici, în acest stejăriș unde animalul avea să găsească în orice caz cu ce să-și potolească foamea și unde, nu după multă vreme, avea să-l facă fericit pe careva; oricum, unde să-l adăpostească și ce să facă cu el în orașul dezorganizat de spaimă? De data aceasta nu uită să ia cu sine sacul cu de-ale gurii.

Sări peste cîteva ziduri, străbătu niște livezi de măslini, trecu prin fața unor căsuțe închise, merse pe o ulicioară cu mireasmă de mentă, fiind pe mai departe în acea stare de receptivitate extraordinară. Mirosul rășinoaselor arse devenea tot mai puternic. După cît se părea, pe undeva luase foc o pădure de pini. Jourdan își imagină un oraș împietrit pe un fond de dealuri în flăcări a căror căldură ar face să plesnească țiglele cu un zgomot apocaliptic.

Ceața începea să se ridice și căldura creștea neîndurător. În sfîrșit apărură niște cocioabe cu fațade decolorate și de o murdărie respingătoare : zona de sus a cartierului l'Enclos-Rey. Nu era vorba de vreo pădure de pini în flăcări : în diferite locuri din oraș unde ceața se împrăștiase, se vedeau înălțîndu-se lungi torsade de fum negricios care întuneca în parte soarele, lăsînd să cadă pe acoperișuri și pe străzi lumina ciudat de palidă a unei eclipse. Coborî străduța alergînd și nu întîlni nici o viețuitoare.

Nu ardea nici orașul : mai jos, chiar în mijlocul bulevardului în care dădea străduța, un rug de legături de crengi trosnea fără flăcări făcînd să se înalțe o coloană groasă de fum. Nimeni în jur ; se apropie. O legătură de crengi, neatinsă de foc, se rostogolise pînă la rigolă : era ienupăr tăiat de curînd (avea să afle mai tîrziu că prefectura luase această măsură așa-zis pentru dezinfectarea aerului).

Stînjenit de tăcerea neliniștitoare pe care toate aceste clădiri închise și mute o făceau mai apăsătoare pe bulevardul nepopulat, traversă și o luă pe străzile mici, pustii și ele, deși mizeria, dezvăluită de pecinginea zidurilor și de pavajele încărcate de murdării, continua aici să-și întindă rufele la ferestre — și chiar să împodobească cu mușcate micile balcoane pe jumătate dărîmate — de parcă holera, în fața căreia oricum muncitorii nu aveau posibilitatea să fugă, ar fi părut o calamitate aproape banală acestor pături sociale care colecționau necazurile de-a lungul anului. Ce îl impresiona cel mai mult era tăcerea. Ce naiba făceau toți oamenii aceștia în spatele obloanelor ? Nu se auzeau nici măcar scîncetele unui copilaș. Toate străzile miroseau îngrozitor de urît ; sărăcia își răspîndea miasmele de prăjeală și de pipi de pisică, la care se adăuga duhoarea prospătă a resturilor menajere care se îngrămădeau pe drum aproape în tot locul și începeau să putrezească : gîndi — distrat — că serviciul de salubritate era probabil paralizat, sau că își folosea tomberoanele la cărat lucruri mai urgente. Era fascinat în special de faptul că regăsea acest oraș astfel abandonat și mort, de ai fi zis că aici viața se oprise după plecarea sa, că nimic nu se schimbase, că timpul însuși încetase să se scurgă, ca într-o cetate din povești cuprinsă de vrajă. Fiecare pas pe care îl făcea îi aducea în minte altceva din trecut ; își dădea seama, totodată, că niciodată nu privise cu adevărat orașul, și multe detalii i se

păreau stranii, de parcă lunga lui absenţă i-ar fi deschis acum ochii pentru prima oară.

La un moment dat avu impresia că aude un fel de duruit de tobă îndepărtat ; rămase nemişcat şi ciuli urechea : imposibil de ştiut ce era şi de unde venea.

În sfîrşit, ajunse în piaţa mare la capătul căreia, în dreapta, se aflau arenele, ascunse de colţul noilor clădiri construite pe vremea Imperiului. Şi ea era complet pustie, mai goală şi mai jalnică decît tot restul sub lumina puternică, fără strălucire, care cădea în dimineaţa aceea din cerul opac din cauza căldurii, de o paloare orbitoare. Fu uimit văzînd că aici nu arde nici un foc. Tăcerea, nemişcarea generală şi această lumină cadaverică, lipsită de viaţă, ca venită din altă lume, făceau să planeze asupra ei, mai mult decît asupra tuturor celorlalte părţi ale oraşului, o toropeală de astru mort sau de civilizaţie dispărută.

Un zgomot îi atrase atenţia : acolo, la celălalt capăt al pieţii, o cabrioletă neagră trecu repede, ca ceva ireal, coti şi dispăru pe o stradă.

„Ei, bine, n-au murit cu toţii", îşi spuse Jourdan, pe jumătate liniştit, pe jumătate decepţionat, de parcă pe undeva în sufletul lui mai că regreta acest fapt, avînd brusc senzaţia că fusese tras pe sfoară. Stătu cîteva clipe să contemple această mare esplanadă pe care, şcolar fiind, o traversase aproape zilnic în vîrtejurile de praf sau în dogoarea tulburătoare din iunie, în verile de altădată. Toate acestea se aflau la o depărtare atît de ameţitoare încît nu i se părea posibil să fie acelaşi loc. Avu un moment de ezitare. Acest decor arid cu lumina lui apăsătoare, stinsă, mohorîtă, răspundea atît de puţin aşteptărilor sale, speranţei sale răscolitoare de a regăsi totul intact, care i se ivise în suflet, în cursul ultimelor două zile, încît fu gata să se întoarcă din drum, să părăsească acest oraş străin cu care nu mai avea nimic comun, să ajungă în Ardèche cît mai repede cu putinţă — să pună capăt acestei aventuri absurde ce nu avea să-i înapoieze ceea ce murise şi, dacă mai intervenea şi holera, risca foarte tare să se sfîrşească în chipul cel mai stupid : între patru scînduri sau în var nestins.

Se îndreptă ca un somnambul spre grupul de clădiri unde se afla şi casa lui, acolo, de partea cealaltă a pieţii. Trebuia s-o revadă, să intre înăuntru pentru ultima dată, să-i respire mireasma, era ceva mai tare decît el. Pe urmă, avea să plece. „Oricum, nu pot pleca imediat. În plină zi, ar fi o nebunie. O să pornesc la căderea nopţii pe acelaşi drum de azi-dimineaţă. O să am măcar posibilita-

tea să mă odihnesc toată ziua şi fără multe riscuri într-o casă nelocuită de cinci ani unde n-a putut pătrunde contagiunea. În orice caz o să găsesc acolo paturi pentru dormit. Ia uite-te, ce ciudat, patul meu n-a fost mutat din loc de acum douăzeci de ani, nici rîndul de cărţi de pe o etajeră, pe care le citeam cînd aveam norocul să fiu bolnav şi să *nu ies din cameră*..." Această evocare îl făcu să încerce un sentiment de exaltare şi simţi din nou acea contracţie ciudată care îi frămînta măruntaiele de cînd sosise la Pont-Saint-Esprit şi îl atrăgea aici de parcă ar fi fost împins de umeri de o putere nevăzută.

Cînd intră pe strada a cărei înfăţişare, odinioară tot atît de familiară ca şi chipurile alor săi, rămăsese întru totul legată de viaţa lor, cînd recunoscu anumite prăvălii, astăzi închise şi chiar baricadate cu scînduri în mare grabă, unde mama şi bunica sa îşi făceau de obicei cumpărăturile şi a căror existenţă o uitase de demult, un val de bucurie înveninată îi umplu inima. Raţiunea îi era atît de anesteziată de ciudăţenia situaţiei, de caracterul atît de misterios şi de fermecător al reîntoarcerii în trecut în această atmosferă de sfîrşit de lume, încît un mic compartiment din creierul său, cel mai iraţional din toate, era gata să creadă că poate murise şi el, că Istoria omenirii se oprise odată cu a sa *hic et nunc* [1] (fusese una din speranţele cele mai obsedante ale adolescenţei sale : că o să fie cruţat de descompunere), că lumina nemişcată care cădea dintr-un cer de alabastru aştepta venirea cea de pe urmă a oştilor cereşti şi lumina o planetă în sfîrşit eliberată de moarte, şi unde mormintele aveau să-i înapoieze întregi pe cei îngropaţi, după făgăduiala, prea frumoasă pentru a fi adevărată, a lui Christos.

Trebui să se sprijine o clipă de un zid. Totul începuse să devină alb în jurul său, parcă din cauza unei creşteri anormale a luminii. Îşi atinse fruntea, cuprins de un fel de ameţeală ; era plină de picături de sudoare ; trase în piept un gît mare de aer şi lumina păru să redevină aproape normală dar continua să-i fie puţin frig la tîmple şi avea impresia că devenise extraordinar de uşor. Porni din nou, dădu colţul străzii, grăbi pasul, conştient că avusese o ameţeală şi speriat deodată la gîndul că această indispoziţie preceda poate primele vărsături. Îşi palpă nervos pîntecele şi stomacul. Nu, probabil că foamea şi oboseala îi jucau o festă. Străbătu ca în vis ulti-

[1] În latină în text : *aici şi acum*.

mii metri care îl despărțeau de casa lui și avu brusc în fața ochilor ușa sanctuarului. Simți ca o lovitură în inimă și rămase hipnotizat : toate detaliile ornamentelor, cele mai mici defecte ale lemnăriei i se întipăriseră atît de precis în minte încît, recunoscîndu-le, deși deteriorate de soare și de ploi de-a lungul anilor, vedea parcă această ușă cu incomparabila transparență a privirii sale de copil.

Se smulse din contemplație : duruitul de tobă pe care îl auzise în depărtare mai înainte devenea mai puternic într-o altă stradă, nu prea departe de locul unde se afla. Poate că era cotiga cu morți, venită pentru strîngerea celor răpuși de holeră sau pentru a aduce la domiciliu cadavrele și cenușa scoase din morminte, în vederea ceasului reînvierii în sunetele trîmbițelor din ziua de apoi, alternativă la care se gîndi cu indiferență, ca un bețiv amețit în delirul său.

Imposibil să spargă ușa. Era grea și bine apărată în interior de drugi de fier, își aminti de asta. În jur, pe stradă, casele copilăriei sale îl priveau, tăcute, goale și ferecate din cauza holerei, continuînd și unele și altele să-și etaleze prin festoane, acrotere și cariatide importanța valorilor fiduciare și a considerației lor.

La vreo cincizeci de metri începea fundătura în capătul căreia dădea zidul grădinii. Alergă într-acolo. Masa vegetației trecea peste zidul îmbrăcat în iederă, crescînd cu abundența tropicală a unor locuri părăginite. Cu o forță și o agilitate extraordinare, Jourdan sări peste obstacol și căzu de cealaltă parte, în tăcerea de mînăstire a grădinii bătrîne. Își zgîriase rău obrazul și mîinile de mărăcini și de crengile uscate, dar nici nu simțea durerea.

„Tu ești", murmură cu o cucernicie care îi punea un nod în gît ; ajunse la terasă printr-un adevărat hățiș vegetal, acolo unde, cîndva, îi era atît de teamă ca nu cumva să i se agațe de față o pînză țesută de păianjenii aceia de grădină, galbeni și mari cît nucile, la a căror vedere doar i se făcea părul măciucă.

Terasa era îngropată sub un covor des de frunze uscate și de acel praf albicios depus cu timpul și brumat din cauza secetei. Acolo, în stînga, ușa cu geamuri de la sufragerie ; chiar în față, ușița de la bucătărie. Cu toate că și ea era destul de bine zăvorîtă, o sparse cu o lovitură de umăr cu o ușurință surprinzătoare : starea de semiinconștiență în care se afla părea să-i înzecească puterile ; se opri în prag, brusc intimidat, ținîndu-și respirația de parcă s-ar fi așteptat ca zgomotul puternic al efrac-

ţiei să declanşeze o serie de exclamaţii vesele, de chemări, de paşi coborînd repede scara cu risetele şi lacrimile revederii. Mîinile îi erau îngheţate, inima îi zvîcnea puternic în piept şi fu nevoit să se aşeze pe primul scaun pe care îl găsi.

Rămase aşa o bună bucată de vreme, parcă golit deodată de gînduri şi de senzaţii, într-o stare de amorţeală totală. Îşi dădu seama că mai purta încă sacul cu merinde în bandulieră : uitase complet de el, ca şi de rana de la umăr care, de altfel, părea vindecată. Puse sacul pe masă ; în ciuda crampelor din stomac nu-i era foame. După cîtva timp, tăcerea, penumbra şi răcoarea îi limpeziră puţin ideile. La picioarele lui, pe dalele roşii, murdare de praf, sclipiri de soare alb trecînd printre frunzele boltei acoperite cu verdeaţă se mişcau uşor şi, în mod ciudat, îl făcură să se gîndească la drumurile străbătute în zori spre ţinuturile înalte, printre frunzişuri mîngîiate de adierile vîntului. Se duse pînă în salon unde persienele răspîndeau o lumină domoală ca în timpul siestei sau ca într-o cameră de bolnav. Îl înconjură cu grijă. Fiecare mobilă era la locul ei sub husa de in : nimic nu fusese atins de cinci ani încoace, din ziua aceea de mai, caldă, vijelioasă, cînd fusese îngropată mama sa. Se sui la etaj pe scara de lemn ale cărei trepte scoteau fiecare un geamăt anume şi pe care l-ar fi recunoscut dintr-o mie. Nimic nu se schimbase nici în camere, în afară de faptul că, la fel ca la parter, şi aici husele acopereau toate fotoliile, oglinzile şi comodele ; saltelele erau neînvelite pe paturi ; toate erau pline de mici grămăjoare de murdărie de şoarece şi lăsau să iasă puţină lînă prin găurile făcute în pînză. În toate colţurile atîrnau pînze de păianjen grele şi înnegrite de praf. Şi totuşi, atmosfera din aceste încăperi nu evoca moartea sau locurile părăsite de multă vreme, ci mai curînd o mutare şi o plecare pentru ţinuturi îndepărtate (speranţa de a-şi schimba viaţa era poate ascunsă în străfundul inimii sale de mult mai mult timp decît îşi dădea el seama şi i se revela încetul cu încetul prin impresii de acest fel).

Intră în propria-i cameră şi se aşeză pe pat ; arcurile scîrţîiră sub greutatea lui cu o sonoritate familiară. Avu o senzaţie cu totul ciudată. Mîngîie salteaua cu mîna : „Ştii, s-au petrecut atîtea...“ Privi maşinal colecţia de mici bibelouri şi de obiecte heteroclite, din vremea copilăriei, şi pe care, după plecarea lui, mama le adunase cu pioşenie pe o etajeră din lemn de trandafir, la capul patului : o ceaşcă de porţelan ciobită din care bea ciocolata

cu lapte, scoici, un con de brad aurit cu pensula, un *bilboquet*[1] a cărui minge reprezenta capul unui chinez, o carte de rugăciuni, un briceag mic, o pietricică aidoma multor altora, care, pe moment, nu-i spuse nimic. Întinse brațul și puse mîna pe ea ; trebuie să fi fost unul din nenumăratele talismane care îi umpleau buzunarele cînd se întorcea din plimbările făcute cu tatăl său. Ca un parfum trezit de căldura degetelor, obiectul, examinat cu grijă, acceptă să-și dezvăluie taina : ridicase această pietricică de pe platoul Montdardier, într-o dimineață de mai cînd, după mai multe ceasuri de mers pe un frig care îi înțepa în obraji, cei doi exploratori zăriseră, plutind între cer și pămînt foarte departe înspre nord-vest, o insulă albăstruie, avînd o formă și contururi atît de precise încît îndepărtau ipoteza unui nor. Uluit de apariția acestei țări a făgăduinței, de negăsit pe hărțile consultate după aceea, adolescentul adunase de pe jos o pietricică pentru a fixa amintirei acestei întîmplări minunate.

Puse obiectul iar la loc și umblă încet prin cameră la întîmplare, pe urmele tinereții sale. Toate ceasurile pe care le petrecuse în această încăpere, visînd la lume și la bogăția ei încîntătoare, cînd i se părea că anii pe care îi avea de trăit n-aveau să se sfîrșească niciodată și cînd coșmarul morții nu îi întunecase încă, toate ceasurile cu care erau impregnate mobilele, plintele, arabescurile covorului, tavanul crăpat, suporturile pentru bușteni din cămin, stampele agățate de perete retrăiau cu o impresionantă intensitate în acest oraș paralizat de tăcere și în această casă pustie în care prezentul nu cîntărea mai mult decît un vis.

Deasupra căminului continua să se afle în rama ei de lemn aurit, oglinda care îi reflectase de mii de ori chipul. Automat se privi în oglindă cîteva clipe și se întoarse să se așeze din nou pe pat. Totul se petrecuse fantastic de repede. Tot drumul acesta parcurs în așa de puțin timp îi provoca o senzație de greață. Faci trei pași și ieși din copilărie, deschizi o ușă, o închizi la loc și poc ! un sfert de secol ți-a trecut pe sub nas. Avu deodată presimțirea dezagreabilă că nu-i mai rămînea decît foarte puțin timp de trăit ; nu că ar fi crezut că holera — sau indiferent ce alt accident de acest fel — avea să-i scurteze zilele. Era mai curînd senzația fizică, încercată și în alte dăți și cum-

[1] Jucărie formată dintr-un bețișor ascuțit la un capăt pe care trebuie așezată o minge găurită, legată de bețișor cu o sfoară.

plit de greu de suportat, că cei douăzeci şi cinci sau treizeci de ani pe care putea spera să-i mai trăiască pe pămînt aveau să zboare atît de iute încît, în definitiv, atinsese de pe acum capătul drumului şi că ceea ce se petrecea în capul său în momentul acesta, aici, pe pat, era exact ceea ce avea să se petreacă peste douăzeci şi cinci de ani — douăzeci şi cinci de ani care aveau să dispară în cîteva clipe. Se simţi cuprins de o ameţeală atît de mare încît se sculă în picioare şi fu nevoit să se ducă la geam ca să-şi umple ochii cu imaginea unor lucruri trainice. „Stupid !“ îşi spuse printre dinţi privind pavajul străzii prin deschizăturile persienelor. O muscă bîzîia în penumbra camerei, afară era vară, pretutindeni, cu cîmpuri dogorind de căldură şi cu tufişuri dese, cu drumuri prăfoase, cu arii pîrjolite, cu dealuri tremurînd în aerul fierbinte, cu sate adormite sub miile lor de ţigle încinse, cu tăcerea cea plină de insecte. Simţi dorinţa să se năpustească afară ca să revadă toate aceste lucruri, să-şi umple ochii cu ele, să plece cu mîinile în buzunare pe drumuri, la voia întîmplării — să-şi golească memoria şi viaţa de tot ce le împovăra şi pe una şi pe cealaltă, ca şi cum totul ar fi putut porni iar de la început.

Se întinse cît era de lung pe pat, închise ochii, indiferent la murdăria de şoareci care se rostogolea sub spinarea sa şi la mirosul greţos al saltelei. De cîtă vreme purta în el dorinţa aceasta de a rupe legăturile cu viaţa lui de pînă acum ? Îşi aduse aminte că, din primii ani după stabilirea lor la Paris, simţise de nenumărate ori nevoia de a-i vorbi soţiei sale despre eventualitatea de „a-şi sfîrşi zilele la ţară“, ceea ce mai limpede spus însemna : „să coborîm din nou în sud“, subterfugiu la care răspunsul Thérèsei „bine, bine, vedem noi“ dovedea că nu se lăsase înşelată.

„Ei, bine, da, tocmai, o să vedem noi“, îşi zise el, foarte hotărît să dea totul peste cap. Cugetă îndelung la tot ceea ce făcuse de douăzeci şi trei de ani încoace : cei trei ani plicticoşi de studii la Montpellier, studii întrerupte de greutăţile financiare care se abătuseră asupra tatălui său ; această căsătorie stupidă, al cărui singur avantaj fusese că îl scăpase de drept, pe care îl ura (dar în starea de spirit în care se afla acum, oricare căsătorie i s-ar fi părut apăsătoare, chiar o căsătorie din dragoste) ; plecarea lui la Paris. Între timp, un ciudat interludiu, care îi ieşise complet din minte şi de care îşi amintea ca de un eveniment bizar, trăit într-o altă viaţă : debutul lui la un notar din Narbonne, într-un birou ale cărui ferestre dă-

deau spre o străduță atît de îngustă încît nu se vedea pe-aici niciodată nici cea mai mică rază de soare, așa că aveai întotdeauna impresia că o să înceapă să plouă. Toate aceste etape disparate nu aveau decît o singură trăsătură comună : dispreţul, repulsia pe care i-o inspirau, de parcă toate i-ar fi întinat o vocație mai categorică decît nevoia de a reuși, atît de imperioasă în mediul burghez, mai ascunsă decît dorința de a se răzbuna pentru umilințele și loviturile sorții. Nici una dintre ele nu-i trezea nici cea mai mică nostalgie, deși erau legate de tinerețea lui, nici cel mai mic sentiment de solidaritate. În acea stare de amorțeală de dinaintea somnului și, ținînd seama de tot ceea ce se petrecuse în ultimele patruzeci și opt de ore, le vedea trecînd prin fața ochilor săi cu uimirea unuia care, pierzîndu-și memoria între timp, nu s-ar mai recunoaște foarte bine în vechiul său personaj. „Patruzeci și doi de ani, nu găsești că-i puțin cam tîrziu ca să-ți faci bilanțul ? peste opt sau zece zile, după ce te vei întoarce la Paris, dacă ai totuși șansa să nu te îmbolnăvești de holeră, o să rîzi cu poftă de toate astea", îi sufla în ureche o voce subțire, batjocoritoare. Dar totul se petrecuse ca și cum ar fi păstrat cu o grijă plină de neliniște, cu toată mizeria epopeii sociale, o portiță de ieșire a cărei cheie poate că era pe cale să le-o întindă holera — lui și altora care, nici ei, nu bănuiau nimic. Se cufundă curînd într-un somn minunat de copil — pe care nu-l știrbi nici un vis, dată fiind gimnastica din noaptea trecută și cele cinci sau șase leghe pe care le simțea în picioare.

După un timp oarecare, dar care nu i se păru foarte lung, se trezi brusc la auzul prenumelui său, rostit de trei ori pe șoptite — deși pe un ton destul de autoritar pentru a-l scula din somn :

„Julien ! Julien ! Julien !"

Năucit, cu inima bătîndu-i violent în piept, cu memoria tulburată, se ridică pe coate și nu izbuti să-și regăsească luciditatea decît după cîteva momente apăsătoare. În sfîrșit își recunoscu camera. Ultimul „Julien !" îi răsuna încă în urechi : imposibil să fi visat, un atare realism nu te înșală. Lumina slăbise în mod vizibil. Era aproape întuneric.

— Cine-i acolo ? întrebă el cu o voce nesigură.

Sări jos din pat, deschise ușa spre coridor cu puțină teamă și avînd înfipt în inimă un ghimpe mai veninos decît teama : „Închipuie-ți ce cap ai face dacă i-ai vedea

pe toţi trei aici, pe coridor, pe mama şi pe bunica, surîzătoare, aproape jenate că-ţi joacă o festă ca asta, pe tata zguduit de rîsul acela nervos sub care îşi ascundea emoţiile, exclamînd : ah ! nu poţi să ştii, nu poţi să ştii ! — toţi trei uşor întineriţi — ştii ceilalţi sînt jos, bunicul, mătuşa Marie-Jeanne..."

Făcu o mişcare — ironică şi deznădăjduită — ca şi cum ar fi ridicat uşor din umeri. Se duse totuşi să se aplece peste casa scării.

— E cineva pe-acolo ?

De jos nu se auzea nici un zgomot. Se gîndi că era demnul fiu al maică-sii care, copleşită de singurătate şi de amărăciune după moartea soţului ei, lăsa mai în tot locul, prin casă, bucăţele de hîrtie pe care în disperarea ei, neţinînd seama de raţiune, îi cerea defunctului, măcar printr-o minusculă linie trasă cu peniţa, o dovadă tangibilă a existenţei sale imateriale : „Îl simt pe tatăl tău atît de deseori în jurul meu..." Julien era cuprins de milă văzînd că suferinţa izbutea nu să le dea oamenilor măreţie morală ci să facă din ei nişte marionete.

Poate că îl strigase cineva din stradă ; vreun vecin care îl zărise probabil dimineaţa.

Se repezi la fereastră şi o deschise, împinse persienele cu colţurile tapisate cu pînze de păianjen : nimeni, firește. Strada era goală, tot atît de goală ca şi la venirea sa, atîta doar că la capătul ei cel mai îndepărtat înspre bulevard, se vedeau un fel de căruţe. Se înserase. Cerul, care se imblînzise, un cer de vară pe care noaptea avea să-l întunece cu greu, era ciuruit de lăstuni. Continua să fie foarte cald. Se uită la ceas : era ora opt !

Dormind i se făcuse foame. Se aşeză afară, pe terasă, după ce duse acolo un scaun şi masa din bucătărie pe care desfăcu ouăle, puiul şi sticla de vin ; mîncă jumătate din pui şi din ouăle tari, păstrînd restul pentru a doua zi şi bău toată sticla de vin. Dar aspectul grădinii ce revenise la un haos de junglă şi al bolţii de verdeaţă înghiţite de frunzişul şi de muşchii unui monstruos ampelopsis îi provocă pînă la urmă o neliniște inexplicabilă ; lipsa oricărei adieri de vînt făcea ca toată fantasmagoria aceasta vegetală să fie de o impresionantă nemişcare (în timp ce-şi lua masa îşi dresese glasul de mai multe ori, aşa cum flueri în întuneric).

Nerăbdător să părăsească această criptă unde verdeaţa şi pomii prea deşi nu lăsau loc nici măcar unei deschizături ca să se vadă cerul, şi cum nu îi era somn, cu toată teama de a da peste o patrulă, avu chef să por-

nească în întîmpinarea nopții pe străduțele din cartierul său. Cît privește plecarea, tot nu se hotărîse dacă urma să pornească la drum chiar în noaptea aceea sau a doua zi, la revărsatul zorilor. La drept vorbind, nu se săturase încă pe deplin de tot ceea ce readusese la viață — senzații pierdute și speranțe spulberate — reîntoarcerea sa în trecut, în această casă și în acest oraș pline de amintiri. Acum, după ce gustase din acest filtru, simțea că ceva în el dorea cu disperare să-și potolească setea sorbindu-l. Se simțea cuprins brusc, pînă în adîncul inimii, de o stare de veselie și de febrilitate ca și de speranța nebună că totul mai era posibil încă și că punct cu punct, o culoare după alta, marea tapiserie a lumii se putea țese la loc, în mod miraculos, în jurul său.

Cum strînsese resturile cinei, ochii îi căzură din întîmplare, prin frunzele de ampelopsis, pe trunchiul familiar, complet răsucit și nu mai gros decît brațul, al prunului bătrîn care, odinioară, se străduia în fiecare an să dea vreo patru prune prăpădite, ținute la mare preț. Avu aceeași senzație de ameteală și de dezgust ca și dimineața în fața esplanadei : era același pom și nu mai era același. Mereu această distanță cumplită, în inima lucrurilor. Omul trăiește din imagini reflectate — în afară de primii cincisprezece sau douăzeci de ani din viață poate.

Duse masa și scaunul la loc în bucătărie și nu se putu opri, printr-un gest reflex de teamă, nu prea ușor de înțeles, să blocheze ușa cu speteaza unui scaun, dat fiind că broasca sărise. Ieși pe ușa de la intrarea principală, nu fără greutate, fiindcă rugina aproape că pecetluise drugii de siguranță în glisierele lor. Pe stradă mai era destulă lumină ; cerul de la ora nouă seara pe care pluteau încă foarte sus flotile de lăstuni era nemaipomenit de calm și de senin. Se învîrti de mai multe ori prin cartier fără a întîlni pe cineva — în afară de un bătrîn care, cu coatele pe fereastră, se răcorea avînd aerul că nu-i pasă de ce-i în jur, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat dar care, zărindu-l pe acest hoinar singuratic în cămașă, dispăru închizînd iute obloanele.

De altfel, cartierul nu era complet nelocuit : ici și colo pîlpîiau cîteva lumini întunecate și sărăcăcioase, în spatele ferestruicilor unor odăi locuite de muncitori cărora aroganța palatelor încărcate cu tot soiul de ornamente le acordase o amnistie provizorie în fundul unor străduțe strîmte pe unde nu pătrundea soarele ; se auzeau, din cînd în cînd, cîte o cratiță lovită și frînturi de conversație ale unor cameni care vorbeau pe șoptite, de

parcă zgomotul ar fi fost legat în mintea lor de un risc sporit de contagiune. Un miros de clor, de camfor, de ceai de plante, de supă de zarzavat plutea în aerul călduț și dulce, traversat de zborul moale și incoerent al liliecilor. Totul era atît de calm încît, de n-ar fi fost casele în mare parte întunecate, și străzile puțin cam prea pustii, totuși, ai fi putut crede că-i o seară de vară ca toate celelalte.

Cînd se întoarse acasă era miezul nopții. Umblase astfel trei ore în șir, în căutarea serilor de altădată pe care simțurile sale încercaseră să le regăsească prin seara aceasta. Simțea în picioare o oboseală plăcută. Aprinse o lumînare descoperită în fundul unui sertar cu cîteva chibrituri cu fosfor, care nu suferiseră de umezeală, și se bàgă imediat în pat după ce încuie bine ușa camerei. Tăcerea și singurătatea n-aveau nimic neliniștitor, cu toate acestea, ci, dimpotrivă, creau în jurul său o atmosferă de confort și de siguranță extrem de agreabilă. Era gata să adoarmă cînd, în clipa în care voia să stingă lumînarea, își dădu seama că uitase să tragă persienele lăsate întredeschise mai adineauri pentru a aerisi camera. Se sculă ca să le fixeze. Strada era complet cufundată în beznă iar cerul atît de stropit cu stele încît părea fosforescent. Închise persienele, blocă fereastra întredeschisă cu mînerul cremonei. Avu o strîngere de inimă recunoscînd pe mîner, care evoca vag o cheie de sol, zgîrietura în arc de cerc pe care deschiderea și închiderea de mii de ori a geamurilor o lăsase pe vopsea. Un timp infinitezimal avu straniul și fermecătorul privilegiu de a revedea acest detaliu cu ochii lui lipsiți de experiență, de odinioară. Se simți cuprins de o fericire extraordinară (era cam ce i se întîmplase dimineața, în fața ușii). Și în această miime de secundă i se păru că noaptea își regăsea profunzimea primitivă, lumea bogăția și densitatea, propria sa viață o dorință tainică și de neînfrînt.

A doua zi — 4 iulie 1835 ; afurisită dată : ultima lui noapte într-un pat ; — fu sculat brusc din somn de bubuitul unui tomberon gol care dansa pe caldarîm : era ora zece. Dormise ca un copilaș, nu-i venea să creadă. De multă vreme somnul i se subțiase, se destrăma cu mult înaintea zorilor sub povara celui mai mărunt vis, la auzul celui mai mic zgomot, ca o țesătură tocită de prea multă purtare. Afară, tot aceeași lumină albă, lipsită de strălucire, nemișcată.

Era prea tîrziu ca să mai fugă. Barajele fuseseră probabil instalate, închizînd un oraş din care peste jumătate din populaţie o luase la goană ducînd cu sine flagelul asiatic în cuferele înţesate cu titluri de valoare, în ţoale, în respiraţie, în scuipat — cu notarii în frunte şi consiliul municipal în urma lor, toată această lume bună viciată de bani murind de frică.

Pe Jourdan nimic nu-l mai reţinea aici : îşi făcuse socotelile, trăsese o linie, terminase adunarea. Beneficiul net după un sfert de secol de afaceri ingenioase şi de investiţii frauduloase (se înţelege, pe plan mintal) : nici unul. Un falit, aşa cum riscase să fie tatăl lui în afaceri, dar care deschisese ochii la timp asupra socotelilor sale. Acum, singurul lucru pe care îl ştia — căci nu mai ştia mare lucru — e că avea un plan grozav de important de realizat : să trăiască. Cum ? Ei, nici în privinţa asta nu ştia nimic. Începea să întrevadă că în vieţile închise îşi face cuibul moartea, că în obiceiuri prinde ea rădăcini, că în bunăstare triumfă. Asta era motivul, zău aşa, pentru care războiul avea atîta succes, în ciuda hecatombelor sale : mai degrabă suflul aventurii, chiar dacă îl simţi pe cel al tunurilor, decît să suferi murind încet, în papuci. Războiul, furtuna, ploile de stele căzătoare, catastrofele oportune, prevestind norii de foc cărora le trebuia timp nu glumă ca să se-arate că doar trecuseră nouăsprezece secole de cînd oamenii tot holbau ochii aşteptîndu-i. Ce căutase în acest mormînt ? războiul lui.

Coborî iute în bucătărie ca să roadă osul de pui, apucat din nou de dorinţa de a porni pe drumuri : pe jos, petele de soare îl trăgeau din nou de mînecă. Ardèche, Parisul ? Ei drace, nici vorbă ! norocul era prea mare : holera, ce alibi grozav... Să pornească în grabă spre apus, cît putea de repede, astă seară, mîine dimineaţă, în zorile albastre, asta o să depindă de împrejurare, de soldaţi, de paznicii de noapte, o să se ducă imediat să vadă mai de aproape cum stau lucrurile. Destinaţia : Montdardier ! acolo sus, în primul rînd holera o să-şi frîngă gîtul. Inima începuse să-i tresalte în piept ca un mînz care adulmecă primăvara. O să aştepte toamna rătăcind printre pietrele şi pustietăţile din ţinuturile înalte. Şi, mă rog, de ce să nu caute insula lui albăstruie, atîrnată „la marginile misterioase ale lumii apusului ?“ („tare mi-ar fi plăcut s-o găsesc înainte de a muri“, îi scrisese tatăl său). Simţea de pe acum beţia întinderilor deschise. O să chiulească, asta-i ! avînd în buzunar ca paşaport perfect valabil cei douăzeci de ludovici ai doctorului Moraud. Şi mai tîrziu,

cînd o să se întoarcă — ce vorbă ! — cînd o să ia sfîrşit epidemia, cînd ordinea va reintra în drepturile sale ? vedem noi, vedem noi, cum zicea Thérèse... Toamna, era departe, foarte departe, de partea cealaltă a unei veri al cărei capăt putea fi împins la nesfîrşit. Lovindu-l puternic cu piciorul, îndepărtă scaunul care baricada uşa ; de-ar fi putut cu o lovitură de picior să măture Parisul din calea lui, să scuture Franţa ca pe un covor ca s-o cureţe de toate murdăriile ei... Bine, hai, gata ! sări zidul, o şterse prin fundătură (uşa dinspre stradă ar fi rămas deschisă, n-avea cheia de la intrare).

Pe străzi era ca în Africa. Dealurile dispăruseră, mistuite de soare. Să se ducă la mormintele părinţilor, nu voia — aşa cum nu voise să-i vadă morţi.

Era ceva mai multă mişcare decît în ajun : neveste de muncitori cu părul strîns în coc, cu un copilaş în braţe, care alergau spre locul unde se împărţeau apă, pîine, carne, cartofi, totul fiind adus seara de căruţele garnizoanei, de unde convoiul auzit de la fereastra lui. Şi unde erau oare domnii în vremea asta ? Mulţi în patul lor, zvîrcolindu-se, holera lovind mai ales sexul tare — şi în puterea vîrstei. De ce nu curgea apă la nici una din fîntîni ? După un trecător (un tip pîntecos şiroind de sudoare care bătuse tot oraşul şi reuşise să-şi procure doi litri de oţet cu un preţ fabulos), i se dăduse în aşa măsură crezare poveştii cu otrava vărsată în fîntîni de oamenii ocîrmuirii pentru a decima bietul popor încît autorităţile se hotărîseră să astupe ţevile prin care curgea o apă mai mult decît dubioasă, de altfel, spre a evita linşajele. Oraşul, da, era închis încă de ieri, încuiat cu lacătul de soldaţi la birourile de încasare a accizelor ; doar cu aripi, astfel nu mai era chip să evadezi. Cu două zile mai înainte, două treimi din populaţie fugise. Firesc, cu trăsura mergi bine şi munţii nu sînt departe. Cei care porniseră pe jos nu ştiuseră încotro s-o apuce. Aflînd că holera nu cruţase satele învecinate, se afundaseră în singurătăţile din împrejurimi, dormind sub cerul liber, gătindu-şi mîncarea sărăcăcioasă între două pietre. Cel mai ciudat e că cei mai mulţi dintre ei se întorseseră acasă, fie pentru că boala îi urmărise în stejărişuri şi, dacă e să crăpi, mai bine s-o faci în patul tău, fie pentru că mai tare decît panica fusese curiozitatea. Trebuia să recunoască, situaţia nu era strălucită ; la Nîmes, Avignon, Aix, Marsilia, Toulon, acelaşi tablou : spitale înţesate, municipalităţi încolţite sau care fugiseră, mînăstiri părăsite sau rupte de lume, dragă domnule, capucinii au cu

ce, pot să reziste la un asediu în spatele zidurilor lor de fortăreaţă ; biserici pline de muşte, cadavrele se alterau repede, putrezeau în două ore ; cimitire răvăşite, unde gropile prost acoperite şi sicriele lăsate în mijlocul aleilor atrăgeau nu numai roiuri de muşte care răspîndeau molima, ci şi cîinii vagabonzi. Ieri şi alaltăieri, se zvonise că bărbaţii valizi care rătăceau pe străzi aveau să fie duşi *manu militari* [1] ca să sfîrşească munca groparilor. Timp de două zile oraşul fusese complet pustiu ; nu-i de mirare, domnule, că n-aţi întîlnit pe nimeni. În sfîrşit, se luase hotărîrea să fie folosită ticăloşimea din închisori pentru îngroparea morţilor. Circulaţia în oraş interzisă de la ora opt seara ; dacă te prinde pe străzi, te bagă la pîrnaie fără să mai stea de vorbă. Cîteva prăvălii fuseseră prădate. Chiar în dimineaţa aceea, în zori, tipul cel pîntecos văzuse cu ochii lui un om cărînd cadavrul soţiei sale într-o roabă. Ce circ !

„Pentru că, se gîndea Jourdan îndreptîndu-se spre grădinile Fîntînii care dominau oraşul (voia să vadă dacă n-ar fi fost posibil s-o întindă pe acolo sus chiar în noaptea aceea, pentru că, firește, de obicei, doi şi cu doi fac patru şi asta-i fericirea fericirilor.“ Izbucni în rîs de unul singur şi făcu să se întoarcă spre el două fetiţe care, gătite, stînd foarte cuminţi pe o bancă, se jucau cu o păpuşă şi nici că le păsa de cataclismul gata să se abată asupra capetelor lor. Printre pomii cu frunzişul însetat apăreau acoperişurile neîngrijite, zdrenţăroase, solzoase — decolorate de parcă lumina ar fi început să scadă pe nesimţite. Se întrebă deodată ce formă putea lua acest univers abracadabrant (viaţa, moartea, astrele şi tot restul, şi chiar acoperişurile ce i se păreau brusc foarte ireale) în creierul unui mic rentier sau al unui funcţionar. Toate acestea probabil că li se par foarte firești şi făcute anume pentru ei. Din cînd în cînd, dacă maşina merge aiurea şi micul lor univers se destramă, sînt atît de surprinşi încît trebuie să găsească, cu orice preţ, pe cineva pe care să-l facă răspunzător de cele ce se întîmplă. Cu mult mai penibil şi cu mult mai periculos decît holera era faptul că soarta lumii şi cea a statului se aflau în mîinile unor cetăţeni care aveau nevoie ca nişte împrejurări dramatice să le pună punctele pe i pentru a avea impresia că sînt în plin carnaval. Îşi aminti cu multă simpatie de rîsul uşor batjocoritor al doctorului Moraud cînd declarase ca şi cum ar fi fost ceva foarte amuzant :

---

[1] În latină în text : cu putere armată. Aici : *cu forţa.*

„S-a cam zis cu liniştea şi confortul căminului". Şi Jourdan simţea că o parte din fiinţa lui îşi lua în aceste evenimente un soi de revanşă sumbră.

Acolo sus se aflau vreo douăzeci de soldaţi, unii care, cu arma în bandulieră, umblau încoa şi încolo de-a lungul zidului înălţat pe locul vechilor metereze de apărare, alţii ridicînd, cu o lipsă de convingere supărătoare, corturi de bivuac în mijlocul pinilor. Cîţiva greieri încercau să-şi zdrăngăne ghitara dar parcă nici lor nu prea le ardea de cîntat, ca şi cum albul vlăguit al cerului ar fi anunţat deja sfîrşitul verii şi al petrecerilor. Situaţia era foarte proastă şi Jourdan se şi vedea prins în această cursă de şoareci pentru Dumnezeu ştie cîtă vreme, cînd, cum cobora din nou spre centru, o berlină de un lux sever şi lustruită toată se opri în dreptul său ; la portieră apăru chipul unui sexagenar frumos încă, purtînd pe cap o pălărie de o eleganţă care, la acea oră şi în împrejurările respective, i se păru lui Jourdan insolită şi chiar insolentă : „Dar nu eşti cumva Julien... ?" Recunoscu imediat un prieten de-al tatălui său, proprietar al uneia dintre cele mai mari filaturi din regiune. „În ce hal eşti ! hai, vino pînă la noi..." Julien îi povesti pe scurt păţaniile sale.

Casa Déverlange — balustre, personaje fantastice, caricaturale, aruncînd apă în bazine, terasă cu scară dublă, străjuită de veşnicii palmieri aidoma unor santinele şi ornamentată cu urne mari în care erau plantaţi portocali, pe peluză doi ogari languroşi, cu privirea pierdută, feriţi de emoţii de stupiditatea lor, faţadă perfect albă, de o simplitate monahală (menită să indice că averea nu era dobîndită de ieri, de azi) pe care verdele cu reflexe metalice, bătînd în negru, al uşilor şi al ferestrelor părea să nege oricărei alte culori dreptul de a nu fi vulgară ; şi pe deasupra, un fel de tristeţe colonială de cel mai bun gust — casa era situată în fundul unui parc unde nici un fir de iarbă nu şi-ar fi îngăduit cea mai mică fantezie ; zidurile care închideau parcul, construit fără îndoială de Vauban, şi avînd deasupra zăbrele pline de cîrlige şi harpoane pentru a-i sfîşia pe hoţi erau destul de groase ca să reziste unor ghiulele de tun.

Interior identic. Două statui din lemn pictat reprezentînd un fel de mameluci, în mărime naturală, rotind nişte ochi de asasin, cu chipul oacheş, ridicau deasupra

capului cîte un sfeşnic mare la intrarea unui vestibul unde ai fi putut merge călare ; alţi mameluci, aceştia însufleţiţi însă şi cu pielea albă, înmănuşaţi, pentru ca nu cumva contactul mîinilor lor să murdărească lucrurile pe care le atingeau, şi avînd grijă, din acelaşi motiv, să nu ridice niciodată ochii mai sus de gulerul stăpînilor, decît dacă aceştia li se adresau, sau dacă aveau de-a face cu copiii mici şi cu bătrînii ramoliţi din familie, apărură cu lighenaşe de argint cu oţet în care stăpînul casei şi oaspetele său îşi purificară mîinile înainte de a pătrunde în Sfînta Sfintelor. Această curăţire prealabilă şi aburii de balsam care fumegau în casoletele aşezate în tot locul te făceau să crezi că vei asista la vreo ceremonie de iniţiere, sub ochiul Marelui Arhitect al universului, ornat cu însemne masonice. O jumătate de duzină de persoane erau adunate în salonul care, date fiind dimensiunile sale, putea fi folosit de asemenea pentru exerciţii ecvestre. Oriunde te-ai fi întors nu puteai evita privirea cu care portretele de familie, domni, majoritatea, toţi încremeniţi într-o atitudine ţeapănă şi care probabil că nu glumiseră în fiecare zi, îşi străfulgerau descendenţii pentru a-i împiedica să facă prostii şi să delapideze patrimoniul. Înţelegeai deîndată, văzînd-o pe doamna Déverlange, că precis n-avea nevoie de nimeni ca să ducă la bun sfîrşit această obligaţie.

— Îţi aminteşti, draga mea... spuse domnul Déverlange.

— Firește, bineînţeles... răspunse ea cu o voce care abia putea fi auzită şi înaintînd spre Julien consimţi să-i abandoneze mîna o jumătate de secundă, mai curînd pentru a-l respinge decît pentru a-l lăsa să i-o atingă uşor cu buzele, cum fac doamnele din cartierele elegante cînd au de-a face cu persoane neînsemnate. — Sînt încîntată... murmură ea, tot cu o voce aproape imperceptibilă, de parcă s-ar fi aflat aici într-un fel de biserică, şi cu un zîmbet abia schiţat care îi încremeni brusc pe buze văzînd ţinuta vestimentară a musafirului şi amintindu-şi de originea sa. Către o servitoare sunată de soţul ei, atunci cînd ea intră : — Louise, un tacîm în plus..., şi către Julien, care se întreba cum făcuse ca să se vîre în viesparul acesta : — Căci, firește, luaţi masa cu noi, dacă aşa ceva se poate numi masă, cu toată povestea asta oribilă...

Îl prezentă pe Julien celorlalte persoane : cele două fiice ale ei, douăzeci pînă în douăzeci şi cinci de ani, strălucitoare ca nişte crini, cu vocea înceată şi blazată, că-

zute parcă pe pămînt din neatenţie, străine de tot ce era în jur, avînd în permanenţă aerul că sînt în trecere şi că sînt aşteptate sau stăpînite de ceva atît de inimaginabil încît nici nu merita să vorbească despre asta — pe scurt, două fiinţe din acelea care îi inspiraseră tînărului Beyle hotărîrea naivă de a nu mai pune piciorul într-un salon decît cu o capodoperă scrisă de el sub braţ, ginerele ei, un băiat de vreo treizeci-treizeci şi cinci de ani, mai degrabă simpatic, îmbrăcat în costum de călărie (de dimineaţa pînă seara şi de la întîi ianuarie la treizeci şi unu decembrie, după cît se pare) şi care, pe negîndite, îl întrebă pe Julien dacă îi plăceau caii. Era un idiot dar, lucru foarte rar, era conştient de idioţenia sa, adică ştiind că nu-i capabil de nimic, că-i nul în toate, şi nepăsîndu-i defel că-i aşa, pentru că averea i-o permitea : inteligenţa e pentru cei săraci ; avea vreo şase cai superbi şi-şi petrecea mai tot timpul încălecîndu-i sau ţesălîndu-i. Tăticul doamnei Déverlange, mai mult sau mai puţin baron, un de Trinque—şi—încă—ceva (toată lumea aceasta vorbea cu glas stins, cîntînd silabele antepenultime care nu se mai sfîrşeau, printr-un fel de sublimare mondenă a accentului meridional) care instalase în pod, cu cheltuieli mari, un mic observator unde se ocupa de astronomie în ceasurile lui de răgaz, care ceasuri trebuie să fi fost fără număr de multă vreme, căci avea arendate două mii de hectare. În sfîrşit, soţia sa, o doamnă bătrînă din înalta societate, de o slăbiciune înspăimîntătoare, cocoşată, cu obrazul atît de descărnat încît semăna izbitor cu o mumie egipteană, astfel că Julien se întrebă dacă nu se îmbolnăvise deja de holeră ; contactul degetelor ei scheletice şi îngheţate îi dădu impresia că strînge laba unui pui mort. Bătrîna dădea într-una din cap, de-ai fi zis că o dezaprobare obsedantă îi stăpînea în permanenţă gîndurile. În plus, surzenia îndepărtînd-o de discuţii, trebuia ca din cînd în cînd cineva să se sacrifice spre a-i spune, strigîndu-i la ureche, despre ce era vorba.

— Cine este acest tînăr, nu i-am auzit prea bine numele ? îl întrebă pe ginerele ei.

— Este fiul lui Jourdan, strigă domnul Déverlange, aplecat peste ea şi stacojiu la faţă.

— Ah ! rosti bătrîna doamnă continuînd să-şi clatine capul iar mîinile ei agitate de un tremur neîntrerupt scotociră stîngaci într-o punguţă croşetată aşezată pe genunchii ei, de parcă, stabilind exact cine era Julien, căuta o monedă ca să i-o dea de pomană. Apoi, mai tre-

cînd puțină vreme, după ce își scosese batista : — Familia Jourdan, cei cu grînele ?

Domnul Déverlange făcu semn că da.

— Ah ! bine, bine, mormăi doamna măsurîndu-l pe vizitator cu o privire ceva mai vioaie (în ciuda strîmtorării în care știa toată lumea că ajunseseră acești negustori nenorociți la sfîrșitul vieții lor) : mama lui Julien avea în vine urme de sînge albastru, moștenite de la o bunică a sa care făcuse o mezalianță, și pe vremea strălucirii sale, tatăl lui plătea *cens*-ul electoral [1].

Domnul Déverlange povesti în cîteva cuvinte întîmplările nefericite ale lui Julien.

— Ei bine, dacă am trece la masă, spuse astronomul căscînd ostentativ, vechimea specialității sale obligîndu-l să ia în derîdere regulile de politețe și să arate că, în afară de aștri, totul îl plictisea.

— Sigur, prietenului nostru probabil că îi este o foame de lup, zise domnul Déverlange care, în contextul respectiv, i se păru dintr-o dată lui Julien un înger de amabilitate, de naturalețe, de curtoazie. Dar știi, dragul meu, n-o să fie ca la Bizanț. Nu mai avem pîine de trei zile și, așa cum merg lucrurile, o să fim nevoiți să ne mîncăm caii. După aceea, o să vină rîndul ogarilor. Cu puțin noroc, tu o să scapi, spuse el azvîrlind cîteva boabe de floarea soarelui într-o colivie unde un papagal mare, agățat de leagănul său, părea să fi contractat aceeași boală ca și doamna cea bătrînă și dădea stăruitor din cap zbîrlindu-și moțul de pene.

— Georges, glumele tale sînt groaznice, declară doamna Déverlange cu vocea ei suavă. Cert este, domnule, că dulapurile noastre vor fi în curînd goale. Bucătarul s-a străduit să facă pîine de porumb : rezultatul e oribil. Dar soțul meu n-a vrut să plecăm.

— Sînt nevoit să recunosc că soțul tău are uneori dreptate, zise astronomul (domnul de Trinque-nu-mai-știu-ce era *legitimist* [1], ginerele său simpatizînd cu familia de Orléans, de unde vorbele sale). Am găsi totul jefuit la întoarcere. Și pe urmă cine îți spune că situația nu-i mai proastă în altă parte ? Știi ce lași în urmă, nu

---

[1] Cîtimea de impozit prevăzută de legile electorale necesară pentru acordarea dreptului de alegător sau de ales.

[1] Adepții ramurii vîrstnice din dinastia Burbonilor, detronată în 1830 în favoarea familiei de Orléans.

ştii peste ce dai — ca în toate lucrurile, conchise el ridicînd sprîncenele, cu privirea întoarsă spre ginerele său care se uita sau se prefăcea că se uită la ogarii ce-şi tîrau lenea pe gazon.

Continuînd să vorbească, grupul emigră într-o sufragerie tapisată cu scene de vînătoare şi cu tablouri în care mai multe bufete erau încărcate cu munţi de bucate; ca şi celorlalte încăperi i se dăduseră dimensiuni în măsură să inspire respectul şi să atragă atenţia celor care nu ar fi înţeles încă faptul că tavanele înalte şi destinele înalte sînt precum carnea şi unghia. Vinuri mătăsoase străluceau în carafe scînteietoare.

— Da, reluă domnul Déverlange, după o matură chibzuinţă, bănuiţi asta, am luat hotărîrea să nu părăsesc corabia. În primul rînd, e adevărat, contagiunea s-a întins peste tot, şi la ora actuală nu sînt sigur dacă oamenii care au fugit sînt mai feriţi de primejdie decît noi : medicii cei mai eminenţi recomandă categoric evitarea oboselii şi a căldurii din timpul călătoriei.

Patru servitori veniră să tragă scaunele.

— Şi apoi, continuă el aşezîndu-se, am motive superioare să vreau să rezist aici. În primul rînd, ca exemplu (tonul deveni uşor ameninţător). Panica e ridicolă şi de cel mai prost efect asupra minţii păturilor de jos. Răzvrătiţii nu vor pierde ocazia să profite iute de ea. Pe urmă, toate casele astea părăsite aţîţă poftele. Nu spun că toţi concetăţenii noştri săraci ar fi incapabili să-şi păstreze sîngele rece, dar vai ! e de ajuns să fie cîteva căpetenii pentru a infecta turma, şi situaţia actuală poate da naştere la tot soiul de tulburări. Alaltăieri trebuia să votăm un ajutor excepţional destinat familiilor celor mai lovite (rîse batjocoritor) : eram şapte din treizeci ! Ieşind din localul primăriei şi văzîndu-i pe toţi nenorociţii ăştia adunaţi în faţa uşii pe care afişăm lista victimelor, mărturisesc că nu m-am simţit prea mîndru...

— Hai, hai, îl întrerupse astronomul, multe se pot pune în spinarea holerei ! Ticăloasele de idei egalitare, astea-s cauza răului ! Holera, da, holera în persoană domneşte în vîrful instituţiilor noastre ! Cum vrei ca plebea să mai ştie încotro s-o ia ? O să vedeţi pînă unde o să meargă lucrurile. Şi înainte de toate, dacă oamenii ar fi mai curaţi, porcăria asta nu s-ar fi răspîndit aşa. În loc să taie în bucăţi *Cărţile*, deputaţii voştri ar face

mai bine să dea o lege pentru a obliga oamenii să se spele. *Mens sana in corpore sano* [1], ăsta-i secretul.

Domnul Déverlange dădu din umeri şi turnă de băut făcîndu-i semn servitorului cu îndatoriri de paharnic, care se şi repezise spre masă, să se întoarcă la locul său.

— Am impresia că-l aud pe străbunicul, rosti el. Fii om al zilelor noastre, ce naiba, şi priveşte lucrurile în faţă. Cum vrei ca oamenii să se spele cînd trăiesc în pivniţe unde n-ai avea curajul să-ţi laşi nici măcar cîinii să doarmă ? Ai pus vreodată piciorul într-una din cocioabele astea unde se înghesuie pînă la zece persoane, cu şobolani, cu...

— Georges, te rog, sîntem la masă, spuse doamna Déverlange, şi conversaţia asta nu duce la nimic.

— Să li se împartă gratuit săpun, îi şopti fata cea mică surorii ei.

— Ce pricep eu cel mai bine din toată povestea asta, suspină aceasta, e că o să fim prizoniere aici toată vara. Parcă tata n-ar fi putut să ne lase să plecăm la Caudebronde...

— Fata mea, la ora actuală ai fi probabil închisă într-o carantină, spuse domnul Déverlange. Soldaţii nu fac nici o favoare împotriva regulamentului şi tratează pe toată lumea cu aceeaşi imparţialitate ca şi holera. Deşi nu-i un secret pentru nimeni că ea loveşte mai ales cartierele unde domneşte mizeria, adăugă el la adresa socrului său.

— N-am putea vorbi despre altceva ? rosti doamna Déverlange ; n-o să pot mînca nici o înghiţitură.

— Mie căldura îmi taie pofta de mîncare, spuse cea mai mare dintre fete încrucişîndu-şi cuţitul şi furculiţa peste grămăjoara de carne cafenie care aburea în farfuria ei. Vara la Nîmes este mor-tală, binevoi ea să-i încredinţeze lui Julien, vecinul ei de masă, spre a se preface că nu-i ignoră complet existenţa.

— Anul acesta în mod deosebit, răspunse Julien cu o indiferenţă studiată (era mirat de prezenţa lui de spirit, frecventarea unor creaturi de acest fel lipsindu-l de obicei de toate resursele sale).

Surprinsă, tînăra femeie îl privi o clipă cu o oarecare curiozitate, ca şi cum, în acest univers de o înspăimîntătoare banalitate, impertinenţa ar fi fost singurul, unicul criteriu care să-i atribuie unei fiinţe omeneşti, în ochii

[1] În latină în text : *o minte sănătoasă într-un corp sănătos.*

ei, privilegiul de a exista. Începu să deseneze pe fața de masă cu furculița.

— Sînt teribil de indiscretă, dar ce caută aici un parizian, în atmosfera asta de derută ?

— Mă întreb și eu, răspunse foarte obraznic Julien rămînînd ca o stană de piatră și privind-o drept în ochi.

— Ah ! zise mezina, care stătea în fața lui, simt că o să ne distrăm.

Dar vecina sa lăsă brusc furculița din mînă și declară cu un aer obosit că mesele care se prelungeau prea mult îi provocau dureri de cap.

Astronomul, care înghițise trei farfurii pline de carne și conținutul unei carafe cu vin de unul singur (părea cu cincisprezece ani mai tînăr decît soția sa care, în umbra acestui colos stacojiu se pipernicise ca un arbust crescut sub un stejar), manifestă un interes subit pentru musafir, fie din capriciu, fie pentru vreun alt motiv misterios, poate din cauza vinului care îi încălzise cordialitatea.

— De fapt, zise el înăbușind un rîgîit puternic, știți că am ținut-o pe soția dumneavoastră pe genunchi ? Fără nici o intenție rea : nu era mai mare de-o șchioapă ! Era pe vremea cînd socrul dumneavoastră profita de criză ca să ne strîngă de gît. Perseverent, tipul. Ah ! i-am admirat ascensiunea. Și ce mai face... hm... cum îi zice...

— Thérèse, spuse Jourdan.

— Da, da, așa-i, Thérèse. Micuța Thérèse, cu codițele ei castanii... nu-i așa, o brunetă ? E fata lui Borelli, știi, Borelli, strigă el la urechea soției sale care dădea într-una din cap căutînd să prindă cîteva cuvinte din conversație. Odată, reluă el, am plimbat-o pe calul meu, prin locurile de vînătoare de la Quissac : „Domnule, nu cumva ești un căpcăun ?“ În ziua aceea purtam cizme lungi, pînă pe coapse... „Nici vorbă, nu eu sînt căpcăun ci tăticul tău : ne înghite beneficiile ! — Beneficiile au păr sau pene ?“ Era tare dulce...

Se reîntoarseră în salon ca să bea un fel de *malvoisie* [1] și să fumeze trabucuri.

În oraș, un clopot mare începu să bată rar și lugubru.

— Asta-i catedrala, spuse domnul Déverlange. Rugasem totuși episcopia să renunțe momentan la dangătele

[1] Nume dat mai multor soiuri de vinuri dulci care amintesc de vinul grecesc cultivat în special în peninsula cea mai răsăriteană a Peloponezului, Momemvassioa (regiunea Laconia).

de înmormîntare ; au un efect foarte dăunător asupra moralului populației.

— Poate că a murit însuși episcopul, zise domnul de T. rotunjindu-și buzele pentru a sufla un savuros fum de tutun.

Doamna Déverlange își stăpîni un tremur.

— Mi se face frig pe șira spinării. Cînd mă gîndesc că riscăm să auzim dangătul acesta săptămîni în șir...

— Dacă mai sîntem pe lumea asta ca să-l auzim, rosti tatăl ei privind atent cenușa roșiatică a trabucului. Nu-i rău, i se adresă el ginerelui său, poate puțin cam uscat.

— Doamne, tată, nu mai vorbi așa.

— Asta-i bună... Că mori din cauza asta sau de altceva... Toți sîntem pe-aici doar în vizită, cum zice abatele, și ce, nu-i așa ? spuse el suflînd fumul trabucului în capul papagalului. Ție, puțin îți pasă. Oricum, ești mai fericit ca noi...

Ginerele, care nu deschisese gura în tot timpul mesei, îi propuse lui Julien să meargă să arunce o privire în grajd. Deși părea idiot în viața de toate zilele, devenea alt om lîngă animalele lui și dovedea cunoștințe temeinice nu numai în sfera echitației, ci în toate domeniile care priveau caii : istorie, rase, obiceiuri, patologie, mentalitate. Le arăta cailor o afecțiune suprinzătoare și chiar un fel de camaraderie, le șoptea vorbe duioase la ureche, și cuvintele pe care li le adresa îngrijindu-i nu erau defel prostești iar animalele păreau a fi foarte sensibile la ele, de parcă sărăcia duhului său l-ar fi făcut mai apt decît pe oricine altcineva să le înțeleagă și să fie înțeles de ele. Cine știe dacă nu cumva, în lungile lui plimbări călare, fiind numai ei singuri, tovarășii lui patrupezi nu-i răspundeau ?

„Nu-i decît un tip care s-a retras cu pricepere din toată povestea asta și care face pe prostul ca să-l lase toată lumea în pace", își zise Julien.

Întorcîndu-se în salon, îi găsiră pe domnul Déverlange și pe socrul său gata să se ia la harță din cauza unui grup de bieți nenorociți bănuiți de a fi saint-simoniști și care, fugind din Marsilia în fața extinderii epidemiei, făcuseră o haltă la Nîmes cu o săptămînă mai înainte, semănînd în jur tulburarea și dezordinea. Domnul de T. se indigna de faptul că autoritățile, în loc să ia lucrurile în mînă și să-i azvîrle în închisoare, lăsaseră populației, revoltate de ținuta lor extravagantă, de murdăria lor

respingătoare şi mai ales de sporovăielile lor scandaloase, grija de a face dreptate, o dreptate mult prea blîndă : într-adevăr, oamenii se mulţumiseră să-i însoţească pe derbedeii aceştia în afara oraşului, huiduindu-i.

— De ce te plîngi, spunea domnul Déverlange, vezi bine că nu sînt atît de periculoşi pe cît pretinzi, dat fiind că oamenii cumsecade îşi bat joc de filozofia lor. Să-i lăsăm deci să propovăduiască în deşert în loc să le acordăm importanţă împiedicîndu-i să vorbească : abia atunci se va găsi cine să le asculte vorbele lor delirante. Dacă sînt liberi, n-o să plece nimeni urechea la spusele lor, şi o să obosească.

— Aşa crezi dumneata, strigă astronomul. Locuitorii din cartierele Bourgade şi l'Enclos-Rey i-au huiduit, pentru că sînt nişte cartiere unde ideile oamenilor sînt foarte sănătoase. (Domnul de T. făcea desigur aluzie la Teroarea albă [1]). Dar în oraşe ca Lyon sau Paris canaliile astea răspîndesc în jur o adevărată mohnă.

Şi luîndu-l ca martor pe Julien :

— Pe scurt, domnule, nemernicii ăştia se plimbă din oraş în oraş, îmbrăcaţi în zdrenţe multicolore, uneori pe jumătate goi, bărboşi şi cu plete ca sălbateciî, murdari, plini de păduchi, şterpelind, bînd, încălcînd principiile cele mai sacre pe care se sprijină civilizaţia, suflînd din trompete şi cîntînd imnuri neruşinate pe străzi. Firește, n-au nici un Dumnezeu şi nici un stăpîn. Îl vestesc pe noul Mesia : omul ! şi vor să răstoarne credinţele existente. Răspîndesc idei comunitare scandaloase în pieţele publice iar seara umblă din han în han preaslăvind incestul şi îndemnînd femeile să devină libere, fără soţ, fără familie. Şi se mai pretinde că sînt inofensivi ?

— Legea e lege, rosti domnul Déverlange. Cît timp n-o încalcă, cît timp nu se dovedeşte că se dedau la acte delictuale... Şi relatarea dumitale nu se bazează decît pe zvonuri. Am vorbit cu unul dintre ei, un oarecare Huart, de meserie cizmar, fost căpitan de artilerie. Fusese adus la spital, pe jumătate mort, cu fruntea spartă de o piatră pentru că mulţimea nu se mulţumise să-i huiduiască pe aceşti nefericiţi care vă asigur că sînt mai curînd de plîns, decît de acuzat. Am găsit în faţa mea un om liniştit, nu lipsit de judecată şi în orice caz de înţelepciune. Nu ştiu dacă e saint-simonist sau nu, dar cert e că-i cinstit dacă

---

[1] Sub denumirea aceasta istoricii amintesc de excesele regaliştilor în sudul Franţei, în primii ani ai Restauraţiei (1815—1816).

[2] Textual (cf. Arhivele departamentale din Nîmes). (N. A.)

a preluat conducerea unui mic grup de muncitori şi de meşteşugari din Marsilia complet disperaţi, care rătăceau pe drumuri de mai multe zile, fără a şti încotro să se îndrepte, cu soţiile şi copiii lor flămînzi şi la capătul puterilor. Nu sînt deloc sigur că acest cizmar ştie cine e Saint-Simon — „Cine-i Saint-Simon ăsta ? şopti mezina către sora ei, cel care şi-a scris memoriile ?“ — Că şi unele lepre s-au alăturat pe drum acestui grup, din întîmplare, asta-i posibil. Oamenii care îşi aşteptau tovarăşul în faţa spitalului n-aveau defel aerul unor zurbagii ; nu purtau decît haine obişnuite şi nu le ardea cîtuşi de puţin să cînte sau să sufle din trompete. Eu mi-am luat răspunderea, atît de milă mi-a fost de ei, să li se împartă alimente şi cîteva pături, căci aveau intenţia să plece chiar de-a doua zi înspre munţii Lespérou, unde se pare că unul dintre ei avea rude, şi nopţile nu sînt chiar aşa calde sub cerul liber...

— Totuşi, din cauza tuturor acestor vagabonzi s-a răspîndit molima atît de repede. Dacă Marsilia şi Toulon ar fi fost închise de cînd a început epidemia, ca pe vremea ciumei celei mari, n-am fi ajuns aici.

— Sînt cu totul de acord, zise domnul Déverlange pe un ton sarcastic, dar dacă notabilităţile n-ar fi dat exemplul, oamenii aceştia ar fi rămas în mod sigur foarte liniştiţi la ei acasă.

— Igiena, preciză domnul de T. nu ţii cont în treaba asta de igienă... Există totuşi o deosebire între aceşti... nu avu timp să mai spună altceva.

— Fără îndoială, zise Jourdan (deşi se stăpînea cît putea mai bine ca să nu izbucnească, nu-şi putea opri tremurul uşor din glas şi simţea cum îi fuge sîngele din obraz), fără îndoială notabilităţile au fundul curat, ca dumneavoastră, domnule, cel puţin aşa presupun, în timp ce muncitorii care fac în pantaloni duc cu ei cele mai respingătoare miasme făcînd ca oamenii de soiul dumneavoastră să fie expuşi la cele mai mari pericole. De altfel, îmbrăcămintea şi aspectul meu oarecum neîngrijite m-au coborît la nivelul unuia dintre aceşti vagabonzi şi mă obligă să mă retrag (avea impresia că vorbele i se modelau de la sine în gură, fără ca creierul lui să intervină în vreun fel).

Se ridică în picioare în faţa grupului înlemnit (cu excepţia bătrînei doamne şi a papagalului care se încurajau reciproc în a clătina din cap), în grabă era să răstoarne un gheridon cu platoul decorat cu amoraşi graşi ca nişte porcuşori : „Doamnelor, domnilor...“ Făcu o ple-

căciune foarte bățoasă și se îndreptă cu pași mari spre ieșire, precedat de doi valeți speriați care îi deschideau ușile. Domnul Déverlange îl urma, foarte roșu la față, emoționat :

— Dragă prietene, Julien, Doamne Dumnezeule, sînt absolut dezolat, cum să-ți spun... Nu știe ce vorbește...

Își ajunse din urmă invitatul pe terasa de la intrare.

— Domnule, eu vă prezint scuzele mele, rosti Julien care, văzînd verdeața din jur, își recăpăta cît de cît stăpînirea de sine. Nimic nu-mi îngăduia... Numai dumneavoastră aveați dreptul să vă indignați.

— N-aș vrea cu nici un preț să ne despărțim supărați, zise domnul Déverlange. Reacția dumitale e cea a unui om generos. Îți mărturisesc că nu-mi pare rău că un străin i-a închis gura. Și dacă pot să-ți fiu de vreun ajutor, crede-mă...

Ajunseră lîngă grilajul parcului ; Déverlange îi ținea familiar brațul și repeta printre dinți : „Așa-i trebuie..." Cum era abia ora trei, strada era atît de plină de soare că te orbea, răspîndind o căldură de cuptor.

— Puteți, spuse Julien. Este deosebit de important pentru afacerile mele să ajung la Paris în cel mai scurt timp. Faceți-mi plăcerea să credeți că nu mă număr printre cei care își iau picioarele la spinare în fața pericolului ; n-aș fi venit de bună voie să mă închid în cursa asta de șoareci. Cum pot să părăsesc orașul, asta-i toată problema. Nu mă jenez : dumneavoastră, care probabil că puteți intra pretutindeni...

Oaspetele său făcu o strîmbătură :

— N-o să fie ușor... Pentru a evita bacșișurile și favorurile, paza de la birourile de încasare a accizelor n-a fost încredințată gărzii naționale, care își recrutează contingentele de pe aici, ci unor militari din garnizoana de la Valence, care n-au nici o legătură personală cu cei din regiune. Poți încerca să-i mituiești dar dacă un ofițer foarte corect descoperă aranjamentele riști nu numai să-ți pierzi banii ci, pe deasupra, să te și trezești în carantină, unde n-aș pune mare preț pe pielea dumitale, nu, nu, trebuie găsit altceva...

Chipul i se lumină brusc :

— Am găsit ! Cînd vrei să pleci ?

— Mîine dimineață, la prima oră. Dar sînteți vrăjitor ?

— Cu cei care o merită. Firește, îți pun la dispoziție unul din caii mei ; ne întîlnim chiar aici pe la patru dimineața. Nu-ți spun mai mult. Ferește-te de patrule.

Speram să te găzduiesc... Şi, de altfel, n-ai decît să spui o vorbă — chit că te instalez departe de duşman, zise el rîzînd, baraca-i destul de mare...

— Nu vă fie teamă, dar prefer să mă întorc acasă : mai am cîteva lucruri mărunte de pus la punct...

— Nu insist. Totuşi, dacă pot să-ţi dau un sfat, nu te plimba pe străzi. Nu se ştie în ce măsură aerul pe care îl respirăm acum nu prezintă tot atîtea riscuri ca indiferent ce altceva. Toate gunoaiele din oraş ne dau multă bătaie de cap şi eu unul nu-mi fac iluzii cu privire la proprietăţile profilactice ale fumului de *cade*... Mă rog, trebuie încercat totul.

— Domnule, sînteţi un om de suflet.

— Ah ! ţin mult la dumneata Şi ţineam mult la tatăl dumitale.

Se îmbrăţişară. Julien plecă repede direct la el acasă.

Pînă acum, holera stătuse, în fond, ascunsă. Singurul cadavru pe care îl văzu cu ochii lui în timpul şederii la Nîmes — imediat după ce părăsise locuinţa familiei Déverlange — întipări în memoria sa o imagine care nu era deloc oribilă sau înspăimîntătoare, ci cumplit de sfîşietoare. Se aştepta atît de puţin la ea încît văzînd cum vine înspre el, din colţul unei străzi, un car mare, tras de un uriaş cal perşeron [1] gînditor, mînat de doi bărbaţi cu cămăşi largi, murdare, care îşi fumau pipa imperturbabili, crezu că e vorba de un vehicul pentru cărat gunoaie. Într-un anumit fel, cam aşa ceva era, dar era vorba despre nişte gunoaie pe care calmul şi indiferenţa celor doi cetăţeni cu pipă nu te lăsau defel să le bănui. Cînd Jourdan ajunse în dreptul lor, primul lucru pe care îl zări fură pulpele albe şi grăsuţe ale unei fete sau ale unei femei foarte tinere care se bălăngăneau peste loitre, cu fusta ridicată pînă la pîntec, şi atunci deveni tot atît de alb ca şi ele. Ar fi vrut să tragă în jos fusta aceea, să le strige celor doi bărbaţi să se oprească, dar, încremenit, nu fu în stare să facă nici o mişcare, să scoată nici un sunet. Se vedeau ieşind printre loitre braţele, genunchii şi capetele unei duzini şi mai bine de cadavre înghesuite cum se nimerise unele peste altele, şi pe care zdruncinăturile le făceau să tremure uşor. Lucru ciudat, după primul şoc, nu fu cuprins atît de groază sau de repulsie ci mai degrabă de un copleşitor sentiment de milă, de solidaritate viscerală, care fiind mai tare decît

[1] Cal de povară din regiunea Perche (zona Bazinului parizian.)

nervii îi umplu ochii de lacrimi. În ciuda obsesiei de a surprinde la un trup neînsufleţit cel mai mic semn de descompunere, nici nu se gîndi măcar să-şi astupe nările pentru a ignora mirosul pe care riscau să-l răspîndească cadavrele din car pe căldurile acestea : de altfel, sinistra încărcătură nu lăsă în urmă decît un miros clorat fad şi aseptic. Era înspăimîntat de indiferenţa cu care cei doi bărbaţi cărau în urma lor toţi aceşti morţi — morţi seceraţi totuşi de holeră, sigur oribili la vedere şi periculoşi de mînuit — ca şi cum ar fi fost o căruţă de pepeni. Dar ceea ce îl impresionase cel mai mult, tulburîndu-l pînă la lacrimi, erau cele două pulpe goale, uşor îndepărtate şi agitate de salturi foarte sugestive, a căror indecenţă şi voluptate moartea le făcea şi mai patetice.

Gîndul că ar putea să existe un Dumnezeu care să îngăduie asemenea lucruri i se păru deodată atît de absurd, în ciuda tuturor acrobaţiilor mintale ale misticilor şi ale teologilor menite să justifice nişte contradicţii insurmontabile, încît trase concluzia, cu un fel de impasibilitate înspăimîntătoare, că de secole oamenii băteau la o uşă în spatele căreia nu fusese niciodată nimic.

Sosind acasă îşi pregăti plecarea, apucat din nou de o înfrigurare care îl ajută să-şi alunge din minte imaginea dureroasă. Scotoci prin dulapuri pentru a lua cú sine obiectele care i-ar putea fi utile acolo sus, în pădurile pustii unde spera să aibă cît mai puţin de-a face cu ţăranii, descoperi un costum vechi de catifea, încă în bună stare, purtat de tatăl său cînd se ducea la vînătoare şi care avea să fie mai potrivit pentru drumurile sale şi pentru nopţile răcoroase din ţinuturile înalte decît redingota şi pantalonii din ţesătură fină împrumutaţi de doctorul Moraud. Într-un sac mare de piele vîrî cîteva cămăşi de schimb, şi ele tot ale tatălui, său, pledul în care se învelise în nopţile de pîndă, o sticlă de drojdie pe care avu marea plăcere s-o descopere sub chiuveta de la bucătărie, lumînări şi un pumn de chibrituri cu fosfor, o lanternă de grădină, un cuţit de vînătoare cu mînerul de os, o toporişcă, şi venindu-i brusc ideea, pietricica-fetiş care de douăzeci de ani îl aşteptase credincioasă pe etajeră. Era un gest simbolic, un gest ce spunea că nu te vindeci de copilărie şi că cel mai bun lucru de făcut înainte de a muri este să-ţi îndeplineşti visele cele mai nebuneşti şi să mergi pînă la capătul drumurilor pe care le-ai părăsit pentru a te rătăci într-o direcţie greşită. Da, asta avea să facă, şi asta îl atrăsese aici : o să-şi permită, graţie holerei, să asculte din nou

de acea chemare irezistibilă care îl făcea să se dea jos din pat, adolescent fiind, atunci cînd dimineața șoaptele tatălui său îi pătrundeau în somn : „Julien ! Julien ! E ceasul...“ și cînd amîndoi plecau spre drumuri necunoscute, cu sîngele pus în mișcare de frigul puternic și aspru al zorilor. Chemarea dăinuia în el, minunat de intactă, într-o inimă pe care viața și oboseala n-o înfrînseseră și care nu cerea decît să palpite din nou în fața orizonturilor larg întinse.

Întredeschisese persienele celor două camere care dădeau spre grădină ; către seară o lumină gălbuie, slabă și mîngîietoare ca trecutul, învăluia în nuanțe de miere aceste încăperi unde se scurseseră atîtea zile fericite. Aplecat peste fereastră, privi acoperișul unei remize învecinate, ținut încîntător și inaccesibil pentru imaginația sa de copil : se distra aruncînd înspre ea tot felul de obiecte și, mai apoi, cînd izbutea, de la fereastra aceasta, să identifice între țigle unul din talismanele pe care le azvîrlise, neputîndu-se cățăra pe acoperiș el însuși, se simțea cuprins de o fericire ciudată, alcătuită din curiozitate nesatisfăcută și din impresia că acolo sus îl aștepta o taină extraordinară. Oare se schimbase mult de atunci ? Dar de pe vremea cînd tatăl și fiul colindau prin stejărișuri ?

„Ne chema ceva pe drumurile dinspre apus, pe care porneam fără voia noastră în dauna altor direcții, atrași ca de un straniu magnetism ; da, căutam ceva, dar ce anume ? Ce revelație extraordinară spera să descopere încăpățînata noastră ingenuitate în aceste lungi plimbări din care ne întorceam frînți de oboseală și dornici să mergem mereu mai departe, ca mînați de o căutare misterioasă ?“

Se culcă devreme : noaptea avea să fie scurtă. Pe la ora unu îl treziră nerăbdarea și teama de a rata ora întîlnirii. Un vînt ușor mișca perdeaua din fața ferestrei. Un țînțar începu să bîzîie în jurul flăcării lumînării. Auzi trecînd pe stradă două persoane care se grăbeau și vorbeau pe șoptite. O surescitare confuză puse stăpînire pe el, ca odinioară, vara, în ajunul plecării, cînd trebuia să adoarmă în pragul unei nopți care îi părea nesfîrșită ; închidea ochii, îi deschidea, surprins, nebun de bucurie : sub ușă vedea deja strălucind lampa bunicii, în zorii de cerneală încă.

Se mai învîrti o dată prin toată casa ; gîndaci negri alergau de-a lungul plintelor, descendenții celor surprinși de harababura plecărilor de dis-de-dimineață. În

sfîrşit, sosi ceasul. Cu sacul sub braţ, cu banii ascunşi (pentru cazul în care...) în cizme, luate şi ele din panoplia părintească, ieşi prin bucătărie, ţinînd lumînarea în mînă. În clipa cînd închidea uşa în urma sa, avu presentimentul că n-avea să mai vadă niciodată nici casa, nici uşa aceasta. Îi trecu repede prin minte gîndul că poate avea să moară de holeră ; dar era vorba de altceva. Se simţea mai degrabă ca pasagerii aceia care, gata de a se îmbarca spre o ţară îndepărtată, aruncă o privire distrată asupra decorului unde au trăit, pentru că ştiu în adîncul fiinţei lor că nu se vor mai întoarce în aceste locuri niciodată.

Traversă oraşul fără a întîlni pe cineva. Déverlange, cu o lanternă în mînă, îl aştepta în spatele portalului. Văzîndu-l pe Julien scoase un suspin de uşurare.

— N-am putut închide ochii toată noaptea, îi spuse. M-am frămîntat din cauza dumitale. Cu nici un chip n-ar fi trebuit să te las să pleci. Dacă te întorceai să te culci la noi, atunci m-aş fi odihnit. În sfîrşit, totu-i bine dacă se termină cu bine. Poftim cîteva fleacuri ca să-ţi amăgeşti foamea. Calul e pregătit şi te aşteaptă.

Porniră în grabă pe străzile pustii ; la un moment dat trecură pe sub o fereastră luminată prin care se auzea o tînguire neîntreruptă. Julien povesti ce văzuse în ajun, aminti de morţii aceia azvîrliţi claie peste grămadă într-un soi de tomberon de gunoier şi stropiţi cu clorură, de pulpele oferite tuturor privirilor. Domnul Déverlange mărturisi că se temea de lucruri şi mai rele în zilele următoare şi că îşi reproşa faptul că îi ţinuse pe ai săi alături de el.

— Mă întreb dacă într-o bună dimineaţă n-am să le pun pe soţia şi pe fiicele mele s-o ia pe acelaşi drum ca şi dumneata.

Trecură un pod peste rîul Cadereau, care răspîndea o duhoare cumplită ; acolo, la celălalt capăt, luminile birourilor pentru accize, soldaţi. După ce urcară o stradă în pantă destul de abruptă, ajunseră în faţa unui portal mare. Veni să le deschidă un fel de grădinar. Străbătură un parc imens unde răcoarea relativă a dimineţii făcea ca răşinoasele să-şi împrăştie parfumul lor cel mai delicat. În continuarea parcului se întindeau nişte livezi împrejmuite de un zid de trei metri. Cerul se lumina ; lucrurile începeau să prindă contururi. Nu era ceaţă ; cîteva stele mai scînteiau încă spre apus. Se opriră în faţa unei porţi de fier de care era legat un cal înşeuat.

Deschisă, poarta dădea spre stejărișuri pustii pînă în depărtări, la ora aceea negre ca cerneala.

— Libertatea, spuse domnul Déverlange. Își îmbrățișă protejatul. Mereu drept înainte. Să umbli prin păduri. O armată întreagă nu le-ar putea controla. Evită drumurile. Ia-o prin partea de sus a departamentului. Mîine, ai scăpat.

— Calul ?

— Ți-l dăruiesc. Acum, șterge-o.

Julien porni în trap mărunt pe poteca indicată de domnul Déverlange. „Gata, sînt liber, liber ca vîntul." Chiar în aceeași seară, în dreptul localității Saint-Hippolyte-du-Fort căzu într-o ambuscadă și se trezi în spatele zăbrelelor unei foste leprozerii transformate în loc de carantină.

IEŞIRE ÎN CAZ DE PERICOL

ERA UN FEL DE CAZARMĂ CU PATRU ETAJE COcoţată pe un deluşor care domina cîmpiile aride şi găurită de o mulţime de ferestre pătrate care îi dădeau clădirii un aer de penitenciar extraordinar de aspru. Cît vedeai cu ochii, o mulţime de ienuperi pitici, foarte clar conturaţi, fiind plasaţi la distanţe regulate, constituiau în această pustietate o prezenţă neliniştitoare : chiar nemişcarea lor părea suspectă. Era un loc ideal pentru a măsura deşertăciunea tuturor lucrurilor ; patru chiparoşi sfrijiţi, amputaţi de o bună parte din frunziş, fără îndoială mîncat de o boală, îşi arătau oasele cenuşii în mijlocul vechilor morminte ale leproşilor, aşezate chiar sub ferestre spre a ridica moralul supravieţuitorilor.

Soldaţii, vreo treizeci la număr, neîngrijiţi, îngălaţi, murdari fiindcă nu exista apă, se pare, pentru spălat ci doar atîta cît să le dea animalelor lor ca şi atelajelor şi cailor bogătaşilor ţinuţi în carantină, îşi instalaseră corturile la poalele deluşorului. În depărtare, mai în toate părţile, orizontul era crestat de munţi negri, ascuţiţi, ostili, elementari, parcă făcuţi anume pentru a ilustra o epocă de dinaintea apariţiei omului pe pămînt : Montdardier se afla într-acolo, înapoia lor, doar la vreo zece leghe...

În timp ce unul dintre soldaţii care îl oprise îi lua calul, Jourdan observă ieşirile din leprozerie : două santinele la fiecare poartă, nişte mutre gata să pună mîna pe puşcă fără menajamente. Şi, mai jos, jucînd cărţi, cu fundul pe pietre, dragonii cărora le-ar fi făcut de asemenea plăcere să pornească la urmărirea unui om, excelentă distracţie pentru a uita că pe-aici mureau cîte trei persoane pe zi (informaţia îl costase cîteva monezi) şi că holera îl curăţa şi pe militar şi pe civil, şi pe temnicer şi pe cel întemniţat...

— Cît timp o să dureze gluma asta ?

Brigadierul însărcinat cu înscrierea numelui „contravenienţilor“ într-un registru unde figurau ici şi colo

dezagreabile și amenințătoare cruciulițe roșii își depărtă brațele în semn de neputință.

— Degeaba-mi vorbiți pe tonul ăsta. În primul rînd că nu-s la curent cu secretele zeilor. Consemnul e să reținem pînă la noi ordine orice persoană înhățată pe drum. Știați că e interzis să circulați și știați ce riscați. N-aveați decît să stați acasă.

Doi cetățeni cu chip de țărani, fără îndoială tatăl și fiul, prinși în același timp cu Julien, protestară spunînd că se găseau la un tîrg de vite înspre Cavaillon cînd izbucnise epidemia de partea aceasta a Ronului. Tocmai acasă voiau să se întoarcă : era la doi pași de-aici, mai sus de Vigan. N-aveau decît să-i lase să-și continue drumul.

— Vedeți bine că nu sîntem bolnavi. Făcusem cinci sau șase leghe cînd au pus mîna pe noi soldații dumneavoastră și gîndeam să mai facem două sau trei. Ceea ce dovedește limpede că sîntem sănătoși.

— Asta nu dovedește nimic. Nu mai departe decît ieri am înșfăcat unul ca voi care era vioi ca un fluture și care ne-a spus și el aceeași poveste : a murit azi-dimineață. Dacă l-am fi lăsat să plece, încă un sat ar mai fi fost contaminat. Hai, hai, suiți-vă acolo sus unde-s și ceilalți. O să vi se dea fiecăruia un braț de paie și, dacă o să vă îmbolnăviți, o să aveți dreptul la un pat în infirmerie.

— Și la o groapă acolo în spate, spuse cel mai vîrstnic dintre cei doi bărbați arătînd cu bărbia înspre grămezile de pietre de curînd mutate din loc care se zăreau la vreo două sute de metri mai încolo ; poate credeți că sîntem orbi...

— Situația e aceeași pentru noi toți, zise brigadierul. Dacă asta vă poate mîngîia...

Doi soldați, cu pușca în bandulieră, îi conduseră pe noii veniți într-o sală mare ai cărei pereți despărțitori fuseseră dărîmați pentru a se face mai mult loc și unde vreo șaizeci de persoane de toate vîrstele și de toate condițiile sociale — deși nu se prea vedeau nici multe jobene, nici multe redingote — încercau să suporte necazul cu resemnare și să-și alunge pentru moment spaima discutînd în grupuri mici sau privind pe geam mișcarea soldaților și, în depărtare, drumurile munților și ale libertății. Femeile stăteau pe paie în mijlocul boccelelor și al copiilor lor care păreau că trăiesc și se mișcă cu încetinitorul deschizînd ochi mari uluiți. Se auzeau mici suspine înăbușite : o fată plîngea, consolată de alte două

— ceva mai mari decît ea, cu ochii umflați și trase la față — care o mîngîiau pe păr cu un gest mecanic, cu privirea ațintită în gol. O tînără mamă își alăpta pruncul nou născut ; soțul, ghemuit în fața ei, îi ștergea chipul de madonă lucind de transpirație cu o batistă pe care o umezea din cînd în cînd cu parfum. Într-un colț, un bătrîn îmbrăcat ca un vagabond stătea întins cu nasul la perete ; să fi murit cumva ? Nu, sforăia ca un preafericit sau dormea beat după ce golise vinul din două sau trei sticle, dintre care una încă pe jumătate plină, care zăceau în jurul lui pe paie. Aproape toți acești oameni surprinși pe drumuri după lungi ceasuri de călătorie erau murdari, aveau hainele mototolite, iar fețele lor, purtînd întipărită descurajarea și urmele oboselii, erau brăzdate de dîre de sudoare negricioasă ; obrajii domnilor începeau să capete nuanțe albăstrui, femeile aveau părul nearanjat, sau lipit de tîmple de sudoare. În sală domnea un miros de camfor și de dezinfectant atît de puternic că te sufoca ; dar poate că nu era cazul să se plîngă de aceasta pentru că mulțimea hibridă și transpirată care macera în sucurile și în lichidele ei organice, fără nici un confort de patruzeci și opt de ore, sigur că nu mirosea a trandafiri.

Patru sau cinci bărbați cărora probabil că le aparțineau trăsurile, și care discutau în mijlocul încăperii cu un aer superior, se opriră imediat din conversație pentru a-i măsura pe noii veniți ; în costumul său uzat de catifea, Julien se simți pe dată situat în rîndul oamenilor de rînd și ignorat de sferele înalte ale celor din carantină. Cei doi țărani care îl însoțeau și care nu i se adresaseră nici măcar o dată se instalaseră lîngă o fereastră liberă și priveau afară animalele închise într-un ocol improvizat : acești doi indivizi aveau deja un gînd ascuns și privirile pe care le aruncau pe furiș, te făceau să pricepi că n-aveau să facă pe nimeni să beneficieze de el. Conferința întreruptă de sosirea lor reîncepu imediat. Domnii (mici) negustori, comis voiajori sau funcționari ai prefecturii, avînd figura unor oameni în stare să vîndă pînă și firele de păr de pe fundurile lor, și care, în ciuda vicisitudinilor actuale, se străduiau să păstreze maniere din lumea bună, țanțoși, cu mustața în vînt de parcă acuși porneau la atac pentru cele cinci sau șase femei frumoase din adunare, rostiră cîteva adevăruri evidente asupra nesiguranței situației și se declarară gata să treacă la ofensivă (s-ar fi putut crede, văzînd aerul lor hotărît și felul în care își răsuceau cu vîrful a două

degete mustața pomădată, că aveau să se repeadă la soldați și să încerce o ieșire spre munți după neutralizarea acestora cît ai bate din palme). Dar era vorba doar de a înainta o petiție autorităților locale prin mijlocirea ofițerului care comanda trupa , sau, dacă acesta făcea unele greutăți, prin medicul care venea de două ori pe zi de la Saint-Hippolyte-du-Fort pentru a vizita bolnavii.

— O să le spunem exact ce gîndim despre toate acestea, declara conducătorul acestei revolte pașnice. Și dacă e nevoie, o să trecem peste capetele lor și o să avem grijă să li le și spargă cei în drept s-o facă. Cunosc persoane influente sus-puse și cînd se vor afla condițiile de plîns...

Sătul de sforăielile acestui cocoș de subprefectură, Julien îi întoarse spatele și se duse pînă la intrare cerînd santinelelor să-i îngăduie să se ducă pînă la toaletă. Fu condus — de către o femeie de serviciu ce ducea în brațe o căldărușă cu supă, voinică precum un gealat — în capătul unui coridor care deservea aripa opusă a clădirii, unde se găsea o altă sală mare asemănătoare celei dintîi, vizibilă de pe coridor prin geamurile mari, crăpate, ale peretelui despărțitor ; era plină de oameni izolați de restul comunității sub pretext că veneau din regiunea Marsiliei și reprezentau, în consecință, un pericol de contaminare mult mai mare, în orice caz considerat ca atare de către ceilalți deținuți care nu se liniștiseră, făcînd scandal și protestînd întruna, pînă ce respectivii nu fuseseră puși în carantină în interiorul carantinei. Molima asiatică, după obiceiurile ei capricioase și de neprevăzut, printr-un soi de ironică dreptate dezmințise justețea acestei măsuri, pe care Julien o considera dezgustătoare și absurdă, cruțîndu-i pe cei pe care îi lovea și lovindu-i pe cei pe care îi cruța ; cel puțin pînă în prezent, după cele spuse de femeia cu supa, care ea însăși era de la Arles și nu gîndea firește decît lucruri bune despre oamenii de dincolo de Ron.

Din simplă curiozitate atunci cînd trecu prin fața geamurilor, Julien aruncă o privire în această sală ; mai tîrziu, acolo sus, pe pajiștile de la Comeizas, în mijlocul celorlați și al acestui ținut al „vîntului de totdeauna", expresie admirabilă datorată localnicilor și îmbogățită de mătușa lui din Montdardier care adăuga acestui „vînt de totdeauna" multe pietre și mult cer, mai tîrziu, deci, cînd își aminti de această privire rapidă prin geamurile sparte, îi făcu plăcere să vadă în acest fapt un comic și

foarte mic bobîrnac pe care i-l dăduse soarta şi fără de care nimic nu s-ar fi întîmplat.

Se aflau aici două duzini de bărbaţi şi de femei destul de tineri şi patru sau cinci copii aşezaţi în jurul legăturilor de paie care le serveau drept masă şi pe care îşi mîncau liniştiţi supa. Ceea ce îl impresionă imediat pe Julien era ordinea şi curăţenia cu care se organizase aici mica tabără spre deosebire de cealaltă sală. Podeaua fusese măturată cu grijă, nimic nu era în neorînduială ; boccelele, coşurile şi sacii erau aranjaţi într-un colţ. Un culcuş colectiv, mărginit de un rînd de baloturi de paie ocupa tot fundul încăperii. Agăţaseră chiar şi cuverturi în faţa ferestrelor, care n-aveau obloane, ci numai zăbrele, probabil pentru a micşora în ceasurile de caniculă, reverberaţia zidurilor văruite. Toate acestea i se părură în acelaşi timp surprinzătoare şi extrem de liniştitoare dar sigur că ele n-ar fi reprezentat un motiv suficient pentru a-l îndemna să facă să fie mutat în această sală folosind un şiretlic pe care imaginaţia sa înfierbîntată îl născoci în secundele următoare, dacă dracul însuşi nu şi-ar fi vîrît coada, aşa cum făcuse cu o seară mai înainte, la Uzès.

Căci primul lucru pe care concupiscenţa sa îl observă în grupul propriu-zis al acestor „ciumaţi" care îşi aranjaseră cu atîta grijă închisoarea, fură două tinere aşezate, fără jenă, călare pe legătura lor de paie, două fete din acelea cu sînii mari şi pulpele groase cu care nu arareori au o poftă nebună să se culce bărbaţii cu soţii slăbănoage. Recunoscu că aveau un aer vulgar, dar îi plăcea acest gen pentru că n-avusese parte de aşa ceva. Nu păreau a fi însoţite de nici un bărbat şi-şi sorbeau supa direct din strachină, cu o ispititoare lipsă de stînjeneală, lăsînd să li se vadă părul de la subsuoară, iar rochiile lor intinse pe trup parcă gata să plesnească, mototolite de peripeţiile călătoriei, le scoteau în relief pînă la indecenţă formele planturoase. Nu trebuia nimic mai mult pentru a transforma complet imaginea neprietenoasă a acestei leprozerii şi a pune pe planul al doilea dorinţa de a evada de aici : dacă i s-ar fi oferit libertatea n-ar fi acceptat-o. Pe scurt, întorcîndu-se în prima sală unde domnii comis voiajori şi mici negustori îşi puneau la punct petiţia înfoindu-se în faţa doamnelor care îşi treceau sticluţe cu săruri şi strîmbau din nas în faţa supei făcînd mutre ca femeile care fac dragoste în cămaşă de noapte cu despicătură, făcu pe prostul şi refuză

şi el strachina care i se întindea, declarînd celor care voiau să-l asculte că nu-i e foame, ceea ce de fapt era adevărat, căci dorinţa de a le devora pe cele două grăsane, împreună sau pe rînd, îi tăiase pofta de mîncare, şi că n-o să-şi ierte niciodată că a părăsit Aubagne, unde epidemia începuse sigur să se domolească şi unde ar fi stat liniştit la răcoare în grădină, savurînd cîrnaţi cu usturoi, specialitatea ţinutului său natal. Vorbele lui fură urmate de o tăcere apăsătoare. Doamnele îi aruncară priviri îngrozite şi-şi strînseră odraslele în jurul lor, capii de familie discutară pe şoptite şi trimiseră o ştafetă, care dispăru în mare grabă pentru a duce vestea şi, după cinci minute, doi spadasini din conducerea sanitară veniră să invite capra rîioasă să se alăture compatrioţilor săi.

Cînd intră în sală, cu legătura de paie sub braţ, cu sacul pe umăr, cele două creaturi la care jinduia erau ocupate, împreună cu alte două sau trei femei, acestea foarte slabe, să reîmprospăteze culcuşurile pentru noapte (privite de aproape, formele lor opulente se dovedeau a fi mai entuziasmante decît speraseră poftele sale animalice) ; bărbaţii, adunaţi în faţa unei ferestre de unde îndepărtaseră cuvertura, se uitau, la lumina apusului, la un fel de document care dispăru iute la venirea sa. Îl auzi pe un uriaş înalt de cel puţin şase picioare şoptindu-le prietenilor săi : „o să vedem mîine".

— Şi tu de unde vii cu paiele tale ? zise el cu o voce extraordinar de blîndă dat fiind aspectul lui de luptător de bîlci (n-avea gît şi respira cum ar fi respirat un bloc de granit).

Tutuirea spontană îi făcu mai curînd plăcere lui Julien, care se temea că mîinile lui albe o să-i joace aceeaşi festă — dar de data aceasta în sens invers — pe care i-o făcuse mai adineauri costumul său de vagabond în faţa micilor burghezi cu petiţii.

Îşi povesti mica lui întîmplare dar introducînd o variantă, fiindcă putea foarte bine să dea peste un adevărat locuitor din Aubagne, care nu era un oraş atît de mare încît să poţi rămîne anonim acolo.

— I-am făcut să creadă că sînt de prin locurile voastre. În realitate sînt din Nîmes, dar aşa s-a făcut că în ultima vreme am avut necazuri cu una din doamnele de alături care, deşi măritată, mă urmăreşte cu insistenţele ei pînă şi în prezenţa soţului şi, ţinînd seama de felul cum stau lucrurile, într-o bună zi aş fi dat de bucluc. Vă închipuiţi ce mutră am făcut regăsindu-i aici acum

cîteva ceasuri. Din fericire, pe doamnă o apucaseră ameţelile şi abia am avut timp să dispar înainte ca domnul să mă zărească ; este un gelos dintre cei mai feroce, şi e în stare să-mi facă bucata... Zău aşa, lumea e tare mică.

Aforism verificat pe dată. Uriaşul, scărpinîndu-se în barbă cu un aer gînditor, dezmiţit de un strop de ironie care îi juca în ochi, îşi chemă prietenii :

— Aţi auzit, copii, ăsta-i din Nîmes. Ce facem cu el ? Îl ţinem aici sau îl trimitem alături ca să ne distrăm un pic ? Ştii că cei din Nîmes n-au fost foarte drăguţi cu noi... Poftim, uită-te puţin aici să vezi ce mi-au făcut...

Avea o superbă tăietură la cap.

— Stai, spuse Julien, arată-mi mîna stîngă.

Mîna era mare cît o conopidă ; îi lipsea un deget.

— Tunul sau căputa ? întrebă Julien.

— Ce-ai zis ? spuse uriaşul înmărmurit.

— Te întreb dacă ţi-ai pierdut degetul manevrînd tunurile sau cosînd fîşii de piele de-a lungul căputei ?

Cu toţii se apropiaseră ; nu se auzea nici musca.

— Ia zii, da' cum ştii asta ?

— M-a crescut o vrăjitoare. Aşteaptă un pic şi o să vezi.

Julien îi suci degetele, îi pipăi bătăturile şi examină liniile care brăzdau palma lui mare. Închise ochii.

— Un H, rosti el, e foarte posibil ca numele tău să înceapă cu un H.

Un murmur de uimire îi salută isprava ; cele două grăsane frumoase, cu gura căscată, îşi ţineau respiraţia holbînd ochii.

— Asta-i bună, făcu una din ele către prietena ei ; îşi priviră fără să vrea palmele.

— Bun, hai, zii mai departe, spuse Huart, şi termină cu şiretlicurile.

— Mărturiseşte că te-au trecut năduşelile, zise Julien. Nu se ştie niciodată. Şi dacă ţi-aş spune, de pildă, că tu şi tot grupul vă îndreptaţi înspre munţii Lespérou, ce-ai gîndi despre asta ?

— Absolut nimic, ce vrei să gîndesc ?

Dar îşi trase mîna înapoi şi o frecă de pulpă parcă voind să încurce astfel căile de nepătruns ale destinului.

— N-oi fi cumva un poliţai ?

— Un poliţai ? Julien izbucni în rîs. Am eu oare mutră de poliţai ? Şi ce naiba vrei să caute un poliţai într-un loc de carantină ?

Era gata să le dezvăluie şiretlicul şi să le vorbească despre domnul acela atît de milos din Nîmes, care le fă-

cuse rost de hrană şi de cuverturi cînd la etajul de deasupra lor izbucni un vacarm înspăimîntător. Avu loc o învălmăşeală ; ţipetele unor oameni, bufnituri şi zgomote de mobile răsturnate făcură să vibreze geamurile. Se auzi cum cineva urcă scările în mare grabă — erau probabil santinelele. Alţi soldaţi le veniră într-ajutor. Toată lumea se năpusti pe coridor, pînă la palier ; în faţă, cei din cealaltă sală se înghesuiau lîngă uşă spre a încerca să afle ce se întîmplă. Majoritatea femeilor erau complet albe la faţă. Un soldat coborî treptele alergînd. Sus continuau să se audă oameni care strigau şi se zbăteau. „Intraţi, intraţi în sală, nu staţi aici", vociferă soldatul ; îşi agita puşca pe care o ţinea întinsă. Se opri cîteva trepte mai jos pentru a schimba cîteva vorbe cu un alt soldat care urca. Celălalt coborî cît putu de repede, se adresă unui al treilea care probabil că stătea la intrare : „Grăbeşte-te să-l aduci pe brigadier. Trei acolo sus s-au curăţat. Ceilalţi vor să sară pe fereastră." Uşile se închiseră cînd îl auziră suind din nou. Deasupra lor continuau ţipetele şi învălmăşeala. În sfîrşit tărăboiul se potoli încetul cu încetul ; soldaţii se întoarseră la postul şi la bivuacul lor şi, după un timp, ajunse pînă la ei un murmur confuz, cu modulaţii regulate şi monocorde în care deslusiră mai multe voci mormăind un şir de rugăciuni.

Incidentul întrerupsese brutal toate discuţiile şi în mijlocul dezordinii aproape că uitaseră cu toţii mica vrăjitorie al locuitorului din Nîmes — în afară de o fată înaltă şi slabă, cu părul şi ochii negri care, privindu-l şiret, îi şopti uneia dintre grăsane : „Dacă-i aşa de grozav, cum de s-a lăsat înhăţat ?" Julien profită de confuzia generală pentru a-l trage pe uriaş deoparte şi a-i explica în trei cuvinte cum şi prin cine aflase de existenţa grupului lor.

— Ştiu chiar şi că aceste cuverturi care atîrnă în faţa geamurilor v-au fost procurate datorită acelui domn Déverlange, la care întîmplarea a făcut să mă aflu cîteva zile după trecerea voastră prin Nîmes, unde se pare că aţi făcut o impresie foarte puternică asupra muncitorilor !

— Chiar aşa, zise Huart pipăindu-şi capul. E de groază ce mult îi iubesc compatrioţii tăi pe străini. Aş fi curios să ştiu ce ne-ar fi făcut dacă am avea pielea de altă culoare.

— Lucrul cel mai curios e că se urăsc mai ales pe ei înşişi şi în orice caz unii pe alţii (se gîndea la casele mari, burgheze, care îl umiliseră atît de mult în timpul adoles-

centei, și la grilajele lor cu țepi, atît de potrivite cu gîndurile proprietarilor încît materializau ca o secreție ceea ce se petrecea în mintea lor bolnavă), dar sînt prea proști ca să-și dea seama de asta. Și, în fapt, ce-i povestea asta cu Saint-Simon ?

— Existau printre noi doi sau trei adepți convinși. Niște tipi cam nebuni. Nici măcar nu știam de unde vin și încotro se duc. Au încercat ei să ne atragă în poveștile lor dar noi ăștia nu înțelegem nici o iotă din treburile lor. Aveam și așa destule buclucuri. Ne-au părăsit la Nîmes ca să încerce să-i atragă de partea lor pe muncitorii din Montpellier.

— Dacă n-ai nimic împotrivă, zise Julien cu glas scăzut, aș prefera să nu dezvălui secretul în legătură cu scamatoria mea de adineauri. Țin la micile mele efecte, adăugă el rîzînd, și n-aș vrea să pierd avantajul pe care mi l-ar putea aduce pe lîngă sexul frumos...

De sus continuau să se audă glasuri rostind rugăciuni. Se lăsase noaptea. Prin ferestre se zări o lanternă care se mișca în mijlocul landei. O alta i se alătură ; se opriră amîndouă.

— O să-i îngroape noaptea, zise un bărbat mic de statură, negricios, cu accent meridional mult mai savuros decît cel din regiunea orașului Nîmes, și își închipuie că nu-i vede nimeni.

Într-adevăr, după un timp, ajunse pînă la ei un hîrșîit de cazma, atenuat de distanță. În timp ce ceilalți începeau să se culce, Julien și Huart rămaseră cu coatele pe fereastră respirînd aerul nopții înmiresmat de cimbru. Cazmalele soldaților făceau un zgomot slab, ca de insectă, cu puțin mai sonor decît graiul tainic și suav al greierilor. Niște cucuvele își răspundeau în depărtare dînd peisajului cufundat în beznă profunzimi pline de ecouri. Pe cerul îmbogățit de vară mișunau o sumedenie de stele, în mijlocul cărora plutea lichidul lăptilor originari ai căii laptelui.

— A naibii de frumoasă noapte, spuse Huart cu glasul său blînd, duios, aproape ca de copil. Ar fi al dracului de păcat să crăpi acum.

„E un timid", gîndi Julien.

— Da, ar fi păcat, răspunse el, și se gîndi la cele două fete din Marsilia care își întindeau în clipa aceea pulpele minunate pe paie (observase că nu se îndepărtau nici o clipă una de alta, de parcă rotunjimile lor ar fi fost comune).

— Între timp, o să-mi umplu pipa, zise Huart.

Scoase din buzunar o punguță de tutun, își umplu pipa, lovi amnarul ; îl văzu pe Julien cum număra pe degete.

— Ce socotești, măi ăsta din Nîmes ?

Vocea fostului artilerist avea un accent prietenos ; constituția lui robustă respira o forță calmă care îl atrăsese imediat pe Julien. Avea impresia că mai auzise această voce, că știa din totdeauna capul acesta mare cu păr stufos. Și, de altfel, în aceeași suită, toate evenimentele neprevăzute din ultimele zile realizaseră o atare ruptură în cursul existenței sale încît plecarea din Paris și chiar sosirea sa la Pont-Saint-Esprit i se păreau extraordinar de îndepărtate. Niciodată viața lui nu se rezumase în așa măsură la clipă. Tot restul era vag și abstract.

— Nimic, răspunse el. Nu mai știu prea bine cum stăm cu calendarul — rîse ușor. Timpul e un lucru tare ciudat. În cinci nenorocite de zile s-a scurs mai mult decît în zece ani.

Își povesti întîmplările.

— Și ce ești în viața de toate zilele ?

— Hoț. Mă rog, sînt curtier dacă preferi.

Huart izbucni în rîs.

— Chiar că ești un tip tare amuzant...

Îi povesti, la rîndul său, greutățile avute din cauza holerei, cum fugise noaptea din Toulon, mergînd prin albia unui pîrîu secat plină de tot felul de murdării, de animale moarte și poate de cadavre de bolnavi de holeră : era prea întuneric ca să poată distinge ceva. După ce rătăcise pe dealuri de unul singur, mai multe zile în șir, dăduse în cele din urmă peste grupul de țesători și de tăbăcari care părăsiseră Marsilia ca să se refugieze deasupra localității Allauch într-o grotă ; fuseseră nevoiți s-o părăsească și pe asta, urmăriți de epidemie. Podurile fiind păzite, mica trupă reușise să treacă Ronul dîndu-și ultimul ban ca să plătească un luntraș care se îmbogățea pe spinarea fugarilor. Urmaseră apoi Nîmes și drumul prin munți, înspre Aigoual, pe unde avea neamuri negriciosul, frizer de meserie și care fusese cu ei mai adineauri. Și marți, alaltăieri, soldații.

— Și cele două grăsane de aici, ce-i cu ele ? întrebă Julien prefăcîndu-se complet indiferent (conta mai ales pe cuvîntul „grăsane“ ca să-l înșele pe Huart).

— Vin din orașul Salon. Niște fete de la un han. Văd că nu ți-ai pierdut capul.

— Fac parte dintre cei care cred că dacă am pune să treacă fete goale prin cimitire, zise Julien, n-ar fi nevoie să aşteptăm învierea de apoi ca să vedem morţii ieşind din morminte.

Înlemni pe dată conştient de prostia răspunsului său.

Negriciosul se apropie de ei ; era în cămaşă.

— Vorbiţi mai încet, le spuse, că altfel o să-i împiedicaţi pe puşti să adoarmă şi o să se ţină de năzbîtii toată noaptea.

Zgomotul cazmalelor încetase ; una din lămpi se îndrepta către leprozerie.

— Dacă n-o ştergem de-aici cît se poate de repede, zise Julien, uite acolo, sub pietrele alea o să dormim foarte curînd.

Simţi ca o apăsare în tăcerea celor doi interlocutori.

— Bine, rosti în cele din urmă Huart, hai să ne culcăm şi să încercăm să dormim. Nu ştim ce-o să mai fie mîine. Poate că o să avem nevoie de toate forţele noastre. Şi tu, îi şopti la ureche lui Julien, caută să nu visezi prea mult. O să mai fie nopţi şi pentru aşa ceva.

Julien se trezi brusc ; se simţea mai uşor decît un dop de plută. Zorile se albăstreau. Avea să fie iar foarte cald. „Holera"... îşi spuse. Dar toată lumea dormea liniştit. De la parter se auzeau doar cîteva zgomote de tinichele lovite : soldaţii de serviciu care împărţeau mîncarea proastă de dimineaţă şi raţiile de apă pentru spălat. Huart, care se sculase — Julien petrecuse noaptea lîngă el avînd zidul ca vecin în cealaltă parte — îşi plecă spre el capul cu părul lui vîlvoi ca de grifon.

— Vino'ncoa, zise el cu glas scăzut.

Negriciosul, trei trupuri mai departe, se ridică pe coate.

— Vino şi tu aici.

Îl scutură pe un al treilea de picior.

— Maurin, trezeşte-te.

Toţi patru se duseră în fundul sălii, strecurîndu-se între fereastră şi cuvertura care servea drept perdea.

Negriciosul se numea Linsolas ; s-ar fi putut numi Mohamed, cu faţa lui oacheşă moştenită de la o străbunică iubită de vreun maur, dat fiind că se născuse la sud de Loara. Avea, pentru cît era de mic, o voce surprinză-

toare : puternică, cu timbru grav, ai fi zis că a primit-o de la Huart în schimbul vocii acestuia. Maurin era lung ca o prăjină ; ochii înfundaţi în orbite, mîinile îngălbenite, tusea uşoară care îi mîncase plămînii şi îi îndoise şira spinării în partea de sus, vorbeau despre meseria lui de tăbăcar.

— Uite, şopti Huart, n-are rost să umblăm cu şiretlicuri cu el. O să-i spunem ce avem de gînd, dacă n-aveţi nimic împotrivă.

Ceilalţi doi dădură din cap.

— Bine. Diseară o-ntindem, îi spuse el lui Julien.

— Şi cum vreţi să procedaţi ?

— E un sergent aici pe care îl am în buzunar : avem amintiri comune, nu ştiu dacă pricepi ce vreau să zic.

Jourdan îşi lipi palma dreaptă de inimă.

— Oh ! nu chiar aşa ceva, zise Huart. Am înghiţit prea multe ca să mai am chef de o groază de lucruri — dar de libertate nu, pe bună dreptate. N-am scăpat eu fără nici o zgîrietură ca să ajung să crăp de diaree în cursa asta bună pentru burghezi. În sfîrşit, uite care-i planul : cele două santinele care stau de pază la uşa din dos o să lipsească zece minute. E de ajuns ca să dispărem. Cel mai greu nu-i să fim iar liberi, ci să rămînem aşa. După cîte ştiu, de la Ganges la Alais ţinutul mişună de soldaţi. Peste cinci sute de bărbaţi cu cai şi cu puşti. Noi, păi noi avem femei, copii şi boccele. Ia dă puţin hîrtia aia a ta, îi zise el lui Linsolas care scoase din cămaşă o foaie de hîrtie ruptă pe jumătate şi împăturită în patru.

Era o hartă veche a Cevenilor de pe vremea *dragonadelor* [1] (puteai citi : Seveni).

Huart arătă cu degetul diferitele văi prin care se pătrunde în munţii aceştia : Ganges, Saint-Hippolyte, Anduze, Alais — care erau scrise : Gauges, Saint-Ipolites, Anduse, Alez.

— Linsolas, care cunoaşte regiunea asta ca în palmă, voia să o luăm pe drumul cel mare al turmelor.

Vechea cale celtică bătută de oi şi de legiunile lui Cezar urca pînă la muntele Aigoual de-a lungul crestelor : Colognac, l'Ascalier, Bonperrier, a trecătorii Malpas, a muntelui Aigoual (Ognal pe hartă) şi ajungea la ţinuturile înalte din vest, într-un loc zis Crucea de Fier, care

---

[1] În secolul al XVII-lea, expediţii de pedeapsă împotriva calviniştilor ; *dragonii* (soldaţi din cavalerie) trimişi în sudul Franţei au locuit în casele calviniştilor, dedîndu-se la tot felul de abuzuri şi persecuţii.

domina o mică vale pierdută numită — nici că se putea mai bine — Fericirea. Era capătul drumului ; pe-acolo se afla faimoasa *bori* [1] a lui Linsolas. Dar trebuiau să meargă cincisprezece leghe și mai bine prin pietrele negre și tăioase ale șistului calvinist. Bineînțeles, dacă izbuteau să treacă de baraje.

— După părerea mea e prea riscant, zise Huart. Uite, noi sîntem aici (arătă pe hartă o cruciuliță care indica locul leprozeriei, situată la aproape un sfert de leghe de drumul care ducea de la Ganges la Saint-Hippolyte). Profitînd de întuneric cîțiva bărbați curajoși ar izbuti poate să treacă. Însă cu tot grupul ăsta, lucrurile stau ceva mai altfel. Și de cealaltă parte a drumului, nu-i de glumă. Privește și dumneata : e viu și natural în fața ochilor.

În lumina care pe fiece clipă devenea tot mai puternică se zărea o barieră de munți înalți de șapte sau opt sute de metri ; era o îngrămădeală de stînci abrupte presărate cu minuscule tufișuri negre în mijlocul cărora ar fi fost ușor să distingi un om de pe vestitul drum care trecea la poalele ei.

— Nu ne văd cățărîndu-ne acolo sus în mijlocul nopții cu copii și cu femei care nu sînt obișnuiți cu acest gen de exerciții. În spatele crestei încă mai e de mers : harta indică un drum care duce de la Saint-Hippolyte la Sumène și pe care nu putem ști cine circulă. Soluția pe care o propun e să pornim direct spre apus și să ocolim Ganges pe la sud.

— Pe-acolo cunosc eu locurile, zise Jourdan, e un ținut pe care îl știu bine. Dar ce te faci cu rîul Hérault ? Va trebui să găsim un vad.

— Cu seceta de acum... spuse Linsolas.

— Să nu contăm prea mult pe asta. O să ajungem în dreptul localității Laroque, vedeți, aici. E destul de larg și destul de adînc ; chiar vara am văzut aici multă apă. Există unul sau două poduri dar probabil că sînt păzite. O să fie mai bine să coborîm de-a lungul rîului și să-l traversăm prin defileurile astea ; noaptea, pe cît cu putință, din cauza drumului care vine de la Montpellier și pe care iar nu putem ști cine umblă. După aceea, distracția tot nu s-a sfîrșit. Trebuie să trecem și rîul Vis — și aici e apă destulă — și să urcăm iar pe creste pînă

[1] Casă țărănească, fermă izolată (în sudul Franței).

la platoul Montdardier. Odată ajunşi acolo o să fim oarecum salvaţi. Dar va fi necesar să nu ne arătăm : mă feresc de ţărani tot atît cît de holeră. Riscă să fie mai ticăloşi decît soldaţii.

— O să mergem noaptea, spuse Huart. De altfel, la adăpostul ei...

Soarele se înălţase sus pe cer ; lumina singurătăţi pustii şi triste. Ienuperii nu-şi schimbaseră locul în ciuda existenţei fantomatice pe care le-o atribuia ciudata lor aranjare în mijlocul acestor întinderi aride. Jourdan se gîndi fără să vrea la armata vegetală care, în *Macbeth*, încercuieşte castelul uzurpatorului regicid.

Li se alăturară doi bărbaţi ; fuseseră treziţi de discuţia camarazilor lor din spatele cuverturii. Un ins voinic, tatuat, păros ca o maimuţă, la vreo cincizeci de ani, şi un tînăr slab, cu mutră de student ; Julien se întrebă ce anume studii îi făceau chipul atît de nemaipomenit de inexpresiv.

Huart le explică ce hotărîseră cu privire la itinerariu.

— Eu sînt de acord, spuse tipul cel voinic. Totu-i să ştim unde o să nimerim la răsăritul soarelui : douăzeci şi cinci de persoane, astea fac zgomot, se văd şi merg încet.

Jules Brun. Fost sergent de infanterie, demisionat după tulburările din aprilie şi după masacrul din strada Transnonain [1], se întorsese la Toulon, unde se născuse, şi se angajase ca muncitor la călăfătuit. Muzica, o cunoştea el foarte bine ! O armată de meserie care nu serveşte la nimic nu aşteaptă decît să servească la indiferent ce, chiar şi să tragă asupra muncitorilor, dacă n-are de tras asupra duşmanilor. Holera şi consemnele, care constau în a o circumscrie în interiorul oraşelor şi al regiunilor unde boala se manifesta cu cea mai mare violenţă, riscau să stimuleze zelul soldaţilor care se distrează nebuneşte să tragă într-un vînat de care n-au de ce să se teamă.

Rîul Hérault era la trei leghe la apus de leprozerie. Terenul părea neted şi puţin accidentat ; puteau spera să parcurgă repede cele trei leghe, în mai puţin de patru ore, cu copii, femei, cu boccele cu tot. Aveau deci să ajungă în faţa rîului la revărsatul zorilor. După aceea, era un

[1] La 14 aprilie 1834, în timpul insurecţiei din Paris, soldaţii francezi masacrează pe toţi locuitorii casei de pe strada Transnonain, de la nr. 12, de unde fusese tras un foc de armă asupra unui ofiţer rănit, ucigîndu-l.

urcuș mic, dar acoperit de păduri destul de dese ca să le permită să înainteze fără a fi văzuți.

— E mai bine să nu ne fixăm etape prea precise, zise Jourdan. Totul va depinde de oboseala și de moralul grupului. Oricum, un convoi ca al nostru nu poate parcurge în nici un caz mai mult de patru sau cinci leghe pe zi, mai ales pe munte. Dar ceea ce mă neliniștește cel mai tare, în povestea voastră, e chestiunea hranei. Trebuie totuși să vă spun că timp de patruzeci și opt de ore cel puțin, nu ne vom putea bizui decît pe noi înșine.

— Închipuie-ți, dragul meu, că n-am plecat fără provizii. Și pe lîngă asta, omul tău de la Nîmes ne-a dat orez, zahăr, fructe uscate și cartofi. De altfel, o să facem imediat un mic inventar.

— Și apa, băutura ?

— Ei bine, avem rîul tău, spuse Linsolas.

— Prea periculos, rosti Julien. La ieșirea din tîrguri, rîurile cară toate murdăriile posibile și imaginabile. E ce-i mai nimerit ca să te îmbolnăvești de holeră.

— Are dreptate, băiatul ăsta, zise Huart. O să-ți bei saliva. Avem sticle goale și ploști : azi o să le umplem cu o parte din apa rațiilor noastre.

— Nu vreau să mă amestec în ceea ce nu mă privește, dar v-ați gîndit la ce-o să fie mai departe ?

— Mai departe ? întrebă Huart.

— După ce-o să ajungeți la Crucea de Fier, ce-o să se întîmple ? Ce-o să mîncați săptămîni în șir ? V-ați gîndit oare că, așa cum stau lucrurile, epidemia poate foarte bine să nu depună armele înainte de venirea toamnei — dacă le depune ?

— Toată lumea crede că iarna o să-i pună capăt.

— Se pare că la Constantinopol și la Atena bîntuie de mai bine de un an, zise tînărul student care nu deschisese încă gura. Un an... Își înalță ochii de culoare deschisă spre vîrfurile munților pe care soarele abia răsărit începea să le scalde într-o lumină aurie. Un an și mii de victime, murmură el de parcă s-ar fi adresat munților.

— Are dreptate, spuse Julien, totu-i posibil, cu molima indiană. Sînt totuși aproape douăzeci de ani de cînd se întinde farsa asta cam pretutindeni și, fără să fiu alarmist, ai de ce să te cuprindă teama. Și dacă lucrurile au să meargă din rău în mai rău ? Dacă asistăm cumva la prima mare epidemie universală ?

Spre deosebire de cei pentru care moartea rămîne o abstracţie, Julien încerca un simţămînt straniu cînd se gîndea astfel la o extindere planetară a epidemiei : în mod paradoxal, scadenţa propriei sale morţi i se părea că devine tot atît de îndepărtată şi de ireală ca odinioară, cînd putea trage la infinit polițe din capitalul-timp care îi aparţinea.

— În orice caz, zise el, trebuie să vă băgaţi bine în cap că dacă se declară un singur caz de holeră acolo sus, o să fie imediat vina voastră. Ţăranii din regiune o să se grăbească să trimită după voi un detaşament de soldaţi sau de jandarmi. Dacă nu cumva pornesc chiar ei la treabă : probabil că pun repede mîna pe furcă, prin locurile acelea. Dar ce-i această *bori* a ta ? O fermă ? O stînă ? Sînt pămînturi cultivate prin jur ?

— La drept vorbind, spuse Linsolas, habar n-am. E o moştenire dinspre partea nevestii-mi, şi cum are o droaie de fraţi şi de surori... Cred că se află pe o pantă înspre nord, între Crucea de Fier şi un cătun care se cheamă Oubrets.

Se uitară pe hartă : nici o indicaţie.

— Mă gîndisem că bărbaţii s-ar putea angaja ici şi colo la munca cîmpului, explică Huart. Avem patru monezi puse deoparte ; ca să cumpărăm găini, două sau trei capre, cîteva oi... Oricum n-o să fie mai rău ca aici. O să strîngem cureaua, dar o să trăim.

— Ne-am obişnuit, rîse ironic Maurin.

Atelierele de tăbăcărie se închideau adeseori din cauza lipsei de apă, de cum venea vara : tăbăcarii din Marsilia (sau Nîmes) mîncau te miri ce timp de patru luni pe an — şi carne o dată pe săptămînă în tot restul timpului.

— Desigur, încuviinţă Julien, dar revin la ţăranii mei. Puneţi-vă puţin în pielea lor. Sînt foarte liniştiţi în pădurile lor unde nu-i bate nimeni la cap. Pînă acum cel puţin altitudinea i-a ferit de holeră şi e sigur că soldaţii (deşi îi urăsc) le sînt de data asta foarte simpatici fiindcă îi opresc pe cei ca noi să apară acolo sus cu holera în ţoale. Dacă află de existenţa noastră, sînt tare îngrijorat, căci reacţiile lor sînt tot atît de greu de prevăzut ca şi cele ale holerei. Nu, nu, dacă pot să vă dau un sfat, e să vă faceţi mici de tot — se corectă — să ne facem mici de tot, cel puţin la început. După ce-om vedea cum se desfăşoară lucrurile vom proceda în consecinţă.

— Nu pricep de ce vorbiţi aşa despre ţărani, zise tînărul cu chip inexpresiv. Oamenii din Ardèche nu

sînt niște sălbatici. Nici cei din Ceveni. Cînd sînt atacați se apără. Și eu sînt originar din Ardèche și nu cunosc vreun exemplu...

— E o situație nouă, rosti Huart. Mi-e tare teamă că cel din Nîmes are dreptate. Riscăm să fim diavolul.

— Cu atît mai mult cu cît în locurile înspre care ne îndreptăm sînt catolici și, spre deosebire de protestanți, au mai curînd tendința să fie de partea cozii poporului. Cred chiar că sînt mai puțin săraci și, prin urmare, mai neîncrezători. În orice caz, nu gîndesc că ne vor primi cu strigăte de bucurie.

— Oricum, fac parte din popor și noi de asemenea, zise Linsolas.

— Și ce-i cu asta ? Oare burghezii sau oamenii din popor v-au azvirlit cu pietre în obraz, săptămîna trecută, la Nîmes ? E de ajuns ca un nerod oarecare, ceva mai puțin nerod decît ceilalți, să spună pe socoteala noastră niște baliverne și atunci o să vezi matale dacă, popor sau ba, n-o să te pocnească din nou peste bot.

Acest vocabular de căruțaș era ca o limbă maternă pe care viața i-ar fi interzis s-o vorbească pînă atunci și pe care o regăsea cu voluptatea unui emigrant reîntors acasă. Avea din ce în ce mai mult chef să se exprime așa cum îți sufleci mînecile. Cum trîntești o fată în fîn. Cum bei apă dintr-un torent scăldîndu-ți chipul în el. De altminteri, de multă vreme avea el chef să silească această limbă franceză gătită cu jabouri și reguli de politețe, cu degetul mic în aer, de către două sau trei secole de saloane, de marchizate și de academie, să coboare în stradă (spre marea indignare a Thérèsei care, ca toți cei vulgari în propria lor ființă, considera trivialitatea și sănătatea drept vulgaritate) și, neputînd vorbi o altă limbă mai apropiată de originea sa și mai potrivită cu temperamentul său, se tăvălea în cuvintele grosolane și obscene cum s-ar fi tăvălit în iarba proaspătă după șase luni de închisoare.

Femeile și copiii începeau să se miște pe paie și să se trezească. Nu era decît ora șapte dimineața ; ferestrele, care dădeau spre nord, nu erau în soare ; totuși, căldura era de pe acum aproape de nesuportat și își lăsa pulberea albă peste munți.

— Să nu-i speriem, zise Huart. Odată ajunși acolo sus, o să avem destul timp că să le vorbim despre lup.

Julien se gîndi la holeră. „Să sperăm că pînă mîine dimineață...“ își zise. Oricînd te poți apăra împotriva oamenilor, oricît ar fi ei de proști și de periculoși. Dar

împotriva a ceea ce este invizibil şi absurd... În dimineaţa aceea, în leprozerie erau oameni care se sculau, mergeau, respirau şi se gîndeau la viitor, dar pe care soarta îi însemnase cu o cruce pe spate şi care n-aveau să vadă a doua zi dimineaţa soarele strălucind deasupra acestui peisaj întins, muntos, unde tremura lumina albăstruie a verii. Rămase singur o clipă în faţa ferestrei : i-ar fi trebuit eternitatea pentru a privi pe săturate bucata de planetă pe care o avea sub ochi, pentru a-i cunoaşte toate cărările, pentru a-i respira toate miresmele, pentru a-i admira fiecare fir de iarbă. Şi o fiinţă minusculă putea distruge totul dintr-o clipă într-alta. Înainte de a se întoarce lîngă ceilalţi se mai uită încă o dată la vastul amfiteatru format de dealuri şi de munţi, care se întindea în jurul leprozeriei în valuri din ce în ce mai înalte. Niciodată nu simţise, nu înţelesese în ce măsură era legat prin toate fibrele sale de această regiune a pămîntului unde venise pe lume şi unde avea să moară probabil. Era un sentiment de fraternitate născut din străfundurile fiinţei sale şi care nu ţinea defel de estetică şi de dragostea de natură. Îşi spuse că aceasta ar fi de ajuns pentru a-i justifica viaţa. Şi simţea în el un fel de acceptare calmă, ca şi cum ceva mult mai tare decît soarta lui personală îi dăruia acestui ţinut moartea sa.

Toată dimineaţa fu consacrată pregătirilor în vederea plecării. Huart îi puse pe Maurin şi pe Linsolas, promovaţi intendenţi, să facă un inventar al alimentelor care, unele după altele fură împărţite în saci şi în boccele astfel încît poverile să fie echilibrate. Aceste alimente însemnau : doi saci de cincizeci de livre [1] de mălai, douăzeci de livre de zahăr, patruzeci de livre de orez, o sută de livre de cartofi şi un sfert de porc sărat cîntărind cel puţin cincisprezece livre. Mai existau de asemenea, pe lîngă aceste provizii obţinute datorită domnului Déverlange, merindele modeste dar foarte preţioase pe care fiecare familie le luase cu sine cînd fugise din Marsilia şi apoi din grota de la Allauch : fructe uscate, bob şi linte adunate de pe cîmpurile de la Garlaban, dulceţuri şi peltea de struguri (cinci sau şase borcane cu totul), heringi afumaţi care miroseau cumplit de urît, cîrnaţi, borcane cu jumări, untdelemn de măsline şi vreo douăzeci de litri de vin. Toate acestea reprezentau cam patru

[1] Veche unitate de măsură care varia între 380 grame şi 550 grame, după diferitele zone ale Franţei.

sute de livre de produse comestibile la care trebuiau adăugate cuverturile, ţoalele şi obiectele personale din care nu păstrară decît pe cele care putea fi utile pentru supravieţuirea comunităţii : cuţite, chibrituri cu fosfor, amnare, lumînări, frînghii, obiecte şi unelte diferite dintre care un ciocan — neaşteptat — un cosor mic şi un mic fierăstrău de grădină — nesperate.

Treizeci de livre pentru fiecare bărbat, restul fiind împărţit între femei, nu era grozav de mult ; e drept că existau cei doi măgari care duseseră în spate tot bagajul acesta şi pe care soldaţii îi băgaseră în ţarc împreună cu animalele lor, dar era prea riscant să încerce să-i recupereze.

Jourdan sugeră să se facă şi o listă a persoanelor.

— Sîntem prea numeroşi, zise el, şi să nu uităm că o să mergem mai ales noaptea. Sînt şi copii cu noi. Probabil că o să mai rămînă şi unii în urmă. Din cînd în cînd va trebui să controlăm. Ar fi suficient ca unul dintre noi să se oprească pentru vreo nevoie, nici nu ne-am da seama, şi imediat ar începe dezordinea...

— E drept, spuse Huart. Cred că va trebui să desemnăm pe cineva ca să supravegheze spatele grupului, şi unul sau doi oameni ca cercetaşi. Asta ne poate evita surprizele neplăcute. La drept vorbind, nu ştim nici măcar cîţi sintem. Hai să facem apelul.

Ardusson (cel din Ardèche) propuse să fie el grefier : era singurul care căra în catrafusele lui cu ce să scrie. Îşi puse mapa pe o legătură de paie, deschise sticluţa cu cerneală şi, cu un scris îngrijit, trecu pe hîrtie numele şi prenumele celor douăzeci şi unu de adulţi şi ale celor cinci copii ai tribului (căruia avea să i se alăture, după-amiaza, un individ ciudat, şi el tot din Marsilia).

Erau şase perechi căsătorite, cinci femei şi patru bărbaţi celibatari (plus cinci copii : trei băieţi şi două fetiţe între cinci şi doisprezece ani).

La prînz, două femei de serviciu cu braţe de hamal aduseră o căldăruşă cu tocană. Le întrebară dacă, după situaţia gravă din seara din ajun, se mai îmbolnăviseră alte persoane. Nu ştiau nimic sau primiseră ordin să nu sufle nici o vorbă. În schimb, spuneau că erau multe cazuri de holeră în regiune şi că noaptea trecută numai la Saint-Hippolyte-du-Fort muriseră douăsprezece persoane.

Tocana era mai ales şorici de porc în mijlocul unei paste de cartofi zdrobiţi. Nu se atinseră de mîncare decît

cu vîrful buzelor. De altfel era prea cald şi erau prea enervaţi la gîndul plecării şi al posibilelor evenimente neprevăzute ca să le fie foame.

Julien, reuşind după manevre complicate să se aşeze alături de cele două slujnice ale căror farmece le privea pe furiş, îi dărui porţia lui de carne uneia dintre planturoasele sale vecine (care aveau multă poftă de mîncare).

— Mănîncă, inimioară, îi spuse Huart care observa tot jocul, că nu ştii cine o să te mănînce pe tine.

— Bunica îmi zicea mereu aşa, dar vezi că mie nu mi-au plăcut niciodată nici carnea slabă, nici oasele, îi mărturisi Julien vecinei sale care izbucni într-un rîs zgomotos ce spunea tot ce voiai să spună.

Făcură mai bine cunoştinţă. Se numea Louisette, avea douăzeci şi trei de ani, era orfană şi mirosea exagerat de tare a violete. Julien făgădui să-i ducă el sacul atunci cînd o să obosească mergînd.

— Să dormim o porţie de somn suplimentară, îi sfătui Huart. La noapte, nici vorbă... O să fie nevoie să avem ochii bine deschişi.

Cineva întrebă dacă avea să fie lună. Cu o seară mai înainte se părea că nu fusese, dar nimeni nu era sigur : dînd spre nord, ferestrele sălii întorceau spatele acelei părţi din cer unde se mişca luna.

— Dacă a răsărit, zise Julien, nu poate să fie foarte mare şi lumina ei n-o să fie atît de puternică încît să ne trădeze. Şi, pe urmă, în zece minute ajungi departe, nu glumă...

— Da, dar ne vor trebui trei sau patru minute ca să ieşim de-aici cu bagajele, să coborîm scările uşor şi s-o întindem pe uşa din dos, observă Huart. Presupunînd că totul se petrece fără piedici, abia dacă ne rămîn cinci sau şase minute ca să ieşim din unghiul lor de vedere : va trebui să grăbim pasul. Pînă atunci, odihnă. Despărţiţi-i pe puşti ca să nu se ţină de prostii.

În timpul siestei avu loc o mică alarmă, dar se aleseră numai cu spaima. O femeie se plînse deodată de colici şi de greţuri. Era o văduvă de vreo patruzeci de ani, o fire melancolică şi care părea că nu şi-a adus pe lume fiica decît pentru a o face sclava moleşelii sale. Tot servind de cîrjă minţii şchiopătînde a mamei şi suportînd capriciile ipohondriei sale, tînăra fată (era bruneta înaltă, puţin slăbuţă pe care şedinţa de chiromancie a lui Julien nu o impresionase) manifesta faţă de aceasta un fel de afecţiune plictisită iar lungile conflicte cu bolile închipu-

ite ale maică-sii o făceau în stare să suporte, fără să-şi piardă cumpătul, spaimele inutile.

Doamna se răsucea pe paie, tremura de frig, transpira, se strîmba frămîntînd mîinile fiicei sale cu atîta convingere încît crezură cu toţii că e vorba de o criză de holeră. Dar fata nu părea tulburată peste măsură. „Hai, mamă, te rog, ştii bine că nu-i prima dată că te simţi aşa". Şi, cu glas scăzut, către cei din jur, care şi începuseră să vorbească despre izolarea bolnavei : „Vă asigur că n-aveţi de ce vă teme. Sînt doar emoţiile ultimelor zile. N-are absolut nimic." Într-adevăr, după un sfert de oră, din clipa în care, şi cu ajutorul oţetului, toţi se arătară plini de atenţii cu bolnava şi mai ales înduioşaţi de starea ei, durerile şi tremurăturile dispărură ca prin farmec. Adormi şi începu să sforăie ţinînd-o de mînă pe fiica ei care privea gînditoare în tavan.

Moţăiră cam vreo două ceasuri şi mai bine. Era o căldură infernală. La un moment dat auziră gemete la etajul de deasupra lor ; acum nu mai părea să fie glumă. Pe la ora cinci, Julien se sculă şi se duse să dea la o parte cuvertura care atîrna în faţa ferestrei. Afară era aceeaşi lumină lipsită de viaţă şi de strălucire care îl frapase atît de tare la Nîmes şi care dădea impresia că avea să izbucnească o furtună, dar pe cer nu era nici urmă de nor. Descuraja pînă şi insectele, care tăceau, închipuindu-şi probabil că seara e pe-aproape. Pe lande şi pe munţi nimic altceva decît o singurătate apăsătoare. Acolo sus, foarte departe, se afla Parisul, cu bulevardele unde circulau trăsuri şi unde băutorii de absint respirau probabil aerul răcoros, sorbindu-şi încet licoarea din pahare pe terasa umbroasă a cafenelelor. Simţi ca o uşoară strîngere de inimă de nostalgie. Vara i se întîmpla adeseori, la sfîrşitul zilei, să se instaleze singur pe una din acele terase unde, cufundat într-o încîntătoare stare de renunţare la toate gîndurile sale, privea cum se lasă seara deasupra Parisului, urmărind mişcarea plăcută a trăsurilor şi plimbarea înceată a trecătorilor printre care străluceau mutrişoarele delicioase ale fetişcanelor cochete ce ieşeau din birouri şi din ateliere. Aceste clipe fuseseră pentru el ca o patrie minusculă, o oază de fericire în interiorul exilului său. Imaginea Thérèsei îi reveni în minte. Şi-o închipui aici, închisă în veşnica ei neîncredere, şi atît de vulnerabilă totuşi prin lipsa ei de naturaleţe şi de amabilitate care o puneau întotdeauna într-o situaţie precară faţă de cei din jur. „Ar fi avut pînă acum simpatiile ei, îşi spuse el iritat, şi alese după atare criterii

încît s-ar fi grăbit să emigreze în cealaltă sală unde holera promovării sociale continuă să bîntuie, mai virulentă decît cealaltă."

Pe la ora şase după-amiaza, cum enervarea creştea odată cu apropierea momentului evadării, şi cum anumite femei începeau chiar să regrete o hotărîre care le părea brusc temerară şi în măsură să le aducă nenumăratc necazuri, Huart, Linsolas, Jourdan şi Ardusson, pentru a crea o diversiune (era, în acelaşi timp, o măsură care avea să-i facă să cîştige un timp preţios) arătară fiecărei persoane pachetul pe care avea să-l ducă. În timpul acestei operaţii santinela aduse un nou personaj care, dată fiind înfăţişarea lui de comis voiajor, ar fi fost mai la locul său în cealaltă sală, printre domnii cu ac la cravată şi cu mustaţă pomădată ; mustaţa lui era pomădată poate puţin cam prea mult, şi poate că avea puţin cam prea multe aurării la degete şi pe vestă pentru a fi un comis voiajor obişnuit. Se prezentă ca fiind din Marsilia şi lucrînd „în afaceri" ; era vag, dar salută doamnele cu o politeţe destul de firească, fără exagerări, apreciată mai ales de cele două grăsane pe care meseria le hărăzea să aibă genul acesta în sînge. Îl întrebă pe Ardusson ce joc juca văzîndu-l cu mica lui listă în mînă.

— De-a Arca lui Noe, răspunse Huart. În vremurile noastre e un joc care are toate şansele să fie la modă.

Julien îl trase pe Huart într-un colţ.

— Nu-mi place tipul ăsta. Ce facem cu el ?

— Ce vrei să facem ? Ce-am făcut şi cu tine. Îl luăm cu noi. În afară de cazul că-l pocnim în cap şi-l legăm.

Îi explicară cetăţeanului în ce consta această Arcă a lui Noe. Deşi era vorba de mers pe jos (fusese prins în cabrioletă şi numai văzînd fineţea cizmelor şi culoarea albă a feţei lui ghiceai că probabil nu este prea obişnuit nici să umble în aer liber, nici să se caţere pe munţi cu greutăţi în spinare), planul păru să-i surîdă şi se arătă foarte bucuros să se alăture fugarilor. Îşi spuse numele. Îl chema Martin, Pierre Martin, pur şi simplu.

— Dar n-am de nici unele, zise el, în afară de cîteva zdrenţe pe care de abia am avut vreme să le vîr sub bancheta cabrioletei. N-am decît puţini bani la mine.

Fusese luat pe neaşteptate şi povesti că la Marsilia epidemia atinsese culmea violenţei şi că nu mai era deschisă nici o prăvălie şi, cu atît mai mult, nici o bancă. Reuşise să scape de-acolo ca prin minune şi se îndrepta

spre munţii din Ardèche după ce trecuse Ronul pe un bac între Bagnols şi Pont-Saint-Esprit, cînd mişcarea patrulelor, foarte numeroase de-a lungul văii Ronului, îl obligase să o ia înspre apus. Dar avea să-şi plătească şi el partea lui. Se declară republican. Avea un ton sincer. Doar toate brelocurile şi acul de cravată cu un topaz cît o alună deranjau puţin. Făcea mici operaţii la bursă. Ceea ce nu-l împiedica să lucreze şi el : tatăl lui era tîmplar şi îl învăţase meseria. Se arăta foarte mîndru de originea lui modestă. Dar ca să farmece sexul frumos se străduia să folosească expresii cît mai elegante, ceea ce ducea uneori la rezultate ciudate.

Ora opt seara. Se aduse supa. Cu toţii erau foarte nervoşi şi nici unul dintre ei, sau aproape nici unul, nu se atinse de mîncare în ciuda îndemnurilor repetate ale organizatorilor expediţiei : două persoane din sala învecinată se îmbolnăviseră şi fuseseră transportate la infirmerie. Faţa li se şi înnegrise. Se spunea că bîntuie o nouă formă a molimii care, în cîteva ceasuri — patru, ba chiar trei sau două — transforma un om voinic şi sănătos pînă atunci, într-un cadavru în descompunere. Unii, care se hotărîseră să mănînce, aruncară imediat conţinutul farfuriei pe fereastră atît le era de teamă că fierberea alimentelor devenise o măsură insuficientă împotriva noii forme de contagiune. Se duceau să se aşeze prin colţuri şi, cu capul în mîini, îşi imaginau propria agonie, cu suferinţe cumplite, proiectîndu-se, aşa conştienţi şi în viaţă, într-un trup neînsufleţit, respingător, care îi îngrozea, deşi sigur era lipsit de cunoştinţă.

Ora zece seara. Sergentul care trebuia să se arate cu o jumătate de oră înainte de plecare pentru a da ultimele ordine nu apăruse încă şi casa scării rămînea dezolant de tăcută. Mulţi începeau să-şi roadă unghiile şi să se învîrtă prin sală.

— Dar la ce oră îţi făgăduise că o să fie aici, individul ăsta ?

— Între nouă şi zece. Dar dacă a plecat cu vreo patrulă e posibil să fi întîrziat pe undeva.

Greşiseră dîndu-i banii înainte de plecare ; poate că îi trădase. O femeie tînără începu să plîngă de enervare. O îmbărbătară făcînd-o să bea o înghiţitură de alcool. Văduva, Georgette Boué, nu mai voia să plece, invocînd ca pretext starea ei proastă, prevăzînd urmărirea lor, şi dacă erau prinşi, o prelungire a captivităţii, astfel încît nimeni să nu mai scape cu viaţă.

Ora unsprezece noaptea. Se făcuse complet întuneric. Un întuneric fosforescent lăsînd să se distingă trupul negru al munţilor şi linia cenuşie, ce părea că se îndepărtează, a cîmpurilor din jurul leprozeriei. Aprinseseră cîteva lumînări. În sfîrşit se auzi deschizîndu-se încet uşa de la parter şi un zgomot de paşi care urcau. Era sergentul. Huart înaintă spre el şi cei doi bărbaţi vorbiră o clipă pe şoptite. Toată lumea se adunase în mijlocul încăperii. Julien simţi că pieptul îi este strîns ca într-un cleşte de o neliniştе minunată şi îşi puse degetele îngheţate pe pleoapele fierbinţi. Fundul elastic al Louisettei îi atingea uşor şoldul. La lumina lumînării pe care o ţinea în mînă vedea cum se zbate o vînă mică, repede de tot, pe gîtul tinerei femei. Contextul stimulîndu-i îndrăzneala, o prinse de talie ; o mînă umedă o apucă pe a sa. „Mi-e o frică", spuse ea pe nerăsuflate. O simţea foarte caldă şi foarte suplă alături de el. Această voluptate abia schiţată depăşea prin gingăşia ei toate isprăvile amoroase. Sergentul se întoarse şi coborî scările. Huart scoase un ceas mare din buzunăraşul de la vestă.

— Exact peste un sfert de oră, spuse el. Acuma, hai ! Luaţi-vă fiecare sacul. Şi linişte. Cel mai mic zgomot şi s-a dus naibii totul.

Îşi prinseră boccelele în spate şi-şi puseră săculeţii în bandulieră. Lui Julien inima îi bătea în piept cu putere. Huart întredeschise uşa şi azvîrli o privire în casa scării ; era întuneric beznă.

— O să cobor primul, şopti el, dar destul de tare ca să-l audă toată lumea. Imediat ce pleacă santinelele o să aprind fitilul aminarului şi o să-l mişc în întuneric. Maurin, stai pe palier. Aplecîndu-te, o să vezi semnalul meu. O să veniţi după mine doi cîte doi ca să nu fie îmbulzeală. Ultimul va stinge lumînările. Mai avem cinci sau şase minute.

Li se părură nesfîrşite. Julien simţea în pîntec uşoare crampe de frică — o frică sănătoasă, tonică. Se gîndi că trăia poate unul din momentele cele mai exaltante din viaţă : ca şi cum n-ar mai fi avut o existenţă personală. Teama de a fi prins de soldaţi părea să-l elibereze dintr-o dată de o povară extraordinară. „Oare şi ceilalţi trăiesc acelaşi lucru ?" se întrebă el observîndu-şi tovarăşele şi tovarăşii nemişcaţi în jurul său şi care se priveau ţintă unii pe alţii, cu chipurile aidoma unor măşti cu trăsături ciudat de accentuate de lumina slabă şi inegală a celor două lumînări aprinse încă.

În sfîrșit, silueta lui Maurin și straniul său cap de mort se profilară în fața cadrului negru al ușii ; le făcu semn cu brațul : „Hai, repede !“

Coborîră fără să se întîmple nimic neprevăzut. Huart era de acum afară, întinzîndu-și brațele uriașe de tăietor de lemne în fața cerului plin de stele, ca să numere fugarii unul cîte unul.

— Haideți. Și cu pași mari înainte.

Făcură un sfert de leghe în zece minute. Puteau merge acum într-un ritm mai rezonabil. Erau multe șanse ca soldații să nu-și dea seama de dispariția lor înainte de a doua zi dimineața, ceea ce le dădea un răgaz de șapte sau opt ore ca să ajungă în munți. Linsolas, însărcinat în noaptea aceea să aibă grijă de cei rămași în urmă, se opri o clipă ca să urineze. Alții făcură la fel. Un corn de lună subțire urca pe cerul albastru-închis. Era o liniște absolută și noaptea era atît de senină încît se distingea foarte bine partea neluminată a lunii.

— În sănătatea voastră, blegilor ! spuse Linsolas graseiînd și, lovindu-și cu mîna stîngă brațul drept ridicat, adresă un salut obscen leprozeriei invizibile acum, neștiind că acest gest simbolic avea să consfințească una din aventurile cele mai îndrăznețe din această epocă atît de burgheză și de sedentară.

Pe la ora două dimineața, cum bagajele păreau să cîntărească mai greu și chingile începeau să taie umerii, și dat fiind că femeile și copiii, după ce merseseră aproape trei ceasuri într-un ritm mai rapid decît cel prevăzut, nu mai înaintau decît anevoie, deși urmau o potecă bine bătătorită, trupa își acordă o pauză de douăzeci de minute. Își trecură din mînă în mînă două sticle de vin și cîțiva pumni de fructe uscate. Privighetorile și cucuvelele, inspirate de blîndețea aproape nefirească a temperaturii, își împărțeau tăcerea nopții vocalizînd și cîntînd în cele patru zări. Din cînd în cînd, o stea căzătoare își arunca scînteia efemeră în mijlocul constelațiilor veșnice — „aceleași ca acum treizeci de ani, cele pe care le priveam la Montgardier“ gîndea Julien ; și această perenitate atît de banală, totuși, îl tulbura.

Merseră încă o oră pe aceeași potecă întinsă aproape drept înainte, chiar la poalele unei lungi bariere de coline mai întunecate decît cerul, dar unde strălucirea foarte puternică a cornului subțire al lunii se reflecta din cînd în cînd pe frunzele tari și lucioase ale merișorului și ale stejarilor. Poteca bifurcă ușor spre stînga, traversă albia unui pîrîu secat, se frecă de niște garduri

vii care mărgineau cîmpuri cultivate unde apăreau ici şi colo formele întunecate ale unor duzi adunaţi în jurul cîtorva ferme. Un cîine lătră, dar destul de departe ; doi sau trei alţi prieteni din vecinătate îi răspunseră. Poteca ajunse la un loc gol, fără vegetaţie, probabil o arie de bătut cerealele la marginea căreia era ghemuită o masă mare neagră în formă de turn : o căpiţă de paie. Poteca, devenită drum, continua la celălalt capăt, încadrată acum de două ziduri mici năpădite de urzici.

Abia înaintaseră vreo sută de metri cînd la urechea celor doi bărbaţi trimişi ca cercetaşi ajunse un clinchet uşor de clopoţel. Huart opri grupul şi toţi trei, lăsîndu-şi jos poverile, porniră înainte pentru a se duce să vadă mai de aproape despre ce este vorba. Nu era cazul să eşueze dînd peste o fermă locuită unde cîinii aveau să facă un tărăboi de toţi dracii. În cele din urmă găsiră, aşezate chiar în mijlocul drumului şi neliniştite de apropierea lor, patru capre care scăpaseră fără îndoială din staul ; la lumina imprecisă a acestui semiclar de lună crezuseră la început că erau nişte trunchiuri de copac sau nişte oameni ghemuiţi. Trupa îşi continuă drumul împingînd înaintea ei caprele, care nu se speriau dar păstrau o oarecare distanţă. Drumul se întinse de-a lungul unui gard de lemn şi ajunse în apropierea unui grup destul de mare de ferme, ca un fel de cătun ale cărui acoperişuri şi coşuri se conturau pe cerul mai senin unde stelele păreau mai puţin numeroase şi începeau să păleasca ; se distingeau chiar jghebuleţele ţiglelor în lumina albă a cornului lunii. Aerul era impregnat de un clasic miros de gunoi. Nu lătra nici un cîine. Era o linişte totală. Caprele se refugiară pe un petec de iarbă din faţa unui hambar ; nu se mai mişcau şi îi priveau pe intruşi.

— Mi se pare ceva ciudat, spuse Huart. Cătunul ăsta care miroase a bălegar proaspăt şi unde nu latră nici un cîine îmi spune că aici nu-i a bună. Şi ce-i cu caprele astea care se plimbă singure în miez de noapte ? Pariez că gluma o ia de la capăt.

— E posibil ca oamenii să fi plecat, rosti Maurin. Poate că au şters-o de mai multe zile.

— Părăsindu-şi caprele ? întrebă Huart. Se vede că nu-i cunoşti pe ţărani.

— Cel mai bine e să trecem liniştiţi şi fără a face zgomot, spuse Jourdan alăturîndu-se statului major. Sau nu au cîini, ceea ce e foarte puţin probabil, sau au întins-o la repezeală pentru că holera şi-a făcut de cap şi pe-aici.

Înaintară în vîrful picioarelor. Drumul trecea printre acareturi, lîngă care creşteau nişte smochini uriaşi. Pe cer se schimbase ceva ; răsăritul devenea mai alburiu tinzînd să întunece lumina lunii. Mirosului de gunoi îi luase locul încetul cu încetul un parfum mai subtil, fad şi cu iz de mosc, în acelaşi timp, aproape agreabil, puţin neliniştitor pentru nişte nări sensibile, în măsura în care refuza să-şi decline identitatea. Lui Julien îi amintea vag mirosul smochinelor zdrobite pe pămînt şi putrezite din grădina lui natală.

Dădură peste o piaţă mică înduioşetor de rustică unde o jumătate de duzină de duzi stufoşi înconjurau ghizdurile unui puţ. Rezemată de puţ era o bancă mică de piatră pe care probabil că era foarte plăcut să stai la răcoare în mijlocul familiei, la căderea nopţii. Se vedea din ce în ce mai bine, destul pentru a distinge detaliile, respectiv găleata care atîrna de scripete şi două sau trei unelte aşezate pe ghizduri. Ceva mai departe, era culcat pe iarbă un sac mare, negru. Mirosul respectiv era acum atît de puternic încît devenise de-a dreptul dezagreabil, deşi pe mai departe la fel de misterios. Lumina se întindea atît de repede pe cer încît se zărea drumul cretos pornind peste cîmpuri cu escorta lui de duzi ; din toate părţile ţinutul era înconjurat de munţi. „S-o întindem", spuse deodată Linsolas cu o voce stinsă, ciudată. Se îndepărtase cîţiva metri ca să-şi uşureze vezica, avînd deseori nevoie s-o facă. Tonul vocii sale avu un efect straniu asupra lui Julien şi, înainte chiar ca ochii săi să fi văzut ceva, mirosul său pricepuse şi miasmele îl umplură, dintr-odată, de groază, ca şi clădirile întunecate şi tăcute. Se grăbiră să străbată piaţa în pas alergător, bărbaţii împingînd în faţa lor femeile ţinute în loc de copii, şi care exclamau : „Dar ce se întîmplă, ce e ?..." cu glasuri subţiri, gîtuite. Erau atît de speriate încît nici nu-şi dădeau seama că toţi bărbaţii se aşezaseră într-o singură parte pentru a face ca un paravan între ele şi sacul cel negru.

Era un cadavru plin de viermi. Se opriră ca să răsufle două sute de metri mai departe. Trei sau patru bărbaţi rămăseseră în urmă şi, împinşi fără voia lor de curiozitate, se uitară cam peste tot şi dădură peste trei alte cadavre pe care viermii, păsările şi probabil cîinii sau vulpile îi făcuseră mici fărîme, după cît se părea, „ca pe nişte saci de tutun" (imaginea rostită de Jules Brun cu lipsa de stinghereală a acelora care au văzut multe în viaţa lor îl dădu gata pe Julien). Totul arăta că ţăra-

nii aceştia ale căror cadavre zăceau astfel (şi precis că mai erau şi alţii) în jurul cătunului muriseră de acea faimoasă formă de holeră care îşi ucidea victimele tot atît de repede ca şi o otravă puternică. Surprinşi de molimă în mijlocul cîmpului probabil că se tîrîseră ca nişte animale către vizuinile lor, fără a mai avea timp să ajungă în pat.

— La drum, spuse Huart, e mai bine să nu ne pierdem timpul pe aici.

Merseră destul de multă vreme în tăcere. Această întîlnire cu forma cea mai violentă a bolii, pe care o crezuseră favorizată mai ales de insalubritate şi de promiscuitatea locurilor de carantină, îi lipsea de avantajul de a i-o fi luat înainte. Huart, ca să le dea puţin curaj, le arătă masivul mare de munţi acoperiţi cu păduri stufoase care se înălţa în faţa lor, la mai puţin de un sfert de leghe, în zorile liniştite, şi le spuse că aceste locuri le vor fi la fel de inaccesibile soldaţilor şi molimii indiene, căreia nu-i plăcea altitudinea. Dădură peste alte trei capre care se înfruptau cu iedera de pe un ciot de zid. Hotărîră aproape în unanimitate să le ia cu ei legîndu-le cu o frînghie : copiii o să aibă lapte proaspăt. Ardusson, care spunea că a studiat holera sub toate feţele, garanta pentru inocuitatea lor, necunoscînd vreun exemplu de holeră transmisă de animale oamenilor.

Atmosfera era deja fierbinte şi vîscoasă, în ciuda orei foarte matinale. Ceţuri negricioase şi roşietice ca jăratecul de cărbune mînjeau orizontul înspre partea unde avea să apară soarele ; nu se simţea nici măcar acel suflu uşor cu adieri reci pe care albastrul zorilor îl stîrneşte înainte de răsărit. Aerul era complet nemişcat şi frunzele arborilor atîrnau dezolant, ca pînzele pe o mare liniştită.

Nu prea departe, un orologiu bătu de patru şi jumătate. În sfîrşit zăriră un mic castel şi un mănunchi de case strînse lîngă un versant stîncos abrupt care domina nişte pomi foarte verzi, aşa cum nu cresc în aceste regiuni decît pe malul rîurilor. Era Laroque. Nici un coş nu scotea fum ; un stol de ciori extraordinar de mare plutea încet deasupra acoperişurilor scoţînd un zgomot de hîrîitoare.

— Nici asta nu-mi miroase a bine, îi zise Julien lui Huart, mai ales după întîlnirea de mai adineauri. N-am văzut de cînd sînt atîtea ciori. Ce mănîncă păsările astea ?

— De toate şi indiferent ce, răspunse Huart, şi carne de creştin dacă e cazul. Am impresia că am nimerit într-un loc tare păcătos.

Părăsiră drumul care ducea drept în sat şi o luară spre stînga de-a curmezişul unui deal destul de înclinat, acoperit cu tufişuri foarte dese, unde găsiră în cele din urmă, din fericire, un drum tăiat de cărbunari care îi duse deasupra cheilor rîului Hérault. Merseră pe creastă o bucată de vreme ; era imposibil să ajungă la rîu atît de abruptă era panta dealului de partea aceasta ; coborîşul le-ar fi dat de furcă chiar şi bărbaţilor, aşa încărcaţi cum erau.

După cîteva curbe, poteca binevoi să coboare ; ajungea în cele din urmă la drumul de la Ganges la Montpellier. Cei doi cercetaşi se duseră să arunce un ochi ; se întoarseră după zece minute : totul era pustiu, trecerea era liberă. Trecură peste drumul propriu-zis şi se strecurară pe malul rîului care clipocea aici ca o apă puţin adîncă rostogolindu-se peste prundiş. Totuşi, în mijlocul albiei era peste un metru de apă şi un curent destul de puternic. Malul era abrupt, plin de stînci şi de găuri ; fură nevoiţi să se urce din nou pe drum şi să meargă de-a lungul rîului mai bine de un kilometru înainte de a da peste un vad cu stînci mari peste care, făcînd puţină echilibristică, puteai trece fără a-ţi uda picioarele. Foarte aproape, pe marginea drumului, se zărea un sat. Era ora cinci dimineaţa şi soarele începea să scalde crestele munţilor într-o lumină aurie.

— Să ne grăbim, să ne grăbim, copii, zicea Huart, n-o să fiu liniştit decît odată ajunşi de cealaltă parte a dealului. Dacă trec cumva soldaţi pe drum, ştiţi ce ne aşteaptă.

Femeile erau extenuate de acest urcuş neprevăzut între Laroque şi ieşirea din defileu. Trebuiră să se chinuie din greu timp de o jumătate de oră pe panta foarte înclinată a unui deal plin de merişor şi de stejari-kermes cu frunze tăioase, înainte de a ajunge pe culme. Julien era mirat de uşurinţa cu care femeile, cu toată oboseala, se căţărau cu boccelele lor pe pantele acoperite de pietre şi încărcate de tufişuri ţepoase. Înaintau, asudînd, tăcute, cu buzele strînse în ciuda efortului, austere pînă şi în felul lor de a gîfîi, parcă indiferente la lumea exterioară, aruncînd asupra celor din jur o privire inexpresivă şi aspră care îl intimida pe Julien, pentru că ghicea cîte încercări, cîte griji, cîte nenorociri suportate fără răzvrătire, de la naştere pînă la moarte, se ascundeau în spatele acestei înverşunate puteri de a îndura. Cît priveşte cele două fete din Salon, ele se comportară foarte

bine, cu toate fesele lor mari a căror grăsime fragedă se vedea tremurînd sub fustele de bumbac subțire. Numai văduva bombănea și șchiopăta exagerîndu-și nepricepe-rea și copleșindu-și fiica cu un val neîntrerupt de văi-căreli. Amenința din cînd în cînd că o să se întindă pe jos și declara că moartea va fi pentru ea o binecuvîntare. „Mai mult pentru noi", mormăia Linsolas, pe care ne-vricalele și fasoanele doamnei îl enervau. Comis voiajo-rul din Marsilia, care nu părea insensibil la farmecele tomnatece ale văduvei, nici mai ales la faptul că defunc-tul ei soț fusese ofițer în marina comercială, și care se arăta foarte prevenitor cu ea, dusese curtenia atît de departe încît îi luase o parte din povară și îi ținea ce-remonios brațul în locurile greu de trecut.

Huart făgăduise păduri de cealaltă parte a culmii ; nu descoperiră decît pante abrupte foarte întunecate și cu tufișuri atît de dese încît cu greu și-ar fi croit un porc mistreț drum printre ele. Erau feriți de soldați dar nu de soare, care bătea chiar și la ora aceea foarte tare pe aceste înălțimi descurajante și lipsite de umbră. După ce se chinuiră mai bine de o jumătate de oră în mijlocul desișurilor, ajunseră la o potecă folosită de catîrari, pă-răsită de multă vreme, și pe care vegetația încerca să pună din nou stăpînire ; ducea spre nord. În sfîrșit, co-borî spre o vale în fundul căreia trecea un drum prăfos printre cîmpuri cultivate ; cîteva ferme se ghemuiau la pămînt, sub apăsarea singurătății. Pe coșurile acestora ieșea fum.

— Cunosc drumul pentru că am mers de mai multe ori pe-aici cu cariola cu tata, zise Julien. Duce la Saint-Guilhem. Nu trebuie să fie prea circulat la ora asta. În orice caz sîntem în direcția bună.

Pădurile pe care le zăriseră în zori ieșind din cătunul ce duhnea a cadavre, păduri adevărate de stejari albi și de castani, acopereau în fața lor un munte foarte mare.

— Acolo o să ne oprim pînă diseară, spuse Huart. Încă două ceasuri de mers și ajungem.

Trecură la distanță de ferme, prin lanurile de porumb pe care seceta le îngălbenise. Un cîine lătră, apoi tăcu. Un clopot singuratic răsună în depărtare și dangătul lui era ușor și liniștit. Julien se opri o clipă ca să-l asculte. Soarele de la ora șapte făcea deja să tremure straturile de aer vîscos deasupra miriștilor blonde, curățate pînă la os ; ciocîrliile parcă sfîrîiau ca untdelemnul într-o ti-gaie pe cerul albit de căldură. Și mai puternică decît prima dată cînd o încercase, puțin înainte de a sosi la

Uzès, impresia că era duminică — dar o duminică ceva mai deosebită : mai curînd o oprire a cursului lucrurilor și a mersului înainte al lumii — îi veni din nou în minte lui Julien aidoma făgăduinței unor Vremuri Noi și a unei pagini mari care s-a întors. Holera îi păru deodată foarte îndepărtată și o asemui unui vis urît.

Ardusson se oprise și el ca să-și tragă sufletul ; cu sacul de făină în spate, cu costumul negru strîmt și cu batista pe care o înnodase în cele patru colțuri pe cap ca să se apere de soare, avea aerul unui morar gătit în haine de duminică.

— Vă neliniștește ceva ?

— Cîtuși de puțin. Ascultam clopotul. Îmi aduce aminte de copilărie, cînd ne duceam la slujbă la Montdardier. O luam pe un drum mărginit de măceși. Cînd ieșeam de la slujbă cumpăram plăcintă de la brutar. Era mare sărbătoare.

Ardusson lăsă jos sacul cu făină și își șterse obrazul umezit de sudoare cu batista care îi servea drept șapcă.

— Sînteți un fiu al munților ?

— Da, mai precis un fiu al podișurilor, dar m-am născut la Nîmes. Veneam să ne petrecem toate verile la Montdardier, la sora tatălui meu.

Clopotul se opri ; porniră din nou la drum.

— E mai tare decît mine ; ori de cîte ori aud sunînd un clopot la țară, am impresia că e duminică.

— Sînt fiu de țărani, zise Ardusson. Și mie clopotele îmi dau aceeași senzație. Locuiam într-o fermă destul de sărăcăcioasă lîngă Mont-Mézenc ; totuși, acolo am trăit ceasurile cele mai fericite din viața mea. Copilăria, pricepeți, e întotdeauna duminică, chiar și pentru un copil sărac.

Ceilalți traversaseră drumul de cretă albă care trecea aici peste un fel de pas și urcau acum pe o vale pustie care pătrundea în straturile muntelui.

— De altfel, reluă Ardusson, v-ați gîndit oare la Raiul Pămîntesc, acel faimos Rai Pămîntesc care ne strică viața pentru că fie că-i adevărat fie că nu, își trage rădăcinile din copilăria noastră și după aceea îl căutăm fără încetare ? Ei bine, dacă Raiul a existat, era o duminică veșnică pentru niște veșnici copii. Apoi, cînd lucrurile s-au stricat între Dumnezeu și oameni, a apărut săptămîna ținînd într-o mînă munca și în cealaltă moartea.

— Ia te uită, exclamă Julien, surprins și încîntat, nu mă gîndisem la așa ceva. Povestea cu duminica mă fră-

mîntă destul de mult în ultimul timp şi tocmai mă întrebam...

— Oare nu-i întotdeauna duminică pentru plante şi pentru animale, îi tăie vorba Ardusson continuîndu-şi calm ideea, ce, parcă blestemul duhului sfînt le-a atins şi pe ele ? Ce le pasă lor de viitor ? Trăiesc de la o zi la alta. Nici măcar nu ştiu că o să moară. Ca şi cum ar fi veşnice. Mîndria şi poftele noastre ne-au jucat o festă foarte urîtă. Dacă am asculta de învăţăturile lui Iisus Christos am face ca ele, şi pîinea cea de toate zilele nu ne-ar lipsi aşa cum nu le lipseşte păsărilor.

— Ei bine, să nu ne plîngem, rosti Julien, asta o să şi facem săptămîni şi poate chiar luni în şir. Holera o să ne aducă măcar asta.

— Da, dar cu ce preţ, răspunse Ardusson cu un glas foarte blînd şi din nou apăru pe chipul lui acea expresie de pustietate morală pe care Julien o observase de mai multe ori şi care părea că vine din zona cea mai spiritualizată a fiinţei sale.

Urcară în tăcere în mijlocul albiei unui torent secat care probabil că servea de asemenea de drum, fiindcă era presărat cu murdărie de oi şi de capre.

— În fapt, zise Julien, ce anume studiaţi ?

— Am studiat, răspunse Ardusson, şi acum ştiu destul ca să ştiu că nu voi şti mai mult. Acest spaţiu gol trebuie să-l ocupe credinţa.

„Ce-o fi tipul ăsta, se întrebă Julien, un seminarist, un filozof sau unul din acei vizionari iluminaţi, de felul celor care treceau uneori pe la noi şi care ne vesteau întotdeauna că Iisus Christos avea să fie dăruit poporului căruia li-l furaseră pînă la urmă burghezii ?“

Dădură peste adăpostul unui păstor ; era o colibă veche înconjurată de pietre plate purtînd urme de sare roşiatică. Murdăriile oilor, tari şi uscate, uşoare ca nişte bile de plută, arătau că nu mai fusese folosit de mai multe săptămîni.

În dreapta lor apăru pe povîrnişul muntelui un drum abrupt ; venea din fundul văii pe care o traversaseră mai înainte şi, după patru sau cinci serpentine foarte înclinate, îi duse pe un teren acoperit de stejari albi, catifelat de ierburi ceva mai puţin pîrjolite şi închis între două pante ale muntelui. Începînd de acolo, drumul se despărţea în două poteci forestiere mai strîmte, una care urca spre culme, cealaltă care se continua drept înainte şi părea că vrea să coboare într-o vale a cărei scobitură se ghicea la celălalt capăt al terenului.

Toată lumea era frîntă de oboseală ; femeile nu se mai puteau tîrî, bărbaţii fiind nevoiţi să le treacă o parte din poverile lor pentru a-i putea purta pe copii pe umeri — în afară de băiatul de doisprezece ani care ţopăise foarte vesel de-a lungul celor şase leghe, fără a se arăta mai obosit decît caprele.

— Repaus ! strigă Huart. Aici putem să stăm la umbră. E ora opt dimineaţa. Am cîştigat partida. Cine o să ne mai caute în locurile astea pustii ?

— Ia stai, spus Julien, am eu un gînd ascuns. Dacă simţul meu de orientare nu mă înşeală şi dacă dincolo se află ceea ce cred eu, poate c-o să găsim un loc de trecere care o să ne scutească o groază de kilometri şi chiar de kilometri foarte grei.

În vreme ce „intendenţa" întindea pe iarbă alimentele, se duse să vadă „cum se prezenta copilul".

Se prezenta foarte bine : de cealaltă parte a terenului, de fapt, un defileu, se afla o vale adîncă, replică a celei pe ale cărei pante urcaseră ; dădea peste cheile unde curgea rîul Vis. De la înălţimea unde se afla putu să vadă, în faţă, la cel mult o leghe, puternicele contraforturi ale platoului pe care se afla Montdardier. Jos, pe malul opus al rîului, un cătun de vreo duzină de case îşi grupa acoperişurile roşii pe marginea drumului ce urma firul apei : era Escoutet. Chiar deasupra lui se zărea un altul, ceva mai mic, pe care îl recunoscu de asemenea : Beauquiniès. Un drum de ţară pornea de aici, printre scurtături, şi atingea platoul după o leghe şi jumătate de urcuş.

Numele acestea, uitate de douăzeci şi cinci de ani, îi ieşeau proaspete din memorie ; şi le repetă de mai multe ori în minte, mirat de extraordinara putere de evocare pe care o păstraseră şi care făcea să reînvie o întreagă epocă. Coborîse adeseori din Montdardier cu tatăl său ca să pescuiască în Vis. Însemna cam o oră de mers la dus, aproape dublu la întoarcere ; plecau în zori, cu pîine şi cîrnaţi în sacul pe care îl aduceau plin de păstrăvi în amurg, morţi de oboseală, arşi la faţă ca ţiglele.

Odinioară, venind în vizită cu Thérèse, aşa cum i se întîmplase o dată, trecutul l-ar fi sugrumat, acest trecut tiranic pîndind mereu prezentul, gata să ţi-l şterpelească ca un hoţ, să te oprească să te bucuri de el, să-ţi aşeze toate senzaţiile prezente în octava deznădăjduită a amintirii. Astăzi, graţie holerei, graţie, fără îndoială, şi prezenţei acestor bărbaţi şi a acestor femei pe care primej-

dia îi adunase — aidoma mizeriei în vremuri obişnuite — şi în mijlocul cărora mica lui întîmplare personală căpăta un aer luxos, derizoriu şi morbid, totodată, era altceva, era ca şi cum şi-ar fi găsit un al doilea suflu, ca şi cum, prin atingerea unei baghete magice, lumea şi-ar fi regăsit realitatea de altădată, pură, limpede, sigură.

Linsolas şi Huart se apropiară de el ; le arătă cu degetul itinerariul, uşor de văzut de unde se aflau.

— Ne-am putea odihni aici toată ziua. Va trebui să traversăm drumul acesta şi să trecem pe lîngă case locuite şi e mai bine s-o facem după apusul soarelui : nu ştim ce se întîmplă pe-aici, dacă nu cumva şi-a făcut apariţia holera, sau dacă nu sînt soldaţi. Mergînd fără efort prea mare cinci sau şase ore în şir o să atingem celălalt capăt al platoului chiar înaintea zorilor ; într-o văgăună se află Alzon, e la poalele munţilor Lingas. O să fim pe munte la răsăritul soarelui. Dacă totul merge bine, o să sosim la Crucea de Fier în mai puţin de patruzeci şi opt de ore după aceea. (Şi, către Linsolas.) De acolo înainte, tu trebuie să intri în acţiune.

Cei doi cîrnaţi împărţiţi de intendenţă fură acceptaţi deîndată ; li se adăugă o oală cu jumări, peltea de struguri şi trei litri de vin ; oboseala şi aerul curat le înzeceau savoarea. Caprele dădură aproape doi litri de lapte cu care se ospătară copiii. Comis voiajorul făcuse un fel de culcuş din frunze pentru văduvă, care declara că nu poate înghiţi nici cea mai mică îmbucătură ; nu binevoi să ronţăie decît cîţiva biscuiţi şi un pumn de smochine uscate în timp ce fiica ei îi masa picioarele cu puţină ţuică.

— Doamnă, zise Linsolas, primul lucru pe care îl vom face după ce-o să ajungem acolo sus e o supă bună cu slănină ; asta o să facă să vă treacă oboseala.

— Ce mi-ar trebui mie ca să-mi treacă oboseala, îi zise doamna fiicei sale, neluînd în seamă personajul cu figură de ţigan, e un pat bun într-un han. Doar nu-ţi închipui că o să dorm, Dumnezeu ştie cîtă vreme, într-un staul !

Făcu o poveste întreagă, pretinzînd că-şi luau riscuri mari izolîndu-se astfel departe de orice ajutor, şi că, în orice caz, sănătatea ei precară nu-i permitea să trăiască aşa ca toată lumea. Cavalerul ei curtenitor, care nu o părăsea nici o clipă, îi demonstră că nu exista altă soluţie, cel puţin pentru moment, şi că aerul din munţi avea să-i fie folositor sănătăţii.

— Am un văr care ne-ar putea ajuta, spunea ea. Lucrează la prefectura din Rodez. Știți, nu e un oarecare...

— Nimeni nu se îndoiește că nu sînteți o oarecare, interveni Jourdan. Dar Rodez este departe și vărul dumneavoastră nu-i și al nostru. Știți foarte bine că există dispoziții foarte stricte cu privire la călătorii care nu au bilete de sănătate, fie ei veri sau nu.

Comis voiajorul sprijini afirmațiile lui Jourdan cu un aer foarte convins ; evocarea vărului de la prefectură nu avusese aerul să-l încînte.

Huart interveni și el :

— N-avem nici un văr sus-pus, dar asta n-o să ne împiedice să avem grijă de sănătatea dumneavoastră... E o pisăloagă, îi zise el lui Julien, dar n-am chef să se ducă să povestească peste tot de unde venim și cine sîntem.

Cuprinși de veselia acestei dimineți de vară strălucitoare, femeile tinere și copiii se distrau tăvălindu-se prin iarbă. Julien îi auzea rîzînd pentru prima oară.

— Vezi ce puține lucruri îi trebuie omului ca să fie fericit...

— Tu, unul, vorbești ca un om cu mîini fine, zise Huart. Puse mîna lui mare pe umărul tovarășului său : trebuie să-ți povestesc cum merge treaba pe la noi. Îi vezi pe cei trei inși de-acolo : Octave, Hubert și Victor ? Toți trei sînt țesători : paisprezece ore de muncă plătită pe zi, tot anul, într-o pivniță. Atît cît să nu crăpi de foame. Și teama de șomaj. Puține lucruri ca să fii fericit, asta-i foarte frumos, da, dar nu poți fi fericit cu puține lucruri decît dacă toată lumea e în aceeași situație.

Femeile tinere, gîfîind, căzuseră în iarbă și-și așezau cocurile. Își azvîrleau una alteia crenguțe. Văduva le aruncă o privire dezgustată și, văicărindu-se, îi destăinui lui Martin : „Eu trec întotdeauna alături de toate lucrurile...“

Fiica ei continua să-i maseze picioarele făcîndu-se că nu aude nimic, cu aerul că admiră peisajul. Avea ciudata manie de a-și dilata ochii foarte negri dîndu-le o impresionantă fixitate, fie pentru că voia să le intensifice culoarea întunecată, fie pentru că își stăpînea de prea multă vreme dorința de a o strînge de gît pe maică-sa.

Femeile care se ocupau cu intendența, ca niște bune gospodine obișnuite să-și administreze căminul cu cumpătare, făcură o listă a produselor comestibile, pe care figurau o coloană unde aveau să fie trecute porțiile consumate și o alta cu soldul capitalului ; se puteau evalua

astfel cu aproximație, dintr-o privire, cantitățile de alimente de care dispuneau evadații, peste cele prevăzute.

Majoritatea bărbaților începuseră să sforăie, cu cămașa descheiată, cu părul de pe piept descoperit — cu excepția celor doi postați ca santinele la capetele terenului pentru a supraveghea mișcările din cele două văi. „Dar nu sîntem niște criminali", protestau tinerele soții ale muncitorilor, a căror atitudine reținută ascundea și o destul de mare susceptibilitate. Julien le răspunse că atîta timp cît va dura epidemia, vor fi considerați ca atare, nu numai de către ofițerii care comandau garnizoana cantonată la Saint-Hippolyte și care probabil că nu gustaseră ușurința cu care un grup de civili reușise să înșele vigilența paznicilor lor, ci și de către cei din regiune, care îi vor acuza că infectează pînă și aerul pe care îl respiră ; făcu chiar un oarecare zel demonstrîndu-le că viața în clandestinitate era singura lor cale de scăpare pînă cînd lucrurile aveau să se aranjeze.

— S-ar zice că ați uitat ce s-a petrecut la Nîmes, le spuse el. Și pe-atunci, epidemia de-abia începuse. Azi, cînd zarva e în toi, oamenii nu se vor mai mulțumi, poate, să ne arunce pietre în obraz. Așa că, prudență. Avem toate motivele să ne purtăm ca și cum am fi de-adevăratelea niște criminali.

— Nu crezi că le iei cam tare ? îi zise Huart deschizînd un ochi pe jumătate cînd Julien se duse să se întindă pe iarbă lîngă prietenul său. O să le sperii și o să ajungă să regrete că au pornit în aventura asta.

— Poate că m-am lăsat puțin influențat de ideile mele personale, răspunse enigmatic Julien.

Se simți deodată foarte singur. Privi soarele care se juca printre frunze. Își dădu seama că se gîndea cu groază la lunile și la săptămînile de după sfîrșitul epidemiei. Cum să poată mărturisi că pentru el adevăratul coșmar nu erau nici holera, nici soldații, nici pericolele și greutățile de tot felul pe care aveau desigur să le întîmpine, ci reîntoarcerea la viața normală ?

Cînd se trezi era ora cinci după-amiază.

— Sforăiai atît de tare că n-am avut inimă să te scol pentru rîndul tău de pază, îi spuse Huart. De altminteri, cîțiva dintre noi erau treji și nu le mai era somn de mai multe ceasuri. Cît timp ne trebuie ca să ajungem la drumul tău de-acolo de jos ?

— Un ceas și jumătate, mergînd alene : coboară întruna. Nu se întunecă înainte de ora nouă. Ar trebui să plecăm de aici pe la șapte și jumătate.

Tăiară bastoane într-o pădure tînără de castani de pe versantul apusean al muntelui, ciuruită de lăstari netezi și drepți, ușor de tăiat cu cuțitul, flexibili în mînă, o adevărată încîntare, nu ca lemnul tare din stejăriș. Mai aveau să-și umple două ceasuri : fiecare ciopli scoarța bastonului după inspirația totemului personal, în timp ce, stînd jos, în cerc, cu picioarele încrucișate, retrăiau cu toții peripețiile evadării, care se rezumaseră în cele din urmă la traversarea cătunului decimat de holeră și la descoperirea cadavrelor. Se scuzau pentru faptul că nu se gîndiseră să îngroape hoiturile acelea, dar erau grăbiți și atingerea lor ar fi prezentat serioase riscuri de contaminare. Era o muncă de ocnaș : chiar că era cazul s-o numească așa, închisorile înarmîndu-i pe deținuți cu lopețile și cu cazmalele părăsite de groparii fugiți sau căzuți în groapă peste clienții lor. Ardusson regreta mult că o muncă atît de înspăimîntătoare era impusă unor oameni condamnați pentru delicte minore, cărora le agrava pe nedrept pedeapsa, făcînd-o să devină chiar capitală, în loc de a o impune unor voluntari, în schimbul unei reduceri a sancțiunii lor. Dat fiind că trebuie, de ce chiar să nu fie folosiți cu curaj (cuvîntul îl impresionă în chip ciudat pe Julien) niște criminali înrăiți, condamnați la moarte sau la ocnă pe viață, nu pentru a-i pedepsi și mai tare — justiția însemnînd răscumpărare, și nu răzbunare, cum își închipuie mai toți în prostia lor — ci spre a le da ocazia să-și plătească datoria față de viața omenească mai eficient decît spărgînd pietre ? Dacă lipsa de interes pe care oamenii aceștia cumsecade o arătară față de acest altruism bine cîntărit spunea că îl găseau prea nuanțat pentru niște ticăloși, în măsura în care cinstea își cere adeseori răsplata prin pedepsirea necruțătoare a crimei, pe Julien, în schimb, vorbele lui Ardusson îl stînjeniră în mod inexplicabil, așa cum i se întîmpla întotdeauna la auzul profesioniștilor Cuvîntului Adevărat : avea impresia că domnii aceștia stăteau cu fundul în două luntri și că, prinși între ciocan și nicovală, între Cezar și Dumnezeu, se încurcau la jumătatea drumului și căutau să împace și capra și varza.

Se lăsă amurgul, așezat pe fundul văii, senin pe aceste înălțimi, plin de o lumină blîndă și însuflețit de insecte pe care soarele le făcea să pară incandescente. Coborîșul fu mai ușor și mai rapid decît socotise Julien. Mai era încă ziuă cînd ajunseră la marginea peluzelor necultivate care coborau spre dubla panglică a drumului și a

rîului. Cele două cătune își arătau la mai puțin de un sfert de leghe acoperișurile zdrențăroase și fațadele văruite, palide, străpunse de ferestruici asemănătoare unor alveole de viespi. Se opriră în spatele unei perdele de brazi pînă la căderea nopții. La ora cinei, umezeala rîului le aduse un miros plăcut de lemn ars. Linsolas și Maurin plecară în avangardă. Se întoarseră după un sfert de oră : totul era liniștit ; niște rufe se uscau pe sîrme de fier ; prin obloane se zăreau lumini : toate acestea vorbeau despre o viață normală. Sigur că holera nu atinsese acest canton depărtat de drumurile cu multă circulație. O sută de metri înainte de cătun, drumul trecea peste rîu, permițînd să ajungi pe celălalt mal fără a străbate cătunul și fără a stîrni cîinii.

Trecerea avu loc fără nici un necaz ; la mai puțin de un sfert de leghe, Beauquiniès, cel de-al doilea cătun, făcea să pîlpîie cîteva lumini gălbui pe coasta muntelui. Tăiară direct prin hățișuri pe o pantă destul de înclinată, astfel încît să dea peste cărarea care, după ce ieșea din cătun, făcea un ocol mare ridicîndu-se la o sută de metri deasupra drumului. Acești o sută de metri fură foarte greu de urcat. Din fericire, amurgul, care întîrzie mult în această epocă a anului și în aceste regiuni, le permise să nu se împiedice în tufele de grozamă care îngreunau urcușul. Apoi, restul fu un joc de copil. Un ceas mai tîrziu sosiră pe podiș.

Luna, în primul pătrar, ca un fel de felie de portocală, avea contururi încă imprecise în orizonturile mlăștinoase din ținutul de jos. Dar altitudinea făcea ca învălmășeala de stele să aibă o atît de mare strălucire încît se distingeau perfect văluririle podișului. Julien recunoscu în dreapta creasta familiară a stîncilor muntelui Tude, care dominau satul Montdardier, aflat la o leghe depărtare. Respinse cu toată puterea dorința de a trece pe la proprietatea mătușii sale, așezată la ieșirea din Montdardier pe drumul către micul cătun Navas : i s-ar fi rupt inima și ar fi fost cu atît mai inutil cu cît proprietatea fusese vîndută după moartea mătușii sale, cu cincisprezece ani în urmă. Aflase că pomii din parc fuseseră distruși de un incendiu și că locuința, o clădire mare cu aer de conac, prost întreținută de noii proprietari, care avuseseră multe necazuri, era în ruină. Adio trandafiri, adio peluză și coacăze, toate nu mai erau decît o contracție dureroasă în străfundurile memoriei sale.

Noaptea, blîndă pe mai departe, era plină de privighetori ; trilurile lor scînteietoare săpau în adîncurile ei

grote răsunătoare. Luna se înalță în spatele lor, din ce în ce mai albă ; se mai îngroșase din ajun. Lumina întinderi pleșuve și monotone unde numai în văgăuni creșteau boschete de arbori care supravegheau mici tarlale de secară sau de dulcișor. Din cînd în cînd se opreau să-și umple o pipă, să urineze, să bea o dușcă.

— Satul tău e capătul pămîntului și începutul sfîrșitului, îi spuse Linsolas lui Julien. Înțeleg acum de ce taică-tu și cu tine o întindeați toată ziua ca să vă duceți să pescuiți păstrăvi. Cei de pe-aici probabil că nu prea au cu ce să se amuze.

— La urma urmelor, zise Julien, nu știi că pretutindeni unde se poate trăi, se poate trăi bine ?

Bănuia totuși că acele lungi plimbări obositoare de-a lungul platoului, atît de vii în mintea lui, constituiau într-un fel dovada că, încă din vremea aceea, locul unde se afla nu-l satisfăcea niciodată pe deplin și că dorința fierbinte de a vedea alte locuri, care pusese stăpînire pe el după dispariția copilăriei, rămînea mai puternică, pe mai departe, decît aceea de a prinde rădăcini, irealizabilă fără o serioasă doză de înțelepciune. Gonind întruna, suflet fără țară, către un Eden pierdut, și, la capătul drumului, drept Pămînt al Făgăduinței, groapa întunecată : ah ! este limpede că e mult mai ușor să explici lumea prin legi oarbe decît printr-un Dumnezeu pe care te întrebi datorită cărei stări de beție mintală adoratorii săi îl pot considera bun.

Merseră pe drumuri albe, tăiară pe căi mărginite de garduri vii și care miroseau a murdărie de oaie. Julien, ușor dezamăgit, mai obosit decît în prima noapte, cu umerii dureroși din cauza crampelor provocate de chingile sacului, se consolă înghesuind-o pe Louisette cea grăsană, care îi dădu gura cînd făcură o mică haltă.

Pe la ora trei dimineața sosiră deasupra orășelului Alzon ; un drum îngust cobora pînă acolo. Străbătură tîrgușorul adormit fără a întîlni pe nimeni. Găsiră ușor drumul care urca printr-o vale strîmtă spre trecătoarea Omul Mort. Un rîu își rostogolea pietrișul sub sălcii. Din cînd în cînd, cîte o fermă tăcută își înălța printre sicomori acoperișul de ardezie lucios în razele lunii. Aerul mai răcoros era îmbălsămat de parfumul fînului. La marginea șanțului susurau izvoare. Nu mai era nevoie să ducă în spate apa călduță de la leprozerie. Se crăpa de ziuă cînd atinseră, după o leghe, primele serpentine. Deasupra capetelor lor, printre arbori, vedeau coborîndu-se niște

munți cu crestele tocite și pline de blocuri mari de granit. Trecură printr-o pădure de brazi întunecoasă ca o biserică și care mirosea a tămîie și a ciuperci ; apărură primii fagi, mîngîind ierburile cu ramurile lor joase sub care îți venea să te strecori ca să te culci. Și apoi, deodată, ținutul înalt își întinse cît vedeai cu ochii, de jur împrejurul lor, planurile sale albăstrui înveșmîntate în păduri de culoarea mării pe vreme de iarnă. Pantele viorii erau acoperite de stînci greoaie, cenușii, asemănătoare unor turme de pahidermi pietrificați. Lumina nouă și puternică părea să se reverse asupra lucrurilor pentru prima oară ; cel mai mic fir de iarbă apărea parcă mărit la lupă de limpezimea aerului. Vastitatea și apropierea cerului provocau un fel de beție. Boarea de vînt care sufla la nivelul ierburilor în razele oblice avea o forță originară. Respirară un aer înghețat, mai curat și mai alinător decît apa izvoarelor care tremura sub ierburile scunde : erau Ținuturile Înalte.

Fu o zi cu o căldură zăpușitoare. Soarele ardea pielea cu o putere înzecită de înălțimi ; la umbra împestrițată a fagilor, săgețile lui lungi înțepau ca niște tăuni. Grozamele sfîrîiau de insecte sau pocneau cu zgomot uscat răspîndind un miros persistent și amar. Drumul îi duse foarte repede într-o pădure întunecoasă de brazi unde soarele crea vitralii fantastice. Tăcerea repercuta aici cel mai mic zgomot cu acea profunzime de ecouri pe care o are sub bolțile catedralelor. Din timp în timp apărea cîte o poiană feerică, acoperită cu un covor de iarbă subțire și fină, mai curată și de un verde mai crud decît cea din basme. Drumul ajunse în cele din urmă în fața unei păduri de fagi cu trunchiuri musculoase și argintate, în mijlocul căreia un fel de fortăreață întărită de uriașe blocuri de granit își ridica crenelurile tocite de vînt la peste o sută de picioare deasupra copacilor. Se odihniră toată ziua la poalele acestui edificiu enorm de unde vederea îmbrățișa imensa prăpastie albastră a ținutului de jos. Stîncile cenușii bălțate de licheni și fagii aceștia numărînd sute de ani, sub care pămîntul pîslos era suplu și bine măturat constituiau un decor ideal pentru celebrarea ritualurilor druizilor. În apropiere, în josul unei pante expuse spre nord, se scurgea un izvor unde putură să se spele și să bea pe săturate o apă a cărei prospețime și limpezime excludeau, dată fiind altitudinea ce depășea probabil patru mii de picioare, orice risc de contagiune.

Hotărîră să petreacă noaptea în acest loc ferit de surprize, iar a doua zi de dimineaţă un grup de patru bărbaţi să plece în recunoaştere de-a curmezişul acestui uriaş masiv pentru a descoperi faimoasa stînă, scutind astfel femeile şi copii să bată drumurile pe degeaba. De cum se înseră, se lăsă frigul. Brun, care gătise carne de cal îngheţat în Rusia şi chiar din cea de corb hrănit cu leşuri de soldaţi, debandada intendenţei obligîndu-l să împartă lumea în două categorii : lucruri de nemîncat şi lucruri comestibile, găti o supă de urzici în chiupul de untdelemn al cărui conţinut fu mutat în bidoanele de apă, goale pe viitor : aici, aveau apă curentă. Acest chiup, plesnit de căldură şi legat cu o sîrmă, avea să devină pentru toţi Sfîntul Graal, divinitatea tutelară, obiectul celei mai înalte consideraţii, obsesia cantinierelor : cine, pînă atunci, cunoştea importanţa recipientului într-un context în care chiar omul cel mai sărac se mişcă în mijlocul unui exces de ustensile pentru care au trebuit să treacă o sută de mii de ani ca să fie puse la îndemîna tuturor ? Întoarcerea înapoi cu o sută de mii de ani le va deschide tuturor ochii împăienjeniţi de urmările nefaste ale bunurilor dobîndite şi nu cucerite : cîtă ingratitudine, odinioară, faţă de cel mai mic cuişor. Cît respect, mîine, pentru un vas de argilă ratat de douăzeci de ori de ucenicul-olar, şi udat cu sudoarea efortului, pînă la reuşită.

In seara aceea, ca să compenseze numărul insuficient de cuverturi, săpară un fel de cuib în mijlocul frunzelor moarte adunate de vînt într-o groapă cu o deschidere de vreo zece metri unde, îngrămădindu-se, izbutiră să-şi găsească un loc toţi aceşti oameni întovărăşiţi sub cerul liber : erau prea frînţi pentru ca această înghesuială, uşor licenţioasă, să-i supere sau să-i aţîţe ; oboseala, temperatura mai scăzută, caracterul straniu al unui bivuac într-un loc atît de sălbatic, avînd ca vecini apropiaţi noaptea şi această adunare de brazi foarte întunecaţi potoleau dorinţele unora sau făceau să dispară pudoarea ipocrită a altora.

Un frig înţepător precedă ivirea zorilor, făcînd să se ghemuiască unele într-altele douăzeci şi şapte de trupuri dornice să-şi păstreze căldura, pe care voia să le-o smulgă lovindu-i cu botul vîntul care alerga peste ierburile unde soarele roşu îl făcu să cadă într-o scînteiere de lăcuste şi să stea cuminte şi tăcut. Cei patru voluntari (Linsolas, Maurin, Brun, Espuch), luînd cu ei cîte ceva de-ale gurii, porniră spre miazănoapte unde un munte cu blana tunsă îşi ridica în plin cer creasta de ierburi mărunte : era Ai-

goual, antediluviană fortăreață de granit urcată pînă la jumătate de răşinoase plăpînde, decimate de viforniţele iernii — aşa cum se întîmplase cu fraţii lor din văile de jos în urma distrugerilor sticlarilor, ale marinei regale sau ale unei ţărănimi prea sărace pentru a-şi putea plăti luxul de a respecta propriile-i bunuri.

Dorinţele trupeşti ale lui Julien fuseseră mai tari decît aceea de a patrula pe aceste înălţimi singuratice : îşi petrecu toată după-amiaza căutînd afine prin păduri, alibi pentru a se înfrupta cu alte fructe pe care Louisette i le oferi pe un pat de muşchi ideal. Huart se retrăsese şi el în tovărăşia lui Marie-Louise, sora nedespărţită a Louisettei, alături de care se întoarse la fel de plouat, pentru că în chip de afine tot ce adunase erau o sumedenie de crenguţe în barbă şi nişte pantaloni foarte mototoliţi. Îşi schimbară impresiile. Nu descoperiseră America. „Întotdeauna iei plasă cu grăsanele, zise Huart. Ţi se umplu palmele, dar sînt ca nişte saci de grîu. Cu peştii slabi se fac supele cele mai gustoase.“ — „Dacă am face schimb“, glumi Julien. Sarea prieteniei sale îşi pierduse atît de repede gustul încît de fapt nu glumea decît pe jumătate.

A doua zi se scurse într-o stare de neliniște crescîndă care îi făcu să le treacă pofta să umble după afine : bărbaţii plecaţi să cerceteze locurile, dintre care trei erau însuraţi, şi care ar fi trebuit să se înapoieze la prînz, nu sosiră nici seara, şi soţiile lor începură să-şi frîngă mîinile şi să spună că o să plece în căutarea lor. Huart încercă să le liniştească : despre holeră nici nu putea fi vorba ; dacă ar fi murit toţi patru, loviţi de forma rapidă pe care o luase molima indiană, aceasta ar fi avut urmări şi pe aici. Soldaţii ? Ipoteză nesigură : aveau altceva mai bun de făcut şi puţine motive să vină să cotrobăiască în aceste păduri de nepătruns. Poate că domnii se rătăciseră puţin, harta era imprecisă şi informaţiile lui Linsolas cu privire la locul stînei mai mult decît vagi.

Se lăsă noaptea : nimeni, nici acum ; drumeagul rămînea gol, pădurea tăcută, deşi sperau în fiecare clipă s-o audă răsunînd de vreo chemare. Lacrimile începuseră să curgă cînd pietrele de pe drum se rostogoliră în spatele perdelei de brazi. Sosiră toţi patru, sănătoşi şi întregi, dar aducînd o veste proastă, îndulcită de una bună pe care fură destul de răutăcioşi să n-o comunice de îndată : nici urmă de stînă. Cercetaseră toate pădurile la nord de Crucea de Fier : nimic. Un cătun format din cîteva case trăia modest în adîncitura văii strîmte pe unde curgea Bétuzon. Nu era un loc foarte vesel : soarele dispărea

la ora patru în spatele crestelor înalte şi nu apărea a doua zi decît cu trei ore întîrziere. Descurajaţi, se întorseseră spre popas, dar de data aceasta prin partea de apus a masivului, urmînd o coastă paralelă cu valea rîului Trévezel. Aici era cu totul altceva : ziua îşi lăsa soarele să se reverse pînă la ultima picătură. Totul era pustiu cît vedeai cu ochii. Muntele în spate, stavilă în calea nordului. Izvoare. Pajişti pe înălţimi.

Şi o casă din material trainic. Foarte mare. Tare ca stînca. Putînd adăposti un regiment. Nelocuită, firește.

Huart ţipă la ei : un conac, vreun castelaş vechi, o locuinţă a unor burghezi închisă zece luni pe an dar care avea să-şi vadă curînd proprietarii reîntorcîndu-se... Jandarmi, urmăriri şi, de data aceasta, închisoarea. Aţi înnebunit sau ce-i cu voi ? Cei patru bărbaţi îşi dădeau coate, rîdeau în hohote... Sigur, proprietarul... Trebuie să fi murit de mult, proprietarul. Din fericire, de altfel : era un urs, nici urmă de îndoială ! Rîdeau tot mai tare, imitînd mersul greoi al unui animal plantigrad.

Huart se enervă. Linsolas îşi întinse braţele şi în faţa flăcării luminării pe care cerul liniştit o făcea să stea nemişcată, subţire ca firele unei pensule, descrise un mare arc de cerc : „O peşteră", rosti el.

Mica lor colonie porni către ultima ei destinaţie într-o dimineaţă cu aer răcoros şi cu soare blînd. Pe aceste înălţimi care în multe locuri trec de o mie de metri şi privesc spre apus unde plămînul Atlanticului îşi înarmează flotilele de nori ce vin să le înfrunte peste Aigoual pe cele pornite din sud, vara este un vizitator grăbit, sosind tîrziu, tulburat de furtuni, şi care se plimbă adeseori pînă la roşeţile lui octombrie mai degrabă decît să încalce drepturile primăverii, ea însăşi grăbită, împinsă de umeri de către iarnă şi continuînd să înverzească pantele şi să umple de flori costişele împodobite cu maci cînd, de săptămîni de zile, jos în vale căldura este sufocantă, ierburile sînt galbene, drumurile tremură, untdelemnul e vîscos şi plumbul topit.

În această ultimă noapte petrecută la poalele muntelui Saint-Guiral (n-aveau să-i cunoască numele decît mult mai tirziu), lumini intermitente şi tăcute făcuseră să strălucească orizontul ca o canonadă. Crezuseră, ţinînd seama de lipsa de zgomot a acestor fulgere, că erau provocate de căldură : vremea din timpul dimineţii spunea exact contrariul şi că, probabil, se stîrnise o furtună

înspre Aubrac, doar în regiune, desigur, vara arătîndu-se a fi foarte secetoasă şi fiind hotărîtă să rămînă ca atare, uscăciunea aducînd uscăciune, dar o furtună destul de puternică pentru a dizolva o picătură de argint viu într-un vînticel din nord care, în dimineaţa aceea, făcea să clocotească spuma torentelor, să se legene gramineele înalte şi să freamăte frunzişul fagilor, cu vuiet de cascadă.

La ieşirea din pădure, întreg ţinutul se oferi privirilor lor. Pretutindeni păşuni pe culmi înalte şi rotunjite, înconjurate de munţi pustii.

Aici, vara nu era decît la început. Secara şi grîul din pătratele de pe fundul văilor nu fuseseră încă secerate. Drumurile mărginite de garduri vii strălucitoare sau de pante smălţuite cu flori şi de un verde proaspăt încă le dădură impresia că regăsesc primăvara. Iarba avea reflexele aurii cunoscute lor numai în perioada cînd, la ei acasă, cu două luni mai înainte, caprifoliul înmiresma dealurile din Provenţa. Cu excepţia lui Julien — şi la drept vorbind faimosul său podiş de la Montdardier nu era decît o întindere pustie unde vara semăna cu verile toride din Languedoc — nici unul dintre ei nu pusese vreodată piciorul pe munte. Aceşti muncitori închişi tot anul în cocioabe negre cu pereţii acoperiţi de salpetru nu văzuseră niciodată atîta verdeaţă în jurul lor şi nici atîta cer deasupra capetelor lor. Aerul îmbălsămat de fîn era de o prospeţime încîntătoare şi ducea cu el un veşnic parfum al depărtărilor de parcă ţinutul acesta şi-ar fi smuls ancora din pămînt şi ar fi pornit mereu în larg.

În ciuda soarelui puternic, umbra era împrestriţată de frig ca în aprilie, şi tot ca în aprilie, speranţa continua să facă să crească tulpiniţele firave pe bulgării negri şi lucioşi din ogoarele de napi răsturnate de plug.

Peisajul avea dimensiuni surprinzătoare ; degeaba îţi întorceai capul în toate părţile, nu puteai îmbrăţişa totul cu privirea : limpezimea aerului scotea în evidenţă planurile sale succesive şi le dădea o profunzime şi o precizie fără asemănare în regiunile joase de la nivelul pămîntului. Nu pătrundeai în munţi, munţii pătrundeau în fiinţa ta, desfăşurîndu-şi marile întinderi şi păduri în micul lăcaş negru al creierului : îţi umpleau ochii, îţi umpleau fiinţa pînă în străfunduri. Niciodată nu avuseseră o asemenea impresie de împlinire şi de libertate.

Beţia altitudinii şi această vreme caldă şi răcoroasă totodată, ajutară mica trupă să înainteze fără oboseală pînă la prova masivului care, cu faţa spre apus, despica

spaţiul fără de margini al platourilor calcaroase. Acolo, ţinutul se prăbuşea deodată într-un uriaş amfiteatru de munţi împăduriţi pe ale căror povîrnişuri se cuibăreau cîteva cătune, pe care distanţa şi singurătatea le făceau să pară neînsemnate. De cealaltă parte a acestui circ muntos, faleze înalte de cinci sau şase sute de picioare dominau un defileu abrupt tăiat de Trévezel şi care izola masivul Aigoual ca o enormă fortăreaţă de unde se zărea un fel de ocean pietrificat, teluric, ce părea să păstreze în văluririle suprafeţei sale ceva din marea primitivă care îl zămislise, cu cîteva sute de milioane de ani în urmă, cînd carcasele trilobiţilor şi ale aricilor de mare îşi imprimau efigiile păgîne în calcarul pe cale de a se naşte.

Soarele mai era încă în înaltul cerului cînd atinseră un istm gol, unde iarna, vîntul probabil că rindeluia zdravăn, şi care lega munţii de un mic podiş premergător platourilor calcaroase ; era unul din nenumăratele pasuri de piatră purtînd un *menhir* [1] cioplit, înălţat, ridicat întru gloria divinităţilor celtice pe care aceste regiuni le venerau cu mult înainte de năvălirea urmaşilor lor, greci sau romani, alungaţi la rîndul lor de sfinţii care tăiau balauri sau vindecau scrofule, sub a căror autoritate biserica creştină îi pusese pe toţi predecesorii lor.

Acolo trebuia s-o iei la dreapta şi să urmezi spre nord o cornişă unde se găseau numeroase şi felurite soiuri de esenţe : ienuperi, merişor, cedri, castani, nuci, pini, brazi, arţari, mesteceni, o pădure heteroclită şi deasă datorită diversităţii solului, unde revărsările granitice luau locul calcarului de pe cornişă, şi blîndeţei unei clime pe care înaltele creste de granit plecate peste cornişă o fereau de muşcăturile vîntului din nord. Din loc în loc, pădurea era luminată de cîte o pajişte cu iarbă grasă care cobora, spre stînga, în golul cheilor. Drumeagul era prea lat şi, smuls pantei cu tîrnăcopul, trecînd cu podeţe peste torentele care la intervale regulate coborau repede cutele muntelui, ceruse prea multă muncă spre a nu fi răspuns unui gînd anume. Într-adevăr, la un cot al drumului, zăriră mai jos, solzii lucioşi a vreo zece acoperişuri înghesuite unele într-altele ; pe jumătate prăbuşite, îşi arătau scheletul de lemn putrezit. Se opriră acolo puţin, aşteptîndu-se să găsească izvorul în jurul căruia crescu-

[1] Monument megalitic format din blocuri înalte de piatră necioplită.

seră aceste case : nu exista nici unul şi singura apă potabilă de aici probabil că era cea adunată pe acoperişuri. Cătunul părea părăsit de multă vreme, singurătatea sa ducînd pînă la urmă la dispariţia urmaşilor sau la descurajarea lor. În curţile sălbăticite, unde nu se mai îngrăşau decît urzici şi brusturi, observară prezenţa unor meri şi a unor peri ciuruiţi de fructe de proastă calitate dar, odată coapte, sărăcia le putea face de nepreţuit ; Linsolas îşi sacrifică o cămaşă şi pălăria pentru a confecţiona o sperietoare. Mitul fructului sălbatic providenţial şi al rădăcinii hrănitoare, prostie orăşenească sau elucubraţie romanţioasă, avea puţini adepţi printre aceşti oameni pe care lupta pentru viaţă îi pregătise pentru supravieţuire şi care nu-şi închipuiau că natura este mai generoasă decît oamenii.

Dincolo de cătun, drumeagul se sălbătici şi el, şi, devenit încetul cu încetul potecă — Huart îşi dădu seama că şi aceasta era părăsită — ajunse în cele din urmă la un pod de lemn mîncat de cari şi care le dădea posibilitatea să sară peste un torent, cu multă apă încă.

— Să vă aduceţi aminte de podul ăsta, zise Linsolas, enigmatic.

Cărarea continua pe celălalt mal, din ce în ce mai plină de mărăcini, pe o coastă de munte foarte ieşită în afară, închizînd orizontul în direcţia spre care se îndreptau. După zece minute, grupul ajunse într-un loc descoperit înălţat peste un ţinut pe care, văzîndu-l, ţi se tăia respiraţia !

O bucată de platou calcaros, tăiat tot atît de drept ca de un cuţit, de rîul Trévezel, căruia îi trebuiseră cîteva sute de milioane de ani ca să despice felia aceasta de prăjitură, rămăsese de partea aceasta a defileului, lipit de munte ca o excrescenţă şi legat de el printr-o fîşie îngustă de teren pe care venea să se sfîrşească pădurea. Era un fel de donjon înalt de trei sute de metri şi avînd o circumferinţă de trei sau patru kilometri, acoperit de pajişti naturale, şi ale cărui margini încărcate de stînci în formă de creneluri îi accentuau aspectul de fortăreaţă. Singurul loc de trecere era acest pas cu iarbă scundă care mărea hotarul dintre granitul muntelui şi calcarul platourilor. În rest, de jur împrejur, prăpastia în fundul căreia curgea Trévezelul şi rîpe pline de grămezi de pietre şi de stînci pe care zidurile donjonului atacate de ger le lăsau din cînd în cînd să cadă în gol. Le trebui peste o jumătate de oră ca să ajungă acolo. Pădurea de brazi care cobora muntele era întunecoasă ca o criptă şi de

atîta vreme neumblată încît înghiţise complet cărarea sub ramuri, aşa că fură nevoiţi să pună mîna pe secure şi să taie multe crengi uscate ca să-şi croiască un drum ; se termina la începutul pasului, nemaiînaintînd decît cu cîţiva copaci care păreau să pipăie terenul cu prudenţă, de-ai fi zis că nu prea au încredere în cornişa aceasta ruptă din platou şi înconjurată de prăpăstii.

— Cum aţi descoperit-o ?

Fiindcă chiar trebuia să ştii că e acolo, caverna aceasta a lor săpată într-o mică faleză la poalele pădurii, ascunsă în spatele unui semicerc de arbuşti şi de mărăcinişuri care îi asigurau clandestinitatea oferindu-i, în acelaşi timp, în chip de vestibul, o poiană fermecătoare pe care stînca ieşită în afară o punea la adăpost de ploi... Locuinţă prea încîntătoare ca să nu fi fost folosită cîndva : zăcînd pe iarba poienii, pietrele zidului care probabil că îi astupau deschiderea şi îi apărau de răcoarea nopţii pe locatarii ei o dovedeau — după cum o confirmară şi rămăşiţele unui cuptor în interiorul cavităţii ; fără îndoială că nişte păstori îşi petreceau aici vara, pe vremea cînd cătunul întîlnit puţin mai înainte era încă în viaţă.

După ce aruncară un ochi, doamnele făcură diferite aprecieri : era uscat, era curat, era neted, uşor de măturat ; reflexul se şi manifestase... Bolţile nu erau nici prea înalte, nici prea joase ; erau accesibile, se putea agăţa de ele o lampă. Douăzeci de metri lungime, zece lăţime, nu o să se piardă în grotă şi nici nu o să stea claie peste grămadă. Şi era sănătoasă : n-avea nimic comun cu atmosfera de mormînt adeseori secretată de grote ; mîinile gospodinelor pipăiau pereţii, fără urme de salpetru şi de prelingeri de apă neprevăzute, atît de nefaste plămînilor plăpînzi.

— E mai puţin umed decît la mine acasă ! glumi laconic Linsolas, reflecţie pe care şi-o puteau însuşi toţi aceşti troglodiţi citadini.

Fără atracţia pajiştii înalte, zărite în ajun de pe creste, şi la a cărei izolare jinduiseră în dorinţa lor de autarhie, cei patru bărbaţi cercetaşi, coborîţi prin păduri spre a recunoaşte locurile mai de aproape, n-ar fi descoperit niciodată această vizuină — căreia nu-i lipsea decît apa curentă : dar care dintre ei se putea lăuda că are apă la el acasă în bucătărie ? Torentul nu se afla decît la o distanţă de o jumătate de oră, şi o scurtătură o putea reduce la un sfert de oră, corvoadă uşoară pentru aceste familii abonate la cişmelele publice, ba chiar la sacalele

municipale, cînd vara le seca pe unele şi le împunea pe celelalte.

Alimentele perisabile îşi şi găsiseră un loc în fundul unui soi de coridor lung şi strîmt unde nu puteai pătrunde decît ghemuindu-te, pivniţă ideală a cărei răcoare şi întunecime avea să favorizeze păstrarea lor. Lemnele şi porniseră să trosnească în cuptorul căruia plănuiau să-i înalţe bolta folosind argila de pe jos drept ciment; Louis Maurin, zidar cînd avea chef, ajutat de Espuch şi începuse să pună unele peste altele pietrele din zidul prăbuşit. Patru flori agăţate de pereţi le şi îmblînzeau aerul duşmănos : colonia prindea încet rădăcini şi părea să considere cu seninătate ceea ce, pînă la urmă, nu li se înfăţişa decît ca o excursie la ţară prelungită : sentiment exprimat prin gura lui Huart care, trîntit pe patul de ierburi şi de frunze, improvizat în grabă înainte de căderea nopţii, pentru a-i simţi moliciunea, ridică, clătinîndu-l, un păhărel de metal în care două degete de vin sărbătoreau cu excesivă economie instalarea locuitorilor cavernei şi rosti : „Am ajuns aici, aici rămîn!“ [1] frază dictată mai ales de picioarele lui sîngerînde, dar mult mai profetică decît putea el să-şi închipuie.

Afară, în faţa unei panorame scufundate într-o obscuritate totală, Brun observa cu ochi de militar noaptea înstelată, mulţumit că nu vede tremurînd replicile terestre ale stelelor pe pantele din jur : în mod cert nu existau pe aici, pe o rază de mai multe leghe, nici ferme, nici cătune, cel puţin nu vizibile. Contrar Provenţei, care îşi cocoţa cu plăcere satele pe înălţimi destul de rîpoase pentru a descuraja atacurile şi prădăciunile, ţinutul acesta sărac, mai hărţuit de intemperii decît de invazii, îi adăpostea pe ai săi în locurile cele mai joase ale văilor, în scobitura depresiunilor sale, cît mai departe cu putinţă de înălţimile scalpate de vînt. Colonia putea dormi liniştită : întunericul nopţii n-avea să le trădeze focurile tot astfel cum lumina zilei n-avea să le dea de gol mişcările lor de furnici pe acest platou care avea supremul avantaj strategic : acela de a vedea fără să fii văzut, şi care nu era legat de restul lumii, Linsolas subliniase acest

---

[1] Cuvinte rostite de mareşalul Patrice de Mac-Mahon (1808—1893). În timpul războiului Crimeii, ca răspuns la întrebarea comandantului armatelor engleze cu privire la posibilităţile sale de a menţine fortul Malakoff, din faţa Sevastopolului, pe care îl luase cu asalt la 5 septembrie 1855.

fapt, în trecere, decît de un pod măcinat de cari — pe care visa de pe acum să-l înlocuiască printr-un podeț mobil pentru a-i îndepărta pe curioși.

Se revărsau zorile. Cu douăzeci de leghe în pulpe, îngreunate de cele treizeci de livre duse în spate și de trei nopți dormite pe pămîntul gol, fără a mai pune la socoteală altitudinea, un somnifer puternic, toți acești oameni obișnuiți să se scoale devreme, sforăiau încă, lux pe care nu și-l putea permite de obicei decît atunci cînd erau țintuiți de boală la pat. Julien, sculat primul, pentru că era nerăbdător să vadă cum arăta această regiune dis-de-dimineață, se îndepărtă în vîrful picioarelor : veselia lui matinală avea nevoie de singurătate.

Afară, aerul era albastru și răcoros. Soarele, ascuns de munte, lumina, atingînd-o abia, marginea de sus a platoului care ieșea în evidență de cealaltă parte a cheilor, de un albastru atît de palid încît aproape că se confunda cu cerul și avea o consistență imaterială, gazoasă, care sugera o planetă în plină geneză, apărînd nou-nouță din norul său originar.

Despicînd ierburile ude care îi ajungeau pînă peste genunchi, ocoli tot donjonul — o leghe și mai bine, revenind la punctul de plecare. Porni apoi în linie dreaptă spre centrul acestui mic ținut care își ducea viața de unul singur între cer și pămînt ; urme de zidărie și o stînă pe jumătate dărîmată, cu nasul în urzici, cu acoperișul prăbușit, arătau că, odinioară, un strop de viață însuflețise aceste singurătăți. Se așeză pe o piatră netedă cu fața spre platoul albăstrui de la care nu-și putea deslipi privirea și așteptă ca soarele să se ivească din pădurile care, în spatele său, împodobeau crestele.

Era într-adevăr capătul lumii. Totul contribuia aici la liniștirea nevoii sfîșietoare de a te duce să vezi ce se petrece de cealaltă parte a orizontului. O bucățică de drum pe care ierburile nu izbutiseră să-l șteargă de tot, pleca de la stînă, trecea de-a lungul unui zid vechi și, înăițat de colina care ocupa mijlocul terenului, mergea mai departe, ducînd urma dublă a făgașurilor sale vizibile încă și tufele de iarbă dintre ele, în plin cer. Soarele atinsese vîrful colinei ; curînd avea să încălzească umerii lui Julien. Ierburile începuseră să fumege și trosneau de zgomotul lăcustelor. Peste tot se luminau bucăți de codri albaștri, povîrnișuri de munte, cu blana atît de mătăsoasă încît te așteptai să vezi umflîndu-se ușor coastele lor de animale păroase. Era împărăția verii.

Julien simţi curgîndu-i prin vine o bucurie necunoscută, aproape de nesuportat. Ţara Făgăduinţei, locul care îi fusese hărăzit, îl avea acum sub ochi ; aici, pe aceste cîteva pogoane de pajişti pustii, acum inundate de soare, ajungeau toate drumurile vieţii sale — prelungite de această bucăţică de cărăruie care se ducea să se piardă în spaţiu, ca pentru a adăuga teritoriului mărginit de prăpăstii o libertate infinită.

Cineva se îndrepta spre el strigîndu-i numele, reluat şi cîntat de cochiliile pădurii : Huart. Huart şi ceilalţi, acolo, mici pete multicolore răspîndite pe suprafaţa pasului. Căldura prezenţei lor, fără de care, de aici înainte, i se părea că n-ar mai fi nimic posibil, nici bucuria, nici speranţa. Dansau în ierburile înalte, sărbătorindu-şi prematur victoria asupra holerei — care n-avea să fie reală decît peste opt sau zece zile, perioada maximă rezervată incubaţiei.

— Unde ai plecat, am fost neliniştiţi...

Un cap mare zbîrlit, umflat de somn... Ieri, nişte necunoscuţi : astăzi, nişte prieteni prin care dorea să se elibereze de el însuşi : *Eu,* această racilă născută de-a lungul Istoriei, exaltată de cele nouăsprezece secole ale celei mai nebuneşti opere metafizice concepute vreodată pe pămînt, boală tenace pe care frigul, ploaia, furtunile, rînduiala existenţei de la o zi la alta — chiar nesiguranţa sa — o puteau eventual învinge.

— E frumos aici... Ce sălbăticiune ! Sîntem în Franţa ?

Franţa ? Şi mai ce, mă rog... De ce să nu pună o tăbliţă la intrarea pasului : „Aici, planetă.“ Ah ! geografia asta franceză disciplinată, civilizată, suprapopulată, mînjită de manufacturi — de academii, de colegii : de cîte ori nu visase, copil fiind, să o vadă acoperită de oceane, devastată de hoardele barbare, recucerită de codrul galic bîntuit de fiare şi de vrăji, ca pe vremea cînd oamenii nu-i stăpîniseră încă sălbăticia, nu-i pătrunseseră încă tainele...

— Se pare că Ardusson a descoperit un izvor, lîngă peşteră, în josul pasului : o cantitate mică de apă, suficientă însă pentru băut şi gătit. Am putea instala o masă din trunchiuri rotunde în poiană...

Planuri, urgenţe... Autarhia nu e un lucru comod, vor trebui să se ocupe serios de hrană. Calculaseră că strîngînd cureaua, puteau rezista ceva mai mult de-o lună. Pescuitul ? Un ajutor neînsemnat ; vînătoarea, problematică ; culesul, utopic ; şterpeleala, nerecomanda-

bilă. O expediție pe ascuns, spre sfîrșitul lui august, o să vedem, după cum or fi veștile...

Huart zări stîna pe jumătate dărîmată :

— Dacă am reface-o ?

— Pentru trei luni ?

Un gest : da' parcă poți să știi vreodată...

Domessargues, februarie-mai 1977, ianuarie-aprilie 1978

Componența grupului la sosirea sa la Comeizas (aceste nume vor figura în parte pe contractul de arendă sau contractul de embatic[1]*, înregistrat în decembrie 1835 în fața domnului Boyer, notar la Millau, și în parte în arhivele primăriei din T., de care depindeau terenurile de la Comeizas).*

1 Huart, Jean Baptiste, 46 ani, născut la Toulon. Necăsătorit.

Căpitan de artilerie, devenit cizmar, ca tatăl său, și instalat la Toulon din vremea *Monarhiei din iulie.*[2] E un om cu greutate : 200 livre la cinci picioare opt *pouces*[3], adică aproape 100 kg., și 1,83 m. Știe să citească și să scrie, cultură medie, convingeri religioase vagi, nu e practicant, mai întîi bonapartist, apoi republican mai mult sau mai puțin revoluționar (cititor pasionat al ziarului *Le Globe*, a cărui dispariție o deplînge). E un utopist fără să știe : nu-i cunoaște pe Saint-Simon, Fourier, Enfantin, Bazard, Considérant, decît din auzite sau prin intermediul ziarului *Le Globe*. Admiră mișcarea Cărvunarilor și crede în fraternitatea universală. † 3 octombrie 1836.

2 Ardusson, Jacques, 25 ani, născut la Saint-Front, Ardèche. Necăsătorit.

Subțire, plăpînd, ochi de culoare deschisă, figură descărnată, este intelectualul grupului. Nivel de cultură destul de ridicat. Studii : misterioase ; probabil teologie, filozofie. Autodidact. Origine modestă. Hughenot. Într-un anumit sens, un modern, în măsura în care crede că Christos este, în primul rînd, aproapele său : „L-ai văzut pre fratele tău, l-ai văzut pre Domnul tău".

† 3 octombrie 1836.

3 Brun, Jules, 50 ani, cel mai vîrstnic din grup ; născut la Toulon. Necăsătorit. Știe să citească și să scrie.

Fost sergent de infanterie, demisionat din armată, lucra în atelierele din portul Toulon atunci cînd a izbucnit epidemia. Un bărbat voinic. Republican. Știe să lucreze extraordinar de bine lemnul. † 3 octombrie 1836.

---

[1] Contract pe termene mergînd de la 18 la 99 ani.

[2] Sub acest nume este cunoscută domnia lui Ludovic-Filip (1830—1946), ajuns rege al Franței în urma revoluției din iulie 1830.

[3] Veche unitate de lungime, reprezentînd a douăsprezecea parte dîntr-un picior.

4 Vaïssette, Pierre (îşi zice Martin şi spune că se ocupă cu afaceri pînă în clipa în care se descoperă că a avut de-a face cu poliţia pentru dosire de lucruri furate şi alte mici delicte) ; 38 ani, născut la Marsilia. Necăsătorit. Ştie să citească şi să scrie. Nivel de cultură : nul. Supranumit „Coţcarul", date fiind antecedentele sale confuze. † 3 octombrie 1836.

5 Jourdan, Julien, 42 ani, născut la Nîmes. Căsătorit, fără copii.

Studii de drept ; cultură de tip umanist : Homer, Vergiliu, Shakespeare, clasicii, scriitorii din Veacul Luminilor... Un romantic în căutarea Paradisului pierdut. Se plictiseşte de douăzeci de ani. Nu mai crede că lumea ar avea vreun sens, nici că domnia oamenilor pe pămînt ar fi altceva decît : *„a tale told by an idiot, full of sound and fury, signifying nothing"* [1]. Şi-ar putea însuşi această declaraţie a Cavalerului de Revel (citat de Benjamin Constant în 1790 într-o scrisoare către Doamna de Charrier) : „Dumnezeu a murit înainte de a-şi fi terminat lucrul. Avea cele mai frumoase şi mai vaste planuri din lume, şi cele mai mari mijloace. Rostuise deja mai multe din aceste mijloace aşa cum înalţi schele ca să construieşti. Dar în mijlocul lucrului, a murit... Astfel încît acum totul e gata făcut în vederea unui scop care nu mai există. Noi, în special, ne simţim hărăziţi pentru ceva de care n-avem habar. Sîntem ca nişte ceasuri fără cadran şi ale căror maşinării, dotate cu inteligenţă, s-ar învîrti pînă cînd se uzează, fără a şti de ce anume şi spunîndu-şi întruna : dat fiind că mă învîrtesc, am un scop."

† 3 octombrie 1836.

6 Abelin, Marie-Louise, 25 ani, născută la Salon-de-Provence, lucrează de la vîrsta de zece ani prin hanuri. Planturoasă. Nu ştie nici să citească, nici să scrie. Necăsătorită. În familie vorbeşte provensala. † 3 octombrie 1836.

7 Monge, Louisette, 23 ani, născută la Lourmarin, orfană, lucrează din copilărie la un hangiu din Salon. Un trup generos. Crede că pămîntul e plat. Analfabetă. Necăsătorită. Vorbeşte şi ea provensala cu cei apropiaţi. † 3 octombrie 1836.

---

[1] În engleză în text :
„O poveste spusă de un nătîng, plină de zgomot şi de zbucium, fără nici o noimă."
(Shakespeare, *Macbeth*, V, 5).

8 Reynaud, Alice, 40 ani, născută la Aubagne, plasată de foarte tînără ca slujnică la un preot din Pertuis, care a învăţat-o să scrie şi să citească, apoi la Marsilia, la un prelat. O iapă. Necăsătorită. Limba provensală. † Azilul din Mende, 19 noiembrie 1867.

9 Boué, Georgette, 42 ani, născută la Marsilia. Văduvă (soţul ei a fost ofiţer în marina comercială), ipohondră. Nu ştie să facă nimic. Îşi petrece timpul oferindu-i lui Dumnezeu patimile ei şi sîcîindu-şi fiica. † Marsilia, 11 februarie 1838.

10 Boué, Françoise, de obicei numită „Fanchon", născută la Marsilia, fiica precedentei, 20 ani, necăsătorită. Înaltă, brunetă, slabă. Crescută la călugăriţele din Ordinul Présentines. Amestecă obrăznicia şi duioşia. Se gîndea foarte serios să se consacre muncii în spitalele de contagioşi, în aziluri... Cunoscînd-o mai bine îi vezi calităţile. † 3 octombrie 1836.

11 Espuch, Désiré, 33 ani, născut la Marsilia, tăbăcar, căsătorit, 2 copii, un băiat de 8 ani, o fată de 6 ani. De cîţiva ani trăieşte într-un fel de semicomunitate cu Maurin, şi el tăbăcar, şi cu trei muncitori ţesători din Marsilia. † 3 octombrie 1836.

12 Espuch, Eugénie, 30 ani, soţia precedentului, născută la Marsilia. † 3 octombrie 1836.

13 Maurin, Louis, 32 ani, născut la Marsilia, tăbăcar ; căsătorit, 1 copil de 7 ani de sex masculin. † 3 octombrie 1836.

14 Maurin, Hortense, 28 ani, născută la Marsilia. † 3 octombrie 1836.

15 Honorat, Octave[1], 26 ani, născut la Marsilia, ţesător. Căsătorit. † 3 octombrie 1836.

16 Honorat, Cosette, 23 ani, născută la Aix-en-Provence, soţia precedentului. † 3 octombrie 1836.

17 Verdier, Hubert, 25 ani, născut la Marsilia, ţesător. Căsătorit, tatăl unei fetiţe de 3 ani. † 3 octombrie 1836.

18 Verdier, Marie, 24 ani, născută la Arles, soţia precedentului, însărcinată. † 3 octombrie 1836.

---

[1] Fornind de la realitatea faptelor şi a numelor (menţionate şi în contractul de embatic), Jean Carrière a creat, în cadrul ficţiunii narative, episoade care se îndepărtează, uneori, de datele autentice, înscriindu-se, totuşi în limitele verosimilului. Astfel, în roman, Octave Honorat îşi găseşte sfîrşitul tragic în octombrie 1835, în vreme ce documentele de arhivă menţionează decesul lui un an mai tîrziu, în 1836.

19 Boyer, Victor, 23 ani, născut la Marsilia, ţesător. † 3 octombrie 1836.

20 Boyer, Mireille, 23 ani, născută la Toulon, soţia precedentului. † 3 octombrie 1836.

Ultimele zece persoane nu vorbesc între ele decît în dialect (uneori franceza, în clipele cînd, cu ajutorul vinului, imită purtările oamenilor de o condiţie socială superioară condiţiei lor).

21 Linsolas, René, 34 ani, născut la Marsilia. Frizer. Ştie să facă de toate. Vorbeşte în dialect. Tată al unui băiat de 12 ani; supranumit „Veveriţa". † 25 martie 1856.

22 Linsolas, Justine, 30 ani, născută la Bormes. Vorbeşte în dialect. Soţia precedentului. † 30 iulie 1861.

La aceştia trebuie adăugaţi cei cinci copii citaţi mai înainte şi un băiat care se va naşte în ianuarie 1836.

II. PAJIŞTILE DE LA COMEIZAS

Departamentele care formau provincia Languedoc sînt, majoritatea, cele care se disting cel mai mult prin cea mai mare lipsă de moralitate.

D'Angeville, *Eseu asupra statisticii populației franceze, 1836.*

Trebuie să regăsim o prezență în lume și o legătură cu lumea mai vechi decît inteligența.

Maurice Merleau-Ponty

Spre marea indignare a unora sub privirea cu puțin mai severă a altora înălțîndu-și povara de aripi — libertatea ta.

André Breton, *Odă lui Charles Fourier.*

PRIMELE MUNCI

Să regreţi Paradisul ! — Nici că poţi fi mai demodat, nici că poţi duce mai departe pasiunea pentru desuetudine sau provincialismul.

E. M. Cioran, *Silogismele amărăciunii.*

PENTRU REFUGIAȚII DIN ȚINUTURILE ÎNALTE, se terminase cu holera : la o altitudine de trei mii de picioare, boala capitulase. Totuși, aveau să ia și mai multe măsuri de prevedere.

În carnetul său de însemnări, în acea vreme așa era obiceiul, chiar și cel mai neînsemnat călător are un carnet, dacă e dotat cu un pic de talent scriitoricesc și îndrăznește să se aventureze în munți, considerați ca un soi de monstruozități geografice, Jacques Ardusson (pe care munții nu-l uluiesc decît pe jumătate : este originar din Ardèche, dar mai ales împrejurările îl stimulează, și are tot ce-i trebuie pentru aceasta — cerneală, pene, hîrtie — dat fiind că, în ciuda constituției sale firave și a sacului de făină pe care îl cărase n-a șovăit să ducă în spate cale de douăzeci de leghe mapa cu cele necesare scrisului) notează la 21 iulie 1835 : „Săptămina de după sosirea noastră în această regiune pustie și sălbatică în care nu puteam conta decît pe noi înșine a fost folosită pentru munci de maximă urgență. Erau atîtea de făcut pentru aranjarea mai confortabilă a adăpostului și pentru asigurarea viitorului nostru încît nici unul dintre noi n-a avut timp să se înspăimînte gîndindu-se la holeră, ale cărei urmări fatale nu se manifestă uneori decît cîteva zile după ce ea a pus stăpînire pe un organism care, deși sănătos în aparență, este, cu toate acestea, infectat, fără posibilitate de vindecare. Fenomenul se putuse observa de nenumărate ori printre cei din preajma unora dintre tovarășii noștri, în special a celor care hotărîseră să fugă din Marsilia avînd cunoștință de caracterul deosebit de periculos al monstrului asiatic și de ineficacitatea tuturor măsurilor și a tuturor leacurilor folosite împotriva lui. Dar fiecare nutrea speranța că puritatea atmosferei, înălțimea și izolarea regiunii aveau să contribuie la neutralizarea miasmelor pe care era posibil să le fi adus cu noi pînă aici, fie în trupurile noastre, fie în alimente sau în haine. Acestea din urmă fură spălate în apa torentului și puse la uscat la soare ; cît privește alimentele, le fierserăm cu multă grijă, chiar și pe cele care nu se fierb de obicei, precum cîrnații sau dulcețurile. Aceste măsuri ne-au permis nu numai să fim cu toții perfect sănătoși zece zile după sosirea noastră aici, ceea ce ne dădu speranța că sîntem definitiv în afară de pericol, ci și să ne păstrăm judecata limpede pentru a ne duce la bun sfîrșit aranjarea locuin-

ței. Și este o luptă grea, fiindcă n-avem alte arme decît dîrzenia și brațele noastre."

Lupta grea, de fapt, nu o reprezintă atît aceste amenajări despre care vorbește Ardusson — cu toate că nu-i prea lesne să dobori din pădurea vecină trunchiuri destul de trainice pentru a face din ele mese, scaune și paturi, chiar rudimentare, cu mijloacele modeste de care dispune Jules Brun, un artist în acest domeniu, dar care nu are, totuși, obiceiul să taie scîndurile și grinzile de pe șantierul naval cu o toporișcă bună de crăpat lemnele pentru aprins focul și cu un fierăstrău de grădină cu dinții rupți. Cu toate acestea, bucuros să dovedească, așa cum pretindea Jean-Jacques Rousseau, că nevoia este mama dibăciei, se descurcă, își ascute toporișca, pilește alți dinți pe ferăstrău, folosește, în lipsa cuielor de metal, altele, din lemn, el care afirmă, fiind un meșteșugar desăvîrșit, că poate dărui mării, atît de avide de metal, ambarcații la a căror construcție să nu fi folosit nici un gram de fier.

În timp ce poiana, pleșuvă de pe acum ca o arie de treierat, iarba fiind călcată în picioare de toți membrii grupului, se umple de alburnuri și de talaș — excelente pentru aprins focul —, de fîșii de scoarță — care vor deveni panere, coșuri, plase — ucenicii zidari subțiază un mortar pe jumătate lut, pe jumătate iarbă tocată, servindu-se de pietre plate în chip de mistrii ; cu acest chirpici, cimentul săracului, folosit de secole de către țăranii din regiunile acestea, sfîrșesc și tencuiesc zidul ale cărui rămășițe acopereau pragul cavernei. Este un zid de apărare foarte util împotriva umezelii și a nesiguranței din timpul nopții (nu au decît o duzină de cuverturi pentru douăzeci și șapte de persoane și cel mai mic zgomot făcut de vreun șoarece de cîmp, cînd se strecoară prin desișul pădurii, ia proporții fantasmagorice pentru acești orășeni, mai ales în pustietățile acestea îndepărtate).

Cît privește apa, există cea a torentului, la un sfert de oră de mers, dar pentru aducerea ei nu au decît cîteva recipiente de dimensiuni mici și sticlele de vin al căror conținut l-au băut în parte ; mai este și izvorul care, mai curînd decît să curgă, șiroiește la vreo treizeci de pași de bîrlogul lor, în josul unei pajiști; în cuibul său de papură. Bărbații sapă un bazin, îi acoperă pereții cu argilă și adună în el o cantitate de apă suficientă pentru băut și gătit.

Pentru gătit, ce anume ? Fructe sălbatice ? Păpădie ? Dacă pleci la drum pe-aici fără merinde eşti repede mort şi îngropat. Ţăranul nu-şi smulge fără trudă pîinea zilnică din aceste pămînturi osoase, hărţuite de nişte anotimpuri arţăgoase. Aici nu eşti în Tahiti, nici măcar în Provenţa şi, în acest ţinut auster, Robinson ar muri de foame. Pe măsură ce se vor împuţina alimentele şi va creşte spectrul foamei (pe care nu-l cunoaşte astăzi nici sărăcia cea mai cruntă : epoca lui Ludovic Filip nu mai este totuşi cea a lui Ludovic al XIV-lea), oamenii îşi vor da seama că mama-natură, împodobită cu virtuţi şi căreia i s-a atribuit multă generozitate de către nişte burghezi sătui, nu-i decît o mamă vitregă. Să treci de la Marsilia anului 1835 la aceste pustietăţi de piatră şi de păduri trebuind să supravieţuieşti cu ce îţi oferă ele, înseamnă să te regăseşti în epoca bîtei, înseamnă să te supui întru totul asprei legi a speciilor : să distrugi sau să fii distrus. Dar „mica divinitate a lumii“ şi-a pierdut îndemînarea şi nu mai ştie să joace acest joc violent. Fără mijloacele ingenioase pe care i le-a sugerat slăbiciunea sa de-a lungul a zece mii de ani de încercări de tot soiul, acest şmecher nu-i decît un prostovan cînd e nevoit să alerge după păsările pe care civilizaţia l-a obişnuit să le vadă căzîndu-i în farfurie gata fripte.

Există cele trei capre care dau puţin lapte celor cinci copii. Proviziile, făcînd economie, acoperă, să zicem, patru săptămîni. În primele zile te poţi minuna văzînd ciulinii care, sub ghearele lor, ascund o inimă tot atît de fragedă şi de gustoasă ca şi anghinarele. Poţi fi încîntat mîncînd o salată de ridichi sălbatice (gustul lor îl aminteşte pe cel al ridichilor negre şi ele cresc din abundenţă pe platourile calcaroase). Poţi să te veseleşti în jurul celor trei duzini de păstrăvi pe care „Veveriţa“ — Linsolas, frizerul — după o jumătate de oră de coborîre prin grohotişuri, s-a dus să-i prindă cu mîna în apa îngheţată a rîului Trévezel : i-a trebuit o după-amiază întreagă ca să strîngă peştele acesta bun de prăjit dar al cărui preţ Huart îl găseşte prea ridicat ; prudent, se teme ca braconierul să nu fie descoperit de ţăranii din vale sau de vreo patrulă de jandarmi. În orice caz, douăzeci şi şapte de persoane nu vor supravieţui cu aceste fleacuri.

Da, bineînţeles, există „caniota“ : şi-au pus la un loc economiile, recoltă sărăcăcioasă pe care cei douăzeci de ludovici ai lui Julien Jourdan au sporit-o considerabil ; toţi aceşti oameni cu venituri modeste au holbat ochii în faţa unei sume atît de mari şi a generozităţii cu care to-

varăşul lor a dăruit-o comunităţii ; gestul său este considerat la început dezinvoltură de burghez care se dă drept mare senior şi nu ştie ce să facă cu banii (generozitate de care Julien se apără cu multă vehemenţă : banii aceştia nu i-a scos din buzunarul lui, sînt un împrumut, mai mult sau mai puţin viager, datorat bunăvoinţei unui medic înstărit din Uzès şi pe care îl va restitui Dumnezeu ştie cînd... Pentru moment, îi pune la dispoziţia tuturor, nu-i firesc aşa ? Lasă chiar să se înţeleagă că, într-un anumit fel, holera, care în clipa de faţă blochează totul, inclusiv afacerile, şi ale sale nu sînt cîtuşi de puţin strălucite, îi este utilă — aici numai Ardusson ar fi în stare să priceapă cît îi este de utilă — şi dacă dă toate explicaţiile acestea o face pentru că îi este teamă ca nu cumva cei din jurul său să-l creadă bogat şi ca liberalitatea lui să nu-l singularizeze).

„Dispunem, scrie Ardusson la 23 iulie, de peste treizeci de ludovici, sumă care i-ar permite unei familii de muncitori să trăiască ferită de lipsuri doi ani de zile, şi nouă înşine timp de mai multe luni. Totuşi, aceşti bani şi-au pierdut valoarea. Graţie lor ne-am putea duce să ne aprovizionăm în satele din împrejurimi, dar ne este frică să nu dăm acolo peste ravagiile holerei sau peste ostilitatea locuitorilor, în cazul în care ar fi fost cruţaţi şi s-ar teme foarte tare să fie contaminaţi de vagabonzi. Ţăranul, care şi aşa, în vremuri obişnuite, nu-l iubeşte pe muncitorul de la oraş, găsind că-i obraznic, vanitos şi mai fericit decît el, ar avea acum un motiv serios ca să ne urască. Descoperirea prezenţei noastre în nişte locuri pe care ei le-au părăsit, dar pe care le-ar găsi de îndată plăcute, pentru simplul motiv că le-am ocupat noi, ar fi de ajuns ca să ne atragă reaua lor voinţă ; jandarmii ne-ar alunga de-aici şi ne-ar duce iar în carantină. Dar poate că este o lecţie a providenţei faptul că aceşti bani nu ne servesc la nimic şi că sîntem obligaţi, spre a ne asigura cele necesare traiului, să facem apel la resurse pe care confortul civilizaţiei le lăsase pînă azi în adormire.“

Şi dacă holera se întinde şi cucereşte noi zone şi după trecerea toamnei ? Doar aşa s-a întîmplat prin alte locuri — în Spania, unde în ciuda iernii, mai bîntuia încă în ianuarie, în Scoţia şi în Irlanda, în Austria, în Norvegia, în Suedia, unde nu pare să fie deloc stăvilită

de geruri sau de altitudine. Te poți întreba pînă unde o să meargă lucrurile.

De aici și pînă la a vorbi despre sfîrșitul lumii, despre mînia lui Dumnezeu, despre Apocalips, de aici și pînă la a agita vechea sperietoare a Judecății de Apoi, repede readusă la viață, admirabilă farmacopee cînd Universul face o mișcare greșită, cînd pămîntul se cutremură, cînd se apropie anul o mie, cînd jumătate din Europa își varsă toate maţele — nu-i decît un pas : deși religia a pierdut mult teren, deși Dumnezu nu mai este ce era, El continuă să fie, în clipa cînd totul se năruie, ipoteza cea mai profitabilă. N-am ajuns încă în ziua în care oamenii să suporte nenorocirile fără a se gîndi că El le trimite.

Ardusson, care judecă la rece (credința lui, deșteptată de o inteligență în permanentă stare de alertă, de multă vreme nu-i mai aduce lui Dumnezeu ofensa de a crede că „pepenele a fost alcătuit din felii prin grija Sa pentru a fi mîncat în familie“ [1]) le explică zadarnic tovarășilor săi că nu trebuie să-l amestece pe Dumnezeu în toate cîte se întîmplă, că universul are legi proprii, că holera se numără printre acestea, că, în plus, ea n-are dușman mai mare decît pe sine însăși și antidot mai eficace decît propria-i influență, istovindu-se cel mai repede acolo unde lovește cel mai crunt, — nu-i convinge decît pe jumătate. Admite chiar el, în jurnalul său de bord, că viitorul nu i-a părut niciodată atît de sumbru și atît de nesigur : „Dacă nimic nu ne arată că molima indiană se poate fixa definitiv în regiunile noastre, tot astfel nimic nu ne garantează că va trebui să se retragă complet de aici și nu știm nici cît timp va dura sihăstria noastră în aceste locuri singuratice, nici dacă vom mai revedea vreodată pe cei din familiile noastre pe care am fost nevoiți să-i părăsim în voia soartei“.

Pentru că veștile pe care le-au aflat (primele de după evadarea lor) sînt neliniștitoare. Și pentru două motive, justificînd temerile pe care Ardusson, pentru moment, nu le-a încredințat decît jurnalului său. În timp ce se instalau în acea fortăreață, în acea zonă de imprecizie și de vag oareoum magică pe care o creează în jurul lor,

---

[1] În *Études de la Nature* (Studii asupra naturii, 1784), lucrare care îi aduce celebritatea chiar înaintea povestirii despre *Paul și Virginia*, scriitorul francez Bernardin de Saint-Pierre (1737—1814) își propune să arate că Natura este un mecanism creat de Providență doar pentru bunăstarea omului.

aidoma unui halo, evenimentele importante, se pare că în Ţinuturile de Jos lucrurile au mers foarte iute şi că holera a făcut progrese rapide.

Într-o seară, către sfîrşitul lunii iulie, Linsolas, coborît pînă la Trévezel ca să experimenteze panerele de prins peşte ce aveau ca nadă cîte o bucăţică de şorici — şi pe care le va scoate, goale, a doua zi dimineaţă — dintr-un desiş unde s-a ascuns, auzind zgomot, vede trecînd un vagabond pe drumul care urcă spre Aigoual. De trei săptămîni nu ştiu nimic, nu văd pe nimeni, trăiesc în afara lumii. Dorinţa lui de a afla veşti noi e mai tare decît ordinele, ei, fie ce-o fi, se arată, dîndu-se drept un tăietor de lemne. Individul pare complet uluit să întîlnească un om de prin părţile locului care să nu arunce cu pietre în el şi să nu se înspăimînte văzîndu-l : a străbătut două sau trei sate unde oamenii ascunşi în spatele obloanelor l-au ameninţat că pun cîinii pe el şi că o să-şi scoată puştile dacă n-o întinde la repezeală.

Există chiar, doar la trei leghe de aici, un sat ai cărui locuitori au hotărît să-l transforme de-a binelea într-o fortăreaţă, blocînd căile de acces cu cărucioare răsturnate, cu cariole, butoaie, mobile vechi — şi ascultă, prietene, au trîntit pe baricadă şi strana duhovnicului, şi amvonul din biserică — şi păzesc totul cu puşca în mînă, douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru. Ca să-şi poată continua drumul a fost nevoit să facă un ocol pe coasta muntelui — numai grămezi de stînci, mărăcini, albii de puhoaie. Nişte ţărănoi grosolani, creştinii ăştia, lua-i-ar dracu de spurcaţi !

Fiindcă în trei săptămîni, departe de a fi oprită de cordoanele sanitare sau încetinită de măsurile profilactice, epidemia a progresat pe toate fronturile şi se întinde, în sud, din Spania în Italia. Au plecat la timp din carantină ! Totu-i întors pe dos sau părăsit : oraşe-fantomă, cu uşile şi ferestrele zăvorîte, bulevarde pustii în tăcerea adîncă din după-amiezile toride, cînd pe fondul unui bîzîit de muşte, în aer pluteşte acel înspăimîntător miros de vînat pe care îl poartă pînă la nasul brancardierilor cîmpurile de bătălie. Sicriele, neridicate de pe trotuare, din biserici, de la porţile cimitirelor, s-ar putea duce singure spre groapă, pricepi ce vreau să zic. E drept că există ocnaşii, dar şi înfieraţii crapă cu duiumul tot atingînd cadavre cît e ziua de mare, tot punînd pe foc saltele murdărite, tot golind hîrdăiaşe pline de sînge... Aşa că, mulţi dintre ei au întins-o. Armata ocupă şirumurile, cercetează cu grijă drumeagurile, urmăreşte orice

ființă care se mișcă. Sătenii au fugit în păduri. Lipsesc apa, hrana, medicamentele. În ciuda izolării lor, contagiunea a ajuns în aceste văi pierdute și a făcut și aici destule victime. Oamenii din cătunele și fermele de pe munte trăiesc baricadați, cu mîna pe pușcă. Puțurile sînt păzite. Stare de asediu ce mai încoa' și încolo ! Dar asta nu-i tot, prietene...

Mă rog, legenda, exagerările închipuirii, îndrăgite de latini, Linsolas le cunoaște bine, că și el, cu foarfecele în mînă în jurul cefii clienților, a făcut din sardele balene. Mai că ar fi sceptic dacă nu și-ar aminti că înainte de acest aducător de vești proaste, ultimele ființe omenești pe care le-a văzut erau în stare de cadavru, în cătunul străbătut în noaptea evadării lor : acest eșantion al grămezilor de cadavre autentifică retrospectiv mărturia vagabondului care, de altfel, foarte dornic să impresioneze, pe bază de dovezi, îi flutură sub nas un ziar apărut cu vreo zece zile în urmă, fără îndoială unul din ultimele tipărite la sud de Valence [1], dat fiind că unicul și curajosul autor al editorialului se scuză față de cititori pentru întreruperea iminentă a tipăririi. Scandalizat, distrus de catastrofă, pune titlul : „Barbaria e la porțile noastre !“, parodiindu-l pe Guizot [2] care, atunci cînd epidemia devasta Parisul, regreta mult fragilitatea civilizației noastre.

Într-adevăr, dezlănțuirea flagelului încurajează mai în tot locul practici superstițioase uitate din vremea marilor epidemii de ciumă. Au loc ceremonii ciudate grupînd sute de penitenți care străbat străzile ce duhnesc din cauza gunoaielor, desculți, cu o lumînare în mînă, și scoțînd gemete pentru a implora mila cerului care, distrat, sau pentru binele sufletelor, nu le ascultă rugile. Legenda cu otrava vărsată în fîntîni, care a dat prilejul unor uri endemice să se dezlănțuie în toată Europa, — aici împotriva iezuiților și a franciscanilor, dincolo împotriva micilor funcționari ai administrației sau a medicilor, prin alte locuri împotriva evreilor, pretutindeni împotriva indiferent cui — continuă să facă ravagii în mijlocul unor mulțimi îngrozite, dezorganizate, înfome-

---

[1] Oraș situat pe malurile Ronului, la 554 km. sud-est de Paris.

[2] François Guizot (1787—1874), om politic și istoric francez. Autor al unei *Istorii a civilizației franceze*, al unei *Istorii a revoluției din Anglia*. Ca prim ministru (1847—1848), a dus o politică conservatoare

tate şi să înmulţească vînătorile de oameni : frica are nevoie de sînge, pizma de ţapi ispăşitori şi holera plăteşte nişte polițe printr-o ţintă intermediară. Vagabondul vorbeşte despre scene de o sălbăticie nemaipomenită. În două sau trei tîrguri cu excelentă faimă, pe unde s-a rătăcit, a văzut cu ochii lui cum erau masacraţi nişte trecători în faţa unor reprezentanţi ai autorităţii depăşiţi de evenimente, sau ei înşişi maltrataţi, fiind dovediţi de către propaganda revoluţionară că au făptuit crime împotriva poporului.

Firește, individul exagerează. După părerea lui, toate acestea o să ducă la un superb foc de artificii ! (Cel mai nostim este că nu greşeşte întru totul şi că, în naivitatea sa, nu face altceva decît să repete profeţia lui Börne [1] care, în *Apocalipsul* lui anunţă mişcările din Patruzeci şi opt : „Ciumă şi Libertate ! Niciînd o mamă mai urîtă n-a avut o fiică mai frumoasă".) Şi mai spune lucruri şi mai ciudate iar imaginaţia îi slujeşte şi aici mai mult decît memoria, dar trebuie, totuşi, să-i găseşti un leac neputinţei şi să îndepărtezi teama cu mijloacele pe care le ai la îndemînă ; este un ansamblu de fenomene fantastice şi de manifestări supranaturale de soiul celor care abundă pe pămînt cînd treburile omeneşti nu merg bine : statui ce varsă lacrimi de sînge ; cadavre umblînd noaptea pe străzi ; apariţia unui drapel cu flori de crin [2] pe lună (această nostalgie legitimistă care începe să miroasă a mucegai, nu-şi poate găsi locul altundeva) ; ploi de broaşte, de noroi roşu ; călători atacaţi de vulturi, de corbi uriaşi ; animale care vorbesc ; nou-născuţi care prorocesc etc. Ce plăcut este, cînd te afli în partea de jos a cozii toporului să vezi cum se clatină ordinea socială care te vatămă şi cum e tîrîtă în haosul general ordinea eternă a lumii !

„Crezi că o să fie pe mai departe birouri de accize ?" întreabă pehlivanul care nu-şi pierde capul şi vede lucind la orizont speranţa unei societăţi zdruncinate din temelii unde obligaţiile fiscale ar fi amînate la nesfîrşit.

Acolo sus, această avalanşă de ştiri catastrofale stîrneşte emoţie ; după trei săptămîni, holera se estompase puţin în spatele unor obligaţii foarte urgente şi foarte concrete impuse de supravieţuire : o excelentă terapie.

---

[1] Löb Baruch, zis Ludwig Börne, publicist german (1786—1837), care a petrecut mulţi ani în Franţa.

[2] Figură heraldică grupînd trei flori de crin schematizate, emblemă a regalităţii franceze.

Vremea era minunată, aveau totuși ce să mănînce — chiar și de ce să rîdă, noaptea, în caverna transformată în dormitor comun, cînd suspine necuviincioase se adăugau trosnetelor așternuturilor de frunze trădînd o timidă revenire a efuziunilor conjugale. Începeau să-și accepte suferințele cu răbdare și chiulul forțat, cu bunăvoință, datorită, printre altele, acestei fraternități înlesnite de situațiile delicate cărora oamenii nu le pot face față decît ajutîndu-se unii pe alții (situații cu care evenimentele neprevăzute legate de condiția lor îi obișnuise mai de mult pe acești muncitori). Și iată că orizontul se arată din nou amenințător. S-ar zice că tăcerea pădurii, în acea după-amiază, la 27 iulie, este mai apăsătoare ca de obicei și că pajiștile însorite își schimbă culoarea dobîndind aproape pe neobservate o nuanță ce vestește furtuna.

Firește, știu bine cu toții că din această viziune de Apocalips prezentată de vagabond ei trebuie să țină seama numai de o parte din cele relatate, dar rămîn destule pentru a-i face pe refugiați să fie și mai convinși că nu-i momentul să se arate. Binecuvîntează cerul că au descoperit acest cuib de vulturi și tremură, foarte egoist, la gîndul că ar putea vedea apărînd aici, într-o bună zi, o hoardă de fugari. Această extindere a cataclismului, apropierea sa le provoacă o asemenea spaimă încît la 28 iulie, nu mai departe decît a doua zi după trecerea haimanalei prin defileu, refugiații taie punțile spre lume, în sensul literal al cuvîntului : vor dărîma podul, cel care pășește peste torent, greu de trecut prin vad, fiind închis în fundul unei rîpe cu pereți abrupți ; este singura cale de acces pentru a se putea ajunge ușor la platoul lor a cărui existență nici n-o ghicești, de aici. Fac să dispară grinzile vechi ale podului, șterg urmele trecerii lor pe bucata de potecă vizibilă de pe malul celălalt, apropie mărăcinii unii de alții înapoia lor, umplu cu lemne uscate și cu ramuri încîlcite vechea potecă din pădure, distrug cordonul ombilical, trag scara, se retrag pe această bucățică de planetă unde vor trebui să-și găsească hrana pînă în clipa cînd lumea, acolo jos, va reintra pe vechiul său făgaș.

În ziua aceea, discuție generală, analiza situației. Mai au mîncare pentru cincisprezece zile — trei săptămîni, strîngînd cureaua, patru, lipsindu-se de anumite lucruri. Se vor lipsi. Majoritatea celor care sînt aici s-au obișnuit cu lipsurile : la Marsilia, la Toulon, cînd nu era de lucru pe cîmp sau în atelier, șomerii se duceau să strîngă co-

toarele de varză de la piață și ziceau că prînzesc cu carne adăugînd un polonic de mămăligă. Încă nu s-au atins de capitalul alcătuit din cei doi saci de cincizeci de livre de mălai și din cele douăzeci de livre de zahăr care reprezintă zece pînă la cincisprezece zile de supraviețuire.

Este o vară splendidă (fapt care are totuși o influență asupra moralului lor, și nu întîmplător exprimarea fericirii s-a rezumat întotdeauna la două cuvinte : fără nori). Izvorul care le dă apa pentru băut, pentru spălat — măcar pe față, pentru gătit (cartofii, orezul etc., în acel faimos ulcior mînuit cu tot atîta atenție ca Sfînta Împărtășanie, pe care nu-l pun direct în contact cu focul de teamă să nu crape, învelindu-i baza cu un strat gros de argilă, și așa, ține) curge cu picătura, dar curge. Sînt sănătoși. Maurin, care respiră aerul pădurii în loc să respire tanin, tușește mai puțin ; copiii au obrajii roșii și dorm neîntorși ; chiar și văduva strălucește de sănătate, minune surprinzătoare pentru Françoise, fiica ea, și care s-a realizat datorită atacurilor sistematice ale marsiliezului, considerat la început puțintel cam prea ferchezuit, dar care și-a suflecat mînecile cu multă bunăvoință, ca toți ceilalți. Concluzia : nici o panică. Ardusson, cultivat, îl evocă pe un oarecare Robinson Crusoe, care l-a încîntat cîndva pe Jourdan dar pe care nu-l cunoaște nimeni altcineva — cu excepția lui Jules Brun, din auzite. În fond, situația prezintă o oarecare analogie cu cea a eroului lui Daniel de Foe. Aici, lucrurile se petrec ca și cum ar fi eșuat pe o insulă pustie, pierdută în oceanul pădurilor, în fața celui al platourilor care se tălăzuiesc cît vezi cu ochii precum largul mării. Uneori, vîntul nocturn intonat de vocea joasă, profundă, a brazilor, întregește iluzia. E de ajuns să pleci urechea și poți auzi în unele seri suflul torentului urcînd din adîncul cheilor. Dar, spre deosebire de naufragiatul englez căruia providența (o providență prudent potrivită de autor într-un adevărat catalog de Arme și Cicluri de la Saint-Etienne : de cealaltă parte a Mării Mînecii nu se glumește cu confortul și cu *sweet home*-ul [1]) îi pune la îndemînă, în cala epavei util cruțate de valuri, alimente, instrumente, arme în cantitate suficientă pentru a recreea un univers conform celui de unde furtunile mării l-au exilat pe nefericitul marinar, ei n-au decît ingeniozitatea lor — nimic, nici o capcană, nici o armă care să le poată permite să prindă sau să ucidă ființele care

[1] În engleză în text = *căminul drag.*

zboară și cele care păşesc pe pajiştea lor sau în pădurile din jur.

Da, au descoperit vînat : există iepuri de cîmp — în lipsa celor de casă, celor două specii neplăcîndu-le să trăiască pe acelaşi teritoriu —, au văzut murdăriile lor. Au zărit urme de mistreţ. Au stîrnit două sau trei pîlcuri de potîrnichi tinere ce trăiau singuratice la marginea a ceea ce rămăsese dintr-un cîmp de secară, părăsit de x ani dar de unde vor avea surpriza, în august, să scoată două sute de livre de boabe. Mai este şi pleava, vînatul de calitatea a doua, animalele prăpădite, cele care se hrănesc cu insecte şi cele care golesc cuiburile : cioace, mierle, coţofene, stănci, vulpi, bursuci, veveriţe, un soi de pescăruşi, năpîrci, plebe dispreţuită de vînătorul adevărat, neluată în seamă de braconier, dar de aci încolo bună de mîncat.

O observaţie laconică a lui Ardusson (1 august) vorbeşte despre eşecul arcurilor şi al săgeţilor la care s-au gîndit la început pentru a dobîndi aceste prăzi, dar care n-au nici forţa, nici precizia necesară pentru a-şi atinge ţinta : „Au trebuit trei zile de eforturi migăloase pentru a face două arcuri cu vreo duzină de săgeţi şi citeva ceasuri ca să ni se facă lehamite de ele. Singurul cîştig al acestei încercări este că ne-a trezit respectul pentru spiritul inventiv şi priceperea sălbaticilor care, învăţaţi de mizeria seculară legată de starea lor, reuşesc acolo unde omul civilizat dă greş, fiind stricat de viaţa sa îmbelşugată. Aceste obiecte au ajuns pînă la urmă în mîna copiilor."

Arcurile sînt ratate dar, în schimb, cursele vor funcţiona. Vor încerca diferite tipuri desfăşurînd, din lipsă de experienţă personală, adevărate comori de imaginaţie şi de şiretenie — deşi cu toţii au legături cu ţărănimea şi, în vreme de şomaj, starea lor muncitorească se împleteşte cu muncile agricole, mulţi fiind tăietori de lemne, păstori de capre sau secerători la nevoie. Poate şi că „au în sînge" această artă a braconajului — răspunsul celui sărac, dat prin şiretenie, neobrăzării privilegiilor feudale, camuflate, dar în continuare prezente în legile regimurilor liberale. Tot astfel cum Linsolas a învăţat pescuitul cu mîna în rîurile din Drôme, de unde este de fel familia sa, Ardusson îşi aminteşte de copilăria petrecută în Ardèche unde singura carne pe care a văzut-o vreodată pe masă erau sturzii şi iepurii de casă aduşi pe înserate şi ascunşi sub haină, unii prinşi sub „*leca*" avînd ca momeală fructe de ienupăr, ceilalţi scoşi din laţ.

Există „*sube*", o groapă ascunsă de ramuri, puțin adîncă, fiind săpată de obicei într-un pămînt în care cazmaua dă repede peste stîncă, dar îngustimea gropii înlătură acest inconvenient și împiedică mistrețul, odată imobilizat în fundul capcanei, să-și ia avînt ca să iasă afară. Există un anume soi de lațuri (care în Lozère, un ținut sărac, vor fi tolerate de Prefectură), mai precis o „*leca*" simplă ca bună ziua oferită de natură, pentru care e de ajuns să ai un cuțit și un pic de îndemînare: două pietre plate și patru tulpini lemnoase care țin una din aceste pietre într-un echilibru instabil, frînt de pasărea atrasă de momeală — fructe de ienupăr, firimituri de pîine, sămînță de cînepă sau boabe de grîu — pusă sub piatra care va zdrobi pasărea. Există lațul vechi de cînd lumea și care, în lipsă de sîrmă, poate foarte bine să fie confecționat cu un simplu șiret de piele ascuns cu dibăcie în iarbă. Există cleiul provenit de la vîsc, ce va fi înlocuit cu rășină proaspătă sau cu clei de cireș sălbatic. În sfîrșit, există cușca cu sfoară, a cărei ușiță este acționată de la distanță de un om ascuns care trebuie să stea ceasuri întregi la pîndă fără să se miște, fără să respire — și care va duce, cînd foametea va deveni amenințătoare, la un suspans de neuitat.

Teritoriul lor are o suprafață de aproape o sută treizeci de hectare, tot numai pășune cu iarbă mărunță, deci sărac în vînat mare (au văzut cu toate acestea fugind pe-aici un bursuc uriaș); din fericire, fără a avea nevoie să se aventureze dincolo de limitele impuse de situația actuală, dispun de mai multe sute de hectare de păduri dese care se etajează pe pantele muntelui. Frica îi condamnă să rămînă și să se descurce pe această peninsulă pustie pînă se va potoli epidemia. Desigur, între Robinson și ei deosebirea este foarte mare: englezul se află la mii de mile de orice ținut civilizat, de orice ajutor, este pîndit de tot felul de pericole dintre care canibalii nu sînt cel mai neînsemnat și, în cumplita lui singurătate, este expus urmărilor celei mai mici răni. Ei, la nevoie, pot oricînd să se ducă să ceară ajutor, să plece, cînd vor avea chef: n-au de-a face, totuși, cu canibali! Dacă lui Robinson banii nu-i servesc la nimic (dar, fiind pe punctul de a-și azvîrli scuzii în apă și după o mică tiradă morală despre deșertăciunea aurului, mai puțin util în cazul în speță decît un cuțit, respectul inconștient pentru livrele sterline este mai tare, se răgîndește — gest care pregătește deja reîntoarcerea la viața civilizată

și îl leagă pe eroul lui Daniel de Foe de societate așa cum este ea, și cum el nu o contestă, așa cum o acceptă, tot atît de sigur cum ar face-o o linie maritimă regulată între insula lui pustie și vechea Anglie), ei pot să-i folosească în ultimă instanță și, dacă e cazul, mînați de foame, se pot duce să-i facă să zornăie și să sclipească în fața unui țăran din canton care, că-i holeră sau nu, le va vinde pînă la urmă ceva de mîncare — dublînd prețurile, firește.

Se pare că refugiații n-au judecat astfel, și că au preferat, cel puțin în prima perioadă a șederii lor aici, să înfrunte greutățile supraviețuirii mai degrabă decît să-și înfrunte semenii. La început, atitudinea lor poate surprinde : în ce măsură privațiunile alimentare la care se supun sînt, cu timpul, mai puțin periculoase, mai puțin neplăcute decît evenimentele neprevăzute de pe drumuri ? Pentru că nu le este frică numai de holeră, de holera pe care credeau că au lăsat-o în cîmpie, și care vine să asedieze munții aceștia, inaccesibili atacurilor sale — cel puțin așa speraseră ei. Datorită lui Ardusson știm că le este frică de țărani, care n-au iubit niciodată străinii și astăzi mai puțin ca oricînd, cu această sabie a lui Damocles atîrnată deasupra tuturor capetelor. În sfîrșit, le e frică de jandarmi și te poți întreba dacă nu cumva frica aceasta este cea mai obsedantă. Întîmplarea face că, din diferite motive, nici unul dintre ei nu are acte de identitate, și în acea vreme, tot atît sau poate mai mult decît în oricare alta, dacă un călător dintr-o clasă socială înstărită poate trece aproape toate granițele Europei avînd ca pașaport eleganța îmbrăcămintii sale, nu tot astfel stau lucrurile cu *vulgum pecus* [1], și mai ales pentru această populație de pe drumuri și din păduri, nevoită să-și dovedească nevinovăția la fiecare pas ; pe oameni de soiul lor lipsa actelor de identitate îi costă cel mai scump. Pentru jandarm sau pentru polițist haina face pe om, cerșetorul nu-i încă *fashionable* [2], și burghezul se duce și vine după placul său, veșmintele apărîndu-l de sîcîielile polițienești care se abat asupra vagabondului, dacă aspectul lui exterior lasă cît de cît de dorit.

Sînt șase săptămîni de cînd refugiații au plecat de acasă, și au plecat în condiții deosebit de grele, luînd cu ei strictul necesar, fără să prevadă o asemenea odisee ;

[1] În latină în text = *turma vulgară.*
[2] În engleză în text = *la modă.*

de şase săptămîni bat drumurile şi potecile, dorm unde se nimereşte, în fîn, sub cerul liber, rătăcesc prin păduri, se spală cum pot. Toate acestea au lăsat urme asupra aspectului lor exterior. În afară de cîteva tricouri de schimb, de cîteva cămăşi de noapte pentru femei şi pentru copii, şi de mantalele în care se gîndeau să se învelească pentru dormit cînd au fugit din Marsilia spre dealurile învecinate, n-au alte haine decît cele pe care le poartă, şi pe care întîmplările, mai mult sau mai puţin dezagreabile, ale călătoriei le-au cam ponosit. Femeile, care n-au uitat să ia cu ele cele necesare cusutului (au trebuit să se gîndească mai întîi la hrană dar foarfecele şi aţa ocupau loc puţin), cîrpesc cum pot rupturile făcute de mărăcini, dar rochiile, jupoanele, brasierele, cămăşile şi pantalonii nu mai arată de mult a nou. Cenuşa şi apa rece de care se folosesc pentru a spăla îmbrăcămintea nu-i mai redau decît o curăţenie aproximativă. N-au luat nimic pentru ras ; bărbile, dacă putem spune aşa, s-au dat după păr : le acoperă chipul. Părul le ajunge pe gît. Linsolas, care urmăreşte cu înverşunare păduchii (păduchii nu transmit cumva holera ?) tunde cît poate din părul acesta tăind voinicește cu foarfeca, aşa că ajung să aibă nişte capete de ocnaşi evadaţi. Îşi amintesc de cele ce s-au întîmplat la Nîmes cînd, în ochii locuitorilor din cartierele favorabile ordinii stabilite (adică îndîrjit reacţionare), aerul lor ciudat de pierde-vară a făcut să fie asimilaţi bandelor de agitatori, de oameni care trăiesc în afara societăţii, de propagatori de idei pernicioase sau abracadabrante, de misionari ai credinţei saint-simoniste, de conspiratori politici, de iluminaţi blînzi în care şi tîrgul şi satul dau cu plăcere cu pietre. Continuă să se întrebe prin ce minune reprezentanţii legii nu i-au aruncat în închisoare. În orice caz, aceste familii de muncitori şi de mici meşteşugari care, de obicei, fac tot ce pot spre a arăta decent şi curat, la fel ca şi micul burghez cu care ar dori mult să se asemene, au conştiinţa încărcată ; şi dacă haina face pe om (lucru de care sînt convinşi), de-i zăreşte cumva un detaşament de jandarmi aşa cum arată ei acum, îşi spun, greşind sau pe bună dreptate, că li s-ar trage de-aici tot felul de necazuri. Cu cît atragi mai puţin privirea jandarmului, cu atît o duci mai bine, asta-i o poveste veche.

Căci, firește, în spatele tuturor acestor sperietori (a holerei, a ţăranilor şi a oamenilor onorabili, siguri pe drepturile lor, a jandarmilor), mai există o alta care îşi întinde pînă aici umbra ameninţătoare : sperietoarea le-

gilor, şi ea, de asemenea, foarte mare. Oare nu-i oprit să ocupi pămînturi părăsite (părăsite, poate, aşa speră, dar nu-i ceva sigur), dar care, chiar dacă nu sînt ale nimănui, nu-ţi dau dreptul să te foloseşti de ele după bunul tău plac, dat fiind că au oricum un proprietar: comuna sau satul? Nu cumva este oprit să tai lemne, să dobori copaci fără socoteală, să trăieşti în afara societăţii, să faci o sumedenie de lucruri pe care nu le faci de obicei şi care probabil că încalcă mai mult sau mai puţin legea, întodeauna păgubitoare celor care n-au nimic şi care nu-i cunosc subtilităţile? Căci, cu cît sînt mai riguros şi mai în amănunţime consemnate în cod libertatea individului şi respectarea drepturilor sale, cu atît este codul mai înţesat de capcane în care rişti să fii prins la cel mai mic pas greşit: n-au nevoie să-l fi citit pe Balzac pentru a şti că „legile penale au fost făcute de nişte oameni care n-au cunoscut nenorocirea". Omul bogat, cel cu avere, trec la mare distanţă de toate aceste curse, banii nefiind niciodată altceva decît mijlocul legal de a scăpa de rigorile legii, mizeria avînd datoria de a le îndura pe toate. Este oprit, este oprit, este oprit, iată refrenul pe care instituţiile îl strigă cu glasul lor strident, poliţienesc, în urechile celui sărac. Refugiaţii din Ţinuturile Înalte — cu excepţia lui Julien Jourdan, care este burghez şi a făcut studii de drept — reacţionează atît de rapid la acest refren încît au impresia că tot ce fac este oprit, şi că fură pînă şi aerul pe care îl respiră. Au plecat din Toulon, din Marsilia, din Salon-de-Provence, ceea ce era interzis de măsuri administrative. Au şterpelit bob, linte, fasole din micile culturi transversale de la Garlaban, deasupra oraşului Allauch, pentru a-şi spori proviziile, şi era un furt: au văzut oameni duşi la închisoare pentru mult mai puţin! S-au certat cu locuitorii din Nîmes fiindcă au numărat în rîndurile lor, cîteva zile, două sau trei fenomene, pe jumătate ţigani, pe jumătate profeţi ai utopiilor moderne care sfidează ordinea, familia, religia, proprietatea, şi aceste incidente le-au creat un sentiment de culpabilitate. Au evadat din carantină şi, atît timp cît va mai dăinui holera, fapta lor va fi un fel de crimă. Chiar cele trei capre luate cu ei pentru că proprietarii lor muriseră, mai că au chef să le mănînce, în orice caz sînt gata să le facă să dispară dacă se arată vreun bicorn la orizont, atît le e de teamă să nu-i incrimineze.

Astfel toate condiţiile sînt întrunite pentru ca acest soi de comunitate, constituită cu totul accidental, să funcţioneze de voie de nevoie, fiecare fiind obligat să se adapteze circumstanţelor (foame, promiscuitate, corvezi, lipsă de confort, nesiguranţa zilei de mîine etc.) şi să accepte deosebirile de temperament şi de caracter. Este legea stărilor de urgenţă. Nu-i vorba de altruism. Este vorba să-ţi salvezi pielea, şi cel mai bun mijloc să izbuteşti este să mergi în aceeaşi direcţie cu toată lumea. Tot restul: consideraţii individuale, capricii, enervări, nuanţe, devin brusc un lux pe care necesităţile imperioase de ordin material îl împing pe planul al doilea. La limită, devine aproape odihnitor să fii eliberat de tine însuţi, să nu mai trăieşti închis într-o dramă personală; este, într-o oarecare măsură, ca şi cum ai dezvălui mai multor persoane un secret greu de ţinut. Ajungi pînă la urmă să apreciezi o atare situaţie. Să fie oare o iluzie? s-ar zice că moartea, ideea de moarte este mai puţin apăsătoare. „Păcat, gîndeşte Ardusson (va scrie aceste cuvinte mai tîrziu, în carnetul său), păcat că majoritatea oamenilor sînt incapabili să-şi dea seama că situaţia cea mai veselă nu este decît o stare de urgenţă camuflată: vegheaţi, voi cei care nu ştiţi nici ziua, nici ceasul, vegheaţi şi înfrăţiţi-vă în loc să aşteptaţi ca moartea să vină să vă culeagă pe fiecare în parte în colţul său".

Alt factor de bună funcţionare: ceea ce îi reţine pe cei scăpaţi de molimă pe acest promontoriu nu este o experienţă voită căreia ar avea posibilitatea să-i pună capăt după bunul lor plac (în cursul următorilor cincizeci de ani vor lua naştere mai peste tot mici comunităţi care nu vor duce nici una la nimic: este soarta paradisurilor premeditate); nu, ceea ce îi reţine aici este frica elementară şi foarte simplă a animalelor hăituite, este o chestiune de viaţă şi de moarte. Nici unul dintre ei nu a ales această izolare pe munte împins de vreo ideologie rousseauistă (de pildă) — nici măcar Jourdan, care o gustă în mod deosebit totuşi: fără holeră, acest sinistru aliat, ar asuda şi acum peste scadenţele sale, la Paris, şi şi-ar chinui creierul cu macabrul decont al zilelor care îl despart de groapa finală. Nu din cauza teoriilor lui Charles Fourier sau Saint-Simon s-au instalat muncitorii aceştia în cavernă, ci pentru a scăpa de o catastrofă şi de nemaipomenita dezordine socială pe care a atras-o după sine. Este

foarte posibil, totodată, ca fără constrîngerea catehismului fiecare să poată merge în cele din urmă mult mai departe pe linia adaptării şi schimbării necesare fericirii sale.

Vor învăţa multe lucruri, mai ales în măsura în care n-au venit aici pentru a face „experienţe" sau „a pune în practică anumite teorii". Cîte demistificări, la sfîrşit, pe care sînt departe de a le bănui şi care vor dărîma idoli în care credeau cu toată convingerea. Cîte socoteli se vor încheia fără să se ştie. Totul se va face de la sine ; fără vreun cuvînt de ordine. Pe o cale atît de firească încît nu se va mai putea reveni înapoi.

Imobilizaţi pe platforma lor precum Noe pe Arca sa, se vor măsura, pentru prima oară în viaţă, cu lumea „cu mîinile goale". Într-un anumit fel e ca şi cum ar trece de la o versiune epurată, atenuată de zece mii de ani de artificii, la versiunea originală (şi pe care, dacă vor să supravieţuiască, vor fi nevoiţi să o citească ca atare) : deşi condiţia muncitorilor este grea, ei fiind chinuiţi de munci brute, ea beneficiază de anumite avantaje, şi rămîne oricum mai aproape de căminul burghez şi de comodităţile sale, decît de starea de sălbăticie în care i-a azvîrlit acest salt înapoi de zece mii de ani.

S-ar zice că Ardusson presimte de pe acum tot avantajul pe care îl poţi trage dintr-o situaţie atît de precară — lucru deosebit într-o epocă în care toată lumea, cu excepţia cîtorva nebuni, leagă, cu multă uşurinţă, fericirea omenirii de locomotiva Progresului : „Nu împotriva oamenilor şi a unei societăţi bazate pe profit şi pe putere trebuie să ne luptăm, ci împotriva naturii, cam aşa cum au cunoscut-o galii, împotriva capriciilor ei, împotriva acestui vînat cu blană şi cu pene care e fără îndoială mai bine învăţat de instinctele sale să evite cursele pe care i le întindem decît sîntem noi de instinctele noastre ca să le punem în calea sa. Dar este remarcabil faptul că aproape toţi tovarăşii noştri par să afle în acest exerciţiu obositor în aparenţă, adeseori ineficace, un surplus de energie de o maximă eficienţă contra multor suferinţe ale trupului şi ale minţii, şi în definitiv, un cîştig mai mare luptîndu-se cu natura decît cu semenii lor pentru a-şi apăra pîinea cea de toate zilele.

NIMIC NU VA MAI FI NICIODATĂ CA ÎNAINTE

Cînd din acest loc retras, de pe această culme, de pe această lespede de piatră privesc înapoi drumul lăsat în urmă și, înainte, drumul din fața mea, mi se pare că mi-a trebuit o jumătate de secol doar pentru a învăța cum trebuie să mă lupt și cum trebuie să mă dau bătut ca să *încep să-mi trăiesc viața.*

John Cowper Powys *(Autobiografie)*

PRIMELE LUMINI ALE ZORILOR, CARE TRECEAU prin uşa din trunchiuri de brad, îl găseau întotdeauna pe Julien sculat înaintea celorlalţi : niciodată nu fusese trezit din somn atît de imperios de muncile care îl aşteptau şi care, prin natura lor, munci nesigure şi urgente totodată, păreau să dubleze lungimea acestor zile ciudate. O clipă, complet dezorientat, privea apărînd din umbră încetul cu încetul pereţii cenuşii ai cavernei şi trupurile tovarăşilor săi adormiţi — pe jumătate liniştit, pe jumătate perplex : el care obişnuia, cu multă grijă, să-şi ţină semenii la distanţă, şi pe care îl stînjenea întotdeauna faptul de a mînca la masă alături de persoane străine într-un restaurant, de cînd holera îi schimbase brusc viaţa, mînca, se spăla, dormea, se îmbrăca alături de bărbaţi şi de femei pe care abia îi cunoştea, cu moravuri foarte diferite de ale sale, fără a simţi nici cea mai mică stinghereală. Se tot gîndea aşa o bucată de vreme, savurînd o fericire fără pată pe care n-o mai cunoscuse din copilărie. În sfîrşit, îşi părăsea patul aşezat în colţul celibatarilor de sex masculin, — pudoarea îi plasase într-un loc separat — şi se strecura afară.

Era momentul cel mai încîntător din zi : atunci cînd făcea cîţiva paşi în ierburile umezite de rouă, respirînd sub un cer mereu senin suflul calm, încărcat de miros de fîn şi de miresme de pădure, al unei veri a cărei splendoare nu părea să poată fi umbrită de nimic. Tovarăşii săi obişnuiţi nu întîrziau să i se alăture amîndoi : Ardusson care, deşi ştia mai ales să ţină în mînă un toc şi să jongleze cu cuvintele, nu pierduse nici îndemînarea în a jongla cu mecanismul delicat al laţurilor ; şi Linsolas, maestru în arta de a găsi locurile cele mai potrivite pentru instalarea lor : lui Julien îi revenea deci obligaţia să strîngă pietrele netede, era singura muncă potrivită cu lipsa lui de experienţă. Într-o săptămînă, cei trei prieteni puseseră peste două sute, de jur împrejurul Pajiştilor ; se gîndeau să aşeze peste trei sute, fiindcă puteau aduce zilnic pe masă vreo cincizeci de păsări, cam două de persoană ; „intendenţa“ bombănea împotriva acestei avalanşe de pene care trebuiau smulse, fiind liniştită pe de altă parte de punctualitatea acestui minimum vital ce pica din cer în schimbul cîtorva pumni de orez sacrificaţi ca nadă.

În timpul aceleiaşi săptămîni cu care se sfîrşi iulie şi începu august, în vreme ce de-a lungul Pajiştilor se

înmulțeau petele albe ale lațurilor de prins sturzi, alte echipe se străduiau să umple pădurea și zonele despădurite arate de mistreți, așa sperau ei, spațiile din preajma Pajiștilor și a bătrînului cîmp de secară — prădat de păsări pînă ce o sperietoare își întinsese aici brațele în cruce — ca și locurile de trecere ale iepurilor și ale puilor de potîrniche, cu tot soiul de curse — lațuri (din fire groase sau din piele, după vînatul dorit), gropi (săpate cu unelte din epoca de piatră, dar pămîntul din pădure, bogat în humus, era fărîmicios), crenguțe unse cu clei improvizat (dată fiind viscozitatea prea slabă a rășinii nu prinseră decît insecte). Aceste trei sau patru sute de hectare de pășuni și de păduri nu mai erau decît o cursă mare întinsă tuturor speciilor din regiune pentru a asigura hrana refugiaților.

Cu excepția lui Jules Brun, țintuit în casă de un șantier de tîmplărie — pretențiile gospodinelor nu-i îngăduiau să vadă cînd o să sfîrșească lucrul, pereți despărțitori aici, etajere dincoace — toți bărbații tribului străbăteau teritoriul de vînătoare din zori și pînă în amurg. Era prețul supraviețuirii. Această cercetare sistematică, mai bogată în decepții decît în prăzi, permitea totuși „intendenței" să funcționeze încet, dar regulat.

În mod paradoxal, pentru acești oameni obișnuiți să mănînce napi, mămăligă, bob — nevoiți uneori să se mulțumească cu pîine și ceapă, masa lor în vreme de șomaj — nu mai exista zi fără carne, oricît de mică ar fi fost partea ce-i revenea fiecăruia, nici săptămînă fără păstrăv, chiar dacă era doar cît o fîță : la trei sau patru zile, era ceva mai tare decît el, Linsolas cobora grohotișurile în zori de zi și, cînd îl vedeau reapărînd pe la prînz, cu mîinile încrețite și albite de apa înghețată a rîului Trévezel, n-avea niciodată mîinile goale. Cum nu prindea întotdeauna destui pești ca să poată fi împărțiți între toți, le venea rîndul cînd unora cînd altora, dar se întîmpla foarte rar ca de-a lungul unei săptămîni să nu-și savureze fiecare porția. Lipsindu-le cele trebuincioase pentru a-l prăji, peștele era tăvălit prin mălai și copt pe o placă de ardezie unsă cu ulei luată de bucătărese de pe acoperișul năruit al stînei, și pe care o așezau peste jăratic — dacă nu cumva cei cărora le plăcea gustul de afumat îl perpeleau deasupra fumului, punîndu-l în frigare pe un bețișor de lemn verde.

Dar lucrul cel mai tulburător, pentru cei trei vînători care întindeau lațuri, era, mai mult decît bogăția recoltei lor matinale — sau cel puțin tot atît — incertitu-

dinea, varietatea ei : nu știau niciodată care dintre capcane funcționase, datorită căror caprlcii ale păsărilor eficacitatea lor era fluctuantă, dacă aveau să găsească măcar o piatră căzută, pusă în mișcare, nici ce fel de vînat, mijlociu sau nesperat de mare, aveau să găsească turtit sub ea. Sculați din somn de pasiunea lor de neofiți, mai înflăcărată pentru că era răsplătită mai curînd decît cea care îi stăpînea pe tovarășii lor, ale căror capcane mai cu pretenții, dar mai nesigure, cerură un surplus de timp, de răbdare și de încercări, cunoscînd mai multe eșecuri pînă la reușită, nimic nu le procura celor trei bărbați clipe de emoție mai intensă decît această plecare în răsăritul zorilor pe potecile pajiștilor înțesate de capcane : dacă surprizele plăcute erau mult mai rare decît decepțiile, ele erau în schimb cu atît mai mari.

Laturile se vedeau de departe — și se zăreau mai bine dacă erau neatinse, fiecare înălțîndu-și piatra albă, dovadă a insuccesului, ținută în echilibru de fragila construcție a unor bețișoare sensibile la greutatea celui mai mic pui de potîrniche. Privirea, ascuțită de izbînda în perspectivă, descoperea imediat reușitele : înflăcărarea succesului îi făcea pe cei trei braconieri să se repeadă spre pietrele care, căzute, loviseră ținta ; tremurînd de emoție ca un începător la primul lui vînat deosebit, ridicau încet piatra care îi slujea de lespede funerară păsării, întindeau mîna, întîlneau trupușorul prețios, moale la pipăit, călduț uneori, cînd aranjarea bețișoarelor sau vreo pietricică de prisos încetiniseră zdrobirea vînatului prelungindu-i pînă în zori agonia.

Primul, un sitar, care îi dezamăgi, după ce-l curățară de pene și îl goliră de mărunțaie, dezlănțui îmbrățișări și felicitări între cei trei tovarăși, de parcă această pradă ar fi garantat, simbolic, supraviețuirea coloniei. Continuarea plimbării le confirmă optimismul : din cele o sută de capcane puse pînă atunci, destinului, în mod hotărît providențial în ziua aceea, îi făcu plăcere să le ofere un număr de păsări vînate egal cu cel al refugiaților : douăzeci și șapte, dintre care un pui de potîrniche, prilej de entuziasm maxim și două stăncuțe care le făcură pe bucătărese să strîmbe din nas dar Brun, expert, după cum se știe, în gastronomia de zile grele, lăsă să se adune în zilele următoare un număr suficient de ciori pentru a putea găti cu ele o ciorbă, în care puse și cartofi și, în chip de verdeață, urzici, foarte bine primită de toți.

Calculul era ușor de făcut (deși, nu se putea conta pe el, numărul de factori de care depindeau reușitele

— posibilitatea unor intemperii, înspăimîntarea prăzilor, eventuala lor rărire etc. — făcînd fantezistă orice previziune) : dacă o sută de capcane prindeau douăzeci şi şapte de păsări, trei sute însemnau aproape nouăzeci de zburătoare zilnic pe grătar, în frigare, înăbuşite, tocană, cu toate sosurile născocite de închipuire, cam vreo trei de fiecare om. Acestea, şi altele, plus restul proviziilor — fără a mai pune la socoteală cîmpul de secară ce-şi vedea de treabă de unul singur, la voia întîmplării de ani de zile, şi care avea să dea la jumătatea lui august o sută de kilograme de boabe, adică pîine, după adevărate performanţe de ingeniozitate, acea pîine a cărei lipsă era cel mai greu suportată de aceste familii de muncitori pentru care ea era de obicei hrana de bază — erau salvaţi ! Se întoarseră din această inspecţie cu tolba încărcată cu cele douăzeci şi şapte de păsări şi cu inima cu atît mai uşoară ; chiar cei mai mohoriţi văzură în ziua aceea viitorul luminos şi, după cum scrie Ardusson, „salutară recolta aceasta prin manifestări de veselie pe care, în timpuri normale, cel mult descoperirea unei comori le-ar fi putut dezlănţui".

În fapt, contabilitatea prăzilor, ţinută cu multă grijă de memorialistul amator, arată că numărul lor n-a crescut proporţional cu cel al capcanelor, dar s-a menţinut cu regularitate în jurul a cincizeci de bucăţi, printre care se aflau întotdeauna o jumătate de duzină de stăncuţe şi de ceuce, acceptate de acum încolo fără nici o rezervă sub formă de supă, şi cîteva prăzi împărăteşti — potîrnichi, prepeliţe şi chiar sturzi (nu se aşteptau ca aceştia să fie atît de numeroşi în anotimpul respectiv) ; toate erau puse deoparte în galeria ce ţinea loc de cămară, unde îşi aşteptau semenele pentru o tocană săptămînală pe cinste.

La 10 august Ardusson notează, cu multe amănunte, meniul zilei ca şi diferitele sale etape.

Sculaţi la ora patru dimineaţa (e ziuă de-a binelea, dat fiind că ceasurile arată ora soarelui care, dacă luminează de acum creasta lungii spinări de granit pe care refugiaţii o zăresc la nord de cuibul lor de vulturi, nu va ajunge la acesta decît două ore mai tîrziu), bărbaţii mănîncă în picioare — în loc de pîine şi de cafea, pe care nu le-au mai văzut de şase săptămîni — un rest de mămăligă sau de supă încălzită pe tăciunii ce mocnesc sub cenuşă (tot în acel faimos ulcior, unicul lor vas ce poate fi pus pe foc şi pe care se tem să nu-l vadă spărgîndu-se ;

de altfel, căldura l-a şi plesnit, dar o bucată de sîrmă de fier, ruptă dintr-un gard, pe drum, le-a permis să-l lege de jur împrejur acoperind apoi totul cu un strat de argilă). Femeile şi copiii nu se vor scula decît după plecarea lor ; dulgherul, Jules Brun, s-a şi apucat de lucru : îşi iubeşte munca, nu poate să stea fără să pipăie lemnul şi este foarte mulţumit că gospodinele i-au cerut să împrejmuiască pajiştea transformată în bucătărie şi în sufragerie în aer liber — e aşa de fruńos şi aşa de cald afară — cu un gard prevăzut cu o uşă interzicînd accesul hoţilor pe care îi aud adeseori dînd tîrcoale, în întuneric, şi cotrobăind prin gunoaie, şi care erau gata să spargă ulciorul, într-o noapte, voind să lăpăie un rest de supă : aceste regiuni sînt năpădite de vulpi. Dacă bărbaţii nu se spală decît după ce sfîrşesc ziua, femeile tinere (sau mai puţin tinere) îşi încep ziua ducîndu-se să se spele la izvor, iar apa îngheţată le trage pielea ca piatra-acră.

Este un loc pe care îl îndrăgesc în mod deosebit. Datorită „intendentului" lor, care a construit aici un ocol pentru cele trei capre, o baracă din crengi pentru a adăposti preţiosul lor şeptel în caz de vreme rea, o alta pentru „necesităţi", şi a întins şi o frînghie de rufe, locul a devenit un mic colţ de rai cîmpenesc, unde ierburile cresc din belşug, unde căldura zilei atrage insectele şi, de cînd o ţeavă de lemn captează şuvoiul subţire al izvorului spre a-l lăsa să cadă într-un bazin, un şopot răcoros de fîntînă se ridică din mijlocul papurei şi întreţine o atmosferă de viaţă liniştită şi domestică, atît de agreabilă încît, în cele din urmă, ajutate de Brun, au ajuns să instaleze aici bănci din trunchiuri de copaci, la umbra tufişurilor fragede unde vin să se aşeze ca să cîrpească lenjeria. Nu avuseseră deloc prilejul pînă acum să-şi dea seama în ce măsură este de ajuns zgomotul unui izvor, al unei ape curgătoare, pentru a crea o insulă de viaţă primitoare, mai ales în tăcerea nesfîrşită a acestor spaţii întinse, care, uneori, le apasă puţin.

Nu au săpun. Degeaba au căutat săpunăriţă, n-au găsit (nu vor găsi decît la sfîrşitul lui august, la marginea torentului, unde li se întîmplă să se ducă la spălat cu copiii). Apoi se ocupă de treburile casnice, mătură caverna, împrospătează ierburile uscate pe care dorm, curăţă de pene şi de măruntaie păsările prinse în ajun, pregătesc masa. Nu-i decît una pe zi şi nu pentru prima dată li se întîmplă acestor familii nevoiaşe să sară o masă din două. Pe la unsprezece, braconierii se întorc

ca să mai ronţăie cîte ceva care să le permită să reziste pînă la şase după-amiaza. Numai atunci, după ce s-au spălat, se vor aşeza la masă, în faţa mîncării consistente din ziua aceea.

La zece august au mîncat plăcintă de mălai, cîte un cartof fiecare (din cele o sută de livre aduse cu ei nu le mai rămăseseră decît cincizeci), trei păsări fripte, dintre care o mierlă, care face cît un sturz şi oricum te satură, iar ca desert, nuci, desigur necoapte încă, dar carnea lor albă, asemănătoare unui creier minuscul, era deja consistentă şi foarte hrănitoare : au găsit cu nemiluita în nişte nuci uriaşi agăţaţi la jumătatea pantei, în mijlocul grohotişului. Nu simt lipsa vinului ; este o băutură prea scumpă aşa că nu apărea decît arareori pe masa lor. Duc dorul pîinii mai ales şi ar da toate ciocîrliile şi toţi păstrăvii din lume pentru o pîine caldă încă, foarte fragedă, foarte crocantă, însoţită de o brînză de Rove [1] din lapte de capră şi de hribi : vorbesc despre asta la fiecare masă, le lasă gura apă, o să se îndoape cu pîine cînd lucrurile o să revină la normal. E adevărat că toate aperitivele acestea nu-i hrănesc destul, aerul şi mişcarea le trezesc pofta de mîncare, simt mereu un gol în stomac, au slăbit dar nu par să se simtă mai rău.

„Oare datorită altitudinii mari unde aerul mai tare şi mai curat biciuieşte sîngele, curăţă trupul şi mintea de drojdia care le întunecă ; oare datorită lipsei anumitor alimente sau băuturi a căror folosinţă îndelungată e perfid vătămătoare, sau hranei puţin abundente care nu încarcă stomacul lăsîndu-ne întotdeauna să ne sculăm de la masă flămînzi, dar eu unul observ că nu mai dorm ca în trecut şi constat că la fel stau lucrurile pentru cei mai mulţi dintre noi. Somnul mi-este în acelaşi timp mai scurt, mai adînc şi mai uşor, nu mai e acel somn foarte greu care nu odihneşte decît pe jumătate şi care mă făcea să mă scol adeseori mai obosit decît eram la culcare. Şi sigur că plimbările noastre zilnice care, tot umblînd încoace şi încolo, fac cel puţin patru sau cinci leghe, îşi adaugă efectele salutare la toate cele pe care le-am amintit, dar mi se pare că simţurile mele n-au avut niciodată ascuţimea dobîndită după o lună de viaţă aici, în afară de vîrsta cînd obişnuinţa nu le tocise încă, pe vremea cînd totul era prilej de uimire şi cînd orice lucru li se părea nou şi parcă încîntător de plin de

[1] Comună din sudul Franţei (arondismentul Bouches-du-Rhône).

propria lor prezență. Niciodată nu mi se părusе că vederea mea poate acoperi distanțe atît de mari, urechile mele nu percepuseră niciodată atît de clar zgomotele lumii, pe lîngă faptul că în aceste locuri pustii e de ajuns să-ți exersezi cît de cît urechea pentru a percepe mii de sunete pe care nu le mai auzim din cauza lipsei noastre de atenție și a zgomotului orașelor ; niciodată nările nu mi-au fost atît de sensibile la mirosurile pămîntului și îmi dau seama după cît de ciudat de bine mă simt, că aceste lucruri sînt tot atît de necesare organelor și minții noastre, care le însuflețește, ca și pîinea și aerul. Păcatul de neiertat al omului civilizat este că-și închipuie că vîntul pe care îl respiră în pădure, apa care spumegă și sare în aceste torente, murmurele nopții, scînteierea stelelor sînt elemente decorative menite să ne distreze și să ne împodobească arta și melancoliile, aidoma unor fenomene străine moravurilor noastre și la care ar vibra doar rafinamentele sufletului nostru civilizat. Sînt convins că, dimpotrivă, într-o mult mai mare măsură facem parte din categoria tuturor acestor materiale decît din cea a himerelor filozofiei, de care am avut naivitatea să mă ocup atîta vreme. Credem că cunoaștem totul cu ajutorul minții atunci cînd simțurile noastre sînt mai apte decît ea să aleagă ce ne trebuie ca să trăim și să regăsim, grație nevinovăției lor, lucrurile de care ne-au lipsit speculațiile aride ale inteligenței noastre și puritanismul vanitos al elitelor cugetătorilor noștri. Mintea nu este decît o nălucă buimacă, născută în urma îndepărtării noastre de lume, altfel spus a îndepărtării dintre noi și noi înșine, iar ceea ce a rămas sălbatic în noi constituie cea mai mare șansă a noastră ; urma de sălbăticie și de barbarie ascunsă în simțurile noastre își amintește că ne-am născut din pămînt și că în pămînt ne vom întoarce. Tot ceea ce ne îndepărtează de acest drum este dăunător. Am ajuns să cred că Dumnezeu însuși, căruia avusesem atîtea lucruri să-i reproșez în ultima vreme, este mai simplu decît noi și că există o mai mică deosebire între un fir de iarbă și Stăpînul lumii decît între mintea noastră chinuită de himere și legile de care El se slujește pentru a cîrmui universul, legi ce nu ne par complexe și de neînțeles decît în măsura în care sîntem noi înșine astfel."

Această obsedantă și naivă nostalgie a simplității primitive va reveni adeseori sub pana lui Jacques Ardusson și va ajunge, după cele trei luni de viață în stare

de sălbăticie, care îl plasează în condiţii ideale, asemănătoare celor din copilărie, din a sa proprie în special, pentru a se distanţa de tot ce a învăţat şi a crezut pînă atunci, vă ajunge să gîndească (sau mai degrabă „să simtă", fiindcă „a gîndi" i se pare tot mai suspect) că inteligenţa este „o boală a creierului", „excrementul" său ; şi că spiritul este mai prezent în ceea ce face ca o floare să înflorească şi o pasăre să zboare decît în construcţiile cele mai încîntătoare şi mai îndrăzneţe, dar bazate numai pe ele însele, ale creierului omenesc.

În vreme ce Ardusson îşi instalează capcanele („cea mai onorabilă activitate din cîte am făcut vreodată", spune el), consemnează în cronica lui tot ce se petrece în jurul şi în capul său şi visează, cu Julien Jourdan, la o lume pe care „ideile să n-o fi distrus", în faţa unui Linsolas pe care aceste abstracţiuni îl lasă complet rece, celelalte echipe se folosesc de toate mijloacele pe care le au la îndemînă ; sapă gropi pe potecile din pădure, umplu de laţuri locurile de trecere ale animalelor, unde speră să găsească într-o dimineaţă un iepure gîtuit, dar recolta rămîne practic nulă şi, după opt zile de tertipuri de tot felul, vînătorii nu reuşesc să aducă din adîncul gropilor lor decît doi arici şi... o vulpe.

Ştiut fiind că e rău mirositor, animalul, care probabil că avea douăzeci şi cinci de livre şi căruia îi zdrobiseră capul aruncînd în el cu pietre, fu jupuit, blana putînd fi folosită ; tăiat în bucăţi avea să servească drept momeală pentru pescuitul la lumina unor crengi aprinse (Linsolas descoperise raci în Trévezel şi sigur că mai erau şi alţii în torentele care coborau muntele de o parte şi de cealaltă a promontoriului), cînd Brun declară că dacă i se dă un litru de vin poate s-o gătească astfel încît să aibă un gust asemănător fripturii de mistreţ. Gospodinele îi puseră la dispoziţie vinul, nu prea încîntate, dar se jurară că n-o să se atingă pentru nimic în lume de această carne respingătoare.

Pregătirea cărnii dură aproape trei zile. Brun cunoştea reţeta de la un unchi care trăia ca un lup singuratic la marginea platourilor pustii din Var şi gătea în oala lui cele mai ciudate tocăniţe, în care amesteca fără şovăială orice vînat căzut în gropile sau prins în laţurile sale. Se pare că ieşea o carne înăbuşită nemaipomenit de gustoasă : iepuri, veveriţe, vulpi, bursuci, pisici sălbatice, arici fierbeau încet în tot timpul anului, în fundul unei oale.

Reţeta era următoarea : după ce fusese omorîtă, vulpea trebuia jupuită şi golită imediat de măruntaie, fiind ţinută apoi douăzeci şi patru de ore, aşezată sub nişte pietre, într-un izvor rece ca gheaţa pe cît posibil şi cu un curent puternic : torentul al cărui pod îl dărîmaseră era ideal. Scufundarea prelungită avea ca scop, bănuiţi desigur, să îndepărteze din această carne urît mirositoare izul de sălbăticiune datorat hranei dezgustătoare cu care acest fricos este adeseori nevoit să se mulţumească şi ale cărei resturi nedigerate îi colorează excrementele, uşor de recunoscut : carcase sfărîmate de coleoptere, cochilii de melci sau ouă furate din cuiburi, aripi de fluture, sîmburi de cireşe sălbatice, coji de afine, este un adevărat mozaic de murdării. După această baie purificatoare, animalul este spînzurat de un copac pînă îi dispare complet orice miros ; sînt recomandate nopţile cu lună plină, fiindcă accelerează scurgerea sucurilor pestilenţiale cu care mai este îmbibată carnea. Pe urmă, vulpea este tăiată în bucăţi ; se fierb doi litri şi mai bine de oţet foarte aromatizat şi piperat, se scufundă în el bucăţile tăiate (oţetul clocotit, acesta-i secretul reţetei) şi se lasă să macereze douăzeci şi patru de ore. Apoi se aruncă prima marinată care a extras ultimile lichide respingătoare ; este înlocuită cu o marinată obişnuită (vin gros, cimbru şi dafin, mirodenii, usturoi, ceapă) în care carnea va fi ţinută alte douăzeci şi patru de ore. Şi iată vulpea în sfîrşit „curăţată". Nu mai rămîne decît să fie prăjită în untură, în tigaie, lăsînd-o după aceea să fiarbă la foc mic, în ultima marinată, vreo opt ceasuri.

Brun cîştigă pariul ; reuşită cu atît mai plină de merit cu cît în afară de oţet, de vin (nu mai aveau decît cinci litri : unul fu sacrificat pentru sos, doi pentru a stropi această masă copioasă), şi de cimbru — prevăzătoarele bucătărese meridionale se gîndiseră să taie cîteva tufe în drumul lor de-a lungul platoului Montdardier — îi lipsea tocmai esenţialul : usturoiul, ceapa şi piperul care înveselesc mîncărurile cele mai lipsite de haz. Gustul acestei cărni rămînea un gust de vînat şi se situa între căprioară şi mistreţ, datorită cufundării prelungite în oţetul clocotit. Regretaseră mai mult ca niciodată că nu au pîine ca să şteargă cu ea sosul onctuos, legat cu mălai, în care pluteau jumările pe care avuseseră excelenta idee să le poarte în bagaje.

Masa avu loc într-o duminică, spre prînz, un fel de aniversare; în fond : trecuse o lună de cînd naufragiaţii holerei puseseră piciorul pe peninsula lor muntoasă. Era o vreme nemaipomenită, ca de obicei. Vara, instalată de mai multe săptămîni pe aceste pămînturi impregnate de soare, reuşise în cele din urmă să le îmblînzească asprimea minerală (care rămînea uneori sensibilă, chiar în zilele cele mai calde, ca o ameninţare discretă, menită să le amintească tuturor că aceste înălţimi sînt feuda iernii), vara aducea zile din ce în ce mai calde, se întindea ca o uriaşă floare a soarelui pe un cer de o puritate imuabilă, şi pe care altitudinea o aşternea direct pe ierburi : umplea literalmente tot peisajul şi comunica o senzaţie de libertate mai exaltantă chiar decît cea din largul mării. S-ar fi zis că albastrul acesta strălucitor şi neîntinat avea o legătură cu eternitatea : de aici, fără îndoială bucuria violentă, vioiciunea sîngelui, aşa cum le simţeau cînd erau foarte tineri, în zilele lungi, petrecute la ţară, scăldate în soare, plăsmuite cu cer, şi Ardusson mai bine ca oricare altul înţelegea acum motivul pentru care, spunea el, „în aceste spaţii siderale mai deschise decît oceanele, vestind o făgăduinţă neţărmurită pînă în pulsaţiile galaxiilor, apariţia celui mai mic nor făcea să se înalţe brusc prorocirea veninoasă a mărginirli şi a morţii".

Din zori, aerul de deasupra Pajiştilor intra în acea stare de electrizare a insectelor care vesteşte călduri dogoritoare. Soarele de la amiază era atît de puternic, ardea cefele şi umerii atît de cumplit încît, la cererea femeilor care vedeau înnegrindu-li-se supărător pielea (nu era încă moda negreselor de pe plaje), dulgherul tribului amenajase în centrul luminişului un fel de boltă din ramuri împletite sub care se adunau cu toţii în cerc, în jurul ulciorului. Cum priceperea refugiaţilor, în materie de olărit nu era decît în faza începuturilor şi dat fiind că făcuseră rost de furculiţe tăiate din lemnul tufişurilor pentru a umbla în ulcior, dar, în schimb, nu aveau strachini, fiecare se scula din cînd în cînd pentru a se duce să-şi înmoaie în sos bucata de carne.

Atmosfera generală era optimistă. Totul contribuia la aceasta : peisajul inundat de soare întins în faţa ochilor lor, atmosfera de o limpezime şi de o luminozitate cum nu-i decît în pustiu, în care verdele pădurii şi cel al păşunilor de pe înălţimi păreau să emită o foarte uşoară vibraţie albăstruie, de parcă intensitatea acestei lumini ar fi descompus nuanţele şi le-ar fi smuls cu forţa culo-

rile fundamentale ; în sfîrșit acest cer de un albastru total, orbitor — un fel de imagine sensibilă a unei fericiri absolute, diametral opusă frigului și întunericului pe care oamenii le ascund din negura Timpurilor în neliniștea lor cea mai tăinuită : „Este foarte firesc, scrie Ardusson, ca natura aproape metafizică a acestui azur să ne tulbure încă din copilărie, nu e de mirare că naivitatea simțurilor noastre a așezat acolo pe Dumnezeu și Raiul său". Această vreme splendidă îi umple în așa măsură pe toți de bucurie încît mai multe femei exclamă fără voia lor : „Mare păcat ar fi să mori astăzi !" Fără a mai pune la socoteală căldura proprie muntelui : fluidă, intensă, scînteind de insecte și îmbălsămată cu toate miresmele acestor pajiști de munte și ale pădurii : mirosul ierburilor pîrjolite de lăcuste ; cel acru, obsedant, pe care îl răspîndesc grozamele supraîncălzite și în care se strecoară un pic din duritatea acestor munți primari (cînd Julien străbătea în lung și lat, de unul singur, în ceasurile cele mai toride, crestele încărcate de stînci granitice, acest miros care îi pătrundea în nări, sufocant, de o amăreală aspră și voluptoasă totodată, îi procura un soi de plăcere puternică și întristătoare, ca un fel de austeră complicitate cu aceste singurătăți aproape pur minerale) ; în sfîrșit parfumul suav al rășinoaselor, acesta din urmă plin de un farmec irezistibil — mai ales dimineața cînd se îmbogățește cu cel al criptelor pădurii, care miros a lemn putred și a ciuperci. Acestei efuziuni generale i se adaugă gustul cărnii negre, cu puternic miros de mosc, al sosului gros cu reflexe întunecate, purpurii, senzația bruscă, pe limbă, a vinului trecut din mînă în mînă.

Dar nu numai abundența excepțională a mesei le înfierbîntă sîngele. E drept, de astă dată, pregătiseră o masă mai altfel decît de obicei : tocană de vulpe, vin, plăcinte de mălai (greșite de zeci de ori și în sfîrșit acceptabile) și un fel de „pudding" din mălai, zahăr, migdale pisate, fructe uscate, dulceață, pe care l-au inventat bucătăresele pentru a termina magnific festinul. Toate simțurile lor participă la viața locurilor care îi înconjoară ; toate mirodeniile verii și alcoolul aerului curat sporesc aroma hranei. Savurînd tocana și privind peste țărușii palisadei, mănîncă din ochi și Pajiștile, iar întinderile acestea catifelate care hrănesc privirea transmit laturei celei mai sensibile a sufletului dulceața și liniștea văluririlor lor. Spațiile sălbatice le pătrund prin toți

porii ; beau soarele şi aerul : e un vin a cărui tărie nu o vor putea uita curînd.

Geografia lor interioară (sînt latini, altfel spus, niște admirabili epicuriani virtuali, ceea ce presupune un teritoriu al sensibilităţii lor încă necultivat, dar de dimensiuni destul de mari), limitată pînă atunci la orizontul muncii, al salariului, al căminului, al beţiilor întîmplătoare, unde dădeau frîu liber supărării (şi începeau să vorbească franţuzeşte, imitîndu-i pe burghezi, oferindu-şi prin intermediul limbii acestora simulacrul privilegiilor lor şi îngăduindu-şi să uite pentru o clipă de sărăcie), geografia lor capătă alte dimensiuni, se întinde pe măsura sălbăticiunii înconjurătoare. Deşi în adîncul fiinţei lor continuă să se teamă de norii negri şi amenințători care pot să întunece ziua de mîine, limpezimea cerului radios le ajunge acum pentru a le crea o stare de euforie ; atunci cînd Françoise Boué, la sfîrşitul mesei, prea lungă pentru firea ei agitată de băieţandru, s-a pornit să alerge şi să sară în ierburile calde împreună cu toţi copiii tribului şi i-a dus maică-sii, în căuşul mîinii, patru fragi, primii din vara aceea, ea o vede cu surprindere pe doamna Boué — atacată în orice ocazie de cavalerul ei cel îndatoritor din Marsilia — rîzînd cu hohote, şi rîsul ei are inflexiuni uşor voalate, după părerea fetei care o aude, în mijlocul vacarmului general, cum murmură adresîndu-i-se pe un ton pe care pudoarea ei surprinsă într-o atitudine vinovată se crede obligată să-l coboare :

— Doamne, tare nebune am mai ajuns ! De ce sîntem atît de fericite ?

— E atît de frumos, răspunde nepăsătoare fata. Şi pe urmă, vezi ce bine îţi face aerul curat şi ţie, cu toate că ţi-a fost întotdeauna frică să scoţi nasul afară ! exclamă ea, pe jumătate ironică, pe jumătate uluită de o metamorfoză atît de spectaculoasă, al cărei motiv nu îl ignoră ; în vremuri normale, poate că l-ar fi considerat, chiar şi ea, scandalos. Dar catastrofele, dintr-un anumit punct de vedere, sînt de treabă, înlătură multe zăvoare : cum să se formalizeze iapa asta tînără făcută să crească în aer liber, asfixiată pînă acum de captivitatea ei de fiică unică, ea care a moştenit ceva de la tatăl ei, un marinar cu ochii de un albastru dulce, cu o purtare exemplară acasă, dezlănţuit cu prilejul escalelor, avînd patima orizonturilor deschise şi a tot ceea ce imprimă un tangaj vieţii ? Binevenită, de o mie de ori binevenită, această „prelungită excursie la ţară“ care a smuls-o din atmosfera

de sacristie şi de reculegere bolnăvicioasă ce domneşte în casa lor, mai ales după dispariţia ofiţeraşului cel frumos, care se întorcea din plimbările sale cu braţele încărcate de extravagante trofee exotice, fiind întotdeauna de o veselie exuberantă împrumutată din cele patru colţuri ale lumii, sub alte ceruri şi în alte paturi.

Slujbe de dimineaţă şi de seară, mătănii şi ceaiuri medicinale, lumînări şi flori uscate, neprihănire, aceleaşi fraze repetate întruna pe un ton plîngăreţ („Ştii, căsătoria... E de ajuns un copil..."), ceaiuri şi prăjiturele săptămînale în tovărăşia corului văduvelor de profesie, vizite de caritate, tricotatul din zilele ploioase marcate de gongul funebru al orologiului, de căminul care trosneşte, şi timpul zboară, înveninează resentimentele, decolorează anotimpurile, — o prăbuşire în nemişcare, ascunsă ; plimbări înfrigurate în grădinile publice, cu un sentiment de teamă („L-ai văzut pe individul de pe bancă, mereu în acelaşi loc ? Are un fel de a te privi ! Data viitoare o s-o luăm pe aleea cealaltă..."), duminici goale, clarobscurul văduviei şi al unei sfîrşeli incurabile, o viaţă ofilită, zile prefăcute în pulbere, veri înşelate, un sezon mort fără de sfîrşit...

Fata ştia — fără indulgenţă şi vai, chiar fără enervare — ceea ce îi spuneau oglinda şi lipsa de interes a bărbaţilor : slabă, deşirată, prea mult pentru a-şi controla ţinuta. („Stai dreaptă odată...", refren pe care i-l impunea vigilenţa maternă coborîtă, fără ruşine, la nivelul administrării farmecelor negociabile), fără semne exterioare, fără forme în relief, în afară de cele din suflet, atît de multe încît avea şi de dat : ochii îi erau frumoşi, e drept, dar e un lucru de care puţin le pasă bărbaţilor, şi nu existau bani în completare, sau atît de puţini, or, ei constituie complementul indispensabil al fetelor slabe şi devotate, şi tot ei încheie tîrgul. Alternativa ? Să-şi ofere inima dornică de a seduce, dar prost dotată în acest scop, bolnavilor ţintuiţi la pat, din cocioabe, celor suferinzi din spitale — cîinilor vagabonzi, păsărilor în primejdie — sau să-şi ofere tinereţea, un capital apreciabil, dar lipsit de viitor, primului văduv sau bolnav ivit în cale.

Holera, sosită şi plecată în vîrful picioarelor, înainte de venirea rîndunelelor — atîta cît să concureze gripa în coloanele necrologice, să înspăimînte clubul văduvelor care îşi întrerupe activitatea de teama contagiunii, să rărească lumea de pe trotuarele de pe unde dă tîrcoale şi să facă mai greu de suportat blocada în care mama

şi fata tot sucesc şi răsucesc în minte manii şi resentimente de menaj bătrîn — holera a pornit din nou la atac, la jumătatea lui iunie, şi de data aceasta face concurenţă ciumei, golind străzile şi umplînd cimitirele într-un atare ritm încît oamenii se reped la geamantane. Oraşul este pe punctul de a fi lipsit de toate, inclusiv de braţe pentru a săpa gropi. Dat fiind că pentru ea lucrurile stau cum stau, fetei, penuria aceasta care o înnebuneşte pe maică-sa, i se pare mai curînd generoasă în evenimente neprevăzute ; vitalitatea ei adulmecă chiar în această înspăimîntătoare dezordine un fel de vînt de nebunii de tinereţe (firește, s-a gîndit mai întîi, pentru că e o fată bună mai curînd decît o bună creştină, să se repeadă la căpătiiul muribunzilor, dar a renunţat în faţa cuvintelor „Nu te am decît pe tine...“ rostite de maică-sa cu o voce sfîrşită). Să plece, să părăsească Marsilia ? Văduva nu e de acord. Françoise, în schimb, simte cum îi cresc aripi, şi nu din cauza fricii. În tulburarea ei, în graba cu care doreşte să fugă, se strecoară o febrilitate cu totul nouă, necunoscută, ceva care seamănă a uşurare.

„Pleacă fără mine, biata mea fetiţă. Nu mă văd alergînd pe drumuri la vîrsta mea. De altfel, viaţa, pentru mine, de cînd ne-a părăsit tatăl tău... Şi pe urmă, nu vreau să risc să ne regăsim casa prădată...“

Dar trei morţi în clădirea lor le făcuseră să se hotărască. Înghesuind lucrurile trebuincioase într-un bagaj uşor, fata arunca asupra cadrului copilăriei sale o privire distrată, de o totală ingratitudine : n-aveau decît să fure, să fure tot ! Niciodată nu fusese atît de dornică de libertate, de generozitate, de o altă atmosferă, de mobile noi, de drumuri neumblate, de locuri fără trecut ; parfumul evadării, prea puternic, ameţeşte, după atita post şi rugăciuni. Trupul ei îngînă plecarea : se simte uşoară, da, în plină hecatombă — cam ca tatăl ei, în ajunul îmbarcării pe mare, cînd era cuprins de o veselie greu de mărturisit, pe care o ascundea sub un surplus de atenţii, sub un aflux de făgăduinţe care nu o înşelau decît pe copilă.

În ciuda dangătului de înmormîntare, a şirurilor de sicrie — care încep să răspîndească miasme înainte de vreme, atît este de cald, atît de mult favorizează această boală păcătoasă descompunerea în cadavrele putrezite de vii — şi la vederea acestora, în mirosul care le urmăreşte pe drum pe cele două fugare, în ciuda fricii care le

frămîntă pîntecul, palpat în grabă, cu teama că acea frămîntare ascunde un simptom, plecarea în mare zor și în ultima clipă, dis-de-dimineață, acționează ca o drojdie foarte concentrată asupra acestei paste amorfe în care totul se încleiase : viața, simțurile, pînă și atenția ei ; poticnindu-se pe trotuarele jalonate de gunoaie, încurcîndu-se în pachetele înmulțite de spaima unei prădăciuni, fata observă pe străzile, în cartierele arhicunoscute, prăvălii, reclame, schimbări pe care, dată fiind lehamitea ei, nu le observase niciodată. „Ia te uită, Bourgin-ii și-au mărit vitrina..." De acum doi ani, dupâ cît se pare. Unde naiba se uitase pînă atunci ? În același timp exodul face ca tot ceea ce este în jur să aibă un aer ciudat, să pară lipsit de interes — nu numai pentru că jumătate din oraș a șters-o. Aerul învechit al lucrurilor lăsate în urmă fără părere de rău. Catastrofa a orientat prezentul într-o nouă direcție. Imobilele evacuate, piețele pustii îi dau brusc impresia Françoisei că fac parte din trecut. Simte că acum se întoarce o pagină. O pagină care se desfășura cu încetineală, cu moleșeală : rutina, plictiseala, accesele de nerăbdare tăcute, neputincioase, stăpînite, parfumul timpului, gustul timpului dispărînd tot mai mult în fiecare zi... Plecarea de astăzi confirmă o despărțire care a avut loc de multă vreme.

„Și cînd te gîndești că poate ne expunem acestor riscuri degeaba !" gemu doamna Boué : o trăsură închiriată (cu un preț exorbitant) de un mijlocitor mai mult sau mai puțin sigur, trebuie să le aștepte într-un loc singuratic în cartierul mărginaș dinspre apus ; și vizitiii chiar, în timpurile astea... Pușlamaua o fi întins-o de unul singur, cine știe, sau o fi luat bani de la unul mai bogat decît doamnele acestea. Cu brațele dureros de întinse de boccele, mama și fiica înaintează repede de parcă ar fi nebune. Casele se micșorează, se răresc, sînt înconjurate de grădini. Françoise mai are totuși timp să observe că sînt multe rîndunele pe un cer uimitor de albastru și de senin. Tot soiul de amănunte i se vor întipări în minte, amănunte notate la întîmplare în această cursă matinală prin cartiere acum necunoscute : o mușcată de un roșu aprins, care se detașează pe varul unei scări ; o fereastră pavoazată cu rufe puse la uscat și de unde se prelinge un miros de ceapă prăjită, descumpănitor în acest context de coșciuge, de hohote de plîns, de groază ; o cascadă de trandafiri cu parfum ușor înțepător, cu petale strînse, minuscule, pe care un parc le revarsă cu indiferență peste grilajul său ; un cîine fără

adăpost, care se ţine umil după ele, cu spatele plecat, cu privirea rugătoare ; o şopîrlă ce se întinde tacticos lîngă un zid ale cărui dărîmături, Dumnezeu ştie de ce, datorită unui simplu inel de fier fixat între două pietre şi mîncat de rugină, au o savoare rustică.

Să pricepi, deodată, toată mişcarea aceasta din lume — această sclipire a lucrurilor, greutatea lor mică, valoarea lor regăsită, desfrîul de armonii, profunzimea de rezonanţe... Cam ceea ce simţea adolescenta după zile lungi de febră, avînd privirea limpezită de slăbiciune, nările gata să prindă orice aromă, sîngele încălzit de un deget de vin fiert şi acea dorinţă nemărginită de a cunoaşte tot ce există...

„În sfîrşit, iat-o !“ Un suspin de uşurare. O berlină cafenie, în faţa unui pavilion pe care trebuiau să-l recunoască după cedrii lui mari, asta e ! Vizitiul este un student care pleacă şi el în mare grabă spre salubra Lozère şi spre pajiştile de pe înălţimi mîngîiate de cer, unde doamna Boué o să facă tot ce-i stă în putinţă spre a obţine ospitalitatea unui văr îndepărtat, devenit brusc în conversaţia ei un fel de referinţă mirifică : treizeci de ani, celibatar, funcţionar la prefectură, o sursă de îmbogăţire, ce mai încoa' şi-ncolo ! Dacă întîmplarea asta idioată ar putea servi la ceva...

Acum Françoise se extaziază, savurează, renaşte. Cea mai mică potecă zărită prin portieră, în vreme ce peisajul defilează prin faţa ochilor ei, îi provoacă o unduire agreabilă între inimă şi pîntec, acolo unde se naşte frica, unde izbucneşte veselia. Îşi oferă chipul pulberii şi zgomotului cavalcadei, umbrelor drumului ciuruite de confetti strălucitoare, parfumului de mentă stîrnit uneori de o roată cînd atinge taluzul, aude vocea gîtuită a mamei repetînd aceleaşi fraze de întotdeauna : „Gîtul... un urcior... Hai, pune-ţi un şal... Françoise a descheiat gulerul care îi sechestrează pieptul, a întredeschis sanctuarul invitînd aerul fierbinte să intre înăuntru. Această atitudine neglijentă, gestul molatec al mîinii pentru a îndepărta părul bogat şi a degaja gîtul umed îi inspiră doamnei Boué gînduri de guvernantă bătrînă ; pentru ea e prea multă viaţă în carnea aceasta eliberată. „În zilele noastre tineretul n-are nici o pudoare“, gîndeşte ea, fără a-şi mărturisi că, în sinea ei, mica înţepătură camuflată de fobia ei de curent asta vroia să însemne : lipsă de pudoare.

În timp ce mama ei, ghemuită în fundul trăsurii, ghemuită în contradicţiile ei personale, se refugiază în

somnolență, Françoise, uluită, impresionată de întinderea și de diversitatea tabloului, privește cum se înalță, cît vezi cu ochii, acele suple și misterioase mișcări ale pămîntului pe care obișnuința le numește munți. Studentul, de teama unor greutăți, a luat-o pe o cale mai lungă, părăsind Marsilia nu pe drumul dinspre Aix, pe care instalarea unor baraje sanitare este iminentă, ci pe un altul, secundar, care se strecoară și urcă în mijlocul acelei linii groase de dealuri ce se zăresc la nordul orașului. Acolo sus, pe podiș, îi întîmpină un pic de briză matinală, venită dinspre Alpi ; cîteva din crestele acestora se ridică, ici și colo, în fundul întunecatelor singurătăți din Var. Acest vînt ce șiroiește de-a lungul plopilor trezește în ea dorința minunată, puerilă, de ținuturi îndepărtate, de ținte himerice : un val de speranță, bucuria ușor dureroasă, setea aceasta care o fac să se lipească de portieră sînt legate de amintirea plimbărilor de odinioară cînd, între două călătorii, tatăl ei îmbarca toată familia pentru a o duce în îndepărtatul Manosque (douăzeci de leghe : celălalt capăt al pămîntului...) unde locuia o parte din familia lui. Drumul coboară iar spre cîmpii pirjolite, galbene, părăsite, unde vara își gătește primii greieri (sîntem la sfîrșitul lui iunie.) Acolo, Françoise se adîncește în contemplarea unor peisaje cîmpenești, un mozaic de taluzuri arse, de livezi obosite, de drumeaguri joase, de perdele subțiri de tuia și de duzi, de hambare dărăpănate, de bastide cu ziduri de fortăreață. Cuprinde cu o privire lacomă aceste fragmente de viață care izbutesc s-o împace cu propria-i existență. Cu obrazul nemișcat de lîngă portieră, va pătrunde astfel în profunzimea lucrurilor, pînă la halta de seară.

Era la ieșirea din Saint-Rémy. Hanul își aprindea lămpile : onorabil, nimic mai mult, gen pensiune de familie, cu butoiașe în care cresc acum călțunași și hortensii, cu curtea sa de fermă, cu puțul împodobit cu volbură, corespunde dorințelor doamnei Boué, pe care o descurajaseră cele două hoteluri din centrul orașului, ale căror firme și grilaje somptuoase afișau o prosperitate amenințătoare.

„Numai de-ar fi curate cearșafurile, pentru mine una, masa, cu căldura, praful și drumul ăsta... Mă întreb cum faci ca să-ți mai fie foame !“

Foame sau nu, masa va fi obligatorie ; cît despre cearșafuri, nici n-avea să fie vorba de așa ceva : în spatele hanului, grajdurile pline din cauza acestei goane înspre Ron le rezervau surprize celor veniți mai tîrziu.

În această seară, stilul simplu potrivit bugetului modest și unerilor lăsați ai doamnei Boué, cunoaște inflația provocată de debandadă și propune cămăruțe sub scară la prețul unor camere cu paturi cu baldachin. Studentul, plecat în recunoaștere, se întoarse cu promisiunea unei încăperi la mansardă cu condiția să ia masa. Încăperea era o debara fără aer, mirosind a șobolani și a paie vechi ; mîncarea, la fel de grozavă. Numai factura se anunța piperată ; era de ajuns să vezi mutra patronilor care nici măcar nu se oboseau să-și îmbrace escrocheria într-un minimum de ospitalitate și descurajau protestele eventuale printr-un laconism arogant, de funcționar. „Profită...", abia îndrăzneau să murmure micii negustori așezați la masă într-o tăcere crispată în fața mîncării proaste pe care nevestele lor grăsane o criticau cu glas scăzut — lipsindu-le insolența, siguranța, iscusința, arme ale celor bogați. Puteai muri de rîs văzîndu-i pe toți oamenii aceștia alungați din micul lor confort cum reduceau flagelul gata să le devasteze pîntecele la răni bănești...

La sfîrșitul mesei, țigări mici de foi, comentarii. Tații de familie discută, argumentează, tranșează, iau măsuri energice cu privire la holeră și la urmările ei dezastruoase (aprovizionare insuficientă, carantine insalubre, spitale supraîncărcate, baraje instalate mult prea tîrziu, fuga autorităților, repetînd întruna : „Trebuie doar". În jurul acestor discursuri însuflețite se învîrtesc și se dezlănțuie măsurile radicale, dispozițiile exemplare. Dacă cei mari n-au inimă, dacă poporul n-are minte, acești ocnași ai sertarului casei de bani s-au ridicat prea greu spre a nu avea latura rea a ambelor părți, fiind lipsiți însă de cea bună : nu mai cunosc mila, n-au încă impertinența, așa că rezultatul e cumplit. Obrajii căzuți tremură, cefele se congestionează. Contagiune ori ba, francezul de mijloc nu pierde din vedere lucrurile serioase. Analiza, părăsind fatalitățile împotriva cărora nu se poate face nimic pentru cele asupra cărora te poți înverșuna, se învenințează repede, readuce la suprafață diferite fobii, agită idei fixe. Se aud zburînd proiectile de calibru mare : „Fermitate", „Vagabonzi", „Șomeri" etc. Care mai de care afirmă că „Franța trebuie curățată de nenorocirea asta" că „Toți trebuie îmbarcați și trimiși în Africa !"

Subjugată, Françoise observă holera în plină acțiune, o holeră endemică, cea a josniciei, a cupidității, cei doi stîlpi ai societății considerate cea mai... Cea mai ce ? O

cuprinde furia, așa, de una singură : cea mai șireată, da... Se întreabă ce diluviu, ce cutremur de pămînt ar reuși să desființeze această filozofie a banului și a ghiftuielii (după ce a fost distrus totul, s-au schimbat rețete, de genul „Artei de a găti resturile") care, dat fiind că orînduirea contribuie la aceasta, devine tot mai mult o Instituție Națională. În ciuda dorinței ei de a interveni în discuție, se stăpînește, tace : a fugit, pierzîndu-și autoritatea ca apărător al celor nedreptățiți. Atîta pagubă pentru dreptate.

Doamna Boué propuse să facă puțină mișcare pentru digestie, înainte de culcare. Hotărît lucru, în seara asta totul e făcut ca s-o exaspereze pe exaltată. „Mica plimbare pe-afară, ca să ușureze digestia" după cum zice maică-sa, ei bine, vorbele astea i se par atît de nepotrivite și de-o meschinărie ! O aduc înapoi la plimbările din jurul scuarurilor, o țin în lesă, îi ciuntesc aripile, cînd ea moare de dorința unei migrații la scara evenimentelor care tulbură Franța — Europa, așa se spune... De altfel, funcționărașul de la Mende nu-i place cîtuși de puțin : își închipuie alte închisori, micul cerc din subprefectură — în sfîrșit, din prefectură, dar trei sau patru mii de locuitori... —, vărul prevenitor, corect în opiniile sale, nici un fir de păr nelalocul lui, poate cîteva fire cenușii deja — abia treizeci și cinci sau treizeci și șase de ani și dintr-o ramură îndepărtată, a subliniat insistent doamna Boué — tertipurile, plecăciunile, amintirea, în treacăt, a titlurilor de valoare lăsate de tată, cu toată firea sa cheltuitoare ; fata a mai trăit pînă acum de două sau de trei ori acest scenariu umilitor... Nu, mulțumesc, astăzi viața, lumea, și-au schimbat prea mult gustul, au prea multă savoare spre a-i îngădui să se gîndească la o întemnițare definitivă. Și nu se gîndește nici să-și împartă patul cu un ins plicticos. În privința asta, lectura recentă a romanelor *Indiana* și *Lelia* [1] a comis ireparabilul : o să fie ca în cărți sau nimic. „Nebuna asta, spune doamna Boué, ce nerușinare ! Se pare că fumează pipă..."

Braț la braț, s-au dus totuși să facă o mică plimbare pe-afară, de-a lungul unui canal de irigație pe unde alu-

[1] Romane de inspirație romantică ale scriitoarei franceze George Sand (pe adevăratul său nume Aurore Dupin, baroană Dudevant, 1804—1876).

necă o apă tăcută. E ceasul cînd cerul de vară e plin de stele, de semne, de făgăduieli ; e ceasul cînd tîrcolesc farmece de demult, readuse la viaţă de zvonurile şi de miresmele nopţii : nişte lătrături de cîini, atenuate de distanţă, sînt purtate de acele ecouri de coridor specifice nopţilor blînde ; Françoise le ascultă, tulburată, mişcată pînă în adîncul amintirilor din copilărie, de parcă ar despărţi-o un spaţiu nemărginit de aceste lătrături îndepărtate ; cîntecul greierilor, purtînd şi el pecetea unei melancolii premature, fiindcă tot ce ţine de fericire este însoţit deîndată de sentimentul unei veşnice despărţiri... Uneori, în răcoarea care se ridică dinspre canal trece ca un suflu aproape cald care, te-ai putea şi înşela, miroase a pîine proaspătă, crocantă încă : fără îndoială vine din lanurile de porumb pe care canicula l-a copt înainte de vremea culesului.

În ciuda nenorocirii care le-a azvîrlit pe drumuri (dar holera, pentru cine ştie din naştere să citească viaţa printre rînduri, nu-i în fond decît o nenorocire mai mare : i s-a spus destul cînd era mică, la maici, — două oase încrucişate şi lacrimi de argint veneau să sprijine respectivele afirmaţii — că frumoasa împărăţie a pămîntului nu era un bun plasament, cu sau fără holeră) există în atmosferă, în seara aceasta, dulceaţa misterioasă, insuportabil de plină de speranţe, a primăverilor de altădată.

În clipe ca aceasta, pe cînd era o adolescentă, parfumul grădinilor în nopţile de mai sau melancolia serilor de vară pe dealurile de la Manosque unde, ţinîndu-l de braţ pe tatăl ei, se ducea să privească cum se lasă noaptea, o făcea să înlănţuie brusc, ca o nebună, trunchiul copacilor... Pentru că bucuria este belşug prea mare, e cînd primeşti mai mult decît poate să-ţi cuprindă inima, mai mult decît sperau dorinţele tale. Amintiţi-vă vîlvătăile bruşte care vă cuprindeau din cap pînă în picioare, fără a lăsa nimic în umbră, nici o pată în suflet, aidoma unei colibe luminate, amintiţi-vă, de pe vremea cînd eraţi copil, săriturile, dansurile nebuneşti, strigătele, acea înflorire a lucrurilor în inima voastră... Încîntătorul miros al frigului, într-o dimineaţă de ger, cu geamuri gravate cu ferigi scînteietoare, cu lacrimi pe chip şi cu obrajii de un roşu cărămiziu ; pădurile albastre ale verii, înmiresmate ca nişte biserici ; marea care te izbea la cotul unui dig, zgomotul, gustul ei fermecător ; potecile mărginite de ziduri călduţe care urcau spre a lua cu asalt colinele greco-provensale unde sate albe ca laptele deve-

neau trandafirii... Acum, fata are douăzeci şi unu de ani şi nu poţi să îmbrăţişezi arborii toată viaţa. Restanţele de duioşie lipsite de destinatar se înveninează repede. Aşa că acum, principiile... „Să ne sprijinim pe ele, spunea tatăl ei, tot o să se lase pînă la urmă...“

— Ştii că este categoric recomandat să eviţi umezeala în caz de... În sfîrşit, înţelegi...

— De holeră, se enervează Françoise, pe care o exasperează aceste superstiţii, această groază de cuvinte ; da, ei şi ?

— Ei bine, cred că ar trebui să ne întoarcem la han acum, zise doamna Boué pe care, oricum, o înspăimîntă întotdeauna lumea exterioară, variaţiile de temperatură, curenţii de aer (e foarte franţuzoaică, doamna Boué, cu curenţii ei...), pe scurt tot ceea ce este afară. AFARĂ. Ameninţarea, barbaria — lucrurile acestea înspăimîntătoare care se petrec în păduri... Doamna o să aibă ce vedea...

A doua zi, seara, pe celălalt mal al Ronului, toate previziunile se năruie : adio Mende, adio prefectură, adio văr, tratative, tertipuri matrimoniale... După carantină şi după fuga binecunoscută, iată-le pe amîndouă — fata încîntată, mama disperată — nevoite să împartă cu nişte muncitori oboseala somnului în aer liber şi paiele unei caverne.

— Cel puţin, rosti ironic Françoise la auzul gemetelor mamei sale, ne vom putea bucura, ca nişte creştine ce sîntem, că măcar o dată în viaţă am fost într-o situaţie asemănătoare cu cea în care s-a aflat Iisus Christos, în noaptea cînd a venit pe lume...

— Da, dar mai erau şi soldaţii lui Irod şi probabil că era şi cam răcoare, replicase Ardusson cu calmul lui obişnuit.

O vară, într-o cavernă, la voia întîmplării, în mijlocul pădurilor...

Dacă holera nu trecea de limitele pe care i le fixa, mai sigur decît barajele sanitare, barajul, considerat perfect, al altitudinii, chiar că nu era cazul să facă din asta o tragedie. Dacă s-ar fi pornit vremea rea... Numai Dumnezeu ştie că atunci cînd se porneşte pe pantele acestea abrupte, care au şi aspectul şi chiar firea ţinuturilor armoricane, e noiembrie în plină lună iulie : păduri învăluite în ceaţă, degete îngheţate din zori, aburi pe ferestre, soba care duduie, noroi, bălţoace pline de

gunoaie de grajd, pajişti transformate în mlaştini, torente care răscolesc o zeamă de dezgheţ, o fîşie de cer care se despică între două furtuni lăsînd să străbată o rază palidă, ca pentru o cameră de tuberculos, un cer de un albastru de dincolo de nord de-ţi îngheaţă şi măduva în oase... Nici vorbă de vînătoare şi de pescuit ; s-a zis cu bucuriile vieţii în aer liber, cu inimile însorite, cu dragostea sub tufele de grozamă, cu ceasurile de pîndă, noaptea, pentru pîntec sau pentru părţile de sub pîntec, cu pescuitul de păstrăvi şi de stele căzătoare, cu pălăvrăgelile spălătoreselor, cu sînii liberi sub bluze, cu picioarele fără ciorapi... În locul cavalcadelor în aer liber şi al trîndăviei, douăzeci şi şapte de persoane ar fi stat închise într-o pivniţă cu pereţii lustruiţi de crestături, obraz lîngă obraz; o fire alături de alta, un temperament lîngă un alt temperament, cuprinse de dorinţa de a-l strînge de gît pe copilul vecinului... Situaţia se schimba brusc, fiecare pornea în altă direcţie, să-şi încerce norocul, să-şi rişte pielea. Dar iată, cerul, cel adevărat, cel fizic, contrar celui al teologilor pe care se adunau nori negri veniţi din Asia, se complăcea în anul acela să întindă pe patru luni o vară exemplară, prinsă de-o parte de primăvară, de cealaltă de toamnă, de către două furtuni simetrice, în măsură una, să înviioreze iarba, să umple izvoarele, cealaltă, să semene ciuperci sub primele straturi de frunze moarte.

La drept vorbind, soarele acesta îi înşeală.

În 1835, natura încîntă sufletele nostalgice, Edenul pierdut, Sălbatecul cel bun, *Lost Paradise* [1] şi tot restul. Prin intermediul romanului sînt regretate toate aceste locuri singuratice unde poţi duce o viaţă austeră, liniştită. Dar ca cineva să se ducă el însuşi să vadă mai îndeaproape cum stau lucrurile, nu s-a ajuns chiar pînă acolo — deşi aproape toată populaţia Franţei mai are încă lipit de tălpile încălţămintei noroiul persistent de la ţară (de care francezii — e oare cazul să ne plîngem de asta ? nu vor reuşi niciodată să scape de tot). Şi încă mai rămîne să cădem de acord asupra termenului de natură, care exprimă ceva prea corupt, sau prea dulceag, prea decorativ. Între cîmpul de sfeclă şi tufişurile distinse pe unde se plimbă vreo prinţesă în căutare de lapte

[1] În engleză în text. Titlul poemului biblic al scriitorului englez John Milton (1608—1674). *Paradisul pierdut* a fost publicat în 1667.

proaspăt sau vreun filozof în căutare de înțelepciune, nimic, sau cel mult albăstrele cu apă de trandafiri. Natura, cea adevărată, cea a unor oameni ca Ardusson sau Jourdan, care urăsc caracterul restrictiv și dualist al acestui cuvînt (de o parte, progres, orașe, civilizație, și de cealaltă, un fel de concesiuni pentru a umple hambarele sau pentru a vîna cerbi) înseamnă lumea, universul, de la firul de iarbă la constelații. Pe aceste creste aspre și singuratice este posibil să atingi cu degetul soclul planetei și cel mai mic suflu de vînt care apleacă tulpinile gramineelor și șuieră pe lîngă cioturile zidurilor celtice a păstrat asprimea primitivă a erelor telurice.

„Natura", firește, o cunoșteau toți acești oameni ce îndrăgeau colinele latine ; nimeni nu ne oprește să credem că le plăcea, dar cam așa cum îți place puiul — sau sturzii : duminica, li se întîmpla să se ducă să se plimbe prin stejărișurile pline de vînat de lîngă Marsilia, prin regiunea „cu cinci mii de bastide". Chiar dacă pasiunea lor pentru natură nu necesita vreo pușcă, ea presupunea, în schimb, un număr mare de sticle și de tocane bine scăzute : le plăceau mai ales excursiile și mesele bune într-o companie veselă. Era natura-divertisment așa cum o concepe spiritul burghez, o natură foarte cuminte, foarte domesticită, încărcată de metafore de către multe secole de antropomorfism, întru totul în slujba sa, precum florile din grădină sau animalele îmblînzite, tot astfel cum îți plac scenele cîmpenești din romane, sau locuințele de la țară unde te duci să petreci vara și pe care te grăbești să le părăsești toamna, odată cu primele furtuni. Dar aici, în acest refugiu pierdut în adîncul codrilor, aici e cu totul altceva. Nu mai e vorba de vizită. S-a terminat cu frunzele văzute de sub copaci, cu prinsul fluturilor, cu gîdilatul cu firul de pai pe gît, elemente fundamentale ale naturalismului citadin, performanțe limită ale cretinismului bucolic.

Nu numai că le lipsesc cuțitele, farfuriile, cearșafurile, saltelele, mobilele, obiectele și fleacurile de tot soiul care te ajută să te descurci mai ușor în viața de zi cu zi și înalță un ecran protector între aceasta și materia brută a universului care îi rănește întotdeauna pe oamenii civilizați, degenerați din cauza confortului (chiar relativ) și avînd pielea și sufletul sensibile. De data aceasta sînt cufundați în „natură" pînă în gît. Îi simt țesătura aspră la fiecare mișcare și de dimineața pînă seara. Se scaldă goi, fără nimic pe ei, în materia-mamă unde viața se

perpetuează de sute de mii de ani. Se împreunează cu lumea pentru întîia oară : nu este o îmbrățișare liniștită.

Astfel încît aceste doamne, cucerite de zilele însorite și de nopțile pline de vorbe dulci prin tufișuri, sînt totuși pe mai departe cu picioarele pe pămînt, știind foarte bine că atunci cînd o să vină frigul, ploaia, ceața, s-a sfîrșit cu rîsul. Nu fără teamă se gîndesc (unele dintre ele, printre care și doamna Boué, sînt terorizate de această idee obsedantă) la o posibilă extindere a epidemiei care i-ar obliga să rămînă iarna pe aceste înălțimi unde lunile întunecate își permit uneori fantezii meteorologice foarte neplăcute. Alice Reynaud, deși originară din Aubagne, avea odinioară rude înspre Châteauneuf-de-Randon, și a petrecut două sau trei ierni „acolo sus", în acel bastion al frigului unde temperatura coboară îndeajuns pentru a preschimba pîinea în piatră în bufete și a întări atît de mult pămîntul încît morții petrec iarna în poduri, de unde sînt coborîți primăvara, vineții, perfect conservați, de o rigiditate amintind-o pe cea a justiției. În sfîrșit, seara, povestește tot felul de întîmplări să-ți clănțăne dinții de frică. Și e adevărat că, în 1830 sau 1835, cu munții nu-i de glumit. Sînt lupi în păduri și chiar în preajma staulelor. Există și tîlhari pe drumuri — dacă acestea nu sînt cumva îngropate sub troiene uriașe care izolează unele ferme și unele cătune din noiembrie pînă la Paște. Poate nu-i inutil să ne aducem aminte că, evident, nu există încă pluguri de zăpadă, telefon, telegraf, jandarmerie dotată cu elicoptere, medici înzestrați cu antibiotice și autovehicule încălzite și avînd cauciucuri cu crampoane. Chiar Masivul central e un fel de Siberie exact în mijlocul Franței și nu puțini sînt călătorii găsiți, dacă nu arși în cuptoarele hanurilor, în orice caz sfîșiați de lupi prin șanțuri sau înțepeniți de frig, ca niște statui, în învelișul lor de zăpadă. Vîntul suflă și răzuiește podișul cu o violență atît de mare încît nimeni, pentru tot aurul din lume (ceea ce, acolo sus, e mare lucru) n-ar avea curajul să iasă afară. Pe scurt, ca să suporți asprimea acestei clime trebuie să te fi născut aici și să te adăpostești în spatele unor ziduri de doi metri grosime, cu provizii pentru mai multe luni, și dacă staulul dă înspre bucătărie și sub masă se mai află și cîteva vite ghemuite alături de cîini, este și mai bine.

Evocarea acestor situații limită, izolarea, sărăcia totală și apropierea unei lumi pe care n-au cuprins-o niciodată cu mîinile goale, în sfîrșit sentimentul de exi-

lare, resimțit din cînd în cînd, mai ales la căderea nopții, în clipa în care regreți cel mai mult intimitatea căminului (chiar dacă această intimitate ascunde adeseori o mare mizerie), toate acestea încep să trezească, în special la femei, nostalgii de naufragiat care tînjește după civilizație. De cum avea să se sfîrșească povestea asta, o poveste care le-a salvat viața și care, pînă în prezent, n-avea să le lase decît amintiri frumoase, după spusele lor, se simte că aceste doamne nu vor rămîne aici nici o zi mai mult decît sînt nevoite s-o facă, că vor coborî în mare grabă ca să-și ofere pe săturate toate lucrurile de care sînt lipsite acum și că vor ofta foarte ușurate încălțîndu-și din nou papucii. Bărbații, nu aprobă decît cu un „da, da", spus pe un ton evaziv, poate chiar enervat, la auzul acestor litanii în care este vorba îndeosebi de siguranța dată de meserie, de decență vestimentară, de cearșafuri, de rufe spălate, de lenjerie curată, și pînă la urmă, de amor propriu ; „Dar aveți tot timpul să vă întoarceți în pivnițele voastre, ce Dumnezeu !" exclamă Huart, el unul neavînd nici o soție de menajat. E drept că domnii aceștia sînt mai favorizați decît femeile ca să-și facă de cap și, datorită acestei vacanțe mari neprevăzute, să redevină copii (căci, în fond, de asta-i vorba și poate numai de asta va fi vorba și în viitor).

În loc să-i demoralizeze, foametea atîrnată deasupra capetelor lor le stimulează instinctele de vînători și, într-adevăr, pentru moment, această experiență impusă a vieții în sălbăticie, departe de a-i doborî, îi înflăcărează. Nu le displace să înfrunte greutăți de acest fel, și neprevăzutul aventurii le biciuiește sîngele și le înflăcărează imaginația. Fiind eliberați, în urma holerei, de răspunderile lor și trăind de pe o zi pe alta, prin forța lucrurilor, au oarecum impresia că regăsesc bucuriile și emoțiile copilăriei. Viața, atît de grea cînd trebuie să te înhami inexorabil, în fiecare dimineață, a devenit extraordinar de senină. Nu tu patron pe cap, nici clienți de satisfăcut, nici reclamații, nici nedreptăți de înghițit, nici plecăciuni și surîsuri la dreapta și la stînga ca să-ți asiguri traiul.

Aici nu depinzi de nimeni. Nu depinzi decît de eficacitatea gesturilor pe care le faci, de vicleșugurile și de șiretenia necesare pentru prinderea vînatului. Majoritatea acestor muncitori își iubesc meseria și o practică toți cu o seriozitate care se regăsește acum în ingeniozitatea și calitatea capcanelor lor, dar mai ales după criza din 1828, condițiile de lucru fiind atît de nefavo-

rabile, atît de nesigure, atît de neliniştitoare, nu sînt supăraţi, în străfundul inimii, să se gîndească la altceva şi folosesc holera aşa cum oamenii împovăraţi de problemele păcii se folosesc de război : nu ca să se bată, ci ca să respire alt aer.

Pentru a uita nu numai grijile, ci, poate, foarte instinctiv, deşertăciunea soartei lor.

Uneori îl trezea o sete chinuitoare, datorată altitudinii, aşa credea, fără a pune la socoteală drumurile repetate pe la cele trei sute de capcane, şi corvèzile pentru lemne, aerul care te ameţeşte, soarele care îţi usucă sudoarea pe piele. Mai adeseori era nevoia imperioasă de a se uşura atunci cînd, tocmai înainte de culcare, băuse un litru şi mai bine : apele acestea de munte abia intră în trup şi gata, vor să iasă ; Julien o pornea în goană afară, îşi golea vezica, sau, dimpotrivă, cobora foarte repede pînă la izvor ca să-şi facă iar plinul.

Doar respirînd această mireasmă de ierburi umede care îl întîmpina de-a lungul pantelor şi simţea că în trupul său nu mai e loc pentru somn. Mai atent, pătrunzînd mai uşor tainele şi surprizele nopţii decît o vulpe pornită după şterpeleală, i se părea că deîndată ceva din fiinţa lui se dezmorţea, se sălbăticea din nou : nu rezista dorinţei de a vagabonda ceasuri în şir de unul singur prin această lume de stele, de pietre, de plante, de animale, care îl ierta oarecum de vina de a aparţine speciei umane.

Cît vedea cu ochii i-ar fi fost uşor, de altfel, să umble după cum avea chef : nopţile din Ţinuturile Înalte sînt atît de senine încît e de ajuns un clar de lună ca să poţi distinge cele mai mici amănunte ale peisajului. Iar atunci cînd nu e lună, stelele îi iau locul : altitudinea şi transparenţa aerului, care acţionează ca o lupă, le măresc dimensiunile, le sporesc numărul şi luminozitatea, astfel încît răspîndesc aici asupra lumii un fel de fosforescenţă. Poţi merge cu uşurinţă pe o potecă oricît de mică fără a avea nevoie de lampă.

Adeseori Julien înconjura complet Pajiştile, o oră bună de mers, avînd în primul rînd ca tovarăşi de drum constelaţiile, unele dintre ele scînteind la nivelul solului, gălbui, umflate, cam murdare, ca nişte lumini terestre ; altele, înscriind în dezordinea fără cap nici coadă a firmamentului, nemişcate, strălucitoare figuri

geometrice, de-ai fi putut crede că fuseseră așezate acolo anume pentru a-i îndrepta pe cei rătăciți pe drumul cel bun — de exemplu pe cel dinspre Compostela [1] care trecea pe aici. Uneori, își trăgea capul între umeri cînd mașina de-acolo de sus se ambala, azvîrlind în toate direcțiile lungi scîntei albăstrui. Aici stelele făceau parte din pămînt ; erau incluse în viața de zi cu zi în aceeași măsură ca și soarele, ploaia sau vîntul. Găseai pretutindeni pumni de stele tremurînd în fundul puțurilor, în adăpătorile oilor, în bălțile din jurul gunoaielor, în spălătorul din casă înainte de revărsatul zorilor cînd începe să trosnească prima buturugă în vatră, pe geamul rece unde adulmecă viforul, în castronașul de supă care îți încălzește mîinile în timp ce cercetezi cerul prin ferestruică. Toate acestea Julien le cunoștea încă de la tatăl său, obligat de meseria lui de curtier să bată drumurile prin aceste cantoane îndepărtate, să petreacă adeseori noaptea aici într-un cătun împietrit de ger sau în vreo *bori* ghemuită sub viforniță, alături de niște oameni tăcuți, mirosind a usuc și pe care propriul său laconism îi îmblînzea.

Acum Julien înțelegea mai bine de ce tatăl său, o fire anxioasă, ar fi dorit, celibatar fiind, să-și încheie zilele cu o pușcă sub braț, în acest pustiu plin de pietre și de vînt, unde mărimea și apropierea cerului îl ajutau să-și potolească neliniștea. Multă vreme crezuse că bătrînul umanist, în ura lui față de epocă și în dezgustul lui față de progres, asimilat eșecului spiritului, corupției lumii și triumfului băcanilor, ascundea în spatele pasiunii pentru spațiile vaste o tenace incapacitate de a trăi în mijlocul semenilor săi și în epoca sa. Fără îndoială că era cîte ceva din toate acestea în cultul lui pentru aerul curat, și slăbiciunea lui pentru oi ascundea o banală mizantropie, iar simpatia pentru păstori un profund dispreț pentru cei ce știau să facă afaceri rentabile în vîltoarea vremurilor noi. Dar o obsesie mai adîncă îi justifica dorința de a trăi retras în acest ținut de dimensiuni foarte vaste. Aici orizontul, cerul, licărirea tuturor stelelor vara, nopțile de iarnă lustruite de vînt, țepene ca metalul, pajiștile lungi tapisate cu licheni, totul era pe măsura laturii celei mai exigente și mai tainice a firii acestui om : nevoia lui de nemărginire, legată parcă de distanța pînă la care îi ajungea privirea

[1] Localitate în nord-estul Spaniei. Celebru loc de pelerinaj în evul mediu.

și de amploarea respirației sale. Oare tatăl său încercase ciudata beție pe care i-o dădeau lui Julien lungile plimbări de unul singur printre crestele pustii, în goliciunea pietrelor și a cerului care aducea un fel de uitare și dispariția calmă a obsesiilor celor mai chinuitoare ? Pe aceste podișuri curînd îngălbenite de soare, se întindea tăcerea nemăsurată care apropie ființa umană de existența și de moartea sa, ca pretutindeni unde prezența lumii cîntărește mai mult decît cea a oamenilor : Julien își amintea de acele bucătării înnegrite de funingine unde viața își întreținea zgomotele mărunte — ál vetrei, al vaselor — la numai cîțiva pași de mormintele acoperite de urzici. Scandalizat odinioară, astăzi această apropiere l-ar fi făcut poate să simtă o mare bucurie...

Plimbările sale nocturne se terminau aproape întotdeauna în centrul Pajiștilor, pe acea mică înălțime de unde, în plină zi, putea zări vălurindu-se pînă departe o bucată de planetă destul de impresionantă : părea că ochiul îi distinge puțintel curbura. Acolo, învelit în mantaua care îi servea noaptea drept cuvertură, Julien se întindea ca un cerșetor lîngă poarta stînii, așteptînd să se facă ziuă și să audă, înmulțite de ecoul pădurilor, primele lovituri de secure ale lui Brun, care avea în permanență sarcina întreținerii focurilor.

Simțind frigul ceva mai aspru care se ridica din pămînt știa că în curînd aveau să se reverse zorile. La căldură în mantaua lui groasă de lînă, în vreme ce spiritul îi plutea plăcut ca o cochilie goală pe apele ușoare ale insomniei, savura de fiecare dată cu aceeași încîntare senzațiile mereu noi pe care i le aduceau primele ceasuri ale dimineții — „înțepătoare și limpezi ca zerul“ își spunea el. Vedea cum iese din întuneric bastionul Pajiștilor, cum își recapătă culorile. S-ar fi zis că acest ținut ce amintea de largul mării pornea într-o nouă zi așa cum o navă pornește din nou pe ape. O mireasmă de aventură răzbătea în fiecare dimineață în rafalele scurte ale vîntului răcoros care lovea ierburile și făcea să respire zgomotos plămînul pădurii. Julien asemuia întreg masivul Aigoual — acest teritoriu tăiat, despărțit de restul lumii de prăpăstii, de văi adînci și abrupte, de rîpi, de multe leghe de lande nelocuite și de codri deși — unui continent desprins de lume și deri-

vînd, liber, între cer şi pămînt, precum insulele legendare, ca faimoasa „Laputa“ a lui Swift.[1]

Firește, era întotdeauna ceva fantastic să te simți izolat de restul lumii, mai ales în locurile acestea de pe înălțimi unde arborii, plantele, pietrele, animalele, elementele, anotimpurile au acea asprime, acea naivitate uşor magică proprie lucrurilor de la munte. Mai era şi sentimentul ameţitor de independenţă care făcea să-i bată mai iute sîngele în vine şi-i dădea fiecărei clipe din această viaţă dusă într-o semisălbăticie o intensitate vitală. Liber, eliberat de parîme, de trecutul său, de nefericirea sa, da, da... Cu o undă de neliniște în suflet, arunca o privire complice ultimelor stele, ele presupunîndu-se că ştiu totul, acolo sus : cît avea să ţină răgazul acesta ?

În timpul uneia din aceste escapade nocturne, în clipa cînd Julien se învelea în manta, în faţa adăpostului său obişnuit, se produse un soi de dedublare ciudată, de parcă o altă voinţă ar fi luat locul propriei sale voinţe şi ar fi făcut în locul său gesturi mecanice înrădăcinate în el de cînd lumea. Totul nu durase decît o fracţiune de secundă. Aproape imediat realiză că la o distanţă de treizeci de ani, îi răspunsese bătrînului vînător singuratic care cu siguranţă că petrecuse nenumărate nopţi în aceleaşi condiţii pe aceste podişuri, sub vreun tufiş, poate chiar foarte aproape de aici, înfăşurat în pelerina lui groasă de păstor...

Nu era pentru prima dată că Julien se surprindea făcînd gesturi, avînd replici, reacţii, atitudini copiate după cele ale tatălui său, moştenite de la el ca nişte tipare în care se strecura propria-i personalitate. Odinioară, aceste fenomene, în simpla lor realitate i-ar fi sporit amărăciunea şi dispreţul pe care i-l inspira sfîrşitul trist hărăzit fiinţei omeneşti. „Eşti leit taică-tu !“, exclama uneori doamna Jourdan, cu ochii umeziţi de o palidă sclipire de consolare care îl dezola pe Julien. Să supravieţuieşti în copii, în amintirea, în fizionomia, în atitudinile lor i se părea o compensaţie escrocată de către suferinţă raţiunii, una din acele surprinzătoare amăgiri sentimentale care nu pot înşela decît sufletele slabe, doborîte de durere. În orice caz, acest destin *post-mortem* era aproape tot atît de îmbucurător ca şi pers-

[1] Insulă zburătoare unde Guliver, celebrul personaj al scriitorului englez Jonathan Swift (1667—1745), ajunge în timpul celei de-a treia *Călătorii*.

pectiva de a reînvia sub formă de mucegai sau de părăluţă pe pămîntul prea roditor al mormintelor.

De cînd sosise aici se eliberase de tot balastul, îşi îndepărtase din minte toată harababura confuză de idei inutile şi demoralizante (ajunsese chiar să urască o religie care-i transmisese Occidentului acea boală mortală numită Speranţă, virtute otrăvită pe care grecii avuseseră prudenţa s-o lase în „fundul sertarului"). Datorită noii sale existenţe şi urgenţei sarcinilor pe care ea i le impunea, nu-şi mai putea permite luxul de a avea, ca odinioară, inima străpunsă de miile de linii şerpuitoare ale regretului şi ale nostalgiei. Trăia acest prezent nesigur cu atîta intensitate, aflînd un confort interior sporit de inconfortul situaţiei, încît mintea începuse încetul cu încetul să-i funcţioneze altfel decît pînă acum. Divagaţiile lui Ardusson, care afirmau supremaţia celor cinci simţuri asupra ideii (a semnificaţiei), a inocenţei trupului asupra dezmăţului inteligenţei, îl încurajau pe această cale. Pe măsura scurgerii timpului, Julien se străduia să reducă la tăcere strigătele tumultuoase, plăcute şi veninoase, venite din acea zonă de dincolo de minte pe care cîteva secole de cultură şi de rafinamente ajunseseră să le impună oamenilor spre nefericirea lor.

În cursul săptămînilor şi al lunilor care aveau să vină, multe lucruri aveau să se prăbuşească în mintea sa, ca nişte tencuieli prost lipite, sau ca decoraţiile din stuc de pe un tavan zguduit de un cutremur. Moravuri, tradiţii, îmbrăcăminte, fraze, pînă şi modul de a sta la masă : i se mai întîmplase să aibă senzaţia ciudată că cei din jurul său imitau cu stîngăcie ceva. Dar ce anume ? Puterea obişnuinţei este atît de mare încît cele mai teribile inepţii devin firești, cu condiţia să fi primit binecuvîntarea secolelor, iar punerea lor în discuţie pare curată nebunie. Mirarea, uluirea sa, în vremea copilăriei, în faţa anumitor deprinderi sociale sau a anumitor instituţii nu reuşise, mai tîrziu, să i le arate aşa cum le vedea astăzi, în toată absurditatea lor. Datorită acestei catastrofe regăsise o privire puţin mai naivă şi tabloul se lumina ceva mai bine. S-ar fi zis că aceste cetăţi şi cortegiul lor insolit de monumente, de sanctuare, de statui, de morminte, de balustre — toate aceste exagerări, toată strălucirea, toată desfăşurarea de simboluri care îi dădeau unei civilizaţii chipul unei bătrîne regine măcinate de grijile zilnice şi cufundate în visele ei de grandoare, s-ar fi zis că gloria, retorica, fastul

care orînau greoi trupurile, mințile, limbajul, cunoștințele, reflectau prin mijloace devenite magice grație uitării, o eră și o lume dispărute, pierdute în adîncul veacurilor și al creierelor, și a cărei perfecțiune socotită ideală continua să-i obsedeze pe îndepărtații săi moștenitori: era Superlativul Absolut, lumea Referințelor Fundamentale.

„Uite, îi spunea el lui Ardusson, mania asta a idolilor merge oarecum în sensul celor pe care le încerc eu acum. În națiunea așa-zis cea mai lucidă, cu mintea cea mai limpede din lume, cea care a inventat „Luminile", se instaurează cultul Rațiunii, i se atribuie acesteia trupul unei zeițe, așa cum făcuseră grecii divinizînd Înțelepciunea! Nu simți oare ce elemente contradictorii, ireale, magice se află într-o atare acțiune? Și chiar noțiunea de stat, de legitimitate a statului nu sînt ele oare tot noțiuni cu valoare magică? Zău așa, chiar că visăm cu toții! Cine o să ne trezească? Cine o să ne aducă cu picioarele pe pămînt, în realitate — în realitatea noastră psihologică, cum spui dumneata...

— Da' unde-ați găsit toate astea? întreba Ardusson, ușor derutat de progresele prea rapide, după gustul lui, ale elevului său.

— Nicăieri. Fac precum haruspicii[1]: citesc viitorul nostru în propriile mele măruntaie.

În mijlocul tuturor acestor exilați nostalgici, al tuturor acestor oameni avînd halucinația lumilor apuse, rostind șovăitor, ca niște maniaci, fragmente dintr-un mesaj ilizibil al cărui sens unii pretindeau că-l pricep, cu toate că nimeni nu-i aflase niciodată înțelesul, poate că numai țăranul, cu grosolănia, cu șiretenia, cu puterea lui de a îndura, tăietorul de lemne ce se opintea lîngă butuc, vagabondul cu bîta lui, haimanaua, hoțul, acea drojdie măruntă de pe drumuri și din păduri, derbedeul care dă tîrcoale prin sate, cel care cercetează terenurile virane sau scormonește prin gunoaie, norodul celor cu venituri modeste, al celor mereu pe drumuri, al hăituiților — poate că doar aceștia păreau locuitorii legitimi ai planetei Terra, singurii care, din vremea vizuinilor neolitice, își păstraseră cu adevărat picioarele pe pămînt.

---

[1] În Roma antică, preoți care prezicea viitorul examinînd măruntaiele animalelor sacrificate.

Uneori, simţind o dorinţă ce se voia repede satisfăcută, Julien părăsea tribul adormit ca să se ocupe de una sau de alta din cele două slujnicuţe cu fundul generos, indiferent de care: Marie-Louise, Louisette; trebuise la început să facă un efort considerabil ca să nu încurce nişte prenume care nu însemnau pentru el decît un schimb rapid de salivă şi de sevă. Le fixa întotdeauna întîlnirea lîngă izvor, ceea ce rezolva chestiunea spălatului, şi o oră şi mai bine după plecarea lui din cavernă, pudoarea acestor domnişoare cerînd un minimum de maniere. Se ducea să-şi aştepte desertul copios, în versiunea Marie-Louise sau în versiunea Louisette, pe banca făcută din trunchiuri de copaci unde, dat fiind că iarba era umezită de rouă, avea obiceiul să-şi rezolve repede problemele.

În noaptea aceea, abia începuse să amorţească pe bancă şi trosnetul crengilor, vestitor al plăcerilor, îi anunţă sosirea unei partenere care, după cîte se părea, arzînd de pofta să-l regăsească, nu se putuse hotărî să respecte răgazul obişnuit. Această nerăbdare promiţătoare îi biciui dorinţele, foarte aprinse după opt zile de regim („doamnele" fuseseră indisponibile). Un fîşîit de fustă zgîriată de tufişuri şi cineva se aşeză, cu gesturi mlădioase, lîngă el — Marie-Louise? Louisette? Se amuzau adeseori să-l tragă pe sfoară, punîndu-i în braţe pe cea pe care n-o aştepta — prezenţă greu de distins în întunecimea boschetului unde nu îmbrăţişa niciodată decît umbre. Întrebarea liniştitoare „Tu eşti?" adresată acestor fete speriate de întuneric şi de singurătate primea, de obicei, drept răspuns acel „Da" gutural suflat în ureche de o voce gata tulburată, străbătută de dorinţă, şi cu care nu putea fi vorba să schimbe decît gemete. De data aceasta, în chip de răspuns două buze — ce stîngace erau, prea moi, prea puţin pătimaşe, parcă întredeschise, pentru că aşa se obişnuieşte — se lipiră de buzele sale — provocare, rugăminte, înşelăciune, revoltă extraconjugală, a ce semăna această modestă ofrandă, o imitaţie nereuşită, o treabă de mîntuială, oferită de o gură neştiutoare, nepofticioasă, sau lipsită de îndrăzneală şi care părea că se foloseşte de acest procedeu atît de agreabil în disperare de cauză, pentru a oferi sau a cere cu totul altceva: toate aceste gînduri, firește, se năpustesc unele peste altele în uluiala surprinderii şi abia după aceea vor fi analizate separat — cele două buze întîrziară exact atît cît să-l facă să-şi dea seama că-i vorba de o uzurpatoare. Julien rămase

cu respirația tăiată, răscolit, furios. Deîndată, misterul îl făcu să se înflăcăreze, înlătură obișnuința, îndepărtă plăcerea, schimbă dorința banală într-un abis fierbinte și catifelat : Necunoscuta, atîta doar, și totul luă foc. Avea să galopeze noaptea întreagă după această umbră ce dispăruse repede, fără să fi avut timpul să întrevadă un chip, să-i smulgă un cuvînt, să prindă un parfum, ceva din căldura trupului, din părul ei, un semn pe care să-și sprijine cercetarea — toate astea pentru un sărut ca între veri ! Și ce căprioară ! Degeaba alergase după ea cît putuse de iute, repezindu-se la cavernă, întredeschizînd ușa, aruncînd o privire pentru a încerca să surprindă trosnetul unuia din culcușuri care, pîrîind ușor, ar fi dat-o de gol : sau „clandestina" era mai vioaie decît el la cei patruzeci și doi de ani ai lui, sau se ascunsese sub tufișurile de grozamă, pe unde putuse, în întunericul înstelat, care, nefiind clar de lună, nu lăsa să se vadă bine decît poteca.

Era tulburat, cu mintea hărțuită de un șir de prenume — Hortense ? Cosette ? Françoise ? Mireille ? — foarte decepționat : un sărut abia schițat în întunecimea unei păduri reușise să facă din una din fetele acestea, care nu însemnau nimic pentru el, o absentă ; se reîntoarse la adăpostul boschetului unde avea să-i pice în curînd o hrană substanțială mult prea sățioasă pentru această noapte care cădea în romantism și în imaterial. Simțea că are chef să fluiere : mai întinerit cu douăzeci de ani, prins în cursă ca un licean, cuprins de un val de puritate juvenilă, ce lux pentru un bărbat de patruzeci și doi de ani; care considera că nu mai este decît un instrument de plăcere accidental. Ce ingratitudine față de acei splendizi sîni ale căror fremătări îi tulburau mintea, de care buzele sale erau atît de avide în celelalte seri ! Ce dispreț pentru pulpele strînse în jurul șalelor sale ca o falcă onctuoasă, fierbinte, bine ritmată, dornică să-l înghită pe de-a-ntregul, cu sorbituri tot mai adînci, pe el și acea dezlănțuire totală, absurdă și care, de îndată ce se sfîrșea, redevenea o indiferență molatecă, mînjită de sudoare, avidă de abstinență.

Prezentă pe buze, atingerea stîngace și copilăroasă de adineauri continua să-l obsedeze. Încercă să evoce chipurile tuturor femeilor din colonie pentru a ști care dintre ele se putea potrivi cu urma lăsată pe buzele sale. Niciodată nu fusese cuprins de o atît de dulce melancolie. Parcă nu le-ar fi cunoscut pe toate femeile acestea ! Stînd cu ele la masă, lucrînd în preajma lor, dor-

mind în acelaşi spaţiu, le vorbea, glumea cu ele, le vedea de dimineaţa pînă seara. Dar uite, tocmai asta era, în afară de cele două prietene obişnuite, care deţineau exclusivitatea poftelor şi a privirilor sale catifelate, şi lăsîndu-le deoparte pe cele două femei mai vîrstnice, Georgette Boué şi Alice Reynaud care, nu cu mult mai mari decît el, păreau, de altfel, să-şi fi găsit ce le convenea, cum le privise el oare pe celelalte, pe Françoise cea slabă (oare chiar aşa să fi fost ?) şi pe cele şase soţii, toate între douăzeci şi treizeci de ani, proaspete, curăţele, puţin cam sălbatice cînd întîmplarea făcea să se afle singur cu vreuna dintre ele, şi la urma urmelor nedorind altceva decît să fie frumoase : un chip, o siluetă, un prenume, după un mic sărut — dat mai ales în felul acesta, în grabă, de parcă ar fi luat casa foc, luînd toate riscurile, începînd cu lipsa de pudoare şi pînă la dezmăţ — omul se schimbă repede, ochii se deschid : draga mea, ce frumoasă eşti, ce orb sînt, un refren vechi, şi totul pentru că o tinerică ţi-a sărit de gît ! Împrejurarea, ce lucru minunat ! În orice caz, iată-l pe sprintenul cuadragenar în toate stările, în aşa măsură încît necunoscuta lui, doar atingîndu-l cu buzele, i-a tăiat poftele trupeşti.

Fire aleasă, se execută : în noaptea aceasta, corvoadă de dragoste. După o îmbrăţişare grăbită şi două sau trei săruturi vagi, o lăsă pe Marie-Louise să se ducă să-şi răcorească ceea ce ea numea în chip ciudat „puşculiţa“ (favorurile ei îi asigurau oare în vremuri mai bune o sursă de venituri ?) în apa îngheţată a izvorului. Lui Julien îi trebui o virtute extraordinar de mare sau mai precis o voinţă aproape eroică pentru ca vigoarea sa să reziste la auzul ceremonialului igienic, ce se sfîrşea invariabil, din cauza frigului şi pentru necesităţi strategice, printr-o eliminare zgomotoasă de lichid, căreia, de obicei, dorinţa sa, la început, nu-i acorda decît o atenţie uşor amuzată, dar care, în cazul de faţă îi potoli complet patima şovăielnică. Cu un fel de detaşare îndîrjită, cu o extraordinară luciditate se achită de obligaţii din trei mişcări din şale şi, dacă nu-i făcu plăcere prietenei sale, cel puţin o onoră.

— Sînt obosit, se scuză el. A fost o zi de corvezi..

Cumsecade, fata era prea simplă ca să ia în sens prost o observaţie atît de nelalocul ei.

— Nu face nimic.

Îi mîngîie ceafa cu un gest atît de matern încît, cuprins de remuşcări, îi acordă cîteva clipe de conversaţie

— era de fapt un soliloc — şi profită de ocazie ca s-o întrebe dacă nimeni nu-şi părăsise locul de dormit între momentul plecării lui şi cel în care ea pornise la întîlnire.

— Ştiu şi eu ! Dacă-ţi închipui că sîntem singurii care să facem lucrurile astea pe-afară. Sînt nopţi cînd e un du-te vino neîntrerupt... De ce mă întrebi asta ?

— Mi s-a părut că aud paşi pe potecă ; o vulpe, fără îndoială...

Se lipi de el.

— Şi dacă o fi vreun lup ? Alice Reynaud a spus că sînt mulţi pe-aici. Se pare că păstorii îşi păzesc turmele cu puşca în mînă şi cu cîini purtînd cîrlige în jurul gîtului. Oh, Doamne Dumnezeule, n-o să mai vin niciodată singură de-acolo de sus. O să m-aştepţi afară. Nu trebuie decît să te ascunzi în tufişuri.

O însoţi pînă la intrarea cavernei, dar cu toate că era obosit de-a binelea şi că mai era încă noapte, avu chef să umble, să se descotorosească pe cît de repede cu putinţă de această biată fată a cărei prezenţă îi devenise acum de nesuportat — pe scurt să fie iar singur, numai el cu preţioasa lui taină. Din cauza întîmplării cu pricina era mai scîrbit ca de obicei, scîrbit de grosolănia lui, scîrbit de aceste întîlniri pentru plăceri trupeşti după care resimţea întotdeauna o saturaţie plină de dezgust, fiind în acelaşi timp nemulţumit şi nesatisfăcut. Întîlnirea din seara aceasta i se păruse atît de sinistră încît îşi jură că avea să fie ultima şi, cu o uşurare greu de definit, porni să-şi alunge nemulţumirea şi să-şi plimbe minunata melancolie străbătînd cu paşi mari pajiştile şi punîndu-şi întrebări pînă în zori.

Zilele următoare nu lămuriră cîtuşi de puţin misterul. De a doua zi de dimineaţă, controlul laţurilor în tovărăşia celor doi coechipieri obişnuiţi îl readuse cît de cît pe pămînt. În timp ce Linsolas aranja din nou capcanele, Julien se întrebă deodată dacă nu cumva el, Julien, era pe cale să se lase prins în cel mai banal laţ. Un laţ care putea foarte bine să aibă ochi verzi, pistrui pe faţă, un minunat păr roşu şi să se numească Justine Linsolas.

Treizeci de ani, împrejurări licenţioase, niciodată n-au stat atîta timp şi atît de aproape alături de alţi bărbaţi, e vară — oare au mai cunoscut o altă vară frumoasă şi stranie ca aceasta ? — holera pîndeşte în umbră, tinereţea începe să se îndepărteze, da, uite-te bine, fetiţo, în

jurul ochilor, vezi cum se încreţeşte pielea, dorinţa patetică de a-ţi dovedi nu că te mai poţi da în vînt cînd ai chef şi cu cine vrei, ci că mai eşti încă în stare să-i faci pe cei din jur să te admire şi să te admiri singură, cam toate astea le îngîna, în noaptea trecută, gura aceea în încîntătoarea şi obsedanta ei stîngăcie, de parcă făcea acest lucru din obligaţie, nu de plăcere. Ce să zic, frumoasă aventură, chiar aşa, şi încurcată treabă...

Şi iată-l pe Romeo trezindu-se din visare, realizînd că, fie că-i Justine fie că-i alta, jocul pe care avea atîta chef să-l joace risca să ducă de-a binelea la un dezastru general : o singură carte măsluită în această partidă a unei comunităţi unde fiecare îşi avea rostul şi importanţa unei pietre montate într-o boltă, şi totul se năruia. Împărţiseră tot fără rezervă, pîine, sudoare, cămăşi, pînă la cea mai mică centimă, sacrificate pentru binele comun, dar cît priveşte inima, patul, onoarea păzită cu străşnicie, pînă aici, tovarăşe, proprietate particulară ! Charles Fourier, femeile în comun şi restul, n-am habar de aşa ceva. În oraş, mă rog, în vîrtejul vieţii obişnuite, infidelităţile în căsătorie mai desfac din cînd în cînd strînsoarea opreliştilor, şi vicisitudinile legăturilor clandestine nu duc decît la scene în căsnicie. Aici, cel mai mic pas greşit şi toată lumea are de tras.

Mai precis spus, nu exista decît o şansă la şapte, în persoana Françoisei Boué (care nu-i arătase niciodată o simpatie deosebită), ca darul hărăzit în noaptea aceasta buzelor lui să fie scutit de drepturi conjugale. Şi chiar una la o sută, altfel de ce această ofrandă neiscălită, de ce această fugă după aceea ? Pe cînd cei doi prieteni ai săi adună păsările, Julien se lasă dus de gînduri. Probabil că necunoscuta dorea de multă vreme să facă ce-a făcut, l-a văzut plecînd, cunoaşte jocul, e la curent cu intervalul de o oră menit să adoarmă galeria, şi-a luat inima în dinţi, poate că-i o începătoare la prima ei escapadă, cea de proporţii, cine ştie ? Cea a inimii (îşi făcea singur iluzii), şi apoi, în clipa cînd era gata să cedeze, trosc, soţul, datoria, frica, şi iată soţia înfrigurată pînă în măduva oaselor, e adevărat, buzele ei erau reci, şi ţi se strecoară printre degete, ajunge la culcuşul ei fugind în mare grabă, cu inima zvîcnindu-i tare în piept. Françoise ? Admiţînd că ironiile lansate pe faţă în legătură cu aventurile nocturne ale lui Julien (fraze ca „Atenţie la reumatisme, domnule Jourdan !“, jignitoare la adresa celor patruzeci de ani ai săi ce-aveau o slăbiciune pentru fetişcane) ascund sub lipsa de respect un

sentiment stăpînit, dar de ce oare fata aceasta care n-are de dat socoteală nimănui altcuiva decît pudoarei ei (Julien uita un sentiment cu mult mai puternic decît pudoarea : mîndria), nici măcar mamei, prea ocupată să-şi îngăduie nişte libertăţi pe care n-ar avea obrazul să i le reproşeze fetei, de ce să se fi comportat astfel ? Chiar agăţîndu-se cu disperare de virtutea lor, tinerele sînt mult mai îndrăzneţe decît femeile cu experienţă cînd vor să-şi provoace adversarul.

De altminteri, această plantă deşirată cu farmec picant, cu gesturi şi ocupaţii de băieţandru, ce-şi rupea fustele prin mărăcinişuri, pătîndu-şi corsajele cu dulceaţă, avînd întotdeauna pieptănătura sau îmbrăcămintea dezordonată, părea că în mod intenţionat se comporta ca şi cum ar fi avut cu cîţiva ani mai puţin decît vîrsta ei adevărată — mergînd pînă la a refuza să participe la treburile persoanelor mature faţă de care manifesta acel dispreţ delicat, imperturbabil, distant, pe care îl arată pisicile de o anumită vîrstă în faţa zgomotului şi a prostiilor stăpînilor lor. De la început se interesase de grupul format din cei trei băieţei şi cele două fetiţe pe care îl conducea, ca profesoară a unei şcoli de tras chiulul, plimbîndu-i cu multă răbdare prin păduri şi peste lande, învăţîndu-i şi să culeagă roadele pădurii şi să observe animalele şi insectele. În mod evident, îşi disprefuia feminitatea, fie pentru că îşi închipuia că-i lipseşte cu desăvîrşire, fie pentru că socotea inutil şi prostesc să acorde un interes deosebit învelişului ciudat şi delicat impus de natură şi al cărui unic avantaj era să-i ofere locatarului o fereastră spre lume, şi nicidecum un mijloc de a-şi satisface vanitatea. Şi declara că dacă s-ar fi prezentat ocazia ar putea foarte bine să se adapteze stării vegetale sau animale fără a se simţi decăzută sau frustrată din acest motiv. Exista, de altfel, ceva specific animalelor în ochii ei vioi, foarte mobili, în trupul deşelat, crescut prea repede şi parcă stînjenit de această înălţime supărătoare care o făcea să-şi plece gîtul adoptînd astfel atitudinea unui piciorong leneş cocoţat pe nişte picioare nesfîrşite şi pierdut, acolo sus, în gîndurile sale.

Încă de la prima masă, apoi chiar la căderea nopţii, în timpul serii, lui Julien îi fu teamă ca nu cumva să nu se poarte firesc şi nu îndrăzni să le privească în faţă pe fetele acestea care se duceau, se întorceau, sporovăiau, îl vorbeau cu o naturaleţe diabolică. Cum să ştii care dintre ele, aici, în mijlocul celorlalţi, cu o expresie potri-

vită în orice împrejurare pe chip, se gîndeşte la acelaşi lucru ca şi tine... într-o situaţie asemănătoare, tu te-ai tulbura, ţi-ai îndrepta privirea în altă parte, ai simţi cum ţi se întind colţurile buzelor, te-ai trăda... Ori e o actriţă de mîna întîi, ori îi este groază de bărbatul ei şi are motive serioase să-i fie. Julien se hotărî să considere încheiată toată povestea. Totuşi, pentru că nimic nu-i simplu, pentru că două sau trei din fete aveau un farmec care să te îmbie la visare, fiind dintre acelea cărora căratul legăturii de rufe sau al ulciorului le dădea o graţie ce le-ar fi putut face pe ducese să turbeze de necaz, se duse să se ascundă în lăstărişul lui mai multe nopţi de-a rîndul, eliberat de întîlniri inoportune, jurîndu-şi că dacă din întîmplare zăpăcita ar fi recidivat, totul se va rezuma la o morală. Dar ea nu mai apăru, scutindu-l de ispite periculoase. Un fapt straniu îl ajută să uite această mică păţanie.

În timpul uneia din aceste nopţi, către ora două dimineaţa, adică destul de mult înainte de primele licăriri ale zorilor, căci erau acum la sfîrşitul lui august, asistă la un fenomen a cărui ciudăţenie avea să-i lase o amintire mai tulburătoare, mai ameţitoare decît această legătură amoroasă cu o nălucă, încheiată înainte de a fi început. Pe panta unui munte situat la o distanţă cam de o leghe la nord de promontoriul lor, şi pe care îl ştia complet pleşuv, apăru o lumină albăstruie care se răspîndea peste o suprafaţă de teren destul de mare, deplasîndu-se spre creastă. Era un fel de nor fosforescent cu o strălucire opalină şi rece asemenea celei a Căii lactee. Cum nu exista încă lună, lumina se distingea foarte clar pe masa neagră a muntelui ; ea varia în intensitate, stingîndu-se aproape, pînă ce ajungea să semene cu acele ceţuri imprecise, cenuşii, care unduiesc deasupra mlaştinilor unde se sparg băşicuţe de aer, aprinzîndu-se din nou şi scînteind ireal şi feeric, sugerînd o ploaie de paiete argintate, sau o pulbere de stele. Cuprins de uimire, Julien se ridicase în picioase şi, cu gîtul întins, ţinîndu-şi respiraţia, îşi ascuţea privirile încercînd să determine natura minunii. Cînd această lumină ţîşnită din Calea lactee atinse vîrful muntelui rămase nemişcată o clipă, se transformă într-o aureolă, apoi dispăru încet, înghiţită parcă de întuneric.

Julien rămase uluit o bună bucată de vreme, pîndind noaptea pentru a vedea dacă nu mai aveau loc şi alte fenomene ciudate. Dar nu mai zări nimic altceva decît cerul încărcat de stele obişnuite, din acelea care lumi-

neazã cu o strălucire normală şi n-au nimic deosebit de vestit. Totul era întunecat, nemişcat, la fel de frumos şi de indiferent la nenorocirile şi la întrebările oamenilor ca şi în celelalte nopţi. Evident, la început se întrebă dacă nu cumva fusese victima unei iluzii, a unui soi de miraj nocturn, sau chiar a unei halucinaţii : oare ce mîncase în ultimele zile ? Apoi cercetă toate ascunzişurile cunoştinţelor sale pentru a descoperi adevărata cauză a acestei fantezii a naturii. Cel mai bine era totuşi să se ducă să vadă la faţa locului dacă această taină nu lăsase în urma ei vreun semn care să-i îngăduie s-o explice.

Muntele era departe, la multe ceasuri de mers, şi în noaptea de cerneală te puteai rătăci prin văgăunile înţesate de păduri, prin grohotişurile abrupte, printre torente, altfel, în starea de surescitare în care se afla ar fi pornit imediat într-acolo. Trebuia oare să-i înştiinţeze pe ceilalţi ? Pe Ardusson, da. Cît priveşte restul grupului, o să vadă mai tîrziu (iarăşi reflexul lui de burghez renegat în faţa mentalităţii muncitorilor cărora, aşa credea el, puţin le pasă de ce se petrece în afara spaţiului lor de luptă, iarăşi oroarea lui de a fi considerat aiuritul distins al grupului, cel care seamănă vînt şi înceţoşează minţile, omul care umblă noaptea, vede „lucruri", în fond tot ceea ce întrupează Ardusson cu o totală dezinvoltură, dar noroiul care se ghiceşte sub ghetele lui îi dă dreptul s-o facă, degetele lui groase de ţăran n-au fost subţiate de mînuirea peniţei, iar în ce priveşte mulsul caprelor, a dovedit de la bun început o atît de mare îndemînare încît a fost adoptat fără rezervă, în ciuda discursurilor sale confuze).

Fără să vrea, Julien continua să cerceteze noaptea în toate direcţiile, cu mintea asaltată fără încetare de un întreg şir de ipoteze care nu erau toate de natură să satisfacă raţiunea. Holera. Ideea îl făcu să surîdă în sinea lui. Holera, Semnele, Dumnezeu arătîndu-şi chipul, vorbind limpede, jucînd cu cărţile pe masă, punînd din nou mîna pe cîrma acestei nave fără catarge, desfăcută din încheieturi, putredă, vas fantomă care înainta de nouăsprezece secole. în virtutea vitezei de lansare, fără ţintă, fără motiv, în mijlocul unui ocean gol, într-o tăcere din ce în ce mai apăsătoare, omul şi toate treburile lui fiind reduse la proporţiile unei neînsemnate zgîrieturi de insectă... Atîta pagubă ! Coborî cu paşi mari spre marginea de jos a Pajiştilor, sub cerul încărcat de stele unde se îndeplinea, prin simpla fatalitate a legilor, o hotărîre tot atît de inexplicabilă pe cît le putea fi oamenilor propria lor soartă — tulburat şi enervat, simţind că renaşte în el

vechiul reflex al speranței, dureros de conștient de rapiditatea cu care spiritul cel mai blazat, preocupat să prindă rădăcini numai în prezent, se încăpățîna să rîvnească la aceleași nebunii absurde, fiind de ajuns fie și cel mai neînsemnat capriciu al întîmplării care să-i întindă o mînă... Cum să lichidezi urmele acestei boli rușinoase ? Cum să smulgi așchia aceasta înfiptă în bucata de copilărie mereu vie care continuă să-ți otrăvească sîngele ? Băutură delicioasă — distilată de amărăciunile din zori, de credințe, de rituri familiale hrănite de pămîntul alcătuit din o mie de generații, de farmece, lista ar fi lungă... Cum să renunți la ea ? Cum să neutralizezi complet această credință descompusă, tumoare cumplită ascunsă în adîncul măduvei, pîndind minunea ? Să omori copilul din tine, dar cum anume ?

În timp ce „Veverița" cufundat pînă la jumătatea pulpei în gropile din apă, cu un ochi mereu de cealaltă parte a defileului, pe unde trecea drumul spre Aigoual, cotrobăia pe sub fiecare piatră precum și în scobiturile malului, cu sîngele biciuit de un entuziasm multimilenar ori de cîte ori punea mîna pe pîntecul unui păstrăv (acest pește naiv care în mijlocul apei se înfricoșa de te miri ce, părea paralizat de înșelătoarea siguranță a ascunzătorii sale), cei doi coechipieri ai săi ridicau, acolo sus, alte pietre ca să adune păsările.

O pradă sărăcăcioasă în dimineața aceea : femeile și cei doi băieți, în vîrstă să dea o mînă de ajutor începuseră secerișul cu două zile în urmă, înspăimîntînd păsările în acest adevărat paradis al lor unde se așezau cu sutele în ciuda sperietorii, acceptate încetul cu încetul. Nu funcționaseră decît laturile cele mai îndepărtate de lanul de secară. Munca, deși obositoare, mersese repede, băieții legînd snopii, femeile tăind mănunchiuri subțiri din ogorul pe jumătate sălbăticit, slujindu-se, din lipsă de unelte mai potrivite, de cuțitele pe care nu fără șovăială le văzuseră acești domni depărtîndu-se din buzunarul lor : „Parcă am fi goi", spuneau ei. Două gospodine rămîneau cu rîndul, în permanență, în tabără, fiind ocupate cu pregătirea mesei, cu smulsul penelor și curățirea păsărilor, niște obligații zilnice.

Julien și Ardusson sosiră în apropierea ogorului pe care roșul, albastrul și albul corsajelor și al fustelor îl împodobeau cu culori republicane, reluate în armonie de neghină, volbură, crizanteme sălbatice, albăstrele și maci. Răzuită pînă la oase, despuiată de spicul cel mai

mărunt, miriştea galbenă îşi înşiruia snopii subţiri, sărăcăcioşi, două sute de livre de boabe aşteptînd să fie bătute, zdrobite, cernute, frămîntate, băgate în cuptor, coapte cît trebuie — şi mîncate cu poftă de cei douăzeci şi şapte de naufragiaţi cărora, de la cel mai mic la cel mai mare, le lăsa gura apă încă de pe acum. Toate aceste etape, care aveau să le dea destul de mult de furcă, făcură ca fiecare înghiţitură să aibă o savoare deosebită, deşi probabil că gustul nu jucase decît un rol secundar în această chestiune, iar apariţia pe masă, la 25 august 1835, a unei pîini insuficient crescute — lăsaseră să se acrească, mai înainte, un pumn de cocă — pe care în timpuri obişnuite s-ar fi dus s-o arunce în capul brutarului, li se păru tuturor un lucru tot atît de neînaipomenit ca şi invenţia roţii. Cu gravitatea religioasă a unui preot care frînge hostia Ardusson, el, cel atît de ostil oricărei reprezentări a lucrurilor sfinte, avea să împartă pîinea, simbol al alianţei lor cu acest pămînt părăsit care nu le fusese făgăduit de nimeni, şi unde obligaţia de a relua aventura umană aproape de la începuturile sale crea iar condiţiile unei noi geneze şi îi aducea pe lume pentru a doua oară.

Era ora nouă dimineaţa. Soarele încălzea de pe acum, pîrjolea ierburile, aprindea toate alambicurile pădurii, şi aerul care curgea de-a lungul povîrnişurilor aducea acea mireasmă de iarbă şi de munte pe care Julien nu o respira niciodată fără a fi cuprins de o dorinţă la fel de aprinsă de aventură şi de libertate ca şi cum ar fi respirat mirosul mării.

Puse mîna pe braţul tovarăşului său.

— Simţi ? spuse el.

Cei doi bărbaţi rămaseră nemişcaţi pentru a observa spectacolul. Femeile tăiaseră şi iarba de pe o suprafaţă destul de mare de teren ca s-o usuce şi s-o dea caprelor în ţarc. Fînul avea să fie păstrat în stînă ; Maurin şi Espuch se apucaseră pînă la urmă s-o zidească la loc : puteau fi zăriţi de pe ogor, unul ghemuit pe acoperişul cu lemnăria refăcută, celălalt, pe pămînt, întinzîndu-i plăcile de ardezie. Ciocîrliile cîntau cam în tot locul, insectele zumzăiau... Şi nici o boare de vînt, acelaşi ţinut al dimineţilor liniştite, al soarelui primit cu foşnetul a mii de elitre, şi această mireasmă dulceagă, caldă, care venea în valuri, fermecătoare vestitoare a verii de la munte : pentru Ardusson era mireasma copilăriei sale în Ardèche, era ca simbolul epocii în care nevinovăţia sufletului şi puritatea simţurilor îi dăruiau clipe de încîntare şi de

împlinire atît de absolute încît şi pentru el, viaţa, după aceea, nu mai fusese decît un şir de încercări din ce în ce mai grele.

Se auzeau, mai încolo, loviturile de topor ale lui Brun, mobilizat fără încetare de şantierul lui de tîmplărie unde lucrul nu se mai sfîrşea. Loviturile reluate de ecoul pădurilor, de parcă alţi tăietori de lemne ar fi lucrat în acelaşi ritm, pretutindeni pe munte, făceau ca totul în aceste dimineţi să pară domol, învăluit într-o linişte desăvîrşită. Linsolas apăru la celălalt capăt al Pajiştilor, cu colanul lui de păstrăvi pe după gît. Aerul fierbinte vibra deasupra miriştii, agitînd cu un tremur de incendiu toată suprafaţa pădurii, iar de cealaltă parte a cheilor podişurile mari unduiau cît vedeai cu ochii, albăstrui şi livide, pustiu înălţat de valuri moarte care spuneau o poveste cu un ocean de dinainte de om şi de animale.

— Sintem în dimineaţa zilei a şaptea, rosti Ardusson. În timp ce Stăpînul îşi admiră opera, omul e pe cale de a-şi rostui viaţa. Încă nu ştie că nenorocirea este în însăşi fiinţa lui ca un vierme. Trăieşte fiecare clipă într-o stare de plenitudine care încă mai are ceva comun cu eternitatea. Nu are nici trecut, nici viitor. Memoria lui este goală şi nu îi ştirpeleşte prezentul de sub nas pentru a-l face să regrete un altul care nu mai există. Latura animalică îl apără de demonii ascunşi în cutia sa craniană, raiul său nu cunoaşte încă stricăciunile pe care i le va aduce fatalitatea inteligenţei. După aceea, comedia poate să înceapă !

— De cînd mă aflu aici, zise Julien, mi se întîmplă să trăiesc unele clipe — oh, doar nişte clipe — cînd am sentimentul că lumea abia a început să existe şi că mă simt în ea ca un peşte în apă : nu-i oare asta expresia paradisului ?

Era adevărat : acolo, în clipa aceea, se simţea ca o sămînţă mică în miezul lumii. În dimineaţa aceasta de ţară unde muncile liniştite sugerau o frescă aidoma celor din Ceaslovul ducelui de Berry erau cu toţii, aşa aruncaţi de holeră pe această bucată de pămînt necultivat, ca un pumn de boabe ferite de o molimă mai veche şi mai pustiitoare decît epidemia asiatică. Pentru moment, deşi nu vorbiseră încă niciodată de viitor, Ardusson şi cu el erau aici singurii care nu numai că erau conştienţi de folosul ce-l puteau trage dintr-o atare situaţie, ci erau şi hotărîţi în sinea lor, mai mult sau mai puţin categoric, să încheie definitiv lucrurile, să nu se mai ducă înapoi, să nu

se întoarcă în închisoare. „Avem totul de cîştigat... Am totul de cîştigat, avem cu toţii totul de cîştigat... Dar cum să le dovedeşti asta lor, cînd ei nu şi-au primit încă partea din aceste bunuri otrăvite ? Cum să le dovedeşti acestor muncitori că acum mănîncă pîine albă, cînd ei n-au avut niciodată decît pîine neagră ?“ Se gîndea şi la moarte, se gîndea că pînă şi ideea de moarte, această pată neagră care se întindea văzînd cu ochii şi cufunda un om în întunericul respingător al mormîntului cu mult înainte de ceasul cînd cadavrul său avea să putrezească în groapă, îşi pierdea aici violenţa, datorită, printre altele, şi acestei nesiguranţe, viaţa devenind mai directă, mai fizică, mai liniştită, obligînd trupul să o ia înaintea cugetărilor fără de sfîrşit ale minţii, să se adapteze într-o măsură mai mare realităţii aspre a lumii, să accepte pînă la uitare legile ei inexorabile. Dar şi în privinţa aceasta, dialogul cu moartea era o piedică de lux cu care majoritatea tovarăşilor săi nu avusese deloc timpul să-şi măsoare puterile. Pentru ei, progresul, civilizaţia, siguranţa nu presupuneau decît îmbunătăţirea traiului lor infernal şi nicidecum greul tribut moral plătit pentru aceste privilegii, de-a lungul anilor, de către moştenitorii lor decepţionaţi.

La observaţia pe care Julien i-o făcuse puţin mai înainte în legătură cu paradisul, Ardusson răspunse de parcă ar fi citit gîndurile cele mai ascunse ale tovarăşului său.

— Soarta oamenilor, spuse el, este să fie în inima raiului şi totodată veşnic departe de el. Fără îndoială din cauza morţii, dar şi din cauza acestui lucru extraordinar numit timp. Timpul este forţa cea mai distrugătoare din univers. Este duşmanul de moarte al omului. El ne devorează sufletul, ne toceşte simţurile şi ajunge să ne lase pustiiţi, ca un deşert. Raiul înseamnă să te bucuri acum de lume : ar trebui să n-avem memorie, precum copiii sau animalele, spre a beneficia de acest suprem privilegiu.

Şi apoi povesti cum, în vremea adolescenţei, avusese loc un eveniment ciudat, nu mare lucru în realitate, eveniment care, după aceea, avea să-i otrăvească viaţa făcîndu-l să realizeze un fapt pe care, în definitiv, puţini oameni ajung să-l constate : că n-au venit pe lume decît pentru a fi izgoniţi imediat de aici ; un colţişor de rai între două uşi, în copilărie şi, după aceea, s-a zis cu fericirea. Dar cine şi-aduce aminte ? Cine duce cu sine pînă la sfîrşitul existenţei această comoară plină de vrajă care face să-şi piardă în mod ireparabil valoarea tot ce

poți aștepta de la viață ? Faptul de a gusta o singură dată din realitatea de neuitat a lumii echivalează cu o condamnare la exil. Cu excepția poeziei, poate, fiindcă ea vede lucrurile cum trebuie văzute, se hrănește din această realitate pierdută și refuză să ia parte la mascarada generală — majoritatea oamenilor se grăbesc să-și încheie copilăria așa cum îndepărtezi corect și politicos un om supărător — sau s-o facă inofensivă clasînd-o în rubrica regretelor încîntătoare.

„Îi și văd, doamnele cu obrajii ca crinul, închise în lipsa lor de noblețe morală, domnii care nechează arătîndu-și dinții, cînd simt miasmele de putrefacție ale ambiției : Ah, copilăria, iluziile ! Idealizează, născocesc, exagerează... Poate ar fi decepționați...

Totul, inclusiv limbajul și bunele moravuri, contribuie la confirmarea acestei imposturi. Copilăria... Cuvîntul are, de altfel, tonalități enervante : păsările, inima curată, căldura căminului, micul Iisus, să-ți vină greață, zău așa... Nu-i vorba de copilărie. Este vorba de un blestem. Să ajungem la fapte.“

În ceea ce-l privește, copilăria nu i-a oferit un tablou prea vesel : nouă copii la masă, niște copii rezistenți, scăpați teferi dintr-un cuib de cincisprezece sau șaisprezece șobolani jupuiți, cine le mai știe exact numărul, este pierderea grație căreia în clarviziunea sa demografică Domnul are bunătatea să ușureze familiile numeroase. Supă de castane pe săturate, douăsprezece ore de muncă de cînd dispăreau stelele pînă ce apăreau din nou — pe cîmp, la pădure, în noroi, sub ploaie, prin zăpezi, prin vîntul rece care te biciuiește, de la opt ani aveau mîini de tăietor de lemne, întărite de bătături, obrajii roșii, semn al unei tenace stări bolnăvicioase, dentiția muntenilor, decimată de carii, de lipsa elementelor indispensabile țesuturilor organice... Și în anii prosti sfîrtecați de grindină, arși de ger, înroșiți de secetă, te duci să coseși fînul la cei care sînt mai bogați ca tine, departe, indiferent unde, uneori la dracu (că de praznic pe-aici nici că-i pasă cuiva) să le culegi merele, să le seceri secara, să înghiți umilințele, grosolăniile celor cu gura mare, și să primești trei gologani pe zi : e prea firav tînărul Ardusson. Și visător, gînditor, cu mintea în altă parte — în cărțile lui, pe care le descifrează la lumînare, furînd din orele de somn, cărțile pe care i le împrumută pastorul, care crede că ghicește în acest chip cu o expresie uimită și gravă, în acest sînge lipsit de vigoare, în umerii plă-

pînzi, unul din acei nenorociți, cu o sănătate șubredă, nefavorizați de soartă, care vor putea mai curînd să propovăduiască cuvintul cel bun și bogățiile gratuite ale cerului decît să alerge după cele pămîntești : pe aici, mizeria și muntele au dat întotdeauna mulți slujitori ai lui Christos — sau, înspre Lozère, lachei ai papii.

Din cînd în cînd, unele clipe luminoase înseninau această viață monotonă, strîmtorată și resemnată, încătușată de Calvin și năpădită de Biblie (în măsură să te dezguste pe veci de amestecul Mizerie—Puritanism—Munte cu drumuri piezișe : foștii luptători ai lui Christos s-au preschimbat repede, după ce li s-a risipit nebunia, în țărani săraci, închistați în trecutul lor) : o plimbare prin pădurea luminată de lănci oblice ca o catedrală, cu mîncarea în traista pe care o aduci seara tîrziu plină de hribi și de bureți ; o dimineață de Paști vîntoasă, fără nori, vestită de dangăte de clopot de pe platouri pînă în văi, și cînd tot cătunul se dusese cu mic cu mare să frîngă azima și să frigă coți întregi de cîrnați sub castanii uriași de pe unul din locurile însemnate ale „Pustiului". Emoția la primul păstrăv prins în apa rece, în mijlocul stropilor de soare ; mirosul gardurilor vii presărate cu flori albe pe care îl respiri primăvara, cu inima plină de speranță, în mijlocul ierburilor de un verde crud, ieșite de curînd de sub ultimele petice de zăpadă ; apropierea verii, tulburarea care te împinge să cauți în aerul înserării nu știu ce căldură dulce, ce boare, ce adieri mătăsoase ; apusurile, toamna, care incendiază, în depărtare, cu flăcări înghețate, ferestrele unui conac și desfășoară spre apus standardele unor vremuri de Apoi ; zorile din iulie ciuruite de ciocîrlii și de lăstuni, beția cerului deschis, curat de la un capăt la celălalt, de un albastru tare de albăstreală, lumina puternică a verii, cînd amiaza strălucește printre umbrele verticale...

Da, acest purgatoriu avea cîteva ferestre care dădeau totuși înspre partea frumoasă a vieții, dar pînă la treisprezece sau paisprezece ani, crîmpeiele acestea de paradis rămîneau vagi și inconsistente, de parcă i-ar fi trebuit mai mult timp decît altora ca să iasă din starea de incertitudine a începuturilor. Și iată că tocmai într-o dimineață de vară...

Preciză că făcea parte din ultimii copii, cei care nu se dezvoltaseră bine — selecția nemiloasă îi cruțase printr-o minune — iar mînuirea securii sau aratul cu plugul îl făceau să se simtă rău, să-l treacă sudori reci. Dacă nu era bolnav, adică zăcînd în pat, scuturat de fe-

bră — rezistența muntenilor nu se pierde în nimicuri — oricum, nu se bucura de prea multă sănătate : prostrație, oboseală foarte mare, o stare bolnăvicioasă cu frisoane și cu o sudoare lipicioasă ce nu-l părăsea nici o clipă, era un convalescent pe viață. În permanență ușor dezgustat de ce se petrecea în trupul lui, în permanență ușor dezgustat de ce se petrecea în afară : ploaia care întunecă geamul, amorțeala povîrnișurilor arse de frigul iernii, urletul plictiselii în tăcerea cătunului, cînd soarele arde pe acoperișuri, sau cînd gerul face să trosnească orgile de gheață care atîrnă de țiglele suprapuse ale frizelor provensale. Acolo sus, toate aceste stări de oboseală, niște boli de lux, nu intră în sfera medicinii : voința omului nu-i destul de tare. Îl dojenesc puțin : „Dar ce Dumnezeu ai !“ Pas de le spune acestor animale de povară că are senzația că ceva din el e mutilat... Dar ce anume ? Parcă el știe dacă e vorba de ficat, de creier sau de suflet ? În sfîrșit pe la paisprezece ani, trage o răceală zdravănă, face patruzeci de grade, tușește luni în șir, așa că își zgîrie plămînii, scuipă sînge — atenție ! de data asta e un lucru precis, cunoscut, și iată-l ținut la căldură ca un puișor, sub plapumă, înconjurat de sticluțe și de ceaiuri cu miere, atita timp cît iarna urlă și vătuiește ținutul, apoi, cînd vremea se îmblînzește, îl trimit pe pajiște, cu caprele, cu o pernă, o carte, printre ierburile de un verde palid, cel al sevelor care urcă, și seva din trupul său începe să-i catifeleze privirea, să-i rotunjească umerii și pieptul zăbrelit de coaste, să-i îngroașe vocea — să-i aducă o forță, o greutate ușor bovine, dar salutare.

Și iată-l, într-o dimineață, singur pe cîmp, sub cerul de un albastru tare ca în pustiu, limpezit, fără nici o urmă de nor, așa cum este adeseori deasupra platourilor sărace situate la mari înălțimi. Se simțea plin de viață și de sănătate. Iarna în pat, cu toată lumea în jurul lui, fierturile pregătite de un tată cu o droaie de copii pe cap și devenit maestru în arta de a pregăti c aiurile medicinale, accesele de febră care zguduie tot corpul, ard deșeurile, limpezesc sîngele, îi lăsaseră un trup căruia nu-i lipseau decît aripile ca să zboare. Oare lumea a început pentru el cu adevărat în ziua aceea ? Își amintește de un parfum de narcise, el fiind întins cu nasul în iarbă, nebun, liber, beat de fericire. În sfîrșit, pe lume, în lume. În sfîrșit, în jurul său, lucruri din care se hrănea ca un om ce jinduise după pîine proaspătă. Oare s-a întîmplat cîteva zile mai tîrziu, cînd urca spre Mézenc, în mirosul acru al grozamei, pe jumătate insectă, pe jumă-

tate mireasmă ? Se revede, ca o șopîrlă întinsă pe un bloc de granit a cărui suprafață și căldură le împărtășește pînă în măduva oaselor. Viu, unit cu lumea. Oare mai tîrziu, anul următor, în pragul toamnei, cînd păzea caprele deasupra unei văi unde răsuna nicovala unui cătun, simțind mirosul înțepător al primului foc de fag al cărui fum se risipea în aerul călduț, încărcat de mirosuri de pădure ? Sau poate și mai tîrziu, într-o dimineață cu zăpadă, pe un drum care trosnea sub pași, în care un soare mare, roșu, nou-nouț, așeza în inima frigului o vară veșnică ? Sau într-o altă primăvară, cînd într-o atmosferă de o claritate ireală, munții cu coaste păroase, cu creste sfîrtecate călătoreau cît vedeai cu ochii, și imaginea lor îl urmărea zi și noapte ca un mesaj încîntător și crud.

Nu cumva mai degrabă în fiecare clipă din epoca de dinaintea potopului reîncepuse venirea sa pe lume ? N-ar trebui cumva să evoce oricare noapte, oricare arbore sau potecă ? Răsfoiți Marea Enciclopedie a Creației, răsfoiți, răsfoiți : la fiecare pagină, în fiecare rubrică, veți afla notată o minune, Pietre cenușii lucind în ploaie, Vînt care urlă pe străduță și strecoară pe sub ușă vești de dincolo de lume, Zori sculptînd geamurile cu chiciură roșiatică, Grădiniță săracă, în fața casei, și care rînd pe rînd se însuflețește, șiroiește, se întristează într-o tăcere neagră și albă, și apoi își reîncepe viața, își întinde minusculele văluri îndulcite sub fluxul rece al lui aprilie, Plecări sub cerul de oțel al nopților adînci, pe drumurile pline de gropi, în clipocitul turmei pe care o cheamă pajiștile verii de pe înălțimi... De la A la Z, totul e aici, bogăția lucrurilor, plenitudinea clipelor, niște flori nemișcate, zilele rotunde, netede ca pietrele de rîu, timpul oprit în loc, ancorat de anotimpuri, flotilă punctuală care își aduce la destinație încărcăturile de flori, de semințe, de fructe, de hrană abundentă, de căldură și de frig, de vînt și de tăcere, de amorțeală, de sprinteneală, de toropeală, de înțelepciune...

Dar anotimpurile vor naufragia și potopul timpului va pustii lumea. Uneori se deschide o fereastră, frigul ne pătrunde puțin, vîntul ne mîngîie, un miros ne oprește ; sînt trimiși ai lumii dispărute, care își croiesc un drum printre dărîmăturile și deșerturile noastre, pînă la speranța noastră și pe care o purtăm neștirbită în inimă, de a reface drumul invers, de a pune din nou piciorul pe un pămînt sigur și oprit, de a simți că pietrele există, ca și grădinile și drumul care scîrțîie sub pași, în zori. Speranța, această alchimie a îndurării și a disperării, care

ne construiește cum poate un viitor cu resturile trecutului...

— Hai, urcă, ți-am pus deoparte o bucată de tartă cu jeleu de zmeură...

— Poftim ? (Ardusson și Julien se urcaseră iar pînă la marginea pădurii și dominau douăzeci de mii de hectare de lumină și de căldură hărțuită de insecte).

— Avertismentul, zise Ardusson, semnul — discret — ca să te oprești, sfîrșitul epocii vacilor grase, pustiul.

Cel adevărat — nu acela a cărui traversare duce la văile mănoase ale Canaanului, nici cel unde se așezaseră strămoșii săi, partizani voinici a căror urechi și inimă erau astfel alcătuite încît să audă cuvîntul Domnului în liniștea străbătută de ecouri din munții lor — pustiul absolut, peste care apasă pentru totdeauna o toropeală de pămînt pîrjolit.

Șaptesprezece ani ? Optsprezece ani ? Se întorcea de la cîmp, cu o unealtă pe umăr. Vecinii lui aveau o fată care ocupa un loc important în visele sale. Era într-o zi de mai, sau de iunie ? Își amintea sfîrșitul acelor dimineți pline de zumzete și care moțăie în căldura timpurie, parfumul trandafirilor proaspăt stropiți și în depărtare, pretutindeni, coastele aidoma unei blănuri de vulpe, unde iarna mai dăinuia încă ; acolo sus primăvara trebuia să dea lupte grele ca s-o alunge pe predecesoarea sa...

Și puștoaica aceea... Marie-Louise, așa cred... care făcea semne cu mîna de la fereastra bucătăriei, o mică gospodină cu pieptul împlinit, cu obrajii înflăcărați, învăluită în aburi și în soare : „Ei bine, ai văzut gura iadului ? Ce-i cu tine, ai surzit ? Îți repet că ți-am pus deoparte... Oh, și la urma urmelor, du-te 'ncolo de prostănac...“ Iadul... Naiva, ce adevăr grăia... Clipa fericită îl străpungea cu o săgeată otrăvită : niciodată de aci înainte. Niciodată de *acum* înainte — de parcă un șuvoi de ani l-ar fi dus cu sine, departe, și și-ar fi adus aminte mai tîrziu, foarte tîrziu, prea tîrziu... Îndepărtat, pentru totdeauna. Puterea nevăzută se punea în mișcare, era deja mîine, trandafirii se ofileau deja, furîndu-i verii durata, întipărind moartea pe chipurile pe care el urmărea schimbările, transformările, după un an, un anotimp, de la săptămînă la săptămînă, în amărăciunea unei îmbrățișări al cărei uzufruct nu-i revenea, orfan de toți ai săi, pe care prăbușirea sa interioară îi îmbătrînea, îi băga în pămînt înainte de vreme. O lumină austeră se răs-

frîngea acum asupra lumii, lipsită de strălucire, slabă, stinsă, ca privirea unui ochi acoperit de albeață, parcă opacizată de acele văluri alburii pe care sfîrșitul zilelor frumoase și sfîrșitul vieților le întind pe cer, după asemănarea stărilor noastre de oboseală și de descurajare. Nu mai era nimic de văzut în fața lui, înainta mergînd înapoi, cu ochii ațintiți pe o ușă care n-avea să se mai deschidă — sau atît de puțin, între două clipe, dintr-o neatenție a senzației sale de saturare, într-un moment de distracție al uzurii sale morale.

Să continui să vezi lucrurile, să iubești ființele cu toate că ceva din tine a devenit orb, inert. Panta alunecă nemaipomenit de repede. Atît de repede încît îl cuprinse dezgustul de acest ținut din străfundurile sale curînd redus la stadiul de decor fără profunzime și fără relief. Îl crezură bolnav — întotdeauna vor fi considerate semne de boală pe undeva scandaloase, sigur prosteşti, toate stările de trezie prost folosite, pierdute, utilizate în alte scopuri decît pentru meserie. Bolnav, nebun, alungat de Dumnezeu : mașinăria biblică greoaie care orînduise lumea ca un șantier colectiv nu se încurca defel cu atare nuanțe și îi învăța pe credincioși să nu se considere aici decît în trecere, să nu se arate prea pretențioși în privința condițiilor de călătorie, să nu facă dintr-un instrument un scop. Ce importanță avea să fii pe lume sau să nu fii, fraților, să lăsăm asta pe seama păgînilor, a necredincioșilor.

Străin printre ai săi („Cărțile tale te-au schimbat mult..."), descumpănindu-l și mai mult prin lecturile imprudente și prin discursurile sale ce îndemnau la revoltă pe bătrînul pastor care asista, neputincios, depășit, la damnațiunea protejatului său („De ce nu te-am lăsat în mijlocul caprelor tale, bietul meu copil !"), Jacques Ardusson o porni din loc, începu să bată drumurile pe urmele paradisului pierdut și ale înlocuitorului său cel mai accesibil : aventura. Mulțumindu-se cu puțin pentru că voia mult, iată-l rînd pe rînd slujitor la o fermă, păstor, poștaș de țară, înspre Die, transportor de lemne pe *tartanele* [1] care făceau curse între pădurile de pe coastă și Marsilia, pescuitor de arici de mare, vînzător de oțet, de lapte de măgăriță, negustor ambulant vînzînd batiste, ață, cîntece populare și eventual cîteva eșantioane din acele idei egalitare și utopice care se găsesc din

[1] Ambarcațiuni cu pînze, folosite în Marea Mediterană pentru pescuit și cabotaj.

belşug pe marginea drumurilor de vreo zece ani încoace, şi care, din cînd în cînd te trimit în hanurile orînduirii pentru trei zile sau pentru zece ani. O sută de meserii, o sută de destine, schimbînd locurile şi hainele precum Don Juan femeile : un mod de a-şi înşela uscăciunea sufletească, de a fugi de sine. Fascinat, Julien îşi proiecta proprii demoni în povestirea acestui exilat veşnic care, ca şi el, găsea o liniştire a angoasei sale şi imboldul necesar nervilor săi blazaţi în lipsa de confort, în furtuni, în landele de o tristeţe apăsătoare, în cerurile răvăşite, în pădurile pline de răufăcători, în locuri deosebit de sinistre — şi, astăzi, o raţiune de a trăi în această întoarcere în vremea cavernelor pe care i-o dăruise holera.

Auziră, jos, voci strigînd : „La masă, la masă !“ şi în spatele lor apărură din pădure copiii, alergînd, urmaţi de Françoise care, în trecere, le făcu un semn cu o mînă, ridicîndu-şi cu cealaltă fustele stropite de noroi.

— Lucrul cel mai ciudat, continuă Ardusson, este că povestea biblică ne oferă o imagine destul de justă a nefericitei noastre aventuri pămînteşti. Totul se petrece ca şi cum între naştere şi moarte am trăi complet destinul speciei noastre, care este cel al lui Adam. Tinereţea seamănă cu epoca Grădinii celei Dintîi, date fiind totala noastră necunoaştere a nenorocirilor care ne pîndesc şi prospeţimea impresiilor noastre. Apoi, timpul şi credincioasa sa soţie, moartea, îşi fac apariţia, discret urmate de bastarzii lor : voinţa de a înţelege, cuvintele. Şi atunci începe rătăcirea la est de Eden, în ţinutul vacilor slabe şi al izvoarelor secătuite, al soarelui orbitor, al raţiunii care se răsuceşte în cerc şi-şi muşcă singură coada : demnă imagine a şarpelui, a lui Lucifer — *lucem ferit,* cel care poartă lumina, evidenţa : exact contrariul credinţei...

Se opri o clipă din mers pentru a privi pe o grozamă două lăcuste pîntecoase, ce aveau pe spate o şa ca ale trăpaşilor şi o spadă a cărei lamă curbată se înălţa la coada lor, că pentru a descuraja orice atac neaşteptat :

— Nişte epifigere, rosti el... Cînd te gîndeşti că ar fi de ajuns să ne pierdem memoria ca să cunoaştem iarăşi fericirea... Vezi, plantele, insectele, păsările, ei, bine, ele n-au fost niciodată alungate din rai. Nici trecut, nici viitor, nici păcatul originar, nici timp : un prezent etern. În cursul evoluţiei noastre am contractat toate aceste boli, în craniul nostru se află îngerul cu spada de foc. Trupul nostru mai are încă dreptul să sălăşluiască în paradisul

pierdut. Își amintește de el pînă în cele mai mici molecule. Pentru el, și numai pentru el, timpul se oprește uneori, se întredeschide, și cîteva clipe de extaz lasă să apară țesătura eternității. Ulte, închide ochii, întoarce-ți fața spre soare, respiră parfumul ierburilor încălzite, nu te gîndi la nimic : te-ai întors în dimineața celei de-a șaptea zile. Tot trecutul : nu face nici doi bani !

27 august.

Era de prevăzut. Am intrat într-o perioadă de evenimente supranaturale. Unii dintre noi au viziuni, asistă la fenomene misterioase, aud voci, zăresc semne. Hortense Maurin, ce nu pare a fi dintre cele care îl văd pe diavol strîmbîndu-se în mijlocul flăcărilor din sobă, afirmă că a observat pe lună o cruce neagră și în preajma ei două oase lungi. Își părăsise culcușul pentru a-și satisface o trebuință naturală și in fapt își potolise o nevoie de supranatural. În timp ce tînăra femeie, foarte alarmată, se duse să-și trezească soțul, care dormea buștean și pe care trebui să-l zguduie bine, un banc de ceți uri, jucînd ca să spunem așa un rol inoportun, găsi cu cale să înghită această planetă intrată în serviciul lumii de dincolo, astfel încît omului nostru nu-i fu cu putință să să desfete privind spectacolul.

Din această cauză, Maurin ar fi preferat ca ciudățeniile pe care astrul nopții i le înfățișa soției sale să rămînă secrete, cel puțin atîta timp cît ceturile îl împiedicau să le vadă, dar asta era ca și cum ai vrut să oprești vîntul să bată, așa că de-a doua zi chiar, după căderea nopții, toți membrii tribului se înfășurară în mantale și în cuverturi ca să privească luna. Din păcate n-avu loc nici un spectacol și toată noaptea discul strălucitor nu binevoi să arate decît banalele pete cenușii datorate structurii sale, și care îi dau în permanență acel chip melancolic, întristat fără îndoială de spectacolul diferitelor noastre nebunii și nenorociri.

Această defecțiune a puterilor oculte, care n-a stîrnit decît ușoare ironii ce lăsau să se întrevadă mai mult decepție decît îndoială, n-a făcut decît să sporească setea de mister și cea de supranatural pe care le pot simți niște persoane lipsite de luni de zile de sprijinul credinței, smulse din mijlocul obiceiurilor și al distracțiilor lor obișnuite și azvîrlite, sub amenințarea unui flagel cumplit, într-o aventură plină de nesiguranță și pîndită

de tot felul de primejdii. Toate acestea fac să apară nevoia de miraculos şi creează credinţa religioasă cu ce se nimereşte. Deşi nu mai sîntem la curent cu ultimele ei isprăvi, holera continuă să-şi facă mendrele în culise. Nimeni nu vorbeşte niciodată despre ea, dar îi simţim prezenţa printre noi, manifestîndu-se pe căile piezişe ale visului şi ale fantasmagoriei.

Astfel, noaptea trecută, Justine Linsolas ne-a sculat brusc din somn cu urlete îngrozitoare şi salturi necontrolate care ne-au făcut să ne temem de vreo criză de epilepsie. Această tînără femeie cu o fire, ai crede, nepăsătoare şi veselă, are totuşi coşmare înspăimîntătoare. În cel din urmă văzuse împrejurimile cavernei acoperite de cadavrele noastre desfigurate, negre aşa cum ar fi dacă ar purta semnele flagelului indian, şi toate bunurile noastre, haine, saci de grîne, de făină, jefuite sau pradă flăcărilor printre construcţiile noastre distruse. Linsolas, spirit batjocoritor, necredincios ca un păgîn, incapabil să acorde cea mai mică crezare lucrurilor pe care ochii săi nu le-au văzut şi mîinile sale nu le-au atins, m-a tras cu toate astea deoparte ca să-mi şoptească la ureche că, din păcate, coşmarele soţiei sale au tendinţa să se împlinească. Mi-a dat nenumărate exemple de situaţii cînd el însuşi n-ar fi avut decît să se felicite dacă ar fi plecat mai atent urechea la aceste presentimente nocturne. Jocul coincidenţelor este în stare de lucruri de acest fel, asta este tot ce se poate spune, dar nu-i prima dată că văd minţi neşovăitoare şi eliberate de orice prejudecată, strîngînd sub masă, în faţa şi sub ochii judecăţii criticii lor, care se face că se uită în altă parte, rămăşiţele a ceea ce în mod public ei pun pe rug în fiecare clipă.

Unii au văzut un stol mare de corbi înălţîndu-se din fundul unei văi situate la sud-vest de promontoriul nostru ; erau verzi, şi nu aceasta este culoarea lor obişnuită. Alţii au auzit rîsete batjocoritoare în pădure. Vrînd să afle de unde venea zgomotul au descoperit o poiană al cărei pămînt purta urme de picioare de ţap printre ierburile strivite. Urme asemănătoare au fost descoperite la intrarea înconjurată de ţăruşi a cavernei noastre, deşi uşa acesteia este închisă cu grijă pentru a zădărnici planurile vulpilor. Cenuşa din vatră era împrăştiată. Astfel Încornoratul cu copite despicate vine de aci înainte să-şi facă de cap şi să zgîndăre tăciunii sub nasul nostru. Aşa stînd lucrurile, dacă izolarea noastră o să se prelungească, nu vom întîrzia să vedem ieşind din nou din pădure, din rîu, din nori, din ploaie sau din vînt o droaie

de mici divinităţi, zîne, vrăjitoare şi alţi spiriduşi, pe care creştinismul nostru i-a cam năpăstuit, atrăgîndu-i uneori de partea sa, făcîndu-i să şomeze cel mai adesori, dar care nu aşteaptă decît să-şi reia slujba, fără a fi încetat, de fapt, vreodată s-o facă sub alte veşminte, în sînul unei religii pervertite, unde graniţele dintre credinţă şi superstiţie sînt tot atît de imprecise şi se întrepătrund tot atît de mult ca cele dintre flăcări şi fum.

Se pare că Julien Jourdan n-a fost cruţat de această epidemie de minuni. Cazul său pare mai serios : apariţiile trebuie să fie la înălţimea cugetării noastre filozofice şi a cerinţelor noastre mistice. El m-a asigurat că a văzut o mulţime de stele pe coasta unui munte. Stelele nu acceptă în general să se aventureze pe pămînt decît în împrejurări serioase : venirea lui Mesia, catastrofa finală. „Ar fi prea fumos !“ a exclamat el, rîzînd, în legătură cu eventualitatea din urmă pe care nouă din zece semeni de-ai noştri ar avea prostia s-o considere nu prea veselă. Acest fiu de burghezi i-a trădat oare pe ai săi pînă la capăt ? Este cumva unul din acel oameni blestemaţi care îşi petrec viaţa nu ascunzîndu-şi capul în nisip şi profitînd de şansă graţie unei imaginaţii infirme, ci rupîndu-şi unghiile de zăbrelele închisorii pentru a încerca să întrevadă în moarte o portiţă de scăpare mai puţin nesigură decît aceea a credinţei, mai puţin cumplită decît aceea a neantului ?

Mi-e tare teamă că norul acesta a ieşit direct din mintea sa hăituită, precum un cîntecel care iese de pe buzele unui copil rătăcit în întuneric, fără voia lui. Doar să nu fi fost vorba de o extraordinară migraţie de licurici : s-au mai văzut uneori în timpul verilor lungi şi calde. Putem de asemenea să ne gîndim la o procesiune nocturnă a unor ţărani conduşi de preotul lor către vreo capelă şi care, purtînd o mulţime de lumînări ferite de vînt cu un con de hîrtie ar fi creat, dată fiind distanţa, iluzia unei lumini fosforescente cereşti avînd o tainică misiune.

28 august.

Scena la care am asistat azi-dimineaţă, foarte devreme, Jean-Baptiste Huart şi cu mine, s-a desfăşurat foarte departe de aceste preocupări metafizice. Plecasem să controlăm gropile care pînă acum n-au dat nici un rezultat. Probabil pentru că nu erau bine camuflate, aşa

că aveam intenţia să înlocuim lesele din crengi de brad, aşezate peste ele, printr-o împletitură mai uşoară presărată cu ace de brad şi bucăţele de scoarţă, acoperămînt mai asemănător cu cel al solului şi care putea înşela mai uşor privirea ageră a adversarilor noştri. Cum, pe cînd ne continuam treaba, l-am întrebat, aşa în glumă, pe tunarul nostru cel voinic prin ce minune aripa întunericului nu binevoise pentru moment să-l atingă, el mi-a ţipat ceva la ureche şi m-a tras atît de repede în spatele unei stînci încît am crezut de-a binelea că provocasem represaliile Necuratului şi că acum aveau să înceapă. La celălalt capăt al potecii nu ne-a apărut o fantomă ci unul de-ai noştri, în carne şi oase, cu toate că atitudinea lui neliniştită şi mersul lui prudent, sub lumina verzuie care domneşte în aceste cripte vegetale, l-ar fi putut face să semene mult mai bine cu o nălucă decît cu marsiliezul cel vioi, numit Pierre Vaïssette, care ne ajunsese din urmă atunci cînd eram gata să-i abandonăm pe soldaţii de la Saint-Hippolyte-du-Fort. Ţinîndu-ne răsuflarea, l-am observat fără a părăsi adăpostul, fiindcă nici purtarea lui, nici prezenţa lui în pădure, pe unde nu umblă deloc de obicei, nu ne păreau fireşti.

Nu ne înşelam. După ce s-a asigurat că nimeni nu se luase după el, individul, apucînd o ramură groasă de brad pe care probabil că o tăiase în acest scop şi o ascunsese sub un desiş, împinse un capăt între două stînci şi slujindu-se de unealta lui ca de o pîrghie, făcu încet să se răstoarne cea mai mare din ele — avea pe puţin trei sute de livre — pe covorul de muşchi, unde se rostogoli fără zgomot.

— Caută probabil o comoară, îi şoptii eu tovarăşului meu.

— O să ne convingem, îmi mormăi acesta la ureche. Pehlivanul ăsta nu mi-a inspirat niciodată o încredere totală. Are o mustaţă prea fină pentru un fiu de tîmplar, aşa cum pretinde el că e.

Trosnetele produse de cuţitul marsiliezului cînd zgîria pămîntul le acoperiră pe cele pe care le provocarăm noi strecurîndu-ne pînă la el printre tufişuri cu precauţiuni de indian sioux. După nu prea multă vreme, căutătorul de comori scoase din ascunzătoarea sa un fel de sac înfăşurat într-o pînză ceruită pe care o desfăcu în grabă, continuînd să arunce în jur priviri de om care se teme că-i urmărit de diavol. Atunci avurăm surpriza să vedem că, după ce se aşeză, îşi scoase o cizmă de unde

lăsă să-i cadă ceva în palmă. Distanța era prea mare ca să putem distinge ce anume era, și spinarea lui ne stînjenea și ea, dar date fiind aerele și tertipurile individului, puteai ghici ușor cam despre ce era vorba. Huart, socotind că sosise momentul intrării noastre în scenă, se înălță și făcînd cîțiva pași mari se năpusti asupra lui Vaïssette, cu mine pe urma lui.

— Așa va să zică, prietene, îți clocești cocoșeii ?

Nenorocitul sări atît de brusc în picioare încît conținutul sacului se răspîndi pe jos cu un zornăit care suna limpede în ureche. Alb ca varul, ne privea uluit, nereușind să scoată nici un cuvînt. Pe pămînt se afla o mică avere, pe care o evaluai la prima vedere cam la patru sute de ludovici.

— Ia te uită, să știi c-a spart o bancă ! exclamă tovarășul meu. Apoi, adresîndu-i-se pe un ton sever marsiliezului, ale cărui mustăți și favoriți, deși crescuți în neorînduială și năpădiți de barbă, mi s-a părut, deodată, că indică tot soiul de infamii și de ticăloșii vîscoase :

— De unde ai toți banii ăștia ? Și ce-i cu monezile vîrîte în cizme ? Ești un hoț !

— Nu, bîlbîi jalnic inculpatul, nu-s un hoț. Pot să vă jur pe cenușa mamei mele. Am să vă explic. Uite, sînt un jucător.

Podoabele sale capilare părură să-și recapete o parte din decență.

— Jucător, hoț, tot una-i, țipă Huart cu o voce sonoră ca bronzul, care făcea să răsune toate bolțile și toate ungherele pădurii. Știi că riști să ne tîrăști pe toți într-o mare încurcătură cu afacerile tale necinstite ?

— Vă rog, nu strigați așa tare, o să vă audă toată lumea, implora marsiliezul mai mult mort decît viu. De altfel, tocmai...

— Ce, tocmai ? Ai terminat cu minciunile ? De unde ai monezile pe care le-ai băgat în cizmă ?

— Doamna Boué mi le-a „încredințat" fiindcă o să ne căsătorim, asta e, pricepeți... Și asta v-o jur pe cenușa mamei.

Conta pe această veste pentru a-l ului pe judecătorul său și a îndulci severitatea sentinței (ne-a mărturisit după aceea că se temea că va fi expulzat pe dată din sînul comunității).

— Las-o baltă cu cenușa maică-ti. Cînd mă gîndesc că nu știu cîți oameni nevoiași ar putea trăi ani de zile cu ce ai tu aici... Ești un escroc.

— Luați-l, zise Vaïssette, împingînd aurul cu piciorul cu un gest disprețuitor. Nu-mi mai trebuie.

— Nici nouă nu ne trebuie. N-am chef să văd într-o bună zi jandarmii ocupîndu-se de treburile noastre din cauza combinațiilor tale dubioase. Oh, acum îmi aduc aminte. N-ai fost foarte încîntat cînd văduva ne-a propus să ne ducem să cerem ajutor la vărul ei de la Mende. Știai că lucra la prefectură și desigur că nu-ți prea face plăcere să ai de-a face cu oamenii de pe-acolo.

Individul se făcuse cenușiu la față, ai fi zis că hainele sale, de care avea atîta grijă, se mototoliseră sub ochii noștri, iar accesoriile capilare ce constituiau de obicei panoplia jucătorului de cărți priceput în a dezgoli pulpele slujnicelor și a goli buzunarele victimelor sale păreau acum niște ornamente jalnice lipsite de orice valoare. În sfîrșit ne-a destăinuit, cuprins de remușcări, potlogăriile pe care le înfăptuise de-a lungul unei vieți nu prea strălucite, dar se jură din nou pe cenușa tuturor strămoșilor săi că nu furase niciodată nimic, decît la cărți, ajutînd din cînd în cînd soarta cînd norocul îi întorcea prea categoric spatele, ceea ce nu-i un lucru mai necinstit decît oricare operație comercială sau financiară, domeniu unde acrobațiile sînt considerate fapte eroice și unde dansatorii pe sîrmă trec drept niște eroi. Povesti cum fugise din Marsilia în clipa cînd holera se interpusese în mod oportun între el și cîțiva parteneri de joc exasperați de norocul din cale afară de mare cu care mîinile sale atrăgeau atuurile.

Mai era și acea mică tăinuire, o treabă în care fusese vîrît fără voia sa, buna lui credință fiind înșelată de un prieten care, fiind așa-zis strîmtorat, îi încredințase cîteva vechi bijuterii de familie ca să găsească el cumpărători printre nenumăratele relații pe care și le făcuse în lumea jucătorilor, unde trocul, plata datoriilor în obiecte de valoare și contrabanda de lucruri mărunte erau foarte obișnuite și facilitau traficul paralel, avantajos atît pentru cumpărător cît și pentru vînzător. Poliția venise să vadă ce-i cu bijuteriile care, deși erau de familie, și-o pierduseră pe-a lor și erau gata să-l trimită la ocnă. Încriminat, naivul spuse numele prietenului, dispărut fără urme. Disculpat în privința furtului, avea să fie judecat pentru dosire de lucruri furate cînd, în timpul unei răscoale în închisoare, provocată de o foarte mare creștere a mortalității la începutul epidemiei, reușise să înșele vigilența paznicilor și, după ce petrecuse trei zile pe acoperișurile închisorii, evadă sfîșiindu-și

hainele spre a face din ele o frînghie, trecu pe la el pe acasă în miez de noapte ca să îmbrace un costum şi să scoată de sub scîndurile podelei beneficiile a zece ani de joc, de fanfaronade şi de figuri de prestidigitaţie, care erau pe puncul de a-i atrage grave represalii din partea celor jumuliţi.

Urmarea o cunoşteam : sosirea sa bruscă în locul de carantină în clipa cînd puneam la cale fuga noastră şi dorinţa pe care o exprimase de a ni se alătura şi de a ne împărtăşi soarta pînă la capăt. Ceea ce ignoram era faptul că această alegere, dictată la început de nevoia de siguranţă, de posibilitatea de a-şi pierde urma devenind unul din grupul nostru şi schimbîndu-şi numele, fusese determinată după aceea de sentimente mai cinstite şi mai dezinteresate. Nevoit să îndeplinească alături de ceilalţi sarcini de interes comun, descoperise binefacerile solidarităţii şi acel devotament refuzat de egoismul nostru în vremuri obişnuite dar pe care evenimentele dramatice ştiu, şi cu ajutorul inimii, să ne facă să-l manifestăm în mod spontan. Cînd zic cu ajutorul inimii vreau să spun că doamna Boué — este surprinzător de altfel să vezi în ce măsură farmecele ei sechestrate de văduvie nu aşteptau decît să înflorească din nou — a jucat un rol important în zelul cu care degetele de porţelan ale prestidigitatorului s-au înfundat în noroi sau s-au sfîşiat de pietre. În acelaşi timp, o femeie căreia începuse să-i facă curte din convingere profesională şi fără îndoială pentru că ea reprezenta un mediu social superior mediului său, l-a făcut într-un anumit fel să devină omul care îşi închipuia ea că este. Vai, sentimentele sale atît de frumoase nu reuşiseră încă să-l facă să sacrifice în favoarea comunităţii o mică avere pe care se gîndea s-o consacre făuririi unei vieţi conforme cu noile sale hotărîri şi oferindu-i viitoarei soţii tot ceea ce îşi poate dori văduva unui ofiţer pentru ea şi pentru fiica ei.

Toată afacerea cu cocoşeii ascunşi (patru sute douăzeci şi cinci de ludovici au rămas acolo, vîrîţi sub stîncă în aşteptarea unor zile mai bune) s-a încheiat cu această declaraţie lapidară :

— Dacă credeţi că a trişa este un furt şi că toţi aceşti bani trebuie restituiţi proprietarilor legitimi, atunci vă declar că ei vă revin vouă de drept, fiindcă oamenii de soiul celor cărora li i-am şterpelit au fost mai îndemînatici decît mine ca să vi-i ia folosindu-se de propriile voastre mîini ca să-şi strîngă averile.

Şi iluzionistul pocăit cită numele unor dinastii celebre şi onorate ale căror odrasle se duceau să delapideze fără remuşcări excedentul beneficiilor pe mesele tuturor tripourilor şi în cămăruţele tuturor cafenelelor dubioase.

Zice o vorbă că dacă nu primeşti nici o veste, e sigur că totul merge bine... Nu-i adevărat ! Aici, pe această stîncă mai izolată de restul lumii de groaza holerei decît o insulă înconjurată de recife, proverbul se potrivea exact invers. În neliniştea lor, unii, nervoşii, cei cu imaginaţia bogată, găseau că zilele nu se mai sfîrşesc. Fum la orizont, zgomot, zvonuri proaste, la drept vorbind ar fi preferat aşa ceva mai degrabă decît această linişte descîntată cu oase ridicole, nori şi farmece diavoleşti întîmplătoare, care nu lăsau în urmă nimic palpabil. Cei terorizaţi de jandarmi mai că ajunseseră să dorească să-i vadă, atît de mult îi apăsa liniştea. Ia să fi fost un incendiu serios înroşind orizontul în timpul pîndelor noastre nocturne, un convoi militar care să răsune în adîncul defileului mut, noi fiind, desigur, îngroziţi, ascunşi ca-nişte şobolani în tainiţele pădurii, dar uşuraţi, eliberaţi, cuprinşi de înfrigurare : în sfîrşit lumea ne trimite veşti, nu mai tace chitic cum a făcut de două luni încoace, de o să ajungem să credem noi cei de-aici, de pe terasa noastră, că se apropie de sfîrşit, că Dumnezeu va răsuci cerul ca pe un pergament, sfîntul Ioan a spus-o prin gura lui Jacques Ardusson. Şi cu atît mai rău pentru Dumnezeu dacă toată povestea asta nu-i decît o minciună. Apocalipsul, voi, noi o să-l facem, după cum afirmă Huart. Atunci cum vreţi să nu găsim că fumurile, dezordinea, chiar dacă le datorăm holerei, au o culoare frumoasă, o sonoritate agreabilă : ne-ar permite să sperăm că flagelul indian este pe cale de a curăţa lumea noastră de bolile ei cele rele. Oare vă gîndiţi voi, tăbăcarii, şi voi, ţesătorii, la ce vă aşteaptă acolo jos, după ce va lua sfîrşit această petrecere funebră ?

În lipsă de fumuri, de drame, de hărţuieli, — holera prilejuise cîteva, va mai prilejui şi altele —, colonia avea să trimită un voluntar spre vreo culme ce domina văile locuite de unde nu ajungea pînă sus nici un zgomot, nici măcar dangătul unui clopot. Unul spre sud, unul spre nord, era de ajuns ca să le aducă o vedere generală despre ceea ce se petrecea sau nu se petrecea prin alte locuri. ALTE LOCURI : izolarea le dădea acestor cuvinte

rezonanțe magice, atribuia distanțelor dimensiunile astronomice pe care le închipuia lipsa de experiență a tinereții. Neîndepărtîndu-se de acest perimetru, își refăcuseră un echilibru geografic : creasta defileului din fața Pajiștilor — trei, patru sute de metri ? — li se părea un loc îndepărtat, fascinant, inaccesibil, așa cum ar fi fost el pentru niște copii.

Julien se oferise imediat ca voluntar : o doză bună de singurătate avea să-i fie salutară după cele zece săptămîni de viață în comunitate. Mai avea de dezlegat și taina norului : or tocmai pe una din culmile cele mai înalte care se ridicau la nordul masivului muntos îi apăruse grupul de stele.

O privise de o sută de ori : o leghe în linie dreaptă, trei cu ocolișuri, o lungă șiră a spinării chelboasă, în afara timpului, cu pielea verzuie, cu creasta aidoma unui șantier de demolare, zece mii de tone de granit trîntite unele peste altele, cercetate de păsările răpitoare într-o pustietate de preistorie sau de planetă pe cale de a fi stăpînită de tăcere, de licheni și de crabi, la sfîrșitul drumului, la sfîrșitul oamenilor : mereu aceeași dorință de răzbunare care îl împingea spre aceste locuri disprețuite de sapă, de cazma, de echer, de firul de plumb al celor ce clădesc imperii — de parcă aventura umană, chiar în cuceririle ei cele mai minunate, ar fi fost rezultatul unei fapte rele și al unei minți înguste, mărginite, pline de emfază : lucrul cel mai admirat de Ardusson la evreii din Vechiul Testament era dezgustul lor pentru artă, pentru monumente (un singur templu în toată Palestina), pentru obiectul reprezentat, sculptat, pentru podoabe și complicații inutile, ei fiind un popor în trecere, ocupînd lumea ca niște nomazi, cu un picior în pulberea drumurilor, cu altul în eternitate.

De-abia se crăpase de ziuă cînd Julien porni la drum. În clipa cînd era gata să se afunde în pădure auzi o voce strigîndu-l — tînără, proaspătă, dar a cui ? — și, întorcîndu-se, zări o siluetă neclară, cenușie, așezată la cîțiva pași în fața palisadei.

— Cine e ? strigă el, cu palmele făcute pîlnie la gură.

— Ni-meni, răspunse ecoul. Și silueta dispăru. Pe dată se gîndi la sărutul din întuneric.

Trebui să străbată mai întîi o parte din uriașa pădure neagră unde zorile nu lăsau să pătrundă decît o lumină de pivniță. Copacii erau atît de deși încît fu

nevoit în mai multe rînduri să se tîrască sub ramurile lor împletite pentru a-şi croi un drum. Solul, lipsit de soare în permanenţă, era tapisat cu un strat gros de ace de brad cenuşii, şi aici nu creştea nici o vegetaţie. Unii arbori, acoperiţi de licheni care atîrnau pînă la pămînt ca nişte lungi zdrenţe asemănătoare unor plete vrăjite, muriseră de mult, şi, complet putrezi, nu stăteau în picioare decît graţie proptelii oferite de vecinii lor. După ce se luptă din răsputeri în această criptă unde plutea un slab miros de mucegai, întreţinut de toate scheletele spongioase ale arborilor morţi şi de butucii mîncaţi de viermi, ajunse la o pajişte întinsă plină de ferigi uriaşe. De cealaltă parte vegetaţia deveni dintr-odată diferită.

Era o pădure de fagi unde aerul circula în voie, cu solul curat, acoperit cu acea iarbă subţire peste care obişnuiesc să crească aceşti copaci. După cîtva timp potecuţa pe care pornise se transformă într-o potecă ; continuînd să urmeze de departe marginea cornişei şi să înainteze spre nord, îl duse în inima unei văi adînci cu arbori monumentali pe care nu-i putu recunoaşte. Unii, cu trunchiuri lemnoase şi coroane bogate — printre ei zări nişte castani — erau atît de bătrîni încît cea mai mare parte a scoarţei lor era moartă şi pe jumătate prăbuşită ; cinci sau şase persoane ar fi încăput fără să se înghesuie în trunchiurile lor scorburoase. Îşi răsuceau la înălţimi ameţitoare muşchii umflaţi de noduri respingătoare datorate vîrstei lor înaintate. Uneori ecoul de catedrală care dormea în aceste săli imense repeta rîsetul batjocoritor al unei păsări. Pămîntul era plin de învelişuri ţepoase de castane, goale, cele mai multe dintre ele. Se bucură gîndindu-se că aici exista o cămară mare pe care în curînd toamna avea s-o umple din nou. Tăcerea care domnea în această necropolă vegetală era întreruptă din cînd în cînd de un trosnet destul de sinistru a cărui cauză nu izbuti să şi-o explice ; s-ar fi zis că cineva păşea peste nişte grinzi vechi, mîncate de cari. Pe măsură ce se afunda în această singurătate uşor ameninţătoare, i se părea că se reîntoarce la epocile de început ale pămîntului, cînd omul nu fusese încă creat şi cînd în mijlocul bătrînului neam al copacilor răsunau goanele mastodonţilor şi mugetele încăierărilor lor sîngeroase.

Traversarea acestei păduri antediluviene îl impresionă atît de tare încît regăsi cu multă uşurare spaţiul şi cerul liber pe o landă unde nu creşteau decît grozăvie mărunte cu o mireasmă sufocantă şi unde privirea

se putea roti în toate direcţiile pînă la marginile orizontului. Pretutindeni se întindeau podişuri pustii şi planuri de munţi ce se întrepătrundeau, înceţoşaţi de căldură, plaţi ca nişte decoruri de carton. Nici un sat, nici un fum, nici un semn de viaţă, nimic. Începînd de aici, poteca devenise aproape civilizată, în orice caz, în vremuri normale, probabil că folosise destul de des, şi gardurile de măceş care o însoţeau şi de care erau agăţate cîteva smocuri de lînă îi dădeau o notă rustică foarte savuroasă. Se îngustă între nişte tufişuri ciuruite de păsări şi deveni tainică dar veselă, la fel ca un drum din poveşti. La fiecare cotitură, Julien simţea că-i tresaltă inima şi-i zvîcneşte în vine o exaltare tulbure, de parcă se aştepta să vadă apărînd brusc în faţa lui un loc fermecat, un mic univers închis, proaspăt, fără vîrstă, mai misterios decît grădina Hesperidelor şi unde anotimpurile ar cunoaşte acea punctualitate, acea perfecţiune naivă pe care nu le au decît în cărţi sau în gravuri.

Acum soarele ieşise din' ceţurile negre care parcă dormitau peste tot răsăritul şi peste miază-zi. Era de un roşu cărămiziu, enorm şi ca brăzdat de mici bucăţele de funingine care îl uimiră mult pe Julien : se înflăcăra închipuindu-şi lumea întreagă cuprinsă de nebunie. Odată descotorosită de om, ea s-ar întoarce la originile ei păgîne şi şi-ar face din nou de cap. După o plecare greşită, planeta Terra avea să o ia de la început, să se scuture, să-şi recucerească integritatea. Totul avea să fie din nou ca în era cînd oceanele neîntinate nu erau spintecate de etrava nici unei nave.

Muntele cel vestit se apropiase, acoperit pînă la jumătatea pantelor de o pădure de esenţe extrem de variate : sicomori, molizi, nuci uriaşi, şi tot felul de alte specii necunoscute lui Julien. Cînd porni să urce, pădurea era luminată de lungi raze irizate care, adunate în mănunchi de plasa frunzelor, păreau să cadă dintr-un vitraliu. Din cînd în cînd spărtura unei potecuţe sau a unei poiene lăsa să se vadă vîrful copacilor care înălţau sus spre cer un zid aproape vertical iar deasupra acestei faleze de verdeaţă apărea atunci creasta pustie unde, într-o noapte, dispăruseră nişte scîntei albastre. Această pădure agăţată între cer şi pămînt şi plină de un soare răcoros îi dădea lui Julien sentimentul că pătrunde în împărăţia dimineţii. I-ar fi plăcut s-o vadă plină de colibe în care nişte tăietori de lemne liniştiţi ar fi dus o viaţă sedentară, muncind pe îndelete, în alternanţa fără sfîrşit a anotimpurilor, în miezul unui timp închis în

el însuşi. Prin toate aceste poiene năpădite de stînci cenuşii aşezate pe iarbă, ar fi ars focuri în faţa unor bucăţi de carne puse la uscat pentru iarnă, cînd serile friguroase i-ar fi adunat pe Bătrîni pentru nesfîrşita repovestire a catastrofelor de mai înainte şi, în zorii de oţel albastru, femeile îmbrăcate în blănuri ar fi topit zăpadă în căldăruşe. Visa beţii în jurul vetrelor săpate chiar în podeaua din pămînt bătut, vînători în negurile toamnei, hăituieli şi pînde, eleştee îngheţate a căror suprafaţă trebuia spartă pentru a arunca undiţele în ele, primăveri cu gust amar ca fierea cînd pădurea ar începe din nou să foşnească în bătaia vînturilor dinspre apus purtătoare de veşti ciudate şi de zgomotul asurzitor al triburilor migratoare, mînate de conducători capricioşi şi nehotărîţi către inaccesibilele ţinuturi septentrionale de dincolo de apus. Visa nopţi hărţuite de furtuni sau pline de urletul haitelor de lupi dus de tăcerea frîntă de trosnete a gerului ; visa căderi uriaşe de zăpadă obligînd triburile să sape tunele între colibele lor şi să trăiască precum nişte cîrtiţe pînă la primele temperaturi mai blînde ; torenţe ţîşnind sub spuma marilor topiri ale zăpezii la Paşte şi pajişti acoperite de apa murdară şi tulbure a dezgheţului ; asedii incerte în spatele ţăruşilor întăriţi la foc ai palisadelor, fîntîni fermecate, arbori blestemaţi, pietre cîntătoare, animale care cuvîntă, flori fosforescente, comete vestind vremea de Apoi, cohorte de pelerini în drum spre Ierusalim, sosiri de călători frînţi de oboseală purtînd veşti rele ; semne cereşti sprijinind spusele lor şi prevestind jefuirea Romei, zdruncinarea creştinătăţii, răsturnarea ordinii lumii. Visa ce dorea.

La ieşirea din pădure, culmea pe care o zărise puţin mai înainte se dovedi a nu fi decît marginea unui podiş în pantă, încărcat de o turmă de stînci mari cu forme rotunjite dintre care unele atingeau mărimea şi aminteau silueta unui elefant. Umblase peste trei ore, ceea ce însemna cam două leghe, ţinînd cont de greutatea drumului. O jumătate de oră şi mai bine de urcuş în mijlocul acestor animale pietrificate îl mai despărţea încă de vîrf. Nu bătea vîntul. Julien nu auzise nici măcar o singură dată suflul pădurii şi, totuşi, de cum depăşeai o anumită altitudine începea „ţinutul vîntului de totdeauna", după cum zicea o vorbă tradiţională în Gévaudan. Închizînd ochii, i-ar fi fost posibil să se creadă la marginea mării : urechea distingea în tăcerea hîrşîită de insecte vuietul neîntrerupt de ape tălăzuite

al unui vînt care se spărgea în valuri mărunte pe aceste plaje de nisip cenuşiu unde lichenii luaseră locul algelor... Şi acolo sus, şira spinării tocită, prin însăşi goliciunea ei făcea să planeze asupra acestui pustiu de la capătul lumii un fel de aşteptare...

La mai puţin de un sfert de oră de creastă avu surpriza să dea peste o stînă dărăpănată, fără acoperiş, fără poartă şi unde se înstăpîniseră urzicile printre ardeziile prăbuşite; era înconjurată de o mică pajişte acoperită cu iarbă fragedă care contrasta cu ariditatea locurilor învecinate. Asemenea unor pelerini rătăciţi, trei scoruşi pipernicişi se aciuiaseră aici şi luptau de ani de zile împotriva triplei coroziuni a vîntului, a timpului şi a spaţiului, care părea să-i înspăimînte. Se odihni mai bine de o jumătate de oră, atras de farmecul trist al acestui adăpost care n-avea drept vecini decît pietrele din care fusese ridicat. În starea de spirit în care se afla nimic nu i-ar fi plăcut mai mult decît să rămînă pe loc cîteva zile, fără altă tovărăşie decît cea a şopîrlelor şi a lăcustelor care, împreună cu cîteva păsărele, păreau să fie cam singurele fiinţe de pe aceste înălţimi. Aici simţeai apăsarea toropelii vrăjite a locurilor unde nu se petrece niciodată nimic, dar poate că în adîncul inimii omeneşti există o zonă de tăcere şi de pietre moarte care se armonizează cu aceste singurătăţi lustruite de tălăzuirea secolelor, care te face să doreşti să stai într-un asemenea loc zile întregi, aşteptînd fără a şti prea bine ce anume.

Cînd Julien porni din nou la drum, două păsări de pradă negre, cu silueta numai unghiuri, se ridicară deasupra blocurilor îngrămădite pe culme şi, observîndu-l pe intrusul care urca spre ele, se îndepărtară desenînd cercuri cu aripile lor aproape nemişcate. Cît vedeai cu ochii podişuri, pustiuri, munţi unduiau în lumina dimineţii, uşori ca fumul. Recunoscu, mai jos, ciudata cornişă a Pajiştilor — asemănătoare, văzută de aici, bureţilor-de-stejar — unde Linsolas şi Ardusson adunau probabil păsările şi aşezau la loc capcanele.

Ce poveste, la urma urmelor! Cînd îşi amintea deodată aventura lor — aşa cum se întîmplă cînd un lucru neobişnuit ţi se detaşează de la sine în minte — era atît de dezorientat, atît de surprins, încît în acel moment avea impresia că este ceva ireal şi trebuia să retrăiască una după alta diferitele peripeţii care îl aduseseră aici ca să nu-l apuce un fel de ameţeală. Cel

mai rău e că singura dorință care acum deschidea larg pentru el porțile speranței era ca această situație să se prelungească la infinit, chiar dacă jumătate din neamul omenesc ar fi pierit din această cauză, așa cum se întîmplase pe vremea ciumei negre. Vis de școlar leneș, care are încredere în forțele rele ale universului : furtuni, inundații, incendii, pentru ca tot colegiul să se năruie peste profesori ; vis de negustor strîns de gît de creditori, care speră că o revoluție o să-l descotorosească de ei ; vis de tată de familie împovărat de copii și de griji și care, plîngînd cu un ochi și rîzînd cu altul, își regăsește buna dispoziție sub drapel.

Pe el ce-l strînsese de gît... La început, soarta tovarășilor săi tăbăcari și țesători, toți niște ocnași ce ajungeau să-și scuipe plămînii mai devreme sau mai tîrziu, i-ar fi înfundat în gîtlej tînguirile luxuoase : mă revolt împotriva destinului comun, ei au în plus mizeria și umilința. De acum înainte, dacă i s-ar fi pus întrebarea ar fi răspuns : „Ia întrebați-l pe Ardusson, pe acest fiu de țăran sărac ce l-a strîns de gît, ia întrebați-l de ce rîdeau de el pe ascuns toți ai lui, de ce a fugit de acasă, bătînd drumurile, ca un ciumat... Există oameni cu pielea groasă, minți sigure de ele în orice situație, inimi false și pretențioase, chipuri mereu senine. Și există și ceilalți, cei care, în mijlocul bucuriei depline din sînul familiei, în înflăcărarea patului sau a gloriei, urlă a moarte în străfundurile ființei lor, cunosc acea putreziciune interioară, acea descompunere lentă a tot ceea ce dă un sens existenței și îl ține pe om în viață.“ Holera intrase în acest univers ca un cîine într-un joc de popice, făcînd să zboare cît colo demonii care îi devorau ficatul și creierul. În timp ce douăzeci de mii ? o sută de mii ? trei sute de mii ? de pietre funerare făceau să dispară cadavre vinețiii, propria lui piatră funerară înceta să-l mai apese pe umeri.

Ajungînd pe culme, toate acestea îi treceau prin minte în timp ce măsura cu privirea cîteva sute de mii de hectare — echivalentul unui departament mare (oare cîtă vreme își va mai păstra un sens acest cuvînt ?). „Cine știe, își zise, pe jumătate serios, pe jumătate luînd-o razna, dacă nu sîntem ultimii supraviețuitori din aceste cantoane din sud și poate că nu mai e nici țipenie de om la zeci și zeci de leghe de jur împrejur...“

Nu mai era nevoie să delirezi nici despre vrăjile din evul mediu timpuriu nici despre pădurile celtice pă-

zite de dragoni. Deodată, în fața tăcerii absolute a peisajului, a nemișcării sale copleșitoare (era duminică: toate clopotele, moarte, atîrnau oare deasupra unor biserici goale sau a unor grupuri de cadavre ?), apărea pe neașteptate posibilitatea unei extraordinare extinderi a epidemiei ; cu dureri în pîntec săreai dintr-o dată într-un puț fără fund. Și cum mai galopa mintea de iuțe pe urma acestei imagini ! Un cal ținut strîns în frîu ani de zile căruia îi lași brusc hățurile libere.

„...De fapt, de șase sau șapte săptămîni (începea să cam piardă noțiunea timpului), în afară de vagabondul întîlnit de Linsolas în cheile rîului Trévezel și care, de altfel, nu aducea vești prea grozave, nu s-a mai arătat nimeni. Tăcere. Nici o lumină noaptea, nici un zgomot, nici un convoi, nici un fum în timpul zilei : ai totuși de ce să-ți pui întrebări."

Simțea de-a lungul șirii spinării acea furnicătură obișnuită, de neliniște, de frică, chiar așa, dar de o neliniște în care se strecura o exaltare ascunsă, vicioasă, dornică de răzbunare : și dacă totul se sfîrșise cu adevărat — dacă se sfîrșise pentru totdeauna ? Dacă sosise apusul omului, sfîrșitul imbecilităților ? Dacă dispăruseră cu toții, fie că erau îngropați, fie ascunși, retrași, ca niște broaște ? Dacă nu mai rămăseseră decît cîteva insulițe de viață pe ici, pe colo... ?

Își relua subiectul favorit : ultimii locuitori ai pămîntului... Lumea curățată de păcatul său de moarte regăsindu-și seninătatea de planetă sălbatică : se străduia să-și ascută privirile pentru a descoperi în depărtare cuibul de viespi al unui sat agățat de coasta unui munte sau pierdut în largul podișurilor : vaporii ridicați de căldură ștergeau toate amănuntele, acopereau grosolan fundalul. Nimic. Nimic altceva decît pămînt. Regăsea intacte, legate de divagațiile inspirate de traversarea pădurii, visele cele mai aiurite din copilărie. Cu aceeași nepăsare criminală își închipuia cu plăcere o țară depopulată, aproape pustie, recucerită de pădurile de stejar galice, o capitală năpădită de buruieni, cu balcoanele prăbușindu-se sub povara copăceilor, cu piețele și bulevardele crăpate de rădăcini, cu monumente dislocate de iederă, locuite de păsări răpitoare ca ruinele asiatice, cu cuiburi de rîndunele în confesionale, iar cărțile din biblioteci sau arhivele Franței răsfoite de curenții de aer în fața ferestrelor sparte... Pretutindeni jungla, de-a lungul unui continent restituit animalelor

închise pînă acum sau decimate în bastioane de viaţă sălbatică din ce în ce mai sărace. Copil fiind, vederea celei mai mici seminţe încolţite între două pietre, în mijlocul oraşului, o viaţă măruntă, timidă, sălbatică, neîmblînzită, îl răzbuna de pe atunci pe prizonierul din fiinţa lui — de parcă fraternitatea nemărturisită care îl unea cu celelalte specii vii, şi chiar cu elementele, îşi înfigea rădăcinile în amintirea, anterioară propriei sale vieţi, a epocilor cînd cugetarea nu apucase încă să-l întineze pe om, iar acţiunile sale nu desfiguraseră încă lumea.

Da, de ce nu, o viaţă liberă, sălbatică, aspră, nesigură, obligîndu-i pe supravieţuitori să se bată zi cu zi ca strămoşii lor, şi să fie prea prinşi de nevoile lor imediate pentru a mai suferi de rele mai subtile şi mai otrăvite decît foamea sau frigul. Civilizaţia, această floare delicată şi bolnăvicioasă, răspunzătoare de un şir nesfîrşit de cunoştinţe costisitoare şi de nuanţe care distrugeau cu timpul curajul de a trăi şi speranţa, puteau — cine ştie ? — să-şi găsească naşul în frig şi în căldură, în urmărirea neobosită a vînatului, în nopţile şi în pădurile redevenite misterioase, în nesiguranţa zilei de mîine. După Jacques Ardusson, Julien presimţea că tot ceea ce le aduce oamenilor progresul în materie de distracţie, bună stare aparentă şi indiferenţă, lăsa mai mult spaţiu problemelor de nerezolvat şi, în definitiv, nu făcea altceva decît să le dea oamenilor iluzia unei false veşnicii, vîrîndu-le moartea sub nas, cu brutalitate, în ultima clipă.

Bătu cîmpii o vreme printre stîncile împestriţate de licheni verzi, aurii, ruginii, nu găsi nici urmă de ierburi pîrlite sau strivite : norul fosforescent, neexplicat, avea să intre în sfera poveştilor.

Era amiază, după soarele pe care îl citea acum ca pe un ceas. Maurin, însărcinat să pornească spre sud, plecînd de noapte ajunsese probabil la Saint-Guiral. Hotărîseră să-şi semnaleze prezenţa prin cîteva rotocoale de fum, ca indienii. Se emoţionaseră gîndindu-se la posibilitatea de a vedea înălţîndu-se un al treilea fum — neprevăzut. Julien îngrămădi pe o stîncă iarbă uscată şi cîteva crenguţe de grozamă cărora le dădu foc. Zece minute mai tîrziu urca spre cerul înecat în căldură celălalt răspuns — unul singur.

Veselia vinovată îl cuprinse din nou. Dar de ce oare eventualitatea unei distrugeri complete — a unei pă-

răsiri definitive — a structurilor vieții impuse de o societate dușmănoasă aducea deîndată după sine ideea de repunere în libertate ? Parcă ar fi fost vorba de un condamnat la moarte grațiat. Orizontul devenea mai vast. Lucrurile dobîndeau o densitate, o rațiune de a fi, o claritate ca după potop. Vîntul care lovea ușor ierburile aducea tot soiul de vești : ce de graiuri necunoscute, uitate, care trebuiau învățate din nou ! În timp ce, mestecînd un pumn de smochine uscate, pornea pe drumul de întoarcere, cele două păsări de pradă, acolo sus, își reîncepeau dansul circular : ia te uită la ele ! Ce surpriză să descoperi că existau din totdeauna fără noi, apărători ai unei civilizații aeriene al căror simbol măgulitor îl foloseam pe stindardele, pe blazoanele noastre, niște tinichele onorifice, cu mai multă vulgaritate și mai puțină ironie decît sălbaticii care se gătesc cu colții, coarnele și ghearele dușmanilor lor. Planeta părea mai puțin dură la mers, ca ușurată de deznădejdile, de obsesiile, de setea noastră de bani. Viitorul devenea nebulos, vast, cu nenumărate piedici cu efecte salutare.

Case burgheze bine închise, baricadate ca niște mici forturi, alcovuri unde soarta ascunsă cu securea ei ne scria dinainte viața, îmbrățișată cu o privire stupidă, între două rînduri de sudori, de la naștere la horcăitul din urmă. Săptămîni, luni, anotimpuri înghițite, risipite pentru că erau gata trasate ; parcurs recunoscut de mii de ori, pînă și în cele mai mici cotituri ; tragedie știută pe de rost, teatru care nu reia piesele odată căzute, fără ieșire în caz de pericol ; program fixat în mod implacabil, înscris în ziduri, în oglinzi, în pielea feței care se lasă, în apariția pîntecelor voluminoase, în mulțimea onorurilor omenești — s-ar fi zis că dintr-o singură mișcare puternică o măturâ dădea jos acest decor cu capcane, că o mînă viguroasă deschidea ușile și ferestrele, dărîma zidurile închisorii, împingea în zona lucrurilor de neînchipuit pereții mormîntului.

Doar cîteva zile mai tîrziu — cînd cu prilejul unei expediții Julien avea să dea peste cadavrul unui bolnav de holeră sfîșiat de corbi, de data aceasta un om în carne și oase, ei bine, dragul meu, s-a zis cu gluma... — avu loc un conflict violent între conștiința sa și inconștientul său, și abia atunci realiză, înspăimîntat, pe ce gunoi îngrozitor înflorea reînvierea sa.

Să-ți datorezi eliberarea unei hecatombe de proporțiile acestea (privită cu sînge rece în delirul său : dar

totul rămăsese îndepărtat şi abstract), acum, în faţa cadavrului, constatarea faptului lua aspectul unei dorinţe ; iar propria sa supravieţuire în afara dezastrului, acela al unei crime. În aşa măsură încît se gîndi serios să se ducă să se înroleze în linia întîi ca brancardier, în inima unei regiuni pustiite de molimă. Trebui toată elocinţa lui Ardusson ca să-l facă să-şi schimbe hotărîrea.

„Chiar că eşti cel mai copil dintre noi, îi spuse el. Dacă te simţi atît de vinovat, pentru că profiţi fără să vrei de cum suflă vîntul catastrofei — de care nu eşti răspunzător — spune-ţi mai degrabă că ori de cîte ori înghiţeai liniştit un cotlet, îl luai din farfuria unuia dintre semenii tăi ; ori de cîte ori mîncai tot soiul de bunătăţi la masă, un copil murea de foame în celălalt capăt al oraşului. Aşa că, drăguţule, în privinţa răspunderii... Dar nu ţie trebuie să-ţi amintesc lucruri atît de simple..."

Scadenţa zilei de 15 septembrie se apropia. După această dată, hăituiţi de foame, lihniţi, cei din colonie aveau să fie nevoiţi să se hrănească de pe o zi pe alta, cu ce aveau să le ofere, cu toată incertitudinea, pădurile, landele, torenţii. Doar dacă nu făceau vreo ieşire în ultima clipă — furtişaguri nocturne sau cumpărături la lumina zilei, părerile erau împărţite — care să umple din nou galeria destinată păstrării alimentelor unde, printre sacii moi acum, creştea şi se contura tot mai bine spectrul foametei : adio cartofi, orezul se sfîrşise, se terminaseră şi lintea şi bobul de la Garlaban, fructele uscate nu mai erau decît o amintire. Mai aveau mălai, păstrat pentru mîncarea copiilor, destulă secară pentru pîine, cam pentru vreo opt zile, şi compot de mere şi de pere, fructe pe jumătate sălbatice, adunate din livezile cătunului părăsit şi care, crude fiind, se treceau imediat fără să se coacă, aşa că trebuia să le adauge la fiert peltea de strugure — mai rămăseseră cîteva borcane — ca să cruţe zahărul, şi el pe fundul sacului...

Dacă cele trei sute de capcane continuau să le procure fără întrerupere frigăruile zilnice de păsărele, coţofene, cioace, mierle, sturzi — şi surpriza unei potîrnichi : una din treizeci de prăzi... — gropile, în schimb, rămîneau înfricoşător de goale iar laţurile simple nu dădeau nici

un rezultat. Cît privește Trévezelul, golit și răsgolit de mîna prea pricepută a lui Linsolas, aici se mai putea conta pe raci, dar din ce în ce mai rar pe păstrăvi : șapte în totul și cu totul, și nu dintre cei mari, în prima săptămînă din septembrie și după opt ore de bălăceală într-o apă rece ca gheața, în măsură să răcorească entuziasmul braconierului, care se gîndi să-și întrerupă prădăciunile pentru a lăsa rîul să se repopuleze.

Dacă ajungeau și la această situație, îi aștepta săptămîni în șir doar carne de pasăre, și pînă la urmă strîngerea curelei, în speranța unor furtuni, improbabile, dată fiind limpezimea atît de persistentă a cerului, care să umfle torentele și pîraiele — asta ar favoriza cumva repopularea lor ? — să umple cu ciuperci humusul, landele pline de ierburi — pentru a însoți ce friptură anume ? Sau atunci... Ar fi nevoiți vrînd nevrînd să se ducă să vadă cum stau lucrurile în afara Pajiștilor, înspre tîrguri, sate, cătune, ferme încă în viață — „dacă mai exista încă viață", rostea Julien ca pentru sine, un Julien cu gînduri ascunse, vinovate, un Julien care cu un ochi se întrista văzînd nenorocirile acestor vremi, cu celălalt se veselea fără rușine în contul lor, pentru că — scandalizați-vă, oameni buni — în ciuda prețului lor extraordinar de mare, și datorită lui fără îndoială, catastrofele sînt pline de viitor — și chiar din cel mai atrăgător : neprevăzutul — și acesta-i motivul pentru care sub reacțiile și aerele noastre de oameni înspăimîntați se ascunde ceva care le primește cu căldură.

Julien — era ceva mai tare decît el : pasăre vestitoare de rele, dar cîte speranțe și ce escapade în spatele acestora ! — prezicea mari surprize pentru cînd aveau să scoată nasul în afara Pajiștilor. Și apoi, în clipa de față, îi era teamă ca un lucru atît de simplu ca foametea să nu destrame comunitatea, ca nu cumva fiecare să plece spre a-și căuta norocul de unul singur, cum începeau unii să se gîndească, ca nu cumva totul să se prăbușească : visele sale, speranța de a vedea prelungindu-se la nesfîrșit o situație confuză, provizorie, marginală, care îl satisfăcea pe deplin. La urma urmelor o mică expediție care ar aduce un pic de mîncare și vești foarte proaspete — admițînd chiar că le făceau să fie ceva mai rele decît erau în realitate — ar uni din nou oile pe cale de a se rătăci și ar împiedica dezagregarea coloniei.

Își aminteau prea bine totuși de știrile alarmante — și întemeiate, erau doar în cunoștință de cauză — aduse de faimosul vagabond ca să se aventureze ca niște copii într-unul din acele sate bîntuite de holera asiatică sau cel puțin de molima fricii și a lașității, care putea fi, pentru ei, și mai periculoasă decît cealaltă : aveau conștiința oarecum mai liniștită decît la început, fără a-și face iluzii totuși în privința bunătății jandarmilor și a indiferenței oamenilor cumsecade.

Exista un tîrgușor la ieșirea din cheile Trévezelului, la vreo cinci leghe în aval de promontoriu : ținînd cont de altitudinea sa joasă riscul de a da peste molimă era prea mare. Existau două sau trei cătune prăpădite și o duzină de ferme asemănătoare răspîndite pe masivul Aigoual. Știau de la soția lui Linsolas, care avusese strămoși prin aceste zone, că populația de aici, un neam aspru, plămădit de anotimpuri lipsite de blîndețe și de o muncă de ocnaș, slăbită, cîndva, de un Imperiu mereu în căutare de soldați, odinioară, de persecuțiile religioase, le opunea de obicei străinilor o încetineală a minții plină de șiretenie, care nu era întotdeauna binevoitoare : prin acest ținut localnicii snopiseră în bătăi militari și muncitori, pe unii pentru că erau urîți, pe ceilalți pentru că erau invidiați. Ce s-ar întîmpla astăzi cînd, buzunarele, mîinile, picăturile de salivă ale primului venit puteau aduce un flagel de o sută de ori mai mortal decît toate războaiele și persecuțiile la un loc...

Pentru a evita în parte aceste capcane, nu mai rămîneau decît podișurile : nu prea populate, desigur, dar salubre grație înălțimii lor de trei mii de picioare, poate ceva mai bogate decît muntele, pe terenurile argiloase unde păștea turmele, nu neapărat mai primitoare decît el, dar în fermele arendate de pe aici, mai puțin dușmănoase, vederea unei monezi de aur putea deschide ușile, putea scoate din pivnițe și din dulapuri cele de trebuință pentru ca cei din colonie să recapete curaj și să se împlinească la față. Un mic grup avea să plece în recunoaștere către un sat de vreo douăzeci de fumuri a cărui prezență era indicată pe hartă la șapte sau opt leghe de Pajiști, înspre apus : distanță destul de mare pentru a nu atrage represalii asupra coloniei, dacă lucrurile n-ar merge bine. Bărbații din patrulă s-ar da drept niște pădureni stabiliți pe munte încă din primăvară. Dacă erau primiți cu focuri de pușcă sau cu cîini uriași, aveau să se întoarcă la Pajiști pe drumuri ocolite, ca să li se piardă urma. Aceste numeroase mă-

suri de prevedere îl încîntară pe Julien : vedea grație lor renăscîndu-se atmosfera Războiului de o sută de ani și a Marilor trupe — epocă de apusuri însîngerate cînd teama și instabilitatea permanentă domneau peste cantoanele pustii, năucite de brutalitățile grupurilor de soldați călare și de trîmbele de fum pe care aceștia le lăsau în trecerea lor prin mijlocul recoltelor pustiite.

Toți bărbații, sau aproape toți, ardeau de dorința de a lua parte la expediție, dar era mai bine ca ea să fie discretă și ar fi fost imprudent să lase Pajiștile goale. După lungi discuții fură aleși trei inși mai voinici : Huart, Brun și Jourdan. Plecară pe la miezul nopții. Coborîră în defileu, urcară pe celălalt povîrniș, prin grohotișurile presărate cu merișor și dominate de rîpi înalte care noaptea aveau dimensiuni și o siluetă impresionante. Datorită luminii lunii, putură urma un drum de capre foarte îngust care se întindea la poalele rîpilor și desigur că ducea undeva. Într-adevăr, după o jumătate de leghe, drumeagul atingînd marginea de sus a povîrnișului care se sfîrșea domol, îi urcă, după trei șerpuituri, sus pe podiș. Aici cît vedeai cu ochii doar pietre, atît de sonore în tăcerea minunat de limpede a nopții încremenite abia atinse de o pulbere de greieri, încît aveau impresia că merg pe cioburi de porțelan. În mai multe rînduri auziră pietrele cîntînd sub labele unor vulpi ce dădeau tîrcoale umblînd după pradă și zăriră chiar niște iepuri, ceea ce îi făcu să regrete că n-au șterpelit puștile soldaților din carantină.

— De ce să nu încercăm să cumpărăm una de la țărani ? propuse Brun. Chiar dacă ar trebui s-o plătim cu preț dublu, tot ar fi un bun plasament...

Luaseră cu ei vreo doisprezece ludovici : mai mult decît le trebuia ca să-și procure hrană pentru cîteva săptămîni și o mică șaretă în care să îngrămădească totul, chiar ținînd seama de creșterea vertiginoasă a prețurilor.

— Dacă există țărani, răspunse Julien, care nu lăsa să-i scape niciodată ocazia să-și spună gîndurile. Poate că sîntem ultimii locuitori ai acestui ținut. Adăugă printre dinți, prefăcîndu-se abătut : poate că de săptămîni de zile nu mai există nimeni la sud de Loara...

Acest „nimeni la sud de Loara" era încă una din obsesiile sale favorite ; îi fusese strecurată în conștiință de cînd era mic copil de un tată amator de surprize, care îi povestise cum, pe vremea uneia din epidemiile de ciumă care omorau jumătate din populația unui con-

tinent, fusese înălțat un zid de o lungime nebunească (se întindea din Spania în Italia sau cam așa ceva) din porunca regelui, izolînd regiunile mediteraneene, iar de-a lungul său patrulau zi și noapte gărzi care îi împiedicau pe ciumați să-și părăsească infernul și să răspîndească putreziciunea în restul regatului. Timp de peste un an, nimeni nu putuse da vreun ajutor locuitorilor zonelor bîntuite de boală. Această blocadă nemiloasă paralizase complet viața locuitorilor, lăsîndu-i pe supraviețuitorii ascunși în grote sau în pivnițe să se ucidă între ei pentru un pumn de făină, în mijlocul unei neorînduieli și al unei paragini de nedescris : ogoare acoperite din nou de buruieni, căi și drumuri năpădite de mărăcini, — ca în preajma anului o mie — sate și tîrguri înțesate de leșuri sfîșiate de cîini.

Pe lîngă faptul că mica lor colonie trăia de multe săptămîni ruptă de restul lumii și în stare de asediu, traversarea acestui deșert de pietre netede și de pietricele pe care civilizația nu părea deloc să-l fi atins, nici măcar sub o timidă formă agrară, favoriza presupunerile cele mai tragice.

Julien exploată acest filon.

— Poate va trebui să ne gîndim să petrecem iarna aici, le spuse el celor doi tovarăși ai săi, iarna și chiar lunile de după iarnă, fără îndoială. Cel mai greu va fi să le obișnuim cu acest gînd pe doamne, care își închipuie că își vor regăsi bucătăriile de Sfîntul Mihail.

Exageră. Noaptea și aceste întinse singurătăți de început sau de sfîrșit de lume dădeau cuvintelor sale o anumită greutate. Apoi lăsă să vorbească tăcerea și pietrele care scoteau clinchete sub pașii lor. Impresionați de dimensiunile uriașe ale peisajului, de aspectul său lunar și pustiu, aveau senzația că sînt singuri pe o planetă părăsită. Căpăstrul se lărgise. Nu-i mai aștepta nimeni, nicăieri. Gîndul că sînt niște orfani lăsați să se descurce singuri le dădea o ușoară amețeală și părea brusc să înmulțească la infinit toate posibilitățile vieții. Statul însuși, cu jugul său viclean și nevăzut, nu-i mai apăsa pe umeri. Toate acestea nu le erau prea clare în minte. Și chiar, urmînd vechi reflexe, erau gata să se pornească împotriva lui Julien cînd avea să preaslăvească dispariția civilizației și starea de sălbăticie, dar simțeau că se mișcă mai în voie, de parcă holera i-ar fi descotorosit de o haină prea strîmtă. Jandarmi și gărzi naționale, patroni și clienți, ceasuri de lucru în zgomotul asurzitor al atelierelor maritime, în tăcerea

dughenii care mirosea a smoală şi a piele, supa de varză seara, pipa şi conversaţiile în curţi şi în grădiniţe, în duminicile de vară; toate acestea erau undeva departe, la fel de stranii ca un vis — uneori la fel de melancolice ca amintirea unei vieţi anterioare definitiv îngropate. Catastrofa întorsese o pagină, ba chiar o smulsese destul de violent, azvîrlind tot grupul pe un versant necunoscut, creînd dintr-o dată un trecut din faptele pe care abia le lăsase în urmă. Ultimele două luni şi două săptămîni pe care le trăiseră păreau să fi durat zece ani : toate parantezele pe care aventura le deschide într-o viaţă îi înapoiază timpului proprietăţile pe care le are atunci cînd n-a fost folosit încă : nemişcare, transparenţă, veşnicie. Spaţiul dintre ieri şi mîine devenea, fără ca nimeni să-şi dea seama de aceasta, o prăpastie de netrecut. Douăzeci de ani fără să te mişti, sau aproape, pipa, copiii, ghiuleaua meseriei, într-un spaţiu atît de îngust fanteziile sînt rare, şi, apoi, dintr-o dată, furtuna, traversarea oceanului, ca să spunem aşa, pe o plută : o sută de leghe cu moartea şi soldaţii pe urme fac cît Atlanticul, apoi în sfîrşit insula pustie, statornicirea naufragiaţilor, legenda, ce mai încoa' şi încolo ! Şi iată cum viaţa lor fusese tăiată în două de o zdruncinătură a naibii de tare : nu-i uşor să lipeşti bucăţile la loc. Pipa are un gust ciudat, la întoarcere. Nu cumva nu-i mai trage inima la aşa ceva, cum se spune ? Domnii aceştia se şi gîndesc ca atunci cînd totul se va sfîrşi să-şi instaleze cortul prin alte locuri şi altfel. Nişte hotărîri modeste : n-au mijloacele nici ca să închirieze un *Mayflower* nici ca să spere într-o Lume Nouă. Dar presimt că zidurile între care îşi duceau viaţa vor fi puţintel cam prea apropiate. Totul s-a schimbat. Ştiu aceasta fără s-o ştie. Trupul îşi face ucenicia cu mult înaintea minţii. Este adevărat, vremurile s-au schimbat de cînd trăiesc departe de oraşe, de disciplină, de supraveghere, de cuşti. S-ar zice că timpul este pe măsura acestor orizonturi nemărginite. Oamenii nu se mai izbesc de ore, aşa cum nu se mai izbesc de zidurile chiţimiei lor, nici de obligaţiile meseriei. Evoluează într-un element fluid unde soarele, luna, galaxiile rînduiesc baletul zilei cu o nemaipomenită elasticitate. Aruncaţi-vă ceasurile ! Spargeţi instrumentul aducător de nenorocire. Nu mai lăsaţi timpul, văile şi cîmpiile sale, munţii săi, orizonturile sale mişcătoare, liniştea sau vijeliile sale, închise între nişte mecanisme care îl subţiază şi îl lăţesc. Cine îşi mai întorsese ceasul de două luni încoace ?

Toate atîrnau la capătul lanțului lor, agățate de crengi într-un colț al dormitorului, niște fructe uscate din care n-avea să încolțească, pînă la urmă, decît clipa morții voastre.

Atunci cînd Julien evocase puțin mai înainte în fața lui Huart și a lui Brun eventualitatea unei extinderi planetare a epidemiei, își amintise de tulburarea pe care i-o provocase o anumită ceartă, cu mai bine de un sfert de secol în urmă, dintre tatăl său, un agnostic convins, aprig dărîmător de idoli („Năpădesc neîncetat chiar mintea cea mai vigilentă : cresc ca pirul...") — și unchiul său — ăsta... era de genul : Dumnezeu există cu siguranță în cer, totul merge bine pe pămînt ; cei doi bărbați nu se puteau suferi. În ziua aceea, tatăl lui Julien începuse să facă ironii usturătoare la adresa sfîntului Toma, asupra teologiei și a teologilor — „Oamenii aceștia care caută o pisică neagră într-o cameră întunecoasă unde de altfel nici nu există nici o pisică" : formula era, cred, a lui Hegel, și se referea la metafizică. După părerea lui, făgăduiala lui Christos că „nu va trece neamul acesta pînă nu se vor împlini toate aceste lucruri" — adică sfîrșitul lumii și reîntoarcerea Fiului Omului pe pămînt — această făgăduială eșuase în mod dezolant : de cînd soldații lui Titus prădaseră Ierusalimul (pentru un Apocalips era un eveniment lipsit totuși de amploare și reducea făgăduiala fantastică a lui Christos la un fapt divers de politică externă romană), totul se petrecuse de parcă oamenii ar fi rămas cu o labă în aer, așteptînd împlinirea Semnelor, dar cum nu se petrecuse absolut nimic, în afară de niște grozăvii foarte omenești, trebuiseră totuși să se amuze puțin și, dat fiind că Dumnezeu îi lăsase naibii pe oameni, ceea ce părea a fi specialitatea sa, atunci ei porniseră să-și suflece mînecile și să găsească de bine de rău vreo treabă de făcut încercînd să realizeze pe pămînt o împărăție ceva mai puțin ipotetică decît cea din Ceruri. Civilizație, progres, umanism, arte, cuceriri de pămînturi necunoscute, Lumini, bătrînul sceptic vedea în toate aceste vorbe mari nu desăvîrșirea inevitabilă a omului în univers, ci simple ocupații menite să-l facă să-și uite neliniștea și singurătatea. Dar dacă acești înlocuitori, un fel de excrescențe apărute și crescute în tăcerea Domnului și în absența lui Iisus, puteau înșela atîta timp cît omul mai avea destui ani înainte, adică o oarecare doză de credulitate și de beție mintală, pentru a se distra pe seama lor, pentru a-i lua

în serios, sau chiar pentru a le atribui un sens superior (aici dăduse ca exemplu pe Saint-Just şi pasiunea aproape mistică pe care *arhanghelul morţii* o nutrea pentru Republică), ei îşi dovedeau deşertăciunea în faţa morţii. Aceste jocuri pe care condamnaţii le-au inventat pentru a-şi amăgi frica şi plictiseala, aceste jocuri în care au început să creadă, ei bine, aceste jocuri nu mai valorează nimic. În ziua execuţiei sale, victima, aruncîndu-şi cărţile, fuge de la masa unde toată lumea trişează. În fundul patului, imobilizată între medic şi preot, unul neputînd să vindece un lucru care există şi lăsîndu-i locul său celuilalt, priceput în a salva un lucru care nu există, victima este singură şi fără nici o armă pentru a înfrunta căderea în neant. Există acea figură imprecisă a răstignitului, acolo, la celălalt capăt al istoriei Occidentului, un om pe jumătate nebun ce-şi înalţă strigătul : „Eli, Eli, Lama Sabactani“ [1] spre un cer întunecat şi frămîntat, de unde nu vine în chip de răspuns decît un bubuit prelung de furtună. Tot ce s-a făcut între această clipă şi cea în care omul va muri n-a însemnat nimic, n-a fost decît înşelăciune, decît praf aruncat în ochii lumii.

Cei care au avut nenorocirea să aibă o copilărie, marii nesăţioşi, nu ştiu să-şi joace viaţa cu cărţi măsluite : naivitatea ajunge să aibă, pentru ei, ultimul cuvînt. Tinereţea lui Julien fusese hărţuită de două soiuri de neîncrederi. Neîncrederea faţă de religie şi de supranatural, neîncrederea faţă de jocul social. Astfel alunecase uşor spre ideea unei duble imposturi : impostură cerească, impostură pămîntească. Ce-i rămăsese trainic ? Dragostea sa pătimaşă de lume, născută din toate lungile plimbări făcute împreună cu tatăl său. Curios, totuşi : în aventura pe care holera îl obliga s-o trăiască, totul se petrecea ca şi cum şi-ar fi reluat firul vieţii acolo unde rămăsese la moartea tatălui. Şi astăzi ajunsese la punctul unde singura ieşire posibilă îi era oferită de holeră, de o catastrofă : starea de asediu, sau de haos, lipsa de prevedere, sursă de viitor (de ce oare ideea de prevedere era într-o atît de mare măsură legată pentru el de ideea de moarte ?), rătăcirea fără de sfîrşit, dispariţia iluziilor despre progres, despre stăpînirea materiei prin care au fost înlocuite şi tot ce-i Incesizabil simţurilor noastre şi căutarea Absolutului... Da, de ce nu, să piară tot, ar fi sin-

[1] „Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, pentru ce M'ai părăsit“, *Evanghelia după Matei*, 27. (46).

gura noastră şansă. Drumul ar fi liber pentru altceva, dar pentru ce ? Poate pentru o percepţie (în nici un caz nu o concepţie !) complet diferită a realităţii.

Toate acestea le putea gîndi şi Jacques Ardusson, plecînd de la alte păreri şi luînd-o pe alte căi. Françoise Boué, de asemenea, Julien bănuia oarecum, ţinînd seama de sarcasmele tinerei fete, de lipsa ei de respect faţă de valorile statornicite. Poate alţi doi sau trei din grup, melancolicii, cei care ar fi putut mărturisi, după domnul de Chateaubriand (pe care nu-l citiseră niciodată şi nici n-aveau să-l citească vreodată), că aveau „sentimentul că trăiesc, cu inima plină, într-o lume goală". Dar toţi ceilalţi ? Istoria lor se scria pornind de la un pîntec gol. În timp ce toate aceste abstracţiuni îi treceau prin minte, Julien îi auzea pe cei doi tovarăşi ai săi vorbind despre progres şi revoluţie. O copilărie în timpul căreia mîncaseră doar cotoare de varză, o adolescenţă numai cu picioare în fund şi apoi recrutarea, războiul... Pas de le spune că adevăratul progres ar fi să se termine cu cel din care n-au gustat niciodată, sub pretext că nu face nici doi bani, că nu-i decît un succedaneu al Absolutului, o cetate a lui Dumnezeu clădită din carton... O să te trimită la plimbare chiar dacă această cură de epocă a cavernelor le-a limpezit un pic sîngele şi creierul. Ce-i drept, gîndul de a petrece încă şase luni sau un an pe Pajişti, îndurînd asprimea iernii, nu părea să-i sperie pe cei doi bărbaţi. Huart vorbea de pe acum să capteze apa vreunui torent pentru a o aduce pînă la cavernă prin trunchiuri golite. Brun avea să facă mobile mai trainice. Maurin îşi propusese, „dacă asta avea să dureze", să construiască o sobă în care, în timpul lunilor întunecate, ar putea frige un miel întreg. Toate aceste planuri îl ungeau pe suflet pe Julien : nu o luau înaintea dorinţelor pe care n-avea curajul să le spună cu glas tare ? Trebuia să creadă că experienţa Pajiştilor dăduse roade ? Fraze precum „De cînd sînt nu m-am simţit atît de bine"... precedau oare altele ca „N-o să mă mai pot obişnui cu...", sau nu erau decît un foc de paie pe care sfîrşitul holerei avea să-l stingă ?

Ajunseră la capătul platoului. Zorile abia ivite luminau mohorîte singurătăţi cenuşii. Alte podişuri se îndepărtau cît vedeai cu ochii, în toate părţile, mărginite la nord de un munte uriaş acoperit de păduri.

— Şi dacă am fi condamnaţi, din cauza holerei, să trăim aici tot restul zilelor noastre ? zise Julien, încer-

cînd cu vîrful piciorului o gheaţă pe care o simţea încă subţire.

— S-ar zice că ideea asta nu-ţi displace. O să ajung să cred că eşti urmărit de poliţie, rosti Huart rîzînd. Nu cumva, din întîmplare, ai scăpat de la ocnă ?

— Cam aşa ceva, răspunse Julien.

Se gîndi brusc la Thérèse. Mai trăia încă ? În ce bastion distins îşi adăpostise viaţa ? Nu se gîndise la ea de un veac. „Probabil că acum îşi închipuie că am murit, îşi spuse el, ea şi toţi ceilalţi de-acolo din nord..." Ipoteza îl încîntă : îi dădea acea impresie de libertate pe care numai pierderea stării civile, privilegiu rezervat în general morţilor, putea să i-o procure unui evadat.

Se luminase complet şi soarele deja fierbinte albea tălăzuirile acoperite de pietre şi de o iarbă măruntă şi aspră unde oile cele mai cumpătate ar fi găsit cu greu ce să pască. Despre sat, nici urmă. Poate că se abătuseră spre sud : este ceea ce părea să le indice poziţia soarelui. Zăriră o stînă ; era goală şi probabil nefolosită de multă vreme. În sfîrşit ajunseră la marginea unei prăpastii impresionante în fundul căreia curgea un rîu între copaci cu frunzişuri foarte bogate. Merseră de-a lungul cornişei o jumătate de leghe, în speranţa că o să dea peste satul mult dorit. Zăriră unul în cele din urmă, dar în partea cea mai de jos a văii şi situat pe o colină la încrucişarea altor două văii mai înguste care dădeau peste aceasta. Erau atît de sus deasupra lui încît le fu cu neputinţă să vadă dacă totul era normal acolo sau nu : nu distingeau decît acoperişuri şi nici un fum, dar pe căldura aceasta... Nu se auzea nici un zgomot ; nu era nici o mişcare pe drumul care îl străbătea : se hotărîră să se ducă să vadă mai de aproape ce înseamnă tăcerea şi nemişcarea asta. Coborîşul le luă mai bine de-o jumătate de ceas. Se şi făcuse ora nouă dimineaţa cînd ajunseră lîngă primele case, şi nu le trebui mult timp ca să constate că erau goale şi chiar că uşile şi ferestrele lor fuseseră acoperite cu scînduri încrucişate bătute în cuie, foarte grăitoare. Nivelul puţin ridicat al satului nu-l puse la adăpost de contagiune ; pe lîngă aceasta, aici domnea o căldură africană, datorită marilor pante pietroase care coborau spre el, concentrînd ca pereţii unui cuptor, în depresiunea unde se înălţa colina, căldura şi reflexia soarelui. După ce străbătură străduţele în toate sensurile şi se asigurară că aici nu mai exista nici o vietate, făcură calea întoarsă ; o scurtă oprire

la cimitir, unde pămîntul fusese răsturnat pe o suprafaţă mare, le confirmă temerile. Holera trecuse cu adevărat peste marginile Ţinuturilor de Jos, venind să se înfunde în aceste rîpi adînci şi în aceste văi toride, desigur din vina fugarilor pe care îi goniseră înaintea ei şi care reuşiseră să se strecoare printre baraje.

Deodată, ipotezele cele mai nebuneşti exprimate în timpul marşului nocturn de tovarăşul lor li se părură aproape posibile şi, în orice caz, satul pustiu şi cimitirul de curînd săpat părură să le mărească brusc zona de singurătate. Chiar dacă nu erau ultimii locuitori ai acestor regiuni înspăimîntate, totul se petrecea, din punct de vedere alimentar, ca şi cum ar fi fost. De-a curmezişul drumului pe care merseră o bucată de vreme înainte de a se urca din nou pe podiş, dădură peste un soi de baricadă care, după cît se părea, fusese înălţată de săteni înainte de a fugi. Lîngă ea, la marginea unui lan de porumb zdrenţuit şi jefuit de păsări se afla o cariolă ; între hulubele ei zăceau resturile complet descărnate ale unui cal sau ale unui catîr, şi scheletul acesta înhămat încă, a cărui piele crăpată lăsa să se vadă zăbrelele macabre ale coastelor îi dădea, el singur, acestei văi pustii cu atmosferă înăbuşitoare, unde soarele zăpuşea făcînd să se ridice mari perdele de aer vîscos, chiar înfăţişarea Apocalipsului. Mai departe îi aştepta un alt schelet, unul omenesc de data aceasta : probabil bărbatul care mînase cariola. Dat fiind că vitele nu luau holera, se întrebară ce anume putuse provoca moartea animalului. Lucrul li se păru atît de neliniştitor încît hotărîră să-l tăinuiască spre a nu sperria restul coloniei. Animalul poate că murise pur şi simplu de foame ; Brun voia să se întoarcă pentru a vedea dacă frîna cariolei era strînsă sau nu ; omul putuse să aibă acest gest instinctiv simţind primele semne ale bolii, pentru ca atelajul să n-o ia la sănătoasa. Toate acestea erau foarte neclare şi extraordinar de încărcate de ameninţări.

În speranţa de a găsi alt sat pe platou nu se întoarseră pe acelaşi drum. Şi bine au făcut. Pe la jumătatea după-amiezii ajunseră în apropierea a două sau trei ferme îngrămădite în jurul unui spălător, un bazin aproape complet uscat, într-o mică depresiune a podişului unde mai dăinuia un pic de iarbă verde. Un fir de fum ieşea pe un coş dar, pe cînd înaintau cu inima plină de speranţă, un bărbat neras, murdar, cu părul vîlvoi, şi care se pare că-i văzuse venind de departe, apăru brusc de după un

zid şi trase un foc de puşcă în aer fără nici o altă formalitate. Cineva care stătea ascuns lîngă el îi trecu imediat o altă armă. Trăgătorul le strigă ceva în graiul local şi Brun crezu că pricepe că era vorba de plumb şi de fund. În sfîrşit, li se adresă ţipînd în franceză.

— Ştergeţi-o, strigă el, nu vă apropiaţi ! Un pas dacă mai faceţi şi trag. Adăugă, cu o voce ciudată, gîtuită : O să-mi nimeresc ţinta, asta s-o ştiţi bine...

Se vedea după chipul lui că murea de frică şi că într-adevăr n-avea să şovăie să tragă. Celălalt bărbat, care se ascundea înapoia zidului, se înălţă, şi avea şi el o puşcă în mînă.

— N-o să înaintăm, zise Huart, alb de furie. Dar aveţi un fel foarte ciudat de a primi călătorii pe-aici.

Al doilea ţăran răspunse ceva în graiul său şi-şi scutură puşca cu un gest ameninţător.

— Sîntem nişte tăietori de lemne care trăim în munţi, zise Brun. Am vrea doar să vă cumpărăm două oi, făină şi un sac de sare.

Un nou răspuns în graiul local din care nu înţeleseră nimic.

— N-aveţi decît să le daţi drumul oilor pe poartă şi să puneţi sacii în faţa ei după ce o să vă zvîrlim banii, propuse Julien. Dacă vă e teamă că vă molipsiţi aruncaţi banii în apă clocotită şi fierbeţi-i.

— Păstraţi-vă banii, zise cel mai vîrstnic dintre ţărani, noi, în schimb, ne păstrăm oile. Şi plecaţi deîndată. Sînt patru bărbaţi aici şi bine înarmaţi.

Cele spuse de vagabond lui Linsolas cu o lună înainte erau pe cale să se adeverească : toţi ţăranii de pe platou care nu fugiseră trăiau probabil în stare de alarmă douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru, nu numai de teama contagiunii, ci şi de frica hoţilor şi a prădăciunii.

Se întoarseră turbaţi de mînie.

— Vă asigur că dacă aş fi avut o puşcă, vocifera Brun, se aranjau lucrurile cu ticăloşii ăştia !

Julien le demonstră că aceste pămînturi sterpe şi lipsite de blîndeţe nu puteau modela decît nişte fiinţe aidoma înfăţişării lor.

— Chiar între ei, zise el, de la o fermă la alta, sînt într-o continuă ceartă.

Povesti că pe vremea cînd îşi petrecea verile la Montdardier, nişte păstori beţi se bătuseră între ei într-o

seară pentru o neînțelegere în legătură cu un gard, lăsîndu-l ca și mort pe unul dintre ai lor care căzuse jos. A doua zi, treziți și îngroziți dintr-o dată gîndindu-se la urmările dramei, se duc la locul cu pricina pentru a face să dispară cadavrul într-un aven, unde ar fi fost cu totul nemaipomenit ca jandarmii să-l poată găsi. Tîrîndu-l, unul dintre protagoniști își bagă degetul gros în gura răposatului care, nefiind mort decît pe jumătate, i-l reteză brutal cu dinții. E ucis a doua oară, de-a binelea de data asta, și e azvîrlit într-o văgăună, fără ca cel amputat să-și fi putut recupera bunul din gura victimei. Jandarmi. Anchetă. Urmarea este ușor de ghicit : ar fi trebuit ca, din solidaritate, toți păstorii din regiune să-și taie degetul cel mare...

Pe cînd se înserа și nu mai sperau să le aducă de-ale gurii celor din colonie, întîlniră pe drum un bătrînel scund care păzea cîteva capre și două duzini de oi slăbănoage într-o pajiște sărăcăcioasă, în fața unui soi de colibă. Bătrînul nu avu aerul prea speriat la vederea acestor trei vagabonzi cu părul zbîrlit și prost îmbrăcați. E adevărat că cei trei dulăi care păzeau turma erau în stare să-și apere stăpînul. Huart îșі spuse povestea, cum că erau niște tăietori de lemne așezați-pe-munte-din-primăvară.

— Sîntem foarte îngrijorați, spuse el, pentru că țăranii din cătunul de unde obișnuiam să ne cumpărăm hrana au întins-o, așa că sîntem grozav de amărîți. Dat fiind că n-avem de gînd să coborîm din nou în cîmpie pentru că pe-acolo oamenii mor ca muștele, tare am vrea să aducem în tabără două sau trei oi și un sac de sare. De făină ne-om lipsi. Cu astea am mai putea rezista încă două sau trei săptămîni și pe urmă, valea ! Ar fi prea de tot ca ploile din octombrie să nu-l pună pe moș holeră pe fugă.

— Și cam pe unde-i tabăra voastră ? întrebă bătrînul cu un aer neîncrezător.

— Înspre Oubrets, zise foarte repede Huart. Într-un loc singuratic, în spatele Aigoualului..

— Oubrets, rosti bătrînul, cunosc pe cineva la Oubrets. Un Perqueirolle... Unul mare și-i lipsește un deget... Sigur că l-ați întîlnit...

Un băiețaș pe care nu-l văzuseră și care îi pîndea din colibă ieși pe neașteptate : avea o expresie sălbatică și șireată. Bătrînul îi spuse cîteva cuvinte în graiul din re-

giunea muntenilor, aproape de neînțeles pentru niște provensali sau pentru un locuitor din Languedoc, de la Nîmes, și puștiul se întoarse în cușca lui.

— Ne ferim să coborîm în văi și să avem contacte cu populația din sate. Cu nenorocita asta de holeră e mai bine să nu faci pe prostul...

Huart văzu imediat după expresia păstorului la auzul acestei declarații făcute într-un limbaj puțin obișnuit pentru un tăietor de lemne că ar fi făcut mai bine să tacă din gură și că omul nu credea un cuvînt din cele auzite. Apariția unui ludovic de aur, prețul stabilit și, firește, cu totul exagerat pentru două animale și un sac de sare roșie, păru de asemenea să-l surprindă pe bătrîn — poate că nu văzuse niciodată vreunul de atît de aproape ; fără a părea că o face, îi măsură pe cei trei inși cu o privire leneșă, dar se simțea că mintea îi lucra foarte repede.

— Individul n-a crezut nici o clipă că sîntem tăietori de lemne, zise Huart cînd se îndepărtară, tîrînd cele două oi de capătul unei frînghii roase pe care bătrînul acceptase să le-o dea în prețul tîrgului. Muntenii ăștia sînt mai neîncrezători decît vulpile și mai curioși decît coțofenele.

— Asta-i tot ce au de făcut și să-și scarpine dosul, spuse Brun. Ia pune-te în locul lor. Sînt foarte puțini oameni pe aici pe o suprafață de multe leghe de jur împrejur...

— Bunica mea, rosti Julien, era de origine țărănească și mărturisea că răutatea și cleveteala erau principalele activități de la țară. Nu ieșise niciodată din satul ei. În genul respectiv se găsesc lucruri și mai bune la Paris. Aici întîlnești marii virtuoși ai trasului la „țintă cu figuri". În realitate, fierea și bîrfa, cînd nu te poți lipsi de ele ca să trăiești, sînt simptomele unei afecțiuni foarte grave, foarte dureroase și nevindecabile. Nu e mortală, dar otrăvește fiecare clipă din viața bolnavului și îl împiedică să guste bucuriile cele mai simple. E gălbenarea ambițiosului, a pizmașului, în fine, a tuturor celor care sînt nemulțumiți fie de soarta lor, fie de faptul că sînt ceea ce sînt (vă precizez, cu siguranță nu-i cazul acestui rege al podișurilor pe care l-am văzut adineauri). Se pare că poți muri foarte bătrîn, dar în suferințe cumplite. Pînă la urmă, chinuit de setea lui nepotolită, bolnavul varsă venin.

Julien începu să rîdă în fața chipurilor uluite ale celor doi tovarăși ai săi.

— Şi cînd te gîndeşti că vorbesc despre oameni care poate că mănîncă acum cu poftă var nestins...

— Mă rog, zise Huart, măcar de l-ar mînca nebunii tăi şi burghezii noştri...

— Sînt speranţe, rosti Brun. Se pare că molima face de două ori mai multe victime în locurile nesănătoase.

— Ei, bine, zise Huart rîzînd, văd că înălţimea şi lipsurile nu v-au făcut să vă pierdeţi încrederea. În sfîrşit, expediţia asta ne-a arătat măcar că n-au murit cu toţii. Luaţi aminte, cînd o să se termine cu holera n-o să mai fie nevoie să facem revoluţie. Poate că n-o să mai rămînă decît păstori şi vagabonzi ca noi ca să populeze Franţa şi lumea.

— Nu cere prea mult, zise Julien.

Sosiră la tabără noaptea. Isprava lor le aduse multe îmbrăţişări şi aclamaţii. Aşezaţi în jurul focului, în poiana împrejmuită de palisade care creau în jurul lor o feerică impresie de siguranţă, tovarăşii vremurilor Apocalipsului ascultară şi comentară pînă noaptea tîrziu povestirea celor trei camarazi ai lor, pentru care devenise evident că dacă nu se ajunsese chiar la vorba lui Julien „nu mai există nimeni la sud de Loara", nu aveau să se întoarcă acasă prea curînd. Amintirea satului părăsit, cu uşile şi ferestrele bătute în cuie, a cariolei morţii (despre care nu trebuiau să vorbească, dar sinistrul atelaj reprezenta o dovadă atît de spectaculoasă încît tentaţia fu mai mare) provocă o adîncă impresie asupra adunării şi îi amărî foarte mult pe cei care îşi lăsaseră în urmă rudele, sigur moarte la ora aceea — în timp ce pînă acum îşi putuseră făuri un pic de speranţă, datorită neînsemnatului capital de imprecizie şi de vag de care îi lăsa să dispună izolarea.

Aceste veşti înspăimîntătoare şi tristeţea trezită de ele nu-i împiedicară a doua zi să se aşeze la masă în jurul unei bucăţi de oaie friptă la frigare, cele două pulpe şi cotletele fiind puse la răcoare în galerie pentru zilele următoare ; coastele şi alte bucăţi mai puţin gustoase fură sărate ; cealaltă oaie li se alătură caprelor în ţarc. Puteau rezista încă două săptămîni.

Septembrie se cocea în zile de culoarea caiselor ; deşi era toamnă, continua să fie extraordinar de cald ; la apus soarele nu era nici măcar roşu. Dar după ce dispărea, frigul se lăsa deodată. Într-o seară, se făcu nevăzut mai de-

vreme ca de obicei în spatele unui munte îndepărtat căruia nimeni pînă atunci nu-i dăduse nici o atenţie. „Nu-i un munte", zise Linsolas, şi se duse să închidă caprele şi oaia în coliba lor. În miez de noapte fură treziţi de o explozie formidabilă. Ascultară cum se răsfrîngea ecoul exploziei de-a lungul tuturor coridoarelor muntelui zguduind pămîntul. După o tăcere de o densitate deosebită, o lumină orbitoare ţîşni prin crăpăturile uşii din trunchiuri rotunde şi auziră răsunînd o altă explozie ; cîteva minute mai tîrziu, o ploaie violentă izbea cu picături dese pămîntul şi frunzişul din poiană. Se porni vîntul ; scutură uşa cu brutalitate, smulse acoperişul de crengi de afară care se prăbuşi lîngă palisadă, sfărîmă străchinile pe care Huart încercase să le facă în ajun şi le aşezase unele peste altele pe masă.

Linsolas sări din aşternut.

— Caprele, fir'ar să fie, adăpostul n-o să ţină ; o să se sperie şi-o s-o zbughească.

Vreo trei sau patru bărbaţi se repeziră pe jumătate goi spre izvor. În toate părţile cerului numai salve care zdrobeau întunecimile înecate de şuvoaiele de ploaie, în stropi mari, orbitori.

— Parcă am fi la..., strigă Huart. Restul se pierdu în zgomotul asurzitor al bombardamentului : fostul artilerist se credea probabil la Austerlitz.

Adăpostul se făcuse praf. Caprele şi oaia, ude, alergau în toate părţile. Deşi îi era groaznic de frică de furtuni (în familia Jourdan un strămoş murise lovit de trăsnet în staţiunile de lîngă Nîmes), Julien se dusese după ceilalţi. Încercă să tragă oaia de frînghie. Îngrozit, animalul sărea sau se împotrivea, frînînd cu cele patru picioare. Fu nevoit să ia oaia în braţe şi simţi o fericire stranie strîngînd lîngă el, sub ploaia diluviană, în vuietul vîntului şi în duruitul tunetului, trupul acesta cald care tremura şi se zbătea, lipindu-şi nările de cîrlionţii de lînă ca să respire mirosul de seu. Fulgerele luminau fără întrerupere Pajiştile şi tot amfiteatrul munţilor, uşurînd prinderea caprelor care încercau să sară peste gard ; odată legate cu frînghia refuzară să se urnească aşa că trebuiră să le ducă pe sus şi pe ele. Se întoarseră în şir indian pe poteca transformată între timp în pîrîu. Cît de puţin trebuie ca să refaci lumea : Julien purta pentru prima dată o oaie în braţe. Sub ploaia violentă şi în zgomotul acesta de canonadă ar fi cărat cu plăcere o turmă întreagă pînă în zori. Era ud pînă la piele. Nu încercase

niciodată un atare sentiment de împlinire, de eliberare, de siguranță. Făcu o întreagă poveste din simțămintele lui mai multe zile în șir. „Adevărata libertate, repeta el la tot pasul, este făcută din servituți neașteptate..."

După ce sfîșiase cearșafuri și își clătinase tomberoanele toată noaptea, furtuna se îndepărtă mormăind în văile mai joase ; din cînd în cînd mai scotea cîte un vuiet, cu acea voce frumoasă de bas, impunătoare, pe care o adoptă furtunile de îndată ce li se potolește furia. Întins pe așternutul lui de frunze și auzind această voce, Ardusson se gîndea la Jupiter înarmat cu fulgerele sale și, pe nesimțite, la Iehova, apropiere periculoasă care îl făcu să se cufunde în enigmatice considerații mistico-lingvistice atunci cînd crezu că descoperă, nu fără o neliniște inexplicabilă, că numele Dumnezeului evreu și cel al echivalentului său roman păreau să aibă aceeași etimologie.

Furtuna lăsă în urma ei o ploicică măruntă care tulbură peisajul la începutul după-amiezii — Pajiștile, rîpile și pădurea, unde se întindeau fîșii de ceață. Apoi apărură ochiuri de azur ici și colo, atît de limpezi încît străluceau ca emailul și aruncau asupra întregului ținut pete de lumină mișcătoare pline de melancolie. Vederea putea ajunge atît de departe în această atmosferă curățită încît zăreai la marginea orizontului detalii pe care aureola căldurii le înghițise pînă acum. Ai fi putut număra cu ochiul liber brazi și fagi de la o distanță de peste trei leghe. Dar mai ales a doua zi dimineața, și după ce se stîrni un vînticel din nord care lustrui cerul toată noaptea pe toată întinderea sa, această lume de păduri, de podișuri, de stînci și de pășuni înalte păru să dobîndească o nouă strălucire. Aerul aducea un miros de anason, de depărtare, și acel parfum lasciv cu aromă de mosc pe care îl poartă insulele cu flori și lemn exotic spre navele dornice de escală. Nu descoperiră originea acestui parfum extraordinar decît cînd Linsolas găsi, în mod cu totul întîmplător, în găurile stîncilor — adevărate creneluri de la marginea Pajiștilor — o impresionantă stalactită de ceară, formată Dumnezeu știe de cînd și peste care ploaia torențială din cealaltă noapte făcuse să se scurgă dintr-o gaură o mare cantitate de miere sălbatică, imediat adunată cu prețul unei bătălii în regulă cu proprietarele sale legitime.

Peste tot numai veselie : gramineele înalte de septembrie și buchetele de urzici crescute de-a lungul dru-

meagului dinspre stînă șuierau și trosneau de insecte ca niște focuri de curpeni de viță de vie. Ierburile strivite de picioarele mari ale furtunii se ridicau sub vîntul care le unduia precum apa unui lac. În sfîrșit, către amiază, vîntul se potoli, și căldura zilei, mai înmiresmată decît înainte, veni iar să atipească pe Pajiști unde fremăta din nou vara. Deși se aflau foarte departe de Ținuturile de Jos, aerul lipicios distila o atmosferă de drumeaguri joase, de tufe de mure, de vii încărcate de struguri, de după-amieze de țară ce se scurg încet, înveselite discret de un cîntec de nicovală, de un scîrțîit de osie și de cîrîielile coțofenelor în tufișurile pe care apropierea toamnei părea să le facă mai sonore.

În după-amiaza aceea auziră sau crezură că aud, foarte departe spre sud, dangătul unui clopot. Pentru prima dată ajungea pînă la ei un zgomot din lumea civilizată, dar nu era un zgomot prea îmbucurător, pentru că bătăile clopotului erau repezi, ceea ce era semn rău, dar atît de slabe și păreau că vin de atît de departe încît cei din grup porniți să demistifice lucrurile afirmară că era sigur vorba de un clopot de berbec în călduri care își făcea meseria în vreo fermă de pe munte, sau poate chiar de o banală halucinație auditivă. Amatorii de senzații tari și partizanii agitației sociale sprijiniră ipoteza clopotului de alarmă, primii pentru motive neclare care trimiteau la o întreagă gamă de neliniști sau de conflicte personale cu viața normală și cu ordinea stabilită pe principii contrare necesităților lor, ceilalți pentru că nutreau speranța să vadă holera preluînd o revoluție pe care partidul rezistenței le-o șterpelise de sub nas. Inventară, garantînd că hoarde înfometate și furioase bîntuiau aceste regiuni paralizate, jefuind prăvăliile sau apartamentele burghezilor, luînd cu asalt birourile pentru accize, devalizîndu-le pe cele ale fiscului, prădînd depozitele de arme și muniții, arzînd crucile și capelele, ca în vremea răscoalelor din 1831 și 1832.

A doua zi, în cursul dimineții, fenomenul avu loc din nou fără ca, de data aceasta, cineva să-i poată pune la îndoială realitatea. Ceea ce li se păru ciudat era însă faptul că clopotul avea același sunet dar se mutase în timpul nopții : ieri, dangătele veneau dinspre miazăzi, în dimineața aceasta, dinspre apus. Dar vîntul își schimbase direcția în timpul nopții și bătea acum dinspre apus în rafale scurte. Sunetele erau mult mai clare decît în ajun. Aveau ceva șovăielnic, ceva firav, care nu se potrivea deloc cu graba și cu frenezia cu care bate clopotul de alar-

mă. Aduceau, în obsedanta lor neregularitate, un mesaj ciudat, de singurătate şi suferinţă. Arzînd de dorinţa de a şti mai multe despre aceasta, adunarea trimise doi voluntari, Linsolas şi Julien, care nu şi-ar fi cedat locul pentru nimic în lume. Porniră în direcţia presupusă a fi cea a clopotului şi se întoarseră după vreo zece ore, încurcaţi, ciudat de dezamăgiţi, prădaţi, jefuiţi de himerele şi de speranţele lor. Cam la trei leghe, pe platou, lăsîndu-se călăuziţi de bătăile din ce în ce mai limpezi, descoperiseră în cele din urmă o capelă micuţă ascunsă în mijlocul unui pîlc de pini şi a cărei uşă fusese probabil spartă de curînd de vreun vagabond ce căuta un adăpost sau ceva de şterpelit. Din întîmplare, lanţul clopotului, care atîrna de obicei în interiorul clădirii, se agăţase de clanţa uşii pe care vîntul o făcea să se tot bată de cînd fusese forţată şi, odată cu ea, şi limba clopotului.

Julien îi povesti lui Jacques Ardusson surprinderea şi dezamăgirea lor în faţa acestei înşelăciuni puse la cale de soartă şi care crea în jurul ei o atmosferă tulbure, de părăsire şi de bătaie de joc. O bună bucată de vreme se uitase la uşa care se izbea, ascultase dangătele neregulate cu o uimire de nedescris, de parcă ar fi avut în faţa ochilor ilustrarea unei demistificări la o scară mai mare. Pentru a-şi explica sentimentul ar fi trebuit să vorbească despre oceanele pe veci pustii care izbeau marginile conştiinţei sale. Să vorbească despre singurătăţile monstruoase, despre lagunele îngheţate care se întindeau cît vedeai cu ochii la nord de gîndirea sa încă întreagă. Despre soarele roşu şi rece pe cale de a se stinge care lumina faţa moartă a sufletului său. Să vorbească despre acel *Deux ex machina* [1] ascuns în spatele parodiei crucii, în veşnica Vinere mare a părăsirii sale de către Dumnezeu. Să vorbească despre tot ce avea o legătură în fiinţa lui cu lipsa raţiunii de a fi a tot ce există.

Linsolas însuşi, care nu era totuşi un om uşor impresionabil, nu se putuse opri să nu încerce o neliniştе inexplicabilă în faţa acestei uşi de biserică sparte şi a acestui clopot care bătea de unul singur în mijlocul pinilor înalţi şi tăcuţi. Colţul li se păruse deodată atît de sinistru şi de neprimitor încît în loc să se instaleze aici după cum gîn-

[1] În latină în text (=*zeul [coborît] cu o maşinărie*). Expresie evocînd intervenţia, într-o piesă de teatru, a unui personaj supranatural. În sens figurat ea se foloseşte relativ la rezolvarea neverosimilă a unei situaţii dificile.

diseră, plecaseră imediat, unul, oarecum neliniştit şi mai ales jefuit de visele sale revoluţionare, celălalt frămîntat în tainiţele obsesiei sale.

28 septembrie.

De cîteva zile, în mintea tuturor tovarăşilor mei domneşte cea mai mare tulburare. Au izbucnit cîteva certuri, primele de cînd ne-am instalat în acest adăpost. Acum, cînd vara este pe sfîrşite şi în ciuda perseverenţei cu care se încăpăţînează să amîne venirea toamnei — nu se vede nici o urmă a acestui anotimp în peisajul din jurul nostru — atmosfera este încărcată ; stările sufleteşti şi cerul acesta fără nori care ne-a primit cu atîta căldură, sînt trei luni de-atunci, în curînd, nu mai sînt în deplină concordanţă. Aceasta ţine în primul rînd de faptul că nu ştim dacă va trebui să rămînem aici încă o lună sau zece ani. Există cei care sînt de părere să începem să ne gîndim că o să petrecem iarna în acest loc, feriţi, fără îndoială, de *cholera morbus* dar nu de frig şi încă şi mai puţin de foame. Cu excepţia sturzilor care, după cît se pare, zboară în stoluri foarte numeroase iarna, prin aceste regiuni, vînatul va fi din ce în ce mai rar pe măsură ce se va înteţi frigul, şi vom fi nevoiţi să pornim spre zone mai blînde şi, prin aceasta chiar, mai accesibile molimei indiene.

(Aici este introdusă o pagină, semnată Augustin Fabre şi Fortuné Chailan, adăugată probabil de Jacques Arduss-son în anul următor, pentru că lucrarea din care este extrasă datează din 1836).

Holera, coborînd pe Don a infectat Doneţkaia, Cerk, Azov şi Taganrog : aici navele de comerţ au intrat în contact cu ea ; în luna octombrie au dus-o la Sevastopol, mare arsenal maritim al Mării Negre, situat la extremitatea sudică a Crimeii, la Nikolaiev şi la Cherson, care se află la gurile Bugului şi ale Nistrului, în fine, la Odesa. În luna decembrie, holera infecta Basarabia ; Moldova îi urmează în curînd grozăviile.

În acelaşi perioadă, flagelul continua să fie atotputernic la Moscova ; un cordon de trupe înconjura oraşul şi în diferite puncte fuseseră create patru locuri de carantină ; populaţia fusese împărţită în patruzeci şi şapte de cartiere despărţite de bariere şi de corpuri de gardă ; fură organizate zece spitale temporare, şi ministrul de interne,

contele Zarewki, însărcinat de împărat cu aplicarea măsurilor sanitare, se închise în oraş pentru a îndeplini această sarcină. Împăratul însuşi nu întîrzie să sosească ; rămase zece zile la Moscova, în momentele cînd boala făcea cele mai mari ravagii ; iar cînd părăsi această fostă capitală pentru a se duce la Tver, dădu exemplu de supunere în faţa legilor şi a regulamentelor poliţiei stînd în carantină opt zile. În luna ianuarie 1831, intensitatea holerei scăzu progresiv la Moscova datorită unei temperaturi atît de joase încît toate fluviile îngheţară ; măsurile sanitare au continuat să fie respectate totuşi pînă la sfîrşitul lunii aprilie, *mai multe cazuri arătînd că boala se poate manifesta brusc din nou în clipa cînd se crede că este pe cale să dispară* (acest ultim pasaj este subliniat).

Petersburgul fusese supus unor măsuri de prevedere de o severitate excesivă ; un triplu cordon sanitar supraveghea legăturile sale cu Moscova ; în oraş fură create spitale speciale şi *guvernul recomandă locuitorilor să-şi facă provizii pentru un an, ca şi cum ar fi trebuit să reziste la un lung asediu împotriva unui duşman de temut.*

(Acest text, intercalat desigur din eroare între nişte pagini anterioare existenţei sale, arată limpede că pînă şi la sfîrşitul primăverii lui 1836, teama de a vedea reapărînd epidemia, mai virulentă ca niciodată, continua să existe printre membrii coloniei).

Urmarea notei din 28 septembrie.

Alţii sînt convinşi că flagelul indian va fi stăvilit de primele ploi şi de frigul toamnei, care se pare că i-au zădărnicit acţiunea în multe regiuni.

Dar astăzi n-avem în această privinţă nici o certitudine ; aşa că trebuie să luăm măsuri imediate gîndindu-ne la ipoteza cea mai rea. Dacă flagelul, continuînd să bîntuie, în ciuda frigului, ne obligă deci să petrecem iarna în aceşti munţi unde se spune că ea este deosebit de aspră, va trebui să ne putem face provizii şi, în acest scop, să organizăm o expediţie mai mare care ne va permite să aducem alimente, unelte, cuverturi şi haine călduroase, toate pe o şaretă trasă de un catîr, animal mai rezistent decît calul, după ce vom croi un drum ca să se poată trece prin pădure şi după ce vom face un podeţ peste torent spre a înlocui podul pe care l-am distrus. Cu ajutorul vistieriei comune, vom cumpăra o mică turmă de oi, cîteva capre, nişte găini, doi sau trei porci şi cantităţile necesare de boabe şi de furaj ca să-i hrănim ; avînd coase,

vom putea tăia fînul necultivat pe care Pajiştile îl produc în mari cantităţi. Va trebui de asemenea să ne gîndim să ne înzestrăm cu puşti şi cu capcane pentru lupi, fiindcă, aşa se spune, sînt foarte numeroşi în aceste păduri unde frigul iernii le sporeşte îndrăzneala.

Unii membri ai colectivităţii noastre — şi toate femeile sînt de partea lor — cred că, în cazul în care iernăm prin aceste locuri, ar fi mult mai bine pentru noi să reconstruim cătunul părăsit, el fiind, în definitiv, la fel de izolat ca şi caverna noastră, greu de încălzit în timpul unor geruri mari dar care, pe de altă parte, dacă e închisă cu o uşă mai etanşă decît cea dinainte, n-ar cunoaşte mari schimbări de temperatură, ca toate locurile subterane. Alţii propun să băgăm vitele în ea şi să ne păstrăm tot aici proviziile, noi instalîndu-ne în stînă, căreia nu-i mai lipseşte decît o uşă trainică pentru a fi perfect locuibilă, atît datorită dimensiunilor sale — patruzeci de picioare pe douăzeci de picioare — cît şi posibilităţii de a ridica pereţi despărţitori din lemn, într-o parte, pentru a le îngădui celor căsătoriţi să regăsească o intimitate decentă. Am plănui în acest caz construirea unei sobe pe care nu ne-ar fi greu s-o încălzim cu toate lemnele uscate ce se află din belşug în pădure.

Dar chestiunea cea mai spinoasă rămîne aceea de a şti încotro s-o luăm pentru a ne procura toate aceste mărfuri. Fiindcă dacă holera a cuprins toate oraşele mari din regiune, Millau, Meyrueis, Florac, Mende, Le Vigan, nu ne va mai rămîne decît să ne adresăm ţăranilor din cătunele şi fermele de pe munte, care, după cît ne-am putut da singuri seama, văzîndu-ne au mai degrabă puşca în mînă decît cuvinte de bun venit pe buze.

Crăciunul va însemna oare sfîrşitul tuturor acestor nenorociri ? Va însemna şi sfîrşitul altor necazuri care ne-au costat înainte de venirea flagelului indian tot atîtea vieţi omeneşti şi tot atîtea suferinţe cît şi molima ? E o dorinţă pe care o rostim cu toţii. Tovarăşii noştri cei mai sărmani speră că holera n-a decimat în zadar lumea în care trudeau atît de greu şi mulţi se gîndesc pe bună dreptate că nu poţi cunoaşte atîtea încercări, care l-au lovit şi pe bogat şi pe sărac, pe cel voinic ca şi pe infirm, pe savant ca şi pe neştiutorul de carte fără ca aceasta să aducă mari schimbări în viitor.

Pentru ei ar fi o dezamăgire foarte cruntă să-şi reia viaţa aşa cum era ea odinioară, dat fiind că între timp au descoperit binefacerile fraternităţii şi o mai mare liber-

tate, cu preţul unor suferinţe şi al unei cumpătări în privinţa hranei, cu nimic mai rele decît cele pe care le cunoşteau în vremuri obişnuite.

Cincisprezece, şaisprezece octombrie ? Luni, marţi ? Fără meticulozitatea lui Ardusson, fără caietul unde îşi scrie cronica, oamenii ar uita împărţirile arbitrare ale calendarului în favoarea unei aritmetici mai suple şi mai înrădăcinate în lucruri (marginile caietului purtau cîteva urme ale acestei aritmetici) : alaltăieri, ploaie scurtă şi fină, înconjurată de un curcubeu care trecea peste Pajişti ; ieri, vint din apus pătat de nori mici, albi, cum sînt cei din aprilie, cînd înfloresc părăluţele ; seară roşiatică, ceaţă în timpul nopţii ; azi-dimineaţă, soare puternic, încălzind fără încetare peisajul care îşi lustruieşte arămăriile, aurăriile şi argintăriile în locurile mai sensibile, acolo unde toamna îşi face simţită prezenţa pe frunzişul copacilor, cu toate combinaţiile ei de miniaturist capricios, acoperindu-i cu aur pe unii, dezgolindu-i pe alţii după ce i-a onorat cu purpura sa, îmbrăcînd cu piele roşcată solul pădurii şi potecile, cu un verde sclipitor ierburile unde putrezesc mere... Toate acestea pentru a spune că vremea nu mai este timpul care trece ci cel pe care îl face ea.

Îngăduindu-şi să facă o haltă, după ce trecuse pe la capcane, pe un morman de talaş abia rindeluit care fumega în soare, Linsolas, într-o stare de fericire deplină, gusta acest timp fără ore, fără dată, aşa cum se îmbibă o şopîrlă de căldură şi de lumină. Frizeraşul era uimit văzînd că nu simte niciodată plictiseala. Frizer ? Din cînd în cînd, desigur, simţea că-l apucă dorinţa să umble cu foarfecele, să miroasă creme, pomezi, sticle de parfum, să pipăie capete, să tundă bărbi şi mai ales să stea de vorbă cu clienţii... Şi, uneori, îl apuca cealaltă dorinţă, mai veche şi mai ascunsă, atît de neobişnuită încît nu-i suflase Justinei nici o vorbă despre ea : dorinţa de a porni din nou pe drumurile din Drôme a lui, spre rîurile care îl învăţaseră braconajul, spre dealurile care îl învăţaseră singurătatea. Toate acestea nu erau atît de îndepărtate şi el nu era atît de bătrîn încît să nu se poată gîndi — mai des astăzi decît înainte de epidemie — să-şi vîndă prăvălia şi să urce de-a lungul curentului către izvor. Iată la ce l-a dus acest pescuit încăpăţînat, istovitor, vital, care dăinuie de trei luni şi care i-a permis să

regăsească parfumul mlădiu şi vegetal al rîurilor, urcuşul stîncilor vîscoase, scufundările în bulboane, zvîcniturile peştelui în mîna sa. Acolo, înapoi, există tinereţea, despre care sîngele biciuit de aventură nu doreşte decît să-şi amintească, pe care trupul şi mintea o regăsesc aproape intactă, şi, mare minune... cîtuşi de puţin blazată.

Dar vezi bine, acolo sus, acasă, nu mai e nimic, nici părinţi, nici colibă, vîndută la moartea lor pentru a cumpăra trei metri de faţadă la Marsilia, nici un răzor de dulcişor unde să-ţi cultivi capriciul periodic de capre şi de stupi — doar la cimitir, unde sînt osemintele alor săi. Din ce-ar putea trăi, după ce s-ar termina cu holera, după ce s-ar sfîrşi cu extravaganţele... Din prădăciuni, din tăiatul copacilor, din secerat, pe lanurile altora, din melci, din raci, ca nişte oameni fără căpătîi — cu nevastă şi copil ? Şi-atunci ?

Există totuşi stîna aceea, situată, aşa zice actul, pe lîngă Oubrets (cea unde voiau refugiaţii să se instaleze şi de care n-au dat nici pînă acum), o parte de moştenire revenită nevestei-si, patru pietre şi un acoperiş stricat pierdute în pădure ; dacă punga e prea goală, riscul prea mare, doar o stînă nu rezolvă lucrurile, chiar dacă sîngele ţărănesc se face iar auzit. Şi-atunci, atunci ? Atunci nimic, atunci Marsilia, atunci prăvălie, barbă, barbă şi iar barbă, spun pieptul plăpînd al puştiului său şi spinarea Justinei care la trei paşi de el zdrobeşte boabe de secară şi smulge penele de la păsări : traiul la Marsilia, strîmtorat uneori, mai puţin decît cel al tăbăcarilor sau al ţesătorilor, i-a lăsat totuşi o soţie care la treizeci de ani mai poate face bărbaţii să se întoarcă după ea. Ce-ar mai rămîne din pisicuţa asta după cîţiva ani de muncă la ţară, pe ploaie, pe vînt ? A văzut-o pe maică-sa. Nu, mulţumesc.

Mizeria merge la oraş. Inversul nu-i acceptabil decît pentru săracii cu particulă nobiliară care se duc să-şi suporte lipsa glorioasă de bani în conacele lor dărăpănate unde este surprinzător dacă vînzarea pămînturilor (sau exploatarea lor, cînd baronul nu-i prea lipsit de vlagă) nu pune iar ţigle pe acoperiş şi pîine în covată. Aşa că asta e. În loc să tundă păşuni o să tundă părul burghezilor pînă cînd o să-şi dea duhul.

Între timp, se pregăteau de iarnă.

La începutul lui octombrie, lucrurile erau să ia o întorsătură proastă. Trecuseră printr-o epocă de liniște absolută. „Mare foarte calmă, tendință de furtună, nici un pămînt la orizont, merindele se împuținează, echipajul este nervos", ar fi putut nota Ardusson în caietul său de bord. Colonia nu se îndemna încă să-și reia activitatea. Un soi de uzură, resimțită odată cu primele neguri, cu primii fiori — ce siguranță îți dă vara ! — făceau să i se vadă defectele. Insuccesul gropilor făcuse ca vînătorilor să le piară tot cheful. Femeilor li se acrise să jumulească păsări cît era ziua de lungă, să-și spele cămășile și fundul cu apă rece. Se săturaseră auzind zgomote în așternuturi în miez de noapte. Era ceasul fatidic cînd îndrăgostiții cu dorințele potolite adorm întorcîndu-și spatele, cînd noutatea se tocește, cînd parfumul s-a răsuflat. Cu pînza lăsată, cu mîinile active dar cu sufletul trîndav, fiecare aștepta ca vîntul să reînceapă să bată, într-o direcție sau alta, spre Marsilia sau spre vreo fermă de pe munte, dar să bată odată, ca acest octombrie să aducă schimbări, să ia hotărîri în locul nostru. Ne era pînă peste cap, ce mai încoa' și încolo.

Unul vorbea despre Aubrac și despre vacile sale grase, de stînișoarele unde se făcea brînză, de toți banii aceștia acum în amorțire : cu care să te încălzești, să te îmbraci ca un suflet de creștin. Altul voia s-o șteargă mai sus, pe poteci și drumuri de oi, către Nurat, spre Plomb du Cantal. Nici mai bine nici mai rău decît aici ; altceva, asta-i tot. Și doamna Boué, căreia îi este frică de zăpadă, se ceartă cu Françoise și începe iar să ne sîcîie cu vărul ei de la Mende. Vaporul era gata să nu treacă de bara toamnei și să se oprească din cauza acestor obstacole !

„Să așteptăm", zicea Huart. Huart și puterea lui. Pieptul lui prietenos pe care se cocoțau copiii, peste care plîngeau femeile descurajate. Era de ajuns ca acest vraci cu părul moale, cu glas de copil — cel de la cincisprezece ani, ani ce dăinuiau în trupul său de luptător de bîlci — să deschidă gura pentru ca orchestra din jurul lui să înceteze cu țipetele. Și avea dreptate, ce naiba : cît timp moș holeră nu-și va desfășura pe străzile din Toulon și din Marsilia drapelul alb, mărturie a recunoștinței față de Dumnezeu, cît timp clopotele, din Spania pînă în Italia, nu vor vesti cu glas puternic fuga tiranului asiatic, nici o putere de pe lume nu-l va putea scoate de aici. Avea în spate adepții convinși ai iernatului pe munte : Jourdan, Ardusson, Brun, Linsolas. Din cauza soțiilor lor,

părerile tăbăcarilor şi ale ţesătorilor erau împărţite. Dar înclinau de partea majorităţii şi Maurin şi Espuch, pentru că soţiile lor, care ţineau întotdeauna cu Huart, i se alăturaseră. Despre Vaïssette, să nici nu mai vorbim. De cînd cu povestea cu cocoşeii, tot ce spunea Julien sau Huart era literă de Evanghelie. Pe lîngă aceasta, însoţirea Georgettei Boué pînă la Mende şi la prefectură era un risc pe care nu şi l-ar fi luat pentru nimic în lume. Părerile se schimbaseră cu atît mai uşor cu cît fusese de ajuns ca cineva să-i desfidă pe toţi fanfaronii aceştia că pot duce la bun sfîrşit anumite lucrări înainte de venirea iernii.

Mutarea lucrurilor din cavernă ; instalarea acolo a caprelor, a oii încă în viaţă, a furajului, a majorităţii alimentelor (pe care le vor aduce într-o bună zi cu prilejul unei noi coborîri în infern...). Repararea stînei ; înălţarea unor pereţi despărţitori din trunchiuri rotunde de copaci ; construirea unui cămin destul de mare spre a rezista asaltului lunilor posomorîte. Strîngerea unei provizii de lemne. Plan mai ambiţios : aducerea apei torentului pînă la stînă pentru a uşura treburile casnice. În privinţa aceasta aveau să vadă cum stau lucrurile ceva mai tîrziu. În ceasurile cînd vor avea timp de pierdut vor putea începe să scobească trunchiurile.

S-o luăm înaintea frigului, s-o luăm înaintea ploii, a ceţurilor, a furtunilor... Cuvîntul de ordine ţîşnea în fiecare clipă, formulă magică pentru a încălzi entuziasmul care începea să se răcească. De cînd urmărea aceste noi obiective, colonia avea vînt la pupă : ca de obicei urgenţa şi necesitatea inversau cauza şi efectul. Planul crea condiţiile reuşitei sale, el stîrnea în inimile lipsite de avînt hula şi vînturile favorabile, spre deosebire de corăbii, care aşteaptă bunul plac al acestora pentru a porni pe mare.

Apropierea acestor furtuni îl însufleţea pe Julien. Se înhămase la nivelarea podelei din pămînt bătut a stînii pentru a o pardosi cu pietre late, după tehnica *opus incertum*. [1] Lucra cît zece şi se hrănea din această oboseală ca dintr-o pîine ţărănească, fericit că vede în jurul lui tot echipajul mobilizat pentru pregătirea lungii şi grelei traversări a iernii.

Pînă la 20 octombrie, lucrurile merseră cu vioiciune şi eficacitate. S-ar fi zis că zilele se scurgeau ceva mai repede, dar nu ştiau prea bine de ce. Evident, exista în

[1] Îngrămădire de pietre neregulate aşezate unele lîngă altele astfel încît să nu existe goluri între ele. (Lat. : *lucrare neregulată*).

aer sosirea iernii care își proiecta umbra mereu mai mare peste Pajiști. Acum, dimineața, zăreau chiciură pe coastele dinspre nord ; ea cizela delicat rachetele de frunze pe care le aduceau lipite de tălpile încălțămintei și albea pajiștile în locurile umbroase ca un covor subțire de zăpadă, în fiecare zi mai întins. Seara, tîrziu, rîul fumega sub cheile pline de ceață care urca spre a lua cu asalt Pajiștile, donjon de neînvins încă unde vremea frumoasă continua să-i amăgească. De la răsăritul la apusul soarelui, temperatura era blîndă pe mai departe și insectele se lăsau înșelate, dar de cuin treceai la umbră, o mînă rece ți se lipea ca o amenințare pe piele — o amenințare care nu vorbea numai de frig. Umbra muntelui întîrzia în fiecare dimineață tot mai mult pe Pajiști, cea a rîpilor sosea puțin mai devreme seara.

„Vara noastră se micșorează", zicea Ardusson, gînditor, și aceste patru cuvinte luau în gura sa devenită deodată sibilinică o sonoritate neplăcută, le simțeai străbătute de o tulburare vagă, de ceva care îți strîngea inima.

„E neliniștea toamnei", își zicea Julien atunci cînd se simțea cuprins și el de această tulburare. Se apuca din nou cu furie de lucru, ca pentru a zădărnici prin afirmația gesturilor sale această amenințare nedefinită care planează deasupra tuturor schimbărilor de anotimpuri, deasupra pantelor noi despre care nu știi dacă dau înspre ținuturi luminoase sau dacă se îndreaptă spre prăpastie — deasupra dorințelor nutrite prea multă vreme și prea nebunește, deasupra lucrurilor care merg prea bine și asupra cărora te aștepți întotdeauna să vezi năpustindu-se gheara soții. În clipele acestea devenea ușor nervos, superstițios, se supăra pentru detalii și întîmplări neînsemnate, interpretate, din cauza stării lui proaste de spirit, ca semnul unor uneltiri misterioase și prostești ale destinului.

În dimineața aceea, se opri o clipă să respire, între două transporturi de pietre, lîngă copiii ce se străduiau să spună alfabetul, așezați pe iarbă în jurul Françoisei, care se hotărîse să-și smulgă protejații din lumea ignoranței și a cortegiului ei de necazuri. Julien întrerupse lecția aproape cu grosolănie :

— La ce bun toate maimuțărelile astea ? N-o să se întoarcă prea curînd la coteț, știi doar... Mai bine i-ai învăța să găsească urma iepurilor și să sădească napi. Poate că o să aibă nevoie de așa ceva mai mult decît crezi.

— Una nu împiedică pe alta. Dumneavoastră eraţi doar avocat, şi acum, poftim, sînteţi zidar...

Fata îl privea, cu capul dat pe spate, cu acel aer ironic sub care îşi ascundea teama de bărbaţi. El îi aruncă o privire uimită : „Ia te uită, ar putea fi destul de frumoasă, pieptănată, gătită altfel..." O domnişoară lungă ca o libelulă (ce bine i se potrivea comparaţia asta : nu-i lipseau decît aripile), prost făcută, slabă de i se vedeau oasele, care nu era în stare nici măcar să stea jos graţios, neavînd un fund ca lumea, tinereţea ei o să se preschimbe în „fără vîrstă", virginitatea în „fără sex". — Dar, dar... Într-o străfulgerare, şi-o închipui foarte bine ca un animal de bordel, o femeie slabă în aparenţă, pătimaşă, cu ciorapi de culoarea pielii, cu jartiere ţipătoare, parfumată cu mosc la subsuori, dată cu cărbune pe la ochi, umflîndu-şi părul foarte bogat, aşezată pe vine într-o poziţie şi sub o lumină îndoielnice... Ceea ce arată că dorinţa nu trebuie să se mulţumească să călărească pe acele idei preconcepute care sînt femeile frumoase, ci să caute viciul, barocul, ineditul, ciudăţenia, pentru a repune în serviciu femeile reformate definitiv. Morala : nu există femei urîte, nu există decît bărbaţi fără imaginaţie, nişte ţapi cu idei fixe. Ideea de prostituţie îl făcu să rîdă în legătură cu această volbură înaltă care semăna mai curînd a fată bătrînă decît a fată stricată.

— N-aveţi decît să rîdeţi. Dacă nu li se dă posibilitatea să-şi înalţe spiritul...

— Nu de-aia rîd. Deşi expresia „să-şi înalţe spiritul" ar putea şi ea să mă facă să rîd. Nu ştii că vrem distrugerea cărţilor ? M-ai auzit vorbind cu Ardusson. Pricepi doar că-i vorba de un simbol.

— Ştiţi, nu sînt chiar atît de proastă pe cît par. Dumneavoastră vreţi să distrugeţi tot ce vă supără. Dacă vă închipuiţi că n-am înţeles.

Se aşeză lîngă ea. Copiii tăceau şi se uitau la ei.

— Ce să înţelegi ? Şi în primul rînd, aici toată lumea se tutuieşte. Numai tu îmi spui dumneavoastră.

— Sînteţi.. In fine, sînt prea tînără faţă de dumneavoastră.

Se înroşise pînă la rădăcina părului.

— Dacă îţi închipui că asta mă deranjează. Am cu douăzeci de ani mai mult ca tine şi mai că ţi-aş putea fi tată. Uite, o să-ţi povestesc o întîmplare (o ştia de la tatăl său) : unui prieten care îmbătrînea şi care îi reproşase că se culca cu o femeie foarte tînără ce putea să-i

fie fiică, un destrăbălat, plin de viață încă, îi răspunde fără milă : „E nevastă-ta !“

I-o spuse șușotindu-i la ureche ; ea pufni în rîs.

— Bine. Dar îi tutuiești pe Huart și pe Brun. Sînt mai în vîrstă ca mine. O faci pentru că nu-ți plac ?

— Cu ei nu-i același lucru.

— Și, mă rog, ce-am eu atît de diferit ?

— Ei nu se uită la femei așa cum vă uitați dumneavoastră.

Françoise se ridică în picioare, își scutură fusta.

— Hai, plecați copii ! Hai, alergați un pic. O să reluăm lecția ceva mai tîrziu. Îl privi pe Julien cu un aer ironic : după ce domnul Jourdan o să-mi explice de ce trebuie distruse cărțile.

Făcură cîțiva pași în tăcere ; aerul era călduț, și, cum se aflau în apropierea crăpăturii pe unde se scurgea ceara, pe aici mai dăinuia încă mirosul unei pajiști înflorite primăvara.

— Sînteți căsătorit mi se pare ?

— Da.

— Și ce simțiți neavînd vești de la soția dumneavoastră de mai multe luni ?

— Nimic.

Ea urmărea sau se prefăcea că urmărește un stol de stăncuțe care se roteau deasupra rîpilor.

— Sînteți un om ciudat. Ce o să faceți după ce contagiunea va lua înapoi drumul Indiei ?

— Mai întîi că așa ceva n-o să se întîmple prea curînd. Nu știi că povestea asta poate să dureze luni de zile și chiar ani ?

— Totuși, spuse ea, toți morții aceștia... Cum puteți să vă gîndiți la un lucru ca acesta cu atîta sînge rece ?

— Nu eu mă gîndesc la așa ceva, ci holera. Căci îi acord lui Dumnezeu favoarea să cred că-i puțin miop și că nu știe ce se petrece pe pămînt, chiar de foarte multă vreme, după cît se pare. Apoi, mă descurc cum pot ca să evit să omor oameni. Îmi închipui că pleacă toți în America, lăsînd în urma lor un Occident pustiu.

— Totuși, într-o bună zi o să-i vedem sfîrșitul. Și atunci, ce-o să se întîmple ? Toți se vor duce înapoi acasă. Tăbăcarii se vor întoarce în pivnița lor, țesătorii în fața războiului de țesut, Huart o să pingelească pantofi în prăvălia lui, iar Brun va ciocăni vapoare vechi pînă la sfîrșitul zilelor sale și-atît !

Își lovise palmele una de cealaltă ținînd brațele întinse, cum fac fetițele cînd se joacă cu mingea. Nu mai

părea că-şi bate joc de el, dar veselia ei avea o notă stridentă.

— Şi tu, ce-ai să faci ?

— Mama se gîndeşte să se remărite. În cazul acesta, voi părăsi Marsilia. N-am chef să asist la această aventură amoroasă. Dar nu ştiu nici unde să mă duc, nici ce am să fac. Cine ştie, poate că o să mă căsătoresc cu un tăietor de lemne, dacă găsesc vreunul care să mă vrea. Şi o să trăiesc într-o colibă, în mijlocul pădurilor, crescînd capre, ca în poveşti. Dar o să iau cu mine multe cărţi, pentru zilele ploioase.

Îşi lovi din nou palmele şi privi, încreţindu-şi sprîncenele, rîpile luminate de soarele uşor roşiatic de octombrie. Julien simţi o undă de milă în inimă şi îşi spuse, în modul cel mai neaşteptat, că singurul lucru inteligent pe care îl poţi realiza pe pămînt este să faci fericită măcar o singură fiinţă. Vorbind ajunseseră la marginea prăpastiei. În dimineaţa liniştită se auzea urcînd pînă la ei zgomotul torentului umflat de furtuni şi care îşi purta vuietul pînă la poala pădurii ; cînd vîntul bătea din direcţia potrivită, îl auzeai chiar din pragul cavernei. Totul contribuia la accentuarea senzaţiei că te afli în largul mării şi că pluteşti departe de ţărm, senzaţie pe care acest ţinut ţi-o dădea chiar în zile obişnuite.

— Vezi, zise Julien, nu ştiu dacă sînt pentru o distrugere totală, şi poate că-i adevărat că deznădejdea îl poate face pe om să dorească distrugerea totală a lumii, dar ce-i sigur e că niciodată nu mă voi mai putea lipsi de vuietul acestui torent. Nici eu nu mi-am făcut încă planuri foarte precise, dar cred că o să mă stabilesc pe-aici. După ce o să vînd casa pe care o am la Nîmes, o să cumpăr o mică proprietate şi o să trăiesc pe bucata mea de pămînt, cu pipa şi cîinii mei, ca un bătrîn singuratic. Doar dacă nu cumva Dumnezeu, sătul de prostiile noastre, a hotărît cu adevărat să distrugă de-a binelea lumea. Mă rog, cea pe care am clădit-o noi. Turnul lui Babel, dacă preferi. Atunci, vezi, povestea mea poate să înceapă să te intereseze.

Se întorceau spre stînă braţ la braţ, şi pe braţul său gol simţea mîna Françoisei, degetele ei îngheţate, palma fierbinte, parcă febrilă. O mînă puternică, uşor masculină: mai sînt multe de spus despre toată literatura plină de dulcegării şi de apă de trandafiri scrisă despre mînuţele sidefii, fragile, ca nişte păsări rănite, şi alte asemenea nerozii...

— Împreună cu cei care vor vrea să rămînă cu noi, o să întemeiem colonia Pajiştilor de la Comeizas : după Ardusson se pare că acesta-i numele satului dărîmat ; l-a descoperit săpat pe o piatră. E ciudat, totuşi, ce surprize ne rezervă viaţa. Cînd eram copil şi zăream munţii aceştia în depărtare aveam impresia că văd ţinuturile din nord şi Capul Cod, unde au eşuat în decembrie 1620 pelerinii de pe *Mayflower*. Ei bine, astăzi, Capul Cod, Lumea Nouă sînt Pajiştile de la Comeizas. Seara, cînd adorm, îmi închipui, şi asta face să mă cuprindă uşor somnul, un grup mic de cabane din trunchiuri rotunde adunate de teama frigului unele lîngă altele, pe coasta muntelui nostru, ghemuite sub zăpadă, cu ferestre foarte mici luminate, totul fiind înconjurat de ţăruşi pentru a împiedica lupii să vină să ne mănînce găinile şi copilaşii. În legătură cu asta, cînd trebuie oare să nască Marie Verdier ?

— În ianuarie sau în februarie, nu ştiu. Continuaţi.

Ce să continue ? Spusese tot, într-un limbaj destul de naiv pentru a putea fi înţeles de un copil de zece ani. Pe de altă parte, ar fi fost de dorit oare să spună lucrurile care aveau cea mai mare importanţă pentru el altfel decît sub forma unei poveşti pentru şezători de iarnă ? Bănuia el, în fundul inimii lui, că nu poţi explica în mod convingător lucrurile în care crezi, tot aşa după cum nu poţi crede pe deplin în ceea ce eşti în măsură să explici de la A la Z : hienele de serviciu cunosc bine acest mecanism şi de aceea îi aşază la masa lor de joc pe prostănacii jumuliţi mai dinainte ale căror atuuri nu valorează nimic.

Totuşi, spusese tot. Că viaţa lui era aici, pe aceste bucăţi de pămînt părăsit. Că cealaltă planetă nu mai însemna nimic pentru el. Că se strecurase uşor în afara epocii lui prin uşa pe care i-o întredeschisese holera şi că nu s-ar mai putea întoarce înapoi. Se întrebase cum să ucidă copilul din el, cum să se smulgă influenţei sale magice, cum să îmbrăţişeze lumea şi viaţa cu amîndouă mîinile, cum să îndepărteze fantoma trecutului şi năluca unui viitor unde moartea îşi pregătea pe undeva capcana. Într-un anumit fel, copilul învinsese, cel care alerga pe potecile stejărişurilor de lîngă Nîmes şi pe drumurile oilor de pe podişul de la Montdardier pe urmele tatălui său — un om care evadase discret din vremea lui folosindu-se, după posibilităţile sale, de demonii care îl chinuiau pe Julien. În acest vis nerealist pe care el, Julien, era pe cale să-l realizeze, existau elementele cu care ar fi fost poate mai uşor să pornească la elaborarea unui

roman sau a unei simfonii decît la făurirea unui destin. Dar în comparație cu ce-i oferea această nouă existență, arabescurile scrierii sau ale penelului i s-ar fi părut palizi înlocuitori. Nava lui îl dusese atît de departe de coastele locuite și de zonele frecventate încît nici măcar nu mai simțea nevoia să-și împărtășească secretele cu semenii săi. Nu dorea decît să împartă această viață liberă și nesigură cu cei și cu cele care ar accepta să părăsească totul pentru a-l urma.

Uneori, se trezea tresărind brusc în miez de noapte, parcă gîtuit de absurditatea unei asemenea aventuri : i se părea că ceea ce voia să facă cu propria-i viață era mai mult sau mai puțin interzis de o lege misterioasă, și în clipele acelea avea impresia că acțiunile de acest fel nu avuseseră decît precedente nefericite. Toți cei care voiseră să meargă pînă la capătul viselor lor, toți cei care încercaseră să le fure zeilor focul sacru fuseseră întotdeauna pedepsiți.

Dar era ferm hotărît acum, oricare ar fi fost de aici înainte cursul evenimentelor, să nu-și schimbe cîtuși de puțin intențiile, să ducă aceeași existență, ca și cum ciuma ar fi cuprins definitiv lumea. Era singura viață care nu-i făcea de nesuportat ideea morții, singura care îngăduia bucuriei sale să triumfe asupra acestei idei. Și, în același timp, peste această bucurie plana din nou presentimentul că aventura lui nu putea cunoaște un sfîrșit fericit. „Oricum...", își spunea el cu un gest de neputință fatalistă... Alunga aceste cugetări sumbre și se gîndea cu încîntare la primăvara amăruie, șiroind de vînt și de lumină, care avea să se reverse anul viitor pe podișuri.

— Vezi, spuse el, poți foarte bine să-ți instalezi aici cabana...

Ajunseseră în dreptul pasului, acolo unde Pajiștile se îngustau, nu departe de primii brazi, pe un teren neted, splendid, tapisat cu o iarbă măruntă și care invita imediat cătunul forestier să se înalțe, cu țărușii, cu magaziile de lemne, cu acoperișurile de paie, cu ferestrele sale mici împodobite cu călțunași, cu toropeala sa fericită.

Ea sărea la brațul lui :

— O să am școala mea, o să am școala mea !

De acord cu școala, de acord cu cărțile. Și de ce nu, în fond, de acord și cu ea. Orice ființă umană, cu condiția să fie de calitatea ei, valora cît orice altă ființă umană, și dragostea adevărată, dragostea care nu era sex deghizat în sublim și în criză de nervi, însemna poate să ho-

tărăşti să iubeşti indiferent pe cine, obişnuinţa contribuind la restul.

Simţi deodată două buze reci şi nepricepute pe dosul palmei.

— Ei, fir'ar să fie, făcu el, prostit, tu erai ?

Ea scutură capul, cu ochii strălucitori, atinşi uşor cu o mişcare rapidă a încheieturii mîinii, surîdea fără să priceapă.

— Adică, într-o noapte, luna trecută...

Dar mai sus izbucniseră strigăte, întrerupînd munca femeilor în poiană, întrerupîndu-i şi pe ei din această discuţie stînjenitoare. Huart şi Maurin apărură dinspre pădure gesticulînd, congestionaţi la faţă, cu gîtul umflat.

— Veniţi să ne ajutaţi, urlau ei.

Plecară înapoi în fugă, cu Françoise şi cu Julien, urmaţi de tot cîrdul de femei şi de copii :

— Aşteptaţi-ne ! Aşteptaţi-ne !

Două sute de livre de carne căzuseră în groapă, datorită subţirimii noului camuflaj. Mistreţul, prins în celula sa subterană, nu putea face nici o mişcare ; îl auzeau suflînd ca o focă : o muzică încîntătoare ; erau gata să omoare oaia care părea bolnavă dar femeile juraseră că n aveau să se atingă de carne cu riscul de a mînca o capră, dacă nu li se aducea o şuncă — păsările le îngreţoşau acum... Şi uite că reuşiseră. Dacă reuşiseră o dată, de ce nu de cincizeci de ori ? Optimismul înflăcăra vorbele şi chipurile ; săreau, se înghesuiau, dansau în jurul fripturii, veşnicul dans al scalpului. Se uitau la ochii sticloşi ai monstrului, nişte ochi foarte ficşi în care strălucea o minusculă frîntură de cer. „Cum o să-l omoare ?" o întrebă încet Françoise, scandalizată de uciderea iminentă, pe Justine Linsolas. Aplecîndu-se amîndouă deasupra animalului, se strîngeau una lîngă alta, se ţineau de mîini.

— Ce mai... vocifera Huart, tu, Brun şi tu, Jourdan, o să-mi faceţi plăcerea s-o întindeţi mîine pînă la cel mai apropiat cătun — acolo sus, unde vreţi voi, (arăta cu degetul înspre Aigoual) şi o să-mi aduceţi vinişor, pîine, tutun... O să-l stropim, ce naiba... Ei, fir'ar să fie ! Ce sărbătoare, copii !...

MIROSUL ACRU AL GROZAMEI

Cît privește recurgerea la mijloacele pe care statul le-a prevăzut pentru a îndrepta acest rău, despre mijloacele acestea nu vreau să știu nimic. Iau prea mult timp, și viața unui om n-ar fi de ajuns. Am altceva de făcut. Am venit pe lume nu pentru a o transforma într-un loc unde să fie bine să trăiești, ci ca să trăiesc aici, fie că-i bine fie că-i rău.

Henry David Thoreau
Nesupunerea civilă

Lumea înflorește prin cei ce se lasă pradă ispitei.

Julien Gracq

O SĂ-ŞI AMINTEASCĂ MULTĂ VREME DE PE-trecerea aceasta : 22 octombrie 1835. Dată săpată în zori, în mirosul focurilor stinse, pe o piatră albă, netedă, înfiptă în pămînt în mijlocul Pajiştilor.

Într-o singură noapte, acest promontoriu de o sută cincizeci de hectare, unde aflaseră adăpost şi trăiseră ceva mai mult de trei luni douăzeci şi doi de bărbaţi şi femei şi cinci copii, a devenit o patrie, sanctuarul pe care te duci să-l împodobeşti cu flori o dată pe an. Acum, nu mai lipseşte decît o naştere (care va avea loc în ianuarie 1836) pentru ca socotelile să fie din nou exacte : „În anul care vine, să nu fie mai mulţi, să nu fie mai puţini". Soarta îndeplineşte uneori dorinţele cu cruzime. Cine ar fi spus, bieţii mei copii, că acest mistreţ dăruit de providenţă cu trei zile în urmă, chiar înainte de data izbînzii noastre asupra morţii, avea să servească la sărbătorirea uneia şi să aducă cu sine o alta ?

„Îi datorăm lui Dumnezeu o moarte", iată ce ne-a spus în dimineaţa aceea Jacques Ardusson ; trebuia să fi văzut ce frumos glăsuia tovarăşul nostru pastorul, aşa cum îi zice Huart, şi tot aceste cuvinte voia să le graveze pe piatră. Ceilalţi au găsit că-i ciudat, prea trist, şi propunerea a căzut baltă.

Curăţat, golit de măruntaie, cu capul zdrobit, mistreţul atîrnă afară, sub ieşitura stîncii, strîns legat de o creangă groasă şi dreaptă de fag. Mirosul stăruitor, ca de mosc, avea să dea de veste la sute de metri de jur împrejur, adunindu-i pe toţi slujbaşii descompunerii, medaliaţii şi înzorzonaţii, muşte păroase cît degetul cel mare, arămii şi verzi, frumoase ca nişte bijuterii de metal, mari mîncătoare de excremente, altele, albastre şi violete, cu veste vărgate, unele mici, blonde, diafane, toate dornice să sugă sucuri şi grăsimi şi să-şi vîre viitoarele odrasle în această mină de carne — pe care

vînătorii o învelire în cele din urmă într-o cuvertură şi o băgară în fundul cămării, la adăpost de lepădăturile acestea.

Ca să omoare monstrul de două sute de livre în groapă, ei bine, n-a fost o distracţie pentru nimeni. Trebuiseră să o ia de la capăt de zeci de ori, de zeci de ori să se suie în copacul care îşi întindea ramurile deasupra gropii, să ridice de zeci de ori pînă sus blocul de granit ca să-l lase să cadă peste capul animalului pînă ce i-a ţîşnit creierul prin ureche. Voinic nu glumă, mistreţul ! Spectacolul era dezgustător în cele din urmă. Îi ieşise un ochi din orbită, limba îi atîrna, neagră, lovea cu picioarele dinapoi, mai respira încă ; Maurin a vrut chiar să oprească măcelul şi să-i treacă o frînghie pe după gît. Aşa ar fi trebuit să facă de la început dar se pare că aduce nenoroc să spînzuri un mistreţ. Pe naiba ! Françoise Boué, o sută de metri mai jos pe potecă, îşi astupa urechile şi striga : „Asasinilor !“ Pînă la urmă s-a ascuns după un pom ca să vomite.

În acest timp, Brun şi Julien, cu cocoşei în buzunar, înaintau pe munte. Pentru prima dată de cînd veniseră aici regăseau itinerariul pe care îl parcurseseră în iulie, cînd grupul de fugari naviga de-a lungul masivului în căutarea unui loc unde să se adăpostească.

După o dimineaţă de mers prin pădure, dădură peste drumeagul peste care trecuseră la începutul verii şi care lega valea riului Doubie de Lespérou — un cătun de vreo duzină de case, ghemuit la marginea prăpastiei, la o altitudine de trei mii cinci sute de picioare, nu departe de cocoaşa chelă, primitivă, a Aigoualului. Făcură un popas, mestecîndu-şi bucăţica de slănină şi turta de secară lîngă un fag mare pe care Julien îl recunoscu, aproape de un izvor unde se răcorise tot tribul, cu trei luni şi jumătate în urmă. Cei doi bărbaţi nu spuneau nimic şi priveau gînditori în jurul lor. Aveau impresia că timpul se închisese peste toată aventura Pajiştilor ca apa unui lac după zgomotul infim al căderii unei pietricele. Parcă ieri sosiseră aici, prăbuşindu-se pe iarbă, cu braţele frînte de greutatea proviziilor, complet uluiţi încă de şederea lor în leprozerie, de fuga în mijlocul nopţii, de trecerea prin cătunul decimat de holeră, de noutatea tuturor celor văzute şi trăite.

„La drum“, zise Julien după cîteva minute de odihnă. Nu-i plăcea acest alt timp care îl aştepta, îl împingea de la spate de cum punea piciorul în afara Pajiştilor, un

timp care curgea încet, necruțător, ca un rîu cenușiu sub un cer de furtună, spre ținte tragice, spre un viitor pe care nu-l va atinge niciodată. Acolo, pe insulă, s-ar fi zis că nu se schimba nimic. Timpul se liniștea, ca în acele vieți ale țăranilor cumpătați și șireți, unde nici o schimbare bruscă nu vine să apropie viitorul în mod neliniștitor, nici să azvîrle într-un trecut dintr-odată inaccesibil fragmente întregi de existență. Invidiase întotdeauna, pentru că le cunoscuse cînd era copil, acele cătune fără vîrstă care își făureau singure timpul așa cum îți faci singur pîinea. Un timp creat dintr-un prezent meșteșugăresc, nu dintr-o costisitoare irosire de clipe care se desprind și fug ca ochiurile unei împletituri prost lucrate. Un prezent trainic legat de lucruri, de muncile obișnuite, de zgomotele înfundate ale cerului, de nevoile momentului. Un prezent întinerit de la un an la altul de către acele mari zile de curățenie din fiecare anotimp care limpezeau ținutul, cerul, pantele, așa cum se spăla cu apă multă toată casa de patru ori pe an. Un prezent care mirosea a ceară de mobile, a staul, a cuptor de pîine. Ia încercați să faceți să crească timpul, să scoateți din el un prezent convenabil și copt atît cît trebuie, fără elementele acestea ! Viitorul, lumea apăreau aici ca niște mări îndepărtate, nesigure, pline de miraje și de primejdii. Niște vieți fără mișcări greșite, prudente, vegetative, care nu-și risipeau durata, care nu-și expuneau timpul bolilor din afară : gîndindu-se la toate acestea, Julien privea cu un aer furios drumeagul care ducea spre munții Lingas, Alzon, Ganges, spre Ținuturile de Jos, spre Nîmes, spre Paris, de parcă ar fi privit imaginea fierbinte și mohorîtă a infernului.

Sosiră la Lespérou pe la amiază. În jurul unei fîntîni cu țeava ruginită, cătunul de munte trăia modest, cu cîteva fumuri de parfum volatil și agreabil, mai savuros datorită unui vag miros de amoniac răspîndit de staule. În ciuda altitudinii, aerul era călduț — călduț și alburiu, din cauza unui cer acoperit de un văl subțire. Lumina răsfrîntă de acoperișurile de șist avea o strălucire orbitoare și puțin rîncedă, răspîndind parcă o amenințare nedefinită. Dar nu era momentul să aibă impresii morbide. Trebuiau să aducă cele trebuincioase ca să se veselească și să strige în jurul mistrețului, ca să serbeze în îmbelșugare intrarea Ținuturilor Înalte în lunile de toamnă și de iarnă.

Intrară într-o bucătărie plină de muște unde tocmai de aceasta se ocupau o bătrînă știrbă și o fată cu bra-

ţele sîngerii în faţa unor sticle pe care le umpleau cu bulion de roşii. Pe maşina de gătit înfundată cu jăratec stacojiu, fierbea încet o tocană cu miros ameţitor. Apariţia celor doi vizitatori şi a monezilor de aur pe care le scoaseră din buzunar nu păru să le sperie pe cele două femei care aduseră cu multă bunăvoinţă dintr-o cămăruţă de lîngă bucătărie, pîine, slănină, şuncă şi chiar pateu de iepure şi de sturz ; ar fi vîndut bucuros şi covata odată cu pîinea. Cînd fu vorba de vin şi de tutun cele două femei din Ceveni, care de altfel vorbeau foarte prost franceza, îşi înălţară braţele spre cer : produsele acestea nu se găseau la tot pasul ! Din pragul bucătăriei le arătară o fermă mare înconjurată de scorusi acoperiţi cu fructe roşii şi în faţa căreia porcii şi raţele se bălăceau într-o baltă de lichid de gunoaie acoperită de murdării. Holera : tăcere, nici un cuvînt. Cătunul nu părea să fi suferit din cauza molimei, datorită izolării sale şi a altitudinii de trei mii cinci sute de picioare. „Să nu ne-atingem de secure", zise Julien.

La fermă îi primi un bărbat scund şi îndesat cu privirea veselă, cu obrajii lucioşi, cu ceafa congestionată. Vin, tutun ? Şi de ce nu, domnilor călători, daţi-mi banii, vă rog. Luă un sac de tutun din dulap, se duse să scoată vin dintr-o damigeană, pe care îi puse s-o plătească mai scump decît vinul din ea, şi le vîndu, dat fiind că s-ar fi zis că domnii aceştia aveau o mină de aur în buzunare, un sac de cincizeci de kilograme de cartofi şi o roabă şubredă pentru a căra totul. Nici aici nici o vorbă despre holeră. Acest cuib de vulturi era departe de tot restul ţinutului dar veştile urcă repede. Holera care izbise fundaţiile acestei fortăreţe sigur că dăduse pînă aici cîteva lovituri indirecte, călători hăituiţi, soldaţi, jandarmi. Oamenii aceştia se purtau însă de parcă n-ar fi auzit vorbindu-se despre nimic. Şi primirea era excelentă : nici de unde veniţi, nici unde vă duceţi, nici cine sînteţi, nici cum o mai duceţi. Individul dusese ospitalitatea atît de departe încît le oferi să guste vinul înainte de a li-l vinde. Această discreţie exemplară, acest calm îl chinuiră în aşa măsură pe Julien încît, înainte de a pleca, îl întrebă totuşi pe grăsanul cel cumsecade dacă nu cumva „cu toate poveştile" astea nu fuseseră lipsiţi pe-aici de anumite lucruri, de tutun, de exemplu.

— De ce vreţi să-mi lipsească tutunul ? zise el rîzînd. Pot să vă vînd cîţiva saci, dacă doriţi. Cumnatul meu e tutungiu la Le Vigan. Atunci cînd am văzut că

lucrurile merg prost mi-am spus : măi, Léon, du-te de-ţi fă plinul. Am tutun pentru un regiment. Chiar mi-e frică să nu se usuce şi-s foarte mulţumit că v-am vîndut din el. Cînd o să aveţi chef, uite, ia priviţi !

Îşi deschise dulapul înţesat într-adevăr cu saci de tutun şi cu cutii de trabuce.

— Mă întreb ce naiba o să fac cu toate astea acum. Am avut ochii mai mari decît pîntecul. În fine, o să apară tăletorii de lemne. Cel puţin aşa sper... Bine, domnilor, pe curînd...

Le întinse mîna lui mare cu pielea crăpată de intemperii şi plecă.

— Măi, să fie, zise Julien, sînt uluit. Nici că le pasă pe-aici ! Ai văzut cum ne-a strîns mîna ? Cine îi garanta individului ăsta îmbujorat că n-am holera în buzunare ?

— Ai aur în buzunare, mormăi Brun. Cum n-au avut nici un bolnav şi nimeni n-a venit să-i sîcîie, de ce vrei să ne caute ceartă ?

— Oricum, mai c-aş fi preferat să se teamă de noi, să ne pună întrebări...

— Te plîngi că mireasa-i prea frumoasă. Atîta doar că o să ne iasă sufletul cu roaba asta a dracului de păcătoasă. Mă întreb dacă o să ţină pînă la Pajişti.

— Ei, asta-i ! Tu nu găseşti că-i ciudat ? Toată regiunea este pustiită de luni de zile, peste tot sînt baraje, se trimit soldaţi şi jandarmi după toţi vagabonzii, ţăranii se baricadează şi te primesc cu focuri de puşcă. Şi noi sosim aici, ca nişte naivi încrezători, şi numai că nu ne oferă casă şi masă... Ei, bine, mie nu-mi place povestea asta, asta-i tot.

Figura cu damigeana îi reveni în minte. Găsea nefiresc ca ţăranul să fi acceptat atît de uşor să renunţe, chiar la un preţ dublu faţă de valoarea sa, la un obiect pe care nu va reuşi, poate, să-l înlocuiască prea curînd. Şi de ce spusese, deschizîndu-şi dulapul : „Cînd o să aveţi chef..." ca şi cum ar fi ştiut cu cine are de-a face, nu cu oameni de pe drum, ci cu vecini care, mai devreme sau mai tîrziu, aveau să se întoarcă să-şi mai tocească încălţămintea pe-aici ?

— Ţi-ai dat seama că ne-ar fi vîndut şi cămaşa, zise Brun. Nu-i un loc unde să vezi adeseori culoarea banilor. Îţi faci sînge rău de pomană.

— E mai tare decît mine. Vrei să-ţi spun exact ce gîndesc ? S-ar zice că oamenii aceştia cumsecade ştiu cine sîntem şi de unde venim.

— Şi ce-i cu asta ? Dacă doi-trei oameni au aflat că ne-am instalat de trei luni la celălalt capăt al masivului, într-un loc unde nu facem rău nimănui, ştiu probabil şi că echipajul e întreg şi că n-am avut victime. Poate de aceea nu le este frică să ne strîngă mîna. Oh, şi pe urmă las-o încolo de treabă, o să mai vedem noi. Avem acum cu ce să ne săturăm. Pînă una-alta ăsta-i singurul lucru care contează.

Dar roaba era încărcată şi cum s-o împingi, în ceasurile următoare, prin pădurea asta foarte greu de străbătut ?

— O s-o luăm pe poteci, zise Julien, chiar dacă o să ocolim. Numai de-am ajunge înainte de căderea nopţii...

Acest calm al cătunului îl uimise şi-i stricase buna dispoziţie. Avea impresia că i s-a furat secretul, că în mod brutal conţinutul epic al aventurii lor este devalorizat. Că toate siretlicurile şi măsurile lor de prevedere pentru a se ascunde înapoia rîpilor şi a pădurilor lor nu serviseră la nimic. Că cel puţin în aceste locuri prezenţa lor pe pajiştile de la Comeizas era cunoscută de toată lumea. Se zbătuseră ca peştele pe uscat ca să-şi smulgă hrana din rîuri şi de pe lande, în timp ce la cîteva ceasuri de drum se vindeau pîine, tutun, vin şi cîrnaţi, ca în orice sat în vremuri normale. Auzea de pe acum glumele. Şi apoi toate ipotezele născocite de aiurelile sale (folosi în sinea lui acest termen neplăcut, de parcă în fiinţa sa un martor batjocoritor începea să-l cîntărească de departe) — ipoteze pe care nu le anulaseră descoperirile şi întîlnirile care avuseseră loc cu ocazia expediţiilor pe platouri şi în valea morţii : sat pustiu, uşi blocate, cadavrul calului şi al omului care mîna cariola, ţărani înarmaţi pînă în dinţi — toate aceste ipoteze cădeau baltă, muiate ca nişte burdufuri goale. S-ar fi zis că lumea îşi pierduse fermecătoarea ei şchiopătare : aceşti trei ţărănoi, cu siguranţa, cu calmul lor usor ironic, cu încrederea lor prostească în ordinea lucrurilor şi mai ales în aur, păreau de pe acum s-o pună din nou pe două picioare, să-i redea chipul său obişnuit — mult mai mult decît, deunăzi, păstorul de pe podişuri. Julien resimţea o stînjeneală greu de definit la vederea alimentelor care tresăltau în roabă, ca şi cum ele ar fi sunat clopotul de înmormîntare al unui fel de neprihănire. I se păru că cerul murdărit de linii albe avea acum un aer de mahala. În sfîrşit, traversarea pădurii tăcute şi greutăţile pe care le întîmpinară ca să facă să înainteze roaba, îndepărtară puţin aceste miasme şi, cînd ajunseră

deasupra Pajiştilor, nemaiavînd decît şapte sau opt sute de metri de pădure de coborît, apusul desfăşura flamuri sîngerii de la un capăt la celălalt al podişurilor. Bucuria reveni deodată în faţa acestor spaţii vaste iar în faţa insulei înconjurate de umbrele care creşteau, şi sentimentul unei protecţii magice, sentimentul de a se dezlega de lume şi de a porni din nou pe mare.

— Am aiureli, spuse Brun. Ce-i cu zgomotul ăsta ?

Rămaseră nemişcaţi. O muzică ciudată plutea deasupra promontoriului, un fel de melopee cristalină care părea legată de cînd lumea de blîndeţea apusurilor, de liniştea marilor povîrnişuri acoperite cu iarbă, de însuşi mirosul văilor umede care începea să-i învăluie pe cei doi bărbaţi. Nu înţeleseră imediat, urechea fiind surprinsă, într-un cadru în care îşi pierduse reperele ei obişnuite. Şi pe urmă îi zăriră în mijlocul Pajiştilor, un covor de viermi nemişcaţi de unde se înălţa din cînd în cînd cîte un behăit tremurat : două, trei sute de oi, caprele cu blana mai închisă, măgarul purtînd merindele, cîinii care alergau acolo unde covorul se destrăma şi, cădeau în iarbă după ce-l ţesuseră la loc — şi tot tribul, inclusiv cei cinci copii, strîns în jurul păstorului.

Inima începuse să zvîcnească. O vizită ! Întîmplare, iniţiativă ? Şi pe unde naiba trecuseră ? Pe potecuţa netezită de neîntreruptul du-te vino al vînătorilor, curată şi elastică precum o alee de grădină, împingeau roaba în pas de cursă, îi restabileau echilibrul înjurînd, făceau să le treacă tot felul de imagini prin minte.

Un băieţel, micul Linsolas, îi zări primul. Îl auziră ţipînd cu o voce ascuţită, cu braţul întins înspre ei :

— Uite-i, uite-i !

Toată lumea se întoarse şi unii, începînd să strige la rîndul lor, se repeziră cu mîinile întinse spre ei — Linsolas, Françoise, Octave, Marie-Louise, toţi copiii fără excepţie, cei de douăzeci de ani şi cei de treizeci — toţi cei ce simţeau că se înăbuşă de o bucurie fără margini, prea grea ca s-o poată duce, o bucurie de care nu se puteau bucura pe deplin decît după ce toată lumea avea să afle... Ah ! dacă trebuiau să o împărtăşească atît de repede, să spună cauza ei — extraordinara, minunata ei cauză — Julien ştia, înţelegea ce însemnau această alergare nebună, aceste braţe întinse, aceste strigăte...

Îşi lăsaseră roaba la marginea pădurii, începură să fugă la rîndul lor. Şi Linsolas, Françoise, Octave, copiii fură repede în jurul lor, ghiciţi ! ghiciţi ! Erau roşii ca nişte raci, săreau în jurul neştiutorilor, îi amăgeau, fă-

ceau să dureze jocul, aşteptarea, numai ca să prelungească la nesfîrşit această clipă :

— A murit ! Ghici cine a murit !

— Dar despre cine vorbiţi ? întreba cu naivitate Julien.

— Ludovic Filip ! Ludovic Filip !

— Nu, regele Angliei ! .

— Dar ce se petrece, zău aşa, mormăia Julien, tulburat, enervat, nemaiînţelegînd nimic.

Însă după chipurile lor ştia bine ce se petrece.

Se sfîrşise de două săptămîni. În fine, cîteva cazuri, pe ici, pe colo... Ca în '32, mă rog !

Huart şi Ardusson soseau, gravi, ceva mai puţin exuberanţi decît tovarăşii lor, ca şi cum ar fi început să evalueze unele consecinţe ale evenimentului.

— Am cîştigat, zise Huart.

Îşi puse mîinile mari pe umerii lui Julien. Avea ochii plini de lacrimi.

— Am cîştigat ! repeta Ardusson.

Înapoia bucuriei care îi lumina faţa se strecura o tristeţe fără de margini.

Julien se ghemui pe iarbă, îşi puse obrazul în palme. Şi dă-i cu plînsul ! Simţea cum îi şiroiesc lacrimile pe obraz, suspiriuri mari zgomotoase şi foarte ridicole îi zguduiau pieptul. Clătină o mînă, bîigui nişte scuze. Dar îi era cu neputinţă să se oprească. Plîngea pentru atîtea lucruri, din motive, vechi şi noi, că şi de le-ar fi spus pe de-a întregul tot n-ar fi reuşit decît să trădeze această emoţie profundă, n-ar fi putut să ajungă pînă la adevăratul izvor al acestui potop, atît de strîns legate erau toate, în atît de mare măsură era în acest soi de inundaţie bruscă ceva mai adînc decît motivele care o provocau, şi care atingea fondul cel mai vechi, cel mai copilăros al existenţei.

Plîngea pentru fata aceea moartă — de ce tocmai ea ? — ale cărei pulpe le văzuse bălăbănindu-se pe o grămadă de cadavre pe care le cărau gunoierii, la Nîmes. Plîngea pentru batjocura vieţii lui, pentru tăcerea nerușinată a lui Dumnezeu, pentru indiferenţa şi cruzimea lui Dumnezeu, pentru timpul care avea să măture totul, să acopere cu mărăcini potecile lor, să le şteargă urmele pe Pajişti — plîngea pentru cei care urmau să-l părăsească, pentru că aveau să se despartă cu toţii, pentru el însuşi, care n-avea poate să se mai vindece niciodată.

Dar, pe de altă parte, înăuntrul său simţea o mare uşurare. Beţia puţin tulbure, foarte savuroasă, pe care i-o dădea acest factor pustiitor ce oprea cursul lucrurilor înlătura povara răspunderilor, făcea ordine în propria-ţi viaţă, lăsa locul unui sentiment mult mai onorabil, şi în orice caz unei hotărîri sigure şi precise. Se simţea cuprins de o forţă şi de o speranţă pe care nu şi le datora decît lui însuşi nu unor combinaţii de elev de liceu : gata cu rezolvarea problemelor personale graţie cadavrelor altora, ca un Neron de subprefectură... Aliatul său, în clipa de faţă, nu mai era această boală oribilă, era dorinţa sa de a urma drumul pe care ea îl obligase să-l apuce — împotriva voinţei sale, de altfel : se revedea la Pont-Saint-Esprit, un burghez gătit în haine de duminică, grăbit să lichideze casa părintească, să lichideze odată cu ea şi vechile şi tainicele vrăji cărora nu avusese nici talentul nici curajul să le facă de petrecanie, să plece din nou la Paris, pentru bani, pentru ură şi pentru pîntece — era dorinţa sa de a trăi legat direct de viaţă şi de lume, de a pătrunde în miezul lucrurilor, de a nu se mai lăsa tras pe sfoară de nişte năluci pămînteşti sau cereşti, era dorinţa sa de a fi autorul cărţii, directorul propriei sale opere. Tinereţea nu-i mai întorcea spatele ; încetase să mai fie amintirea obsedantă a unei zone inaccesibile, şi acel sentiment de exilare care îl obligase atîta vreme să-şi viseze viaţa. E acum în vinele sale la cel mai uşor miros, la cea mai slabă boare de vînt, la cea mai firavă rază de soare, la cel mai mic nor. O regăseşte mai viguroasă, mai vioaie şi mai puţin chinuită decît odinioară, în această necesitate aproape animalică de a se lupta în fiecare clipă cu toţi duşmanii pe care i-i opune materia lumii.

Ploi, furtuni, torente, ceţuri, zăpezi şi gheţuri, animale şi arbori, nisipuri şi stînci îl provocau într-o luptă corp la corp. Revanşa extraordinară, triumful asupra mediocrităţii a tot ceea ce există şi asupra imbecilităţii sorţii era să-şi descopere bucuriile şi certitudinile încrucişînd spada cu toate aceste batalioane, nu încăpăţînîndu-se să le afle raţiunea de a fi. Să spargi piatra, să crapi lemnul, să amesteci lutul, să pui capcane păsării, să pîndeşti norul, să asculţi pădurea, noaptea, să adulmeci rîul, în zori, toate aceste gesturi şi fapte utile care îl împăcaseră cu lumea şi cu viaţa sa satisfăceau astăzi, ele singure, nevoia de aventură şi de exaltare pe care i-o cerea cîndva Stăpînului morţii.

Poarta închisorii se deschisese, aşa avea să rămînă : nimic şi nimeni n-aveau să-l facă să se întoarcă. Pentru ceilalţi, cu excepţia a doi sau trei (şi nici măcar !), partida era pierdută mai dinainte. Puterea Legii Muncii. Acţiunea perseverentă dusă în acest sens timp de secole făcuse din sclavie o a doua natură : prizonierul alerga să se închidă el însuşi în celula sa, întorcînd cheia în broască ! În afară de cazul în care aveai urechea destul de fină pentru a auzi sunetul altei muzici, nici vorbă să te îndepărtezi. Toţi aceşti oameni cumsecade înotau în servitute ca un peşte într-un vas cu apă. Le era de ajuns să strige din cînd în cînd cuvîntul Libertate şi, pe urmă, repede ! La coteţ !

Toate gîndurile acestea se îngrămădeau în mintea sa, auzea copiii, care plecau din nou spre turmă strigînd : „Holera a murit ! Holera a murit !“ Le simţise braţele în jurul gîtului : Françoise, Marie-Louise, Huart. Françoise se ridică în picioare, îl luă de mînă, trăgîndu-l în sus : „Hai, vino acum...“ Trei luni şi jumătate de intimitate aproape familială pentru a adopta stilul direct, pentru a-l cruţa de acel plural de maiestate atît de neplăcut în gura unei fete de vîrsta ei, pentru un individ ca el. Acest „tu“ îi comunica o căldură organică, şi pentru prima oară dori — nu, n-o dori pe ea : nici măcar nu-şi închipuia că Françoise poate avea picioare sau pîntece sub fustă — ci pur şi simplu gura aceasta proaspătă care îi înţelesese deznădejdea. Brun, cu spatele aplecat, se urca de unul singur să-şi aducă roaba. S-ar fi zis că pe umerii săi apăsa o oboseală fără de margini. Julien, continuînd să ţină în mîna lui mîna rece a Françoisei, îl urmărea cu privirea, cu inima strînsă.

— Jules, aşteaptă-mă !

Cine îl aştepta oare pe acest om la Toulon ? Nici o rudă, tîrfa lunară, o chiţimie îngheţată sau zăpuşitoare, parfumată de mirosul vîscos al portului, trofee eroice agăţate pe perete, o uniformă mîncată de molii : Friedland, Wagram şi la căpătîiul patului, păcătoasa nemişcată, aşteptînd să-i vină ceasul, cu surîsul ei indiferent, de carnasier...

Julien scuipă spre cer, nu se ştie...

Aduseră pînă în poiană roaba, însoţită de un grup de refugiaţi care dansau o farandolă unduind printre grozame şi cîntînd cît îi ţinea gura : „Holera a murit ! Holera a murit ! Tigrul a plecat înapoi în India !“ Jos, lîngă păstor, alt pol de atracţie, corul subţire al copiilor re-

lua : „Moș holeră a murit, trăiască Sfînta Fecioară, trăiască Micul Iisus !“

Pe masa din trunchiuri de copac, conținutul roabei fu golit, cîntărit, pipăit, privit, mirosit, primit cu urale, fiind un prilej de noi îmbrățișări. Cîte strîngeri în brațe, tot atîtea descoperiri, făcute în grabă, de rotunjimi călduțe, tari, obsedante, și a căror varietate compensa în mică măsură rapiditatea gesturilor. Huart îi strecură la ureche lui Julien :

— Toți sînii ăștia, Doamne Dumnezeule, nu mai știi căruia să i te închini... — Duceți-vă de-l căutați pe păstor, strigă el cu vocea lui de tenor lejer. Să aducă un miel. Îl frigem diseară. Toate astea sînt pentru mîine.

Să înceapă serbarea : o modestă luare de contact cu merindele, în cinstea cărora se organizează un dans. Tovarăși, să nu-mi spuneți că providența nu și-a vîrît nasul în treburile noastre : ieri, mistrețul care cade în groapă, astăzi, la Lespérou, această recoltă extraordinară, cartofi, veniți încoa' dragii mei, Huart răsucea sacul în brațe, mîngîia spinarea cocoșată a partenerei sale, șase pîini rotunde de grîu de cinci livre, dansînd și ele în mîinile lacome ale lui Linsolas, ale lui Octave, ale lui Maurin, apoi pateuri de carne, șuncă, brînzeturi, care erau antrenate și ele în vals, luate în brațe, lipite de obraji, mirosite precum carnea catifelată a femeilor ; tocana avea să fie grozavă, grozavă și petrecerea, avînd prezenți la masă marii absenți din acest trimestru de austeritate : Seniorul Vin și prietenul său tutunul, dătători de iluzii, de destindere și de veselie, de cuvinte care n-așteptau decît să fie rostite, de gesturi care n-așteptau decît să se înfiripe, de lacrimi care n-așteptau decît să curgă : funeraliile orgiace ale holerei urmau să aibă loc a doua zi seara, la căderea nopții — Françoise pregătise de pe acum în minte surpriza — banchetul celebrînd moartea molimei avea să o celebreze și pe cea a coloniei. Odată cu ea aveau să îngroape într-un anumit fel viața liberă, vara splendidă și funestă din 1835, pădurea, rîurile, pajiștile, laturile, această regăsire a ingeniozității, a strengăriilor, a extravaganțelor. Dar trebuiau să se împace cu gîndul : „Am cîștigat“, zicea Huart. Acest ton grav spunea pur și simplu că își cîștigaseră dreptul de a se întoarce să moară de foame, și că această izbîndă asupra sorții trebuia să-i ajute să cucerească altele asupra asprimii, a inerției, a cruzimii oamenilor. „Am cîștigat“, spunea Jacques Ardusson cu surîsul său trist. Victorie trecătoare : pe ce teren se putea

bate unul ca el ? Dușmanii săi personali, Chronos și Thanatos, ieșeau întotdeauna victorioși pînă la urmă. Dacă lupta lui nu reușea să se lege, dincolo de moarte, de o transcendență care i-ar da acesteia un sens, ea ar rămîne cea a unei solidarități nefericite. Julien văzuse desenîndu-se toate acestea adineauri în spatele surîsului străveziu și decepționat al lui Ardusson, de parcă dorința infinită care nu încetase nici o clipă să-l obsedeze nu-i putea permite să se bucure decît cu vîrful buzelor de această victorie de fațadă.

Julien se apropie, strînse acest umăr slab — surprins de fiecare dată cînd degetele sale dădeau peste ceva solid, bine fixat pe pămînt, un schelet din oase, cu tendoane, cartilagii, avînd o precisă și neobosită energie de insectă :

— Dacă am rămîne împreună... Am putea, cel puțin o bucată de vreme... În fine, am unele planuri, Françoise, poate...

— De ce nu, răspunse Ardusson. Dar va fi mai greu. Ar trebui...

Mișcarea mulțimii îi despărți : știau bine, amîndoi, că fără holeră, riscau acum să joace partida pe boabe de fasole.

Să nu se mai despartă, să ducă o viață liberă și plină de riscuri, drumuri, munți, singurătate, cumpătare, vorbiseră despre astea : toate afinitățile dintre ei păreau să facă posibile aceste nebunii. Dar atunci erau în plină holeră. Astăzi, în lipsa unei stări de urgență, ar trebui să conteze pe frămîntările personale — din acestea aveau și de dat — dar mai ales pe multă răbdare pentru ca grupul lor să nu se destrame cu totul. Este adevărat că fiecare ignora în ce măsură celălalt își tăiase punțile, în ce măsură această luptă cu lumea, care le plăcea, avea să continue să fie pe gustul lor într-o situație în care ea n-ar mai fi impusă ci aleasă. Ardusson, în hărmălaia generală făcu un gest cu mîna care avea aerul să spună : „Fii liniștit, o să punem noi totul pe picioare...“

Dansul continua, continuau și aplauzele, și strigătele. Într-un colț, Octave Honorat și Hubert Verdier, cei doi țesători, supranumiți nedespărțiții, își măsurau puterile cu palma goală. Copiii se năpustiră în locul împrejmuit ducînd miei în brațe. Sosea și restul trupei, Georgette Boué, Alice Reynaud, Pierre Vaïssette, Désiré Espuch, Victor și Mireille Boyer ; îl împingeau pe oier în fața lor, îl bombardau cu întrebări. Era un bărbat gras și scund, fără gît, cu mustăți mari, cu fața stacojie, cu pri-

virea uşor pierdută, amator de băutură (se vedea că-şi mîngîia des plosca), cu nasul ciupit de vărsat, cu respiraţia puternică. Hainele lui duhneau a vulpe, a sălbăticiune, a vizuină de mistreţ. Se uită la toate construcţiile din jur, — uşi, masă, scaune, palisadă — cu o privire nepăsătoare şi spuse ceva în graiul său.

— Ce zice ? întrebă Brun.

— Zice că huzurim, traduse Linsolas.

Oile îl urmaseră. Se înserase. Supravegheate de cîini, se adunaseră pe pămîntul bătătorit ; se auzeau clinchetul clopoţeilor şi behăitul lor chiar în dosul palisadei şi, uneori, în ciuda zgomotului confuz, ca o tăcere de spital întreruptă de tuse şi de un hîrîit de gîtlej (unele erau de o discreţie foarte mondenă). Françoise izbucni în rîs. Îşi strecurase mîna sub braţul lui Julien care stătea lîngă uşă şi privea animalele.

— Auzi, spuse ea. Mă fac să mă gîndesc la cei doi soţi bătrîni care locuiau deasupra noastră şi care nu încetau cu tuşitul noapte de noapte. Nu ştiam că oile tuşesc aşa.

— Ce ştiam noi ? rosti Julien. Se uitară unul la altul cu priviri pierdute.

— În fapt, adăugă el, oare putem să-l credem pe acest purtător de veşti bune al vostru ? Ar fi nostim ca în primul sătuc, trosc !

— Are dreptate, zise Brun. N-ar trebui să vindem pielea ursului din pădure înainte de a fi siguri că a murit de-a binelea. Ia aminte însă, îi mai spuse el lui Julien, asta explică de ce oamenii din Lespérou nu ne-au trintit uşa în nas. Probabil că ştiau, mai mult sau mai puţin, cum stau lucrurile.

Bun, păstorul acesta cine e, în primul rînd, de unde a apărut şi pe unde a trecut cu măgarul şi cu toate oile sale ? Domnilor, sîntem nişte tîmpiţi. Închipuiţi-vă că există un drumeag. Suie în linie verticală de lîngă izvor, în spatele stîncilor, un loc oarecare, fără nici o însemnătate în aparenţă, motiv pentru care nu ne-am dus niciodată pe-acolo : şi cînd te gîndeşti că noi credeam că ne cunoaştem insula pe degete. Ne oboseam din caleafară coborînd prin grohotişuri şi poftim, drumeagul ăsta după cincisprezece sau douăzeci de serpentine te coboară foarte lin şi foarte elegant în vale, mai sus de chei.

Julien era de-a dreptul uluit. Avea chef să se ducă să-l vadă imediat. Pajiştile lui aveau o aluniţă ascunsă. Un drum necunoscut — un început de aventură, o so-

sire, o plecare cu totul noi — care își ducea mica lui viață în față, în nasul lui. Această descoperire tardivă îi aduse o mică undă de amărăciune în inimă. „Mîine o să mă duc în recunoaștere“ își spuse : o nouă frumusețe nu l-ar fi tulburat mai mult. Asta însemna dragostea pentru o regiune, această mică suferință încîntătoare la gîndul că nu ți-ar ajunge toată viața ca să-i bați toate potecile, ca să te bucuri de cele mai mici încrețituri ale sale.

Și Linsolas, roșu la față, vorbăreț, își continua discursul :

— Închipuiți-vă ce cap am făcut cînd am văzut debarcînd toată caravana asta pe Pajiști... Trebuia să-l vedeți pe păstor : de cincisprezece ani face un popas aici, cînd părăsește ținutul de sus pentru cel din cîmpie. Cunoaște locurile astea ca în palmă. Ultimul locuitor din Comeizas s-a prăpădit în 26. Ceilalți își făcuseră bagajele mult înainte, nu prea se știe bine de ce : animalele mureau pentru un da pentru un ba, izvoarele secau fără de veste, o poveste legată de un blestem, să vezi și să nu crezi. Cu toate acestea e un pămînt roșu, bun, ușor, cu nisip atît cît trebuie, și bine adăpostit, fără ierni prea geroase, un port frumos bine ancorat la căldură. Un pustiu. Niciodată nimeni, nici vînători, nici nimic. Nici țipenie de om de cincisprezece ani. Și iată că dă peste un adevărat trib, bine organizat, cu izvorul canalizat, cu o stînă gata să slujească din nou. Măi, oameni buni, ce naiba căutați pe-aici ? Cum adică, și holera ? Holera ? Da' potriviți-vă ceasurile ! De cincisprezece zile s-a terminat. Poftim, uitați-vă aici. Le vîrîse sub nas un ziar. Eu nu știu să citesc dar voi, oameni de la oraș... I-am șterpelit de la stăpîn, ca amintire, pentru că se vorbește în el despre satul meu, Lunel...

S-a terminat de-adevăratelea. Orașele erau curățate cu multă rîvnă. Băteau clopotele, sunau goarnele, oamenii îngenuncheau în fața bisericilor, se benchetuia, se ardeau hainele celor dispăruți. Marsilia cuprinsă de veselie. Toulonul, unde monstrul asiatic adus de fregata *la Galathée* făcuse primele victime, își împodobea străzile, își lumina altarele. Parisul trimitea delegații avînd sarcina să constate pagubele, să aline zgomotos suferințele, să închidă gura celor care stricau buna dispoziție a celorlalți și nu renunțaseră să răspîndească povestea cu otrava vărsată în fîntîni. În sfîrșit, totul mergea bine. Puteți să vă strîngeți bagajele și să vă duceți acasă.

Totu-i adevărul adevărat, așa cum eu mă numesc Roumageon.

— Deștepți mai sîntem, zise Brun. Tu și cu sfîrșitul lumii. Și eu care m-am istovit ca să dobor toți molizii ăștia de pomană. Fir'ar să fie! Dați-mi damigeana. Mîine căutați de găsiți alt prostănac să se ducă s-o umple la Lespérou. Și luați-vă pipele. S-avem parte de trai bun și de niese îmbelșugate.

Își scosese pipa, nefolosită de trei luni, și o umplu lovind-o încet și nervos cu degetul cel mare, fără să-și ridice ochii.

— Cine îți spune, prietene, că molizii tăi n-o să-mi servească ? îl întrebă Julien.

— O să-i arzi în cămin la iarnă ? Cu un gest brusc își puse pipa între dinți și lovi amnarul, continuînd să țină privirea plecată.

Julien își puse brațele în jurul umerilor Françoisei și ai lui Ardusson.

— Noi unii, n-am plecat încă. Am vrea să petrecem toamna pe-aici. În cazul în care holera ar avea chef să se întoarcă...

Julien îl privea surîzînd pe Brun.

Brun avea aerul năucit.

— E-o chestie serioasă, povestea asta ?

— Foarte serioasă, zise Françoise.

— Atît de serioasă, adăugă Ardusson, că am și făcut lista lucrurilor pe care o să ne ducem să le cumpărăm peste cîteva zile la Mende sau la Florac, ca să ne instalăm aici mai confortabil.

Julien îi aruncă lui Ardusson o privire peste măsură de uimită.

— Păi, bine dar tu, nu mi-ai spus...

— Pregătisem lista crezînd că epidemia ne va obliga să petrecem iarna aici, i-o reteză Ardusson. Lucrurile vor fi aceleași. Numai cantitățile vor fi diferite, rosti el prefăcîndu-se că urmărește cu un aer interesat galopadele puștilor în jurul mesei.

— Și o să rămîneți aici, singuri, ca niște sălbatici ?

— Întocmai, exact cum ai spus. Ca niște sălbatici. Și ce-i cu asta ?

— Mă rog, în ceea ce mă privește, ce-mi pasă mie dacă vouă vă place...

Se uită la ei cu o privire din ce în ce mai intrigată și părea să nu dea crezare decît pe jumătate poveștii lor.

— Şi cînd o să coborîţi ?

— Să coborîm unde ? zise Julien.

Brun îşi aţinti privirea o vreme asupra lui Julien fără a scoate nici un cuvînt. Cu ochii pe jumătate închişi, trăgea din pipă cu mici aspiraţii rapide. Apoi, ca şi cum ar fi dobîndit o certitudine, ridică uşor din umeri, apucă pipa, o goli lovind-o uşor de tocul încălţămintei şi o băgă în buzunar cu o mişcare bruscă :

— Bine, pînă atunci, eu unul mă duc să mă ocup de miel.

— Nu bei o înghiţitură ? îl întrebă Linsolas, care se apropia cu damigeana.

— Imediat, zise Brun, cînd o să fie gata jăratecul.

Julien îl urmări cu privirea cum se îndepărta, tîrîndu-şi picioarele, cu spinarea plecată, şi avu din nou impresia că o oboseală neaşteptată îl împovărase ca o haină de plumb. În jurul lor vinul începuse de pe acum să-şi facă serios efectele asupra amatorilor, strecurîndu-se fantastic de repede în nişte vine netezite de dezobişnuinţă, înflăcărînd chipurile, aprinzînd toate fitilele serbării.

— Ce l-a apucat ? întrebă Françoise.

— E un om sucit, zise Linsolas. Trebuie să aibă întotdeauna ceva de zis cînd toată lumea e mulţumită.

— Poate că n-are nici un chef să-şi vîre din nou mîinile în gudron ca să repare vapoare, cînd el nu se va duce niciodată mai departe de bazinul de carenare, spuse Huart încet. De multă vreme mi-a spus că vrea să renunţe la meseria asta. I-ar fi plăcut să fie pe mare. Să aibă propria lui ambarcaţiune.

— Dacă crede că-i singurul, spuse Linsolas. Degeaba e a mea prăvălia, sînt zile cînd şi eu aş vrea s-o întind.

— Ei, bine, fir-ar să fie, întinde-o. Cine te opreşte ?

— Sînteţi foarte mărinimos, domnul Marchiz, dar cum vreţi să mă descurc cu un copil de doispreżece ani şi cu o nevastă ? Să-i arăt la circ ?

— Ce vrei să arăţi la circ ? strigă de departe Justine Linsolas, care tăia şunca în felii.

— Fundul. Cel mai frumos fund de frizer din tot sudul Franţei.

— Are dreptate, spuse Julien. Un fund ideal pentru primit picioare. Ştii ce, mă faceţi să rîd, cu toţii.

Trase o duşcă de vin roşu : nu era rău vinişorul de la Lespérou. Uşor aspru, violet, închis la culoare ca cerneala, cu mult tanin, un vin de pămînt şistos, un vin

de oameni săraci lăsat să fermenteze nu știu cîte săptămîni cu ciorchinii lui acizi, cu cojile groase, ca să-și dea tot alcoolul... Te făcea totuși să-i simți buchetul roșiatic în stomac.

— Distrați-vă bine. Profitați din plin de el, prieteni. Eu, am timp. Mă duc să dau o mînă de ajutor bucătarului.

— Dar ce i-a apucat pe ăștia doi ? zise Linsolas. Le-a șterpelit cineva mîncarea sau ce li s-a întîmplat ?

Huart îi surîse blînd.

— Iepurașule, sînt zile în care ești ca un dovleac de deștept.

— Și ăsta se ia de mine acum ? Ce naiba am mai spus ?

— Nimic ! Hai, trage o dușcă.

— Ai dreptate. Vino'ncoa, micuțo, zise el prinzînd damigeana cu amîndouă brațele, că ne înțelegem noi doi.

— Ai face mai bine să vii să-mi ajuți să tai șunca, strigă Justine. Dacă bei ca un smintit știi bine ce-o să se întîmple. O să-mi arunci iar vorbe de ocară și, mîine dimineață, o să-ți fie stomacul răvășit și n-o să-ți mai amintești de nimic. Gîndește-te la mistreț.

O voce subțire și melodioasă căzu dintr-o dată din cer făcîndu-i pe toți să ridice capetele. Era Octave care se adresa adunării stînd drept pe acoperișul ieșit în afară al cavernei, la șapte sau opt metri deasupra pămîntului. Își ținea paharul de lemn în mînă ; își vărsase vin pe cămașă. S-ar fi zis că e sînge. Razele soarelui la apus care îl luminau direct, lăsînd caverna și tot peretele în umbră, îl învăluiau într-o lirică lumină de incendiu.

— Beau în sănătatea holerei ! Holera a murit, trăiască holera !

Vocea lui subțiratică se gîtui în mod ciudat. Se vedea că nu se ține prea bine pe picioare. Din înălțimea piedestalului său își rotea asupra adunării o privire nesigură și prietenoasă, ca și cum ar fi căutat o țintă pe gustul beției sale, pentru a-și deschide complet inima.

— Poți să-ți vîri undeva, holera ta, mîrîi Linsolas fără să ridice ochii. Eu beau în sănătatea mea. Beau pentru sînii nevestei-mi. Beau pentru ce mi-a pus Dumnezeu între picioare. Și ducă-se naibii tot restul !

— Dă-te jos de-acolo, Octave, strigă Cosette. Dă-te repede jos de-acolo, o să cazi.

Se întoarse spre Hubert, celălalt țesător, și țipă violent la el :

— Idiotule, de ce l-ai lăsat să bea atît ? Du-te și dă-l jos acum.

— Du-te de-l dă jos singură, zise Marie Verdier. Hubert are altceva de făcut decît să-ți supravegheze bărbatul.

Cosette îi aruncă lui Hubert o privire furioasă.

— N-a băut decît două pahare, spuse colosul cu un aer stînjenit. Te asigur, Cosette, că n-a băut aproape deloc...

— Nu s-ar zice, răspunse Cosette. Și pe urmă, oricum, nu asta-i problema. Știi foarte bine ce vreau să spun. Pe mine nu mă ascultă. Cum tu îl pui să facă ce vrei, du-te și-l dă jos.

— Ce tot spui ? întrebă Marie Verdier.

— Spun că mi s-a acrit să-l tot văd pe prostănacul ăsta...

Se opri brusc, se strîmbă ușor, se răsuci pe călcîie și părăsi pajiștea alergînd.

— Am impresia că era mai bine să fi lăsat vinișorul acolo unde se afla, îi zise Julien lui Brun.

Huart se dusese să se așeze chiar sub Octave.

— Termină cu tîmpeniile, tu ăla de sus, și pleacă de-acolo că dacă nu, vin să-ți înmoi oasele. O să cazi pînă la urmă, ce naiba !

— Cad cînd am chef, zise Octave cu o voce stranie — blîndă și amenințătoare totodată. Cad unde am chef. Cad peste cine am chef.

Goli dintr-o înghițitură tot paharul și îl aruncă cu toată puterea înspre Julien și Brun, care se pregăteau să pună mielul în frigare. Paharul se rostogoli pînă la picioarele lor. Julien se aplecă pentru a-l ridica și, cînd se îndreptă, nici urmă de Octave pe cornișă. Peste cîtva timp, tînărul țesător apăru pe vîrful pantei ; se întoarse ca să le facă un salut cu mîna, apoi dispăru în pădure.

Julien avea încă în urechi amenințarea vagă și blîndă pe care le-o aruncase vocea tînărului. Simțea în continuare o ușoară stînjeneală : de pe acum lovituri de gheare la dreapta și la stînga, de pe acum atitudine reținută, de om înarmat pînă în dinți, de pe acum acea veselie agresivă, pe care niciodată nu știuse prea bine cum s-o ia — mai ales în sud — și înapoia căreia bănuia existența unei foarte vechi umilințe care se întorcea astăzi împotriva ei însăși, sub forma unor glume

exagerate. Chiar această bucurie i se părea că devine cam prea zgomotoasă — cumplit de zgomotoasă. În fond, ce se petrecea : trecuse sărbătoarea, se sfîrșise și cu petrecerea ? Sau dimpotrivă, era amărăciunea — mai mult sau mai puțin clară — pentru că ceasurile tihnite se terminaseră, pentru că fiecare trebuia să-și regăsească mica și neplăcuta sa guerilă zilnică ?

Se gîndi din nou la Octave. Ce băiat ciudat. Ce ton bizar, mai adineauri, molatec, dușmănos. Îi pătrunsese în urechi ca o mărturisire de nesuportat.

Mielul cu coaja crocantă plină de suc lăptos, mezelurile muntenești foarte hrănitoare, feliile de pîine de mărimea unei pietre plate, douăzeci și cinci de litri de vin roșu, cinci pentru fete, cărora a treia înghițitură le înfierbîntase capul, le dăduse o vioiciune deosebită, restul pentru grupul de însetați, aproape doi litri de fiecare, nemaipomenitul tărăboi al mesenilor care nu uitau că acestea nu erau decît un început, și care păstrau sau își creau pentru agapele de a doua zi rezerve de plăcere și de gălăgie pe care se temeau să nu le risipească înainte de sosirea felului principal : petrecerile sînt supuse schimbărilor — în sfîrșit, toată lumea sforăia cu pumnii strînși, în afară de Octave, trezit din băutură, visător, întins cu mîinile sub ceafă lîngă soția sa, care îi băgase capul în apă ocărîndu-l bine.

Pentru Julien, Ardusson, Françoise, destul de amețită, în această perioadă de după holeră toate utopiile frumoase născocite în entuziasmul provizoratului puteau avea urmări : o discuție între ei îi adunase puțin mai înainte în stînă pe cei interesați care potriviseră deja cu mistria unele laturi ale planului lor.

Ce liniștită, ce mlădie, ce tainică era noaptea, ca o noapte de vară ; liniștit era și cerul străbătut de stele căzătoare care nu mai aveau de prevestit decît vești bune : majoritatea grupului n-o să-i părăsească decît peste cîteva zile, ca să termine aventura frumos, nu într-o debandadă care ar semăna a mitocănie. Unora dintre ei, li se rupea inima să lase totul baltă, își juraseră chiar, orice-o fi, să organizeze o petrecere de pomină ca să serbeze nașterea micului Iisus împreună, în această iesle de om sărac care făcea cît catedralele aurite de sus și pînă jos. Desigur că existau și o sumedenie de dacă : dacă munca și patronul îi lăsau să vină (o să vorbească de lu-

mînări și de pelerinaj), dacă trăsurile nu costau cît ochii din cap, dacă zăpada nu bloca drumurile și drumeagurile din Ținuturile Înalte. — Zăpadă, aici, de Crăciun ? Nici pomeneală, îi asigurase Roumageon, o s-o vedeți coborînd la jumătatea pădurilor unde o să rămînă pînă la începutul lui februarie și, într-o dimineață, o să vă treziți albi pînă la nas, voi ăștia, cei patru sau cinci zăluzi care aveți de gînd să rămîneți pe-aici... Ardusson, Julien, Françoise, doamna maică-sa — ei da, stupoare, și viitorul ei soț, care își dotă imediat nora cu jumătate din averea sa, sfințită de pămîntul pădurii și de asigurarea prestidigitatorului pocăit că niciodată n-avea să se mai atingă de vreo carte de joc.

— Ce-o să faceți pe urmă ?

Nu era foarte clar. Sub o lună minunată, de puteai să-i numeri craterele cu ochiul liber, Françoise și Julien braț de braț, din cînd în cînd gură în gură, mergeau în lungul și în latul Pajiștilor, își pregăteau locul unde aveau să petreacă iarna. *„The winter of our contentment"*, [1] declama Julien care, sub efectul vinului, nu șovăia să-și comunice euforia lui Shakespeare. În fapt, cui aparțineau de aici înainte Pajiștile acestea ? Un „bun sătesc", afirma Roumageon. Nici morții din Comeizas, nici cei vreo doisprezece urmași răspîndiți prin cîmpiile mănoase din Hérault n-aveau să le caute rîcă. De altfel, la primăvară, aveau să ridice tabăra.

Dar, mă rog, primăvara era departe, foarte departe, prea departe ca să se vorbească de pe acum despre ea : holera îi învățase pe elevii ei cei mai sîrguincioși suprema înțelepciune — să prelungești viața, să o silabisești de la o zi la alta, să iei clipele în lungimea lor cea mai mare, să faci ca iarna să fie scopul iernii. Nici planuri pe lungă durată, nici polițe fără acoperire. Nu ardeți ierburile de pe drumeagurile pe care n-ați pornit încă. Planuri, da, exact atîtea cît e nevoie ca să întinzi coarda arcului : cumpărarea unei proprietăți părăsite, într-o rază de cîteva leghe dacă e cu putință, astfel încît transplantarea să se realizeze fără durere. Le intraseră într-atît în sînge, Pajiștile lor, că erau hotărîți să dea din mîini și din picioare ca să le anexeze legal viitoarelor lor bunuri. Ele vor constitui pășunile de vară. Vor veni aici în urma oilor. Vor dormi sub cerul liber, vor pune din nou lațuri,

[1] În engleză în text = *„Iarna mulțumirii noastre"*. Julien a adaptat versul original : *„The winter of our discontent"* (*„Iarna nemulțumirii noastre"*) — *Richard al III-lea*, (I,1).

vor pescui păstrăvi, vor relua totul de la început, vor relua totul de la început !

Oi, păstor, catîri, lande şi păduri, vaci, purcei, pui de găină... Julien, superstiţios, îşi făcu semnul crucii în suflet : numai să nu le joace vreo festă destinul, atît de milostiv în timpul catastrofei, ca preţ al bunelor sale oficii — ca tipului care, întors din război fără nici o zgîrietură, îşi sparge capul pe scară. Dar la urma urmei, nu băteau cîmpii în gol : casa de la Nîmes valora măcar opt sute de ludovici, plus cele două sute ale Françoisei, plus titlurile pe care i le lăsase tatăl mîncat de peşti, plus cele două sute ale lui Vaïssette care, prea bucuros să-şi schimbe starea civilă şi regiunea, profitase ca să-şi schimbe şi pielea şi se jura să mînuiască fierăstrăul, cazmaua şi ciocanul cu tot atîta îndemînare ca şi cărţile.

Noapte albă pentru Romeo şi Julieta.

— Atunci e adevărat, mincinoasă mică, da sau ba, în noaptea aceea pe bancă, tu m-ai făcut să-ţi gust buzele ?

— Ţi-am spus doar că nu ! Oricum, e o nerușinată tipa ta clandestină ! Era foarte mîhnit că nu era ea, deşi ştia acest lucru de la început („Chiar dacă m-aş fi topit după tine tot nu ştiu dacă aş fi putut să-mi calc aşa mîndria în picioare") ; uşor preocupat încă de întîmplarea aceasta : n-o să afle niciodată cine îi jucase festa. Un joc, poate, un simplu joc... Dar gura aceea tristă, care părea să cerşească imposibilul, avea să rămînă multă vreme ca o rană minusculă în memoria sa.

Ţinea degetele osoase şi reci ale Françoisei în mîinile sale, îi simţea palma uşor lipicioasă : „Pariez că îi transpiră picioarele" îşi spuse cu une fel de nepăsare amuzată şi duioasă, de parcă ar fi dobîndit certitudinea că acest detaliu avea să facă parte din viaţa lui pentru totdeauna. Căsătorie ? Ei, nu, ce naiba. Restauraţia abolise divorţul în 1816. În 1752 — fostul jurist cunoştea problema la perfecţie — Frederic cel Mare [1] luînd-o cu zece secole înaintea veacului său, dăduse o lege care îngăduia unei persoane să pună capăt căsătoriei sale dacă mutra soţului, respectiv a soţiei, nu-i mai era pe plac. Legea fusese considerată prea liberală ; Revoluţia franceză o temperase admiţînd divorţul prin consimţămînt mutual.

---

[1] Frederic al II-lea, rege al Prusiei (1740—1786) supranumit Frederic cel Mare. A domnit în spiritul absolutismului luminat, a sprijinit cultura şi arta. Alianţele sale militare au slăbit puterea Imperiului habsburgic asupra statelor germane.

Astăzi, închisoare cît trăieşti, ocnă pe viaţă. Aşa că, la dracu': Dacă nu puteau să se căsătorească, îşi vor face o plăcere să trăiască în concubinaj. În pustietatea asta cine o să ştie şi, pe urmă, cine o să se indigneze ? Thérèse ? Julien n-avea avere, ei îi aparţinea totul. Nu tu copii şi, desigur, nici măcar scandal : nu numai de cînd cu holera încetase să existe pentru ea. Voi trimite o scrisoare de genul :

Draga mea Thérèse,

Nu meritam să trăiesc alături de o femeie ca tine (fraza îl făcu să rîdă, de la început, fiind foarte echivocă). *După toate greşelile de care m-am făcut vinovat, destrăbălare, desfrîu, relaţii dubioase, răspîndirea unor idei periculoase, dispreţ faţă de religie, de stat, de familie, de muncă etc., merit şi mai puţin acest lucru. Deşi sînt aproape ateu, gîndesc că Dumnezeu* (asta era tare de tot) *ştia ce face refuzînd să pecetluiască legătura noastră printr-o mică fiinţă care... etc.* Şi mai ales trebuia să sfîrşească prin cuvintele : *Fireşte, nu revendic nimic din cele ce ar putea să-mi revină pe plan material şi îmi fac o datorie în a-ţi lăsa folosinţa lor. Am aflat liniştea — interioară,* trebuie insistat asupra acestui lucru, *mă retrag de lume, caut singurătatea şi aştept o moarte senină şi iertarea lui Dumnezeu (cu toate că sînt pe jumătate ateu) în tăcerea şi munca umilă a pămîntului care se potriveşte unui om dornic de pocăinţă ce-şi chinuie trupul. E inutil să cauţi să mă revezi, să trimiţi mijlocitori însărcinaţi să mă aducă la gînduri mai înţelepte. De cînd sînt n-am fost atît de raţional şi, de altfel, nu stau de vorbă cu nimeni.*

— Dar cu mine...

— Poftim ?

Gîndise cu glas tare. Acum zorile începeau să mijească, albăstrui, răcoroase, înmiresmate de ierburi şi de pădure. Nefiind în stare să doarmă, umblaseră, îşi împărtăşiseră toată noaptea gîndurile lor tainice. Julien se uită atent la această faţă subţire, care îi amintea un animal, dar care ?, strînse lîngă el trupul slăbuţ care îi tulbura mai mult inima decît mintea, gustă din nou o gură deja pricepută în a găsi ceea ce îi era pe plac (înainte de a-l săruta ea îşi înăbuşea rîsul : „Nasul meu. E proeminent. M-am întrebat întotdeauna cum o să fac...“). Era cuprins de milă — cea mai rezistentă legătură dintre ei — pentru această seninătate fără apărare, incapabilă, după cît se părea, de cea mai mică răutate. Diferenţa de vîrstă

dintre ei îi flutura în faţa ochilor o imagine neplăcută : cea a unei femei tinere — o femeie tînără la care fraza veşnică, „Eşti totul pentru mine“ lua proporţii neliniştitoare — îmbrăcată în negru, plîngînd în faţa unei plăci de marmură. Pentru prima oară în viaţă, dori să-şi păzească sănătatea. „Probabil că asta-i dragostea, îşi zise el. Nu-i atît de vesel. Bănui că nu sînt mulţi amatori. Va trebui să-i dau două sau trei copii ale originalului pentru cazul cînd...“

În depărtare, la jumătatea pantei, se vedeau Octave şi Hubert plecînd spre Lespérou (era ora cinci dimineaţa ; aveau să se întoarcă pe la ora două) cu roaba în care voiau să aducă o nouă cantitate de pîine şi vinul pentru bucuria unora şi nefericirea altora. În tăcerea străvezie a dimineţii se auzeau extraordinar de clar scîrţîitul roţii roabei şi clinchetul clopoţeilor turmei. Timpul părea să se fi agăţat de aceste zgomote şi să rămînă în nemişcare.

— Octave, zise Julien. El şi Hubert au cam aceeaşi vîrstă. S-ar zice că-i fiul lui.

— E plăpînd. Celălalt îl răsfaţă şi soţiei lui Octave nu-i place ca bărbatul ei să fie tratat ca un copil. Şi totuşi, asta face Hubert tot timpul. Se ţine scai după el : şi nu mînca asta, şi nu fă asta şi dacă am merge la culcare. Uite, înainte de ieşirea de aseară, în clipa în care Octave îşi turna al doilea sau al treilea păhărel de vin, celălalt s-a apropiat şi i-a murmurat la ureche : „Eşti roşu la faţă...“ Nu-ţi pot spune ce impresie mi-a făcut. Aveam senzaţia că o aud pe maică-mea, cînd veneau prietenii la noi şi ea îmi şoptea între două înghiţituri de prăjitură : „Françoise, spinarea...“ I-ar fi plăcut ca de dimineaţa pînă seara să stau ţeapănă ca un manechin. Oh ! ia stai, Doamne, cît e ceasul ? Copiii şi cu mine trebuie să pregătim o surpriză.

— N-am dreptul să te însoţesc ?

— Nu, nu, nu, numai copiii şi cu mine.

Îi trimise un sărut cu vîrful degetelor, îşi ridică fusta şi se îndepărtă în fugă. Julien îşi dădu seama că puştii aceştia trecuseră prin viaţa sa ca nişte năluci : trăia de luni de zile alături de ei şi continua să le încurce jalnic prenumele. Această manifestare de indiferenţă faţă de ei îl sîcîi atît de tare încît îşi promise să-şi îndrepte greşala înainte chiar ca lampioanele serbării să se fi stins.

În zori, Huart se repezise afară, înnebunit, trezit din somn de un ropot de ploaie : era doar un vînticel care

foşnea printre fagi. Cerul îşi arăta cel mai frumos răsărit. Trebuia ca acest banchet final să aibă ca fundal nu pereţii unei caverne, ci podişurile unduioase — ca principalul său ornament să fie soarele. Să fie prezent la sărbătoare, cum fusese de trei luni încoace. Să înfrumuseţeze epilogul, tot aşa cum le umpluse de încîntare sosirea. Pentru ca în clipa plecării vara să nu le trîntească uşa în nas.

Era mai bine să plece cu regrete în suflet decît să plece sub ploaie, grăbindu-se să-şi ia rămas bun, decît să plece bucuroşi că pleacă, alungaţi ca nişte nepoftiţi de ratalele vijeliei. În vreme ce, chiar aşa, soarele pe care aveau să-l ducă în bagajele lor ca o ultimă amintire, Dumnezeu ştie de ce, le dădea impresia că nu plecau decît pe jumătate. În această permanenţă avea să rămînă ceva din fiinţa lor. Intactă în memorie, această bucată de pămînt avea să continue să înflorească odată cu codrii săi înalţi neatinşi de rugină, cu podişurile sale albăstrui, în recea izolare a iernii, cînd ploile sau loviturile puternice ale umărului mistralului aveau să bată în geamurile dughenii minuscule, acolo, la Toulon...

— Fir'ar să fie, am crezut că plouă...

Linsolas, în prag, admira cerul neted, se întindea, uşurat.

— Şi eu am crezut, zise Huart. E vîntul.

— Văd bine că-i vîntul... Ia ascultă, da' ai o faţă foarte prelungă...

Surprinsese în ochii „Marelui Şef" toată tristeţea despărţirii apropiate, a prieteniilor destrămate : Huart nu îşi făcea defel iluzii în privinţa jurămintelor de a se reîntîlni care n-au avut niciodată alt scop decît acela de a da un aer decent despărţirilor.

—M'da... Ca să-ţi spun drept, sînt destul de amărît că ne despărţim dar, pe de altă parte, sînt bucuros să mă întorc acasă. Nu că m-aş fi săturat, dimpotrivă. Dar o să se lase cu scandal mare, uite aşa cum te văd şi cum mă vezi, şi închipuie-ţi că am de gînd să dau şi eu o mînă de ajutor. De data asta nu trebuie să-i lăsăm pe burghezi să facă ordine în locul nostru. Holera a scos castanele din foc pentru noi. Trebuie să profităm de asta imediat.

În depărtare se zărea stîna al cărei acoperiş de pietre plate, noi, se asemăna, la nivelul ierbii, cu o carapace de broască ţestoasă... Gîndul de a părăsi toate acestea făceau să se nască obligatoriu păreri de rău. Deşi era un fel de consolare să vezi că o insuliţă de viaţă avea să

dăinuie aici : un fel de delegare a puterii, în fond. Aveau să rămînă pe Pajişti, sub acest cer larg deschis, pustiu, prin prietenii mijlocitoare. Dar în timpul celor trei luni în Ţinuturile Înalte nu recoltaseră numai soare, aer liber, emoţii şi senzaţii de tot felul, ci şi enorm de multă speranţă. Nu se întorceau acasă cu mîinile goale. Datorită unor întîmplări neprevăzute prin lande şi păduri, viaţa se desfăşurase în dimensiunile sale cele mai ample. Descoperind realităţi necunoscute, prinseseră gustul unei munci care constituia propriul său cîştig şi care îţi dădea o pîine a cărei plămădire constituia ea însăşi o hrană. Făcuseră totul singuri, într-un avînt de solidaritate şi de îndemînare care îşi va găsi expresia într-un surplus de pretenţii pe care revendicările tradiţionale riscau să nu le satisfacă. Supravieţuind, învăţaseră să trăiască, să-şi hrănească trupul cu o pîine integrală. Aveau să slujească acum cauza revoluţiei cu mari exigenţe.

— Vezi, ce-am făcut noi aici, în mic, ei bine, acolo trebuie să ne ducem să facem în mai mare...

— Utopic, zise Ardusson, care li se alăturase de la începutul conversaţiei, utopic dar necesar. Altfel, domnilor revoluţionari, mi-e tare teamă că din cearşaful pe care veţi reuşi să-l smulgeţi duşmanilor voştri, abia o să vă puteţi face o batistă ca să plîngeţi. Pînă atunci, vă propun să ne ocupăm de mistreţ. Se pare, după cum au hotărît doamnele, că petrecerea o să aibă loc pe arie, în faţa stînii. N-o să ducem lipsă de spaţiu şi de privelişte. Dar pentru moment n-avem voie să mergem acolo. Mister. Ni se pregătesc surprize.

Supravegheat de Ardusson, Huart, Jourdan, toţi cu pieptul gol, şiroind de sudoare, cu ochii înroşiţi, animalul sfîrîia, se închidea la culoare, se învîrtea pe frigarea de fag verde, deasupra unui strat de jăratec hrănit de un foc mare ce trosnea la doi metri de groapă şi de care era cu neputinţă să te apropii. Pentru a te feri de muşcăturile acestui turbat trebuia să scoţi jarul de departe, cu o prăjină lungă. Niciînd nu cunoscuseră Pajiştile o atare agitaţie. Măgarul, mobilizat din oficiu, făcea naveta între pădure, cavernă şi locul hărăzit pentru petrecere. De ce îl puneau să care toată lemnăria asta ? Ce însemnau loviturile de ciocan de pe arie ? Julien avea impresia că se pregăteau să înalţe o estradă pentru a li se împărţi fiecăruia, la sfîrşitul banchetului, un premiu pentru meritele sale : neplăcută amintire de la colegiu.

Pe măsură ce trecea dimineaţa simţea că-i scade veselia, că începenește odată cu pregătirile acestea, de parcă, pentru prima oară pe Pajişti se simula, se imita, în loc să se improvizeze după cum li se încălzea sîngele sau după ce le trecea prin minte. Serbările — nu cele care dau foc străzilor, răzbună deziluzii şi jigniri, nici cele care sosesc pe neaşteptate, ca un musafir care deschide uşa împingînd-o cu piciorul, cu braţele încărcate de cadouri — îi dăduseră întotdeauna impresia ciudată că sînt punerea în scenă a unei piese care nu fusese niciodată reprezentată, actorii fiind incapabili să-şi joace rolurile pînă la capăt. Şi apoi, oricum, sărbătorirele, aniversările, celebrările, toate te făceau să te gîndeşti la înmormîntare... Ah, ce-ar mai fi dorit să se afle din nou în iulie — într-o anumită zi din iulie, în dimineaţa încîntătoare în care se cufundase în rîul îngheţat. Înmormîntau prea multe lucruri astăzi pentru ca loviturile de ciocan să nu-l scoată din sărite. Băuse prea mult, nu dormise, mai era şi căldura asta infernală, era cuprins de o neliniște gata să se exteriorizeze, o căuta pe Françoise cu colţul ochiului, parcă temîndu-se că o viperă, o groapă ascunsă sub iarbă, toporul care scapă din coadă şi zboară, aveau să-l lipsească de raţiunea sa de a trăi. Raţiunea sa de a trăi ? Inima lui cîştiga timpul pierdut, se grăbea : nici măcar nu se mira, fiind un novice în materie, că acest chip subţire, a cărui privire părea întotdeauna să cerşească în al său o aprobare liniştitoare — o privire de cîine — devenise atît de repede raţiunea sa de a trăi. Se părea chiar că ea luase pînă şi locul morţilor dragi pe care îi purtase în suflet toată viaţa — nu fiindcă fusese constrîns s-o facă ci mai curînd pentru că ceea ce simţea pentru ea nu se deosebea prea mult de ceea ce simţise odinioară pentru ei. „Sînt oare îndrăgostit de ea ?“ se întrebă el, lăsîndu-i pe ceilalţi doi în faţa mistreţului ca s-o caute de-a lungul pajiştilor. Şi pe urmă, slăbiciunea ei... Lui, căruia îi plăceau femeile mai împlinite. În definitiv, iubea pe cineva pe care ar fi avut în trecut toate motivele să nu-l iubească. Cunoscîndu-se, se părea că tocmai acest fapt constituia dovada că iubea pentru prima dată.

O zări în sfîrşit, în mijlocul învăţăceilor ei — ale căror prenume Julien continua să le încurce — aplecată peste un cadavru galben, cu pălărie neagră, cu o funie de gît.

— Nu te apropia, îţi interzic să te apropii !

Dar mai încolo, în faţa stînei, se înălţa o spînzurătoare şi atunci pricepu. Era un manechin de paie cu cap de mort, avînd atîrnată pe piept o tăbliţă : „Cholera Morbus“.

— Hai, acum ce să-i faci, vino să ne ajuţi, dacă tot nu faci nimic.

O sărută pe obraz.

— Te iubesc, îi spuse el.

Cuvintele îi zgîriau uşor buzele. S-ar fi zis că acestea refuzau, că le displăcea să rostească o propoziţie pe care, dacă îşi mai amintea el bine, şi îşi amintea, nu o mai folosise din copilărie.

— Nu, nu, nu acum, nu acum !

În fond, fiecare lucru la timpul său : văzînd-o cum se agită, decorînd locul banchetului, pregătind serbarea cu atîta seriozitate, ghicea că această agitaţie însemna cu totul altceva decît sărbătorirea izbînzii lor asupra holerei. Modul ei de a-şi anunţa oficial legătura sufletească, de a-şi manifesta bucuria şi uşurarea, de a declara cu glas tare că este proprietatea cuiva, era să împletească ghirlande de frunze aurite şi roşii, să aşeze buchete de flori de cîmp mai în tot locul, şi pe masa din triunchiuri rotunde pe care măgarul o cărase pînă pe arie bucată cu bucată, să spînzure de-a binelea imaginea unui flagel care făcuse posibilă întîlnirea lor : pînă şi spînzurătoarea era gătită cu flori şi semăna mai mult cu un stîlp de maial de care se legăna un manechin de secară putînd reprezenta fertilitatea, în ciuda capului său de mort. Un simbol fericit : aici, înfloriseră suflete moarte şi trupuri ofilite datorită holerei. „Ar trebui să-i pună o coroană de struguri şi de frunze de viţă, gîndi Julien. E, totuşi, un paradox destul de înfricoşător că am ajuns la punctul în care numai o catastrofă e în stare să ne sfărîme idolii şi să ne elibereze de tirania lor...“

Şi surpriza cea mai grozavă a serbării, ce să mai vorbim, uită-te, dar uită-te odată ! Îl tîrî în spatele stînii unde pe o movilă de pămînt pleşuvă, se ridica o piramidă de trunchiuri lipicioase de răşină, un rug uriaş care avea să înalţe în noaptea de octombrie pălălăile roşii din nopţile de Sfîntul Ion.

Era curînd amiază : soarele o spunea coborînd tot mai jos la orizont. Care erau ordinele acum ? Să se facă fru-

mos, așa se pare. Să se cureţe cu multă grijă, să-şi aranjeze barba şi mustăţile, să strălucească aidoma unui ban nou-nouţ. Adunaseră toate săpunariţele crescute pe malurile Trévezelului. Se ţesălau serios, acolo jos, în jurul apei.

— Dispar, zise Françoise... Oh, Julien, dar de ce...

Mereu aceeaşi privire de cîine — rătăcită, între dorinţa de a-şi exterioriza sentimentele şi teama ancestrală de a primi o lovitură de picior — şi care sfîrşea clar întrebarea abia începută : „De ce eu, care sînt nimeni, care nu valorez nimic...“ O cuprinse în braţe şi strînse lîngă el această cuşcă toracică firavă unde prezentul, viitorul său zvîcneau cu bătăi iuţi şi uşoare. Aşa înaltă cum era, trupul ei fiind atît de plăpînd în braţele sale, încerca o senzaţie de voluptate ciudată, intensă şi aproape dureroasă — de parcă ar fi trebuit să se oprească aici, şi n-ar fi putut fi vorba de nici cea mai mică tentativă de efracţie asupra ei. Ea nu îndrăznea să se mişte, să respire, îşi aduna braţele peste pieptul ei de fată impuberă, părea să se chircească, să se scuze că există sub această formă... El îi dădu drumul, o privi fugind cît putea de repede peste pajişte : măi, fetiţo, îţi pregătesc o surpriză de-o să mă pomeneşti...

Félicien Linsolas apăru — da, e Félicien, nu-i aşa ? — cu un aer posomorît, aruncînd o privire dispreţuitoare asupra tuturor acestor instalaţii ridicole care sărbătoreau, dar la naiba, plecarea sa — un rămas bun ierburilor, tufişurilor, păstrăvilor, laţurilor şi racilor, şcolii în mijlocul naturii — întoarcerea în închisoare, cu moartea în suflet...

— Asta aduce nenoroc...

— Ce-aduce nenoroc ?

Cu pumnii înfundaţi în buzunare, de mînie, puştiul arătă cu bărbia capul de mort al manechinului, ridică din umeri cu o mişcare rapidă şi foarte sigură, ca un bărbat, se îndepărtă tîrîndu-şi picioarele :

— Mai bine mă duc să văd oile...

Vorbele copiilor — plînsetele, tăcerile lor fără rost — îl îngrozeau pe Julien. În clipele cînd nu judeca prea mult i se părea că soarta se folosea de aceste mijloace necinstite pentru a-şi dezvălui intenţiile. După plecarea băiatului, Julien privi capul spînzuratului, făcut dintr-o rădăcină de grozamă şi care rîdea de i se vedeau toţi dinţii, legă-

nîndu-se la capătul funiei. „N-ai de ce rîde Morbus... Aici ți s-a înfundat în gît surîsul tău de cîine turbat..." Aruncă în el cu o piatră dar nu-l nimeri.

Iată-i pe toți și pe toate, adunați pe arie unde în jurul mezelurilor zboară minusculi fluturi albaștri care se hrănesc cu carne — ei, cu pălării, cu redingote scuturate de praf — ele, vioaie, ondulate, gătite cu panglicuțe, strînse de lenjeria cu balene — strălucind de tinerețe, atîta doar că țoalele multicolore, din cauza peticelor și a garniturilor menite să acopere rupturile, să ascundă nenorocirea, le dau un aer de saltimbanci în haine de duminică. E aproape ora două. Octave și Hubert se lasă așteptați. Cosette, distrată, nervoasă, pîndește zadarnic un scîrțiit îndepărtat : numai de nu și-ar fi acordat Octave — e greu de îndreptat — un mic avans... Pentru că dacă-i așa, pentru ea și pentru el s-a terminat cu serbarea. Va trebui să-l țină din scurt, să-l urmărească toată ziua, diseară să-i țină capul... În sfîrșit, peste cîteva zile povestea asta o să intre iar în normal. A luat niște hotărîri. Hubert în sus, Hubert în jos... O s-ajungă să nu-și mai facă nici nevoile decît cu Hubert alături. Lucrurile nu mai pot continua așa. Și, pe urmă, tovărășia aceasta nu-i deloc bună pentru Octave. Se preface a crede că nu s-a întîmplat nimic, dar ceva o neliniștește. Nopțile de indiferență, privirile pierdute, mutrele pe care i le face pentru un da, pentru un ba... O observă pe Marie Verdier cu coada ochiului. Nu, nu dinspre ea vine pericolul. În primul rînd, Marie e însărcinată, mă rog, ăsta-i un argument stupid, dar mai ales prea n-are ochi decît pentru Hubert ca să nu fie proprietatea lui ; el e un tip voinic și Marie e genul care să joace totul pe această calitate. Cosette și-a trecut în revistă toate tovarășele, bineînțeles în primul rînd pe cele două femeiuște de la Salon, care au cîmp liber. Nu, nu ține. Cînd Octave se arată prea familiar cu o fată, poți fi sigur că nici măcar n-o vede. Și apoi, pe el îl atrage mai degrabă genul opus, se uită la doamnele din lumea bună cu calească, îi plac fructele mai coapte, vorbirea elegantă. În fond, postul, mutrele, nu-s lucruri noi. Zilele de după beție îi aduceau din nou efuziuni trecătoare pe care Octave o făcea să le plătească după aceea printr-o lungă perioadă de liniște. Dormeau nopți în șir întorcîndu-și spatele. Anul trecut le-a murit un copil. Un copil, e

mult spus : avea trei zile, un boţ de carne acolo, dar ea a plîns mai ales după speranţa spulberată. Avînd un puşti, Octave ar înceta poate să mai fie el un copil. În fine, sosind acasă, o să discute toate astea între patru ochi, ce mai, curăţenie mare înăuntru şi pe-afară... Şi apoi, dacă poţi trăi singur... Tovărăşia altora, cînd e vorba de ceartă în familie...

Cei doi echilibrişti cu roaba şi cu damigeana de vin tot nu sosiseră. Soarele dogoreşte şi de n-ar fi această lungime a umbrei pe care miezul zilei izbuteşte tot mai greu s-o împingă înapoi în lucruri, ar putea fi una din acele zile călduroase de septembrie cînd vara îşi mai dăruieşte toată dulceaţa. De pe acum sudoarea şiroieşte pe tîmple, pe frunţi, la subsuori : trupul pierduse obiceiul de a fi închis în acele cămăşi de forţă vestind tot felul de interdicţii cu care vor trebui vrînd nevrînd să se reobişnuiască. De altfel, obiceiurile revin cu paşi mari : bărbaţii, de o parte a mesei, fumează, perorează, rîd — de cealaltă parte, femeile, retrase în colţul lor, neştiind prea bine ce să facă neavînd nimic de făcut, nici ce să spună fără să vorbească pe şoptite, domnii fiind la tribună, ocupînd locul întîi, asta e... În sfîrşit, vremurile bune de odinioară s-au întors cu barierele, cu ierarhiile, cu drepturile lor specifice. Îşi petrec o ultimă seară veselă împreună, o ultimă seară împreună... Şi cei cinci copii, stînd pe iarbă, uşor uimiţi, străini de evenimente, se uită cu o privire indiferentă la acest ceremonial, la această etalare vestimentară, cărora imensitatea şi sălbăticiunea locurilor le dau un aer baroc, la jobenele, şepcile, panglicile, redingotele, fustele cîrpite ; s-ar zice că s-au costumat, că sînt în vizită şi, la drept vorbind, cam aceasta este adevărul, nu erau decît în vizită ; timp de trei luni, e drept că s-au prefăcut că renunţă la toate aceste prostii ; în realitate, le era pur şi simplu frică, şi uite că-i apucă din nou, de-ai zice că au de pe acum un picior în oraş, şi mai şi rîd de asta pe deasupra... ; în cele din urmă, trezite din fascinaţie de răgetul măgarului care paşte în mijlocul mărăcinilor, cele cinci vrăbiuţe zboară înspre acest locşor mai bogat şi mai primitor.

Au şi început cu toţii — copiii au simţit bine — să fie pe cealaltă pantă, îşi răscolesc amintirile : Linsolas vorbeşte despre seara cu iepurele. Era pe la jumătatea lui august ? În sfîrşit, în cămară nu mai aveau mare lucru. Frizeraşul se ascunsese în spatele palisadei ; la ce-

lălalt capăt al firului pe care îl ţinea în mînă se afla cursa : o cuşcă de răchită în jurul căreia de peste o jumătate de oră dădea tîrcoale urechiatul, cercetînd locurile. Ca momeală puseseră păpădie foarte grasă, era lună plină şi animalul — zece livre de carne proaspătă, de trei zile nu mai gustaseră aşa ceva, era deci o şansă nesperată... — animalul şovăia, iar douăzeci şi două de respiraţii urmărindu-i mişcările, tumbele — mă îndepărtez, iar mă apropii, şi cu urechile ciulite ascult tăcerea, apoi miros, şi adulmec, şi sînt atent la ce-i în jur — o să intre, n-o să intre, inima bătea tare în piepturi şi, dintr-o săritură, gata, cina se hotărăşte, intră în mormîntul său, trosc ! uşa cade, sistemul de închidere funcţionează, toată lumea începe să urle... Ah ! a fost un moment mare....

— La iarnă, sau cînd o să fii bătrîn, zise Julien, fără milă, o să fie o poveste frumoasă de spus clienţilor sau nepoţilor.

În clipa aceea a început cu adevărat ziua şi, încetul cu încetul...

Au auzit, boncănind în pădure, un muget de animal pe moarte care i-a întrerupt brutal pe toţi. Cu nasul în vînt, cîinii lui Roumageon au pornit să urle. Zgomotul a început din nou. Se întrebau ce să fie : era ceva între mugetul cerbului în perioada de împerechere şi cornul de ceaţă.

— Ia te uită, trece un vapor prin pădure, a zis Linsolas, fără succes : trebuia să vezi fetele, de la cele tinere la cele mai vîrstnice, încremenite, albe ca varul, încercînd să-şi alunge frica închinîndu-se întruna, îndepărtîndu-se instinctiv de spînzurătoarea unde se legăna un cadavru care poate că nu murise decît pe jumătate şi avea să înceapă din nou să-şi facă de cap... Cîteva minute s-au gîndit la tot soiul de lucruri, fir'ar el să fie de Octave ! Cerbul sau vaporul se pusese din nou pe mugit, chiar la marginea pădurii şi pe urmă, unu, doi, trei, să cînte muzica, mugetul s-a sfîrşit într-o polcă sau, mă rog, într-o melodie săltăreaţă, limpede, strălucitoare, de petrecere, şi cei doi zăpăciţi au apărut pe potecă, Hubert împingînd o roabă plină de provizii, atît de încărcată încît îi trecuse scîrţiitul, cu Octave în urma lui, înfăşurat într-un surprinzător instrument de alamă pe care soarele îl făcea să lucească puternic. Pălăriile sînt aruncate în sus, se strigă de trei ori ura pentru a

saluta achiziția lui Octave și a exprima și destinderea generală : tribul nu simte încă pămîntul foarte sigur sub picioare, și băiatul ăsta, cu mugetele lui... Cum a făcut, de fapt ? Le arată : îți bagi pumnul în pavilion, cauți nota cea mai gravă, sufli de simți că-ți plesnesc vinele de la gît. În sălile pădurii asta trezește niște ecouri că ți se face părul măciucă...

— Te puteai lipsi... îi spuse Cosette. Se uită la ochii lui Octave, care a reînceput să cînte, pentru a afla unde și-a găsit inspirația muzicală : în damigeană sau într-o zi bună. Privirea rămîne directă, la fel de vioaie, de plină de viață ca și degetele care zboară pe cheile instrumentului, răsucit în jurul umărului lui Octave ca un șarpe cu multe umflături (și-a vîndut ceasul ca să-l cumpere...).

— Bun, acuma, gata cu muzica, zise Huart, și voi ceilalți, puțină liniște. Pastore, e rîndul tău...

Ardusson se supune cu multă bunăvoință : știe din zori și și-a pregătit micul discurs. Îl rostește cu acea voce fără timbru, fără culoare, pe care aerul liber sau spațiul prea deschis îl impun oratorilor — o voce de pastor, chiar așa, sau de preot într-un cimitir, gîndește în mod ciudat Julien, deși, în cazul în speță, trebuia să fie ultimul care să se complacă în lugubru : dar este un lucru care l-a impresionat întotdeauna în cimitire, tonul acesta obosit, dulceag, tremurător.

În primul rînd, Ardusson se explică. Nimeni din cei de față să nu se supere din cauza termenului folosit de Huart. În Biserica reformată (repetă : Biserica reformată, nu-i sigur că știu toți...), la calviniști, orice om este reprezentantul lui Christos. Privilegiile sale de slujitor al Domnului nu îi sînt atribuite printr-o scamatorie, ci prin credința sa, și el le împărtășește cu toți frații săi. Nici etolă, nici patrafir, nici aurării, nici bijuterii, nici altar, nici tabernacole... Dacă Dumnezeu nu este o născocire a oamenilor, dacă EL este cu adevărat acea putere de neînchipuit care cîrmuiește universul, puțin îi pasă de toate țoalele și fleacurile astea care au urmărit cel mai adeseori mai curînd să ascundă putreziciunea fanatismului și noroiul minciunii decît să-L cinstească. Frumos pe dinafară, stricat pe dinăuntru. Lui Dumnezeu nu-i este plăcut să te fălești în aur și mătase — ca toate puterile pămîntești, „care atrag oamenii, îmbrăcate în mătăsuri de prostituată, cu trena purtată pe sus și cu sufletul în mocirlă" —, Lui îi plac mai degrabă

paiele din staule și tămîia cu miros pătrunzător a gunoiului lichid și preferă să domnească peste inimi prietenoase, în stare să iubească. Tabernacolul lui Christos nu-i un dulăpior din marmură de Carrara. El se află în trupul vostru, acolo unde hrana venită din pămînt se preschimbă în sînge, în măduvă, în măruntaie, în oase, ca și acolo unde se nasc pornirile noastre de duioșie și generozitate. Biserica lui Christos este înfrățirea dintre oameni. Fără aceasta totul nu-i decît strîmbături, maimuțăreli, vrăjitorie, minciuni.

Pentru aceasta, ceremonia la care veți asista (aici oamenii se uită întrebători unii la alții) are mai multe motive să-i placă lui Dumnezeu decît majoritatea celor care nu urmăresc să consacre lucrurile plăcute dintre un bărbat și o femeie care se iubesc și doresc să procreeze, ci sînt menite doar să mărească niște averi dobîndite pur și simplu prin furtul bunurilor semenilor, și să le asigure o descendență care să sporească și mai mult aceste averi prin jefuirea altora.

Profită de prilej pentru a saluta curajul, spiritul de inițiativă și de solidaritate care au permis acestei mici comunități să triumfe asupra flagelului indian și asupra tuturor flagelurilor care mișună în canalele de scurgere ale egoismului. Devotamentul fiecăruia, spontaneitatea cu care au lucrat cu toții au reprezentat elementele fundamentale ale salvării generale. Ei au creat, cu bună dispoziție, un fel de minusculă democrație, foarte efemeră desigur, dar totuși astfel ar trebui să se petreacă lucrurile în viața obișnuită, dacă națiunile nu s-ar afla în general în mîinile unor maniaci și în ale unor depravați care se încăpățînează să facă din stat un mijloc de putere, cînd în fapt ar trebui să se limiteze să-i atribuie rolul unui instrument util. Pînă la proba contrarie, cel mai bun dintre state n-a fost decît o copie sîngeroasă a zeului Saturn, care își iubea într-atît copii încît nu se putea opri să nu-i mănînce. Aici, pe Pajiștile de la Comeizas nimeni n-a dorit să guverneze, pentru că fără îndoială fiecare avea ceva mai bun de făcut și totul a mers ca pe roate. Este de ajuns ca niște ființe, dornice mai ales să se deosebească de semenii lor — lucrul cel mai vulgar și cel mai prostesc din lume —, să se apuce să cîrmuiască pentru ca tot ceea ce mergea bine să se strice. Thomas Jefferson, care a fost președinte al Statelor Unite, afirma că „cel mai bun guvernămînt este cel care guvernează cel mai puțin". Totul te face să te gîn-

deşti că dacă ar putea exista unul care să nu guverneze deloc, oamenii ar fi într-o situaţie fericită. Dar cu cît este statul mai mare, cu atît mai grea îi este gheara, cu atît mai nebuneşti planurile, mai nepotolite poftele, şi nu cugetările asupra înţelepciunii îl vor face mîine-poimîine să depună armele. Dat fiind că, în ochii statului, individul nu va fi niciodată decît o marionetă ale cărei sfori le trage după bunul său plac, prin forţă, ameninţare, ispită, distincţii şi alte escrocherii, formule magice şi mincinoase, cel mai bine este să-ţi astupi urechile precum Ulise în faţa sirenelor, şi să te duci să-ţi instalezi cortul cît mai departe cu putinţă de acest răpitor, ca acele triburi nomade care trăiesc la marginile deşertului şi pe care nici o putere nu izbuteşte să le jefuiască.

— Ce tot îi zice, şopti Huart la urechea lui Julien. Mai întîi vorbeşte de comuniune, de înfrăţire, de devotament. După aceea, dacă înţeleg eu bine, spune că trebuie să ne retragem cu iscusinţă dintr-o afacere delicată. Atunci, asta înseamnă că tovarăşii trebuie să se descurce singuri şi că în loc să le dai o mînă de ajutor, trebuie să-i laşi să scoată castanele din foc... După aceea, n-o să mai fie nevoie decît să-ţi pui picioarele sub masă... Foarte comodă povestea asta...

— Nu, cîtuşi de puţin, spuse Julien, asta vrea să spună tocmai că nu trebuie să te aşezi la o masă unde felurile pe care crezi că le-ai ales ţi-au fost impuse de fapt... Asta vrea să spună că nu trebuie să crezi lucruri absurde şi că doar cu cîteva cuvinte rostite cu convingere şi pricepere, de genul : Muncă, Libertate, Patrie, Familie, Onoare, peste puţin timp o să creştem mieluşei de la un capăt la celălalt al planetei...

— O să vorbim despre asta mai tîrziu. Cred că acum intri tu în scenă.

Ardusson îi făcu semn lui Julien să vină să se aşeze în faţa sa.

— Prietene, spuse el, acum o să ne explici povestea ta.

Julien se gîndise şi el la un mic discurs moral asupra deşertăciunii căsătoriilor făcute din interese băneşti, asupra caracterului lor josnic, asupra lipsei lor de validitate. „Şi dacă tot ai început, îşi zise el, de ce să nu aminteşti sterilitatea Thérèsei, pedeapsă exemplară a unei providenţe scandalizate de acest gen de uniuni — şi care, de altminteri, avea probabil o oarecare slăbiciune nejustificată pentru unele persoane, căci altfel mai bine

de jumătate din burghezia franceză ar fi fost stearpă...[a] Chiar în clipa în care deschidea gura, ideile sale i se părură din cale afară de prosteşti şi mai ales în ultimul hal de ipocrite. Ce nevoie avea să se justifice sau să se scuze ? Fie că fusese vorba de o căsătorie din interes fie că nu, chiar dacă ar fi iubit-o odinioară pe Thérèse, ştia foarte bine că astăzi lucrurile nu s-ar fi petrecut altfel. Se duse să se instaleze în faţa Françoisei, care îi aruncă o privire înnebunită, şi o apucă de mînă : ea tremura din creştet pînă'n tălpi, înţelegînd fără să înţeleagă...

— E foarte simplu. Vreau să trăiesc alături de această femeie şi să-i dăruiesc copii. Legea franceză ca şi Biserica catolică interzicîndu-mi să mă recăsătoresc, încalc această lege, refuz termenul insultător de „concubinaj" cu care ea loveşte legăturile nelegitime şi îţi cer ţie, Jacques Ardusson, pastor şi primar al comunei libere de pe Pajiştile de la Comeizas, să consfinţeşti public această uniune. Jules Brun şi Jean-Baptiste Huart vor fi martorii mei.

— Viitorii soţi să se aşeze în faţa mea, glăsui Ardusson. Françoise Boué, ţi-ai ales martorii ?

Înspăimîntată, pămîntie, ea făcu semn că nu, şi le desemnă, la întîmplare, pe Cosette Honorat şi pe Louisette Monge, care, încurcată, oscilînd între amintiri şi înduioşarea pe care i-o trezea toată această atmosferă romantică, nu reuşea să aibă o părere. Surîsul uşor de scuză pe care Julien i-l adresă Françoisei făcu să se reverse preaplinul, şi fata izbucni în lacrimi. Georgette Boué, deşi surprinsă de eveniment, îşi şi luase măsurile ca să-şi joace de-a binelea rolul de mamă, şi plîngea în hohote, cît mai zgomotos cu putinţă, pe umărul celui care îi era aproape soţ : „Fetiţa asta, dacă mi s-ar fi spus... Oh, Doamne, aşa, pe un cîmp... Şi nici măcar n-are verighetă — ba da, existau verighete, scoase chiar din buzunarul lui Vaïssette, hotărît plin de rezerve (jurase pe cenuşa tatălui şi a mamei sale că erau verighetele lor) — Oare n-o să-i bage în închisoare... ?" Şi pe loc toţi începuseră să se smiorcăie : ceremonia nupţială avea să-şi aibă botezul de lacrimi. Oile, ca să completeze tabloul, se apropiaseră pe nesimţite, păscînd în jurul ariei. Din cînd în cînd, unele aveau aerul să fie oarecum interesate de cele ce se petreceau şi observau spectacolul cu ochii lor enigmatici de caracatiţă. Păstorul, sprijinit, în bîtă, ca în tablouri, se uita şi el la ceremonie, cu privi-

rea omului pe care nu-l mai uimește nimic fiindcă se așteaptă la orice din partea orășenilor.

— Dacă cineva are ceva de zis împotriva acestei uniuni (Ardusson nu-și mai aducea foarte bine aminte de formulă) să o spună deîndată sau să tacă pentru totdeauna.

Oficleidul lui Octave sublinie ordinul cu un triolet ironic care dezlănțui cîteva puternice hohote de rîs din partea bărbaților.

— Îl poftesc pe domnul Honorat să-ți formuleze mai clar observațiile, zise Ardusson.

Instrumentul scoase un sunet trist și înăbușit care putea trece drept o retractare a celor afirmate mai înainte. Apoi Octave își puse oficleidul pe iarbă, prinse o oaie de gît și începu să-i facă, pe șoptite, tot felul de destăinuiri la ureche.

Vîntul din nord, aproape călduț, primăvăratic, care mătura cerul sonor și pădurile, purta vocea tremurată a pastorului, amestecînd-o cu ierburile, însămînța un viitor neînsemnat căruia dragostea de viață a oamenilor îi dădea într-o atare împrejurare întinderea veșniciei :

— Julien Emmanuel Laurent Jourdan, accepți să o iei de soție pe Françoise Marie Boué ? Vuietul torentului urca de-a lungul pădurii de foioase rărite de toamnă, prindea răspunsul lui Julien, îl dilua în foșnetul lichid al frunzelor. Întrebarea inversă, femeie îl vrei de soț pe acest bărbat, și consimțămîntul dat de această gură hărăzită viermilor, și care miza și ea pe minciuna și pe percepția convențională a timpului, pe falsa întindere a unui viitor limitat, pluteau ca un parfum emoționant și volatil pe tălăzuirea nemișcată a Pajiștilor. Vocea care îi hărăzea unul altuia va fi poate și cea care îi va oferi mai tîrziu unei gropi tapisate cu mici rădăcini lacome, dar aici, apropierea lumii opera în așa fel încît ființa umană trebuia, cu timpul, nu atît să se teamă de reîntoarcerea în pămînt cît să aibă sentimentul că nu l-a părăsit niciodată pe de-a întregul. Julien își aminti de prima lui căsătorie, de ciudata greață care îl apucase la ieșirea din biserică : nu se putuse opri să se gîndească la Henrieta de Anglia [1] — nici mai mult nici mai puțin... — care își aruncase privirea în ziua nunții sale,

[1] Henrieta-Ana Stuart, ducesă de Orléans, numită Henrieta de Anglia, prințesă de Anglia și de Scoția (1644—1670), fiica lui Carol I, regele Angliei (1625—1649) și a Henrietei de Franța, soția lui Filip de Orléans, fratele lui Ludovic al XIV-lea.

înspre Saint-Denis, unde zac osemintele regilor şi ale reginelor : „Doamnă, ce aveţi ? — Sire, mă gîndesc la o altă ceremonie...".

Şi astăzi, mai bătrîn cu cincisprezece ani, lăsa să crească lăstari în toate părţile, cu o nemaipomenită uşurinţă, ca şi cum moartea n-ar fi fost decît o metamorfoză, care avea să-l readucă în miezul tainic al lumii, acolo unde au loc în fiecare clipă minuni şi reînvieri de neînchipuit, unde se crează diversitatea speciilor, a vînturilor, a apelor, a ceţurilor, a mucegaiurilor — ca şi cum viaţa sa n-ar fi fost decît o lungă renunţare, o părăsire a tuturor iluziilor şi a tuturor patimilor, o înaintare spre o formă de viaţă din ce în ce mai umilă, din ce în ce mai retrasă...

— Iată, sînteţi soţ şi soţie, spunea Ardusson. Legile catolice sau legile franceze nu vor mai putea schimba nimic.

Aplauze, îmbulzeală, îmbrăţişări, semnarea martorilor — Louisette Monge : o cruce — în caietul în care Ardusson redactase un aşa-zis act (care avea să figureze mai tîrziu într-un dosar cu acuzaţii, printre alte învinuiri cărora stînjeneala şi prudenţa judecătorilor de instrucţie aveau să le substituie o procedură paralelă mai rapidă) : „Astăzi 22 octombrie 1835, în comuna Pajiştile de la Comeizas. Julien Emmanuel Laurent Jourdan şi Françoise Marie Boué s-au dăruit unul altuia ca soţi..." S-au dăruit unul altuia... Expresie stîngace şi adevărată : nici un troc mai înainte, nici tratative obositoare, nici calcule de negustori de sclavi : cine oare se putea mîndri, cu excepţia desculţilor, în Franţa lui Ludovic Filip — şi în indiferent care altă Franţă — că a sosit cu mîinile goale în faţa slujitorului lui Dumnezeu sau în faţa primarului ? Sentimente nobile, vise, o colibă, iubire şi apă proaspătă... Lucrurile acestea îşi au locul în poveşti. Atenţie, dacă ies de acolo...

Ardusson, neliniştit, remarcă deja în notele sale (23 octombrie 1835) că e mai bine ca acest act de independenţă conjugală şi teritorială să fie trecut sub tăcere, chiar dacă, în ochii legii, el nu reprezintă decît o imitaţie înşelătoare fără valoare, şi o glumă. Oare tragedia care i-a lovit i se pare legată în mod ascuns de această încălcare — nu a legilor — ci a convenienţelor, a prejudecăţilor, legată mai ales de represaliile pe care această încălcare riscă să le aducă după sine ?

— Fericire, independenţă, divergenţe, iată lucrurile de care are oroare gloata palidă şi mohorîtă a lui Torquemada [1], care îşi răzbună dependenţa şi ortodoxia mînuind virtutea ca o secure : la ce altceva ar putea sluji virtutea, de altminteri, dat fiind că ea a fost întotdeauna principala unealtă a urii ? Din clipa în care indignarea noastră, sub masca regulilor, a convenienţelor, a prejudecăţilor, reflectă pornirile noastre ascunse, nu dau mult pe pielea nenorocitului la care le vedem afişate...

Pentru că băuseră cu toţii, lucrurile se petrecuseră foarte repede, ca într-un vis. Bucăţile de mistreţ care zburau peste masă, oile care păşteau printre picioarele lor, făgăduielile categorice, planurile romantice :

— Am promis, am promis. Cînd arşiţa o să închidă atelierele, în loc să ne ducem să scoatem limba de un cot în Provenţa, o să venim să vă legăm snopii, să vă tăiem lemnele, să vă arăm miriştile...

„Mîine, sau peste opt zile, o să fie plecaţi, şi plecaţi de-adevăratelea, nu-i vom mai revedea niciodată", gîndea Julien. Vinul îl împiedica să-şi închipuie golul pe care aveau să-l lase. Françoise. Exista Françoise. Exista Ardusson. Totul avea să fie bine. Totul avea să fie bine. Ceţuri de toamnă. Lungi plimbări prin pădurile scheletice, sub un cer alburiu şi sticlos. Zăpezi ca de-altădată. Urlete de lupi în depărtările serilor fierbinţi, ghemuite lîngă vatră, cu ciinii între picioare, cu puştile lîngă uşă. Georgette Boué şoptindu-i la ureche :

— Spune-mi, dragul meu ginere, oh, mi se pare tare ciudat... Crezi că o să găseşti proprietatea aceea înainte de venirea gerurilor ?

Vaïssette şi Ardusson cumpăraseră de la Roumageon o duzină de oi. Octave începuse să cînte din oficleid. Puţin mai înainte, în clipa cînd începuseră îmbrăţişările, o nouă excentricitate, o nouă ascensiune. Le adresase urările sale de pe acoperişul stînei, bătînd din palme în cadenţă :

— Mulţi copii ! Mulţi copii ! Mulţi copii !

S-ar fi zis că-şi bătea joc de ei. Acum toată lumea dansa. Se întorceau la masă să bea, să mănînce, să se sărute zgomotos. Plecau din nou la dans. După aceea to-

---

[1] Thomás de Torquemada, călugăr dominican spaniol, numit de papa Inocenţiu al VIII-lea mare inchizitor (1487). Este autorul Codului de legi al Inchiziţiei.

tul se amestecă. Era deja mîine şi totul se amestecă. Căzuse seara.

— N-a căzut de foarte de sus, dar a căzut totuşi, chicotea Louart (Louisette aşezată pe genunchii lui, îi destăinuia necazurile ei, ameţită, gata să se lase despăgubită). Este adevărat, era deja noapte... Ziua abia dacă avusese timp să strălucească... Piinea şi vinul căsătoriei erau de pe acum o amintire frumoasă. Totul se scurgea prea repede, de cînd Roumageon şi ziarul său apăruseră brusc în tăcerea noastră, în încetineala noastră. Ieri — Doamne, Dumnezule, ieri făcuse cumpărături la Lespérou, cu Jules : nu ştiau încă nimic. Astă-seară, serbarea şi resturile ei, buchetele ofilite, bucăţile de pîine rece. Între cele două, o noapte albă, cînd străbătuse cu Françoise în lung şi în lat Pajiştile şi viaţa lor, şi care reducea aceste două zile istorice la o răsturnare de evenimente puţin cam prea plină de surprize, de hotărîri, de schimbări... Se simţise cuprins de dorinţa de a înţepeni în mijlocul acestei vesele dezordini un ţăruş uriaş, pentru a o lega de el, pentru a-i încetini mişcarea...

Vremea continua să fie foarte blîndă, era foarte întuneric şi vremea era foarte blîndă. Au început să danseze în jurul focului. Trunchiurile pline de răşină ardeau cu pocnituri nemaipomenite, cu flăcări uriaşe care luminau Pajiştile pe toată întinderea lor, smulgînd întunecimilor lucruri extraordinar de îndepărtate. Căldura focului, al cărui miez părea alb ca zăpada, se simţea la peste cincizeci de paşi. Lumina sa era atît de puternică încît pădurea fremăta ca un mare perete vertical şi, de cealaltă parte a cheilor, la peste trei sute de metri, focul izbea rîpele cu loviturile mari ale aripilor sale purpurii. Ştii, pădurea aceasta luminată de jos avea intimitatea unui decor de teatru în aer liber, într-o seară frumoasă de vară, nu-ţi pot spune ce fericit am fost, o clipă, nemaipomenit de fericit, auzind cum trosneşte focul, respirînd parfumul răşinii arse, văzînd această culoare de un verde crud pe care serbările nocturne o dau frunzişului... După aceea... Faptele încep să se înceţoşeze. Tîmplele zvîrcesc, inima bate tare, dorinţa te îmboldeşte uşor, te pleci spre mine — capul mi se odihneşte pe genunchii tăi : „Nu mai bea, Julien, dragul meu, nu te mai ţii pe picioare...“ Octave cînta o melodie cu ritm îndrăcit care îi sculase pe toţi de la masă. Se învîrteau ca nişte nebuni, fetele abia dacă atingeau pămîntul cu picioarele. Şi apoi cădeau pe spate, în vreme ce bărbaţii continuau

să țopăie. Se duceau din nou să mai bea ceva, se întorceau în fața flăcărilor, înălțîndu-și paharul :

— Beau pentru Republica liberă de la Comeizas. — Trăiască libertatea, trăiască dragostea, jos munca, jos privilegiile, jos regele, la moarte cu Ludovic Filip ! Ardeți bisericile ! Nu, mai degrabă ardeți prefecturile, depozitele de muniții, birourile de accize... Și-ar fi ars și propria cămașă. De altfel... Și continuau :

— Protestez împotriva cenzitarilor ! Protestez împotriva celor paisprezece ore de muncă ! Protestez împotriva... nu mai știau împotriva cui să protesteze. Tu strigai mai tare decît ceilalți, Julien, dragul meu :

— Protestez împotriva acestui lucru care zdrobește oamenii și care se numește civilizație...

Nu te-ai oprit din protestat pînă în clipa cînd pălăria lui Linsolas s-a pornit să zboare peste jăratec. De îndată toată lumea a încetat să danseze și să protesteze, Octave să sufle din trompetă, pentru că era un spectacol interesant să vezi cum se răsucește și arde pălăria. După ce n-a mai rămas nimic din ea, Octave a început iar să cînte — sau mai degrabă a scos din instrumentul său niște sunete îngrozitoare, stridente, fără cap nici coadă, un cîntec de mînie și de violență. Știi, am avut impresia că acest imn barbar era pentru Octave un fel al lui de a-și arde pălăria, dat fiind că el nu poartă niciodată așa ceva. Parcă am fi văzut din nou pălăria lui Linsolas răsucindu-se în flăcări. Atunci, știi ce s-a întîmplat ? Îți mai aduci aminte ? Huart a pus mîna pe pălăria lui și a aruncat-o în foc. Toți bărbații și-au azvîrlit pălăriile în foc, chiar și Vaïssette, care ținea la pălăria lui ca la ochii din cap. Au ars aruncînd flăcări cu nuanțe ciudate, din cauza coloranților se pare.

— Potoliți-vă, potoliți-vă, au înnebunit !

Cred că dacă femeile nu i-ar fi tras pe toți smintiții ăștia departe de foc, și-ar fi azvîrlit pînă la urmă și cămășile și poate că se azvîrleau și ei înșiși, tot încercînd să sară peste jăratec, nemaiștiind ce să facă pentru a-și duce beția și delirul pînă la capăt. Roumageon clătina din cap ; numai el mai avea pălărie pe creștet, dar nimeni n-a îndrăznit să se atingă de ea. Nu mai era nimic de ars. Atunci au dat foc manechinului meu de paie. După cîtăva vreme, funia s-a rupt și moș holeră s-a zdrobit căzînd pe pămînt și răspîndind mănunchiuri de scîntei în jurul său. Sărbătoarea se sfîrșise, începea dezastrul.

— Aș fi putut să-l împiedic, spuse Julien. Admițînd că îl legam și îl țineam toată noaptea lîngă mine.

Se revărsau zorile. Nu era frig. Văzură trecînd foarte sus pe cerul fără nori o escadrilă de păsări apatride care zburau spre ținuturi mai însorite. Françoise și Julien stăteau pe iarba umedă în fața stînei. Rămășițele carbonizate ale manechinului zăceau pe jos iar pe masă, resturile banchetului. Toți ceilalți se aflau în clipa aceea în cavernă, în jurul lui Octave, întins, cu instrumentul lui complet turtit, răsucit, pe pîntece. Și pe urmă se auziră răsunînd lovituri de cazma în aerul nemișcat și limpede. Françoise își astupă urechile :

— Oh, Doamne, de ce, de ce...

— Îți spun că e din vina mea.

— Nu-i din vina nimănui sau e din vina tuturor. Nu știm să iubim oamenii. Ne bucurăm de prezența lor și lucrurile nu merg niciodată mai departe.

— Atît de repede. Nu mi-am dat seama ce o să se întîmple. În timp ce făceam pe idioții, destinul își ascuțea cuțitașul. Îți amintești cînd și-a aruncat paharul spre mine ?

Mort de oboseală, se corectă mecanic :

— Vreau să spun, Octave.

Repetă prosteste :

— Octave mi-a aruncat paharul...

Cît privește destinul, el n-ascuțise nimic și nu era vorba de nici un cuțitaș. Eu eram destinul. Eu, instalat în legalitatea mea fiziologică de parcă stăteam într-un foliu, eu care consider, ca toți imbecilii, că ceea ce este util majorității oamenilor este mai important decît interesul personal, eu și jalnica mea dare înapoi, eu cel jignit, eu cel grosolan : „Du-te dracului...“ Asta mi-a fost prietenia...

De îndată ce-am înțeles, pe moment ideea m-a scîrbit atît de are încît am avut chef să-i trag o mamă de bătaie. Nu m-am putut opri să-l insult.

— Nu l-ai insultat cu adevărat. I-ai spus s-o șteargă. Nu știai prea bine ce faci.

Julien își încrucișă brațele și le apăsă cu toată puterea pe stomac : toată noaptea își strînsese fălcile pentru a opri obsedanta dorință de a vomita.

— Eram atît de beat, că între clipa cînd manechinul a căzut pe jos și restul, parcă am un gol în cap.

Un gol în cap... Frazele sînt uneori atît de crude...

Acum, urmarea evenimentelor îi revenea cu intermitențe : el și Françoise învîrtindu-se încet pe trei note preluate întruna de Octave, în jurul focului pe cale de a se stinge unde fremătau bucăți de mătase roz, caverne roșietice, aurii... Și uite că tînărul își lasă jos instrumentul, se apropie...

— Hai, o să dansăm toți trei, la-la-la, tra-la-la !

Julien își amintește de o mînă caldă, nerușinată, pusă pe gîtul său.

— Ei, fir'ar să fie ! Porumbeilor, am uitat să vă sărut azi-dimineață...

Mai întîi își lipește buzele de obrazul Françoisei... Și muntele se prăvale peste ei.

— Da' știu că ai noroc, îi spuse el cu vocea lui obosită, tărăgănată, delicată.

— După aceea s-a întors spre mine și m-a privit. M-a privit în ochi exact așa cum mă privești tu. Am crezut că e pur și simplu beat. Apoi și-a pus gura pe obrazul meu, dar într-un mod atît de ciudat, prea aproape de gura mea, beția îl făcea să nu se poată controla... Aceeași gură care o căutase pe a mea în întuneric, cîteva săptămîni înainte. L-am împins cu toată puterea. Du-te'ncolo de netrebnic, fir'ai tu să fii ! Hubert s-a apropiat. Ciinele de pază. Era alb ca varul.

— Hai, gata, Octave...

Îi vorbea foarte blînd, ca unui copil.

— Tu, lasă-mă în pace.

O scenă de menaj — un menaj destrămat probabil. Și Cosette, mai încolo, care ne observa cu coada ochiului.

— S-a aruncat de gîtul meu și a început să plîngă, spuse Françoise. Mirosea îngrozitor de urît. Cred că vomitase o bună parte din vinul băut. Îl mîngîiam pe creștet : bietul meu băiat... Îmi pierdusem capul. Înțelegi, nu știam că există așa ceva. Ce gîscă sînt ! M-am întrebat chiar dacă povestea asta nu s-a întîmplat cumva din cauza mea. Am crezut că-ți poartă pică. S-a îndepărtat de mine și a plecat, tîrîndu-și picioarele. Și-a luat oficleidul și i-a spus Cosettei să se ducă să se culce. Ea i-a răspuns ceva de genul : „Dacă crezi că o să scapi așa...“ Hubert dispăruse. Ceilalți continuau să se țină de glume, de parcă n-ar fi văzut nimic. Dar eu eram atît de stingherită de cele petrecute, mai ales din cauza Cosettei, că te-am tras la celălalt capăt al Pajiștilor. Noaptea și

răcoarea te-au trezit încetul cu încetul. Repetai într-una : „Cum e cu putință, dar cum a putut face una ca asta...“

— Ce m-a îngrozit, a spus Julien, a fost să descopăr în privirea unui bărbat ceea ce găsesc în ochii tăi. Pricepi, bărbații ca mine, vreau să spun cei care nu și-au putut închipui niciodată dragostea altfel decît cu o femeie au tendința, din necunoaștere, din josnicie, sau pur și simplu pentru că le este teamă de ce zace în ei, să considere lucrurile acestea doar o varietate a plăcerii, un joc pervers, o sfidare a legilor naturale. Dar niciodată dragoste. Aș fi trebuit totuși să știu de multă vreme că ființa umană este în stare să iubească în toate direcțiile — chiar în cele mai de necrezut : pe Dumnezeu, de exemplu.

Dar cortina nu căzuse încă. Deodată au auzit, nu prea departe de ei, vocea rugătoare a lui Hubert :

— Octave, te implor, dă-te jos de-acolo...

Un ton de soție, de mamă, îngăduit numai de o mare intimitate sufletească. Atunci oficleidul a început să cînte un soi de melodie războinică. Firește, pentru a-l brava cu un dispreț ironic pe Hubert, Octave nu găsise nimic mai bun de făcut decît să se cațere pe vîrful unei stînci ascuțite ca un corn (înaintaseră și îl vedeau foarte bine profilîndu-se pe cerul licărind de stele), și de acolo de sus își trimitea serenada să adune toate ecourile cheilor.

— Dă-te jos de-acolo, Octave, te implor...

I-o fi zărit cumva ? Instrumentul i-a scăpat din mîini. L-au auzit căzînd și rostogolindu-se peste grohotișuri.

— Ești mulțumit acum... O să ți-l caut mîine dimineață.

— Nu ! — A început să strige ca un nebun. — Nu ! Acum îl vreau, acum, înțelegi !

O aiureală de bețiv. Se aplecă peste prăpastie. Încercă să zărească oficleidul în mijlocul stîncilor, la lumina unui corn de lună. S-a dus lîngă instrumentul său pe drumul cel mai scurt.

Îngrămădite pe arie unde, printre cenușa și murdăriile rămase după petrecere, se sfîrșise o epocă, pachetele, baloturile așteptau clipa plecării, grăbite de sfîrșitul nefericit al lui Octave.

— S-a terminat, spuse Julien. A trecut nemaipomenit de repede.

Așa se spune întotdeauna după. *După* : acea tăietură de foarfecă nemiloasă în mijlocul unei tapiserii pe care spe-

rai s-o continui în fiecare zi, cu aceeași lînă... E de ajuns ca un eveniment — tragic : și la drept vorbind există altele ? — să taie astfel prezentul în două, și imediat trecutul se întoarce, își începe acțiunea sa de distrugere. Pentru a-l ține la distanță pe acest hoț ar trebui să trăim un timp fără schimbări, fără despărțiri, fără constrîngeri... La cea mai mică crăpătură trecutul se prelinge, atacă, dislocă. Moartea lui Octave săpase în mijlocul Pajiștilor o prăpastie adîncă. Aveau — Julien avea impresia că acum vor trebui să se ridice pe vîrful picioarelor pentru a zări pe cealaltă parte a faliei o vară în care se plimbau liniștiți, alaltăieri încă, și care se îndepărta acum, fugea, alăturîndu-se în minte împărățiilor, grădinilor, paradiselor inaccesibile.

Huart, gînditor, se uita la manechinul holerei din care nu mai rămăseseră decît capul și cîteva bucăți de paie carbonizate.

— Ție care ți-era teamă că n-o să se mai întoarcă nimeni... Poți fi sigur că ea se va întoarce. Spune că și dacă ar avea mijloacele să-i ducă trupul de aici, tot pe Pajiști l-ar lăsa.

Julien, cu vîrful piciorului, lovea ușor cadavrul simbolic al cărui maxilar ars, cu pietricele în chip de dinți, rînjea oribil, ca o mască africană. Revedea capul plin de sînge al lui Octave, membrele sale frînte, enorma gaură în craniu, unde apărea puțin din creierul acela în care el ocupase un loc atît de mare. Încerca cel mai ciudat sentiment din viața sa : un fel de dragoste retroactivă, dureroasă, profundă, pentru un tînăr de care îl despărțea totul în viață, dar care, neputincios, lipsit de către moarte de particularitățile lui vătămătoare, de neobrăzarea lor de nesuportat, îl obseda acum cu un farmec atît de puternic cum numai amintirea unei femei ar fi fost odinioară în drept s-o facă.

— Luați destui bani ? Atît cît doriți... zise Julien.

— Nici vorbă să ne atingem de capital. O să aveți foarte mare nevoie de el. Și pe urmă, nu se știe niciodată. Dacă într-o bună zi reîncepe farsa ? O să aveți grijă să ne oferiți un adăpost, nu-i așa ?

— Cine știe, totu-i posibil. Există atîtea boli pe suprafața pămîntului...

— Există cele împotriva cărora nu poți face nimic, rosti Huart pe un ton grav. Și cele pe care le poți vindeca. Am încă destule iluzii ca să mă cred folositor la

ceva. Şi mulţumesc pentru economii. Plecăm mai bogaţi cu vreo patruzeci de ludovici... O avere, chiar aşa !

Mai bogaţi cu patruzeci de ludovici... Ce bătaie de joc, cu mizerie, după această viaţă în pădure, după această viaţă de indieni, bogată în bunuri pe care nu le găseşti decît în relaţia cu spaţiile întinse.

— O să aveţi vreme frumoasă pe drum, spuse Julien. E un noroc...

Sosise clipa cînd nu mai aveau ce să-şi spună, cînd fiecare pornise de acum pe calea sa. Ceilalţi înaintau, adunaţi în urma păstorului şi a măgarului său, care avea să-i ajute să ducă o parte din bagaje pînă la Trèves. Apoi, direcţia Le Vigan cu trăsura. După ce vor trece de Ganges, de pe drum vor zări în depărtare clădirea ciuruită de ferestre a leprozeriei.

— Toulon, întrebă Julien, peste trei, patru zile ?

Huart tăcea. Aruncă o privire de jur împrejur, peste Pajişti, peste rîpe, peste pădure de parcă, avînd certitudinea că n-o să se mai întoarcă, ar fi vrut să-şi întipărească în minte aceste imagini pentru totdeauna. Era foarte roşu la faţă. Deodată, se repezi la manechinul ars şi îl aruncă departe cît putu de tare.

— Fir'ar să fie de treabă, zise el. Hai, s-o'ntindem.

Îl strînse pe Julien în braţele lui de tăietor de lemne. Barba îi era umedă.

Cosette se apropie. Françoise o ţinea de braţ. Ea îşi ridică faţa spre Julien, tulburată, palidă.

— Biata mea copilă, dacă ai şti...

Cuvintele... false, trădătoare...

Îi simţi obrazul nemişcat lîngă buze. Ea murmură cu o voce greu de auzit :

— Nu-i din vina ta... Flori pe mormînt...

— O să-i înălţăm un mausoleu, ştii, ca acele morminte celtice care există în pădure. Dacă nu vii de Crăciun o să venim noi să te luăm...

Repede, să plece acum. Către Ardusson :

— Dacă am porni şi noi astăzi ? Mîine am fi la Florac. Poimîine la Mende. Ce zici ?

— Zic că-i foarte bine, spuse Ardusson. Moartea, golul ăsta, e prea mult deodată. O mică schimbare ne-ar fi binevenită.

Oile începuseră să se scurgă spre potecă. Măgarul era încărcat. Păstorul le strînse mîna. În sfîrşit, se îmbrăţişară cu toţii în tăcere. Copiii erau fericiţi, nu să plece, ci să se mişte, să cunoască din nou atmosfera călătoriilor,

să umble în mijlocul unei turme. Femeile plîngeau : „O să ne întoarcem, o să ne întoarcem". Bărbaţii porniseră de pe acum cu pasul încet şi măsurat al drumurilor lungi. Curînd nu mai fură decît o panglică de culori nedefinite care şerpuia în josul Pajiştilor, printre ramurile violete şi trunchiurile musculoase ale pădurii pe jumătate despuiate de frunze. Aplecaţi toţi cinci pe meterez, tăcuţi, cu inima rănită, ascultau cu toată atenţia clinchetul firav al clopoţeilor care urca, pînă la ei, cu o claritate ireală, în tăcerea acestei dimineţi răcoroase, plină de mirosuri de scoarţă de copac şi de toamnă. Îl auziră multă vreme : lucrurile care dispar pentru totdeauna au uneori delicateţea să o facă în infinit mai multă vreme decît celelalte. Apoi torentul reîncepu încet să şoptească, înăbuşind acest gingaş murmur de adio pe care credeau că îl mai aud încă în tresăltarea uşoară a apelor.

Cu braţele atîrnîndu-le, uşor năuciţi, se uitară unul la altul ; tăcerea lor puţin stingherită avea aerul că spune : continuarea unei asemenea aventuri dincolo de limitele îngăduite de raţiune nu riscă oare să ne lase în gură un gust amar ? Ardusson se scutură primul :

— Bun, înainte ! Nu-i cazul nici să ne pierdem vremea, nici să ne văităm. Avem etape grele de parcurs. Vremea e frumoasă, cerul prielnic. Ale noastre-s toate drumurile. Uite, diseară o să ne plătim paturi la han şi o masă bună. Din cînd în cînd, nimic nu-i mai gustos decît ce-i gătit de alţii...

— Astea chiar că-s vorbe înţelepte, zise Julien. Şi pe urmă, degeaba a spus Roumageon ce-a spus : la vară lungă şi uscată, iarnă aspră şi timpurie. Ne putem trezi cu geruri dintr-o clipă într-alta. Sîntem departe de a fi pregătiţi. O să fie mii de lucruri de făcut.

Intimidaţi, regăsiră poiana, caverna — cumplit de goale. Cîteva culcuşuri păstraseră chiar urma unui trup. „Ia te uită, Félicien şi-a uitat arcul şi săgeţile, un altul pipa, un al treilea cuţitul". În mod inevitabil, dată fiind toată povestea asta, panica în plină noapte, înmormîntarea făcută la repezeală, a doua zi graba care îi apucase să-şi facă bagajele, ca şi cum n-ar fi voit să-i lase morţii timpul să-şi pună pecetea pe aceste locuri unde fuseseră atît de fericiţi... Relicve preţioase ca nişte obiecte de muzeu ; le aşezară cu pioşenie pe o etajeră.

Huart făgăduise să declare accidentul la jandarmerie.

Şi ei erau dornici să plece, să lase să treacă mai multe zile peste acest gol, peste această rană vie unde veghea o cruce, chiar în mijlocul Pajiştilor.

În clipa cînd pătrundea pe potecă, Julien aruncă o ultimă privire spre minuscula movilă de pămînt îngrădită de pietre plate, împodobită cu un braţ de ramuri purpurii : oare Octave găsise fără să vrea calea fără greş de a rămîne aici pentru totdeauna ? Soarta are uneori nişte şiretlicuri...

Călătoria dură vreo douăsprezece zile. Nimic nu era mai plăcut decît să regăseşti case, străzi, magazine, zgomote, chipuri. Această lungă izolare le făcuse vederea mai ageră. Totul părea surprinzător, agreabil, fabulos : acoperişurile îmbrăcate în plăci de ardezie albastră, stînse una lîngă alta, lucitoare ca nişte solzi de peşte. Străduţele sonore, umbroase, unde aerul răcoros şi proaspăt de la munte purta, înteţindu-le, mirosuri de fumuri acre, de lemn tăiat de curînd cu fierăstrăul, de piele, de balegă. Ce frumoşi erau munţii, dimineaţa, cînd deschideau obloanele micilor hanuri, după nopţi catifelate petrecute între cearşafuri cu miros de levănţică. Drumeagurile care unduiau la suprafaţa acestui mare ţinut muntos le aruncau în faţă, la fiecare cotitură, uriaşe bucăţi de orizonturi noi. Toate pantele se găteau de-ai fi zis că toamna, în aceste regiuni sănătoase, curăţate, şi pline de viaţă, nu era niciodată decît o primăvară în sens contrar : pretutindeni părăluţe, gălbenele-de-pădure pe care vîntul puternic şi tînăr de pe podişuri le făcea să tremure, înainte ca un val de ger să ardă totul. Pe alocuri, cerul se împodobea cu norişori albi, cu puţin mai mari decît nişte fulgi de vată ; păreau lipsiţi de importanţă. După Ardusson, care citea pe cer cum citeşti într-o carte, veneau însă pur şi simplu ca să vadă cum stau lucrurile. Şi într-o dimineaţă, va sosi grosul trupei care, acolo, peste Atlantic, îşi pregătea campania de iarnă, ascuţindu-şi vînturile reci, încărcîndu-se cu proiectile îngheţate.

Acest ţinut cu dublă primăvară le părea din ce în ce mai multă că personifică o anumită concepţie geografică a libertăţii (după cum alte regiuni întrupează echilibrul, virtutea, melancolia, fecunditatea carnivorelor etc.) : toate drumurile sfîrşeau în cer, navigau cît mai sus cu putinţă, spre destinaţii care nu mai ţineau de pămînt, ci mai curînd de un continent ceresc dispărut, şi care ar fi lăsat

întrerupte și terminîndu-se în gol toate căile care duceau spre el. În aceste pășuni de pe înălțimile muntelui Lozère, unde vîntul înainta cu pași mari, Julien se gîndea fără voia lui la *Mayflower*. Françoise sărea de brațul lui, i se se agăța de gît : „Ce fericită sînt — atît de fericită..." El săruta această gură naivă oprind-o să mai rostească cuvintele de bucurie de care îi era atît de teamă, de parcă în vreun colț de cer ar fi vegheat unul din acei arcași nevăzuți cu urechea atît de fină atunci cînd pe pămînt se vorbește de fericire.

O luaseră pe drumul dinspre Meyrueis — un tîrg medieval așezat la încrucișarea a trei torente, unde oamenii aveau aerul că trăiesc exact cum le năzărea, și pe unde, de altfel, holera părea să nu fi făcut decît incursiuni scurte și puțin sîngeroase, descurajată fără îndoială de această atitudine ușuratecă, ușor obraznică a localnicilor — apoi către Florac, prin spațiile nelocuite, cu mari tălăzuiri, ale platoului Méjean. De aici încolo, ținutul atingea o dimensiune de-a dreptul metafizică. Inutil să-ți faci griji pentru Istoria oamenilor. Aceste grămezi de pietre milenare, — unde se părea, în mijlocul unei atari economii de materie vie, că cel mai mic lichen creștea pentru prima oară, — îți dădeau o anumită idee de cum fusese lumea chiar în dimineața creării sale, și de ceea ce va să fie într-o bună zi dacă Domnii făuritori de imperii continuau să joace cărți proaste și să piardă partida.

La Florac — un tîrgușor ciudat care nu părea în stare să fie altceva decît o stradă, fie din lipsă de imaginație, fie din economie, în afară de partea dinspre coastele platoului Méjean, unde se hotăra să aibă un cartier de clădiri întunecoase și dărăpănate ai cărui locuitori probabil că nu se veseleau în fiecare zi, — făcură rost de haine groase și rezistente care le dădură un aer de țărani înstăriți, avînd dublul avantaj de a-i păzi de frig și de a înșela vigilența jandarmilor : evident că n-aveau nici acum acte de identitate. Georgette Boué, care străbătuse plină de vioiciune douăzeci de leghe, declară că o trăsură ar fi binevenită. Luară una pînă la Mende. Sus pe imperială dansau coșuri de găini bine legate care îi urmăreau pe oameni cu o privire rece. Țărăncile care își duceau păsările la piață aveau aceiași ochi rotunzi cu priviri neprietenoase, și erau și ele strînse din cap pînă în picioare în haine negre, care abia le lăsau să respire : numai văzînd atîta neînduplecare și atîta asprime simțeai că, pe aici, într-un viitor nu prea îndepărtat avea să fie din nou

moda cămăşilor de noapte despicate numai în faţă, şi dacă era nevoie, a unei reforme a Reformei, pînă cînd totul avea să fie complet pustiit.

După Florac, Mende li se păru Sodoma şi Gomora. Fetele erau grăsuţe, trandafirii, bine hrănite, aveau chiar îndrăzneala să lase să se ghicească aceasta, vitrinele erau încărcate de mezelurile cele mai felurite, de tot soiul de alimente şi tot acest etalaj spunea că aici pămîntul era de altă calitate şi crucea era în alte mîini. Oraşul cobora direct din evul mediu : străzi cotite, cu rigola pe mijloc, negustori ambulanţi de oţet, de lapte de măgăriţă, de mirodenii, de balsamuri, de obiecte de cult. O catedrală de să facă să pălească de ciudă nordul Franţei. Pretutindeni ţinutul lăsa să se zărească coaste de munte, bucăţi de pădure, fîşii de pajişti, pe deasupra acoperişurilor, detaşîndu-se pe cerul tuturor străduţelor.

Se opriră la Mende patru zile. De frica jandarmilor, Vaïssette rămase la han ca să bea, să mănînce, să fumeze, să doarmă şi pentru tot restul. În acest timp, Julien şi Ardusson făceau cumpărături serioase, lăsîndu-le pe Françoise şi pe mama ei să se ocupe de aprovizionare, de haine, de lenjerie etc. Cumpărară mai întîi o căruţă mare cu coviltir şi un catîr voinic. Dar cum să ajungă cu toate acestea sus pe Pajişti ? Pînă la refacerea podului şi la deschiderea unui drum prin pădure, căruţa avea să rămînă în vale, ascunsă în mijlocul tufişurilor, ca să nu ispitească pe nimeni, iar poverile aveau să le pună pe catîr : în cinci sau şase drumuri, totul avea să fie la adăpost. Îşi procurară şi puşti, pistoale şi toate cele necesare pentru a se folosi de această artilerie. A treia zi după sosirea lor, auziră chiar în zori, pe sub ferestre, un întreg convoi : era zi de tîrg. Se repeziră şi cumpărară un plug, tot soiul de unelte, de instrumente agricole, şi în plus, de la un negustor de mărunţişuri, un butoiaş cu smoală, cîlţi, lămpi, fierăstraie, patru ciocane, frînghie şi cincizeci de livre de cuie mari.

— N-am vîndut atîtea cuie de cînd sînt, le spuse negustorul. Ce-o să faceţi cu toate cuiele astea ?

— O să ne refacem acoperişurile, zise Ardusson. Toate grinzile sînt putrede, şi se spune că o să fie o iarnă grea, nu ştiu dacă pricepeţi ce vreau să spun.

— Pricep foarte bine. E defectul acoperişurilor moderne. Cei de odinioară ştiau ce fac aşezînd pietrele plate pe bolţi acoperite cu pămînt. Astea ţineau cîteva secole

Dar trebuie să aveţi ...
cuiţi ?

— Pe podişul Aubrac, zise Julien, care ...
să n-aibă încredere în oamenii ce manifestau o curiozitate nelalocul ei. Înspre Laguiole. O vale îndepărtată. Dar iarba e grasă şi aerul foarte bun pentru soţia mea care are bronhiile fragile. Ah, e foarte trist, am fost nevoiţi să părăsim Parisul la recomandarea medicului...

Chiar în aceeaşi seară, la han, scrise patru scrisori. Una doctorului Moraud, în care îi spunea că se simţea extraordinar de bine şi că — de îndată ce îşi va vinde casa — va face să-i ajungă la domnul notar Deleuze, de la Nîmes, cei douăzeci de ludovici pe care i-i datora (scrisoarea nu avea să sosească niciodată la destinaţie). A doua era adresată domnului Deleuze, informîndu-l în legătură cu aceste dispoziţii, rugîndu-l să grăbească vînzarea şi să binevoiască să trimită banii, după reţinerea sumei cheltuite şi a onorariului său, la Florac, la domnul notar Broche. A treia scrisoare era menită să-l înştiinţeze pe acesta din urmă asupra expedierii respective şi să-l roage să se informeze asupra proprietăţilor de vînzare în regiune.

Cît priveşte a patra scrisoare, ea era pentru Thérèse (pusă la poştă la Mende, zădărnicea aproape complet orice căutare a sa) — o scrisoare cenuşie, fără înfloriturî sau provocări inutile : fericirea îi aducea mai mult remuşcări decît satisfacţia reuşitei.

Draga mea Thérèse,

Iartă-mi toată suferinţa pe care ţi-o voi provoca. Nu mai pot trăi la Paris, nici nu mai pot împărtăşi genul de viaţă pe care îl duci. Am fost bolnav de holeră şi m-am vindecat. Această vindecare aproape miraculoasă a atras după sine altele, tot atît de miraculoase. Îţi las partea mea de bunuri. Această scrisoare va ţine loc de obligaţie pe lîngă notarul tău. Păstrez numai casa pe care am moştenit-o de la părinţi. Voi duce o viaţă retrasă, într-un loc unde cred că n-ai putea rămîne mai mult de o zi fără ca sănătatea ta morală să fie grav ameninţată. Aşa a vrut Dumnezeu. Te asigur de afecţiunea mea veşnică şi te rog încă o dată să mă ierţi.

(Cel mai tare este că această afecţiune dublată de milă devenise mai adevărată decît fusese vreodată, aşa că expedie scrisoarea nu fără o uşoară strîngere de inimă).

În dimineaţa zilei de 1 noiembrie, cînd plecară, toată regiunea dispăruse într-o ceaţă deasă s-o tai cu cuţitul.

moda cămăşilor de noapte despicate numai în faţă, şi dacă era nevoie, a unei reforme a Reformei, pînă cînd totul avea să fie complet pustiit.

După Florac, Mende li se păru Sodoma şi Gomora. Fetele erau grăsuţe, trandafirii, bine hrănite, aveau chiar îndrăzneala să lase să se ghicească aceasta, vitrinele erau încărcate de mezelurile cele mai felurite, de tot soiul de alimente şi tot acest etalaj spunea că aici pămîntul era de altă calitate şi crucea era în alte mîini. Oraşul cobora direct din evul mediu : străzi cotite, cu rigola pe mijloc, negustori ambulanţi de oţet, de lapte de măgăriţă, de mirodenii, de balsamuri, de obiecte de cult. O catedrală de să facă să pălească de ciudă nordul Franţei. Pretutindeni ţinutul lăsa să se zărească coaste de munte, bucăţi de pădure, fîşii de pajişti, pe deasupra acoperişurilor, detaşîndu-se pe cerul tuturor străduţelor.

Se opriră la Mende patru zile. De frica jandarmilor, Vaïssette rămase la han ca să bea, să mănînce, să fumeze, să doarmă şi pentru tot restul. În acest timp, Julien şi Ardusson făceau cumpărături serioase, lăsîndu-le pe Françoise şi pe mama ei să se ocupe de aprovizionare, de haine, de lenjerie etc. Cumpărară mai întîi o căruţă mare cu coviltir şi un catîr voinic. Dar cum să ajungă cu toate acestea sus pe Pajişti ? Pînă la refacerea podului şi la deschiderea unui drum prin pădure, căruţa avea să rămînă în vale, ascunsă în mijlocul tufişurilor, ca să nu ispitească pe nimeni, iar poverile aveau să le pună pe catîr : în cinci sau şase drumuri, totul avea să fie la adăpost. Îşi procurară şi puşti, pistoale şi toate cele necesare pentru a se folosi de această artilerie. A treia zi după sosirea lor, auziră chiar în zori, pe sub ferestre, un întreg convoi : era zi de tîrg. Se repeziră şi cumpărară un plug, tot soiul de unelte, de instrumente agricole, şi în plus, de la un negustor de mărunţişuri, un butoiaş cu smoală, cîlţi, lămpi, fierăstraie, patru ciocane, frînghie şi cincizeci de livre de cuie mari.

— N-am vîndut atîtea cuie de cînd sînt, le spuse negustorul. Ce-o să faceţi cu toate cuiele astea ?

— O să ne refacem acoperişurile, zise Ardusson. Toate grinzile sînt putrede, şi se spune că o să fie o iarnă grea, nu ştiu dacă pricepeţi ce vreau să spun.

— Pricep foarte bine. E defectul acoperişurilor moderne. Cei de odinioară ştiau ce fac aşezînd pietrele plate pe bolţi acoperite cu pămînt. Astea ţineau cîteva secole

Dar trebuie să aveţi .
cuiţi ?

— Pe podişul Aubrac, zise Julien, care ...
să n-aibă încredere în oamenii ce manifestau o curiozi...
nelalocul ei. Înspre Laguiole. O vale îndepărtată. Dar iarba e grasă şi aerul foarte bun pentru soţia mea care are bronhiile fragile. Ah, e foarte trist, am fost nevoiţi să părăsim Parisul la recomandarea medicului...

Chiar în aceeaşi seară, la han, scrise patru scrisori. Una doctorului Moraud, în care îi spunea că se simţea extraordinar de bine şi că — de îndată ce îşi va vinde casa — va face să-i ajungă la domnul notar Deleuze, de la Nîmes, cei douăzeci de ludovici pe care i-i datora (scrisoarea nu avea să sosească niciodată la destinaţie). A doua era adresată domnului Deleuze, informîndu-l în legătură cu aceste dispoziţii, rugîndu-l să grăbească vînzarea şi să binevoiască să trimită banii, după reţinerea sumei cheltuite şi a onorariului său, la Florac, la domnul notar Broche. A treia scrisoare era menită să-l înştiinţeze pe acesta din urmă asupra expedierii respective şi să-l roage să se informeze asupra proprietăţilor de vînzare în regiune.

Cît priveşte a patra scrisoare, ea era pentru Thérèse (pusă la poştă la Mende, zădărnicea aproape complet orice căutare a sa) — o scrisoare cenuşie, fără înfloriturî sau provocări inutile : fericirea îi aducea mai mult remuşcări decît satisfacţia reuşitei.

Draga mea Thérèse,

Iartă-mi toată suferinţa pe care ţi-o voi provoca. Nu mai pot trăi la Paris, nici nu mai pot împărtăşi genul de viaţă pe care îl duci. Am fost bolnav de holeră şi m-am vindecat. Această vindecare aproape miraculoasă a atras după sine altele, tot atît de miraculoase. Îţi las partea mea de bunuri. Această scrisoare va ţine loc de obligaţie pe lîngă notarul tău. Păstrez numai casa pe care am moştenit-o de la părinţi. Voi duce o viaţă retrasă, într-un loc unde cred că n-ai putea rămîne mai mult de o zi fără ca sănătatea ta morală să fie grav ameninţată. Aşa a vrut Dumnezeu. Te asigur de afecţiunea mea veşnică şi te rog încă o dată să mă ierţi.

(Cel mai tare este că această afecţiune dublată de milă devenise mai adevărată decît fusese vreodată, aşa că expedie scrisoarea nu fără o uşoară strîngere de inimă).

În dimineaţa zilei de 1 noiembrie, cînd plecară, toată regiunea dispăruse într-o ceaţă deasă s-o tai cu cuţitul.

Călătoria deveni plină de mister. Brazii de pe marginea drumului care urca spre pasul Montmirat îşi întindeau spre ei braţele acoperite cu mîneci largi care îi făceau să semene cu nişte alchimişti sau cu nişte vrăjitori. Trecură departe de cîteva ferme scufundate în ceaţă, într-o tăcere de holeră. Se întrebau dacă restul grupului ajunsese cu bine acasă. Françoise se gîndea la apartamentul unde locuia la Marsilia. „Am părăsit mormîntul acela", îşi spunea ea şi se repezea la gîtul lui Julien ca cineva căruia îi este frică să nu se trezească în mijlocul unui vis frumos. Vorbiră din nou despre moartea lui Octave. Françoise era de părerea lui Julien: dacă respingea ipoteza unei sinucideri mai mult sau mai puţin camuflate de autorul ei în accident, ea credea totuşi că Octave nu alesese din întîmplare stînca cea mai abruptă din meterez pentru a-şi prezenta numărul.

— Există gînduri care ne mînă şi pe care nu le cunoaştem, spunea ea. Dacă Octave ar fi vrut să nu ne părăsească niciodată n-ar fi putut s-o facă mai bine.

Georgette Boué declară că Dumnezeu însuşi îl pedepsise pe Octave pentru că nutrise în suflet un simţămînt atît de groaznic.

— Nimic nu-i groaznic cînd e vorba de iubire, spuse Ardusson. Şi totul e groaznic în afara iubirii. Dacă noi sîntem zece oameni care mîncăm o pîine ce nu seamănă cu pîinea celorlalţi, o să existe întotdeauna unii care, crezîndu-se în măsură să-şi judece semenii, vor fi gata să afirme că aparţinem unei secte periculoase. Cum vă înălţaţi un pic deasupra mediocrităţii generale deveniţi tot atît de vinovaţi ca Octave. E cazul dumitale, de altfel, dragă prietenă. E cel al lui Julien şi al fiicei dumitale, şi e şi al meu.

— Te asigur, zise Julien, că reacţia mea...

— Oh, nu reacţia ta l-a omorît pe Octave. E felul nostru al tuturora de a aproba moartea păcătosului obligîndu-l să trăiască printre noi ca un ciumat. Nu pe tine trebuie să te învăţ că nimic din ceea ce este omenesc n-ar trebui să ne fie străin, chiar dacă sîntem complet indiferenţi la ceea ce caută cu ardoare vecinul nostru. Dar uite, ne mulţumim să primim în farfurie o morală gata pregătită, o răspîndim în jurul nostru prin simplul fapt că am acceptat-o ca atare şi astfel devenim ca nişte ziduri pentru cei care s-au îndepărtat cît de cît de ce numim noi calea cea dreaptă. Oarecum din cauza tuturor acestor lucruri a murit bietul Octave.

Catîrul înainta cu o viteză de melc, dar căruța fusese atît de bine aranjată iar prelata închisă la spate și pe laturi îi apăra atît de bine de frig și de umezeală încît aveau o extraordinară senzație de bunăstare străbătînd întinderile pleșuve și pustii ale podișului Sauveterre, la căldură, strînși unii lîngă alții în această lume închisă. Spre a evita Florac care le spusese tot ce-avea de spus și le arătase totul de prima dată, o apucaseră pe un drum care traversa Sauveterre coborînd spre Peyreleau și Le Rozier. În prima seară se opriră într-o stînă părăsită, care mirosea a silex și a păsări de pradă. Fripseră cîrnați la un foc mic de grozamă și tăiară felii dintr-o pîine mare albă ; li se părură mai pufoase decît bezelele.

A doua zi, atmosfera era la fel de întunecată și de cenușie de jur împrejur, atîta doar că ceața părea să fie și mai deasă : din fundul căruței abia dacă se zăreau urechile catîrului.

— Sînt toate șansele să se preschimbe în ploaie, și poate chiar în mai rău, sus pe munte, spunea Ardusson. Dar Françoise și mama sa avuseseră inițiativa cumpărării unor suluri mari de pînză ceruită pentru a face din ea un fel de haine de ploaie care să le permită domnilor să lucreze afară pe orișice fel de vreme. Se rătăciră pe drumeaguri care se înfundau în ciudate pîlnii — niște cîmpuri cultivate — și fură nevoiți să facă uneori calea întoarsă. Merișorul lustruit de ceață răspîndea un miros puternic și amărui. În căruță, pe mai departe la căldură și bine adăpostiți în mijlocul unui adevărat cuib de cuverturi, se amuzau speriindu-se atunci cînd zăreau înălțîndu-se în negură siluetele fantomatice ale arborilor singuratici. Seara ajunseră la Peyrelau și își îngăduiră să petreacă o ultimă noapte la han ; deși destul de lungă, etapa de a doua zi trebuia să-i poată duce din nou pe Pajiști : acum erau grăbiți să se întoarcă din cauza caprelor și a oilor ; închise în țarc cu fîn și apă pe săturate (surplusul izvorului se vărsa într-unul din molizii scobiți de Brun), nu li se putea întîmpla mare lucru, atîta doar că în absența stăpînilor, dușmanul lor de cînd lumea putea să-și scoată nasul din pădure. Își oferiră o masă bună — păstrăvi, o tocană de raci, specialitatea casei, și o pulpă de miel la frigare ; își petrecură seara încălzindu-și obrajii în fața vetrei, savurînd vin de nuci și vorbind despre holeră și despre Ludovic Filip cu gazda

lor, care avea păreri prea loaiale pentru a stabili vreo legătură între cele două subiecte.

Plecară foarte devreme. Vremea continua să rămînă neschimbată. După un urcuş nesfîrşit printr-o pădure de pini înmiresmată, drumul îi sui deodată pe o creastă a podişului unde nu mai era nici urmă de ceaţă. Un soare călduţ, neaşteptat, le mîngîia faţa. Cerul era de un albastru palid şi neprihănit şi, în jurul lor, cît vedeai cu ochii, se întindea o surprinzătoare mare de vată pe care pluteau cîteva insule.

— Potopul, zise Ardusson. Apoi arătă cu degetul ceva agăţat de coasta muntelui Aigoual care ieşea din aceste valuri pufoase şi moi, un fel de promontoriu în formă de ciupercă de stejari mediteraneeni : Pajiştile.

Sosiră acolo noaptea. Puseră în spinarea catîrului lucrurile cele mai de preţ şi fiecare îşi luă partea lui de bagaje. Era întuneric ca într-o pivniţă. Din fericire aveau lămpi bune. În ţarc, unde se năpustise Vaïssette, nici o surpriză neplăcută, totul era în ordine. Alinierea de culcuşuri goale şi atmosfera duşmănoasă şi rece din cavernă îi alungă spre stînă. Cînd să împingă uşa, Françoise scoase un mic ţipăt înăbuşit ; Julien îşi apropie lampa. Lîngă uşă era proptită o piatră pe care o mînă stîngace scrisese cu ajutorul unei bucăţi de mangal :

Ie oprit dă rămas aci

— Începe, zise Julien.

Avu brusc impresia absurdă că epidemia se dezlănţuise din nou, mai neliniştitoare ca niciodată.

— E o glumă, spuse Julien a doua zi dimineaţa. Nişte puşti de prin împrejurimi au putut foarte bine să se distreze jucîndu-ne festa asta, dar nu-i ceva grav ; sau chiar un vînător oarecare, invidios pe laţurile noastre : „Ia te uită ce bine s-au instalat... Da' lasă, o să vezi, o să le retezăm noi unghiile". Vă repet că-i o glumă. Şi ce vreţi să fie altceva : nu s-au atins de nimic. Ca să ne necăjească, era uşor să le dea drumul oilor în pădure, sau chiar să ni le fure.

Afară nu mai era ceaţă. Dar vremea se stricase : cerul era cenuşiu, ţinutul tăcut, arborii stăteau într-o totală nemişcare. În pragul stînei, Françoise observa

împrejurimile ; neliniștea din priviri nu-i dispăruse cu totul la auzul explicațiilor lui Julien. El insistă :

— Pajiștile sînt un bun sătesc. Al unui sat ai cărui locuitori au murit sau au plecat de ani de zile : și-atunci ?

Le fusese foarte frică, ieri seară, mamei și fiicei, că o să vadă apărînd din întuneric vreun licantrop[1] ! Liniștite, dar foarte puțin, de prezența armelor, speriate de cel mai mic zgomot, ceruseră insistent ca ușa să fie închisă cu o scîndură foarte groasă. Pe moment, cei trei bărbați nu prea știuseră cum să interpreteze întîmplarea. Cartea de vizită lăsată în fața ușii în timpul absenței lor era de o concizie ale cărei rele intenții erau sporite de impresia de uluire și de bezna nopții. La lumina zilei, micul anunț nu mai inspira aceleași comentarii triste pe care fiecare dintre ei le putuse face în sinea sa. Dimineața, ceea ce-i supăra cel mai mult este că vizitatorul sau vizitatorii putuseră zări mormîntul. Fie că jandarmii fuseseră anunțați fie că nu, Dumnezeu știe ce proporții avea să ia acest mormînt în bîrfeli, chiar dezvinovățit de cruce și de buchetele sale de frunze. În sfîrșit sanctuarul fusese pîngărit : proprietari să fi fost și tot n-ar fi fost mai supărați.

Ardusson se dusese să vadă dacă se atinseseră de lațuri. Se întoarse agitînd o tulpină de lemn. Era o țeavă lungă de aruncat mici proiectile, tăiată dintr-un lujer de soc. O găsise lîngă capcane care nu fuseseră cruțate : toate erau trîntite ; sub pietre nici o pasăre.

— Niște puști obraznici care au trecut pe-aici ; probabil că s-au întors acasă cu buzunarele doldora de sturzi și de mierle. După părerea mea, afacerea-i clasată. Și pe urmă, spuneți-vă că nu ne-am instalat aici pentru totdeauna. De îndată ce notarul tău o să ne descopere cea de-a șaptea minune a lumii... Pînă atunci, dacă vreți să vă încredeți în vechea mea experiență, trebuie să ne suflecăm mînecile dacă nu vrem să fim nevoiți să ne facem rachete ca laponii. Ia uitați-vă la cer...

Începea să sticlească. Totul era cenușiu pînă hăt departe. De un cenușiu ușor fosforescent pe care cel mai mic detaliu al peisajului ieșea în evidență ca o linie trasă cu cărbunele de desen. Nimic mai liniștitor decît

---

[1] Om sau spiriduș, personaj cu intenții rele din basmele populare, avînd înfățișarea unui lup și rătăcind noaptea prin păduri și peste cîmpii.

aceste stepe de pe înălțimi scufundate într-o toropeală dulce și vătuite de o tăcere care părea să fie de pe acum cea a zăpezii.

Lui Julien îi plăcea în mod deosebit această vreme de iarnă închisă în ea însăși ca o pisică făcută ghem. O vreme fără amintiri, fără speranțe costisitoare. O vreme de sevă ce se odihnește în tihnă, de suflet în adormire, de înțelegere a sensului realităților, după chipul și asemănarea acestor înălțimi încotoșmănate într-un frig unde totul ținea loc de blană. Trupul își lua revanșa și se purifica de otrăvurile delicioase cu care îl îmbibase vara. Își ajungea. Trăia o viață sedentară și inconștientă, închis voluptuos în viețuirea sa de animal, surd la comunicările venite din zone înșelătoare sau inaccesibile. Această vreme de abstinență era cea a cunoștințelor dezinteresate, nu cea a căutărilor și a cercetărilor pline de neliniște. Ea îi dădea spiritului un fel de autonomie și de rodnicie deosebite, favorabile dobîndirii înțelepciunii precum și muncii retrase, ca într-o mînăstire. Între creier și trup nu mai exista acea relație violentă, de o intensitate periculoasă și pentru unul și pentru altul, care alătura nevoilor și satisfacțiilor unuia dorințele înflăcărate și nemăsurate ale celuilalt, fiecare luîndu-l ca model pe celălalt pentru a-și duce pînă la capăt nebunia și distrugerea. Nu mai era acum acea supralicitație pătimașă și pînă la urmă bolnăvicioasă la care participau două lucruri menite mai curînd să se conteste decît să se completeze, ci o uniune tainică și rodnică în care fiecare de partea sa își juca rolul și se bucura egoist de niște plăceri pe care nu și le datora decît lui însuși. „O să devenim niște țărani adevărați", își spunea el.

Trebuiau de altfel să devină țărani, pe toate planurile, și repede. Ardusson, tenace, găsește chiar timp să indice pe scurt în jurnalul său muncile efectuate de cei cinci naufragiați voluntari — acesta este termenul pe care îl folosește — zoriți din urmă de frica de a vedea căzînd zăpada din acest cer care, din sticlos cum era, tinde încetul cu încetul să ia culoarea fontei și zgîrie acum vîrful munților. Julien dorea să se bată fără încetare cu lucrurile, să-și supună trupul la muncile cele mai aspre, să cuprindă realitatea cu mîinile goale : dorința îi este îndeplinită într-o măsură mai mare decît sperase vreodată. În cursul primei jumătăți a lunii

noiembrie tot ce izbutesc să realizeze aceşti apucaţi pe Pajişti — şi chiar lîngă Pajişti, dat fiind că trebuie reconstruit podul şi trebuie făcut un drum pentru a putea aduce pînă sus căruţa absolut necesară la căratul lemnelor care vor trebui puse şi la adăpost — constituie o faptă cu adevărat ieşită din comun.

E drept că prezenţa catîrului le uşurează munca: este de necrezut ce greutăţi poate transporta într-o singură zi acest animal liniştit şi neobosit, cu piciorul sigur, cu o fire puţin sperioasă. Cele şase scînduri foarte groase necesare pentru refacerea podului sînt la locul lor în cîteva ceasuri. Provin de la şantierul de lemne deschis în pădure de Jules cel de treabă, şi pe care toate aceste lucrări îl vor goli într-un ritm foarte rapid. Cel mai mult timp îl va lua aducerea pe Pajişti a căruţei. Trebuie să coboare pînă la Trèves cu toţii, să se ducă să caute la pasul Pietrei Înălţate poteca forestieră care duce pînă la pod, ceea ce face cu totul vreo zece leghe. Ardusson este însărcinat cu operaţia. În acest timp, Julien şi Vaïssette vor lărgi cărarea cu lovituri de topor, lăsînd în urma lor un măcel de trunchiuri şi de ramuri. Înaintînd de-a lungul cărăruii, căruţa va recupera tot acest combustibil: vor realiza două lucruri dintr-o lovitură. Trunchiurile subţiri vor servi la aranjarea interiorului stînei, neterminată încă, dar în privinţa aceasta nu-i nici o grabă, zăpada va putea să cadă cu fulgi mari cît pumnul, animalele sînt adăpostite de pe acum în cavernă, staul şi hambar ideale, unde provizia de fîn este ţinută la loc uscat. Vor avea un acoperiş deasupra capului pentru a înălţa acei pereţi despărţitori care vor oferi un minimum de intimitate celor care o doresc. Pentru moment, continuă să doarmă într-un colţ cam îngrămădiţi unii peste alţii, ca în vremurile bune, dar Georgettei îi place mai mult aşa. Mai are un fond de prejudecăţi care o fac să prefere această soluţie celei de a împărtăşi oficial patul unui bărbat care nu-i este încă soţ. În hanuri, au avut camere separate şi nu stau împreună decît întîmplător, cu prilejul siestelor puse la cale în taină, sau a aşa-zişelor plimbări sub clar de lună care sfîrşesc în cavernă unde, printr-un acord nemărturisit, nu se duce nimeni cînd cei doi se fac nevăzuţi. Dat fiind că este nevoie de o grămadă de hîrtii pentru a trece prin faţa preotului şi a primarului, şi că alcătuirea unui dosar de stare civilă riscă să-i pună unele probleme lui Vaïssette, Ardusson se întreabă dacă n-ar fi

mai bine ca, pe îndelete, s-o facă pe Georgette să adopte aceeași soluție ca și cea pusă în practică mai întîi de fiica sa și de Julien.

Pusă în practică mai întîi ? Da și nu. În spatele acestei ceremonii pseudo-nupțiale care consacra un act de independență și care putea trece drept o sfidare inutilă și puțin prostească, se desena altceva : refuzul venalității căsătoriei ; refuzul dreptului de a dispune după bunul plac, de un trup nepregătit pentru violențele sexului — Julien simțise aceasta strîngînd în brațe plăpînda cușcă toracică a fetei — refuzul de a viola un trup căruia natura nu-i dăduse probabil mijlocul de a-și afla fericirea acolo unde tații și-o găsesc din două mișcări de șale : nu-l interesează această dragoste conjugală întemeiată pe principiul : „Doamnelor, nu puteți continua, dar făceți-ne un moștenitor frumos...“ Dezgust pentru supunerea soțiilor care, trecînd de la tată la soț, nu fac decît să-și schimbe tutela. Și, pe urmă, un pic de sublim : dorință de poetizare și de imortalizare a unui sentiment ucis de gesturile banale, distrus de oalele de noapte, de lucrurile oribile apărute odată cu obișnuința....

Ei bine, nu, faptul este anormal, n-a „posedat-o“ ; expresia îl exasperează ; îl scandalizează. Și de două săptămîni el o face să descopere încet, cu mijloacele cele mai îndrăznețe, dar pe care această naivă le găsește foarte firești — și care așa și sînt, desigur — geografia misterioasă a plăcerii. Plăcere ? Ce rece e cuvîntul acesta. E mai curînd o consacrare aproape castă a dorinței pe care o au de a rămîne împreună pînă la.... pînă la... Pentru Totdeauna. Să împarți același pat, să împarți aceleași munci, să împarți spațiile întinse, plimbările prin păduri, să împarți saltul în gol care trece prin mormînt, undeva în univers poate că există surprize și poate că acest Totdeauna născut din emoția lor are o rațiune mai profundă decît acea de a-l însoți pe complicele său tradițional, amorul. A simțit aceasta într-o noapte, strîngînd-o în brațe, cum mîngîierile sale o făcuseră aproape să-i dea lacrimile, cînd a văzut deodată dansînd prin ferestruica de deasupra capetelor lor un pumn de stele. Ceva a încremenit în el, s-a simțit brusc străin parcă de propriul său trup și cu atît mai aproape de cel pe care continua să-l îmbrățișeze, cu inima plină de o duioșie curată care căpăta o dimensiune aproape dureroasă. A început s-o legene continuînd să se uite la

acea îngrămădire de stele care, la celălalt capăt al unui ocean de frig, de întunecime și de tăcere obliga iubirea și gesturile sale neînsemnate să nu fie nimic sau să fie tot. Și poate că acel ceva feminin din ființa lui îl ajuta să înțeleagă mai bine că ea nu-i oferea trupul ei decît ca o ultimă tentativă și fără mari speranțe de reușită, ca și cum ar fi trebuit să accepte acest lucru în lipsa altui mijloc mai bun pentru a încerca să umple distanța pe care plăcerea nu făcea decît s-o mărească, și pe care prezența tainică a morții o sporea la infinit, între două ființe, între toate ființele. În nici un moment al vieții sale nu ghicise ca atunci în ce măsură iubirea pentru cineva nu se putea împlini decît printr-un fel de dispariție a propriei tale ființe. Această evidență îi apăru în seara aceea ca într-o străfulgerare și îi dărui o clipă de mare bucurie.

Despre toate acestea, firește, a trebuit să i se destăinuiască lui Ardusson — care își înțelege întotdeauna prietenul fără ca el să-i spună tot — și care i-a amintit că această iubire era prețuită încă din vremea cînd trubadurii Occitaniei de odinioară cîntau dragostea curtenească.

— Doamna era căsătorită, explica el, și de un rang înalt. Ea își alegea printre vasali pe cel pe care l-am numi astăzi amantul ei, și care, în fapt, nu era iubitul său decît pe jumătate, dat fiind că îi dăruia mîngîieri și plăceri celei pe care o îndrăgea, în timp ce el trebuia să rămînă cast. Era o răsturnare a situației create prin căsătorie, și poate că în epoca aceea a fost inventat cuplul, chiar în văzul acelor brute războinice, stăpîne peste poporul de iobagi și peste femeie cu binecuvîntarea lui Aristotel care o considera pe aceasta „o ființă inferioară". Lucrurile nu s-au schimbat deloc astăzi. Cînd mă duceam la templu, în tinerețea mea, același lucru se petrecea și la biserică, bărbații stăteau în locurile înălțate, femeile în cele mai de jos, cu o basma pe cap, fiind niște ființe prihănite. Sfîntul Toma însuși nu s-a îndoit că ele ar putea avea un suflet ?

În jur de 20 noiembrie totul fu gata. Puteau aștepta fără teamă zăpada, ploile, vijeliile, gerul, în sfîrșit tot ceea ce aduna în magaziile sale cerul întunecat și mereu mai coborît.

Stîna avea un aspect foarte plăcut ; un gărduleț de pietre fără mortar închidea în fața intrării o curte mică ;

aceasta atenua asprimea clădirii, aerul ei de fortăreață barbară, turtită pe pămînt, pe care îl dobîndesc adeseori aceste bîrloguri ale singurătății. Nu-i mai lipseau decît un rînd de mușcate, cîțiva scoruși, clasica îngrămădeală țărănească de obiecte vechi, răzlețe, un morman mare de bălegar și cotcodăceli de găini împrejur, pentru a deveni o adevărată fermă micuță de pe podișuri, unde e atît de plăcut să trăiești cînd vîntul dinspre apus izbește cu furie grinzile și biciuiește ferestrele. De altfel, Georgette regreta mult lipsa ouălelor, a untului, a păsărilor proaspete : toată carnea asta conservată îi obosea ficatul.

— De fapt, spunea ea, eram o fermieră ratată. Nimic nu mi-ar face mai mare plăcere decît să mă ocup de orătănii. Ne-ați cumpărat o foarte frumoasă mașină de gătit din fontă al cărei cuptor n-așteaptă decît să fie folosit. Cum o să stăm aici probabil pînă la primăvară, măcar să suportăm necazul cu răbdare și să luăm partea bună a lucrurilor. Uite, nu știu ce n-aș da pentru o prăjitură cu alune sau pentru un pui bine fript. Toate mezelurile voastre îmi fac o sete nemaipomenită...

Zis și făcut. Se vor duce chiar a doua zi la Meyrueis unde nu va fi greu să găsească găini și iepuri — și chiar toate migdalele de care vor avea nevoie pentru a petrece în chip plăcut iarna și serile ei lungi. Julien se gîndea să se ducă pînă la Florac pentru a face o vizită notarului Broche.

— O să plecați tu și Françoise, îi spuse Ardusson. N-are rost să ne expunem unor riscuri inutile. Cu atît mai mult cu cît trebuie să rezolv povestea cu apa și nu știu cum o s-o scot la capăt. Butoaiele ce trebuiesc umplute în fiecare dimineață mă chinuie îngrozitor. Gîndește-te puțin ce muncă o să fie cînd om avea două picioare de zăpadă. Știi ce, o să-mi cumperi și o duzină de capcane de prins lupi, și dacă ai putea să descoperi la Meyrueis sau la Florac doi dulăi, cred că aș fi cel mai fericit om din lume.

Lipsiră cinci zile. În acest timp cei doi bărbați rămași acasă se apucară să pună în practică planul lui Ardusson care urmărea să aducă apa izvorului pînă la stînă. Era oare situată mai sus sau mai jos decît izvorul, aceasta era întrebarea. Din ochi, se părea că izvorul are o altitudine ușor superioară. Era poate un risc dar trebuia încercat. Ținînd cont de curbele de nivel, distanța pe care apa o avea de străbătut reprezenta vreo

mie două sute de picioare. În acest pămînt afînat, săpatul unui șanț — cam trei sute de picioare pe zi — nu era ceva imposibil. Înainte, cu rîvnă ! În timp ce Georgette le pregătea cu grijă o tocană de oaie, un rasol de vacă și cartofi prăjiți în untură de gîscă, cazmalele se puseră în mișcare într-o viteză infernală : voiau mai ales să-i uimească pe cei „doi tineri" care, la întoarcere, ar avea surpriza să vadă curgînd apa în bazin. O să fie destul de curată ? Și aici era la noroc. Dacă, străbătînd pajiștea, apa căpăta un gust prea puternic de argilă, aveau s-o facă să coboare mai tîrziu prin trunchiuri scobite, o veche tehnică a muntenilor și, pînă atunci, o să se ducă să umple unul din păcătoasele astea de butoaie de două ori pe săptămînă, exact cît era nevoie pentru băut și gătit.

De cum începuseră să sape, apa îi urmase cuminte ; cînd amenința să nu mai înainteze coborau ușor panta. La drept vorbind, ea însăși le arăta drumul de urmat și ocolurile ce trebuiau făcute pentru a păstra o înclinație constantă. La 26 noiembrie, la prînz, victorie ! Apa se strecura, murdară, împingînd în fața ei suluri de spumă jegoasă, într-un bazin de decantare săpat lîngă zidul dinspre nord al stînei al cărei sol era în partea aceea mult mai jos decît nivelul exterior : stînelor le place adeseori să-și îngroape spatele într-o pantă sau într-o movilă pentru a avea mai puține laturi vulnerabile în calea furtunilor. Douăsprezece ore mai tîrziu apa devenise limpede și curgea în interiorul clădirii printr-o țeavă care trecea prin zid și avea înfundată la capăt o cana. Mă rog, un confort autentic. Georgette se și gîndea să folosească surplusul de apă care se pierdea afară printre ierburi pentru udat o grădină de zarzavat.

— Care va să zică, ne legăm sufletește, zicea Ardusson lovindu-i brațul cu cotul.

— Ia nu mai vorbiți așa, cînd mă gîndesc la ce-am lăsat la Marsilia ! Oh, sînt sigură că am fost jefuite. Va trebui totuși ca fata mea să se hotărască să mute tot cînd o să avem proprietatea noastră. Pierre, mă rog, știți bine, nu trebuie să se ducă să stea prea mult pe acolo. Iar eu una prefer să nu mai revăd acea casă. Cînd ai apucat să întorci spatele... De altfel, Françoise pretinde că ar fi mai bine să ne descotorosim de toate mobilele chiar în oraș. Uneori mă întreb dacă n-are dreptate. Tu ce crezi, Pierre ?

Auzind-o cum vorbeşte, Ardusson rămînea cu gura căscată. Amintea de trecutul corupt al prietenului ei cu o atitudine admirabil de firească. Faptul că o văduvă retrasă în văduvia ei, o habotnică retrasă printre scapularele [1] şi mătăniile ei, o moartă vie retrasă printre ceaiurile şi durerile ei de cap acceptase să redevină o femeie, să se pună din nou în situaţia instabilă şi incomodă a unei fiinţe vii — şi aceasta în condiţii atît de nebuneşti, de licenţioase, de periculoase — îl lăsa pe gînduri. „După cît se pare firul care îi leagă pe toţi de groapă nu-i chiar atît de trainic. E de ajuns să-şi vîre dracul coada şi s-a dus naibii totul. Chiar că avea dreptate bietul Octave : trăiască holera !"

Pentru a sărbători reuşita, Georgette le pregătise o pulpă de miel cu cartofi rumeniţi. Îndopaţi, frînţi de oboseală, dormiră douăsprezece ore în şir. Cînd deschiseră ochii avură deodată impresia că stîna plutea peste un ocean de tăcere. Lumina albăstruie şi tare care intra pe ferestruică, — hîrtia unsă cu untdelemn fusese înlocuită cu geamuri bune şi adevărate — îi vorbea lui Ardusson într-o limbă pe care o înţelegea. Se smulse din căldura cuverturilor, se duse să deschidă puţin uşa. Se aşternuseră douăzeci de centimetri şi continua să ningă.

„Bietul Octave", spuse el.

— O să avem zăpadă pe săturate, zise Ardusson. O să-mi aduc eu aminte de Roumageon şi de ninsorile lui din februarie. Mă întreb cum o să se descurce cei doi. Dacă nu-i mai mare de treizeci de centimetri, catîrul o să treacă. Dacă-i peste, nu-i nimic de făcut ! Numai să nu se stîrnească vîntul.

Făgăduiseră să se întoarcă în seara aceea. Era ora trei : se făcuse aproape complet întuneric. Zăpada cobora în perdele atît de dese că nu se vedea nimic dincolo de douăzeci de paşi. Georgette începea să-şi roadă unghiile : o să se rătăcească, o să dispară sub o avalanşă, o să cadă într-o rîpă, o să facă o congestie pulmonară, o să fie sfîşiaţi de lupi etc.

— Nici pomeneală, e vina mea că am spus prea multe. Se vede bine că nu vă cunoaşteţi ginerele. Dacă o să-şi dea seama că lucrurile merg prost, se opreşte în primul cătun ieşit în cale...

---

[1] La catolici, obiecte de ploşenie compuse din două bucăţele de stofă sfinţite prinse cu panglici şi care se leagă de gît.

— N-am putea să ne tutuim, zise ea între două rînduri de văicăreli. Am impresia că asta m-ar liniști.

— Atîta aşteptam, spuse Ardusson. Ne-a trebuit mult mai mult timp decît celorlalţi. Cu vremea, putea deveni stînjenitor. Oare ce-am făcut ca să merit această discriminare ?

— Atitudinea ta reţinută m-a intimidat...

— Bine, îi tăie vorba Vaïssette pe care această intimidare îl sîcîia un pic, dacă ne-am duce între timp să punem două lămpi de fiecare parte a podului ? O să vedem şi dacă sînt de-adevăratelea „lămpi de furtună"...

Ideea nu era rea : trecerea peste pod, în plină noapte, sub ninsoare, putea fi periculoasă. Se înfofoliră în mantale, îşi răsuciră nişte fulare în jurul capului şi porniră voinicește înainte cu cizmele lor solide printre norii de fluturi albi care li se lipeau de pleoape şi le atingeau obrajii cu o mulţime de fîlfîiri repezi de aripi. Pentru o distanţă pe care o străbăteau de obicei în vreo douăzeci de minute avură nevoie acum de o oră.

— Dacă zăpada asta ţine, spunea Ardusson cu vocea gîtuită de efortul făcut la fiecare pas, chiar că o să avem nevoie de rachete. Dar am impresia că e prea moale ca să ţină.

Agăţară fiecare lampă de un copac la intrarea pe pod. Întorcîndu-se se opriră o clipă ca să observe luminile gălbui care tremurau printre torsadele de fulgi, dar se zăreau totuşi foarte bine.

La ora şase seara, stratul de omăt atingea aproape patruzeci de centimetri. Se pornise viforul, tencuind pereţii, lipind fulgii de geamurile ferestruicii, care nu avea încă obloane.

— Vor fi nevoiţi să doarmă la Meyrueis, la Montjardin, la Lanuéjols, la Camprieu, la Villemagne, la Trèves... E inutil să-ţi faci griji, vezi că n-au decît de ales.

Dar Ardusson era din ce în ce mai neliniştit, se temea ca nu cumva Julien să se fi încrezut prea mult în puterile catîrului şi să fi rămas pe undeva în drum cu căruţa lui, fără a mai putea înainta, în mijlocul unui peisaj de nerecunoscut, unde nu vedeai nimic şi unde cel din Ardèche ştia că riscai să te învîrteşti pe loc ceasuri în şir pînă te prăpădeai. În mai multe rînduri se duse să stea afară ca să asculte noaptea. Vîntul care bătea din sud-vest acoperea glasul torentului, crescut totuşi (timp de trei zile, înainte de ninsoare, peste Aigoual căzuseră ploi puternice), şi zăpada înghiţea pînă

și murmurul marin al pădurii, împiedicată să vorbească, de altfel, într-o oarecare măsură, de acest înveliș foarte nou care se prinsese bine de copaci.

Cînară fără chef, îndesară butuci mari în vatră, se întinseră în culcușurile lor, cufundîndu-se în contemplarea flăcărilor care desenau pe ziduri un balet de umbre chinezești. Această mișcare neîncetată și tăcută îi făcu să aţipească cînd deodată ajunseră pînă la ei niște strigăte. Se năpustiră, legănînd lămpile în întunericul pălmuit de vîrtejuri înghețate. Vîntul, acum foarte aspru și puternic, stîrnea urletele cheilor Trévezelului făcînd să răsune deasupra capetelor lor uriașa cavernă a cerului. În fine, zăriră lumina unui felinar care se îndrepta spre ei, dinspre locul unde poteca oilor dădea pe Pajişti.

— Haideți să-i ajutăm, strigă Ardusson. Probabil că s-au urcat cu catîrul și au lăsat căruța în vale.

Erau morți de oboseală și, în ciuda frigului destul de mare, aveau pe obraji picături grele de sudoare. Pe catîrul alb ca o nălucă, erau îngrămădite lucrurile cele mai de preț din recolta lor : coșuri pline de găini și de iepuri, saci de porumb etc. Nici un cîine : fuseseră sfătuiți să se ducă la Milhaud să-l vadă pe un oarecare domn Blanc. În căruță aveau o surpriză. Dar a doua zi avea să fie lumină. Pînă atunci, dați-i fiicei dumneavoastră o duşcă bună de băutură și încălziți mîncarea.

— Care-s veștile ? întrebă Ardusson. Nu pari mulțumit decît pe jumătate...

Julien povesti despre întîlnirea sa cu notarul Broche, un om foarte politicos, cîtuși de puțin șmecher, aproape sărac, mă rog, pasăre rară, deși notar. De îndată ce o să-i sosească banii de la Nîmes îi va trimite un plic confratelui său de la Trèves, căruia Julien va trebui doar să-i facă din cînd în cînd cîte o vizită. Case sau pămînturi de vînzare : nimic grozav pentru moment. Niște *bori* prost întreținute sau pe jumătate dărîmate, sau pierdute în cantoane prea îndepărtate de triunghiul sacru : Aigoual—Mende—Milhaud. Din anii treizeci această regiune părea lovită, ca multe altele în Franța, de ceea ce Blanqui [1] numea „flagelul emigrației". După părerea domnului Broche, nu numai sărăcia pămîntului gonea încetul cu încetul noile generații spre cîmpie, spre văile industrializate, spre orașe și spre mirajele lor. Ci mai

---

[1] Louis—Auguste Blanqui (1805—1881), socialist și revoluționar francez, a fost unul din conducătorii revoluției de la 1848. A petrecut mulți ani în închisoare.

ales o îmbunătățire a tehnicilor agricole care, grăbind punerea sa în valoare, dar solicitînd mereu mai puțină mînă de lucru, obliga o parte din oameni să caute să muncească în manufacturi. Notarul avea excelente motive să creadă — dosarul ipotecilor vorbea de la sine — că pînă la sfîrșitul deceniului, ici și colo multe proprietăți mici vor putea fi cumpărate pe nimic. Numai cele mai mari vor rezista acestui exod, sau cele aparținînd unor burghezi foarte bogați care învățaseră de multă vreme să-și plaseze banii în afaceri diferite.

— Bine, zise Ardusson, toate astea sînt foarte bune, dar nu ce se va petrece peste X ani ne interesează pe noi. Sîntem totuși grăbiți de timp. Ar fi trebuit să profiți ca să...

— Lasă-mă să vorbesc. Știu ce-o să spui. Crezi că nu m-am gîndit la asta ? I-am povestit întîmplarea noastră. A holbat puțin ochii. Pentru un ins care nu s-a îndepărtat niciodată mai mult de zece pași de cabrioleta lui, recunosc că avea de ce s-o facă. Ne-a mărturisit totuși că în momentul cînd s-au constatat primele cazuri de holeră, a plecat pe furiș ducîndu-se să respire în familie aerul curat din pădurile de pe Aubrac, care trec de trei mii de picioare altitudine. Într-un han, firește. Atunci cînd i-am vorbit de Pajiștile de la Comeizas, pentru a indica locul unde ne-am refugiat, am crezut că o să-i holbeze și mai tare. Ei bine, cîtuși de puțin. S-a bătut pe pulpe, și ne-a scos un dosar din sertarele sale. Prefer să vă spun imediat că lucrurile stau destul de prost.

Explică : Roumageon nu se înșelase. Pajiștile erau «un bun sătesc». Dar ele fuseseră cedate ca atare — după o întreagă poveste în jurul unei moșteniri, bunurile sătești fiind transmisibile, — unui oarecare domn de Recoules, din industria pielăriei, căruia, devenind proprietar, dintr-un capriciu, al unei părți din ruinele de la Comeizas unde avea chef să construiască în ceasurile sale de răgaz, o elegantă casă de odihnă, „o nebunie“ după cum spun cei din regiune, puțin îi păsa de Pajiști și era gata — „Țineți-vă bine de stinghiile scaunelor“ — să cedeze folosința lor printr-un contract de arendă, zis contract de *embatic*, pe o durată de 99 de ani — ce va putea fi reînnoit în 1934, era comic — și asta, contra unei sume anuale de... o sută de franci ! O sută cincizeci de hectare de pășuni, și tot atîtea de păduri frumoase și dese pentru cinci prăpădiți de ludovici.

— Dacă n-ai semnat imediat şi, la nevoie, cu sîngele tău, zise Ardusson, înseamnă că te-ai lăsat prostit de notar, care sigur că are în sertare vreo afacere foarte dubioasă pe care vrea să ne-o plaseze trăgîndu-ne pe sfoară. Doar dacă oboseala drumului nu te-a făcut să-ţi pierzi minţile...

— N-am pierdut nimic. Dar nici n-am semnat nimic. Un individ se interesează de afacerea asta de o săptămînă — de o săptămînă ! Şi acum trei săptămîni am trecut toţi cinci pe sub ferestrele domnului Broche ! — dar n-a dat încă vreun răspuns.

— Atunci, asta era tăbliţa... ? sugeră Vaïssette.

— Nu cred, zise Julien. Nimeni nu ştie că sîntem aici de patru luni. Nici domnul de Recoules şi cu atît mai puţin individul respectiv. De altfel, cred că-i vorba de un păstor care nici măcar nu-i din regiune. Şi care locuieşte chiar foarte departe de aici, în Ţinuturile de Jos. Dacă se hotărăşte, am pierdut ; ne-am spetit muncind pentru nimic, sau mai curînd pentru el. Tipul ăsta n-o să mai aibă altceva de făcut decît să vină să se instaleze sub acoperişul nostru la primăvară iar noi, nimic altceva decît s-o ştergem. Dacă acceptă să rămînem pe pămîntul lui pînă la sosirea sa... Cel puţin, am avea timpul să ne schimbăm planurile..

Erau atît de furioşi încît îşi vărsară focul pe o sticlă de ţuică, şi nu se opriră pînă ce nu-i dădură să bea o duşcă şi catîrului adus să se dezgheţe în faţa vetrei.

Zăpada îi ajută pe fiecare să-şi schimbe gîndurile. Deşi spongioasă, fiindcă venea din sud-vest, ea dăinui mai mult decît prevăzuse Ardusson. Două zile după sosirea ei, timpul se răci foarte tare, un vînticel curat şi neşovăielnic începu să sufle de la nord, măturînd murdăriile rătăcite pe cer, înţepenind Ţinuturile înalte sub o mantie ce trosnea, îngheţată brusc de frigul nopţilor albastre şi geroase, descătuşînd un azur nou-nouţ care strălucea deasupra unui peisaj de basm. Dimineaţa, cînd ieşeau ca să se îngrijească de vite sub lumina roşie a unui soare uriaş, cînd simţeau arsura aerului tăindu-le faţa, mirosul minunat al frigului îi umplea de o bucurie mai intensă poate, mai absolută decît cea a zorilor de vară : niciodată lumea nu păruse atît de tînără ca acum, sărbătorită fiind de această lumină de reînviere, care se minuna de cele mai mici cristale de gheaţă, de florile de promoroacă de pe geamuri, de ideogramele albastre

pe care păsările şi micile rozătoare le înscriau pe smîntîna onctuoasă a pantelor.

Vîntul adunase pe tot drumeagul dintre pasul Pietrei Înălţate şi pod, un şir neîntrerupt de troiene care făcuse imposibilă trecerea căruţei şi, pentru ca surpriza anunţată de Julien să nu moară înainte de vreme, a doua zi după întoarcerea lor se repeziseră din zori în vale : sub cuverturi, un porc de o sută de kilograme petrecuse noaptea în fundul căruţei, apărat de slănina sa ; fură nevoiţi să-l care cu spinarea, agăţat de-o prăjină, cu cele patru picioare în sus. Ardusson, hotărît că era descurcăreţ şi cunoştea toate tainele pregătirii mezelurilor, promise caltaboşi pentru Crăciun — un Crăciun pe care aveau să-l sărbătorească numai între ei, era foarte clar : acest omăt persistent spulbera orice speranţă de a-i vedea apărînd într-o bună zi în vîrful potecii pe cei care porniseră pe ea luna trecută în sens invers.

— De altfel, repeta Ardusson, că-i zăpadă sau ba, nu trebuie să-ţi faci prea multe iluzii despre prietenie şi dragoste. Nu sînt la urma urmelor decît nişte obiceiuri, şi dacă fiinţele umane nu pot suferi să şi le schimbe, atunci cînd o fac obligate de fatalitate, capacitatea lor de a uita nu este egalată decît de uşurinţa cu care îşi crează alte obiceiuri. Altfel spus, nu ne vom revedea niciodată prietenii. Fiecare pas care i-a îndepărtat de aici s-a închis în urma lor tot atît de repede, tot atît de definitiv ca şi ramurile unei păduri virgine. Cosette, poate, la primăvară... Şi nici măcar. Noi sîntem nişte butoaie găurite. Din fericire, nu-i aşa, domnule Jourdan ?

— Desigur, zise Julien. Dar în fundul sufletului nu era chiar atît de sigur de asta, şi se întreba uneori dacă cei care credeau că trăiesc un prezent clădit din nou şi îndreptat spre mîine nu stăteau fără să ştie, în străfundurile memoriei lor, pe colinele cele mai îndepărtate ale vieţii lor anterioare.

Aceste zile albastre şi aurite — era tot ce reţinea ochiul din explozia de lumină — alunecară liniştite spre sfîrşitul anului, în alternanţa arsurii blînde a frigului însorit şi a nopţilor metalice în care tremurau stele uriaşe. Trăiau prizonieri pe acest acoperiş, încercînd un straniu şi minunat sentiment de siguranţă, ce le amintea ceasurile nemaipomenite pe care holera, la începuturile sale, îi făcuse să le petreacă pe Pajişti. Zăpada, care stingea orice zgomot, orice mişcare pe multe

leghe de jur împrejur și care bloca toate căile de acces ale podișului, părea că oprește timpul și viitorul la cîțiva pași în fața lor. Se ocupau de treburile zilnice cu mai multă vioiciune ca de obicei. Adeseori le făcea plăcere să mănînce afară, cînd soarele era în punctul cel mai înalt al cursei sale, instalați în curticica pe jumătate curățată de zăpadă. Erau clipele cele mai agreabile din zi. Auzeau în jur zgomotul de deglutiție produs de zăpadă cînd se topea și pîrîitul pojghiței sale încărcate de perle sub pașii ușori ai soarelui. Din cînd în cînd, în depărtare, cîte un copac lăsa să cadă poveri grele de zăpadă care se prăbușeau cu zgomot înfundat într-un nor de paiete. Dar, curînd, cerul se înroșea, frigul devenea mai tăios, umbre mari se lungeau pe povîrnișurile înzăpezite, dîndu-i acestei clipe o undă de îngrijorare, de parcă o stea prevestitoare de rele ar fi acoperit deodată lumea cu o influență nefastă. „Să ne întoarcem, mi-e frig", spunea Françoise lipindu-se de el. Lui Julien nu-i plăceau aceste bruște stări de neliniște pe care ea le avea la căderea nopții. I se părea că numai nevinovăția ei era în stare să înțeleagă mesajele înscrise de soartă de-a lungul acestor zile binecuvîntate, în semne pe care el nu știa să le citească. Aprindea focuri mari, pregătea băuturi calde complicate, aștepta ca noaptea de iarnă, cu frigul plin de trosnete, cu stelele ei naive, cu întunecimile sale adînci și albastre, să se închidă în jurul arcei lor ca o pavăză fermecată și să-l ajute să alunge presimțirea stăruitoare că niște ceasuri ale unei fericiri atît de curate nu puteau fi decît cele ale unui timp furat, ale unui timp ireal, ale unui timp *condamnat*. Se duceau să se retragă în mica celulă, despărțită pînă la jumătate de zidurile stînei astfel încît căldura să poată coborî pînă la ei ; se strecurau o clipă în cuverturi, el o înlănțuia cu brațele :

— Ce ai, spune-mi ce ai ?

Îi vedea lacrimile lucind pe pleoape.

— Sînt fericită, spunea ea. Sînt atît de fericită, dar mi-e atît de frică.

Simțindu-se total neputincios, lui Julien îi venea în minte o rugăciune ciudată : „Doamne, Tu care probabil că nu exiști, fă totuși ca să nu abați niciodată nenorocirea asupra ei. Nu vreau ca ea să sufere. E nevinovată întru totul, în așa măsură că abia știe că există și că nu-și folosește viața decît pentru alții. Nu păstrează

nimic pentru ea. Deci dacă Tu ai nevoie de o victimă aici, *iau totul asupra mea.*"

Tot ţinutul îşi îmbrăcase acum blana de vulpe. Datorită soarelui, şi în ciuda vremii friguroase care aducea pe mai departe puţin vînt din miazănoapte, zăpada se topise pînă la urmă, în afară de unele locuri unde mai rămîneau lungi dîre albe, toate expuse pe coastele dinspre nord sau în văile reci. Aceste pustietăţi palide pătate de plăci de zăpadă întindeau cît vedeai cu ochii un fel de răspuns prematur dat primăverii frămîntate, cu acel Paşte aspru pe care îl cunosc Ţinuturile Înalte, dar cînd vîntul dinspre apus aduce deja ploile atlantice reci sub care, se ştie, vor apărea primele fire de verdeaţă. Şi iarna calendarelor nici nu începuse încă !

Cei de sus, de pe Pajişti, aşteptau verdictul domnului Broche. Julien, pe la 20 decembrie, se dusese să-l caute pe notarul de la Trèves ; nu primise încă nimic. Acesta îi spusese lui Julien că, oricum, el şi „asociaţii" săi ar fi făcut mai bine să-l viziteze chiar la începutul cercetărilor lor fiindcă, mai bine situat — din punct de vedere geografic — decît confratele său de la Florac, cunoştea într-o rază de cîteva leghe un oarecare număr de proprietăţi care nu aşteptau decît să-şi schimbe proprietarul.

Ceruse slujnicei să le servească porto şi prăjiturele.

— N-o să rămîneţi în stradă. În cazul în care păstorul se hotărăşte să semneze acest contract şi pretinde să părăsiţi imediat locurile, o să vă pot închiria, pentru o sumă absolut simbolică, ferma mea de pe lîngă Causse-Bégon, care e foarte aproape de aici. Există acolo acareturi în bună stare unde ar putea fi găzduit şi un regiment. Dar — dacă pot să-mi îngădui — ce idee ciudată să vă instalaţi într-un loc unde, aşa se zice pe la noi, pînă şi lampa lui Iisus Christos s-ar stinge de la sine, dacă el ar risca să umble noaptea prin ţinuturile acestea. Aţi ales o zonă care nu mai interesează pe nimeni de mulţi ani. Vă închipuiţi că dacă oamenii de la Comeizas au plecat unii după alţii, n-au făcut-o bucuroşi, dar nu poţi scoate sînge din piatră seacă. Toate aceste locuri singuratice sînt condamnate la moarte de Seniorul Progres. O să trăiţi acolo sus ca nişte sihaştri...

Evident, comentă Julien, şmecherul nu scosese porto-ul şi prăjiturelele decît ca să mă tragă de limbă. În

consecință, am pus jos paharul fără să mă ating de băutură.

— Sîntem niște oameni obosiți să tot dăm drumul vrabiei din mînă pentru cioara din par și am hotărît să ne retragem pe pămînturile noastre pentru a trăi acolo după bunul nostru plac *fără a speria pe nimeni pe stradă*, cam așa ceva i-am răspuns eu, pe un ton destul de rece ca să-i închid gura și, în același timp, ca să compensez aerul de tocilar-anarhist pe care mi-l dau hainele de catifea. Nu cred că ne facem vinovați în fața legii de altceva decît de faptul că ocupăm, în mod ilegal, recunosc, niște terenuri ; dar, ținînd seama de lipsa de interes pe care o prezintă aceste locuri lăsate în paragină, probabil că proprietarului lor actual puțin îi pasă de ele, și, în plus, noi le punem din nou în valoare, gratis, de pomană.

— Cînd te singularizezi prea mult ești întotdeauna vinovat față de ceva sau față de cineva. Există un mod de a trece neobservat care a fost din totdeauna cel mai bun pașaport pentru o viață lungă și tihnită.

— Asta-i cam prea de tot, zise Ardusson. Ce mai e și cu necioplitul ăsta ?

— Ce vrei să fie ? spuse Julien. E un fost slujbaș de prefectură : cu spinarea plecată, cu ochi de pește mort, genul — dar în ușor intelectual — „ordonator al opiniei“ pe care ticălosul de Fouché [1] îl punea în circulație. Mărturisesc că m-a luat pe neașteptate. Dar stai să vezi urmarea.

— Și în legătură cu aceasta, a continuat el, se pare că ați avut un accident nefericit... După cîte știu, prietenii dumneavoastră au făcut o declarație în acest sens la jandarmerie, înainte de a pleca.

(— Cuvintele „în acest sens“ nu mi-au plăcut deloc, zise Julien, dar individul vorbește mult și nu mi-a dat răgazul să-l pun la punct.)

— Știți cum era numită grota dumneavoastră pe aici în secolul trecut ? *La bauma dels pestiferatz :* peștera ciumaților. Este un loc care a slujit întotdeauna de adăpost în vremuri de restriște sau de molime. Se

[1] Joseph Fouché, duce de Otrante (1759—1820), om politic francez. A participat la Revoluția franceză din 1789. Ministru al poliției în timpul Directoratului, Consulatului, Imperiului. Un adevărat maestru al intrigilor politice.

ştie că nişte familii de hughenoţi s-au ascuns acolo în epoca dragonadelor. O colonie mică ar fi trăit chiar mai mulţi ani în cavernă atunci cînd marea ciumă neagră decima Occidentul. De aici i-ar fi venit numele. De altfel, întîmplarea, zice-se, s-a sfîrşit cu lacrimi şi chiar cu un pic de sînge. Se pare că toţi acei ticăloşi au fost trimişi pe galerele regale pentru că refuzaseră să se supună ordinelor judelui regelui care le poruncea să se întoarcă la ei acasă şi să trăiască precum nişte buni creştini, în loc să ducă o viaţă nepotrivită cu ordinea şi cu bunele moravuri, lucru la care ajung întotdeauna, în cele din urmă, aceste aiureli ale traiului în comunităţi. La început împart cu toţii pîinea, şi apoi şervetele şi tot ceea ce se şterge cu ele. Ca să nu mai vorbim despre tot ce poate să clocească în minţile oamenilor cînd nu mai există bariere care să-i oprească...

— Ah ! aveţi foarte mare dreptate, şi nu ne cunoaştem fericirea, i-am declarat eu la plecare.

— Despre ce fericire vorbiţi ?

(S-ar fi zis că îndreptasem un pistol spre el.)

— Aceea de a trăi într-o epocă în care Virtutea nu mai are nevoie de galere ca să triumfe asupra Viciului — e o treabă măruntă care se face de la sine, acasă — şi nici regele francezilor de judele său, care să-şi vîre nasul unde nu-i fierbe oala.

— Ce neobrăzat, spuse Ardusson. Nu cumva i-om fi luat din întîmplare, fără să ştim, mîncarea din faţă ?

— Cam aşa ceva, zise Julien. Dacă povestea asta cu Pajiştile se încheie în favoarea noastră, este o afacere care îi trece pe lîngă nas. Şi, pe urmă, am simţit că mai e ceva. În sfîrşit, poate că mă înşel, dar s-ar fi zis că individul conta în mod sigur pe un lucru anume. Nu-mi place să am de-a face cu oameni care vorbesc prin simboluri. Întîmplarea cu ciumaţii aduce a un fel de avertizare. Nu s-ar zice că sîntem cinci ci cincizeci şi că plănuim să întemeiem unul din acele falanstere a căror modă a fost lansată de domnul Fourier — se pare că-i puţin nebun şi poliţia îl supraveghează.

— Numai să nu fi ajuns pînă la individ vreo vorbă în legătură cu mica noastră ceremonie nupţială, rosti Ardusson. Ar fi trebuit ca restul grupului să pălăvrăgească, ceea ce-i exclus. Sau ca vreun martor nevăzut să fi asistat la mica noastră serbare. Asta nu-i cu nepu-

tință, dată fiind toată hărmălaia pe care am făcut-o. Gîndiți-vă la răgetele scoase de Octave cu oficleidul său. Au fost dansuri, cîntece, strigăte, rugul, toate pălăriile care au ars, spînzuratul legănîndu-se la capătul unei funii... Și după aceea, am putut fi văzuți de asemenea a doua zi dimineața săpînd o groapă, băgînd în ea un trup omenesc, înfingînd o cruce. Este mai mult decît de ajuns pentru a trece drept adepții vreunei secte oribile, care își sfîrșește orgiile prin sacrificiul unuia din membrii săi. Să nu uităm că ne aflăm în munți, unde oamenilor le plac mult lucrurile misterioase, și într-un ținut catolic, unde le plac și mai mult tainele. Pe aici vrăjitoriile au făcut întotdeauna casă bună cu Biserica catolică, a cărei harababură liturgică lasă frîu liber superstițiilor. Lucrul e mult mai dificil în ținuturile protestante unde rigiditatea doctrinei Reformei sau, mai precis, puritatea ei acționează ca un antiseptic puternic, ca un adevărat factor distrugător de legende — puțin cam mult, de altminteri, după gustul meu. În sfîrșit, dacă o să vedeți femei închinîndu-se cînd o să trecem pe lîngă ele înseamnă că ipoteza mea nu-i chiar așa greșită.

— Probabil că ai dreptate, zise Julien. De altfel, tăblița...

Dar îl stingherea, acum, gîndul că în această singurătate unde aveau odinioară obiceiul să se miște atît de în voie, nu vor mai putea face nici un gest fără să vrea să privească în urma lor.

— Tot uitîndu-se la noi (dacă nu ne facem idei) și văzîndu-ne cum punem cartofi și mulgem caprele ca niște țărani obișnuiți, o să ajungă să se plictisească, își zise el. Două sau trei istorioare spuse în dreapta și în stînga la cine trebuie, în legătură cu mica noastră sărbătoare de familie și cu îngroparea holerei vor pune lucrurile la punct și, în felul acesta, o să se încheie toată povestea.

— Treaba cea mai plicticoasă este chestiunea actelor de identitate, le spuse el seara, la cină. Oricum, fie că vin jandarmii într-o bună zi să-și vîre nasul în treburile noastre, fie că nu, o să avem nevoie de acte cînd va trebui să trecem prin fața notarului pentru contractul de embatic ca și pentru cumpărarea unei proprietăți. Și, la urma urmelor, o să dormim mai liniștiți, începînd cu tine, Pierre ; să nu-ți închipui că micile tale întîmplări se cunosc pînă la Mende, indiferent ce-i crede tu : uite ce am intenția să fac. Chiar mîine o să închiriez

sau chiar o să cumpăr un trăpaş frumuşel, ca cel pe care l-am văzut azi-dimineaţă trecînd prin faţa geambaşului de la Trèves, cu o cabrioletă care n-o să fie poate de ultima modă, dar în orice caz mai uşor de mînuit decît tomberonul nostru şi bietul Alexandre (era catîrul). Şi imediat după aceea va trebui să plecăm, Georgette, Françoise şi cu mine, să-l vedem pe vărul de la Mende care, după spusele voastre, v-ar da şi luna de pe cer dacă i-aţi cere-o. Bineînţeles, Pierre şi Jacques vor rămîne aici ca să se ocupe de animale şi să împiedice vulpile să vină, cum au făcut ultima dată, să ne ude pragul uşii, dacă-mi permiteţi să vorbesc într-un limbaj aristocratic. Mîine dimineaţa, foarte devreme, unul din voi doi va trebui să ne însoţească doar pînă la Trèves cu căruţa. O să pornim la drum de îndată ce terminăm cu geambaşul. Douăzeci şi cinci de leghe, cu un trăpaş bun, nu-i mare lucru. Putem fi la Mende a doua zi la prînz. După ce îi vom explica situaţia vărului vostru, căruia îi voi da cu multă plăcere cîteva adrese serioase unde eventual va putea cere relaţii despre mine, vom pleca chiar de-a doua zi, pe lumină, pentru a fi înapoi în seara de 24 decembrie. Domnii acestia se vor simţi obligaţi să ne facă un pui la frigare şi să ne pregătească o gustoasă tocană de cartofi cu slănină.

Négus, care avea cinci ani şi era „rezistent cît doi", îşi cinsti reputaţia (în ţinuturile mici şi închise, geambaşul trebuie să şi-o apere pe a sa) înghiţind voios multe leghe pe drumuri uscate şi tari. Afacerea se tratase repede la lumina lămpilor ; plecaţi din Trèves în atmosfera cenuşie şi rece a zorilor, soseau la Mende cînd lămpile se aprindeau din nou, după o oprire de o oră la Florac unde, în lipsă de veşti mai recente, notarul Broche le servise între două consultaţii o savuroasă omletă cu ciuperci stropită cu un vin de pe dealurile Tarnului. Pusese chiar un servitor să ducă la cabrioletă vreo cîteva borcane cu astfel de ciuperci.

— De ce toate amabilităţile astea ? îi spusese Julien rîzînd, abia ne cunoaşteţi...

— Ei, lăsaţi, lăsaţi, este plăcerea mea. Şi cine vă spune că nu-i vorba şi de interes ? Acestea fiind zise, drum bun, sînteţi aşteptaţi.

Pe lîngă un fel de veselie copilărească, întîlnită adeseori la peltici, notarul avea amabilitatea taţilor încon-

juraţi de atenţiile fiicei lor, şi el avea trei care îi sporovăiau toată ziua în urechi.

— De ce interes ? întrebă Françoise.

— Nu ştiu, răspunse Julien, dar ceea ce ştiu este că-i un om care face ca atmosfera întregului canton să fie agreabilă, pe cînd celălalt individ, dincolo, îşi otrăveşte cantonul la zece leghe de jur împrejur.

Vărul era şi el la înălţimea reputaţiei sale. Îşi primi verişoarele cu braţele deschise, Julien fiindu-i prezentat ca logodnicul-exact-cît-trebuie-de-matur-pentru-a-îmblînzi-o-fire-atît-de-capricioasă-etc. În ciuda orei relativ tîrzii, tînăra sa soţie (căsătoria avusese loc, fără tărăboi, chiar la începutul epidemiei şi el se scuză faţă de verişoare că nu putuse să le anunţe, serviciile poştale fiind paralizate de catastrofă) le improviză o foarte plăcută cină la lumina lumînărilor. I se povesti epopeea în lung şi în lat, trecîndu-se sub tăcere căsătoriile lui Julien, adevărata-rea şi cea falsă-bună care ar fi făcut din el un fel de bandit în ochii unui funcţionar care respecta atît de mult legile şi bunele moravuri. Julien dădu nişte adrese la Nîmes. Vărul făgădui să se grăbească şi le spuse că toate hîrtiile respective aveau să fie gata peste două săptămîni, inclusiv cele ale unui oarecare Pierre Vaïssette, născut la Trifouillis-les-Oies, plecat mulţi ani în străinătate şi de care Julien răspundea ca de propriul său frate. A treia zi, în clipa plecării, în chip de provizii, vărul le oferi un butoi de vin de Anjou. Gustară pe drum două sticle pe care vărul avusese buna inspiraţie să li le dea din propriile sale rezerve.

O luaseră peste podişuri şi, ca şi prima dată, Julien simţea alăturîndu-se beţiei datorate vinului ameţeala provocată de imaginea vieţii sale ce se întindea în faţa sa, tot atît de vastă, tot atît de misterioasă şi de schimbătoare ca aceste spaţii mari unde soarele de iarnă întunecat şi rece făcea să lucească aidoma marmurei ultimele petice lungi de zăpadă. Totul i se părea uşor, complice a celor mai neînsemnate dorinţe ale sale. Excesul de dărnicie din partea providenţei îl neliniştea puţin, întotdeauna ; nişte mici obstacole i se păreau o garanţie împotriva unor riscuri mari. „Huart mi-ar zice că trebuie să iei viaţa aşa cum e, fără a-i smulge nimic cu forţa, fără a te teme de darurile ei.“ Huart. Îl avu deodată în faţa ochilor. Ce departe era vara, ce departe, Toulon, Marsilia, Solon... În seară aceasta, ajunul Crăciunului avea să le evoce toate figurile absente una după alta

— una după alta peripețiile unei epopei pe care Arduss-son se străduia pagină cu pagină s-o facă să intre în legendă.

Străbătură Trèves noaptea. Tîrgușorul trăia prin luminile lui slabe, gălbui, și prin cîteva lătrături de cîini stîrniți de trecerea lor. La pasul Pietrei Înălțate, ajunseră la nivelul cerului de iarnă țintuit cu stele uriașe care își trimiteau în noaptea aceasta asupra lumii mesajul lor tradițional : speranță, înfrățire.

Julien, în clipa cînd se aștepta cel mai puțin la așa ceva, avu deodată impresia că în colțul cel mai întunecat al memoriei sale se aprindea din nou o luminiță slabă, persistentă, de o cruzime de nesuportat : o lumînare roz, cîteva fire de paie aurite, o păpușă de ceară foarte mică surîzînd între măgar și bou, și trei chipuri aplecate în jurul său, luminoase, pudrate, fericite de propria sa încîntare : „Julien, dragul meu, și pentru tine a venit pe lume...“ Un foc puternic trosnea în spatele său, răspîndind scurte salve de scîntei, lăsînd să se prelingă peste jăratec o spumă acidă, înmiresmată. Încăperea mirosea a ceară, a portocală, a ciocolată, — miros de sărbătoare și de hîrtii mototolite. O mînă se așezase pe clapele pianului, se auzeau cîteva note, îl mîngîiau, dispăreau : „S-a născut copilul cel sfînt... — Mămico, s-a și terminat ?“

Trase de hățuri. „O clipă“, spuse el. Sări din cabrioletă, se îndepărtă vreo cîteva zeci de pași, dînd impresia că simte nevoia să se ușureze. „De parcă n-ai ști, ipocritule, că totul s-a sfîrșit de mult. Și știi tot atît de bine că *te prefaci*.“ Un hohot de rîs scurt făcu să-i tresalte umerii : în mod bizar, îndepărtîndu-se de cabrioletă, îi trecuse prin minte replica : „Domnul Werther [1] a plecat cu pistoalele sale.“ Se întoarse și se urcă în cabrioletă. „Ciudate gînduri pentru o seară de Crăciun, își spuse. Otrăvurile vechi nu dispar cu una cu două.“ Le atrase atenția celor două însoțitoare ale sale că niciodată nu văzuseră stelele pîlpîind atît de aproape de pămînt. Și în sinea lui : „Știi ce, speranța poți să ți-o pui în cui...“ Cît despre înfrățire, asta e o treabă între oameni. Fără intermediari.

---

[1] Personajul principal din romanul scriitorului german Johann Wolfgang von Goethe (1749—1832), *Suferințele tînărului Werther* (1774).

De altfel, nicicînd înfrăţirea dintre oameni nu va fi mai puţin trădată decît în seara aceasta, undeva pe aceste înalte şi reci pustietăţi peste care se întindea o tăcere planetară, definitivă.

Pe Pajişti, totul era întunecat, tăcut. Nici o lumină înspre stînă, care de altminteri le întorcea spatele şi-şi aţintea ochii spre rîpe. Dar înconjurînd-o, înainte de a-l duce pe Négus în staul, nu zăriră decît o gaură neagră în locul ferestruicii.

— Ce se întîmplă ? zise Georgette pe un ton care voia să pară nestînjenit.

— Se întîmplă, spuse Julien, că am sosit cu două ore mai devreme decît era prevăzut şi că băieţii se ocupă probabil de vite.

Dar simţea în pîntec o mică strîngere a muşchilor care nu spunea chiar acelaşi lucru. Se duse foarte repede la uşă : zărise primul un dreptunghi alb prins de un lemn cu un ac : erau trei sau patru foi de hîrtie acoperite cu un text scris. Cele două femei întindeau gîtul, neliniştite, cu mîinile prinse de capotă, fără a îndrăzni să coboare. La lumina slabă a lămpii cabrioletei reuşi să descifreze primele cuvinte, notate cu o scriitură largă, pretenţioasă. Mîna îi tremura. Se simţea îngheţat din cap pînă în picioare.

„În faţa domnului P.L. Broche, notar cu rezidenţa în oraşul..."

Literele îi jucau în faţa ochilor. Răsuci cele trei sau patru foi şi le îndesă furios în buzunar.

— Bun, coborîţi. Nu, aşteptaţi.

Nu pricepea, ideile i se încurcau în minte, încerca să-şi potolească tremurul mîinilor. „Totuşi n-au întins-o chiar aşa. În cavernă ? Trebuie să merg acolo. Dar de ce au lăsat hîrtia asta pe uşă ? Doar să nu fi venit careva s-o prindă cînd ei erau în altă parte. Nu, nu ţine. Nu-i văd stînd închişi cu animalele o jumătate de zi. Ştiau că o să venim. Ar fi lăsat o lampă aprinsă." Cu o voce pe care nu şi-o recunoscu, Julien strigă :

— Jacques, Pierre !

În stînă se auzi ca o mişcare uşoară, urmată de un mic horcăit înăbuşit.

— Nu mişcaţi, le zise el femeilor pe un ton brusc. Puse mîna pe pistolul care îl însoţea întotdeauna în căruţă, vîrît acum sub scaunul cabrioletei. Ridică încet zăvorul, împinse uşa, cu inima zvîcnindu-i tare în piept.

— Cine-i înăuntru ? rosti el cu o voce impersonală.

Fruntea îi şiroia de sudoare. Făcu un pas în încăpere, primi în faţă un suflu de aer cald, zări vatra, fără flăcări, dar roşie de jăratec. Era să se adreseze din nou tăcerii, cu pistolul în mînă, cînd, din toate părţile deodată, întunericul începu să pîrîie şi să arunce fulgere, de-ai fi zis că o mînă alerga în toate părţile, de la scăpărătoare la chibrituri cu fosfor, scoţînd din beznă fragmente dintr-un grup de năluci. Se aprindeau lumînări, lămpi, în timp ce izbucneau ropote de aplauze şi nenumărate strigăte iar Julien, uluit, înlemnit, vedea repezindu-se spre el pe toţi cei şi pe toate cele pe care nu credea să-i mai vadă vreodată — Linsolas, Justine, Félicien ; Jules Brun, Maurin, Espuch, Boyer, Hubert, Marie şi Cosette, tu, Doamne Dumnezeule, Cosette... Cele două tinere nedespărţite de la Salon-de-Provence, pudrate, gătite ca nişte marchize, toţi şi toate (dar unde era Vlăjganul, Mai-marele, unde era Huart ?), puştii, înarmaţi cu bîte, împodobiţi cu pene, Ardusson şi Vaïssette — ce aer ciudat aveau amîndoi, ponosiţi, stingheriţi parcă de faptul că ei nu ofereau nici un motiv de surprindere, un aer ciudat dar, în acelaşi timp, se vedea că emoţia lor are o notă gravă, solemnă — Françoise şi mama sa, care se hotărîseră să se dea jos din cabrioletă şi să înfrunte acest tărăboi inexplicabil, îl îmbrăţişau acum, vărsau cîteva lacrimi pe umărul lui, de parcă el ar fi fost împuternicit să le transmită emoţia lor tuturor celorlalţi.

Copiii dansau în cerc în jurul lor :

— I-am pă-că-lit, i-am pă-că-lit... !

— Tăcere, linişte, zise Ardusson. Lăsaţi-i să stea jos şi să-şi tragă sufletul.

Julien văzu că Alice Reynaud nu lipsea la apel ; prezenţa ei îl impresionă în chip surprinzător. I se păru că o vede pentru prima dată — poate din cauza luminii lumînării pe care o ţinea în mînă —, cu cocul strîns, cu pometii proeminenţi, cu mîinile ei mari şi puternice ca de bărbat, şi el o privea în faţă continuînd pe mai departe să-şi pună întrebări în legătură cu absenţa lui Huart.

— Unde-i Vlăjganul ? întrebă el.

„Vlăjganului" îi mergea bine, sau cam așa ceva. Totul mergea bine. Lui Julien îi va trebui mai mult de-o săptămînă ca să se familiarizeze cu avalanșa de vești bune, nebunești (dintre care una tare de tot) pe care i le trîntesc la repezeală în minutele care urmează. Mai întîi e vorba de contractul de embatic pe care Julien l-a răsucit în buzunăr la sosire și care le garantează pentru un secol — ce lege nemaipomenită ! Are aerul să-i acorde vieții omenești durata maximă ce-i este hărăzită de natură — în schimbul sumei de o sută de franci pe an, dreptul la folosință al locului zis „Pajiștile de la Comeizas". Huart aranjase treaba fără știrea lor, prin mijlocirea lui Roumageon și cu complicitatea notarului Broche care jurase că o să-și taie limba mai curînd decît să sufle vreo vorbă despre taina lor. Dintr-o dată îi trec prin minte, cu mare repeziciune, tot felul de planuri minunate : o să-i ofere Françoisei satul de colibe ghemuit în golul pasului, la poalele acelei pășuni proaspete unde se sfîrșește pădurea ajungînd pînă la ierburile înalte. Fiecare familie va avea locuința sa iar Ardusson propriul lui sanctuar ; în mijlocul cătunului se va ridica un edificiu „public" care va sluji drept spațiu de viață comună, sufragerie, încăpere de lucru, loc de veghe în familie — stîna fiind menită să devină o anexă pentru a-i găzdui pe „ceilalți", cînd se vor întoarce. Fiindcă se vor întoarce, și adeseori, cum să te îndoiești acum de acest lucru ? Urma lăsată de aceste trei luni de sălbăticie, de *„wilderness"* cum se spune în Noua Anglie, se dovedește a fi oare atît de obsedantă încît să-i reunească din nou (este un fel de miracol care desfide legile uitării și ale nestatorniciei) — și aceasta, cu prețul unei călătorii de o sută de leghe pe drumuri și drumeaguri pe unde suflă viforniței iernii, cu copii, cu coșuri de alimente, cu cuverturi ? Ca să nu mai punem la socoteală cele trei leghe pe care au fost nevoiți vrînd nevrînd să le străbată pe jos, își spune el... A rămas cu gura căscată. Se gîndește fremătînd de plăcere că pentru a alimenta cu apă cătunul său de tăietori de lemne va fi nevoie să o caute în munți. Viața lui, în cîteva clipe, s-a reclădit sub forma unui șantier. Un șantier al cărui sfîrșit nu pare că o să-l vadă, cu cei 99 de ani al căror beneficiu moral, ca să zicem așa, și-l dăruiește : această scadență cu termen lung pare o invitație a destinului să-și făurească vise de centenar (într-un frumos avînt de optimism își amintește că bunicul și chiar străbunicul

său dinspre partea tatei au murit amîndoi la peste 90 de ani). Pentru că e ameţit astă-seară, ameţit de bucurie, de duioşie, şi chiar de un sentiment de care se fereşte totuşi ca de dracu : de speranţă... Şi încă nu i-au spus tot ce era de spus ! Ardusson şi Vaïssette, ei ştiu însă. De aceea aerul lor uşor uluit pe care îl observă Julien, uluit şi serios, fiindcă lucrurile sînt într-adevăr serioase, fiindcă ele înseamnă, pentru Ardusson, nu un capriciu al întîmplării, ci un eveniment fără precedent — sau aproape, şi a cărui importanţă i se pare fără de margini : este tot atît de surprinzător ca şi cum ţi-ai închipui lumea rotindu-se în sens invers. Este cea mai frumoasă pereche de palme pe care nişte bărbaţi şi nişte femei le-au tras vreodată epocii lor.

A mai rămas însă acea întrebare la care n-a răspuns încă nimeni : „Unde-i Vlăjganul ?“ Dar e-adevărat că de cînd a smuls, cu un sloi de gheaţă în inimă, foile prinse pe uşă în care credea că va găsi scrisă negru pe alb notificarea de neprelungire a contractului de arendă, agravată de o ameninţare de expulzare, s-au scurs abia cinci sau şase minute, dar într-un asemenea scandal, în mijlocul unei atari dezordini, al unui atît de mare vîrtej de gesturi, de declaraţii, de cuvinte azvîrlite de-a valma, de îmbrăţişări, încît Julien (şi Françoise, şi mama sa) s-a zăpăcit de tot. I s-a pus un pahar în mînă. În ciuda eforturilor lui Ardusson, care ar ţine mult să rînduiască armonios toate temele acestei simfonii de Crăciun, e o hărmălaie de toţi dracii şi, în mod evident, fiecare doreşte atît de tare să-şi spună cuvîntul încît, deodată, ca într-o străfulgerare, îi trece prin minte gîndul improbabil, nebunesc, că epidemia, din nou... Dar cele două veşti extraordinare ale serii îi sosesc aproape în acelaşi timp. Brun se apleacă spre el şi, cu o voce ciudat de lipsită de sonoritate din cauza furiei şi a umilinţei, trînteşte :

— În închisoare !

Huart este în închisoare. Nu pentru multă vreme, fără îndoială : trei luni, spun ei. Va fi liber cam prin ajunul Paştelui. Julien nici n-are timp să ceară explicaţii : i se declară — Brun şi Linsolas îi vorbesc în faţă în acelaşi timp — că e o treabă destul de încurcată, asupra căreia vor avea prilejul să revină :

— Avem 99 de ani la dispoziţie, îi aruncă Linsolas, vesel.

Peste adunare se așterne tăcerea. Julien simte că îi apasă un fel de stînjeneală. Toată lumea îl privește, dar de ce par brusc intimidați ? Atunci Linsolas se întoarce spre ceilalți :

— Ne-au suportat trei luni de zile, spune el. O să ne suporte și restul vieții. Nu-i așa ? îl întreabă el pe Julien înmărmurit, surprins. Înțelegi, pe drum, ne-am spus că sătucul tău e un pic cam prea departe de Marsilia. Ne-au trebuit două zile și jumătate ca să venim. Și ce cheltuială ! Deci, ca să simplificăm lucrurile, preferăm să rămînem aici. Se pare că aveai intenția să construiești un cătun canadian ? Ei bine, va trebui pur și simplu să socotești vreo zece barăci în plus...

Paranteză.

Pseudodiscursurile astea din sud ! Odinioară, pe Julien îl exasperau prin latura lor de „glumă-cu-orice-preț", un umor de om sărac a cărui banalitate prefăcută, stîngaci accentuată, era prezent într-o mică măsură pentru a ascunde sentimentul de rușine, mai mult pentru a lua în derîdere niște maniere distinse, niște străfunduri omenești, niște mărturisiri care costau extraordinar de scump : ești primit la bucătărie, în mijlocul cojilor de zarzavaturi și al vaselor murdare. Știa că, de aici înainte, pentru compatrioții tăi, problema consta în a demistifica propria lor atitudine, cît de cît originală, cu simpla intenție de a-și mistifica propria apreciere defavorabilă : tratament de șoc al popoarelor puțin favorizate care nu-și recunosc nici dreptul, nici posibilitatea de a fi la înălțimea avînturilor, pasiunilor, tainelor lor...

...Julien s-a ridicat în picioare, palid ca un mort, se pare, și a început să trîntească niște : „Ei, fir'ar să fie, copii, fir'ar să fie..." Apoi i-a cuprins în brațe pe frizeraș și pe Justine, continuînd să repete : „Ei, fir'ar să fie, copii, fir'ar să fie..." în timp ce toți cei de față se uitau la el rîzînd.

— Am impresia, i-a spus el mai tîrziu lui Ardusson, cînd petrecerea era în toi, am impresia că toată lumea se poartă cu mine aici ca și cum aș fi un copil.

— Într-o oarecare măsură, rosti cel din Ardèche. Capriciile, ideile extravagante, mîniile, visele tale... Mă întreb dacă nu cumva tocmai asta îi atrage aici. Lumea va tinde tot mai mult să-și suprime tinerețea... Tu le-o dăruiești oarecum pe a lor. Nu sînt destul de importanți, destul de mari, destul de bogați ca să nu cadă pradă ispitei.

Era imperceptibil. S-ar fi spus că în dimineaţa aceasta lumea era orientată altfel : lipsa de greutate, luminozitatea ei te făceau să crezi că nu mai tîra ghiuleaua iernii — cînd în fapt abia intrase în acest anotimp. Podişurile şi pădurea, complet curăţate de zăpadă, erau acoperite de soarele de la ora zece cu un văl subţire albăstrui, un văl ca cel din zorile de vară. Se vedeau fumegînd iarba şi ziduleţul de pietre dimprejurul curţii din faţa stînei, iar cîntecul cocoşilor aducea pe Pajişti liniştea unei zile de odihnă plină de dangăte de clopote, ca în duminicile de la ţară. Ceva, în aer sau în sînge, se întorcea timid spre întinsele ţinuturi de lumină, de trosnete, de parfumuri grele spre care dădea noul versant al anului, peste care păşiseră în timpul acestei nopţi mesianice care sărbătorea o naştere şi o renaştere : datorită originilor lui ţărăneşti care echilibrau poate în sufletul său o oarecare austeritate metafizică conformă calvinismului, Ardusson aprecia faptul că religia creştină acceptase fără silă să lege atît de strîns venirea pe lume a Stăpînului luminii de reîntoarcerea pe nesimţite a rivalului său păgîn, care pornea chiar din acea zi să cucerească seva, seminţele şi sîngele.

Se simţea că Pajiştile aveau curînd să pornească în larg. De aici înainte, vor pluti, nu întorcînd spatele mersului timpului, cu ochii aţintiţi pe o vară dispărută cu totul în mări şi pe care n-aveau să o mai revadă vreodată, ci cu faţa spre întinsul apelor, cu faţa spre o lume nouă a cărei linie îndepărtată, fremătătoare de căldură şi ciuruită de păsări noi, înspre care navigau Ţinuturile Înalte, aveau s-o zărească, într-o bună zi, chiar printre talazurile dezlănţuite şi printre blocurile de frig întunecat rostogolite peste februarie. Mesianic era mesajul ierburilor sticloase de chiciură pe care soarele o sorbea în cornul umbros al pădurilor, mesianic cel al vrăbiilor rămase pe loc, lovind cu zgomot de grindină pietrele plate ale acoperişului, mesianic ţîrîitul apelor după dezgheţ care mîncau ca un acid malurile prăbuşite ale rîului. Speranţa era această aşteptare absurdă, de neînfrînt, a unei împărăţii pămînteşti care reînvia odată cu ierburile înalte şi cu bîzîitul insectelor, purtînd o tulburătoare, o misterioasă făgăduinţă de care oamenii nu vor considera vreodată că e scutită lumea.

Lopeţi, cazmale, căzmăluţe, tîrnăcoape, pluguri, frînghii, saci de grîu, de secară, de porumb, de ovăz, de

napi, de cartofi, cufere pline de haine, de cuverturi, de vase de bucătărie, de unelte, de cărți, de bibelouri, de amintiri, de mobilier sărăcăcios, de paturi pe jumătate desfăcute, de saltele de paie uzate, lămpi, lumînări, alimente, mașini de gătit și sobe... Tot acest calabalîc de *squatters*[1] era bine fixat pe două căruțe cu coviltir, reparate cît de cît, trase de niște catîrce (nici ele nu erau prea tinere, dar de data aceasta drumul avea să fie fără întoarcere), care îi duseseră și pe emigranți pînă la Papiști... Linsolas, însărcinat să-l înșele pe Julien, mințise, firește : petrecuseră patru zile pline în mijlocul acestor bagaje pentru a ajunge în Țara Făgăduinței.

Julien continua să fie profund surprins de faptul că putuseră să se exileze din propria lor inițiativă, fără a fi alungați de holeră. În dimineața aceasta de Crăciun cînd soarele lustruia un frig nu prea aspru, se și porniseră cu toții să fixeze, cu ajutorul unei frînghii, pe suprafața netedă a pasului, locul unde aveau să se înalțe vreo douăsprezece colibe reprezentînd satul și formînd un cerc în jurul clădirii comune.

Fără a fi alungați de holeră ? Tocmai aceasta era problema. Din povestirea dezlînată, stîngace, pe care i-o făcuseră relatîndu-i toate incidentele, accidentele, întîmplările, discuțiile care precedaseră hotărîrea finală, pricepea în ce măsură mohorîtul infern muncitoresc făcea cu prisosință, de unul singur, cît toate ciumele și toate holerele la un loc. Era mai rău decît ele în măsura în care burghezia triumfătoare îl asimilase legilor naturale (și chiar supranaturale).

O întoarcere tristă : moartea lui Octave lăsa un gust amar în gură. Într-o noapte, soarta furase tot cîștigul unei aventuri frumoase. Caravana, tăcută, străbătea fără să le vadă minunatele păduri ale toamnei, fiecare sucind și răsucind în minte de unul singur acele gînduri negre care sporesc egoismul. Toate momentele petrecerii încheiate cu o groapă săpată în grabă — „Ce repede ne descotorosim de un mort ! Ce străin devine deodată !“ — păreau acum o punere în scenă macabră. Spre seară atmosfera se mai încălzise puțin, exact atît cît să înșiruiască niște „dacă“ : aceste condiționale care rescriu dramele, insuc-

[1] În Statele Unite, pionierii care se aventurau și se stabileau în zone nelocuite încă.

cesele, înfrîngerile pentru a înşela sentimentul pierderii iremediabile, pînă se cicatrizează rana...

La Le Vigan, fură nevoiţi să se despartă : trăsura nu putea să ia nici măcar jumătate din grupul de desculţi care îi făceau pe ceilalţi călători să strîngă din buze : „Nu-i de mirare că holéra se întinde aşa de repede !“ spuneau feţele lor dezgustate. Fraze scurte de rămas bun, cuvinte de mîngîiere, cu gîndul în altă parte, spuse unei somnambule cu ochii umflaţi, fiecare se simţea parcă golit pe dinăuntru, dezorientat, nerăbdător să se întoarcă acasă, să trîntească uşa, să-şi bage capul sub pernă, să doarmă, să doarmă, să se apuce cu rîvnă de lucru, să tragă o linie, să uite.

Ceva în atmosferă, în oraşe, pe străzi, pe chipuri spunea că petrecerea — dacă se poate spune aşa — se terminase, că acum, gata cu rîsul şi cu plînsul, morţii sînt îngropaţi, holera a intrat cuminte în coteţ, în fîntîni curge o apă curată, aşa că, la treabă ! Întrunirile interzise. Barbès [1] a fost închis, aduceţi-vă aminte ; lui Blanqui o să i se întîmple la fel. La ce se aşteptau cei scăpaţi cu viaţă la întoarcerea de pe Pajişti ? La fanfare, la îmbrăţişări, la mormane de flori ? Izbucnirea de fraternitate şăgăduită de Huart, oare unde este ? Străzile, bulevardele sînt pe jumătate goale, ca într-o zi de doliu naţional : este îngropată nădejdea. Speranţa, în schimb, este împărţită gratuit în toate bisericile, înţesate de altminteri — cu ajutorul ortofarului : împărăţia voastră nu-i pe lumea aceasta. Supărător de lungi, cozile celor care aşteaptă în faţa atelierelor. Alte cozi : oameni cu strachina în mînă, cerşesc mîncarea, stînd cu picioarele în primele bălţi ale toamnei. Acolo sus uitaseră cît de trist, cît de rece, cît de murdar este un oraş, toamna, mai ales în ulicioarele unde ceapa vecinului, urina, zgomotele lui scot în relief frumuseţea amintirilor, a nostalgiilor — a dimineţilor cu miresme de fîn : „Îţi aduci aminte, de ziua cînd... Şi de seara cînd... Şi cînd... Ţi-aduci aminte, ţi-aduci aminte...“ Cu atîtea aduceri aminte legenda începe să cîştige teren, cei mai nefavorizaţi de soartă din grup sînt cuprinşi de o atare melancolie încît simt dorinţa violentă de a aduna în jurul unei tocane oarecare pe toţi cei ce au mai rămas dintre ei şi să vorbească, să vorbească...

---

[1] Armand Barbès (1809—1870), om politic francez reprezentant al poporului. A încercat să constituie un guvern revoluţionar în mai 1848.

Îi frige la inimă. Iarna nu prevestește nimic bun. Creșterea prețului pîinii, șomajul, cele două sperietori ale lumii muncitorești apasă greu pe acest sfîrșit de an. Mai greu decît în perioada cea mai sumbră a crizei, în '28 ; holera a lăsat asupra acestei societăți sătule și pîntecoase urme pe care nu le va putea șterge, și furtuna de la '48 a și început să se pornească în anumite capete. Pentru țesători, tăbăcari, călăfătuitori, cizmari, toate acestea nu sînt noi: Nou este faptul că sclavul a devenit conștient de dimensiunile sclaviei sale mai mult decît o făcuse vreodată, și în mod diferit. Închisoarea s-a deschis exact atît cît era nevoie pentru ca cel întemnițat, născut în închisoare, — regulamentele ei cele mai arbitrare au devenit pentru el o a doua natură — să afle cît este de amețitor să respiri în aer liber. Nu-i încă destul de descătușat de lanțurile sale pentru a pretinde o eliberare definitivă, și mai puțin încă pentru a sări cu curaj zidul și a pleca, cu mîinile în buzunar, să trăiască precum neamurile de la marginea societăților, nomazii, țiganii, care n-au putut niciodată să suporte clănțănitul unei încuietori sau cea mai mică îngrădire. Vrea pur și simplu să deschidă ferestrele și să facă să pătrundă în pivnițele și în temnițele subterane unde munca sa îl obligă să trăiască, ceva din aerul proaspăt care bate departe de fortărețele pline de salpetru ale progresului. Dar, în primul rînd, Istoria este înceată, se știe aceasta, și uneori are chiar chef să se întoarcă înapoi, ceea ce nu ajută la mersul înainte al lucrurilor. În schimb, dorința de fericire devine extraordinar de urgentă și, în această primă jumătate a secolului al XIX-lea, este pe cale să lasă în stradă.

Rezultatul acestor patru luni de chiul, de neascultare, de strengării este că *oamenii vor să profite imediat de umbra pomilor pe care i-au plantat.* Ca și cum ar cere luna de pe cer. Neliniștea va crește în cursul săptămînilor următoare căci se știe, se vede, există în fiecare zi dovada că o revoluție cu mult mai sîngeroasă decît cea din '89, că o catastrofă de o sută de ori mai îngrozitoare decît holera n-ar schimba nici o iotă din modul în care oamenii au hotărît să-și aștearnă pe hîrtie istoria, fie că vor s-o scrie cu sîngele negrilor fie cu cel al vînzătorilor de sclavi. Toate acestea, firește, rămîn destul de imprecise, de vagi, pentru niște minți necultivate. Pur și simplu însă, nu s-au simțit niciodată atît de stingheri în pielea lor (în sensul cel mai modern al acestei expresii).

Şi din cînd în cînd îi duce gîndul — e un gînd pe jumătate ironic, pe jumătate nu-prea-se-ştie-cum la cei cinci disidenţi care, acolo sus, pierduţi în norii şi în zăpada lor, au luat hotărîrea să-şi scrie singuri istoria.

Această primă seară, pe la jumătatea lui noiembrie, vine la timp : Huart, al naibii de întreprinzător, prevăzuse tocmai o mică întîlnire pentru a realiza un plan pe care îl consideră foarte important. Roumageon i-a vorbit pe drum despre contract. Huart are intenţia să i-l dăruiască lui Julien, pe care îl ştie (ca şi pe Ardusson, de altfel) extraordinar de legat de „această bucată din Lumea Nouă rătăcită în Vechea Franţă", cum spun cei doi *squatters*, acolo sus. În primul rînd, o sută de franci pe an este o afacere. Cu capitalul de care dispun cei cinci pionieri, exploatarea Pajiştilor poate deveni, dacă nu înfloritoare, cel puţin viabilă pentru nişte oameni care au hotărît să scape de dictatura banului. Planul îi entuziasmează pe toţi. Se agită, se revăd, îi scriu notarului, îl însărcinează pe Roumageon, un om foarte binevoitor, să facă primele demersuri : locuieşte la Lunel şi, pentru el, Florac nu este aşa departe. Aceste întîlniri cînd la unul, cînd la altul, le dau din nou puţin curaj. Acum, lovitura provocată de moartea lui Octave şi-a pierdut violenţa şi, cu trecerea timpului, memoriile nu mai păstrează decît amintirea unui accident nefericit. Se repetă de-a lungul multor seri evenimente deosebite dintr-o odisee care, urmînd o mişcare inversă, dobîndeşte pe măsura scurgerii timpului frunuseţea ireală a unui vis. Acolo sus există mormîntul acela pe care Cosette ar dori să-l acopere cu flori : au plecat puţin cam repede şi tînăra femeie are uneori impresia că a părăsit în munţii aceia pustii pe cineva care nu murise de-adevăratelea şi a cărui umbră cerşeşte în mijlocul pajiştii goale, lacrimile, gîndurile, rugăciunile pe care şi le doreşte. Mai sînt bani în punga comună.

„Poate că ar fi posibil să le ducem chiar noi contractul de Crăciun" sugerează Linsolas — un Linsolas care continuă să ardă de dorinţa de a-şi vinde prăvălioara.

Propunerea a fost auzită. Tăbăcarii şi ţesătorii (şi Brun) le cer patronilor o săptămînă de concediu — aşa-zis pentru a rezolva o chestiune de familie (şi în fond e chiar vorba de o chestiune de familie). Asta, în 1835, dacă n-ai cumva de-a face cu un fel de sfînt, e la fel ca şi cum ai cere luna de pe cer. Linsolas şi Huart, ei doi sînt propriii lor stăpîni, pot pleca atunci cînd au chef — desigur cu condiţia ca acest lucru să nu se repete prea des. Mai

sînt și cele două „micuțe" de la Salon, care, și ele, ar dori mult să ia parte la expediție. Dar este greu să părăsești un han în ajunul sărbătorilor : deși orfane, or găsi ele o mamă de îngropat.

În teorie, totul merge ca pe roate. În practică, este o altă poveste. La 10 decembrie se întîlnesc la tăbăcarii și la țesătorii care locuiesc în aceeași clădire. Figurile sînt posomorîte : planul lor a căzut baltă. Patronii nici n-au vrut s-audă de așa ceva. A avut loc o ceartă în regulă. Brun a dat cu rindeaua în capul contramaistrului care, în schimb, l-a dat afară pe ușă. Grozav ar fi vrut țesătorii să facă și ei la fel cu războaiele lor ; s-au mulțumit să încrucișeze brațele și să se oprească din lucru. Somații. Răspunsuri cu vorbe de ocară. Erau gata să se păruiască. Oare ce clocea de atîta vreme în capul lor ? Uite că pentru prima dată în viață au spus nu și au acceptat să facă să treacă sentimentele lor înaintea interesului... Mînia aceasta vine de departe. Este picătură care a făcut să se reverse vasul. Rezultatul : dați pe ușă afară, și ei. În ceea ce îi privește pe tăbăcari, lucrurile stau ceva mai bine, dar conducerea n-a dat încă nici un răspuns. Linsolas sosește alergînd, în întîrziere, roșu la față, agitat, cu brațele încărcate de sticle : gata, și-a vîndut prăvălia ! Și știți ce-are de gînd să facă frizerașul ? Să se ducă în Drôme... (De cînd tot vorbea el de așa ceva...) Stîna lui de la Oubrets ? Îl pufnește rîsul : Comeizas ! Soția lui nu pare nemulțumită. Puștiul, nu mai vorbim : păstor, asta vrea să se facă. Numai la asta se gîndește de cînd s-au întors acasă.

Tăcere. Afară plouă. Lacrimi mari se preling pe geamurile aburite, pe obrajii trași ai Cosettei, și nu lipsește mult ca să curgă, amare, și pe cei ai muncitorilor concediați. Apare Huart, cu contractul în mînă. „S-a făcut", zice el fluturnd documentul care, în cazul respectiv, devine un fel de pașaport pentru Eldorado. Este o iluzie, în mod evident, dar dată fiind situația, tot ce este „Acolo Sus" pare bun și frumos, iar urît și rău tot ce văd în jur. Huart desface contractul, citește clauzele. Suprafața terenului este mai mare decît credeau. Sînt patru sute de hectare de rășinoase care nu așteaptă decît să fie exploatate. „O să avem de lucru" strigă Linsolas umplînd paharele...

Bărbații se uită unul la altul... Ploaia șiroiește de-a lungul geamurilor. Un foc slab de cărbune fumegă în sobă. Probabil că s-au gîndit cu toții la același lucru în

același timp. Brun deschide gura, îl privește pe
care, el unul, privește prin fereastră apa cenușie
curge în rigole, cu ochii unui individ condamnat s-o bea. Și Brun zice : „Și dacă...“ Nu spune mai mult.

E o adevărată explozie. Toți bărbații se ridică în picioare și se agită ca niște vulpi în cușcă amenințînd cu pumnul orașul închis cu lacăte, cu ieșirile astupate, viața lor istovitoare și întunecată și își spun brusc mînia adunată în atîția ani de ocnă. „O dată, cînd ceream și noi o nimica toată ! Șase zile de răgaz, în vreme ce domnii cu jobene o să se îndoape în sănătatea noastră cu curcan, cu pateu de ficat de gîscă, cu solă [1]...“ Ridicolă, derizorie instrucție a unui proces despre care abia știu că aruncă nu numai apa murdară a băii, ci și acest nou-născut progres care, îngrășîndu-se pe spinarea lor, va zdrobi tot mai mult sub greutatea sa pe cei pe care trebuia să-i salveze (și este pe cale de a deveni acel monstru nesătul pe care nu vor mai ști cum să-l domolească). Au învățat că există o altă lume unde ceea ce aduce maximum de satisfacții imediate (la naiba cu ce-o să se petreacă peste o mie de ani, sau chiar peste cincizeci) nu costă nimic. Mai mult : chiar efortul depus pentru a obține aceste satisfacții le sporește valoarea. Brun se apropie la rîndul său de fereastră, privește cum trec brecuri și cabriolete, pe ale căror capote ridicate răpăie ploaia, se uită atent la jobenele și la dantelele care se mișcă în ele... O lume călduță, închisă, apărată, de neînvins, de care se simt despărțiți printr-o distanță astronomică pe care mila o mărește mai mult decît ura. „Să crăpați“, zise el. În realitate, gîndește : „Să crăpați sub bogățiile voastre. Să se bată alții să vi le smulgă, o să crape din cauza asta la rîndul lor. Vă părăsesc. Eu nu mai intru în combinație. *Am găsit filonul.* Pentru a-l exploata pe ăsta n-o să fie niciodată înghesuială. Mărunțișurile voastre, n-aveți decît să vi le păstrați.“

Își închipuie cum este acum vremea pe Pajiști. De altminteri, zăpadă sau soare, ploaie sau ceață, ce contează ? Mai că le vine să creadă că pe acea insulă pierdută dincolo de apusurile roșietice pe care le privesc uneori gînditori de la ferestruicile mansardelor lor, cerul, ploaia, vîntul sînt de o altă natură. Pentru a părăsi Marsilia și Toulon au motive identice cu acelea care i-au făcut pe

[1] Pește plat, oval, cu solzi fini, care trăiește în zonele nisipoase de-a lungul coastelor Franței, și a cărui carne este foarte apreciată.

cei 141 curajoşi de pe *Mayflower* să lase în urmă rigida, necruţătoare Anglie — cu singura deosebire că aici persecuţia este mai ipocrită, mai ascunsă şi că, dacă molima asiatică n-ar fi ridicat o clipă piatra mormîntului lor, nici măcar nu şi-ar fi dat seama că muriseră de mult.

Baloturile au fost terminate în mai puţin de o săptămînă. Brun a fost însărcinat să găsească nişte catîrce şi nişte căruţe vechi pe care le-a reparat cît ai bate din palme. Huart, el unul, şovăia : Cauza, Lupta ; n-ai dreptul să-ţi clădeşti fericirea de unul singur dacă toată lumea nu poate să facă la fel, şi nu vom fi cu adevărat liberi decît atunci cînd vom fi liberi cu toţii. Nu va avea deloc vreme să judece mai îndelung dacă-i bine sau dacă-i rău. În dimineaţa plecării, e încă întuneric, toată lumea e pe coridor, jos, în mijlocul unei harababuri de neînchipuit, cînd sosesc cele două căruţe, una mînată de Brun, cealaltă de un tovarăş de atelier care s-a oferit s-o facă (va pleca la Toulon cu trăsura următoare) : Huart a fost închis ieri dimineaţa, este acuzat că aparţine unui grup de agitatori saint-simonişti ; Brun nu ştie nimic în plus. I s-a dat doar de înţeles că dacă prietenul său scapă cu trei luni de închisoare, va fi o dovadă de clemenţă din partea tribunalului.

Au plecat ca nişte hoţi. Atelajele săltau pe caldarîm într-un oraş întunecat şi tăcut încă, unde vîntul de iarnă smulgea ultimele frunze ale platanilor. Această plecare le amintea spaimele care îi aruncaseră pe drumuri, cu şapte luni în urmă : aveau impresia că, la fiecare colţ de stradă, slujitorii ordinii aveau să-i oprească, să-i hărţuiască punîndu-le întrebări stînjenitoare, să le caute nod în papură. Trecînd printre aceste garduri de case uriaşe, cu ferestrele pline de gheare, şi ale căror ziduri din jurul grădinilor, încărcate de cioburi de sticlă, păreau să-şi arate ameninţător colţii, se simţeau uşor vinovaţi, neputincioşi, fără altă cale de ieşire decît fuga în faţa unui flagel care luase în stăpînire pămîntul, îi ofilea definitiv tinereţea, întina puritatea lucrurilor.

Cînd se făcu ziuă, cerul se înseninase în parte şi bălţi mari de lumină călătoreau pe imensul amfiteatru al sudului, care îşi întindea pînă departe tălăzuirea de coline, turmele de munţi adunate le orizont, pămînturile sale înalte necultivate, pierdute printre nori. Le regăsiseră pe cele două „micuţe“ care îi aşteptau la o încrucişare de drumuri, aproape de Salon. Şi ele păreau ner-

voase, neliniștite, de parcă s-ar fi ținut niște urmăritori după ele. Pe măsură ce se îndepărtau de închisoarea lor și pătrundeau în amfiteatrul munților, li se părea că ajung pe un continent neexplorat, misterios, abia uscat după potop. Erau ca pelerinii englezi și olandezi care au debarcat într-o dimineață de iarnă pe un pămînt eliberat de vrăjile sale răufăcătoare și ale cărui costișe verzi, nevăzute vreodată, le-au provocat aceeași uimire plină de încîntare pe care au avut-o cei de pe Arcă în fața pămîntului nou, ieșit din ape, complet spălat de necurățeniile sale.

De la ora două după-amiază pînă la apusul zilelor lungi și zăpușitoare de septembrie, cele două femei bătrîne — cincizeci și cinci și șaizeci și cinci de ani — stăteau jos fără să se miște, aproape fără să deschidă gura, pe o bancă de lemn verde închis, cu vopseaua scorojită, în fundul unui parc cu pomi funebri — tuia, tise, brazi, cedri umbroși, care te amorțeau, creînd în soare un halo atît de întunecat încît ramurile lor păreau să răspîndească în plină lumină ceva din întunericul caracteristic mormintelor — parc unde ajungeau din cînd în cînd frînturi de melodii cîntate la armoniu, unde înflorea a doua oară în acest an, ca o bătrînă prostituată prea parfumată, o glicină cu flori încrețite, putrezite, răvășite de o furtună, așa cum era datorită morții apropiate și apăsării acestei vieți de claustrare, chipul celor două femei scăpate ca prin minune, care supraviețuiau de douăzeci și cinci de ani, fantome condamnate să-și reamintească întruna, pînă la sfîrșitul zilelor, etapele puțin nebunești, obscure, prea minunate și prea crude, ale unei aventuri și ale unei catastrofe ale cărei împrejurări și cauze nici măcar nu le pricepuseră încă. În preajma lor — uneori o călugăriță le adresa în trecere cîte o vorbă de o blîndețe oribilă, mai neliniștitoare decît o amenințare — alte cadavre cuprinse de tremurături și de convulsii, cu bale pe buze, sau cu nasul mîncat de un lupus, sau cu un ochi cu albeață, cu cîrjele alături, suceau în minte gînduri informe de crustacee, pofte de ciocolată sau de caltaboși, de cremă cu floare de portocal, și nevoi de tot soiul : de Micul Iisus, de urină, de siestă, iar brusc, fîșiile de cer albastru care se luminau printre nori în fundul creierelor lor le înfățișau frînturi de tinerețe, de îmbrățișări, tot atît de străine de grijile lor prezente ca parfumul fad și dulceag al smochine-

lor pe care căldura înăbușitoare din septembrie le făcea să putrezească pe jos ca pe niște cărnuri sfîșiate.

Astăzi era așezată lîngă ele o a treia persoană, o doamnă slabă și fără vîrstă, strînsă într-o rochie gri-închis a cărei principală calitate era să scoată la cea mai mică mișcare a locatarei sale scurte scîrțîituri luxoase. In atmosfera de ușoară umezeală liturgică, pe care nările ei o simțeau vîscoasă ca un sirop, această femeie cu gesturi sigure, care își ducea din cînd în cînd la nasul ei gălbui ca ceara o batistă îmbibată cu alcool de verbină, își continua interogatoriul cu o voce joasă și muzicală, se străduia să smulgă, una după alta, celei mai tinere dintre interlocutoarele sale piesele unui puzzle care, încetul cu încetul, se contura, își dezvăluia tainele.

Și în această zi din septembrie 1860, în azilul îngropat sub grote de verdeață, lîngă Mende, pe aceste buze moarte retrăia un trecut și mai mort încă ; cu bătăliile, victoriile, înfrîngerile, destinul, patimile și catastrofele sale părea să nu fi durat cu nimic mai mult și nici să nu fi avut mai multă importanță decît minusculele ridicături de pămînt clădite de furnici între picioarele vizitatoarei și pe care aceasta, cu un gest mecanic, le netezea cu vîrful pantofului. Acum se lăsa amurgul și întindea deasupra azilului umbra unei păduri înalte care domina orașul — așa precum odinioară peste pajiștile de pe înălțimi pierdute de cealaltă parte a timpului, se întindea umbra rîpilor roșietice unde se sfîrșeau podișurile. Doamna se ridică, privi un mic ceas de argint atîrnat de gît.

— E tîrziu. Vă părăsesc și vă mulțumesc. Iertați-mă că... îi spuse ea celei mai puțin vîrstnice dintre pensionare care își ștergea ochii cu un colț al șorțului, în sfîrșit, mă gîndisem de mult că această întîlnire era absolut necesară... Înțelegeți, presupun.. Chiar după toți acești ani... Un sfert de secol nu poate vindeca anumite răni.

Își duse brusc mîna la gît, se întoarse și se îndepărtă lăsînd în urmă o dîră de foșnete plăcute auzului, la fel de metodică și de precisă ca întreaga ei persoană.

— Cine e ? întrebă cea mai bătrînă, care își petrecuse după-amiaza încercînd să înțeleagă cine era această doamnă și să prindă fragmente din conversație.

— Thérèse Jourdan. Credeam că ai ghicit. Devii tot mai surdă, biata mea Alice, făcu ea, pe jumătate enervată, pe jumătate abătută.

— Thérèse Jourdan, ah, bine, repetă cu indiferență Alice Reynaud. Rămase tăcută o clipă, de parcă acest

nume ar fi declanşat în ea o avalanşă de amintiri. Se pare, zise ea deodată, că pentru jubileul Monseniorului, duminică, o să avem pui la masă. Ah ! da, da, Doamne, Thérèse Jourdan, e posibil ?

Justine Linsolas îşi puse obrazul în palme, izbucni în lacrimi.

— Iar începeţi cu prostiile ! strigă trecînd prin dreptul lor o călugăriţă care împingea o roabă plină cu iarbă pentru iepuri. Pînă la urmă o să vă despărţim şi o să vă punem în camere diferite, relelor !

Se auzi pe drum scîrţîitul birjei cu care pleca vizitatoarea. Justine se duse pînă la mica terasă de unde vedeai de sus pajiştile şi, mai departe, oraşul, şi o privi cum se îndepărta pînă în clipa cînd drumul deveni iar pustiu. Buzele sale se mişcau fără a scoate nici un sunet. Se întoarse înapoi spre tovarăşa ei. Un clopot începu să sune, cu un fel de voioşie autoritară, nemaipomenit de vulgară. Era ora cinei.

— Se pare că mai e încă acolo, zise Justine.

— Despre ce vorbeşti ? Oh, Doamne, simt că iar o să ţipi la mine.

— Sperietoarea. Sperietoarea pe care o făcuse René. Şi-a păstrat chiar şi pălăria, cel puţin aşa mi-a spus ea. Acum cîteva zile s-a aranjat ca s-o ducă pînă acolo cineva de la prefectură. A văzut mişcîndu-se ceva negru în mijlocul ierburilor. A crezut că-i o cioară. Tu nu găseşti că e uimitor ca o pălărie să fi rezistat timp de douăzeci şi cinci de ani la zăpadă, ploi, vînturi, singură acolo sus ? Cred chiar că e unul din puţinele lucruri pe care le-a cruţat focul...

Singurul, sau aproape... Făcuse această sperietoare în august 1835, ca să alunge păsările de pe un lan de secară sălbatică, desigur, care le îmbunătăţise mult situaţia. Manechinul semăna cu un vagabond răstignit. Îl puseseră iar la loc în martie 1836. De data aceasta pentru a apăra nişte semănături de calitate. Chiar după ninsorile cele mari din februarie, primele fire înverzeau toată suprafaţa Pajiştilor. Cătunul „canadian“ fusese terminat la timp. Justine, în camera lor unde Alice sforăie, răsfoieşte pentru a suta oară un caiet pe jumătate ars din care doar vreo treizeci de pagini sînt aproape neatinse, îl ascunde sub un teanc de ziare vechi, în fundul unui dulap unde surorile nu se duc să cotrobăie niciodată, dar ce contează dacă într-o bună zi o să dea peste el : ea ştie

fiecare frază, fiecare cuvînt pe dinafară. „Ianuarie a fost ca o caisă frumoasă, aurie. În mijlocul zilei, soarele era destul de puternic ca oamenii să poată lucra cu pieptul gol. Unii despădureau, arau, semănau, alţii înălţau colibele din trunchiuri rotunde şi în pădure răsunau de dimineaţa pînă seara loviturile securilor şi pîrîitul suplu al copacilor doborîţi. Seara, aerul era atît de liniştit încît se vedeau scînteind deasupra Pajiştilor, în soarele ce asfinţea, mii de mici puncte strălucitoare, ca în toiul verii. Am fost întotdeauna convins că pe pămînt există locuri binecuvîntate care îşi amintesc de raiul pămîntesc : acesta este sigur unul dintre ele... Justine închide caietul şi, ca mai adineauri, pe terasă, buzele ei încep să se mişte în tăcere.

Mai curînd merovingian, cătunul, ascuns sub acoperişurile sale de grozamă cu pietre plate grele pe deasupra, care îi dădeau un aer destul de sălbatic : „Nu mai lipsesc decît scuturile agăţate la uşă, îşi spunea Julien, şi iată-ne înapoi în epoca farmecelor şi a vrăjilor...“ În ciuda -- sau mai degrabă datorită unor viforniţe dezlănţuite, petrecuseră o lună minunată. În mijlocul colibelor se ridica un fel de magazie mare care servea de sală de mese, de încăpere în care să-ţi petreci ziua, să veghezi, uneori să te rogi : duminica se întîmpla ca Ardusson să le citească pasaje din Noul Testament, sau chiar lungi fragmente din Vechiul Testament : acestea uimeau pe toată lumea prin asprimea, prin indecenţa lor, şi, după foarte puţin timp, toţi aceşti catolici ajunseră să fie puţintel protestanţi.

Justine îşi aminteşte de aceste zile lungi, albe, tăcute, petrecute în casă, cînd aveau tot timpul să-şi aranjeze mica lor gospodărie după bunul plac. Dimineaţa, afară, pe focuri din scoarţă şi din inimă de copac, puneau să se topească zăpada în căldăruşe. Seara, în faţa sobei din încăperea comună unde ardeau cu flăcări mari buturugi uriaşe care ţineau căldura în cameră pînă a doua zi dimineaţa, era adeseori vorba de lupi, de fiinţe ciudate. Tot vorbind într-una despre lupi, începură să le zărească urmele foarte aproape de cabane, astfel încît trebuiră să aşeze capcane cam peste tot. Capcane pentru oameni ar fi trebuit să pună. În sfîrşit, într-o noapte, pe la sfîrşitul lui martie, au auzit gîlgîind zăpada ce se topea pe acoperişuri şi au înţeles că primăvara avea să sosească.

Françoise stătea în pragul cabanei cu ferestre înflorite de ghivece de muşcate care petrecuseră iarna la căldură,

privind peisajul pe fereastră. „Zăpada s-a dus", spuse ea. Ce gol părea ținutul. Vast și gol. Se întoarse spre Julien. Stătea în fața ferestrei și nu zicea nimic. Avea aerul puțin trist. Afară, Marie Verdier trecea cu copilașul în brațe (îl născuse în ianuarie, ajutată de Linsolas, care nu era la prima încercare de acest fel, moșind pe propria sa soție și pe două sau trei vecine în situații grele). „Micul Octave, spuse el, a și împlinit trei luni, și nu mai e zăpadă." Cele două lucruri păreau să se alieze în mod neplăcut împotriva lui. De la o vreme, încerca un sentiment ciudat : ceasurile pe care le trăia i se păreau, pe moment, exact atît de pline și de încete cum le puteai dori într-un loc unde nu le grăbea nimic dar, odată trecute, s-ar fi zis că o mînă nevăzută le ștergea din memoria sa aproape complet conținutul, de parcă s-ar fi scurs cu repeziciune printre degetele sale, cînd de fapt nu era așa. „Ieri încă eram în noiembrie, așezați amîndoi în fața stînei, în zăpada *cealaltă,* și astăzi, e deja primăvară. Oare am îmbătrînit brusc sau ce-i cu mine ?" O îmbrățișă pe Françoise. „Tu mi-ai dat viață" îi spuse el trîntind-o pe pat. În clipe ca acestea ar fi vrut să se strecoare în trupul ei, să se ascundă în pîntecele ei și să nu se mai miște de acolo.

Urmară cîteva zile de vreme foarte rea. Tot ținutul dispăru în nori și o ploicică fină și rece, tăcută, umflă pămîntul și înmuie pantele unde se destrămau lungi zdrențe de ceață. Într-o noapte auziră gemînd grinzile, zgîlțîindu-se ferestrele, scrîșnind zăvorul ușilor sub apăsarea neîntreruptă a unui vînt puternic care nu sufla în rafale ci te făcea mai curînd să te gîndești la înaintarea irezistibilă și lichidă a unei maree. „Apusul" își spuse Julien. Se sculă. Vîntul, care curgea chiar ca un șuvoi neîntrerupt, era gata să-i smulgă ușa din mîini. A doua zi dimineața, cînd deschise obloanele, un soare scînteietor care sclipea ca spuma pe aurul ierburilor proaspete, foarte umede încă, inundă interiorul cabanei, făcu să lucească arama vaselor de bucătărie atîrnate deasupra mașinii de gătit (nu luau întotdeauna masa de seară împreună), se duse să caute în toate colțișoarele ghemotoci de praf. „A sosit, exclama Françoise, în genunchi în mijlocul cuverturilor îngrămădite în dezordine, a sosit, a sosit !" Aerul era răcoros și curat, devenise mai pătrunzător, mirosea a argilă și a cremene, întindea rufele de pe frînghii, făcea să se agite cămășile între ale căror mîneci se vedeau trecînd norișori albi, părea să aducă cu el desfășurarea nesfîrșită a pămîntului, trezea în sînge o invitație de a relua o viață

cu orizonturi deschise,cu lande pe înălțimi, cu drumuri fără opreliști.

Cu primele păsări pe care tufișurile și le aruncau ca pe niște pietre, și cu tremurul apei sub puful moale al ierburilor, într-o dimineață sosi și Huart. Văzîndu-l, nu se înveseliră așa cum se aștepta fiecare. Slab, fără vlagă, cu pielea cenușie, fără burtă, tușea. Răcise foarte tare în închisoare. S-ar fi zis că în trupul său se stinsese o lumină. Încercară să-i smulgă detalii în legătură cu întîmplările nefericite prin care trecuse. Nu răspunse decît lucruri vagi. Părea că apără pe cineva sau poate ceva. Brun era singurul care știa că prietenul său fusese denunțat de membrii unui comitet revoluționar care ținea cu Blanqui [1], dar jurase să nu spună nimic. Ardusson n-avusese nevoie să i se facă un desen ca să înțeleagă. Într-o zi, la masă, declară, în rezumat, că „supărător, cu ideile, era faptul că toate aveau tendința să-și închipuie că sînt unice pe lume". Huart se însănătoși încetul cu încetul. La început, îl opriră să lucreze și își petrecea zilele reparîndu-le încălțămintea. Spunea că o să rămînă cu ei pînă la reluarea lucrului și că o să se întoarcă din cînd în cînd. În sfîrșit, i se destăinui lui Julien. Cu o floare nu se face primăvara, și nici o porcărie în plus sau în minus n-avea să schimbe cursul Istoriei și să împiedice niște oameni ca el să continue lupta.

Odată cu vîntul cel puternic din apus care smălțuia podișurile cu pete verzi și pornea lumea de la capăt, începură lucrări importante. Construiră un baraj pe un torent care vîjîia în mijlocul pădurilor la ceva mai bine de un sfert de leghe deasupra Pajiștilor. Trebuiră să arunce în torent uriașe blocuri de granit, să le fixeze cu trunchiuri, să aducă multe căruțe cu bulgări de pămînt cu iarbă ca să astupe crăpăturile pe unde curgea apa. Munca cea mai grea a fost săparea unui canal pentru a aduce apa pînă la cabane. Totul fu terminat la începutul lui iunie. Săpaseră o adăpătoare pentru vite, și Brun, cu ajutorul cîlților și al catranului, reușise să facă un rezervor de lemn perfect etanș. Surplusul de apă era folosit într-o grădină de zarzavat unde lucrau cu rîndul. Într-un coteț de o curățenie exemplară se îngrășau și se înmulțeau găini, iepuri, porci, rațe. Toată această abundență alimentară îl făcea pe Linsolas să devină liric. Plănuia de pe acum să se ducă să vîndă o parte din

[1] În vreme cu Huart se număra printre discipolii lui Saint-Simon. (N. A.)

produsele lor la tîrg, să se apuce de apicultură. Erau la porţile verii, căldura veni deodată, începură primele necazuri.

Uneori, se trezea în mijlocul nopţii, brusc, fără motiv, se scula, se îmbrăca într-o încăpere rece care mirosea a răşină şi a vatră stinsă, lucind sub scînteierile lunii. „Ce caut aici ?“ se întreba cu un fel de uimire. Gîndurile, chiar amintirile sale cele mai vechi şălăşluiau în el ca nişte oaspeţi care nu-l priveau. Se apropia de ferestruica lăsată întotdeauna întredeschisă de Françoise, de teama întunericului, privea o clipă grupul prietenos al colinelor şi, în timp ce un val de ceea ce putea fi considerat fericire îi umplea inima, simţea că în adîncul fiinţei sale rămînea o zonă rece, nemişcată, aidoma unui martor mirat şi abătut totodată pe care toate acestea l-ar fi lăsat indiferent. Această senzaţie de frig era uneori atît de intensă încît îi provoca greaţă. Atunci îşi încălzea un rest de cafea în mijlocul tăciunilor care mai mocneau sub cenuşă, ieşea să se plimbe pe-afară, fuma unul din acele mici rulouri de tutun învelite într-o hîrtie albă foarte fină a căror modă începuse să se răspîndească, şi după ce trăgea cîteva fumuri, simţea că sîngele îi fuge mai repede în vine şi că lucrurile încep să se aşeze cît de cît la loc în jurul său. „Domnul Werther a plecat, dar fără pistoale“, îşi spunea el surîzînd. Făcea ocolul cătunului, potolea lătratul cîinilor pe care prezenţa sa îi neliniştea, umbla o vreme pe Pajişti. Noaptea splendidă de iulie se prăbuşea sub povara de stele. „Anul trecut, îşi spunea el cu o uşoară strîngere de inimă, la vremea asta, stăteam aici ca nişte sălbatici, în cea mai totală incertitudine... Cine ar fi spus ?...“ Uneori, îl apuca din nou aceeaşi uimire amară : „Ce caut aici ? Aventura ? Spaţiile întinse ? Singurătatea, speranţa, surprizele, o viaţă mai bogată, mai liberă, mai deschisă tainelor universului, ce, în fond ?“

Era cîte ceva din toate astea ; dar mai era şi altceva. Ca o dorinţă de neînfrînt, instinctuală, de a pătrunde şi mai profund în miezul propriei sale singurătăţi, de a coborî tot mai mult în străfundurile sale, spre o aşteptare aproape minunată care îl făcea să simtă o ameţeală plăcută. şi care, inexplicabil, părea să aibă o legătură cu mica frază a lui Goethe pe care se amuza să şi-o amintească din timp în timp, atunci cînd atingea abisul larg deschis în adîncul gîndurilor sale. O altă frază încăpăţînată îi revenea şi ea uneori în minte, asemenea acelor

muşte mari, negre, care bîzîie aproape pe tăcute lîngă ferestre : „Evenimentele Mari îşi proiectează umbra înaintea lor". Se întorcea ca să se bage în pat, se strecura lîngă acea căldură liniştitoare. „Mă joc cu focul. E un joc care mi-a plăcut întotdeauna şi m-a speriat. Dar, de aici înainte, nu mai am dreptul să mă joc, dat fiind că am *o răspundere morală* faţă de cineva."

Cu pieptul strîns într-o menghine, cu fruntea, cu gîtul ude de o sudoare acră — trei alarme în cursul acestui iulie din 1861, o exilaseră cu bolnavii azilului, într-o sală mare, înăbuşitoare, cu tavanul cu mici bolţi de cărămidă, ca un atelier — sughiţa, în vreme ce maica Louise stătea la căpătîiul ei cu o sticluţă de apă de melisă într-o mînă, cu un şirag de mătănii cu boabe mari de merişor într-alta. Printr-o fereastră întredeschisă pătrundea mirosul respingător de smochine putrede şi cel, funebru, gros ca smîntîna, al cedrilor mari care lăsau să li se scurgă răşina în umezeala acestei nopţi în care dădea tîrcoale o furtună, stropită cu fulgere tăcute.

— Maică Louise...

Călugăriţa deschise ochii.

— Da. Te ascult.

— Ştiu că am să mor...

— De zece ani, spuse maica Louise, te tot aud spunînd că ai să mori. N-ai să mori acum cum n-am să mor nici eu. O să ne îngropi pe toţi şi pe toate. Nervii dumitale sînt puţin bolnavi, asta-i tot.

— Te rog, ascultă-mă. N-am...

Se opri ca să tragă în piept o gură de aer, între două sughiţuri.

— Ştiu, zise maica Louise. Ştiu exact ce o să-mi spui. O să-mi spui : n-am făcut nimic rău. Crezi că nu ştiu că n-aţi făcut nimic rău. Sînt zece ani de cînd îmi tot repeţi cînd te apucă crizele astea, că o să mori şi că n-aţi făcut nimic rău. Linişteşte-te şi lasă-mă să mă rog.

Totul s-a petrecut atît de repede. Se terminase secerişul, treieratul secarei şi al grîului, cositul fînului. O recoltă minunată. Va să zică nimeni n-a putut face vreodată să crească ceva pe-aici ? Poftim, priviţi. Grădina de zarzavat numai ea şi e o încîntare. Roşii. Erau în grădină chiar şi roşii. Pentru prima oară se vedeau crescînd la o asemenea altitudine. Ştiţi ce i-a spus domnul abate

Chauvin vicarului său ? Că sigur era vreo drăcovenie la mijloc. Drăcovenii. Cînd fiecare petrece două sau trei ore pe zi în grădina aceasta. Roşiile nu cresc mai sus de două mii cinci sute de picioare ? Las' că o să vezi dacă nu cresc. Le-a fost întotdeauna lene celor de prin locurile astea să încerce lucrurile noi. Cînd s-au dus prima dată la tîrgul de nu mai mi-amintesc unde — să fi fost Trèves, Saint-Jean-de-Bruel, Nant — oamenii s-au holbat văzînd toate legumele acestea cărnoase, lucioase, frumos prezentate. Huart a vrut să le plătească un rînd celor doi sau trei ţărani care vindeau ouă şi brînză. Au băut un pahar cu el, au mulţumit, dar ca să plătească şi ei un rînd... René a zis : „Să se ducă naibii... Le întinzi mîna şi uite cum îţi răspund". Dar ce cald e. E atît de cald încît, încingîndu-se la soare, fînul începe să aibă un miros de fructe atît de puternic încît devine dezgustător. Niciodată n-a fost atît de greu, atît de apăsător ca în seara aceasta. De altfel, o să fie o furtună. Miroase foarte tare a răşină. Ar fi trebuit să fie neîncrezători faţă de toată lumea. Începînd cu cei doi negustori ambulanţi. Au apărut într-o dimineaţă cu cutiile lor pline de aţe, de ace, de nasturi de sidef, de cuţite cu mîner de os, de săpun, de parfumuri, şi de nu mai ştiu eu ce mai aveau pe acolo. Unul dintre ei vindea chiar batiste, pînză pentru rochii, cîntece. Sub aţe şi cîntece erau cărţi. Ţineau morţiş să li le cumpărăm. Mai că erau gata să ni le dăruiască. Se pare că erau cărţi care nu se găsesc în comerţ. Huart şi Ardusson le-au răsfoit. „Ar trebui să vă intereseze" spuneau vînzătorii. De ce anume ? Mă rog, voi care puneţi totul în comun, hrana, munca, banii, mă rog, totul. „Totul şi restul, nu-i aşa, asta e, zise Huart. Voi ăştia, păreţi nişte indivizi tare ciudaţi. Ia întindeţi-o." Au plecat cu coada între picioare. Unul dintre ei îl ocăra pe celălalt. Aveau nişte căutături atît de rele că puteai crede că ieşiseră din închisoare. Huart s-a înfuriat în ultimul hal. A spus că la reînceperea lucrului nu merită să se întoarcă să se bată la Toulon. Cît priveşte politica, pretinde că o să aibă destul de făcut pe aici. Probabil că au mai rămas cîţiva oameni care n-au fost complet prostiţi de preoţi. Cred că facem vrăji, că în curînd le vom fura găinile, le vom arde recoltele, le vom însărcina fetele, vom face ca vacile lor să rămînă sterpe. În secolul al XIX-lea să mai crezi asemenea lucruri ! Nu crezi decît ceea ce îţi convine, asta e, zice domnul notar Broche. A venit pentru că unii dintre noi

uitaseră să semneze contractul. Cînd ne-a văzut construcţiile a rămas cu gura căscată. A spus ceva în graiul local. Ceea ce i-a făcut pe toţi să rîdă. A fost invitat la masă. Părea extrem de mulţumit văzînd că lucrurile mergeau atît de bine pe Pajişti. La sfîrşitul mesei chipul lui a devenit grav. I-a luat pe bărbaţi deoparte şi le-a vorbit o bună bucată de vreme. René s-a întors alb la faţă de mînie. Nu mi-a spus nici un cuvînt, nimic. A doua zi i-am văzut pe toţi plecînd în pădure şi au doborît nu ştiu cîţi molizi. Au construit un gard înalt în jurul colibelor, ca cel care înconjura intrarea peşterei noastre, şi n-au făcut decît o singură poartă, foarte trainică, închisă cu o bară grea de fag. Broche le-a spus că în vara aceea se zăriseră mulţi lupi prin păduri şi că este mai bine să iei anumite măsuri de prevedere cînd locuieşti foarte aproape de o pădure ca aceasta. Lupi, vara ? Am întrebat-o pe Alice ce crede despre asta, ea care se pricepe la lupi. Mi-a spus că da, că era posibil. Se pare că unii păstori au fost atacaţi în plină zi, în timp ce dormeau sub un copac. Ce mă miră e că anul trecut n-am văzut nici măcar coada vreunuia. Oricum, gardul e frumos. Françoise vrea să pună să crească peste el viţă sălbatică şi iederă.

— Acum, spuse René rîzînd, am putea rezista la un asediu.

— Tu să nu-mi spui mie poveşti cu lupii tăi. Ce v-a zis ăla ?

— Nimic, răspunse René. Se pare că li s-au dat bani celor doi tipi ca să spună tot soiul de murdării pe socoteala noastră. Las' că o să le treacă repede.

— L-am revăzut pe domnul Broche, casa lui Jourdan fiind în sfîrşit vîndută. O mie de ludovici i-a pus pe masă în faţa noastră. Julien avea aerul că-i mulţumit. Mulţumit şi puţin trist. Ieşind din cameră a spus ceva despre casa lui părintească dar n-am auzit ce anume. Françoise l-a sărutat şi i-a răspuns : „E adevărat, ai dreptate, dar oricum e acelaşi lucru." Acum are şcoala ei. Sîntem foarte mulţumiţi că avem un dascăl pentru copii, care să-i înveţe să citească şi să scrie. Şi Ardusson îi învaţă o groază de lucruri. Să nu creadă lucruri absurde, îi spune el notarului Broche, care a revenit a treia oară pentru nişte hîrtii pe care Julien uitase să le iscălească. Broche i-a răspuns lui Ardusson că era un lucru care risca să-i coste foarte scump mai tîrziu. Félicien, unde e taică-tu ? A coborît la păstrăvi, azi-dimi-

neață. Ce tare e mirosul acesta, astă-seară. Cînd a fost foarte cald, grozama răspîndește un miros ciudat. Acru, înțepător. Eu spun că miroase a ploșniță de pădure. Toate culcușurile pe care dormim sînt făcute din grozamă. Le schimbăm des fiindcă se turtesc. Schimbăm și stratul de pe colibe pentru că după cîtva timp ploaia începe să-l străbată. Afară, e un munte de grozamă uscată îngrămădită de-a lungul gardului. E pentru la iarnă, ca să aprindem focurile. Françoise găsește că arată îngrozitor grămezile astea de grozame uscate care s-au îngălbenit. I-a cerut lui Brun să le adune ca o căpiță și să-i acopere vîrful cu o pînză veche, cum se face pentru paie. Ar fi mai curat. E nouă seara și nu s-a întors. Toată lumea a început să-l strige pe deasupra cheilor. Imposibil să nu fi auzit, cu toate ecourile astea. Atunci Huart și Jourdan s-au uitat unul la celălalt, au luat o pușcă și au coborît pînă la Trévezel. Timp de o oră mi-am făcut toate gîndurile. L-au adus din vale neînsuflețit, plin de sînge. Cu arcadele orbitelor plesnite, cu buzele la fel. Trei au tăbărît asupra lui. „Păcătosule, dacă te mai prindem braconînd în rîul nostru, te lăsăm lat de-a binelea." Brun și alți doi sau trei s-au dus alergînd să ia niște bîte ; voiau să coboare la Trèves să facă totul praf. Huart s-a opus. De unde știți că-s niște oameni de la Trèves ? Mai există și Masméjean, Malbosc, Molines, Les Hubertariès, Causse-Bégon... „E mai ales notarul acela din Trèves, zise Jourdan. Așta, într-o bună zi..." S-a dus la el, la începutul lui septembrie. Nu știu ce i-a spus dar se pare căăluia nu i-a venit bine. Lancurier îl cheamă. Își poartă bine numele. Nu-i instalat pe aici decît de trei sau patru ani. E de prin locurile astea. Înainte de a fi notar stătea la Paris, dar ce făcea anume, nu se știe prea bine. Doamne, ce puternic miroase fînul ăsta astă-seară. Îți face greață pînă la urmă. Și mai sînt și toți țințarii ăștia. Niciodată n-au fost țînțari pe aici. Smochinele astea putrede îi atrag, zău așa. Cînd bietul meu soț mai trăia încă, parcul era ceva mai bine întreținut ! El curăța masivele de flori, grebla aleile, ardea frunzele uscate. Sărmanul meu René. N-am avut noroc, totuși. Cînd te gîndești că în ziua aceea am fi putut să-l luăm cu noi pe bietul nostru copilaș. Într-un anumit fel, Alice a avut mai mult noroc decît toată lumea, ea care n-avea familie. Acum, nu mai contează. E surdă și complet ramolită. Georgette n-a putut supraviețui multă vreme după moartea fetei și a „tovarășului" ei, cum zi-

cea ea, săraca. A murit în '38, într-un spital, la Marsilia. Avea rude care o sprijineau la prefectură. Nu voia să-şi sfîrşească zilele la Mende. A venit să ne vadă în '37. Era complet dărîmată. Şi apoi, la începutul lui '38 am aflat că murise. Se pare că şi ea îşi pierduse minţile. Striga în patul ei : „Focul cerului ! Focul cerului !" Fiica şi omul ei, aşa, deodată, nişte schelete de nerecunoscut. Şi fata era însărcinată ! Închideţi geamul. Vă spun să închideţi geamul. Eram aşa de liniştiţi la Marsilia. Am mai fi avut încă prăvălia, Félicien n-ar fi murit şi nici tatăl lui n-ar fi murit : durerea l-a omorît şi pe el. Simt ceva cald care mi se prelinge între picioare. Nu mai pot să îndur mirosul ăsta de moarte care se înteţeşte odată cu venirea nopţii. Seamănă cu mirosul care pluteşte în capelă, ştii, René, amestecul acela de tămîie şi de carne stricată, cînd aştepţi prea mult şi furtuna stă să înceapă. Doamne, Dumnezeule, îndură-te de mine, îndură-te de noi, Iisuse. Félicien. Micuţul meu Félicien. Iisuse.

Se înserase. Plouase. Se auzeau clopoţeii unei turme de capre care trecea pe drum.

— Ce-a spus ?

— A spus : Iisuse.

— E bine, zise vicarul. La ce oră a murit ?

— Aseară, pe la zece. Aţipisem şi, cum am deschis ochii, cînd a tunat prima oară, am văzut că nu mai respira. Nu era nici cea mai mică urmă de abur pe oglindă. Îmi spusese...

— Ce anume ?

— De cîteva zile simţea moartea pe-aproape. Nu m-am neliniştit peste măsură. Mai fuseseră cîteva alarme, şi, la cei cu nervii... nu se ştie niciodată foarte bine...

— Ai greşit, maică Louise. Cînd nu eşti sigur... Nu trebuie să lipseşti o credincioasă de o moarte creştinească. Mai ales în cazul ei. În sfîrşit, Dumnezeu o să se descurce mai bine ca noi. Dar fără prezenţa trupului la slujbă în capelă. Monseniorul nu ţine la aşa ceva. De altminteri, ea nu mai are familie. N-a mai rămas decît bătrîna Reynaud, care cred că nu mai e cu mintea întreagă. Şi pe urmă spune-i lui Léveillé să se grăbească în privinţa gropii. Va trebui înmormîntată mîine dimineaţă în zori. Nu ştiu dacă nu cumva mi se pare, dar... E adevărat că din cauza tuturor smochinelor zdrobite, afară, nu mai ştii bine cum stau lucrurile...

Se aplecă asupra trupului Justinei Linsolas. Mirosul era nedefinit, dar exista. Zări mica dîră strălucitoare, ca de melc, lăsată de lacrimile uscate și care ducea de la ochi spre tîmple. Binecuvîntă iute cadavrul întru izbăvirea păcatelor.

— Apa nu mai curge, strigă Linsolas. Pariez că puștii au făcut iar una nefăcută cu vaporașele lor. Stavila din susul pajiștii nu ține. Probabil că au făcut-o să se desprindă fără să vrea.

Stavila nu se desprinsese. Canalul era uscat.

— Sus la mine, urlă el cu mîinile făcute pîlnie, nu cumva să se fi desfăcut vreun trunchi...

Ardusson, Brun, Jourdan, Huart urcară în mare grabă. Luaseră cu ei drugi de fier pentru a pune eventual blocurile la loc. După un sfert de oră erau în fața barajului. Totul era distrus. Trunchiurile care susțineau baza digului fuseseră smulse din loc, probabil cu ajutorul unor drugi grei de mină, și masa de apă din micul lac de acumulare îi tîrîse la peste o sută de metri. Șuvoiul dezgolise și blocurile de piatră care umpleau acum albia torentului pe o distanță cam de o sută de picioare.

— Așa nu mai merge, zise Huart. Trebuie să anunțăm imediat jandarmeria.

— Are dreptate, spuse Julien. Un asemenea act de vandalism e pedepsit de lege. Torentul se află efectiv pe suprafața Pajiștilor.

— Știți cum se sfîrșesc anchetele în ținuturile astea ? rosti Ardusson. E legea tăcerii. Toată lumea se aliază împotriva acțiunii justiției iar vinovatul nu este *niciodată* descoperit. De pe vremea lui Ludovic al XIV-lea, și mai ales a lui Ludovic al XV-lea, aici nu mai sîntem chiar în Franța. Impozitul, justiția, armata toate acestea sînt luate în derîdere.

— De altfel, spuse Huart, noi și jandarmii, nu găsiți că-i comic ?

— Știi ce-o să faci, îi zise Julien lui Linsolas. Dat fiind că trebuie să te duci la Mende ca să le aduci pe soția ta, pe Alice și pe Georgette, o să pleci imediat la Florac, și o să-i spui lui Broche să vină aici în mare grabă. Numai el poate face acum ceva. Să-l caute pe ticălosul de Lancurier și să-l facă să-și dea toate cărțile pe față. Trebuie să aflăm cine se ascunde în spatele acestor întîmplări.

— O să-l ridicăm la loc, spuse Brun. De data asta nici vorbă de bulgări de pămînt sau de trunchiuri : ciment şi fier.

— Dacă nu-i asta, o să fie altceva, rosti Julien. Nu. Există un cap, undeva. Trebuie să-l descoperim. Chit că o să ajungem cu afacerea asta în vîrful edificiului.

— Ce vrei să găseşti în vîrful edificiului ? întrebă Ardusson. Promisiuni fără temei. Eu unul ştiu ce se ascunde aici. Va trebui să jucăm cu prudenţă.

Cu fruntea lipită de geam, Julien privea cum se lăsa noaptea peste Pajişti. Era frumos şi rece. Cerul era roşu : din ajun vîntul sufla cu o violenţă nemaipomenită. Pădurea vuia. Pe bulevardele cerului se auzeau duruind un fel de atelaje cu muniţii alergînd în goana mare. Uneori, vîntul izbea coliba cu lovituri de berbec atît de puternice încît se aştepta să vadă năruindu-se zidurile sau zburînd acoperişul. Toată violenţa aceasta îl impresiona, îl enerva. Mai avea încă în faţa ochilor — ca o expresie a unei puteri extrem de rele, aproape misterioase, mai neliniştitoare decît tot restul, barajul făcut bucăţi, distrus cu ură — o ură pusă în slujba şireteniei. Şiretenia pusă în slujba cui ? Ar fi trebuit să urce pînă la originile omenirii — stirpea aceasta de bastarzi — ca să afle răspunsul. Ba nu, nici acolo n-ar fi găsit nimic, doar deşertăciune. În mijlocul micii sale arene personale se desfăşura această luptă de zi cu zi. În cele mai cumplite momente ale holerei nu simţise o suferinţă atît de apăsătoare. Această ură ascunsă pretutindeni, în păduri, peste podişuri, prin cătune, părea să tulbure pînă şi seninătatea lucrurilor, a peisajului, de parcă valeţii Fiarei la putere (care nu era nici Ludovic Filip, nici nimeni altcineva) şi-ar fi putut transmite duşmănia decorului în mijlocul căruia trăiau.

— Vino să te culci, o să răceşti, focul s-a stins.

Se duse să se culce, îngheţat — îngheţat pînă în măduva oaselor : ura era singurul sentiment în faţa căruia se simţea complet dezarmat.

— Tremuri, spuse ea. Dezbracă-te şi vino lîngă mine.

Dragostea îl sperie. În starea de spirit în care era, i se părea că acest act punea în joc forţe brutale şi foarte sălbatice care, în seara aceasta, aveau ceva nepotrivit, înspăimîntător. De condamnat. Rămaseră tăcuţi o vreme.

— Cînd zeii vor să ne pedepsească, zise el deodată, ne îndeplinesc uneori dorinţele.

— Taci, spuse ea dintr-o răsuflare.

— Şi, de altfel, toate astea...

— Adică ce, toate astea ?

— Nimic.

Ultimele întîmplări îl zguduiseră atît de tare încît undeva în străfundurile fiinţei sale îşi punea întrebări asupra rostului prezenţei lor aici, a încăpăţînării lor de de a voi să se sustragă normelor obişnuite, de a porni pe pe o cale ocolită — *traviata*, nimic nu înlocuia expresia italienească. Poate că existau alte mijloace. Mai discrete. Mai sigure. În definitiv, mai puţin naive. Poate că faptul de a lua lumea în serios în aşa măsură, mînat de regretul unui *Lost Paradise*, de a o lua cu adevărat în serios, însemna să faci o altă greşeală, tot atît de prostească, tot atît de inutilă ca şi acea de a o ignora, de a nu te sluji de ea decît pentru a clădi castele de nisip. Preferă să se lase cuprins de somn, ca să nu mai fie asaltat de gînduri atît de sfîşietoare.

Avu un vis straniu. Înainta pe o străduţă destul de largă, pe care o recunoscu deîndată : era cea de pe lîngă catedrala din Nîmes, pe unde mergea, copil fiind, ducîndu-se să asiste la slujbă. În realitate, lucrurile nu erau exact ca în visul lui. Zărea uriaşa construcţie la capătul străduţei care se strîmta şi parcă soarele care o lumina îşi pierduse din strălucire şi rămăsese nemişcat într-un cer de ghips alb. Catedrala însăşi era albă — de un alb murdar. Pe măsură ce se apropia, detaliile zidăriei îi apăreau foarte clar şi, după un timp, putu să observe că toată catedrala era construită din pietre de forme neregulate, nelegate între ele prin mortar şi atît de vechi şi de fărîmicioase încît ai fi zis că lovind-o doar cu piciorul ai fi putut s-o faci să se năruie cu un zgomot de oseminte frînte, pietrele avînd, de altfel, culoarea şi chiar aspectul acestora. Nimic mai sinistru decît această imagine, fără a putea să-şi explice de ce anume ; se sculă tresărind.

Vîntul, în loc să se potolească, cum se întîmplă noaptea, continua să sufle cu putere. Se auzeau trosnind grinzile şi, afară, strigînd parcă toată pădurea. Mirosul de grozamă, amestecat cu un miros puternic de tămîie îl avertiză. Ţipetele brazilor lăsară să se audă deodată pîrîituri şi răpăieli de focuri de armă care îl azvîrliră jos din pat. Împinse uşa. Pădurea ardea pe toată întinderea ei. Începu să urle. Françoise se şi afla lîngă el.

Smulse o cuvertură, i-o aruncă pe spate și luă una pentru el.

— Repede, la stînă, strigă el.

Se vedeau flăcări înalte de o sută de picioare aplecîndu-se sub rafalele vîntului, atingînd vîrfurile arborilor de mai jos care se aprindeau dintr-o dată într-o explozie de fum, de flăcări și de scîntei. Huart era afară, pe jumătate dezbrăcat.

— O cuvertură, strigă Julien, ai să te îmbolnăvești rău.

Se zăreau siluete alergînd în toate părțile. Vîntul ducea odată cu scînteile strigătele de groază ale femeilor și ale copiilor. Brun smulse drugul care închidea poarta. Înapoia lor alte flăcări întreținute de grămezile de grozamă uscată atingeau gardul. Din acoperișurile colibelor începuseră să se înalțe trîmbe groase de fum care întunecau totul. Împinseră poarta cea grea :

— La peșteră, urlă Huart. Vedeți dacă toată lumea e aici.

La două sute de metri de cătun, poiana și palisada erau prada flăcărilor care înaintau spre ei întinzîndu-se în mijlocul grozamelor cu o iuțeală înspăimîntătoare. În sudul cătunului înainta de asemenea o barieră de foc care oprea intrarea în stînă sau pe Pajiști.

— Poteca, strigă Julien la urechea lui Huart, e singura noastră scăpare.

În ciuda vîntului, fumul era atît de des încît mergeau șovăind într-un întuneric roșu. Mai rămăsese doar acest loc de trecere în mijlocul grozamelor, necuprins încă de incendiu. Ajunseră deasupra prăpastiei. Focul duduia în jurul bazei donjonului Pajiștilor. Julien auzi :

— ...Mai multe focare... Asasini... Culcați-vă sub cuverturi...

Acum ardea tot cătunul canadian. Cîteva acoperișuri se prăbușiră răspîndind fantastice jerbe de scîntei. Bazinul, gol, azvîrlea flăcări roșii și un fum foarte negru, din cauza catranului cu care fusese căptușit în interior. Nu mai rămînea decît această insuliță de grozamă pe care se refugiase colonia, dar spre care focul se întindea cu iuțeală. Julien își dădu seama că de mai adineauri Françoise plîngea în hohote cumplit de violente. O ridică în brațe. I se păru ireal de ușoară.

— Dacă rămînem aici, îi strigă el, o să murim ca niște șobolani. Un sat se poate reconstrui, ce Dumnezeu !

Începu să gonească de-a lungul flăcărilor.

— Urmați-mă ! Urmați-mă ! țipa el.

Alergă astfel, cu un gust de sînge în gură, pînă la marginea pădurii de brazi unde pîrjolul nu ajunsese încă. Fugea între două garduri de flăcări. Simțea degetele înghețate ale Françoisei agățate de gîtul său.

— Spune-mi, spune-mi ceva, pentru numele lui Dumnezeu...

Avea impresia că duce în brațe o moartă. O auzi pomenind ceva despre copii. Fumul devenea tot mai gros. Găsi drumul totuși. Nu mai putea. O puse jos și începu să alerge tîrînd-o de mînă cu toată puterea. Cînd zări o nouă linie de flăcări care urca de-a lungul versantului din miazăzi spre asaltul pasului, fu brusc convins că erau pierduți. „Zece, cincisprezece focare în același timp, gîndi el aproape indiferent, nu ne-au lăsat nici o șansă de scăpare". Își închipui răzbunări oribile, cu cuțitul, cu securea, într-o baie de sînge. Și, apoi, în minte i se declanșă un mecanism, și totul deveni extrem de abstract. Zări, în stînga drumului, un fel de scobitură sub rădăcinile unui castan uriaș. Se năpustiră, se strecurară în această groapă unde regăsiră un soi de răcoare și un aer respirabil. Flăcările alergau printre frunzele uscate. Înconjurară partea de jos a trunchiului. Își lipi gura de gura Françoisei. O voce îi urla în cap : „Nu ea, nu ea, nu ea". Smulse cuverturile pe care le aveau pe spate și astupă deschizătura gropii. Apoi începu să sape cu frenezie pămîntul care era afînat și încercă să înalțe un fel de movilită în fața cuverturilor. Copacul era găunos pînă în vîrf și de sus le venea puțin aer. Cîteva dîre de scîntei trecură prin fața deschizăturii scorburii. Avură din nou un pic de speranță. Copacul nu era uscat. N-avea să ardă. Dar fumul începuse să intre prin crăpăturile trunchiului și, afară, cuverturile luaseră foc. Un gînd extraordinar de limpede îi trecu prin minte : orice grădină ar fi fost la fel de potrivită. Curtea de la Nîmes, împrejmuită de cele patru ziduri pline, unde cîțiva araci de fasole și trei tufe de iarbă făceau în ochii unui copil cît toate pădurile din lumea nouă. Nevinovăția... Chiar că nu merita să caute aiurea ceea ce se afla în el. Françoise respira lîngă gîtul lui, ca un animal care a alergat și caută să-și recapete suflul. Julien își dădu seama că era în picioarele goale și că picioarele îi sîngerau. Știu că avea să moară în clipa cînd fu convins, conștient, de zădărnicia a tot ceea ce făcuse — a tot — de parcă întreg universul n-ar fi fost mai mare decît

un minuscul fir de praf din mîna sa. Trase în piept o ultimă gură de aer fierbinte. Un gînd nedefinit îi atinse ușor conștiința. M-am străduit să cred. Am făcut tot ce-am putut. Dar am murit, noi toți am murit din totdeauna — în afară de tine, în afară de tine... O tuse slabă, îngroșată, ieși din gîtul Françoisei.

Ultima lui impresie fu că se topește în ea ca un copil care o să se nască.

Jean Carrière, 3 mai 1979
Domessargues

CUPRINS

Cuvînt înainte . . . 5
I. LAZĂR
Răfuiala 12
Ieşire în caz de pericol 87

II. PAJIŞTILE DE LA COMEIZAS
Primele munci 145
Nimic nu va mai fi niciodată ca înainte 163
Mirosul acru al grozamei 265